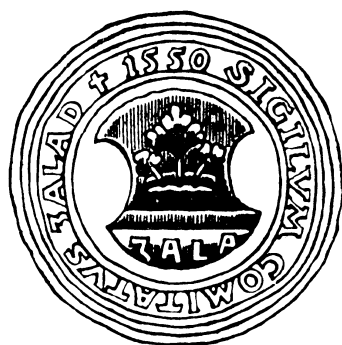

*Zala megye
történelmi olvasókönyve*

*Zala megye
történelmi olvasókönyve*

Helytörténeti szöveggyűjtemény

*Zala Megyei Levéltár
Zalaegerszeg, 1996.*

A dokumentumokat válogatta, sajtó alá rendezte,
és a bevezetőket valamint a jegyzeteket írta:

a kezdetektől 1598-ig (1 - 66. dok.) BILKEI IRÉN
1600-tól 1865-ig (67 - 160. dok.) MOLNÁR ANDRÁS
1869-től 1990-ig (161 - 252. dok.) KÁLI CSABA

Szerkesztő: MOLNÁR ANDRÁS

Lektor: NÉMETH JÓZSEF és VAJDA LÁSZLÓNÉ

Számítógépes szedés és tördelés: DOMJÁN JÓZSEF és KRISKER ÉVA

Reprodukciók: MAZUR ILDIKÓ

Borítóreprodukció: ZÓKA GYULA

A borítón a Bakács család címere látható. (Eredetije a Magyar Országos Levéltárban.)

Könyvünk megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakmai Kollégiuma
Honfoglalás 1100 éves évfordulója Emlékbizottság
Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés
Zalai Nyomda Rt.
Magyar Olajipari Múzeum
Győri Likörgyár Rt.
Kanizsa Sörgyár Rt.
Zalaegerszeg Megyei Jogú Város
Balaton Fűszért Rt.
Pula község önkormányzata

ISBN 963 7226 22 2

Kiadja a Zala Megyei Levéltár
8900 Zalaegerszeg, Széchenyi tér 3.
Tel.: 92/312-794, 314-528
Fax: 92/316-554
Felelős kiadó: Bilkei Irén

ELŐSZÓ

Szöveggyűjteményünk a történeti Zala megye - egykor Csáktornytól Balatonfüredig terjedő - területének történelmét öleli fel az első írásos (római kori) említésekől egészen az 1990-es választásokig. Célja elsősorban az, hogy korszerű helytörténeti ismereteket nyújtson az általános és középiskolai történelemoktatás számára. Emellett hiánypótló kézikönyve kíván lenni mindazoknak a zalai olvasóknak, akik érdeklődnek szülőföldjük múltja iránt. Könyvünk kronológikus rendben közli megyénk történelmének 252 válogatott forrását. Terjedelmi korlátok miatt csupán az általunk leglényegesebbnek vagy legérdekesebbnek tartott eseményeket, jelenségeket és egyéniségeket tudjuk bemutatni e mozaikszerű válogatásban. Teljes terjedelemben csak a rövidebb forrásokat közöljük, a hosszabbakat többé-kevésbé lerövidítve, kihagyásokkal adjuk közre. (A kihagyott szövegrészeket [...] jelöli.) Forrásközlésünk szöveghű; a dokumentumokat a közérthetőség érdekében a mai helyesírás szabályai szerint rendeztük sajtó alá. Az eredetileg latin vagy német nyelven írott forrásokat magyar fordításban közöljük. Számos oklevél fordítása és jónéhány levéltári forrás itt jelenik meg először nyomtatásban. A források mindegyikéhez külön (dőlt betűvel szedett) bevezető kapcsolódik, amely röviden összegzi az adott kérdés vagy témakör országos és helyi történeti előzményeit, valamint a dokumentum keletkezésének körülményeit. A forrásokat lapalji jegyzetek egészítik ki, melyek a kevésbé ismert idegen szavakat vagy kifejezéseket, valamint a személyi és földrajzi neveket magyarázzák, illetve utalásokat tartalmaznak. A dokumentumok után feltüntetjük a források levéltári vagy könyvészeti lelőhelyét, valamint közöljük - ha van ilyen - a téma zalai vonatkozású szakirodalmának bibliográfiai adatait. Az ezekben előforduló rövidítések feloldását külön rövidítésjegyzék tartalmazza. Könyvünket korabeli, zömében a közölt forrásokhoz kapcsolódó metszetek, képek, térképek és fotók illusztrálják.

1.
Kr.u. II. század
Salla városka tanácstagja oltárt emeltet Minerva istennőnek
Kőbe vésett római felirat

A Római Birodalom a Kr. u. I. évszázadban terjesztette ki fennhatóságát a mai Dunántúl területére. Zala megye területén két fontos hadi-kereskedelmi útvonal vezetett keresztül. A Balti-tenger partjáról induló és Itáliába érkező Borostyánkő-út érintette Zalalövőt, római nevén Salla-t.

Zalalövő-Salla településen a Kr. u. I. században a római katonák létesítettek táborot, aminek helyén a II. században polgári település jött létre. Ez kapott Hadrianus császártól (uralkodott Kr. u. 117-138) városi rangot. (A colonia a magasabb rangú, a municipium az alacsonyabb rangú város volt.) A germán támadások miatt elpusztult városka helyén csak a IV. században indult újra virágzásnak a település.

A Salla nevet megőrző oltárkő egy (ma Szlovéniához tartozó) gyógyvizéről ismert fürdőhelyen került elő, ahol minden valószínűség szerint a városka tanácstagja betegségéből kigyógyulva az oltár állításával köszönte meg az istennőnek a segítséget. Ez a felirat tartalmazza területünk nevének első írásos említését "Salla" formában.

A felséges Minervát.¹

A Quirinus tartományból származó Lucius Claudius Moderatus, Tiberius fia, a Claudius császár által colonia rangra emelt Savaria város, valamint Hadrianus császár által municipium rangra emelt Salla városok tanácstagja és Augustus oltárának papja 5 társával együtt emelte [ezt az oltárt.] *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás: András Mócsy: *Der decurio von Salla. In: Savaria. A Szombathelyi Savaria Múzeum évkönyve 16. Szombathely, 1982. 309-312 o.*

Irodalom: *Pannonia régészeti kézikönyve. (Szerk. Fitz Jenő - Mócsy András) Bp., 1990.*

¹ Minerva a bölcsesség istennője a római vallásban

2.

Kr.u. 296.

Vízrendezési munkák a Balatonnál az ókorban Részlet Aurelius Victor római történetíró művéből

A Kr. u. IV. században Zala területének legjelentősebb települése a Keszthely melletti Fenékpusztá volt, ami valószínűleg a csak feliratokról ismert Valcum névvel azonosítható. Itt épült egy 44 kerek toronnyal védett vastag falú erődítmény, amelynek egyik feladata a balatoni átkelőhely biztosítása volt. Ezt a feladatát az V. század közepéig, a hunok betöréséig látta el. Az ókorban az erődítményt még három oldalról víz vette körül, a Balaton vízállása azóta csökkent.

Még a fenékpusztai erőd építése előtti időkben Galerius császár (uralkodott Kr. u. 296-311) vízrendezési munkákat végeztetett a Balaton körül, ami valószínűleg a Sió-torkolat megnyitását jelentette. Az ezt megörökítő római történetíró (Aurelius Victor a Kr. u. IV. század második felében élt) munkájában először említi írásos forrás a Balaton nevét latinul: "lacus Pelso".

[Galerius császár] a pannonok földjét alkalmassá tette a megművelésre, miután hatalmas erdőket vágatott ki és Pelso tó vizét a Danuvius² folyóba vezettette. (a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: Aurelius Victor: *De caesaribus* (A császárokról) 40. fejezet 9-10.

Irodalom: Müller Róbert: *Megjegyzések Fenékpusztá történetéhez*. In: Zalai Múzeum 1. (Szerk. Vándor László) Zalaegerszeg, 1987. 105-117. o.

3.

Kr. u. 454.

A keleti gótok letelepednek a Balaton körül Részlet Jordanes gót történetíró művéből

A Kr. u. V. században a Dunántúlon a rómaiak uralmát elsöpörték a népvándorlás hullámai. Zala területe kb. két évtizedre került hun fennhatóság alá. 453-ban, Attila király halála után fiait legyőzték a nekik korábban behódolt népek. A Dunántúlt néhány évvel később már a keleti gótok foglalták el, akiknek Marcianus kelet-római császár (uralkodott 450-457) jelölte ki ezt a területet szálláshelyül. Jordanes, a VI. században élt történetíró "A gótok története" c. művé-

² a Duna latin neve

ben ír arról, hogy területünkön a Balaton mellett Thiudimer nevű királyuk telepedett le. Valószínűleg a fenékpusztai erődben rendezte be szálláshelyét és egyes feltételezések szerint itt születhetett fia, a későbbi Nagy Teoderik (uralkodott 493-526).

A gótok után a VI. század második felében területünk rövid időre egy másik germán nép, a langobárdok uralma alá került. A langobárdok gepida ellenfeleikkel szemben szövetséget kötöttek a Kárpát-medencében újonnan megjelent nomád avarokkal, akik azonban veszélyes szomszédoknak bizonyultak. Ezért a langobárdok 568-ban kivonultak a Dunántúlról, kiürítve az egész provinciát.

[A keleti gótok], akik Pannoniában Valamer király és testvérei, Thiudimer és Vidimer alatt éltek területileg ugyan elkülönülve, de mégis egyetértésben. Valamer a Skarniunga és az Aquanigra folyók³ között, Thiudimer a Pelso nevű tónál, Vidimer pedig a kettő között telepedett le. (a szerző - B. I. - fordítása.)

Forrás: Jordanes: *Getica* 50, 268., K. Dietz.: *Schriftquellen zur Völkerwanderungszeit im pannonischen Raum (von 378-584. n. chr.)* In: *Germanen, Hunnen und Awaren*. Nürnberg, 1987. 34. o.

Irodalom: Szóke: *Nagykanizsa 148-150. o.*

4.

840 körül - 865.

Zalavár alapítása

Részlet a salzburgi érsekség vitairatából

A VI. és VIII. század közötti időkről szólva Zala területét nem, vagy csak áttételesen említik az írásos források. A IX. században hallunk újra környékünkről, amikor Pribina szláv fejedelmet elűzték Nyitráról Német Lajos keleti frank uralkodóhoz. Az 840 körül birtokot adott neki a Zala folyónál, amelynek környéke akkor a Frank Birodalom egyik grófságának része volt.

Pribina a mai Zalavár-Várszigeten kezdte meg uralmi központjának kiépítését. A régészeti ásatások tanúsága szerint a Várszigetet az Alsó-Zalavölgy szigeteivel dorongutak kötötték össze. Az így összekötött települések együttese alkotta Pribina városát, a mocsárvárost, latin nevén Mosaburgot, amely a környék közgazgatási és egyházi központjaként szolgált. 850 körül maga a salzburgi érsek szentelte fel itt az első templomot. Pribina halála után hatalmát fia, Kocel örökölte, akinek életében még Zalavár-Mosaburg volt a környék központja. A telepü-

³ Egyik folyónév sem azonosítható.

lés szerencsés földrajzi helyzete révén hosszú időn keresztül töltött be szervező funkciókat, ugyanis egy fontos kereskedelmi és hadi út mentén feküdt, amely az Adriától indulva keresztben szelte át a Kárpát-medencét egészen Kijevig.

"A bajorok és karantánok megtérése" c. vitairatot, amiben a Zalára vonatkozó részleteket olvashatjuk, 871 körül íratta meg a salzburgi érsek az érsekség jogainak igazolására. (A karantánok a szlávok közé tartoztak, és a IX. században a mai Karintiában, a Dráva és a Mura vidékén, valamint a Dunántúl délnyugati részén laktak.)

Időközben pedig felhasználván az alkalmat, az említett király⁴ híveinek a kérésére, a király hűbértulajdonosként Pribinának adta Alsó-Pannóniának egy részét a Sala nevezetű folyó környékén. Itt kezdett akkor lakni, és egy erődítményt kezdett építeni a Sala folyó egy mocsaras berkében, és elkezdte körös-körül összegyűjteni a népeket, és elkezdett terjeszkedni azon a földön. [...]

Azután mintegy két vagy három év elteltével Salapiuginnál⁵ Szent Hrodbert tiszteletére felszentelt egy templomot, amelyet Pribina az összes főntebb említettel együtt Istennek adományozott, és Szent Péternek és Szent Hrodbertnek, hogy azokat az Isten emberei Salzburgban mindörökké haszonbérletként birtokolják.

Utóbb pedig Pribina kérésére Liupram érsek Salzburgból mesterembereket küldött neki, kőműveseket meg festőket, kovácsokat és ácsokat, akik Pribina városában egy tiszteletre méltó templomot építettek, amelyet maga Liupram érsek építtetett, és elintézte, hogy ott egyházi tevékenységet folytassanak. Ebben a templomban Adrianus vértanú pihen eltemetve. Ugyanebben a városban van Keresztelő Szent János temploma. [...]

Az Úrnak tehát a 865. esztendejében Adalwinus, a tiszteletre méltó salzburgi érsek Krisztus születését Chezilónak⁶ a várában ünnepelte, amelyet újabban Mosaburgnak hívnak, amely atyjának, Pribinának a halálával öreá szállt.

Forrás: *A bajorok és karantánok megtérése XI-XIII. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikák híradásai. (Szerk. Györffy György) Bp., 1975. 199-202. o.*

Irodalom: Szőke Béla Miklós: *Karoling-kor. In: Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992. (Szerk. Költő László - Vándor László) Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996. 123-135. o.*

⁴ Német Lajos frank uralkodó (843-876)

⁵ Zalabér és Zalaszentgrót környékén volt a település.

⁶ Kocel, Pribina fia

5.
866.

**Cirill szláv hittérítő Kocel fejedelemnél
Részlet a Metód legendából**

A IX. század közepétől Zala területének egy része a keleti Frank Birodalom része lett Mosaburg központtal. Kocel fejedelem idejében Zalavár tovább élte virágkorát egészen addig, amíg Cirill és Metód szláv hittérítők útjuk során eljutottak hozzá és meghallgatást találtak. A bajor egyház nem nézte jó szemmel Kocel kísérleteit, és 885-ben, Metód halála után újra megerősítette befolyását a területre, Zalavár-Mosaburg pedig Kocel halála után elvesztette jelentőségét. Egy évszázad múlva már a körülötte fekvő mocsárvilág szigetein is megszűntek a települések. A "Pannóniai legendák", amelyből Cirill zalavári tartózkodását ismerhetjük meg, a IX. századi szláv kultúra legfontosabb írásos emléke. Az ötven tanítvány említése valószínűleg a hazai iskolázásra vonatkozó első adat.

[Cirill] Negyven hónapot töltvén Morvaországban, elindult, hogy felszentelje tanítványait. Útja közben fogadta őt Kocel pannóniai fejedelem, [székhelyén Mosaburgban] ki is igen megkedvelte a szláv könyveket, és vagy ötven tanítványt adott a keze alá, hogy tanítsa őket e könyvek ismeretére. S nagy tisztelettel adózván neki, kikísérte őt.

[Cirill] azonban sem Rasztiszlávtól⁷, sem Koceltől nem fogadott el se aranyat, se ezüstöt, sem más ajándékot, ingyen adván az evangélium szavait, hanem csupán kilencszáz foglyot kért tőlük, és valamennyit szabadon engedte.

Forrás: *Pannóniai legendák. Cirill és Metód szláv apostolok élete* (Ford. F. Kováts Piroška) Bratislava, 1978. 65-66. o.

Irodalom: Szőke: Nagykanizsa 164. o.

⁷ morva fejedelem a IX. században

6.
896.

**A honfoglalás eseményei Zalában
Részletek középkori krónikáinkból**

895-96-ban a besenyők támadást indítottak az etelközi magyarok ellen, akik számára az egyetlen menekülést a Kárpát-medence keleti felében való letelepedés jelentette. 900-ban Arnulf keleti frank uralkodó halála után a seregében harcoló magyar csapatok visszatérően elfoglalták Pannóniát és ezzel a magyarok végleg betelepültek a Dunától nyugatra is. A későbbi írásos források tanúsága szerint Zala területét Vérbulcsú vezér törzse foglalta el.

A Zalavár környéki szláv-avar-frank népesség jelentőségét veszítve ugyan, de gyakorlatilag háborítatlanul élt tovább a Balatontól nyugatra kialakuló magyar települések között. A Balatont nyugat felől megközelítő út ellenőrzésére a zalavár-mosaburgi erőd már nem volt alkalmas. Ezen út mellett épült fel a X. század végén Kolon vára, amely a környék központjává vált.

A honfoglalás eseményeit későbbi középkori krónikáink örökítik meg néha eltérő módon. A legkorábbi magyar elbeszélő forrás, "A magyarok cselekedetei" című latinul írt gesta szerzőjét az utókor nevezte el Anonymus-nak, azaz névtelennek. Műve előszavában P. mesternek, Béla király jegyzőjének nevezi magát. A kutatók többé-kevésbé egyetértően abban, hogy Anonymus III. Béla (uralkodott 1172-1196) jegyzője volt.

A gesta a magyarok eredetét és korai történetét meséli el, középpontjába a honfoglalást állítva. Az eseményeket Szent Istvánig követi nyomon nem a történeti hűségre törekedve, hanem inkább szórakoztatni vágyásból és azzal a nem is titkolt szándékkal, hogy egyes előkelő nemzetségeknek honfoglaláskori ősoket biztosítson.

Első, név szerint ismert krónikáirónk Kézai Simon, aki a XIII. század közepén élt és Kun László király udvari papja volt. "A magyarok viselt dolgai" c. történeti műve a hunok történetétől - akiket a magyarokkal azonosnak tekintett - az 1280-as évekig tárgyalja a magyar történelmet. Nála olvasható először a csodaszarvas legendája.

A leghíresebb és legszebb középkori magyar krónikát "Képes Krónika" címmel ismeri a történelem. A mű több évszázad magyarországi történeti írásbeliségének kollektív terméke, amelyet valószínűleg 1359-ben foglalt írásba Kálti Márk, a királyi levéltár őre. A szöveg tanúsága szerint az író felhasználta elődei munkáit saját értelmezésében. A honfoglalás leírásánál pl. sorrendjében eltér Kézai Simon krónikájától. A gyönyörűen illusztrált Képes Krónika a magyarok eredetétől Károly Róbert király koráig követi az eseményeket.

A.

Innen visszatérőben Szalók apja, Ösbő és Örkény apja, Öse elfoglalták Vasvárt, és a lakosok fiait túsul vették.

Továbblovagolva a Balaton vize mellett Tihanyig vonultak, és miután a népet meghódoltatták, tizenegyed napra visszatértek Veszprémbe.

Forrás: Anonymus: A magyarok története 49. fejezet

B.

Végül Szvatoplukot megölvén, mint fentebb szó volt róla, hét seregre osztottak úgy, hogy minden seregnek legyen a századosokon és tizedeseken kívül egy kapitánya, akinek mint egy vezérnek, egy szívvel-lélekkel tartoznak serénykedni és engedelmeskedni. Minden egyes sereg 30.000 fegyveres férfiből állt, nem számítva a tizedeseket és előljárókat [...] A hetedik sereg vezérének Vérbulcsút mondják. Ez Zalában, a Balaton tó körül telepedett meg [...] Ezek a kapitányok az említett módon lakhelyet és szállást választottak maguknak, hasonló módon választottak a többi nemzetségek is ott, ahol nekik tetszett.

Forrás: Kézai Simon: A magyarok viselt dolgai 26. és 33. fejezet

C.

Elbeszélvén tehát a hunok származását, sikeres és balszerencsés csatáit, és hogy hányszor változtatták lakóhelyüket, lássuk most, mikor tértek vissza újból Pannoniába, kik voltak a visszatérők kapitányai, mekkora volt a seregben a harcosok száma; mindezt méltónak találtam belefoglalni kicsiny munkámba [...] A hatodik kapitánynak Vérbulcsú volt a neve, ő a Balaton körül ütötte fel sátrait.

Forrás: Képes Krónika 25. és 33. fejezet

Irodalom: A honfoglalás korának írott forrásai (Szerk. Kristó Gyula) Szeged, 1995. 334., 354., 364. o.

7.
1009.

**Szent István Kolon vár területeit a veszprémi püspök joghatósága alá rende-
li**

A veszprémi püspökség alapító oklevele

997-ben Géza fejedelem fia, István örökölte a hatalmat. István, akit 1000-ben koronáztak királlyá a pápától kapott koronával, államszervező tevékenysége során püspökségeket és várispánságokat alakított ki. Egy-egy terület központjában megerősített várat emeltetett, amelyből helytartója az ispán (latinul: comes) irányította a vidéket a határon, azaz megyén belül.

A Balatontól északnyugatra kialakuló vármegye központja Kolon lett, a megye nevét is innen kapta. A régészeti kutatás a már elpusztult korai megyeközpontot a mai Balatonmagyaród térségében lokalizálta.

A Kolon név először az alább idézett oklevélben bukkan fel. (Az oklevél a magyar középkor legfontosabb írásos forrása, olyan iratot jelent, amelyet meghatározott külsőségek között állítottak ki és valamilyen lezárt jogi tényt bizonyít.)

A szent és oszthatatlan Szentháromság nevében. István, Isten kegyelméből a pannóniaiak királya. Ha kegyességünk nagyságából nemcsak legkedveltebbjeinknek, hanem jövevény híveinknek méltányos kéréseit is teljesítjük, különösképpen illő, hogy lelkünk teljéből a mennyeieknek igyekeztünk szolgálni, szent-egyházaink kérései iránt hajlandósággal legyünk, és azokat javakkal és birtokokkal ellátva felmagasztalni sürgős kötelességünknek ismerjük. Tudatjuk tehát Isten szent egyházának, valamint mimagunk minden élő és eljövendő hívével, hogy lelkünk üdvéért négy várat, név szerint Veszprémet, ahol a püspökség székhelye van, Fehér várat, Kolon és Visegrád várait minden egyházunkkal, kápolnájukkal és oltáraikkal, nemkülönben összes határaikkal és területükkel Szent Mihály veszprémi egyházának rendeljük alá. Továbbá átengedjük, adjuk és adományozzuk királyi beleegyezésünkkel és hatalmunkkal az említett veszprémi egyháznak Kér nevű falut Veszprém megyében, ahol - mint mondtunk - a püspökség székhelye van és a Fehér vár megyéjében fekvő három falut, név szerint Ósit, Kért és Berényt, ugyanígy Kolon vár területén egy falut, Marcalföt, Visegrád vár megyéjében a Duna fölött fekvő falut, amelynek jobb felén az Apurig nevű patak folyik; hasonlóképp Füle nevű falut, amely Úrhida vár kerületében fekszik, minden törvényes haszonvételükkel és tartozékaikkal, úgymint szolgálóikkal és szolgálóikkal, rétjeikkel, szőlőikkel, szérűkkel, épületekkel, mezőkkel, földekkel, megművelt és meg nem művelt szántóföldjeikkel, halászattal, vadászattal, vizeikkel és vízmedreikkel, malmokkal, utakkal, bárminemű jövedelmeikkel, hogy mindeze-

ket, miként adtuk, az idők végéig megtámadhatatlanul birtokolja. És joga legyen Szent Mihály említett veszprémi egyházának, melyet a nagyon szent István püspök kormányoz, a mondott váraknak és falvaknak birtoklásához úgy, mint ezt előrebocsátottuk, valamint ahhoz, hogy ezeket nevezett István püspöknek, aki ezt az egyházat kormányozza és az ő utódainak örök időkre alárendelje, félretéve bárkinek is ellentmondását. Végezetül királyi hatalmunknál fogva parancsoljuk, hogy semmiféle herceg, határgrof, ispán, püspök, érsek, alispán, falunagy, bíró vagy adószedő, sem bárki más nagy vagy kis személyisége országunknak ne merészelje Szent Mihály veszprémi egyházát a fent mondottaktól megfosztani, vagy bármely ingó és ingatlan, szerzett vagy szerzendő javaiban és mindazokban, amik az említett várakban, azok tartozékaiban és határaiban és a falvakban hozzátartoznak, vagy bárhol is alája van rendelve, megrövidíteni, avagy e szentegyház püspökét, Istvánt és utódait háborgatni. Aki pedig jelen parancsunkat megszegné, vagy Szent Mihály említett veszprémi egyházának jötevő püspökét, Istvánt és utódait a fent írt egyházi javakban és adományokban háborgatni megkísérelné, tudja meg, hogy nyolcezer font színaranyat fog fizetni, felét kamaránknak, másik felét Szent Mihály veszprémi egyházának és kiváló püspökének, Istvánnak és utódainak, a 318 atya átka fogja őt sújtani, örök büntetés lesz osztályrésze, és a pokol tüzében fog örökké égni. Hogy ez nagyobb hitelű legyen és mindenki szorgosan betartsa, e levelet saját kezünkkel megerősítjük, és alján gyűrünk rányomásával megjelöltettük. (Kelt Solyban, Szent István vértanú kápolnájánál. Az Úr megtestesülése után az 1009. esztendőben)

Forrás: Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1977. 46-47. o.

Irodalom: Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988. 247-251. o.

8.

1019.

Szent István a Zala szigetén monostort (?) alapít Feljegyzés a zalavári templom építéséről

A XI. század elején Szent István a kereszténység felvételével egyidőben rakta le a magyar egyházszervezet alapjait is. A tíz püspökség létrehozása mellett törvényben rendelkezett a falusi templomok építéséről. Ő hozta létre az első benedekrendi apátságokat Pécsváradon, Bakonybélben és Zalaváron.

A környék egyházi központjává Zalavár, az egykori Mosaburg vált. A IX. századi Szent Adorján templom neve és védőszentje öröklődött át a Szent István által

itt alapított egyházra. A történészek között vita tárgya, hogy ez egyszerű templom vagy monostor volt-e. A "Pozsonyi Évkönyvek" c. nyugati krónika alábbi részlete mindenesetre biztossá teszi az alapítás tényét. Monostorrá később alakulhatott az egyház. (Az Árpád-korban monostornak nevezték azokat a királyi vagy családi alapítású kolostorokat, amelyekben a szerzetesek bizonyos szabályok szerint éltek együtt az apát vezetése alatt.)

Szent Adorján mártírnak egyházat szentelnek.

Forrás és irodalom: Győrffy György: *István király és műve*. Bp., 1983. 324-326. o.

9.

1024. augusztus 16.

A zalavári apátság javadalmai

Részlet a Szent István nevében hamisított XIV. századi oklevélből

Szent István bőkezűen gondoskodott az általa alapított egyházak ellátásáról birtokok, szolgálók, vásárjogok adományozásával, valamint a tizedszedés elrendelésével. A zalavári apátság 1019-ben és 1024-ben részesült adományokban. Egyik adományozólevelet sem ismerjük eredetiben, mert az apátság 1341-ben leégett és a tűzben elpusztult a levéltára is. Az eredeti adománylevelek helyett XIV. századi átiratokból ismertek a zalavári egyház kiváltságai. Az átírt oklevelekbe az apátság javára hamisított részek is kerültek, de az bizonyos, hogy Szent Adorján egyháza egykor valóban gazdag adományban részesült. Többek között zalai falvakat, vásárjövédelmeket, halastavakat, halászóhelyeket és tizedet kaptak.

A leghatalmasabb Úristen nevében. István, az isteni gondviselés kegyelméből a magyarok királya. Mivel kötelességünknek tartjuk örködni azon, nehogy országunk egyházainak és monostorainak, különösen pedig az általunk alapított, a Zala szigetén lévő Szent Adorján mártír egyházának jogai, kiváltságai és tizedei elveszenek, Péter tisztelendő testvér, a fenti egyház első apátjának kérésére az Úr 1024. esztendejében, a Nagyboldogasszony ünnepe utáni napon, amikor Fehérváron tartózkodtunk, szilárd elhatározással (egyetértésben) országunk előkelőivel így határoztunk. [...]

És mivel a fenti monostor felé különös figyelemmel fordulunk, ugyanannak az egyháznak az alábbiakban leírt szabadságait és kiváltságait évszázadokra érvényesnek engedélyezzük. [...]

Ezenfelül még [...] vásárt adományozunk nekim Báránd faluban hétfőn, Zalavár faluban pedig pénteken, ezekre a vásárookra legyen szabad bárkinek jönni és visszamenni adó és vám fizetése nélkül. [...]

Adományozunk ezenkívül a nevezett monostornak halászhelyeket a Balaton szigetein a hozzátartozó erdőkkel. [...]

Hozzáadjuk még a pölöskei halastavat falvaival és birtokaival, tudniillik Bornak, Bak, Merenye, Jelesnek, Apáti, Haraszi, Odornuk, Öcsekút (Türje), Boblunka, Esztergály, Akarpataka földjeikkel és erdeikkel Egervölgy, Rokolyán, Bozsok, valamint a Zala folyónál levő Csány vásárát.

Apáti Rednek mellett, Bodony, Bács, Szőlős a Balaton vize mellett, Bölcső halastavaival a Dráva folyón és Szentadriánmártír (Mártély) a Tisza folyó mellett minden hasznával.

Ezekon kívül mindenből és a föld minden terméséből teljes tizedet az említett birtokokból. [...]

És hogy igazabbnak hitessék el, ezt az oklevelet, amit az örökkévalóságnak szántunk Szent Adorján tisztelete miatt saját kezünkkel és hiteles függő pecsétünk erejével erősítettük meg. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás és irodalom: Füssy: Zalavár 487-506. o.

10.

1055.

András király megalapítja a tihanyi egyházat

Részletek az apátság alapítóleveléből és a későbbi krónikákból

Szent István utódai folytatták az egyházszervezést, és szinte minden Árpád-házi uralkodó nevéhez fűződik egy-egy monostor vagy káptalan alapítása. Közülük legnevezetesebb az I. András király (uralkodott 1046-1060) által Tihanyban Szent Ányos tiszteletére alapított kolostor, amelynek alapítólevele az első eredetiben fennmaradt oklevél. Emellett a magyar nyelv történetének is jelentős emléke: a latin szövegben itt olvasható először hosszabb, összefüggő magyar nyelvű szövegrész.

A tihanyi monostor alapításáról a későbbi krónikák is megemlékeztek.

A.

Az oszthatatlan Szentháromság nevében ! András, Isten kegyelméből a magyarok legyőzhetetlen királya.

Mivel néhányan a halandók közül többnyire ostobaságuk vagy lustaságuk, akár vétkes hanyagságuk, de a leggyakrabban hamar elenyésző világi gondjaik miatt elfeledkezve és mitsem tudva arról, amit láttak és hallottak, hitelt adnak bárminek, ezért bölcs és okos atyáink, valamennyien bölcsességük, okosságuk és iparkodásuk révén kitalálták, hogy mindazt, amit az emberi nem fia elhatároztak, a szorgalmas írástudók kezével az emlékeztető betűkre bízzák, nehogy az avított régisége által az utánuk jövő nemzedék emlékezetében elmosódjék.

Ez, mivel egykor azoknak hasznosnak és jónak tűnt, ezért valamennyi mai okos embernek is igen hasznosnak és nagyon jónak tűnik. Tehát így a legkeresztényibb uralkodó, András hatalmával megparancsolta, hogy mindaz, amit a nép által Tihanynak nevezett Balaton feletti helyen Szűz Mária, valamint Szent Ányos püspök és hitvalló tiszteletére szentelt egyháznak a maga és felesége, valamint fiainak és leányainak, szüleinek, valamennyiüknek, élőknek és megholtaknak a lelki üdvéért adott [...] ezen ünnepélyes oklevél hártájára hiteles tanúbizonyosságul feljegyeztessék, ahogy azt egy jelenlévő lista sorban mutatja [...]

Mindezt szabad elhatározásunkból adtuk az említett szerzetesháznak, és ne hogy valaki idő múltával ezekből valamit is lecsalni, vagy visszavonni merészeljen, fenyegető átkot mondunk; ha valaki ezen rendeletnek gonosz szándékkal való megsértője lenne, ítélete örök büntetés legyen és kényszerüljön 12 aranyfontot fizetni. És hogy ez az írás érvényes és megmásíthatatlan legyen, pecsétünk rátételével megjelöljük és híveinknek is átadjuk megerősítésre [...].

Forrás: Érszegi Géza: Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve I. Szekszárd, 1978. 23-24. o.

B.

András király abban az időben építtetett monostort Szent Ányos tiszteletére a Balatinus tava mellett, a Tyhonnak nevezett helyen. Azután feleségül vette a rutén fejedelem leányát, vele nemzette Salamont és Dávidot [...].

Forrás: Képes Krónika 88. fejezet

C.

Péttert András követte, akiről éppen az imént tettünk említést; őt valamennyi magyar csodálatos egyetértésével választották és koronázták meg az emberi nem megváltásának 1047. évében, amely a Szent István halála után tizenegyedik év volt. Mihelyt mindent megfontoltan, erélyesen és bölcsen lecsillapított, azon fáradozott, hogy a tömegek - melynek, mint előbb említettük megengedte a bálványok imádását - a keresztély valláshoz visszatérjen. Halállal fenyegetett tehát mindenkit, aki nem él a keresztény szokás, szertartások és törvények szerint,

amelyeket Szent István rendelt el népének. Parancsainak Magyarország valamennyi népe nyomban engedelmeskedett, részint félelemből, részint pedig a vétük miatt érzett bűnbánattól vezérelve. Épített egy monostort Szent Ányos tiszteletére nem messze a Balatontól, azon a helyen, amelyet a környékbeliek Tihany-nak hívnak, halála után itt temették el.

Forrás: Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata. (Ford. Blazovich László - Galántai Erzsébet) Bp., 1985. 123. o.

Irodalom: Erdélyi László: A tihanyi apátság története. A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története X. Bp., 1908.

11.

1211.

Adomány Gébárt birtokról

II. Endre király oklevelének szövege Hédervári Lőrinc nádor

1437. évi ítéletéből

Zala története a XI. század közepétől a XII. század végéig nem bővelkedik írásos forrásokban. A régészeti kutatásokból azonban ismert, hogy ebben az időben erősítik meg a zalavári Várszigetet, és ide települ Szent László király (uralkodott 1077-1095) alatt a megye új központja. A vármegyét Kolon helyett Zalaként először 1138-ban említik. A megye korai történetéről csak a rendszeres írásbeliség megindulása után tudósítanak az oklevelek. Magyarországon a Bizáncban nevelkedett III. Béla király (uralkodott 1172-1196) rendelte el 1181-ben a hivatalos ügyek írásba foglalását. Az alábbiakban az egyik legkorábbi zalai vonatkozású oklevelet idézzük fel, amelynek a szövege későbbi átíratból maradt fenn. A XIII. század elejének fontos jelenségéhez szolgál új adattal:

Ezt a kiváltságot adományozó oklevelet a nevezetes II. Endre király úr, III. Béla király fia bocsátotta ki a nagyobbik dupla függő pecsétjével, Urunk megtestesülésének 1211, saját uralkodásának pedig hetedik évében. Mivel Endre király hercegségének idején, amikor ő orosz földön, Lengyelországban, német földön és Szlavóniában [tartózkodott], Fábián és Vince vele szenvedték el a száműzetést és hűségesen megmaradtak a szolgálatában, eközben Endre király rokona, Henrik király az ő birtokaikat elpusztította. Amikor Endre király Isten kegyelméből megszerezte az ország feletti uralmat, Fábiánnak és Vincének hűségükért és szolgálataikért Gébárt birtokon 7 ekényi szántóföldet malmokkal és erdőkkel kivett a zalai várföldekből, a nyugati és az északi részen Kutas és Lovászi nevű birtokhoz

tartozó örökölt földekből, a keleti részen pedig a vásárolt földekből és nekik adományozta örökös birtoklásra és meghagyta hűséges emberének, Türjei Jakabnak, hogy őket a birtokokba iktassa be. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás: ZO. I. 4-5. o.

Irodalom: Holub: Zala 66-92. o.

12.

1232.

A Zala megyei királyi serviensek soraikból választanak bírákat A kehidai oklevél

A XIII. század közepén a sorozatos királyi birtokadományozások következtében nemcsak a földek, hanem a várnépek egy része is kikerült a király hatalma alól. Ezzel együtt a megerősödő világi nagybirtokos réteg a királyi hatalom gyengítése mellett a kialakuló köznemesség érdekeit is veszélyeztette. A királynak katonai szolgálattal tartozó kisbirtokos nemesek, a serviensek szervezkedéssel próbálták biztosítani befolyásukat a közigazgatás mellett az ítélkezésben is. A nemesi vármegye a területén birtokos nemesek önkormányzattal bíró szervezete volt, ez a szervezet azonban egyben a királyi hatalom gyakorlásának keretét is szolgált. A nemesi vármegye feladata az igazságszolgáltatás mellett a királyi parancsok közvetítése és a megye érdekképviselete volt. A kehidai oklevél a nemesi vármegye kialakulásának legalapvetőbb dokumentuma.

A királynak a Zalán innen és túl lakó összes serviensei az összes bírának és másoknak, kikhez jelen oklevelünk eljut, üdvöt az Úrban. Közönségteknek a tudomására kívánjuk hozni, hogy mivel a mi vidékünkön a gonosz emberek, bűneikből kifolyólag sok rosszat, jogtalanságot, kárt és sérelmes dolgokat követtek el, a hatalmasabbak közül is sokakat igazságtalanul elnyomtak, kik - távol lévén a bírától és sok más akadály miatt - a maguk igazát semmiképpen sem kereshették: urunk királyunktól alázatosan és áhítattal azt kérjük, engedje meg nekünk, hogy mi magunk bíraskodhassunk és az elnyomottaknak és vég nélküli sérelmeket szenvedőknek teljes igazságot szolgáltassunk mindazok ellen, akiknek részéről méltánytalanul szenvednek. A király úr pedig kérésünket kegyesen meghallgatva jóindulatából kifolyólag jóságosan megadta nekünk a tőle kért engedélyt; miután azt elnyertük - amikor a magunk körében a gonosz cselekedetek megvizsgálásához fogtunk, a tiszteletre méltó atya: Bertalan veszprémi püspök úr látva, hogy mi vagyunk a bírák, s hogy a jogtalanságot elkövetők ellen

teljes igazságot szolgáltatathatunk, Oguz bánt, aki egy volt közülünk, perbe fogta előttünk, azt a vádat emelve ellene, hogy egyházának bizonyos Wezmech nevű földjét, melyet egyházának első alapítója, Gizella királyné adományozott, s amely a Dráva és a Mura között, a varasdi réven innen fekszik, igazságtalanul elfoglalta, és hatalma folytán erőszakosan elfoglalva tartja, s azt neki sok figyelmeztetés után sem adta vissza. Oguz bán pedig ezzel szemben azt felelte, hogy az a föld az ő örökölt földje, és örökség jogán birtokolja azt. És meghallgatván mind a két félnek az előadását, bizonyításra utasítottuk őket olyképpen tudniillik, hogy Oguz bán, a nemzetségéből való emberek által bizonyítsa azt, hogy az a föld az övé, s az említett püspök bizonyítsa azt, hogy az az egyházé aszerint, amint jobban és hathatósabban tudja. Miután elvállalták, hogy bizonyítani fognak, a mindkét fél részére kijelölt határnapon az említett bán nem jelent meg, sem tanúkat nem állított; a nevezett püspök pedig alkalmas tanúkat állított elénk: eléggé nemes, előrelátó és tiszteletreméltó férfiakat. És amikor ezeket mind gondosan vallatva kihallgattuk, ezek bizonyosságot tettek mondván, hogy annak az alapján, amit maguktól és elődeiktől tudhattak, az a föld mindig a veszprémi egyházé volt, és Róbert úrnak - aki a veszprémi püspök volt - az elődei mindig annak a birtokában voltak. A tanúk nevei pedig ezek: a veszprémi káptalan, a zágrábi káptalan, Buzád bán és testvére: Mihály, Gordon, Damasa testvére: Mortun, István fia Orbán, Balad fia Cheker, Lőrinc fia Illés, Vak Valchuk, a Gárdony nemzetségbeli Márk, Lukács ispánnak a fia: György, Jakab, a zalai vár hadnagya, Csépán, Achilles, Balázs, Chetyl, Gergely, veszprémi dékán, Barnabás pap [és] Endre mester veszprémi kanonok, Scynke, Pulach-i Ádám és ugyanazon egyháznak sok nemes jobbágya. Miután mindezeknek a tanúságtételét gondosan meghallgattuk és írásba foglaltuk, mindkét fél részére határnapot jelöltünk ki, mégpedig Keresztelő Szent János nyolcadnapját, hogy ekkor végképpen elintézzük ezt az ügyet. Ezen a napon a nevezett püspök megjelent, Oguz bán pedig makacsul távol maradt, csak egy egyszerű hírvivőt küldött, hogy újabb határnapot kapjon. És mi, noha ugyanazon a határnapon ítéletet kellett volna hoznunk, mindazonáltal ugyanazon püspök jogának nagyobb bizonyosságára újabb határnapot tűztünk ki, amelyen a nevezett püspök megjelent, a többször említett Oguz bán pedig nem jelent meg sem személyesen, sem helyettese által. Mi tehát, látván ezt az ő nagy makacsságát, s azt, hogy a püspök tanúinak a vallomása megfelel a törvénynek és jóváhagyandó, a püspököt vezettük be a perelt birtokba az Apátiából való Ondornuch nevű pristaldusunk és két társunk, tudniillik Márton és István által; s amikor ezek ugyanazon püspököt a birtokba beiktatni akarták, Oguz bán ebben erőszakkal megakadályozta őket. És így ugyanazon bán a mi ítéletünket végképpen semmiben sem méltatta figyelemre, holott mégis annak a megtartására esküjével kötelezte magát. Tehát e ténynek a teljesebb emlékezetére, s a

történtek bizonyosságára pecsétünkkel megerősített jelen oklevelünket adtuk ki. Kelt Kehidán, az Úrnak 1232. esztendejében.

Forrás és irodalom: Holub: Zala 96-100 o.

13.

1234.

**A hahóti monostor alapítása
Részletek II. Endre király okleveléből**

Zala megye legnagyobb világi nagybirtokos családja az Árpád-korban a Hahót-Buzád nemzetség volt. A Hahót nevű német lovag III. István király (uralkodott 1162-1172) trónért folytatott harcaiban érkezett az országba a király kíséretében. Szolgálatiért birtokadományokat kapott jutalmul a Zalától a Dráváig. A nemzetség a XIII. század közepére építette ki birtokközpontjait. Erődített udvarházakat, várakat és családi monostorokat emeltek. Hahót és utódai, a Buzádok várat építettek többek között Alsólendván, Pölöskén, Buzádszigeten, Hahóton pedig - az alábbi oklevél tanúsága szerint - kolostort alapítottak.

Több családtag kiemelkedő országos tisztséget viselt a királyi udvarban; nádor, bán, tárnokmester és egyházi főméltóságok kerültek ki soraikból. A Hahót-Buzád nemzetségtől származtatta magát Zala egyik arisztokrata családja, az alsólendvai Bánffy.

Endre, Isten kegyelméből Magyarország királya minden Krisztusban hívőnek, aki ezt az oklevelet olvasni fogja üdvözetet küld. [...] Azt akarjuk, hogy jelen oklevelünk szavaival jusson a tudomására mindenkinek most és a jövőben, hogy Hahót ispán, Mihály ispán, Ákos, Hahót fiai Miklós és Dénes hasonlóképpen Buzád mester, Csák mester, Buzád bán fiai Lanceret és Terestyén, a Hahót nembéli Arnold ispán és fiai Keled és Ponit színünk elé járulna, tőlünk aláztatosan azt kérte, hogy az ő birtokaikon levő hahóti Szent Margitnak szentelt monostort, amelyeket ők alapítottak, erősítsük meg kiváltságokkal. [...]

A fentebb felsorolt birtokokat egyhangúlag és szabad akaratukból adományozták az említett monostornak örökös birtoklásra, hozzátevé még azt, hogy Keled és Ponit különleges védelmet nyújt a fenti egyháznak, mivel apjuk maga alapította [...] és a Hahótok több nemzedékének fog temetkezőhelyül szolgálni.

Így tehát, hogy ezt az adományunkat az örökkévalóság számára erősítsük meg, nevezetek kérésére adtuk ki jelen kettős pecsétünkkel megerősített okleve-

let. [...] Kiadatott az [isteni] kegyelem 1234., a mi uralkodásunk 31. évében. (a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: ZO I. 7-8. o.

Irodalom: Képek 1100 esztendő zalai történéseiből (Szerk. Vándor László) Zalaegerszeg, 1996.

14.

1247.

A veszprémi székeskáptalan szabályozza a Zala megyei kápolnák bevételeiből a káptalant megillető részt Az Egerszeg nevet először említő oklevél

A káptalan meghatározott egyházi törvények szerint élő világi papokból, kanonokokból álló testület. A püspöki székhelyeken - ilyen volt Veszprém is - székeskáptalanok alakultak, amelyek vagyoniilag is elkülönültek, és megkapták a székesegyház földbirtokának jelentős részét. A kápolnák alsópapsága jövedelmének egy részét a káptalannak kellett átengedni. (A kápolnák istentiszteletre szolgáló, kisebb, templomszerű épületek voltak, amelyeket eredetileg szentek sírja fölé emeltek.) Zala egy része a veszprémi püspökséghez tartozott, ezért fizették az itteni kápolnák kötelezettségüket a veszprémi káptalannak. Az alábbi oklevél érdekessége, hogy itt fordul elő először Egerszeg neve, "Egurscug" formában.

Henrik prépost és a veszprémi káptalan mindenkinek üdvözetét küldi, akihez jelen oklevél elérkezik.

Tudomására akarjuk adni mindenkinek, hogy a mi urunk, Zlaudus, Isten kegyelméből veszprémi püspök kérésére, - viszonzásul azért a jóindulatáért, amelyet a mi egyházunk boldogulása érdekében tanúsított, - az alább írt és teljes joggal bennünket illető kápolnákat felügyeleti jogkörünkől kibocsájtva az ő rendelkezésére adjuk, s nevezetesen úgy, hogy a végedi Szent György kápolna évenként félfertót⁸, az erradi Mindenszentek kápolna hasonlóképpen félfertót, a szántói Szent Kozma és Domján kápolna négy pondust⁹, és ezt mind a felügyelő hatóságnak járó tizedek, mind pedig a kápolnák oltárainak jövedelme után a nevezett kápolnák javadalmasai által fizessenek a mi kezünkhöz, ennyit és semmivel sem többet.

⁸ A fertó középkori súlymérték és adóegység.

⁹ A pondus középkori súlymérték és számítási érték.

Azonkívül a bojki Szent Erzsébet egyházat és a Herman fia, Pálnak a Zala melletti Szent Kozma és Domján egyházát szerfölött szegénysége miatt a felügyeleti joghatóság alól teljesen mentesítjük.

A keszthelyi Szent Márton és Szent Lőrinc, az egerszegi Szent Mária Magdolna és a bocsföldei Szent Margit kápolnák oltárainak a felügyeleti hatóságot illető jövedelmét teljesen átengedjük az azokban éppen hivatalban levő lelkészeknek; a felügyeleti hatóságot illető tizedet azonban fenn kell tartani az egyház felügyelőinek. Tudni kell azt is, hogy a Teluqui Szent Jakab és a Budai Újhegy egyház adományozása a veszprémi püspökre tartozott és a saját akarata szerint annak adományozza, akinek akarja. Hogy pedig ez a mi engedményünk visszavonhatatlanul érvényesüljön jövőre is, az igazság hathatósabb bizonyítékául a préposti pecsétünkkel s egyházunknak olvasó-, éneklő- és örkanonokja és főesperesei által lepecsételendő oklevelet [adtunk ki]. Kelt a kegyelem 1247-ik évében, amikor a mi tisztelendő urunk és atyánk Zlaudus püspök, Henrik prépost, Simon éneklő kanonok és János örkanonok voltak hivatalban.

Forrás és irodalom: Gyimesi: Zalaegerszeg 59-60. o.

15.

1260.

**IV. Béla király Szigligetet a pannonhalmi apátságnak adományozza
várépítés céljából
Részletek a király okleveléből**

1241-42-ben súlyos csapás érte a magyar királyságot. IV. Béla, jóllehet voltak értesülései a készülő tatár veszedelemről, nem tudott már időben felkészülni a támadás elhárítására. 1241. ápr. 11-én a magyar seregek Muhinál katasztrofális vereséget szenvedtek a tatároktól. A király menekülésre kényszerült, és hiába fordult segítségért Európához. A tatárok az egész Felvidéket és az Alföldet elfoglalták, 1242 elején pedig átjutottak a Dunántúlra, ahol csak az erős kővárakat nem tudták elpusztítani. 1242 tavaszán a tatárok váratlanul elhagyták az országot, óriási pusztulást hagyva maguk után. A király levonva a tatárjárás tanulságait, nagyszabású várépítő munkába kezdett és erre ösztönözte híveit is. A király halálakor már kb. 100 olyan kővár állott, amely támadás esetén képes volt menedéket nyújtani a lakosságnak.

Jóllehet Zalát szerencsére csak áttételesen érintette a tatár veszedelem, tudomásunk van arról, hogy IV. Béla oldalán zalaiak is harcoltak a Muhi csatában. Az alábbi oklevél pedig azt bizonyítja, hogy a várépítés Zalát is érintette.

Béla, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya, mindenkinek, aki ezt az oklevelet olvassa, örökké tartó üdvözlését küldi. [...] Azt akarjuk, hogy jusson tudomására mindenkinek jelen oklevelünk szavaival, hogy mivel egykoron a barbár népek feldúlták királyságunkat és a tatár zsarnok vagy talán Isten akaratából majdnem teljesen elpusztították, félvén attól, hogy királyságunk végső pusztulásra jut [...] országunk báróinak a tanácsára elrendeltük, hogy az arra alkalmas helyeken a koronánk alá tartozó összes földön építtessenek erődítmények és várak, ahol a nép a fenyegető veszély idején menedékre talál. [...] Ezért a Balaton szigetét, ahol erődítmény építésére alkalmas a hegy, a pannonhalmi Szent Márton egyháznak adományozzuk, hogy ott várat építsenek. [...] Ennek a dolognak a hiteléül és az örök bizonyosságnak adtuk ki jelen kettős pecsétünkkel megerősített oklevelet. Kiadatott Pál mester, pozsonyi ispán, alkancellárunk, szeretett és kedves hívünk keze által az Úr 1260., a mi uralkodásunk 20. évében. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás: Sörös Pongrác: *A pannonhalmi főapátság története. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története II.)* Bp., 1903. 309-310. o.

Irodalom: Fügedi Erik: *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon.* Bp., 1977.

16. 1263.

Az első városalapítási kísérlet Zalában IV. Béla király oklevele a komári királyi hospeseknek

IV. Béla politikájának fontos része volt a városi rangú települések létrehozása. Az európai értelemben vett város olyan település, amelynek a polgárai testületet alkotnak és széles körű önkormányzattal rendelkeznek. A bizonyos gazdasági fejlettségi fokot elért települések, különösen a jó földrajzi fekvésű piachelyek számára szívesen adtak királyaink hospesi kiváltságokat: szabad költözés, szabad bíró- és papválasztás, végrendelkezési jog, meghatározott szolgáltatások. Ez a privilégium mentesítette a települést a megyésispán joghatósága alól.

Zalában a XIII. század második felében a gazdasági, kereskedelmi és hadi utak Komárnál keresztezték egymást, itt alakult ki a kor legjelentősebb települése. Már régóta állt itt királyi udvarház, amely körüli települést IV. Béla a hospesi kiváltságokkal és a vásártartási jog adományozásával várossá akarta fejleszteni.

Béla, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria és a kunok földjének királya, minden most élő és jövőendő embernek, aki ezt az oklevelet megtekinti, üdvözlétet a mindenek Üdvözítőjében. Mindenkinek tudomására akarjuk hozni ennek az oklevélnek a tartalmával, hogy mivel Komáron magunknak házat létesítettünk [...] jónak láttuk, hogy oda nevünkben hospeseket¹⁰ hívjanak. Hospeseinknek adtuk a várjobbágyok Komár nevű földjét, Gubás, Szemere és rokonaik földjét, továbbá a kanizsai Szent Kereszt-egyház Csót földjét, mindegyiktől cserével szereztünk meg ezeket. Továbbá a somogy vár [...] földjét, amely Ormánon túl van, azoknak a földeknek a birtokában kedvelt hívünk, Farkas mester [...] most fehérvári választott prépost és udvarunk alkancellárja által iktattattuk be őket [...], hogy [kiváltságaik szilárdan megállapított] törvényének örvendhessenek, jelen oklevélbe foglaltattuk ezt a szabadságot, melyet számukra rendeltünk, nehogy ezen túl is terhelhessék őket, mint amit a királyi engedély tartalmaz [...].

Hogy közös akarattal válasszanak maguk közül bírót, és akit megválasztottak, megerősítés végett tartoznak nekünk bemutatni. Ő tartozik a hospesek felett minden ügyben bíraskodni. Ha a bíró a hospesek ügyeiben való igazságszolgáltatásban bárki idegen emberrel szemben kötelességmulasztó vagy hanyag lenne, akkor nem azokat a hospeseket kell elének perbe hívni, akik ellen a per folyik, hanem megtörténvén az idézés, a bírót, többi hospeseink szabadsága szerint.

Ezenkívül elrendeljük, hogy bírójukat minden év letelte után újra kell választaniuk. Azt akarjuk, hogy amint szabadon jönnek, úgy el is távozhassanak fényes nappal, miután építményeiket ugyanazon föld lakóinak eladták, és megfizették a terragiumot.¹¹

Továbbá megengedjük, hogy ha valaki közülük gyermekek vigasza nélkül hal meg, akkor szabad rendelkezési joga legyen minden vagyona fölött, annak és azoknak a javára, akiknek csak akarja.

Ezenkívül elrendeltük, hogy minden telep Szent György nyolcadán [május 1.] 12 dénárt tartozik fizetni census, vagyis terragium fejében.

Ezenkívül engedélyezzük nekik, hogy csütörtökön vásárt tarthassanak.

Hogy ez az általunk, a hospeseknek [...] engedélyezett szabadság, vagyis tett adomány örök érvényű legyen, kiadtuk kettős pecsétünk erejével megerősített jelen oklevelet. Kelt kedvelt hívünk, Farkas mester fehérvári választott prépost, udvarunk alkancellárjának kezéből, az Úr 1263., királyságunk 28. esztendejében.

¹⁰ Hospes latin szó, eredetileg: telepes, ebben a korban meghatározott szabadságjogokkal rendelkező réteg.

¹¹ A terragium vagy census a jobbágy által a földesúrnak fizetendő szolgáltatás az úrbéres föld használata fejében, amit évente részletekben kellett fizetni tavasszal és ősszel.

Forrás: Lederer: Szöveggyűjtemény 297-298. o.

Irodalom: Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok. In: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp., 1981. 238-310. o.

17.

1323. április 29.

**Adomány Lőrinc mesternek, a Kanizsai család őseinek
Kanizsaszeg váráról és uradalmairól
Részletek Károly Róbert okleveléből**

Amikor 1301. január 14-én meghalt III. András, az utolsó Árpádházi király, Magyarország eljutott a teljes széttagoaltság állapotáig, területén kiskirályok, idegen szóval oligarchák uralkodtak. Ezek a kiskirályok - talán a tartományúr kifejezés a legpontosabb - igazi uralkodóként viselkedtek, udvartartással vették körül magukat, külpolitikát folytattak, pénzt verettek, tehát a királyi hatalomtól való teljes függetlenségre törekedtek. A legismertebb és legveszedelmesebb tartományúr Csák Máté volt, aki a Felvidéken 18 vármegyének parancsolt, és akinek a neve a magyar történeti és köztudatban máig egyet jelent a feudális széttagoaltság korának kiskirályaival. Hozzá hasonló nagyurak voltak a Dunántúlt és Szlavóniát hatalmukban tartó Kőszegiek, vagy régebbi nevükön Németújváriak ill. német nevükön Güssingiek.

A Kanizsai család őse, Lőrinc 1314 körül még a Kőszegi család szolgálatában állt. Néhány évvel később, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Károly Róbert hatalma a kiskirályok fölé kerekedik, Lőrinc átállt a király hűségére. Károly Róbert méltányolta szolgálatait, és 1321-ben kinevezte Zala főispánjává (egy Kőszegi helyére), majd két évvel később megkapta a királytól Kanizsaszeg várát, valamint a környező birtokokat, megalapozva ezzel a Kanizsai család későbbi hatalmát.

Károly, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galicia, Lodomér, Kumánia és Bulgária királya, salernói herceg, a Szent angyal hegyének tiszteletbeli ura, Krisztus minden jelenlegi és jövőbeni hívének, aki a jelen oklevelet olvasni fogja, üdvöt mindenki üdvözítőjében.

[...] azt akarjuk, hogy jusson mindenki tudomására, jelen oklevelünk szavaival, hogy mivel a Kokasnak nevezett [Kőszegi] Miklós, Miklósnek, az egykori nádornak a fia hűségünkből kiesvén, Gergely fiával, Andrással felforgató módon összeesküdött felségünk ellen, királyságunkkal szemben a hűtlenség jeleit mutatta, hűséges híveink több birtokát lerohanta, felégette és teljesen feldúlta, sok hí-

vünket fogságba vetette, most látván Miklós notórius hűtlenségének kézzelfogható jeleit, az ő birtokai törvényesen és a jog szerint visszaszálltak királyi kezünkre.

Lőrinc mester, az Osl nemzetségbeli Imre fia, zalai megyésispán szeretett és kedves hívünk színünk elé járult, hogy annak a Miklósnak a Kanizsaszeg nevű várát és az ő néhány birtokát, Kanizsát, Losnukot és Lean villa-t, ezen kívül még Pink villa-t, amit hasonlóan Lean-nak hívnak, ugyanígy az ahhoz a várhoz tartozó Venéce, Csákány és Kerekto nevű helyeket, amelyek Zala megyében vannak, minden tartozékukkal és haszonvételükkel együtt hűséges szolgálataiért örök időkre adományozzuk neki. Mivel pedig azoknak a birtokoknak a mennyiségéről és milyenségéről nincs tudomásunk, [kérjük] a zalai konventet, hűséges híveinket, hogy Egyed fiával, Jánossal, a mi emberünkkel együtt küldjétek ki a megfelelő hatalommal felruházott embereteket, hogy ő a mi emberünk jelenlétében az említett birtokok színéhez járulva, miután összehívtátok a szomszédokat, körüljárva az ősrégi határjeleket, iktassa be az említett várba, miközben az a Miklós nem tiltakozhat, a nevezett Lőrinc mestert örökös birtoklásra, ha nem lesz elmentmondás. [...]

Így tehát mi azoknak, akik a mi szolgálatunkban állva érdemeiket szemünk előtt tartjuk és azoknak, akik fáradozásait királyuk érdekében állítják, megérdemelt szolgálataikért jutalmat adunk és Lőrinc mesternek előadott kérelmét meghallgatjuk és hűségének és kiváló szolgálatainak emlékére, amelyeket ez a Lőrinc mester irántunk és királyságunk iránt kedvező és kedvezőtlen dolgokban egyaránt tanúsított, a szerencse változékonyságában is nagy hűséggel szolgálva, abban tudniillik, hogy amikor a teutonok vakmerően teljes hatalmukkal ellenünk és királyságunk ellen akartak jönni Gergely fiának, Andrásnak felmentésére és Miklós mester, Amadé fia, akkor soproni megyésispán, most egész Szlavónia bánja, szeretett hívünk, más hűséges híveinkkel együtt őket megtámadta, velük csatába bocsátkozott és ugyanaz a Lőrinc mester seregünkért bátran harcolva isten segítségével győzelmet aratott. Másrészt mivel a mondott Kanizsaszeg várát az említett Miklóstól visszafoglalta, az ő három lovas serviense, az alatt a vár alatt a mi üdvünkért meghalt, kiérdemelte jóindulatukat. Lőrinc mester oly sok és hűséges szolgálatait és érdemeit megjutalmazzuk, a fent említett vár és birtokok állapotáról a mondott konvent oklevelének szavaiból tudomást szereztünk, azokat a Kokasnak nevezett Miklóstól annak hűtlensége miatt elvettük és mivel nem jutalmazzuk meg méltóan a hűséget, ha a hűtlenség megbosszulatlan marad, az említett Kanizsaszeg várát és a Kanizsa, Losnuk és a Lean villa nevű helyeket, ezenkívül még Pink villa-t, amit hasonlóan Lean-nak hívnak, ugyanígy a Venéce, Csákány és Kerekto nevű helyeket, minden haszonvételükkel és tartozékaikkal, valamint az ősi határjelekkel együtt, amelyeket az említett Miklós és utódai adósság nélkül birtokoltak, nekiajándékozunk Lőrinc mesternek, örököseinek és azok

leszármazottainak örök jogú és visszavonhatatlan birtoklásra. Így tehát, hogy ennek az adománynak a szavait az örök bizonyosság erősítse meg és nehogy valaki kétségbe tudja vonni, kiadtuk ezt az új kettős autentikus pecsétünk hatalmával megerősített jelen oklevelet. Kiadatott László mester, kiválasztott férfiú, kedves hívünk, fehérvári prépost, udvari alkancellárunk keze által az Úr 1323. esztendejében, május kalendájának harmadik napján, uralkodásunk 23. esztendejében. (a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: ZO. I. 164-168. o.

Irodalom: Vándor: Nagykanizsa 230-232. o.

18.

1325. június 22.

A Kőszegi család hatalmaskodása Zalában Károly Róbert oklevele gyilkossági ügyben

A Kőszegi család ősei a XIII. század közepén kapták adományul Németújvárt, a mai Güssing várát. Az okleveles adatok tanúsága szerint Zalában is korán megvetették a lábukat. Első megszerzett birtokuk Kapornak volt, amit aztán több fontos vár is követett: Pölöske, Szigliget, Kanizsa, Lendva, Lenti (amit akkoriban Nemtinek hívtak), Resznek és Tátika vára. Rajtuk kívül a Kőszegiek uralma alá tartozott még a XIII-XIV. század fordulóján Egerszeg, Pózva, Fancsika (Egervár mellett) és Kehida. Zalai előrenyomulásuk teremtette meg további dunántúli terjeszkedésük lehetőségét keleti és déli irányban. A történelmi Magyarország területén összesen 17 megyében mintegy 50 vár és 110 különböző birtok jelezte tartományúri hatalmukat.

A család tagjainak gazdasági hatalma és befolyása fontos tisztségek megszerzését is elősegítette. Közülük néhányan a királyi udvar méltóságai közé is bejutottak. Mindeközben több megye - köztük Zala - megyésispáni tiszttét is ellátták. Általában vezető szerepet próbáltak betölteni azon a területen, ahol a birtokaik feküdtek. Hatalmukat a kor szokása szerint oly módon is szerették volna kiterjeszteni, hogy a rangban és gazdagságban alattuk állókat igyekeztek szolgálatukba vonni. (Ezt nevezték a középkori Magyarországon familiaritásnak.)

A Kőszegi család és vele együtt a többi tartományúr kiskirálysága is az új erőskezü uralkodó, Károly Róbert hatalomra kerülésével került veszélybe. A leg-hatalmasabb oligarchával, Csák Mátéval 1314-ben sikerült a királynak leszámolni. 1316-ban került sorra a Dunántúlon Kőszegi János, de a család a XIV. század elején olyan szoros kapcsolatokat épített ki a szomszéd osztrák nagyurak-

kal, hogy azok mindig segítségükre siettek a király elleni küzdelmeikben. Oklevelünk tanúsága szerint Károly Róbert oligarchaellenes harcai és Csák Máté fölötti győzelme sem tudták megteremteni az országban a közbiztonságot, mert a Kőszegi család hatalmát még nem törték meg. A király ellenük azt a bölcs taktikát vetette be, hogy hatalmában megerősödve elvette tőlük a nyugati határ melletti várakat és cserébe az ország közepén adott másik várakat, ezzel megfosztva őket osztrák és német szövetségeseiktől.

Károly, Isten kegyelméből Magyarország királya, a vasvári egyház káptalanjában hűséges híveinek üdvözlését és kegyelmét küldi.

A Rezneki Herbord fia, Herbord elmondja nekünk, hogy Kaba Demeter, a lenti várnagy a Szentháromság ünnepének most elmúlt nyolcadán [jún.10.] [Kőszegi] Henrik unokájának, Jánosnak, az ő urának megbízásából és parancsára amikor Herbord testvérével, szolgálival és lovaival a Reznek nevű birtoknál a réten feküdtek [...] az említett Rezneki Jánost megölte, tizenöt lovát elhajtott, hat szolgáját két sebbel halálosan megsebesítette, fegyvereiket pedig elrabolta.

Ezért határozottan megparancsoljuk nektek jelen [oklevelünkkel], hogy küldjétek ki megfelelő hatalommal felruházott embereteket, hogy vele együtt az Agarnak nevezett Domonkos fia, Lőrinc, a mi királyi emberünk az elmondottakról tudjon meg mindent és derítse ki az igazságot. Azután pedig, ha az igazság kiderült, hűségesen írjátok meg nekünk.

Kelt Visegrádon, Keresztelő Szent János születésének Vigiliáján [jún.22.] az Úr 1325. évében. (a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: ZO. I. 184-185. o.

Irodalom: Kristó Gyula: *A Kőszegiek kiskirálysága. In: Vasi Szemle 1975. 2. sz. 251-268. o.*

19.

1335. március 23.

Igazságszolgáltatás a nemesi vármegyében Részletek Lendvai Miklós zalai főispán okleveléből

A nemesi vármegye a XIV. században már letisztult formában mutatja funkcióit: érdekvédelem, közigazgatás, igazságszolgáltatás. Erre az időre formálódik ki a megye tisztikara is. A főispán (comes) országos méltóság, a király nevezte ki, viselője a király személyét képviselte. Helyettese az alispán (vicecomes), akit általában a saját szolgálatában álló emberek közül választott. Ő irányította tény-

legesen a megye igazgatását és elnökölt a törvényszéken. A szolgabírák (*judices nobilium*) a nemesi önkormányzat egy évre választott tisztségviselői, feladataik a megye minden funkciójában jelentkeztek. Néha előfordul már a jegyző (*notarius*) tisztsége is, és a törvényszék munkájában feltűnnek az esküdtek (*jurati*).

A megye nemeseit érintő kisebb jogi ügyekben a nádor vagy a főispán tartott törvényszéki közgyűlést, ahol egyrészt a bűnözők elleni fellépés, másrészt a jogkereső felek számára való igazságszolgáltatás volt a fő feladat.

Mi, Miklós királynéi főlovászmester¹² és zalai főispán, valamint ennek a megyének a szolgabírái tudtára adjuk mindenkinek, akit illet jelen oklevelünk sorai-
val, hogy a királyi felség rendeletéből Kapornakon megyei közgyűlést tartottunk március 22-én a megye nemeseivel és azon a közgyűlésen Reszneki Miklós fia, György panaszt tett Harskali Salamon fia, Kopasz ellen az alábbi módon, hogy Óbudán ez évben a Vízkereszt nyolcada utáni vasárnapon [jan. 16-án] a nevezett Kopasz öt erőszakkal megtámadta és 6 márkát¹³ érő lovát elrabolta [...] a megye jelen közgyűlésen résztvevő nemesei a nevezett Salamon fia, Kopaszt a fenti erőszakos cselekményben elmarasztalják és úgy határoztak, hogy a jelen dátum 15. napján jelenjen meg és két részben a bíróságnak, harmadik részben pedig az ellenkezőknek tegyen eleget, ahogy ezt a közgyűlés elhatározta. Kiadatott Kapornakon a Letare vasárnap előtti csütörtökön, az Úr 1335. esztendejében. (*a szerző - B. I. - fordítása*)

Forrás: ZO. I. 289-290. o.

Irodalom: Holub: Zala 130-227. o.

20.

1346. január 12.

A Sitkey család vásártartási jogát megerősítik Véged faluban Nagy Lajos király oklevele

A vásár a középkor gazdasági életének fontos színtere, az árucseré lebonyolításának helye. Ez utóbbi funkciója miatt már az önellátó gazdálkodás idején szükség volt erre az intézményre. Magyarországon a XI-XII. századtól vannak adataink piacok és vásárok tartására. A tartás jogát eleinte a hagyomány, később a király biztosította kiváltságlevéllel. A vásártartás vált az egyik legfontosabb városi joggá, jóllehet vásárokat nemcsak városokban tartottak, mint ezt az alábbi

¹² Tekintélyes udvari méltóság, a királyi sereg marsallja.

¹³ A királyi pénzverés kiinduló nemesfém-súlyegysége (Kb. 245 g.).

oklevél is bizonyítja. A középkorban Véged, a mai Zalavég jó földrajzi fekvése miatt vált vásároshellyé, mert országos jelentőségű kereskedelmi utak csomópontjában feküdt. A falu számára adott vásári kiváltság pedig a birtokos Sitkey fivérek jó kapcsolatainak is köszönhető, ugyanis mindketten Nagy Lajos király környezetéhez tartoztak.

Mi, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya közzé tesszük jelen [oklevelünk szavaival], hogy Sitkey István és Lőkös mesterek, hűséges és szeretett híveink jelenlétünk elé járulva előadták kérésüket. Eszerint a vásárt, amit a Zala megyei Véged nevű falujukban minden héten csütörtökön már a régi időktől igen kegyes elődeink és szeretett atyánk, Károly úr, Magyarország királya jóvoltából szoktak megtartani, de az idők folyamán elvesztette jelentőségét, most kéri segítségünket, hogy a vásárt új oklevelünkkel a régi helyzetébe állítsuk vissza. Így tehát az ő kérésüknek eleget tevén elrendeljük, hogy István és Lőkös mesterek említett vásárát ugyanolyan módon, ahogyan a mondott igen kegyes királyok és atyánk idejében a mondott birtokon minden hét csütörtökjén meg szoktak ünnepelni, az új időkben is tartsák meg. Ezért mi minden kereskedőt és más vásárra járó embert, akik a nevezett István és Lőkös mesterek említett vásárára szoktak menni vagy szándékoznak menni, jelen [oklevelünkkel] biztatunk arra, hogy javaikkal szabadon és biztonságban menjenek ezen vásárra, mint ahogy ezt atyánk idejében tették. Ott a kereskedés munkájában mind javaik, mind személyük a védelmünk alatt lesznek és azt akarjuk, hogy ezt a vásárokon és más nyilvános helyeken tegyék közhírré.

Kiadatott Visegrádon, a Vízkereszt nyolcada előtti csütörtökön és az Úr 1346. esztendejében. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás: ZO. I. 428-429. o.

Irodalom: Ruzsa Károly: Zalavég története. (Zalai kismonográfiák I.) Zalaegerszeg, 1994.

21.

1381. augusztus 24.

Zalaegerszeg határainak kijelölése

Erzsébet királyné oklevele

A határjárás a középkor óta ismert jogi aktus, amely birtokok vagy községek határainak körbejárását jelenti a határjelek kijelölése vagy a határviták eldöntése céljából. Erre az aktusra általában birtokba iktatás, örökösödés, határper

esetén került sor, ahol az érdekelt feleken kívül hivatalos személyek, a hiteles hely képviselői is megjelentek. Történeti szakirodalmunk hiteles helyeknek (*loca authentica* vagy *credibilia*) nevezi azokat az egyházi testületeket, amelyek a felek kérésére vagy hatósági utasításra hiteles pecsétjükkel ellátott közhitelű okleveleket állítottak ki. A feudáliskori magyarországi jogszolgáltatás eme sajátos intézményrendszere a másutt korán elterjedt közjegyzők funkcióit látta el.

A XIII. században jelentkezett először az az igény, hogy a poroszlók helyett, az általuk végzett jogi ügyleteket csak az egyházi szerveknél vezetett regisztrumkönyvek bejegyzései alapján kiállított oklevelek alapján fogadták el hitelesnek. Ezek az egyházi testületek a káptalanok és konventek voltak. (Káptalan: a világi papoknak bizonyos szabályok szerint együtt élő közössége. Konvent: kiváltságos szerzetesház, amely ki van véve a püspök joghatósága alól.) A század folyamán már minden káptalannál és konventnél találkozunk ilyen tevékenység nyomaival.

A birtokadományok érvényességének rövid idő alatt elengedhetetlen feltétele lett a birtokba iktatás megtörténtét bizonyító és a birtok határait részletesen leíró hiteleshelyi jelentés. A középkorban működő hiteles helyek mindegyikének megvolt a maga illetékességi köre, amit szokásjog és törvény egyaránt szabályozott. Hatáskörük azt a területet foglalta magában, amelyen a hiteles hely emberei kiszállásokat végeztek és amelyről a lakosok a testületet felkeresték bevallást tenni.

A hiteles helyek a király felügyelete alá tartoztak. Hiteles (*authenticus*) pecsétjük adományozása vagy visszavonása a király jogkörébe tartozott. Minden hiteles hely nagy gonddal alkalmazta pecsétjét, amelynek képe általában az illető káptalan vagy konvent védőszentjét ábrázolta. A korai oklevelekre a pecsétet selyem- vagy pergamenszalagon felfüggesztették, a XV-XVI. században már többnyire rányomott pecsétet alkalmaztak.

A történeti Zalában az alábbi helyek végeztek hiteles helyi tevékenységet: a zalavári, kapornaki, tihanyi, csatári és almádi bencés rendi, a türjei premontrai és az újudvari keresztes konventek. Többségük (a zalavári és a kapornaki kivételével) csak 1353-ig működött, ekkor Nagy Lajos király rendelete a kisebb konventektől visszavonta pecsétjüket.

Zalaegerszeg határjárásának az az érdekessége, hogy majdnem pontosan megegyezik a város Zalabesenyővel való egyesülése előtti déli és délnyugati határaival.

Szent Adorján vértanú zalai kolostorának konventje Krisztus minden jelenlegi és jövőbeli hívőjének, aki ezt az írást elolvassa, üdvösséget az üdvösség adójában.

Minthogy a világ ingátag állapota esendő, és a megtörtént dolgok emléke az emberek emlékezetének homályossága miatt nem tarthat örökké, az emberiség előrelátó gondossága rájött arra, a bizonyos időben történeteket - nehogy azok az idő múlásával elsikkadjanak -, írás tanúságával célszerű megerősíteni. Ezért jelen levelünk soraival mindenkinek tudomására hozzuk, hogy legkegyelmesebb fejedelminktől és úrnőnktől, Erzsébettől, isten kegyelméből Magyarország, Lengyelország, Dalmácia stb. királynéjától a következő szövegű levelet kaptuk.

Erzsébet, Isten kegyelméből Magyarország, Lengyelország, Dalmácia stb. királynéja, híveinknek a Zalai konventnek üdvözlétet és kegyelmet küldünk. Király urunk a nádor úr előtt a legutóbb múlt Szent György nap nyolcadnapján [május 1.] az ország szokása szerint bizonyos Besenyő nevű földet a Besenyő-i nemesektől visszaszerzett Egerszeg nevű falujához, és azt tisztelendő Pál testvér Bakonybéli apát, királyi ügyvéd, valamint Darabosnak nevezett János nevű embereink által, vagy ha mindketten nem lehetnek jelen, közülük az egyik által, akiknek jelen levelünk útján az eljárás lebonyolítását megparancsoljuk, a határokat megállapítva, ahol szükséges új határjeleket emelve, e földet Egerszeg királyi faluhoz kapcsolni és oda iktatni akarjuk. Ehhez szükséges a ti hitelt érdemlő, tanúságtevő emberetek kiküldése is. Ezért hűségteknek jelen levelünkkel keményen megparancsoljuk, küldjétek ki tanúságtételre szavahihető embereteket, akinek jelenlétében a fent megnevezett, külön e célra kiküldött embereink, vagy azok egyike, Szent Jakab apostol ünnepének nyolcadnapján menjen ki az említett földre, és azt az említett besenyői nemesek és mások birtokától határjelekkel különböztesse meg, és válassza el. Iktassa be e földet az egerszegi jobbágyok örök használatára. Senkinek ellentmondása akadályul nem szolgálhat. A határok kijelölése és a beiktatás után az egész eljárás lefolyását nekünk hűségesen írjátok meg. Kelt Budán, Szent Ipoly vértanú napján, az Úr 1381. esztendejében.

Mi tehát a királyné úrnő utasításainak eleget kívántunk tenni, mint erre kötelesek is vagyunk, és az ő embereivel az apát úrral és a Darabosnak nevezett Jánossal kiküldöttük bizonyágtételre a szavahihető, istenfélő, kiváló Vencel urat, egyházunk őrét, a királyné parancsainak teljesítésére.

Ők visszatérve hozzánk, egyöntetűen előadták, hogy a dicsőséges szűz mennybemenetelének ünnepét közvetlenül követő szombaton [aug. 17.] és más alkalmas napokon, a törvényesen összehívott szomszédok és határosok jelenlétében kimentek az említett Egerszeg nevű birtokra, megállapították és bejárták Egerszeg nevű falu földjeit és hasznait (jövedelmeit), amelyek birtokában az egerszegi királyi népek eddig voltak és most is vannak, és azokat a Besenyőnek nevezett nemesek birtokaitól, alkalmas helyeken új és világos, földből emelt határhalmokkal elválasztották.

Elkezdve a Válicka nevű folyónál keleten, bizonyos füves ösvény mellett, amely Ölyvesfalváról Kisbesenyő birtok földjeire, azaz régi telkeire vezet. Itt két határhalmot emeltek. Innen az említett ösvényen nyugat felé kisebb távolságra haladtak, bizonyos domb tövében egy cseresznyefa gyökerénél egy határjelet, innen nyugat felé a csapáson a hegyre felmenvén, és nagyjából dél felé fordulván e hegy tetején egy öreg erdei körtefa kiszáradt törzsénél, a kisbesenyői szántóföldek szélén egy határjelet, innen dél felé leereszkedvén az Egerszeg Bak felé vezető nagy úthoz, ez út mellett egy határjelet, és némi távolságra ugyanezen úton egyenesen dél felé, arra a helyre, ahol a másik, nyugat felé a hegyre vezető úttal találkozik, két határjelet, innen ezen a másik úton nyugatra felmenvén a hegyre egy határjelet, és némi távolságra ugyanezen úton ugyane hegyen átmenve bizonyos diófa alatt egy határjelet, innen tovább egy másik régi úton és völgyön haladva fel egy diófához egy határjelet, leszállva az Aranyoskút nevű forráshoz, e forrás közelében északra egy határjelet, innen jobbra hajolva a régi úthoz, és azon mérsékelt távolságra nyugat felé haladva, ahol keresztezi azt egy másik nagy út, mely Kökényesmindszentről Egerszegre vezet, egy határjelet, innen ugyanezen a helyen Bükkfő hely mellett elmenve ahhoz a csapáshoz, a nagy tölgyfa alatt egy határjelet, innen tovább nyugatra, szántóföldeken átvágva egy másik tölgyfánál egy határhalmot emeltek, ahol az Egerszeg falu földjei az említett Besenyő-birtoktól és a Bazita nevű birtok földjeitől el vannak választva.

E földtől észak felé hegyre felmenve, és e hegyen át ama csapás felé tartva egy gesztenyefához érkeztek, ahol van határjel, innen leereszkedve és egy utat átugorva szántóföldekhez jutnak, végül a nyugati oldalon egy réthez, ahol van határjel. Innen ugyanazon csapáson egy diófához egy határjelet. Innen az Ebergényi nemesek határához egy úton, mely Egerszegre száll le, az Ebergényi birtok keleti szélére, itt határjelet emeltek. Végül nyugatra egy völgyhöz jutottak, és azon át felmenve két fához, az egyik körtefa, a másik diófa, melyek között két határjelet, innen északra e völgy mentén e völgy mellett, egy holdnyi föld távolságra egy völgyhöz, abból a völgyhöz felmenve egy hársfához értek, ahol egy határjelet, innen mérsékelt távolságra északra két nagy tölgyfához, ahol két határjelet emeltek. Egyik elválasztja az említett nemesektől, a másik az Egerszegi népektől. Innen ugyanazon csapáson bizonyos szőlőkben járva elértek két hársfához, egyik délről az említett nemesektől, északról az Egerszegi népektől választja el. Innen ugyanazon a csapáson továbbhaladva, az erdőkön át kissé leereszkedve egy tölgyfához, ahol egy határjelet emeltek, innen mérsékelt távolságra továbbmenve egy hársfához, ahol egy határjelet, végül e csapáson egyenesen haladva egy völgyhöz érkeztek egy rét mellett északról és nyugatról, ahol bizonyos cserjés között két határjelet emeltek, mely elválasztja délről és nyugat-

ról az említett nemesektől, északra pedig Egerszeg népeitől. Így az Egerszeg falu földjeit az említett Ebergény birtoktól elválasztották és megkülönböztették.

Ez ügy emlékezetére és örökös megerősítésére kiadtuk e hiteles függő pecsétünkkel megerősített oklevelünket. Kelt az említett beiktatás és határemelés utáni nyolcadik napon [aug. 24.], az Úr fent említett esztendejében, amikor isten és az apostoli szék kegyelméből Miklós volt az apátunk és prelátusunk, Márton prior és jegyzőnk, Vencel őr, Miklós énekes, Radai Miklós a dékán, valamint számos más, az Istennek alázatosan szolgáló testvér.

Forrás: Degré: Olvasókönyv 16-20. o.

Irodalom: Bilkei: Hiteles helyek 343-350. o.

22.

1389. március 3.

Alsólendvai Bánffy János, Miklós és László között felosztják a Lendva és Lenti várához tartozó falvakat Részlet a vasvári káptalan okleveléből

Zsigmond király uralkodása alatt (1387-1437) az általános gazdasági fellendülés Zalában is érezte hatását. A mezőgazdasági termelés fokozódása magával hozta a kereskedelem fellendülését, az iparosréteg és az első mezővárosok kialakulását. Ez a fellendülés átrendezte a megye birtokviszonyait is, az eddig feltörekvő családok stabilizálták hatalmukat. Köztük a legjelentősebb az alsólendvai Bánffy család volt. A család a Hahót nemzetségből származott. Hahót utódai között még nem voltak jelentős tisztségeket betöltő emberek. Károly Róbert uralkodása alatt az egyik oligarcha család elfoglalta tőlük Alsólendva várát, ekkor a család akkori feje, Miklós a király hűségére állt. 1319-ben udvari apródként kezdte, majd visszaszerezte Lendva várát és az uradalmat, az 1350-es évek közepén pedig szlavón bán lett. Utódai az ő tisztségét őrizték meg családnévükben (Bán-fi). A család Anjouk alatt elkezdődött felemelkedése folytatódott a XV. században is. A XIV. század végén szerezték meg Lendva és Lenti környékét, ami a család kihalásáig a birtokukban is maradt.

Hasonlóképpen Mihom falut úgy osztották fel, hogy észak felől kezdve, az ott lévő telkek, mégpedig mostanában a Tyzes Tamás által lakott egésztelek, továbbá a Márton fia, Mihály által lakott féltelek, valamint a Pál villicus által lakott egésztelek - az említett János bán úrnak; továbbá hasonlóképpen észak felől kezdve, a falu közepén lévő telkek, mégpedig mostanában a Kokas János által lakott egésztelek s a Márton fia, Mihály által lakott féltelek, valamint a falu végén, a kelet felől fekvő az az egésztelek, amelyen Jakab fia, János lakik - az említett Miklós és László mestereknek [jutottak osztályrészül]. Hasonlóképpen Alsócsesztreg falut úgy osztották fel, hogy nyugat felől kezdve, az ott levő telkek, mégpedig egy lakatlan féltelek, továbbá mostanában a Jakab kovács által lakott egésztelek, nemkülönben a Miklós fia, György által lakott féltelek, azután a Mátyás fia, Antal által lakott féltelek, valamint Cosa fia, János és az István fia, Pál által lakott egésztelek - az említett János bán úrnak; hasonlóképpen észak felől kezdve, a víz mellett fekvő telkek, mégpedig mostanában a János kovács által lakott féltelek, továbbá kelet felől a [sor] végén egy lakatlan egésztelek, nemkülönben a Zombath és a János által lakott egésztelek, azután a Nykul fia, Mihály által lakott egésztelek, valamint a Miklós fia, János által lakott féltelek - az említett Miklós és László mestereknek jutottak osztályrészül. Hasonlóképpen

Felsőcsesztreg falut úgy osztották fel, hogy dél felől kezdve az ott levő telkek, mégpedig mostanában a Nagy György által lakott egésztelek, továbbá a Miklós fia, András által lakott egésztelek, nemkülönben a Bogul Tamás által lakott egésztelek - az említett János bán úrnak; hasonlóképpen a plébános kúriájánál kezdve, az ott levő telkek, mégpedig mostanában a Boda fia, Cosa által lakott egésztelek, továbbá a Jakab fia, Antal által lakott egésztelek, nemkülönben a Chunka György által lakott egésztelek, valamint a Wryh fia, Pál által lakott egésztelek - az említett Miklós és László mestereknek jutottak osztályrészül.

Forrás: Lederer: Szöveggyűjtemény 218. o.

Irodalom: Bilkei Irén: Adatok Csesztreg történetéhez a 13-16. században. In: Fejezetek Csesztreg történetéből. (Zalai Kismonográfiák 2.) Zalaegerszeg, 1996. 56-68. o.

23.

1396.

A Kanizsai testvérek Zsigmond királynak segítenek visszaszerezni trónját Részlet Thuróczy János krónikájából

Zsigmond királyt egy olyan főúri érdekcsoport, liga segítette a trónra, amelynek legfontosabb tagjai (a jelentős zalai birtokokkal rendelkező) Laczkfi István nádor, valamint Kanizsai János voltak. Utóbbi ekkor a főkancellár tisztét töltötte be. A király hosszú uralkodása alatt többször szorult a bárói ligák támogatására. A töröktől elszenvedett nikápolyi vereség után a Kanizsaiak Zsigmond oldalán tértek haza, és meggyilkoltatták Laczkfi István nádort, aki idegen trónkövetelő pártjára állt. Kanizsai János vezetésével a család ezután soha nem látott mértékű vagyongyarapításba kezdett, amit 1403-ig folytatott is. Az eseményeket majd egy évszázaddal később örökítette meg a reneszánsz krónikairó, Thuróczy János "A magyarok krónikája" c. művében.

Zsigmond király, aki eddig kedves volt nemzetének szemében, népének súlyos veresége után [Nikápoly] gyűlölet tárgyává lett. Ezért, mint valami szökevény [...] Horvátország partvidékére hajózott. Kíséretében voltak az ország leghatalmasabb emberei: János esztergomi érsek úr meg a testvére, Kanizsai István. Követek útján kipuhatolták az ország főembereinél, mi volna a király számára a legelőnyösebb. Közben a fentebb már említett férfiak, Lackfi István vajda meg a másik István, a simontornyai, régi bűnükben elbizakodva több büntársukkal egyetemben - akiknek szívügyük volt, hogy Zsigmond király ne uralkodjék tovább - követeket küldtek a felséges ifjú Lászlóhoz, a nem sok évvel ezelőtt meg-

gyilkolt Károly király [II. Kis Károly] fiához, aki ekkor Apuliában atyja szerepét töltötte be az ország kormányzásában, és megígérték neki, hogy Magyarország jogarát a lehető legsimábban átadják neki [...]. Ez alatt az idő alatt a napok a maguk szokásos körforgásában teltek-múltak, és maga Zsigmond király másfél évig időzött a tengerparti vidéken: de néhány főúrnak, főként az esztergomi érseknek és Kanizsa urainak, meg Maróti János bánnak a segítségével visszakerült a királyi székbe.

Forrás: Thuróczy: Krónika 314-315. o.

Irodalom: Mályusz: Zsigmond 22-74. o.

24.

1421. április 20.

Zsigmond király zálogba adja Keszthelyt és környékét Részletek a király okleveléből

Zsigmond uralkodása idején a bárók gazdasági befolyása is növekedett. A gyakori pénzzavarban lévő király többször kényszerült arra, hogy királyi birtokokat zálogba adjon. A földbirtok zálogba adása a feudalizmus korában gyakori jelenség volt, és a birtokhasználat a kölcsönzött pénzösszeg törlesztéséig tartott. A zálogbirtokot legkésőbb 32 évig vissza kellett váltani. Az alábbi oklevélben említett Eberhard zágrábi püspök Zsigmond egyik fő bizalmi embere volt.

Mi, Zsigmond, Isten kegyelméből a rómaiak királya és örökös császára, Magyarország stb. királya, adjuk tudtára mindenkinek, akit illet, hogy mivel hűséges és szeretett hívünk, a Krisztusban tisztelendő atya, János úr, a zágrábi egyház püspöke, királyi és királynéi főkancellár és Medve Rudolf a püspök úr testvére, akik királyságunk szorongató helyzetében 10 ezer arany forintot kölcsönöztek, ezért mi a nevezett János püspöknek és Rudolfnak a mi királyi várunkat, a Zala megyei Rezit a hozzátartozó falvakkal, úgymint Rezi, Zsid, Tomaj és Falud továbbá a nevezett Rezi várhoz tartozó Keszthely mezővárost hasonlóan Pölöske várának felerészét minden tartozékukkal, amelyek a néhai Eberhard püspökhöz tartoztak, testvérének Jánosnak és Rudolfnak adjuk zálogul, rajtuk keresztül Rudolf örököseinek és utódainak birtoklásra, amíg mi vagy utódaink, Magyarország királyai a fenti összegért vissza nem vásárolják [...].

Kiadatott Hradiste várában, a Morva folyónál a Szent György ünnepe előtti vasárnapon, az Úr 1421., magyar királyságunk 35., római császárságunk 11. és cseh királyságunk első évében. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

*Forrás: ZO. II. 427-428. o.
Irodalom: Mályusz: Zsigmond 22-74. o.*

25.

1424. március 11.

A nők jogai a középkorban Részlet a zalavári konvent okleveléből

A középkori magyar jog - hasonlóan az európaihoz - erősen patriarchális szemléletű volt, a nőt kevésbé becsülte. A nő férjhezmeneteléig apja, aztán férje hatalma alatt állt. A házasságot (nagyon kevés kivételtől eltekintve) vagyoni szempontok diktálták. A nő a nemesi birtoknak csak egy részét örökölhette, ezt hívták leánynegyednek, amit ingóságokban is ki lehetett adni, hogy az ősi birtok egyben maradjon. A magyar jogban egy kivétel volt, a fiúsításnak nevezett eljárás, amikor a király, hogy a lányutód örökölhessen a teljes nemesi birtokot, kijelentette, hogy ő tulajdonképpen fiú.

A házasságkötéskor a lány családjától jegyajándékot kapott, ami ingóságokból állt és mindig a nő tulajdona maradt. Ugyancsak a házasságkötéskor kapta a nő a hitbért férjétől a házassági kötelesség teljesítéséért, de ennek kifizetését csak a házasság megszűnésekor kérhette a nő a férj családjától.

Minden Krisztusban hívőnek a jelenben és a jövőben, aki jelen [oklevelünk] tartalmát megismeri, Szent Adorján mártír zalaszigeti monostorának konventje üdvözlését küldi. Azt akarjuk, hogy jusson mindenki tudomására jelen oklevelünk soraival, hogy személyesen megjelentek előttünk egyik részről Mihály deák és Gáspár, Kerecsényi Miklós fiai másrészt pedig Tamás mester, Tamás fia illetve Rajki Beke fia, László. Az említett Mihály deák és Gáspár úgy nyilatkoztak élőszóban, hogy mivel a nevezett Tamás és László mesterek, Rajki Péter és fiai valamint Nehéz János fia, György osztályos testvérei¹⁴, akiknek minden birtokot illető jogának nevezett Tamásra és Lászlóra kell szállni, Veronika úrnő a nevezett Mihály deák leánya és a Rajki György fiának, Péternek a felesége hitbéreért és jegyajándékáért teljes egészében elégtételt kaptak Tamás és László mesterek részéről [...]. Ennek a dolognak az emlékezetére és örökös bizonyosságul adtuk ki Tamásnak és Lászlónak kiváltságlevelünket, amelyet hiteles függő pecsétünkkel erősítettük meg.

¹⁴ Az osztályos testvérek a nemesi nemzetségnek azon tagjai, akik a nemzetségfő halála után megosztóznak a birtokon.

Kiadatott az Invocavit vasárnap előtti szombaton, az Úr 1424. esztendejében.
(a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: ZO. II. 437. o.

Irodalom: Fügedi Erik: *Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja.* Bp., 1992. 21-99. o.

26.

1434. augusztus 4.

Útonállók rablótámadása a bizánci császár követei ellen Részlet Zsigmond király okleveléből

A középkor évszázadaiban (de később is) a közbiztonság a magyar utakon nem kevés kívánnivalót hagyott maga után. István király korában még rövid úton felakasztották az útonállókat, akikből valószínűleg sok lehetett, mert párosával jutottak az útszéli fákra. A hazai útonállás krónikája különösen azokból a korokból tud sok adatot felmutatni, amikor gyenge volt a központi királyi hatalom és a megyei igazságszolgáltatás is csak akadozva működött.

A XV. század első évtizedeiben volt a virágkora az országúti rajtaiütéseknek, de még a közismerten erőskezű Mátyás sem tudott évek múltán sem rendet tartani az ország útjain. A rablók és fosztogatók kedvelt célpontjai az akkortájt hazánkon sűrűn átutazó külföldi kereskedők és diplomaták voltak, jóllehet fegyveres kíséret nélkül szinte senki sem merészkedett az utakra. Azzal valószínűleg a kiraboltak sem voltak tisztában, hogy sokszor nem közönséges zsványok, hanem nagyhatalmú rablólovagok voltak támadók. A Kőszegi család tagjai, a Dunántúl oligarchái sem voltak ez alól kivételek.

A középkori Zala is számos esetben szerepel az oklevelekben rablótámadás színhelyeként. Egy 1417-ből származó adat szerint Borbála királyné, Luxemburgi Zsigmond felesége Velencébe küldte embereit, hogy neki ott ékszereket vásároljanak. A követség Budától csak a Balatonig jutott, ahol Ötvös János budai polgár és bandája rájuk támadt és 1300 körmöci aranyat rabolt el tőlük.

Az eset, amit az alábbiakban fogunk megismerni, még gazdagabb zsákmányt eredményezett a rablóknak. Zsigmond király okleveléből ismerjük meg annak a Bizáncból Svájcba utazó küldöttségnek a kalandjait, amelyet Zalában raboltak ki. Az oklevélből kitűnik, hogy az útonállók, akik biztosan nem egyszerű rablók voltak, a nem mindennapinak ígérkező zsákmány reményében követték el a támadást a bizánci követ ellen, jóllehet az fegyveres kísérettel utazott. Az ügy szerencsésen

zárult és ebben különbözik a középkori országúti rablások nagy részétől, mert a tetteseknek és az elrabolt holmiknak többnyire bottal üthették a nyomát.

A minap elküldtük derék hívünket, Szécsi Tamás udvari vitézünket, innen Ulmból, császári városunkból a mi Magyarországunkra, közelebből Zala vármegyébe, hogy onnan felséges színünk elé hozza azokat a javakat, amelyeket némely gonosztevő rablók elraboltak a görögök császáranak követeitől amint azok a mi magyar királyságunkon keresztülutazva a mi felséges személyünkhöz és a bázeli szent zsinatra igyekeztek. Mivel a görögök császáranak követeitől elrabolt értékek közül számos darab megkerült, ezek a császár követeinek lesznek kiadandók. Szécsi Tamás visszatért hozzánk, s ezekből a tárgyakból többet magával hozott, nevezetesen egy terjéket, vagyis mérgek ellenszerét tartalmazó kis ezüstedénykét, egy aranyozott ezüsttel díszített, zöld színű selyemből szőtt övet, a bolognai bíborshoz írt levelet, egy cobolyprémmel díszített süveget, egy aranybélésű ezüstkelyhet, két aranyozott ezüstkanalat, egy aranyozott ezüsttáblával ellátott evangéliumos könyvet, egy öt kapoccsal összefogott táblát, belül Szűz Mária festett képével, nyolc selyemmel díszített törülközőkendőt, egy milánói bőrszakot lánccal, egy bársonyköntöst vörös mintákkal, tizenegy gombbal, egy kék selyemdamaszt köntöst párducháttal prémezve, tíz gombbal, egy nyusztal prémezett fekete-fehér köntöst, egy cobolyprémmel díszített gallért aranyszálakból kötött gombbal, egy kék selyemdamaszt köntöst párduchasprémmel díszítve, továbbá négy selyemdamaszt szövetet, nevezetesen egy feketét, egy kéket, egy sáfránysárgát és egy tarkát. Továbbá egy kék posztóval díszített kék selyemdamaszt köntöst, egy vörös színű orosz bőr útizsákot, egy fehér selyemdamaszt köntöst párduc hasa alja prémmel, egy csemelet (teveszőr) köntöst nyusztprémmel díszítve, egy cobolyköpenyt, egy aranyozott selyemtakarót, egy kis kék kamuka köntöst párduchátprémmel díszítve, egy vörös bőr útizsákot, egy kék-fehér damasztakarót vörös béléssel, egy nagy kést három ezüstverettel, öt vég finom vásznat, négy keszkenőt, egy vörös bársonyköntöst vörös posztóval díszítve, egy skarlát birétumot, azaz fejfedőt párduc hasa aljával prémezve, egy fehér teveszőr köntöst hiúzprémmel díszítve, tíz gombbal. Azonkívül: egy barnás színű kamuka köntöst párducháttal prémezve, egy tarka színű kamuka köntöst nyuszt nyaka prémjével díszítve, egy kamuka takarót, melynek közepe sárga, széle kék és fehér színű, vörös béléssel, azonkívül egy cobollyal prémezett szürke bársonysüveget, egy párducháttal díszített másik szürke bársonysüveget, egy nyusztprémmel díszített barna-szürke színű süveget, két finom vászonból készült inget, egy török ezüstkannát, két pár sárga színű sarut, egy török szablyát aranyozott ezüstveretekkel, egy kis görög könyvet, kék kamukából készült női köntöst, végezetül két korbácsot. Amikor ezeket a javakat a mondott Szécsi Tamás színünk elé hozta, a

mi hívünk, Gersei Pető fia, László, Zala és Vas vármegyék főispánja előadta, hogy Bödei Istvánnál találták meg e tárgyakat - részint a házában, részint más helyeken. Egyeseket állítólag még a plébános is magához vett a mi számunkra, és ezeket a fenti gonosztevők jelenlé-tében a vasvári káptalan bizonyossága szerint Szécsi Tamásnak [...] átadta, aki mindezt a mi Ulm városunkba elhozta és nekünk átadta. De elhozta és Gallus nevezetű familiárisa útján átadta a két gyönggyel díszített kis keresztet, továbbá három darab aranyba foglalt metszett drágakövet - s ezen kívül még két más keresztet is, amely állítólag a fent mondott gonosztevő-ké volt. Mindezekről a javakról elismervény és nyugtatóvány állíttatott ki, s ez tanúk előtt kihirdettetett. Kelt Ulm városában, Szent Lőrinc vértanú ünnepe előtt a hatodik napon, az Úrnak 1434. évében, nekünk, mint magyar királynak uralko-dásunk 48. évében.

Forrás: ZO. II. 482-485. o.

Irodalom: Tardy Lajos: *Régi feljegyzések Magyarországról. Bp., 1982. 20-22. o.*

27.

1446. szeptember 8.

Zalai nemesek hatalmaskodásai Egerszeg és Nova mezővárosok ellen A fehérvári káptalan oklevele

Zsigmond király halála után az első Habsburg, Albert (uralkodott 1438-1439) idejében a rendi erők győzedelmeskedtek. A hatalomért valójában ismét néhány oligarcha csoport vetélkedett. Albert utódai alatt (Ulászló 1440-1444 és V. László 1440-1457) megint polgárháború tört ki, amelynek eseményei Zalat sem kímélték. A központi hatalom gyengesége miatt a zűrzavaros időkben rendszerint az ököljog érvényesült. Szinte minden országgyűlésen határozatot hoztak az erőszakos birtokfoglalások és egyéb hatalmaskodások ügyében, amiknek következtében erőteljesen megváltozott az ország birtokmegoszlása. A hatalmaskodás a feudális jogban egy másik nemes ember személyének és vagyonának ill. jogainak megsértését jelentette. Lehetett betörés, lopás, de nemes ember megverése, megsebesítése és megölése is. A korszakból származó oklevelek tele vannak az alábbiakhoz hasonló esetekkel.

Nagyságos gróf Pálóczy László országbíró¹⁵ úrnak, az ő tisztelendő barátjuknak a fejevári egyház káptalanja készséges barátságát tisztelettel (küldi). Nagyságod számára ismeretes, hogy mi a Krisztusban tisztelendő atya, Mátyás veszprémi püspök érdekében kelt s nekünk címzett tanúvallatási parancsleveledet kaptuk az alábbi szöveggel:

Tisztelendő híveink, a veszprémi egyház káptalanjának gróf Pálóczy László országbíró készséges barátságát tisztelettel (küldi). Mátyás úr, Krisztusban tisztelendő atya, veszprémi püspök részéről és személyében panaszképpen előadatik nekünk, miképpen neki és említett egyházának, elsősorban pedig az Egerszeg és Nova nevű városaikban és tartozékaikon élő városlakóknak, sőt a Nova városhoz tartozó egyházi nemeseknek is a néhai Alsólendvai bán fiai: István és Pál, valamint a Szentbalázi Zelének nevezett Balázs és Jakab és még Zalának ezen a részein lakó igen sok nemes és nemtelen személy különféle jogtalanságokat, károkat s ártalmakat okoztak, s többszöri hatalmaskodást követtek el mind a régebbi, mind a közelmúlt időben, mint ahogy még most is ezeket cselekszik. Amikor aztán az említett püspök úr az így okozott károokra nézve az ilyen hatalmaskodásokat elkövetők ellen Magyarország régi és dicséretes szokása szerint bizonyos tanúvallatásokat akart végeztetni és tisztjeit és embereit Milei Salamonhoz és Donátházi Déneshez, nevezett Zala vármegye szolgabíráihoz küldte azzal a kéressel, hogy a nevezett püspök úr számára az ország szokása szerint az említett hatalmaskodók ellen tanúvallatásokat fogantossanak; ők azonban - sem a püspök, sem az emberei kérésére - az említett s szokásos tanúvallatásokat a hatalmaskodások elkövetői iránti kedvezésből - mint mondják - nem akarták és most sem akarják végbevinni, megtagadván a püspök úrtól a közönséges igazságot és szokást, az ő és jogainak nem csekély kárára és nyilvánvaló csorbítására.

Ezért barátságokat szorgalmasan felkérjük, hogy tanúbizonyságot alkalmas embereteket rendeljétek ki, akinek jelenlétében Ferenczi Bálint, vagy Gyömörei Bálint, vagy Bodorfalvai György, esetleg Kocsi János, netán Bodorfalvai Bálint, vagy Tamás vagy Mátyás vagy Keszi Ábrám, György, vagy Koronhi Mátyás vagy Szentantalfalui Máté fia, Márk, vagy Gothárd vagy Márton vagy Pál fia, Mihály, esetleg Bókaházai Bertalan vagy Imre vagy Szenterzsébeti Forisnak nevezett János vagy Karmachi Mihály - ha a többiek távol maradnak - királyi ember az előrebocsájtott igazságának a kiderítésére az említett Milei Salamon és Donat-házai Dénes szolgabírákat idézze meg az említett püspök úr ellen a királyi jelenlét bírósága elé megfelelő határidőre, hogy okát adják a fentieknek. Ezek után pedig a tanúvallatásnak és idézésnek lefolyását az idézettek nevével

¹⁵ Az országbíró országos főméltóság, a királyi udvartartás irányítója. Bírói és diplomáciai feladatokat is ellátott.

együtt nekünk hitelesen megírjátok. Kelt Budán a dicsőséges Szűz Mária születésének ünnepén, az Úr 1446-ik esztendejében. (Szabó Béla fordítása)

Forrás: VÉFL. Epp. Egerszeg 6.

Irodalom: Simonffy: Bevezetés 10-11. o.

28.

1457-1458

Kanizsai László megmenekül V. László király fogságából Részlet Thuróczy János krónikájából

1440-től Magyarországot két párt igyekezett irányítani. Az "udvari párt" a Garaiakat, Cilleieket maga mögött tudva a mágnások pártja volt. A "nemzeti párt" vezéralakjai Hunyadi János, az Újlakiak és a Rozgonyiak voltak. Közéjük tartozott az akkor már nagyhatalmú Kanizsai család is. Ulászló halála után 1446-ban Hunyadi kormányzóvá választották, majd 1450-ben a két párt ligát kötött egymással, amit házassági kapcsolatokkal is igyekeztek megerősíteni.

Hunyadi János halála után Cillei Ulrikot nevezte ki V. László országos főkapitánnyá. 1456 novemberében Hunyadi László és hívei Nándorfehérváron felkoncolták Cillei Ulrikot. A vakmerő ifjút valószínűleg hívei beszéltek rá erre a bűnös tetre. V. László király, tartva a Hunyadi család hatalmától, Lászlóra ruházta az ország főkapitányi tisztét és büntetlenséget ígért a Hunyadi fivéréknek. Ígéretében bízva fogadta el László és Mátyás a meghívást Budára, ahol azonban vendégség helyett híveikkel együtt fogság várt rájuk. A rögtönítélő bíróság felségsértés címén halálra ítélte őket. Hunyadi Lászlót másnap Budán lefejezték, Kanizsai László és Rozgonyi Sebestyén megszöktek a börtönből, Mátyást pedig a király magával vitte túszként Prágába. Az eseményeket az alábbiak szerint örökölte meg Thuróczy János, a kortárs humanista "A magyarok krónikája" c. művében.

László grófot a királyi palotában elfogták [...] Mátyás grófot pedig, aki mit sem tudott a bátyjával történekről, bezárták a számára szállásul kijelölt budai várbeli házba [...] Miután a következő nap felvirradt, fogságba vetették János váradi püspök urat [Vitéz János], továbbá Rozgonyi Sebestyént és Kanizsai Lászlót, ezeket a kiváló származásukkal, birtokaikkal és katonai vitézségükkel ékeskedő férfiakat [...] meg néhány más embert is, akik László és Mátyás grófok iránt hűséggel és barátsággal viseltettek, mivel a néhai János gróf úr gyermekkoruktól neveltette vagy tisztségre emelte őket.

Amikor a grófok letartóztatásának huszadik napján elmúlt a vecsernye órája is, és a nap szekere nyugat felé tartott, László grófot Buda város bírása esküdtjei kezére bízta, hogy végrehajtsák rajta a halálos ítéletet. És sok fegyveres őrizete alatt a budai vár elé vezették, és a Friss palotának nevezett sarokkal szemben lefejezték [...] Peregtek a napok, és az Úr ezernégyszázötvennyolcadik [1457] éve közelgett, és ennek az évnek a tavasza a virágok szépséges ruházatába öltözve már utolsó lépéseit tette, átadva szállását a termékeny nyárnak, és éppen akkor, amikor a nap a föld alatt folytatta útját, azon a szerfölött sötétre borult éjszakan, amely Krisztus szentséges testének ünnepét [úrnapját, ami ebben az évben június 16-ra esett] közvetlenül követi, Buda várát felhőszakadás rázta meg, és a magas falai közé zárt foglyok az Alhévíz felé eső részen a vár meredek faláról két lepedő segítségével lebozsátkozva, valamennyien kiszabadultak, csupán Mátyás gróf és Modrar Pál maradt a király fogságában [...]

Amikor László király tudomására jutott a foglyok kiszabadulása, nagyon szívére vette, és nemcsak ő rémült meg miatta, hanem azok is, akiknek a foglyok őrzése volt a feladatuk.

Az említett Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László ugyanis sok fegyverrel és nagy rokonsággal rendelkezett az országban. A király és a hozzá csatlakozott főurak attól rettegetek, hogy mindezek felkelnek ellenük, hogy bosszút álljanak. Ezért sebtében felfegyvereztek minden pártukon levő hadinépét, és a király kése-delem nélkül Bécs városába távozott. Végül, miután egy kevés időt Bécsben töltött, átment Csehországba [...] Amikor azonban Prága városában élvezte a királyi pompát, hirtelen súlyos betegség támadta meg, amely utolsó lehetének pillanában életétől is, hirtelenséggel is feloldozta.

Forrás: Thuróczy: Krónika 309-312. o.

Irodalom: Teke Zsuzsa: Mátyás, a győzhetetlen király. Bp., 1990.

29.

1459. április 24.

**Mátyás király hűségükért megjutalmazza Kanizsai Lászlót és Miklóst
Részlet az adományozó oklevélből**

1458. január 24-én Hunyadi Mátyást választották királlyá. A fiatal király hihetetlen energiával látott hozzá hatalmának megszervezéséhez. Az országos méltóságot viselők közé emelte a Hunyadi ház hűséges híveit, köztük a Kanizsaiakat is. Tudatos politikájának része volt emellett azoknak a kiemelése, akik az ellentáborból tértek át az ő hűségére. A régi arisztokrata családok mellett Mátyás határozottan törekedett a köznemesség felemelésére azért is, hogy a régi családokat minél nagyobb mértékben szorítsa ki a hatalomból.

A kamara haszna, amit a Kanizsai testvérek Mátyástól kaptak, Zala megye királyi adóját jelentette, az elnevezése pedig onnan származik, hogy ez lépett a pénzváltási haszon helyébe. Károly Róbert állandó értékű aranyforintja előtt ugyanis a pénzváltási haszon abból származott, hogy a királyok állandóan csökkentették a pénz nemesfém tartalmát névértékének megtartása mellett. A pénzértéket gyakran kivonták a forgalomból, s a kötelező beváltáskor még beváltási illetéket is fizettek. Ez a pénzverési haszon, illetve utóda a királyi egyenesadó átengedése tekintélyes jövedelemhez juttatta a Kanizsai családot.

Mi Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya, jelen oklevelünk soraival adjuk tudtára mindenkinek, akit illet, hogy mivel kedves és hűséges hí-vünk, a nagyságos Kanizsai László úr, erdélyi vajda és testvére, Miklós mindig megörzendő hűséget tanúsított irántunk, oklevéllel is megerősítették felségünknek tett esküjüket, ezenkívül írásba adták, hogy amíg csak élnek minden várunkkal, erősségükkel és házukkal mindig hűségesek lesznek hozzánk, mint Magyarország királyához [...], ezért mi, mialatt az ő váraik és birtokaik Frigyes császár kezén vannak és vissza nem tudjuk adni Kanizsai Lászlónak és Miklósnak, addig a Zala megyei évenkénti kamara-hasznót nekik adományozzuk jelen oklevelünkkel, amelyet titkos pecsétünkkel láttunk el, mint magyar király.

Kiadatott Budán, Szent György ünnepén, az Úr 1459. évében.

Forrás: ZO. II. 574-575. o.

Irodalom: Kisfaludy Katalin: *Mathias Rex*. Bp., 1983.

30.

1458-1490

Zalai diákok külföldi egyetemre járása Mátyás korában Részletek a bécsi egyetem középkori anyakönyvéből

A középkori Magyarország és vele együtt Zala utolsó fénykora Mátyás király uralkodásának idejére (1458-1490) esik. A politikai stabilizáció jelentős gazdasági fellendülést hozott. Újabb mezővárosok keletkeztek és nagyszabású építkezések kezdődtek. Mátyás udvarának humanista és reneszánsz kultúrája kisugárzott távolabbi területekre is. A kor szelleme megkövetelte a képzett emberek megjelenését. Ugrásszerűen megnőtt a külföldi egyetemet látogatók száma és ez a jelenség Zalában is nyomon követhető. A középkori Magyarországon néhány kísérletet leszámítva nem volt egyetem. A jogi, teológiai képzettséget Bécsben, Prágában, Krakkóban és az olasz egyetemeken lehetett megszerezni. A földrajzi közelség miatt a zalaiak számára a bécsi volt a legkönnyebben elérhető. A leghíresebb Mátyás-kori zalai diák Egervári Bereck volt, aki később püspök lett.

1458-ban Fekéth Mihály mester előljárósága idején:

Lendvai Jakab fizetett 1 garast

Apáti Benedek fizetett 1 garast

1465-ben Makrancz Antal mester előljárósága idején az alulírott tanulók iratkoztak be:

Kanizsai Simon fizetett 1 garast

Apáti Simon fizetett 1 garast

1466-ban Madarasi Kerekes Ferenc mester előljárósága idején az alulírott tanulók iratkoztak be:

Szepetneki István fizetett 12 dénárt

1476-ban Pozsegavári László mester előljárósága idején az alulírott tanulók iratkoztak be:

Bagodi Jakab fizetett 1 garast

1480-ban Krumpach Mátyás mester előljárósága idején, a nyári félévben az alábbi tanulókat jegyezték be az anyakönyvbe:

Zalai András fizetett 4 dénárt

1486-ban Koronai Szűcs Bálint előjárósága idején Szent Tibor és Valér mártírok ünnepén [ápr.14.] alulírott nemesi származású tanulók iratkoztak be:

Egervári Bereck úr [fizetett] 15 dénárt

Hárságyi Mátyás úr [fizetett] 16 dénárt

1487-ben Szentannai György mester előjárósága idején az alulírott tanulók iratkoztak be a nyári félévben:

Bagodi János [fizetett] 4 dénárt

Kapornaki Márton [fizetett] 12 dénárt

(a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: Schrauf Károly: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig.* Bp., 1902.

Irodalom: Bilkei Irén: *Adatok a középkori és kora-újkorai egyetemjárás és litteratúrásműveltség történetéhez Zalában.* In: *Zalai Gyűjtemény* 31. 29-48. o.

31.

1476.

Zalai követ a Beatrixért menő küldöttségben Részlet Mátyás humanista történetírójának művéből

Mátyás 1476-ban vette feleségül Aragóniai Ferdinánd, nápolyi király leányát, Beatrixot. A házasság diplomáciai okokból kötött, Mátyás ugyanis a Nápolyal szomszédos észak-itáliai fejedelemségekben jó szövetséget remélt III. Frigyes német-római császár ellenében. (A házasság végül nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.) Beatrixért fényes küldöttség ment Nápolyba, ennek tagja volt a zalai Alsólendvai Bánffy Miklós is, Mátyás bizalmi embere. Az ő sorsa később rosszra fordul, hiába viselte a legmagasabb országos tisztségeket, 1487-ben Mátyás nem tudni milyen okból börtönbe csukatta és elvette birtokai egy részét.

Az esetet megörökítő Antonio Bonfini, Mátyás olasz származású humanista szellemű udvari történetírója volt.

Ennél a hadjáratnál jelen volt a bari püspök, Ferdinánd király képviselője, aki ekkor Aragóniai Beatrix és Mátyás házasságáról tárgyalt. Mátyás viszont Bánfi Miklóst és György kalocsai érseket küldte az esküvő dolgában Nápolyba. E boldog frigyet ekkor hirdették ki Boroszlóban¹⁶.

¹⁶ Boroszló ma Wrocław Lengyelországban

Forrás: Bonfini: Történelem 795. o. (4. 3. 255.)

Irodalom: Fügedi Erik: Uram királyom ... A XV. századi Magyarország hatalmasai. Bp., 1974.

32.

1489-1490

Magyarország megyéi a XV. században

Részlet Mátyás király humanista történetírójának művéből

Petrus Ransanus (1428-1492) itáliai püspök és történetíró a nápolyi király követeként érkezett 1488-ban Mátyás udvarába. Itt kezdte el írni humanista szellemű magyar történetét. A mű két részből áll, a történeti fejezetek előtt földrajzi bevezető olvasható, aminek forrásértéke páratlan. Magyarország bemutatásához igyekezett megfelelő forrásokat találni. A földrajzi leírás keretét a megyék felsorolása adja, jóllehet nem rajzol pontos képet az ország közigazgatási felosztásáról. Ismereteink szerint ez az első magyar földrajzi leírás, amiben Zala neve szerepel.

Egész Magyarországot területekre és kerületekre osztják, mivel ezeket megyéknek nevezik, ezért az egész ország megyékre van osztva, ezek a megyék a városoktól kapták a nevüket; körülbelül ötvenhét megye van, némelyek a Duna jobb, mások a bal partján találhatók. De előbb azokat fogom felsorolni, amelyek jobb felől, utána pedig azokat, amelyek bal felől vannak. [...] Vele határos a Veszprémről elnevezett Veszprém megye, a város maga szintén püspöki méltóságáról és arról híres, hogy főpapjára tartozik Magyarország királynéinak megkoronázása. Zala megye is az említett Balaton nevű tavon túl található, földje szőlőkben gazdag, ezekből igen kiváló bort készítenek; a megye egészen a Dráváig terjed, onnan pedig Zágrádba, a püspöki méltóságáról híres városba vezető út nyílik. [...] Ugyanebben az említett Zala megyében van Tihany félsziget, ahol mindenfajta hal csodálatos bőségben található, és ott van az András király által alapított híres bazilika, amelyről a maga helyén majd megemlékezünk.

Forrás és irodalom: Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata. (Ford. Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet) Bp., 1986. 65-67. o.

33.

1494.

Egervári László érdemei
Részlet Mátyás humanista történetírójának művéből

Zala kevés arisztokrata családja közül a már megismert Bánffyak és Kanizsaiak mellett az Egerváriak voltak a legfontosabbak. A család legjelentősebb tagja az 1450 körül született László volt, aki karrierjét várnagyként kezdte. 1475-től három évig volt Zala megye főispánja, majd Mátyás udvarában viselt magas méltóságokat. A király halála után Jagelló Ulászló szolgálatába állt, aki 1493-ban tárnokmesterré nevezte ki, így az ország pénzügyeivel foglalkozó fontos tisztséget nyert. Az idézett humanista történetírói részlet dicsérő szavai megfeleltek a valóságnak, Egervári László művelt főúrként könyvek írására is adott megbízást, családi birtokát, Egervárt pedig három nagyszabású építkezéssel is gyarapította; kolostort, templomot és várat építtetett.

Ugyanezen évben halt meg a közösség súlyos kárára a derék és páratlan eszű férfi, Egervári László. Az ausztriai háborúban nagy segítségére volt Mátyás királynak, hűségét derekasan bebizonyította, midőn seregét hosszú időn keresztül vezényelte, fényes dicsőséggel kapitánykodott Sziléziában és Luzsicában, később Dalmáciában, Illyricumban és Horvátországban járt elől olyan vitézséggel, hogy a török csapatokra emlékezetes csapást mért, ötezer emberüket megölte, Illyricum-ból kikergette a németeket, és ezt a tartományt visszaszorította a régi hűségre, végezetül letéve a kapitányságot, főasztalnok lett, és e hivatalban meg is maradt mindhalálig.

Forrás: Bonfini: *Történelem* 996. o. (5. 4. 170.)

Irodalom: Degré Alajos - Gergelyffy András - Valter Ilona - Vándor László: *Az egervári vár története. Zalaegerszeg, 1979.*

34.

1514.

Szapolyai János végső csatája Dózsa ellen Részlet Istvánffy Miklós krónikájából

A Mátyás halálát követő időkben a rendek által befolyásolható Jagelló Ulászló került a magyar trónra (1490-1516), akinek uralkodása alatt a központosított királyi hatalom szétesett. Az adók beszédese anarchiába torkollott, a bárók a Mátyás által bevezetett rendkívüli hadiadót továbbra is szedték, ami egyik kiváltó oka volt az 1514. évi parasztfelkelésnek. Az alkalmat a Bakócz Tamás érsek által meghirdetett keresztes hadjárat szolgáltatta. A Dózsa György parancsnoksága alatt összegyűlt paraszti tízezrek többször összeütköztek a nemesi seregekkel, míg júliusban végleges vereséget szenvedtek. A parasztháború nagy csatái vidékünket elkerülték, arról tudunk csupán, hogy a nemesi seregek egyik alvezére a Zalában fontos szerepet játszó Bánffy család egyik tagja volt.

*Az eseményeket megörökítő Istvánffy Miklós köznemesi származású történé-
író (1538-1615) részben kortársként írta meg Magyarország XVI. századi törté-
netét.*

A másik oldalon a vajda¹⁷ csak néhány szóval buzdította övéit. Emlékezzenek rá, mondta, hogy mily sok ártatlan és becsületes, származásával és vagyonával kiváló férfiút öltek meg hallatlan kegyetlenséggel az egész emberiségnek ezek a leggonoszabb latorjai. Itt az idő, hogy most ezeken mindnyájukon, de elsősorban legbűnösebb vezérükön, aki a nemességet irtotta s Magyarország királyságára vágyott, a legádázabban bosszút álljanak. Senki se habozzék ellenük kardot rántani, akik a jogot és igazságot levetkezve, az istenek és emberek legbűnösebb ellenségének nyilvánították magukat, mert biztos hogy ők, akiket büntudatuk is mardos, nyomban megfutamodnak.

Amint ezt mondotta, a jobb szárnyat Lindvai Bánffy Jakab alvezérére, a balt Kismarjai Lukácsra, öreg katonáinak parancsnokára bízta. Maga a középén állott, s a csatasort annyira kinyújtotta, hogy az oly hosszú volt, hogy az ellenséget szemben is, meg mindkét oldalon is megtámadhatták. Hasonlóképpen történt ez a parasztok részén is. György¹⁸ a csatasor közepét tartotta, testvére és alvezére, Gecső, és Lőrinc pap a két szárny élén állott.

Amidőn így felállottak a csatasorok, s nagy hévvel küzdöttek, a parasztok sokkal hosszabb ideig és sokkal ádázabban harcoltak, mint remélni és várni lehe-

¹⁷ Szapolyai János 1510 és 1526 között viselte ezt a tisztséget.

¹⁸ Dózsa György

tett, s a mieink támadását oly nagy bátorsággal és erővel tartották fel, hogy a győzelem kétséges volt. Végül is a vajda a testőrséget, a székely lovasokat, a jobb lovú és fegyverzetű, a harcban jártasabb, s ebben a háborúban éppenséggel közömbös katonákat veti be, akiknek kardjaitól amidőn igen sokan elestek, s többen megsebesülve harcképtelenné váltak, a parasztok egy kissé meginogtak, s helyükből kivették, s végül, amidőn a vajda katonái állhatatosan nyomták őket, hanyatt-homlok futásnak eredtek. György, alig ocsúdva fel még ittasságából, ide-oda lovagolva, kiáltozva hiába törekszik a futókat visszatartani, amikor Petrovics Péter, a lovas csapatok parancsnoka letaszítja lováról, s eléggé súlyosan megsebesítve elfogja. Ezt a balszerencsét követte az, hogy Gecső is, aki akarata ellenére vett részt ebben a baljóslatú hadakozásban, élve került az ellenség kezébe. Ez a vajdát nagy örömmel töltötte el, mert mit sem kívánt jobban, mint azt, hogy ezt a két ellenséges vezért és parancsnokot elfoghassa.

Forrás: Istvánffy: Magyarok 63-64. o.

Irodalom: Barta Gábor - Fekete Nagy Antal: Parasztháború 1514-ben. Bp., 1973.

35.

1524.

Egerszeg mezőváros lakosai

Részlet a veszprémi püspökség urbáriumából¹⁹

A mezővárosok (latinul: oppidum) a feudális Magyarország átmeneti várostípusát képviselték. Vásártartási joggal rendelkeztek, a földesúri szolgáltatásokat egy összegben fizethették, de magánföldesúri hatalom alatt álltak, az igazságszolgáltatásba uruk beleszólt és a lakosság jobbágyállapotú volt. A XVI. század elejére jogilag már élesen elkülönültek a szabad királyi városoktól, amelyeknek képviselői a rendi országgyűlésen is részt vehettek.

A feudáliskori Zalában csak mezővárosokról tudunk. Egerszeg oppidumot még 1266-ban adományozta IV. Béla a veszprémi püspökségnek.

1524-ben II. Lajos király (uralkodott 1516-1526) kancelláriai titkárát, Szalaházi Tamást nevezte ki a veszprémi egyházmegye élére. Az új püspök tájékozódni kívánt új javadalma állapotáról és összeírást készíttetett püspöksége várható bevételeiről és kiadásairól. Egerszeg mezőváros 129 jobbágyának nevét és az általuk fizetett adót közli az összeírás, amelyből az alábbiakban néhány egerszegi

¹⁹ Az urbárium a földesurak birtokait, az ott élő népességet, a tőlük befolyó jövedelmeket és a birtokból származó hasznot írja össze.

lakos nevét ismerhetjük meg. A jobbágyok neve után a telke és a fizetendő járandóság összege áll.

Szabó György és Felső Balázs	egész telek	1 frt
Kos Pál és Hős György	egész telek	1 frt
Bíró Osvát	fél telek	1/2 frt
Molnár Pál	egész telek	1 frt
Gál Sebestyén	egész telek	1 frt
Szabó Márton	másfél telek	1 1/2 frt
Molnár Benedek	fél telek	1/2 frt
Bornad Benedek	egész telek	1 frt
Kiss Albert	egész telek	1 frt
Cseh Osvát	egész telek	1 frt
Sipos Lőrinc	egész telek	1 frt
Vajda Benedek	egész telek	1 frt
Borla Vince és Márton	egész telek	1 frt
Végh Mihály és Zeny János	egész telek	1 frt
Kovács István	egész telek	1 frt
Hajgató Imre és Miklós György	egész telek	1 frt
Magyar Bálint	egész telek	1 frt
Kaka Márton és Móricz András	egész telek	1 frt
Kevély Miklós és Benedek	egész telek	1 frt
Farkas Ambrus	egész telek	1 frt
Zeny Vince	egész telek	1 frt
Kovács Mihály	egész telek	1 frt
Jó Pál	egész telek	1 frt
Hval Péter	egész telek	1 frt
Kovács Mihály	harmadrész telek	75 dénár
Máté János	harmadrész telek	75 dénár
Máté Mátyás	fél telek	1/2 frt
Szabó István és Csökös Bálint	fél telek	0,5 frt
Lőrincze János	egész telek	1 frt
Kustos György és Bálint	egész telek	1 frt
Cseke Pál és Molnár István	egész telek	1 frt
Kovács András	egész telek	1 frt
Bíró István	egész telek	1 frt
Gerencsér István	egész telek	1 frt
Kustos Ambrus	fél telek	0,5 frt
Vajda Mátyás	egész telek	1 frt

Földes Balázs
Molnár Tamás, bíró

egész telek 1 fjt
egész telek 1 fjt

(a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás és irodalom: Kredics László - Solymosi László: *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma.* (Új Történelmi Tár.) Bp., 1993. 67-73. o.

36.

1525. július 11.

Zalai nemesek az országgyűlésen Burgio pápai legatus levele a pápa titkárának

A Jagelló-kor mellett, hogy megmerevítette az egyes társadalmi rétegek közötti határokat, mégis a köznemesség felemelkedésének az ideje volt. A köznemesi politizálás színtere a rendi országgyűlés volt, amit néha évente kétszer is összehívtak. 1525 nyarán a köznemesség Hatvanban akart országgyűlést tartani, s ezt a szándékát sem a király, sem a főurak ellenkezése nem tudta megakadályozni. Ezen az országgyűlésen választották nádorrá Werbőczy Istvánt, aki szintén köznemesi származású volt.

Az eseményekről tudósító Antonio Giovanni Burgio 1523 és 1526 között volt pápai követ II. Lajos udvarában. A pápa titkárának küldött leveleiből pontosan megismerhető a mohácsi katasztrófa előtti Magyarország politikai és társadalmi helyzete.

Az idézetben említett Kanizsai László volt a nagyhatalmú zalai család utolsó férfi sarja, Ákosházi Sárkány Ambrus országbíró pedig a tehetős zalai köznemesség legmagasabb, országos méltóságot is betöltő képviselője.

Másnap összegyűlt a nemesség egy térségen, amelynek közepén állott egy nagy és erős emelvény, olyanforma, mint egy színpad. Erre vezették fel a királyt az egész királyi tanáccsal és a külföldi fejedelmek követeivel együtt, míg az emelvényt a nemesség vette körül, a legkülső kört pedig felfegyverzett lovasok alkották, akiknek a rendet kellett fenntartaniuk. Ezután Werbőczy István - ösztönsége barátja -, aki az ő nyelvükön igen nagy szónok, előadta az országot fenyegető veszedelmeket, hogy a bajoknak mi a forrása, s hogy a nemesség mennyire kereste mindig az eszközöket, hogy a bajokon javítson, de az ő javaslataikat nem mind fogadták el, s ezért keveset használtak. Tudja, hogy mindebben nem a király a hibás, mert ő igen jólelkű ember, hanem az ő tanácsa, mely telhe-

tetlen kapzsiságában sohasem azt ajánlotta öfelségének, ami az országnak jó. Ezért a nemesség azt tartja, hogy a legjobb lenne öfelségére is, az országra is, ha öfelsége kicserélné összes tisztviselőit, akik ilyen rossz tanácsokat adtak neki, s éppígy alakítsa át a tanácsot is; s akkor a nemesség ígéri öfelségének, hogy az a magyar virtus, amely - volt idő - megfélemlítette az ellenséget, még nem halt ki egészen - és ilyen értelemben szónokolt jó két órán keresztül. Befejezve beszédét, a nemességhez fordult, s megkérdezte: helyeslik-e azt, amit mondott. Minden oldalról felzúgott a helyeslés, és hangos kiáltások hangzottak: "Mentsd meg öfelségét és bennünket is az ő rossz tanácsosainak zsarnokságától." Ekkor felemelkedett Szalkai esztergomi érsek, s beszédét öfelségéhez intézve elmondta, hogy mindig híven szolgálta öfelségét, hű tanácsosa is volt, s magát a királyt hívta fel tanúul arra, hogy aznap, mikor esztergomi érsekké választották, lemondott a kancellárságról, de öfelsége nem fogadta el a lemondást. Most is, mikor öfelsége Budáról elindult az országgyűlésre, felajánlotta neki a pecsétet, s ő - mondá - meg lesz vele elégedve, bármit rendeljen is személye felől öfelsége. Nyugodt lélekkel hivatkozhatik öfelsége és a nemesség előtt arra, hogy ezalatt a pár hónap alatt megismerhették az ő hű szolgálatait. Ezzel bevégezte beszédét. Míg szónokolt, tisztelettel hallgatták, csak a végén kiáltozták: "Tegyétek le, mert vargának a fia, és paraszti sorba akarja süllyeszteni a nemességet, hogy mi is olyanok legyünk, mint ő !" Ezután a nádor, Báthory István beszélt, s azt mondotta, hogy nem lenne méltó bírói ítélet nélkül megfosztani a király tisztviselőit hivataluktól. Ha ő elveszti a nádorságot, akkor ezt nem éli túl, s kész számot adni hivataloskodásáról. Ekkor a nemesség véleménye megoszlott. Egyik párt azt kiáltozta, hogy a nádort azonnal le kell tenni, a másik azt, hogy öfelsége bírói eljárással fossa meg hivatalától, ha megérdemli. Ezután Sárkány Ambrus országbíró szólalt fel, és elősorolta jószolgálatait a király és ország érdekében, úgymond alig van két-három ember, aki több érdemet szerzett nála, de ezeknél a szavaknál heves közbeszólásokkal szakították félbe, s valamennyien ezt kiáltozták: "Te szolgálsz jobban, mint mi, akik a végeken állunk ?" És olyan kíméletlenül szidalmazták, hogy jónak látta még aznap éjjel öfelsége engedélyével Budára menekülni, mégpedig lóhalálában. - Öfelsége ezek után kijelentette, hogy másnap fog válaszolni a diétának. Másnap aztán tanácsosnak látszott, hogy a felség maga helyett két követet küldjön csak a nemességhez azzal az üzenettel, hogy nem lenne helyes, ha letenné hivatalnokait, ellenben öfelsége hajlandó vizsgálatot indítani azok ellen, akiket a nemesség vádol. Erre az üzenetre a nemesség véleménye megoszlott, de a törvényes eljárást mindössze körülbelül 300 ember kívánta, míg a másik párt, mely száma jóval nagyobb volt, azt követelte, hogy a nádort azonnal tegyék le, mert ez a hivatal a nemességet illeti, s ennek betöltésénél övék az első szó. Rögtön meg is választották nádorrá Werbőczy Istvánt, s

megbízta vele, hogy kérje meg őfelségét, kegyeskedjék a választást megerősíteni. Őfelsége az egri és veszprémi püspököket, meg Drágffy Jánost és Kanizsai Lászlót (kit ez évben ütött őzsentsége Rómában lovaggá) követségbe küldte a nemességhez, megüzelve velük, hogy a nádorválasztással meg van elégedve. Ezután az új nádort vállukra emelték - ahogy ez náluk szokás -, vállukra emelték Várdai Pált, az egri püspököt is, és kikiáltották kancellárnak és esztergomi érseknek. Felemelték Drágffy Jánost is, és pedig országbíróvá tették, ami eddig Sárkány Ambrus hivatala volt, Kanizsai Lászlót pedig megtették kincstartónak, s ezzel az e napi gyűlés véget ért. Másnap azután őfelsége lement közéjük, nádorrá nyilvánította Werbőczyt, s aztán felolvastatta az újonnan hozott törvényeket, s azokat az új nádor fel is olvasta.

Forrás: Lederer: Szöveggyűjtemény 383-384. o.

Irodalom: Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Akosházi Sárkány Ambrus. In: Gerő László emlékkönyv. Bp., 1994. 263-289. o.

37.

1526. augusztus 29.

Zalaiak a mohácsi csatában

Részlet Istvánffy Miklós krónikájából

A Magyarország déli határain már egy évszázada jelenlévő török fenyegetés a XVI. század elejére égető valósággá vált. 1520-ban a fiatal és energikus I. Szulejmán szultán került a Török Birodalom trónjára. A Jagellók korában gazdaságilag meggyengült, katonailag felkészületlen, Európában magára maradt Magyarország tehetetlenül várta a török összpontosított támadását. Európa vezető hatalmainak ekkor még nem volt érdeke Magyarország megsegítése. Mindezt tetézték a magyar katonai vezetés hibái: 1526. augusztus 29-én Mohács körül a mintegy 25 ezres létszámú magyar sereg Tomori Pál kalocsai érsek vezetésével felvette a harcot a 70-80 ezer főnyi török sereggel. A magyarok már nem tudták bevárni Szapolyai János erdélyi hadait. A csata másfél óra alatt eldőlt, az elesett kb. 15 ezer magyar között holtan maradt a csatatéren 7 főpap - köztük Tomori is - és 28 főúr. II. Lajos király menekülés közben a Csele patakba fulladt. A csata-vesztés közvetlen következménye az önálló magyar állam bukása lett, távolabbi hatásai csak a következő évtizedekben váltak nyilvánvalóvá.

A mohácsi csata zalai szereplői, akikről Istvánffy Miklós történetében olvashatunk, korábban idézett forrásainkból már ismertek.

Amint az ellenség meglátta a mieink fejvesztett futását, nem tudni, hogy a harctól kimerülve vagy sebeiktől harc képtelenné téve-e - biztos ugyanis, hogy nekik sem volt vértelen a csata, - avagy cselre és lesre gondoltak, sokáig a csatasorban maradtak, s csak amikor már a sötétség beállt, kezdték a szeretszét menekülőket üldözni.

A gyalogosok közül, akik tizennégyezren voltak, alig kétezren jutottak ki, a sötét éjszaka jótékony leple alatt, és a hatalmas felhőszakadástól védve, mely a csata után az égből lezúdult. Ezek között menekült el a ciprusi Hannibál, a pápai gyalogos csapatok parancsnoka gyors lován, miközben övéit mind elveszítette. Azt mondják, hogy Tomori Szepesi Györggyel, tisztársával, akik szerencsétlen okozói voltak az elhamarkodott és gyászos csatának, és Drágffy János, a testőrség parancsnoka, s egyben annak zászlótartója, az első sorban estek el Pálóczi Antallal, Széchy Tamással, Sárkány Ambrussal, Perényi Gáborral és sok mással a főurak rendjéből. Ebből a mézárulásból Batthyány és Tahi csak nagy nehezen menekültek el. Mikor a nádornak a lova a nap hevétől és a futástól kimerülve lovasát tovább már nem tudta vinni, s az ellenség már sarkában volt, a nádor Kecskés Pál familiárisától elkérte még ki nem fáradt lovát, és meg is kapta, s bár fáj a lába, mégis, Kecskéstől segítve, gyorsan felszállt, s biztos helyre menekült. Kecskést elfogták a törökök és elvitték, a nádor azonban őt pénzen kiváltotta, s sok javadalommal halmozta el, s tisztséggel tüntette ki. A hűséges szolgálatnak hasonló példájául ajánlotta fel a kellő pillanatban lovát Bakács Sándor is Bánffy Jánosnak, mikor lova a nyargalásban és sebtől már kimerült; János, kikerülve a veszedelmet, az ellenség keze közül kimenekült. Sándort elfogták, de Bánffy utóbb hálás szívvel kiváltotta, Lindván pedig templomot építtetett és szenteltetett fel, melyet a csatában Keresztelő Szent Jánosnak fogadott, ha sértetlenül megmenekül.

Forrás: Istvánffy: Magyarok 118-119. o.

Irodalom: Szakály Ferenc: A mohácsi csata. Sorsdöntő történelmi napok 2. Bp., 1975.

38.

1529.

**A Szent Korona a török császár kezébe kerül
Részlet Gersei Pethő Gergely krónikájából**

A magyar Szent Koronának mindig szimbolikus jelentősége volt, az egész államiságot jelképezte. A középkori felfogás szerint csak az lehetett törvényes ma-

gyar király, akit az esztergomi érsek a Szent Koronával megkoronáz. Koronánk kalandos sorsában ez is szerepet játszott, érthetően minden megválasztott magyar király azonnal meg akarta koronáztatni magát.

A tragikus kimenetelű mohácsi csata után a köznemesség támogatásával Szapolyai János került a magyar trónra, akit 1526 novemberében királlyá koronáztak. Báthori István nádor viszont Habsburg Ferdinándot, Lajos király sógorát hívta meg a trónra. Ferdinándot 1527 januárjában koronázták meg, majd a koronát Visegrádon őrizték. 1529-ben, amikor Szulejmán szultán Bécs ellen vonult, a koronával menekülő koronaört, Perényi Pétert elfogták és az előző forrásból megismert Bánffy János őrizetébe került, aki a koronát Szulejmánhoz vitte. A török szultán visszaadta a koronát pártfogoltjának, Szapolyainak.

A korona kalandos sorsának tehát egyik kevésbé ismert epizódjában került kapcsolatba a zalai főúrral, Alsólendvai Bánffy Jánossal. Az eseményt megörökítő Gersei Pethő Gergely a család horvátországi ágához tartozó politikus volt a XVI-XVII. század fordulóján. Krónikája az addigi magyar krónikák felhasználásával készült.

A korona pedig Perényi Péterrel így adatott vala Szulejmán kezébe.

Mikor Szulejmán ez úttal Buda felé közeledve és immár Szerémségbe jutott volna, akkor Perényi Péter a koronával együtt a maga várában Siklósban vala értvén, ezért Szulejmánnak jövetelét, nem bízhaték az várnak erősségében, hanem felvévén feleségét és gyermekeit, a koronával és ahhoz való eszközzel elindula Siklósból, és a Sáros patakra akar vala Szulejmán előtt, úgy mint bátrabb és erősebb helyre menni. És mikor mentében jutott volna Szekszárdnál egy Kajdocs nevű faluba, és ott meghált volna, igen rosszul vigyáztat vala magára. Ezt értvén Szerecsen János Pécsről - ki János király híve vala - mingyárást utána küldé Perényinek, kit a megnevezett faluban aluva, minden vigyázás nélkül találván, felverének. Magát, feleségét, gyermekeit mind a koronával együtt fogák és Pécsre vivék Szerecsen Jánosnak. De ő nem bízván Pécsnek erősségéhez, küldé Perényi Pétert feleségestül, gyermekestül a koronával együtt Bánffy Jánosnak Kaproncába - ezt a horvátok Sztupesenicának hívják -, hogy azt megőrizze és János királynak adja kezébe.

Mikor azért Szulejmán a mohácsi mezőre érkezett volna, értvén, hogy Perényi a koronával együtt Bánffynál vagyon, mindgyárást keményen megparancsolá neki, hogy Perényit a koronával magához küldje, amint oda is küldötte vala néki. Azért így akada Perényi a koronával és ahhoz való eszközzel egyetemben Szulejmán kezébe.

Forrás: Gersei Pethő Gergely: Rövid Magyar Cronica ... Kassa, 1733.

39.

1531. október 21.

Úr és familiárisa

Zichy Rafael levele Nádasdy Tamáshoz

A familiaritás a feudális hűbéri láncolat speciális magyar formája. Familiárisnak nevezték az egyházi és világi főuraktól személyesen függő, az úr familiájához tartozónak tekintett kis- és köznemest, aki hűséggel valamint katonai, közgazgatási és egyéb adminisztratív feladatokkal tartozott urának. A familiáris viszony nem öröklődött, személyre és helyre szólt. A familiaritás a XVI. századra alakult át, ekkor servitor, azaz szolgáló névvel illették a szolgálatvállalót, aki gyakran éves fizetést kapott urától, többnyire várnagyi és uradalmi gazdatiszti szolgálataiért.

A XVI. századi Zalában a legtöbb servitort foglalkoztató főúr a forrásainkban is sűrűn felbukkanó Nádasdy Tamás volt. Az 1498-ban Egerváron született, itáliai tanulmányokat folytató ifjú 1520 körül II. Lajos kancelláriáján dolgozott. A mohácsi csata után Ferdinánd pártjára állt, 1529-ben török fogságba esett, akik kiszolgáltatták Szapolyai Jánosnak. A király szolgálatába fogadta, de 1534-ben ismét visszatért Ferdinánd hűségére, amiért cserébe feleségül kapta a fiúsított Kanizsai Orsolyát, akinek kezével hatalmas zalai és vasi birtokokhoz jutott. Több országos főméltóságot is viselt, 1554-től haláláig (1562-ig) nádor volt. Nádorsága idején komoly erőfeszítéseket tett a Dunántúl török elleni védelméért. A nagyurat magyar nyelvű levélben esküvőjére hívó Zichy Rafaelt más forrásokból is ismerjük, Zala megye adószedője volt.

Nagyságos és kegyelmes uram, szolgálatomat írom Tekegyelmednek, mint kegyelmes uramnak. Adom megtudni te, mint kegyelmes uramnak, hogy Szent Márton nap után való vasárnap hozom meg házamhoz Zajkra az én mátkámat, Erzsébet asszonyt, a Zele Balázs lányát és az Tekegyelmed húgát. Azért kérem Teke-gyelmedet [...], hogy aznap legyen az én vendégem [...] Zajkon az én tisztességembe és örömömbé, ha az Úristen éltet ez világba engemet, örökké meg akarom szolgálnom. Továbbá kérem, hogy megbocsássa énnekem, hogy énmagam személyem szerint nem mehettem ez dologért. Tudja Tekegyelmed, hogy értenem, hogy úgy kellene lenni, de sok futóságom és gondom volt és nagyon ez mostani tisztességemre. Mert sem atyám, sem oly atyámfia nincs, kik az

én gondomat viselnék, hanem csak én magam. Az Úristen tartsa meg Tekegyelmedet nagy sok esztendeig.

Zajkon, a tizenegyezer szűz ünnepén, az úr 1531. évében.

Zichy Rafael
nagyságod szolgálója

Forrás: Középkori leveleink (1541-ig) Régi magyar levéltár 1. (Szerk. Hegedűs Attila és Papp Lajos) Bp. 1991., 233. o.

Irodalom: Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokon. Bp., 1981.

40.

1532.

**Az első török hadjárat Zalában
Részlet egy török történetíró művéből**

Szulejmán szultán 1532-ben ismét Bécs elfoglalására indult, ezúttal a Dunántúlon keresztül. Kőszeg várának huszonöt napig tartó sikertelen ostroma azonban megállította és nem vette fel a harcot az időközben Bécs alatt összegyűlt keresztény seregekkel. A szultánt hadjárataira hivatalos történetírója is elkísérte, aki természetesen a török szemszögéből írta le a történeteket a tárgyilagosságot és történelmi hűséget nélkülözve.

Zala ez alatt a hadjárat alatt került először kapcsolatba a török hódítókkal, mert a szultán a Zákány-Kanizsa- Kapornak-Sárvár útvonalon indult Kőszeg felé. Az elfogult történetíró fogása, hogy a hadjárat egyik állomását, Kapornakot a ténylegesnél sokkal nagyobbnak tünteti fel.

Ezen a vidéken volt a feslett erkölcsű gyaurok birtokához tartozó Zákán nevű nagy vár és a hegy nagyságú tornyokkal tele levő Kanizsa nevű erős vár. Mind a kettő a bálványimádók menedékhelye és az iszlám ellenségeinek tanyája. Mivel a kardot rántó, lándzsával szűrő hitbajnokoknak ellenséggúzú kezeitől megmenekült, vereséget szenvedett csoport eme várakba futott, tömve voltak tévelygő hitetlenekkel. Mihelyt a beléjük zárkózott pokolra való feslett erkölcsűek eszöket veszítve és siránkozva életük képét megfordítva látták a megmenekülés tükrében: megrémültek a halált okozó éles kardoktól s kegyelemért kiabálván feladták a várukat.

E helyről szerencsével és diadallal elindulván, a győzelmes zászlók az említett hónap 29. napján a képmutató gyauroknak Kaparnak néven ismeretes, égis éró vára mellett állapodtak meg. A nevezett váron kívül ezen a vidéken volt még a Beleske [Pölöske] nevű vár, melynek bástyái magasabbak a hegyek ormainál, falai a levegőébe merednek és széles fallal van kerítve; továbbá a Nisarvar [Sárvár] nevű vár, mely olyan nagyszerű és szilárd, mint az égbolt.

Mindenikök a gyaurok menedékhelye,
A bünök, vétkek és lázadás tengere.
Olyan erős falaiknak épülete, hogy
Az ész nem talál utat-módot elfoglalásukra.

Az igaz hit népének hadi zaja dobogásba hozván a hitetlenek megtört szívét, a halált okozó kardoktól és a lélekrabló nyilaktól való félelmökben kegyelemért esedezve meghódoltak, s a kulcsokat a győzelmes udvarba hozták.

Forrás és irodalom: *Dselálzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása. In: Török-magyarkori történelmi emlékek. Török történetírók II. (1521-1566) (Ford. Thúry József) Bp., 1896. 203-204. o.*

41.

1542. szeptember 15.

Pestisjárvány Zalában

Kanizsai Orsolya levele Szalay Jánosnak

A középkor félelmetes járványos betegsége, a pestis évszázadokon át tartotta rettegésben az emberiséget. Oka a patkányok által terjesztett kórokozó, ami aztán különösen háborúk és éhínségek után pusztított a legyengült szervezetű, rosszul táplált emberek között. Ellene csak kevésbé hatásos rendszabályokkal lehetett védekezni: vesztegzár, járványőrség, füstölés, fertőtlenítés, ill. a zárt közösségek elhagyása, a városokból a falvakba való menekülés.

1542 szeptemberében pestisjárvány vonult át a Dunántúlon. A járvány zalai pusztításairól író Kanizsai Orsolya 1523-ban született. Mivel ő volt a nagymúltú család utolsó sarja, Ferdinánd király fiúsította, ezzel Magyarország leggazdagabb örökösévé vált. 1535-ben vette feleségül Nádasdy Tamás, a későbbi nádor. Korának egyik legműveltebb asszonya volt, aki nemcsak ismert kertész hírében állott, hanem sárvári várukból sokszor maga irányította vasi és zalai birtokait. Több száz sajátkezűleg írt és családtagjaihoz, ismerőseihez intézett levele maradt

fenn. Házasságából 1555-ben született egyetlen fia, a később "fekete bég" néven ismert Ferenc. Kanizsai Orsolya özvegyként halt meg 1571-ben.

Nagyságos tisztelendő Uram és Bátyám, köszönetemet és szolgálatomat mint szerelmes Bátyámnak ! Tekegyelmedet azon kérem, mint uramat, hogy Tekegyel-med énnekem megbocsásson, hogy én az Tekegyelmed szolgálait eddig késlelém, mert vártatok vala valamit, hogyha Zalából, avagy az itt való házaiból valami hírt hallhatok vala, megizenem vala Tekegyelmednek. De én egyebet semmit nem hallhaték, ezt Kegeyemed előbb is hallotta, hogy Zalában igen halnak meg. Meg nem állott a halál sem Kanizsa tartományban, sem Zalavár tartományban, és mind ott környül igen halnak. Továbbá kérem Tekegyelmedet, hogy írjon Tekegyelmed énnekem, ha valamit hall uram felől. Megszolgálom Tekegyelmednek. Továbbá Isten tartsa meg Tekegyelmedet minden javával.

Ez a levél költ Sárvárbán, Szent Kereszt nap után való pénteken 1542.

Kanizsay Orsolya

Forrás és irodalom: Vida: Levelestár 8-10. o.

42.

1547.

**Tervezet a dunántúli főkapitányság kialakítására
Ferdinánd 1547. évi XX. törvénye**

Zala területe az 1540-es években kezd el szenvedni a török pusztításoktól. Buda 1541. évi elfoglalása és az ország három részre szakadása után a török berendezkedik a középső országrészben és Somogyon keresztül Dél-Zaláig érnek el fegyveres támadásaik. Ekkor kezdődik meg a védelem kiépülése és nő meg Kanizsa stratégiai jelentősége a török elleni harcban.

Kanizsa környékét először 1546-ban érték török támadások, valószínűleg ennek hatására vetődött fel az 1547. évi nagyszombati országgyűlésen a Dunántúli Főkapitányság megszervezésének gondolata. Székhelyéül Szigetvár vagy Pápa mellett Kanizsa neve is felmerült. A főkapitány feladata a rendek által megszavazott és hadiadón kiállított katonaság és a nemesi felkelés vezetése volt.

Erre a tisztségre először Zrínyi Miklóst nevezték ki.

Minthogy pedig az ország dunántúli részei, a velük köröskörül szomszédos és mindenütt az illető megyék belsejében letelepedett törökök ellen mindenek fölött

egy olyan főre szorulnak, akinek az ő védelméről éppen úgy kell folyvást gondoskodnia, mint a Dunán innen fekvő részekben, Báthori úr²⁰ pedig a Dunán túl is, innen is, teljességgel nem gondoskodhatik kellően:

1. §. Ennélfogva szükségesnek tartják, hogy Ófelsége a Dunán túlra az országnak egy második főkapitányát nevezze ki, és azt olyan tisztességes állapotba és módba helyezze, hogy tisztének illően megfelelhessen, amit a dunántúli vármegyék Ófelségétől ismételve alázatosan kérnek.

2. §. Azalatt pedig, amíg Ófelsége ezt a főkapitányt ama részek számára ki nem nevezi, a generáliskapitány tartozik ezeknek a részeknek a gondját viselni.

3. §. Az a főkapitány pedig vagy Szigeten, vagy Pápán, vagy Kanizsán lakjék, amint a szükség kívánni fogja.

Forrás: Magyar Törvénytár. 1526-1608. 201. o.

Irodalom: Vándor: Nagykanizsa 278-280. o.

43.

1553. december 4.

Fegyverek Zalavár várában Részlet a várleltárból

A XVI. század ötvenes éveiben az állandósuló török jelenlét miatt a megye lakossága berendezkedik a védelemre. A főurak erődíteni kezdik váraikat, a közneveltség árkokkal és palánkfalakkal veszi körül udvarházait, megerősítik a templomokat és kolostorokat is. Zalavár, ami a középkor századaiban egyházi központ volt, szintén fontos erődítmény. Itt az erődített kolostort alakították át várrá úgy, hogy árkokkal, sánccal és bástyákkal megerősített palánkfalal vették körül.

Zalavár ura ezekben az években Nádasdy Tamás volt, az ő megbízásából készítették el a vár leltárát familiárisai magyar nyelven. Az alábbi részlet a vár fegyverkészletét mutatja be.

Szent Borbála asszony napján regesztromos²¹ irata Zoltay András és Csány Ákos nagyságos Nádasdy Tamás urunk parancsolatjából Zalavárnak minden inventáriomáról, kicsintől fogva nagyig, ki az várban volna és az vár körül, valamint az várhoz tartozó volna, mindent.

Az várnak álgyujáról és minden hozzávaló szerszámáról:

Vas tarack

2

²⁰ Báthori András országos főkapitány

²¹ leltár

Hosszinca vas	1
Tarack glóbis vas	133
Szakálos	53
Negyvennek megszakadozott az eleje.	
Vasvessző, szakálastöltő	1
Szakálasglóbis	3259
Félszakálás	3
Réz puska	1
Törött puska	5
Szakálos por egy thongba ²² font	34
Második thongba font	28
Harmadik thongba, mázsa 1, font	12
Egy thongba vagyon puskaapor, kinek hosszát, temérdekségét cérnával megmérték.	
Második thongban vagyon szakálos por, kinek hosszát, temérdekségét cérnával megmérték.	
Harmadik thongban vagyon szakálos por, kinek hosszát, temérdekségét megmérték, kinek vagyon egy elő arasz héja.	
5 veder teli szakálos porral.	
Egy thongban szakálos por, font	36
Más thongban puskaapor, font	52
Harmadik thongban szakálos por, font	32
Negyedik thongban szakálos por, font	38
Ötödik thongban szakálos por, font	26
Hatodik thongban puskaapor, külső, font	12
Hetedik thongban szakálos por, font	5
Öt vasfazékban szakálos por, font	3
Szakálos töltőpalack	1
Két thongban vagyon salétrom, egyik teli, másiknak egy arasz héja vagyon, hosszát, temérdekségét cérnával megmérték.	
Harmadik thongban vagyon salétrom, felinél kevesebb felebb; hosszát, temérdekségét cérnával megmérték.	
Két olajos thongban vagyon kénkő; egyik teli, másiknak egy-egy hüvelykes tenyér héja vagyon.	
Egy fél átalag szén.	
Fenyőfából aprón hasogatott fa, szénnek való, több egy szekérnél.	
Tüzes nyíl zanzor-íjba való	7

²² A tong vagy átalag régi magyar ürmérték, kisebb méretű hordót jelöltek vele.

Tüzes kalács	8
Apró puska laptába való	145
Lámpás	2
Gerely	17
Ón, mázsa	1
Vas mozsár, nagy portörő	1
Rézmedence	1
Ónkanna	1

Forrás és irodalom: Füssy: Zalavár 598-599. o.

44.

1554.

Az egyház állapota Zalában

Részlet a veszprémi püspökség egyházlátogatási jegyzőkönyvéből

Veszprémet 1552-ben foglalta el a török és ezzel a veszprémi egyházmegye, amihez Zala is tartozott, török kézre került. Ezzel az egyházmegye irányítása és az egyházi feladatok ellátása szinte lehetetlenné vált. Az 1554-ben felvett jegyzőkönyv katasztrofális állapotokat rögzített, a templomok romba dőltek, a papság erkölcsi élete és műveltségi színvonala sok kívánnivalót hagyott maga után. A siralmas helyzeten csak a hódoltság megszűnése tudott változtatni a XVIII. század elején.

Az Úr 1554. évében Köves András veszprémi püspök, a királyi felség tanácsosa megbízásából Gáspár mester, egerszegi plébános a mellé rendelt papokkal és becsületes személyekkel a zalai főesperesség négy esperesi kerületében, tudniillik Szepetnek, Nova, Kapornak és Egerszeg területén vizsgálatot végzett. [...]

Kapornaki esperesi kerület

Kapornak mezőváros

Balázs plébános-esperesnek szakácsnője és fiai vannak. Nincs káplán, se tanító, igen rosszak a templomszolgák, félig összedőlt az oltár, a temető rossz helyen van. Ezen a helyen sem a polgárok, sem mások nem akartak hozzám eljönni, hogy a főtisztelendő úr utasításait meghallgassák. A (templom) patrónusa maga az apát.

Igrice

Mihály plébános nem volt ott, egyébként rossz a híre, ágyasa és fiai vannak. Sokan méltatlankodnak az esperesnél a megbízhatatlansága miatt. A szent tárgyakat nem őrzik, nem tartják rendben, a templom tele van szalonnával.

Csány

István plébános öreg, egy igen rossz szakácsnéja van, aki a plébános távollétében őt el akarta zavarni és az egész falut megharagította. Itt minden rossz állapotban van, a templomnak nincs teteje és nincs temető sem. A szent tárgyakat nem őrzik, nincs dékán és nem fizették az egyházi adót, [...]. Az új patrónus Csány Ákos, nagy tiszteletben tartja a papokat.

Kehida

Évek óta nincs plébános. A Hássági urak a templomot a várba zárták be. A szükségszerűségben az emberek a szomszéd papokhoz járnak, patrónusaikkal tisztelet és megértés nélkül vannak. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás és irodalom: Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai (1554-1760.) Veszprém, 1947.*

45.

1554. április 15.

**Nádasdy Tamást nádorrá választják
A nádor levele feleségéhez**

A XVI. század közepén a Habsburgok Magyarországon is bevezették a modern közigazgatás alapjául szolgáló hivatalokat, amelyek fizetett tisztviselőket alkalmaztak. A király legfontosabb tanácsadó testülete a Titkos Tanács volt, a pénzügyeket az Udvari Kamara intézte. A közigazgatás ügyeit az Udvari Kancellária intézte, a központi hivatalok sorát az 1556-ban felállított Hadi Tanács egészítette ki. Mivel Ferdinánd nem tartózkodott Magyarországon, Pozsonyban felállították a Helytartóságot, élén a nádorral vagy főrangú egyházi személlyel. A bécsi központi hivataloknak megfelelő Magyar Tanácsnak, Magyar Kamarának és Magyar Kancelláriának szintén Pozsonyban volt a székhelye.

A nádor Magyarország legmagasabb rendi főméltósága volt, a király helyetese már Szent Istvántól. Hatáskörébe tartozott a királyválasztó országgyűlés összehívása, a kiskorú király feletti gyámság, az ország főkapitánysága, a király és a rendek közti egyensúly fenntartása. A Habsburgok igyekeztek a tisztséget háttérbe szorítani. Nádasdy Tamás 1554-től haláláig, 1562-ig viselte a tisztséget. Halála után hosszú ideig üresen állt a nádori szék.

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendő és szerelmes asszony házastársam: köszönetemet és magam ajánlását. Adom tudtadra, hogy ez a mai napon, délután öt és hat óra korba, király úfölsége egész országával, az mindenható Úristennek elvégzett akaratjából, nem az én érdemből, hanem csak az ű jóvoltából és nagy irgalmas voltából Magyarországnak nándorispánjává és kunoknak bírójává tőnek, ki legyen ű szent, fölségének neve dicséretire, király úfölségének hívségére, az szegény országnak előmentére, nekem veled egyetembe üdvösségemre és tiszteségemre, amen. - Az többit megérted Csányi Akacius uramtúl, az én atyámfiától. Húgomnak, vajdné asszonyomnak mondd szolgálatomat. Isten tartson meg nagy sok esztendeig és gyógyétson meg.

Datum Pozson városából, ország gyűléséből, aprilisnek 15. napján 1554.

A Te vén Nádasdy Thamás házastársod:
nándorispán

Forrás: Vida: Levelestár 74. o.

Irodalom: Ember: Közigazgatás 101-103. o.

46.

1555. március 5.

Török készülődés Zala ellen

A szigetvári várkapitány levele a babócsai vár kapitányához

Az állandósuló török harcok idején mindkét fél nagy gondot fordított a felderítésre. A kémek, akiket akkor kalauzoknak hívtak, ismerték legjobban a vidéket és tudták, hogyan lehet elkerülni egymás leshelyeit. A király azt ajánlotta a végvárak tisztjeinek, hogyha értesüléseket szereznek a török csapatmozgásokról, azonnal tudassák a többi vár kapitányával, hogy a meglepetéseknek elejét vegyék. A várakban igyekeztek "nyelvet fogni" és a fogolytól értesüléseket szerezni. Híreket és adatokat gyűjtöttek, hoztak-vittek az álsruhás katonák és kereskedők.

A mi felderítőink és megbízható embereink jelentették nekünk, hogy a törökök próbálni indultak. A szomszédos táborok is rögtön kora tavasszal megérkeznek megszállás és ostromlás végett.

Mindenekelőtt Galambokot, Komárt és Karost akarják feldűlni. Azt már megírtuk a főuraknak, hogy Őnagyságaik ügyeljenek az ellenség szándékára, hogy ellenintézkedéseket tudjanak tenni. Nagyságod is legyen éber, és szomszédjait is figyelmeztesse, hogy óvakodjanak a törökök cselvetéseitől. Amint Nagyságod az itt elsütött ágyúk hangját meghallja, Nagyságod is adhat hírt ágyúlövessel a szomszédjainak. Az éberségre vonatkozó minden egyéb rendszabályt is be kell tartani. Jó egészséget kívánok a szigeti várból !

1555. március 5.

Kerecsényi László
baranyai főispán
és a Királyi Felső szigeti kapitánya

Forrás: Szigetvári levelek 20. o.

Irodalom: Bogdán István: Régi magyar históriák. 2. Hírét, ha hozzák ... Bp., 1980. 16-24. o.

47.

1556. május 26.

**A megyei hadak kapitányának fizetése
Mezőlaky Ferenc levele Nádasdy Tamáshoz**

A XVI. századi magyar haderő két részből állt: a végvári katonaságból és az ún. mezei hadakból. Ez utóbbi nagyon vegyes összetételű volt, a zsoldosok mellett itt harcolt a vármegyék által a jobbágyok adójából és a hadiadóból kiállított telekkatonaság is. A megyei hadak kapitányát a megyegyűlés választotta és ott szavazták meg a kapitányok fizetését is. Ez a katonaság - nem nagy hatékonysággal - csak 4-6 hétig szolgált. Mezőlaky Ferenc (1520 k. - 1568) a XVI. századi Zala erőszakoskodásairól híres, ellentmondásos egyénisége volt. Jogi tanulmányokat folytatott, neve mellett litteratus, azaz latinul írni-olvasni tudó deák jelzőt viselt. 1547-ben a kapornaki apátság előljárója lett, majd 1553-ban patrónusától, Nádasdy Tamástól megkapta a zalavári apátság előljárói tisztét is.

Zala vármegye minden porta után 80 dénárt szavazott meg a megyebeli kapitányok fizetésére. A zalavári uradalom meg az én személyes ingatlanom 20 lovast fizet. A várak erősítésére portánként még 50 dénárt, de azt én nem követelem meg a néptől, mert igen szegények.

Kérem Nagyságodat, hagyassa ezt jóvá a vármegyével.

Mihelyt megérik a cseresznye, küldök Nagyságodnak.

örökös alázatos szolgája
Mezőlaky Ferenc

Forrás: Szigetvári levelek 120. o.

Irodalom: Szántó: Végvári rendszer 47-50. o.

48.

1556. október 31.

**Előkészületek Szigetvár védelmére
Részlet Zrínyi Miklós leveléből Csány Ákoshoz és Sennyei Ferenchez**

A török veszedelem Zalában 1555 után vált égetővé, amikor Tojgun budai pasa elfoglalta Somogy megyét és Dél-Zala a török hódítás határával szomszédos lett. A budai pasa ezután a stratégiai fontosságú Szigetvár ellen fordult. Először az élelmiszereknek a várba szállítását akarta megakadályozni, majd a környező

kisebb várakat ostromolta. Végül 1556-ban Szigetvár ostromától a budai pasát Nádasdy Tamás nádor a Somogy megyei Babócsa vára elleni támadással vonta el.

Csány Ákos, aki a levél egyik címzettje, Nádasdy egyik legfontosabb servitora, 1556-tól a kanizsai váruradalom várnagya, a törökellenes harcok aktív résztvevője volt.

Nemes uraim, tiszteletre méltó barátaim !

Üdvözetemet és szerencsekívánataimat [küldöm] !

[...]

A királyi Felség [...] levélben rendelte el, hogy Sziget várához élelmiszereket és más szükséges dolgokat kell vinni. Ezután őfelsége ezt a nádor úrnak megírta és azt az utasítást adta, hogy Zala megyéből száz szekeret és élelmiszert rendeljen oda a szükséges dolgokkal és kapcsolja hozzá a maga ötszáz lovasát, valamint Lenkovics úr is 500 lovast és gyalogost, akiket mindet a nevezett Szigethez kell küldeni [...]

Csáktornya, 1556. október utolsó napján

Zrínyi Miklós örökös
főispán, bán stb.

(a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: Barabás Samu: Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és iratok. I. Levelek 1535-1565. (Monumenta Hungariae Historica) Bp., 1898. 427-429. o.

Irodalom: Szakály Ferenc: A babócsai váruradalom a XVI. század közepén. In: Babócsa története. Tanulmányok a község történetéből. Babócsa, 1990. 221-253. o.

49.

1556.

A király ingyenmunkát rendel a zalai várakhoz Ferdinánd 1556. évi V., VI., VII. törvénye

A török elleni védekezés legfontosabb eszköze a végvári rendszer kiépítése volt. Nagyobb kővárak emelésére sem idő, sem pénz nem volt, ezért palánkfalakkal erősítették meg a meglévő várakat. Ennek a munkának a megszervezése a megyék feladata volt, nekik kellett előteremteni a szükséges építőanyagot és fuvart, valamint biztosítani a robotmunkát. A várak építésének és fenntartásának alapja a jobbágyság ingyenmunkája volt.

Az ingyenmunka elvét Ferdinándnak csak nehezen sikerült elfogadtatnia az országgyűléssel. 1554-ben évi hat, 1567-től évi 12 napban határozták meg a várakhoz rendelt ígás és gyalogos robotot. Jóllehet a közmunka megszavazásakor kikötötték, hogy az ne essen aratás, vagy szüret idejére, és a megszabott időn túl ne vegyék igénybe, az mégis szinte elviselhetetlen terheket rótt a lakosságra. Az ingyenmunka esetenként megváltható volt pénzzel is.

Először Zala vármegyének urai és nemesei, akiknek ebben a vármegyében fekvő javaik vannak, maguk közt úgy egyeztek meg, hogy akiknek ebben a vármegyében a Zala folyó innenső részén a törökök felé saját váraik vannak, jobbágyaiknak úgy szekeres, mint tenyeres munkáit a maguk váraikra fordítsák és használják, míg azok a nemesek és más birtokosok, akiknek váraik és erdeik nincsenek, a munkát és a szekereket az előírt módon Szent-Gróthoz szolgáltatassák.

Annakutána Zala vármegye többi részét három egyenlő részre kell osztani: amelyek közül az első harmadrész, tudniillik amelyik Szent-Gróthoz közelebb fekszik, a szekereket és munkásokat ehhez a helyhez adja.

1. §. Ugyanennek a vármegyének a második harmadrésze pedig, tudniillik amelyik közelebb van, a szekereket és munkásokat Kanizsához adja.

2. §. És hasonlóképpen a harmadik rész (a melybe a Dráva és Mura közt levő egész vidéket be kell foglalni) három helyen, tudniillik Csurgón, Berzencén és Vizváron dolgozzék.

Mindamellett azzal a hozzáadással, hogy mindazokat a fekvő jószágokat, amelyeket Veszprémnek ura, úgy a püspökség mint az óbudai és székesfejérvári prépostság, valamint a lövöldei perjelség címén birtokában tart és azokat is, amelyek Zala és Somogy vármegyékben birtokol, ugyanannak a püspök úrnak Sümeg és Kis-Komárom váraihoz rendelték.

1. §. Úgy tudniillik, hogy miután Kis-Komárom vára az erősítésre inkább reá van szorulva, ez okon az összes említett fekvő javaira eső munkának három részét a komáromi várhoz tartozik adni és Sümeg várához, amely jóval erősebb, csak egynegyed részét.

Forrás: Magyar Törvénytár 1526-1608. 399. o.

Irodalom: Szántó: Végvári rendszer 29-36. o.

50.

1556-1561

Egy főúri család naplójegyzetei

Részletek az alsólendvai Bánffy család kalendáriumából

Az Alsólendvai Bánffyak, akiket az előbbieken már sok dokumentumból megismertünk, nemcsak a középkorban, hanem a XVI. században is Zala legjelentősebb családja voltak. Alsólendvai udvaruk Zala kulturális központjának számított. Itt működött egy ideig a protestáns nyomdász Hoffhalter Rudolf is.

A család tulajdonában volt egy 1551-ben, Wittenbergben kiadott kalendárium, amit nemzedékről nemzedékre vezetve családi naplónak használtak. A bejegyzések természetesen sajátkezűek - nem íródeák írta -, a mindenkori családfőtől származnak és magántermészetű feljegyzéseket ugyanúgy tartalmaznak, mint országos eseményekre való utalásokat.

1556. február 22.

A nagyságos Alsólendvai Bánffy István úr fia, Miklós elutazott Belatincból, hogy görög és német nyelvet tanuljon. Elkísérte Orbonai Ráczy György mester, mint tanító és szolgálatára adták Szentgyörgyvölgyi Bakács Farkast és Zuhodoly Andrást.

1556. július 19.

Babócsa várát megostromolta Ferdinánd király serege. [Az ostromban résztvettek] Nádasdy Tamás nádor, Zrínyi Miklós bán, Tahy Ferenc, Bánffy István és László, Székely Jakab, Ungnád Kristóf és német kapitányok.

1557. február 24.

Ezen a napon 12 óra körül született meg Bánffy Magdolna, a nagyságos Ország Magdolna úrnő és a nagyságos Bánffy István úr lánya.

1558. január 10.

A nagyságos Bánffy Miklós urat Arco grófnő Bécsbe vitte tanulni.

1561. szeptember 14.

A nagyságos Révai János gróf úr alsólendvai Bánffy István úr és Guti Ország Magdolna lányát, Annát feleségül vette, az ünnepséget a cserneci kastélyban tartották. *(a szerző - B. I. - fordítása)*

Forrás: P. Eber: *Calendarium historicum. Wittenberg, 1551. Szombathely, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár C 2997.*

Irodalom: Séllyei Elek: *Az Alsólendvai Bánffy nemzetség naplója. In: Tudománytár IX. Bp., 1841. 252-321. o.*

51.

1557. július 8.

**A kanizsai katonák pénzért könyörögnek
A tizedesek levele a várnagyhoz**

A végvári katonaság fizetésének biztosítása a XVI. században a Habsburg uralkodók legnehezebb feladatai közé tartozott. Gyakran még a legmagasabb rangú tisztek sem kapták meg hónapokon keresztül a járandóságukat. A végvári katonák fizetése nem egységes rendszer szerint történt, lehetett pénzben, élelmi-szerekben vagy ruhaanyagban (posztó). Sokszor fordult elő, hogy fizetést csak késve kaptak, néha éveken át maradtak zsold nélkül. Nem egyszer a koldulás mentette meg a katonaságot az éhenhalástól. Tehetetlenségükben a vár körüli falvakból rablással szereztek meg maguknak az ennivalót. Emiatt aztán örökös volt az összeütközés a katonaság és a megye lakói között.

Ez a levél adassék az vitézlő Csány Ákosnak, nekünk bízott urunknak mindenkor.

Vitézlő urunk, örökké való szolgálatunkat ajánljuk mint urunknak. Ez mostani pénzt, kit adott volt, jól tudja kegyelmed milyen drágaságba vagyunk, azt meg annak előtte elköltöttük, mert hitünkre tisztességünkre felkértek, és az mi hitünknek igazak akartunk lenni. Mindjárt abba adtok az legényeket, és kegyelmed meghagyta velünk, kiket megtaláltunk bennük, immár egynéhányszor mind felkeltenek, hogy mind elmenjenek, de mégis tartóztassuk, de immár nem tarthatjuk, mind velük egyetembe, meghalunk éhen, mennyi nekünk lesz, addig reájuk osztok, immár sem nekünk sem nekik, mást pedig minémű gonosz hírek vannak, ki sem merjék bocsátani mást az takarásnak volna ideje, ki sem mehetnek, mert éjjel-nappal az nagyságos úr szolgálatján kell lennünk, feleségek, gyermekek vagyunk. Ha sem kegyelmed nem fizet, sem nem takarunk, nem tudom mivel élünk, immár az bort is négy krajcáron kezdtek reánk, azért könyörgünk, hogy kegyelmed ne hagyjon, mert immár az nagy szükségben nem tudunk mint mívelni, nem állhatjuk, mondta vala kegyelmed, hogy az legényeknek az mennyi híja vagyunk, reá teljesítsék, nem tudjuk mire biztatni, mert az mely innen el megyen bennük, az is rettegeti hogy nem fizetnek.

Kegyelmedtől jó választ várunk. Isten tartsa meg kegyelmedet.

Kelt Kanizsán 1557. július 8-án

A Kanizsán lakozó
tizedesek fejenként

Forrás: Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból 1504-1560. Pest, 1861. 247-248. o.

Irodalom: Bilkei Irén: Csány Ákos - Egy zalai köznemes pályája a XVI. században. In: Zalai Gyűjtemény 34. 7-16. o.

52.

1559. február 19.

A kanizsai tisztartó hatalmaskodásai A gelseiek levele Nádasdyné Kanizsai Orsolyához

*A XVI. század magyar jobbágya, akitől a Dózsa parasztháború után megvon-
ták szabad költözési jogát, szolgáltatásul évenként 52 nap robottal, 1 forint adó-
val, kilenceddel és ajándékokkal tartozott földesurának. A század folyamán az
országgyűlések többször foglalkoztak jobbágytörvényekkel. 1556-ban törvény
határozta meg, hogy a jobbágyok milyen feltételekkel változtathatnak lakóhelyet
és földesurat.*

*A jobbágyokat a hódoltsági területen kettős (török és magyar) adózás sújtotta.
Ezen belül még a "keresztény" adózás is három részre oszlott: királyi, egyházi,
földesúri. A földesurak saját kezelésű gazdaságai, a majorságok (allódiумok) a
robotmunkára épültek. A majorságok élén az urak familiárisai közül kikerült
gazdatisztek álltak, akik saját hasznukra is dolgozva, nem egyszer tették elvisel-
hetetlenné a jobbágyság terheit.*

Nagyságos Asszonyom !

Könyörögnek Te Nagyságodnak az gelsei szegény polgárok, mint Kegyelmes Nagyságos Asszonyoknak, hogy Te Nagyságod ne hagyná. Ilyen igen megnyomorította az kanizsai tisztartónk az szántás dolgából. Mert immár tizenötöd napja immár, hogy ott vagyunk, azért mi magunknak semmit nem művelhetünk, ami törvény volna, abból semmi ellent nem tartanánk, de fölötte ím sanyargat [bennünket]. És törvényünk soha nem volt, hogy mi Kanizsára mentünk volna, hanem itt az gelsei földön - Te Nagyságodnak elég földje vagyon - abban szántottunk. Azért mostan mind itt, mind Kanizsán meg kell lenni, azért semmiképpen el nem győzzük, ha Te Nagyságod rajtunk nem könyörül. Az nap utána azt is tudtára adjuk Te Nagyságodnak, hogy tavalyi esztendőben is több földünket vette el százhuszonöt holdnál az városét, kinek adóját megadtuk. Azért úgy értjük, hogy ez esztendőben is el akarja venni. Ha pedig elvenné, mi ott meg nem maradhatunk, mert nincsen mivel élünk.

Mert Te Nagyságodat is abból szolgálhatnánk, mi is szánthatnánk és vethetnénk, de nem szánthatunk, mert földünknek javát elveszi és időnek javán ott kell szántanunk. Nem ugyan, mert az törvény volna, hanem azért, mert ő akarja.

Annakutána azt is tudtára adjuk Te Nagyságodnak, hogy egyébkoron, mikoron Te Nagyságodnak, bort foglaltak az tisztartók, az fáját megadták, de mióta Szele Jakab uram tisztartó volt, soha csak egy hordónkat sem adta meg.

Isten tartsa meg Te Nagyságodat mind földesurunkkal, és kisurunkkal egyetemben.

Ez a levél kelt Gelsén, böjtben, második vasárnapon Anno domini 1559.

A szegény gelsei polgárok

Forrás és irodalom: Jobbágylevelek 30-31. o.

53.

1561. június 13.

**Török készülődés a Balaton-felvidéken
A sümegi várkapitány levele Csány Ákoshoz**

Veszprém várát 1552-ben vették be a törökök, ezután egyre sürgetőbb feladattá vált a balatonfelvidéki végvárrendszer megerősítése. Szigetvár eleste után (1566) pedig a Balaton lett a királyi és a hódolt Magyarország határa.

A védekezés súlya Nagyvázsony és Tihany mellett Sümegre hárult, ami nem számított hatékony védelmező erőnek. Keszthely, Szigliget, Nagyvázsony, Tapolca és Sümeg várainak katonai ereje csak a vár megvédésére volt elég, a környékbeli településeikére nem. Sümeg védelmére pl. 50 lovast és 16 gyalogost irányoztak elő. Így a környék falvai jogilag a várak fennhatósága alá tartoztak, de kénytelenek voltak a töröknek adózni. A Balaton-vidék kis várainak az volt a feladata, hogy tartsák az összeköttetést és zavarják a török portyázásokat.

Szolgálatomat, mint bízott uramnak. Ma reggel írtam kegyelmednek egy levelet, de ím csak most juta más hírem ismét, hogy ez éjjel hét zászló gyalog török, kiből csak húsz lovas vagy, ment a tátikai erdőre, azért kísérnek valamit. De kérem kegyelmedet, hogy gyűjtse ezennel egybe valahol mi lehet, én is innét érte leszek, az Úristen leszen velünk, mert bizonynal végére mentem, hogy csak hat-százan vannak, mi pedig ezren is gyűlhetünk.

Írjon kegyelmed Komárba is, Szentgyörgy várába is, a viceispánoknak is és mindenüvé, hogy ezennel jönnének még az éjjel, csak gyűlnének ide, elébe mehetnének.

Ugyan Hegyesd alatt megverné az Úristen, mert az mind Hegyesdbe be nem fér, hanem az erdön hálnak meg ismét egy éjjel, mert fáradt nép fog lenni ez.

Isten tartsa meg Kegyelmedet minden javával.

Kelt Sümeg várában, 1561. június 13-án.

szolgád
Ormány Józsa saját kezével

Forrás: Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. In: Történelmi Tár 8. Bp., 1907. 137. o.

Irodalom: Hőgyész: Sümeg 51-65. o.

54.

1562. szeptember 27.

Magyar nyelvű nyugta pénz megfizetéséről

Részlet a kapornaki konvent hiteles helyi jegyzőkönyvéből

Zalában a két bencésrendi konventnél, Zalaváron és Kapornakon működött hiteles hely. A török terjeszkedés miatt a XVI. század második felében a Dél-Dunántúl lakossága jogügyleteinek intézése a két zalai hiteles helyre hárult. A hiteleshelyi iratok sokfélék, egyrészt a saját jelentéseik birtokbaiktatásról, határjárásról, peres ügyekről stb., másrészt közhitelű hely előtt tett különféle ún. bevallások: adásvétel, csere, osztozkodás, végrendelet, zálogügylet, fizetési nyugta stb. Ez utóbbira példa a Zala megyében fennmaradt egyik legkorábbi magyar nyelvű irat a kapornaki konvent jegyzőkönyvéből.

A deák (latinul: litteratus) a XVI. századi Magyarországon latinul író-olvasó, a jog alapelemeiben és a levélírásban jártas írástudó embert jelentett, aki nem egyetemen, hanem valamelyik itthoni iskolában szerezte tudását.

Az Úr 1562. esztendejében, a Szent Mihály arkangyal ünnepe előtti vasárnapon az alábbi bevallást tették.

Az, mit fizettem én az kapornaki konvent előtt Werböczy Lőrinc deáknak, először fizettem neki készpénzt, 7 forintot, ugyanúgy adtam neki ismét akó bort, tíz pénzt híján járt akója akkoron két forinton.

Forrás: ZML. A kapornaki konvent hiteles helyi levéltára. D. protocollum.

Irodalom: Bilkei: Hiteles helyek 343-350. o.

55.

1564. április 10.

**Zala megye mesterkedése az adófizetés mérséklésére
Ferdinánd király levele a pozsonyi kincstárhoz**

A nemesi vármegye szervezete a török hódítás korában is szinte változatlan maradt. A megye tisztviselői, a főispán, az alispán, a másodalispán, szolgabírák, jegyző, esküdtek, az adószedő és a tisztí ügyész voltak.

A megyei önkormányzat központi szerve a közgyűlés volt, amit havonta - két-havonta hívtak össze más-más helyszínen. Megjelentek a megye területén lakó vagy ott birtokos nemesek, egyházi intézmények, vagy megbízottakat küldtek. A közgyűlés hatáskörébe a vármegye feladatairól való tárgyalás és az azok feletti döntés tartozott. A közigazgatási és bíraskodási feladatok még nem váltak szét, ezt látjuk a közgyűlések napirendjén is. A legsűrűbben az alábbi ügyek fordultak elő: helyi rendeletek, azaz statutumok alkotása, a katonaság ellátása és elszállásolása, a várakhoz rendelt ingyenmunka megszervezése, országgyűlési követek választása, a király és a kormányhatóságok rendeleteinek kihirdetése, a nemesítő levelek kihirdetése, valamint az adókivetés, ill. a megyére kivetett adóösszegnek az egyes adózókra való kirovása.

Nem tudjuk pontosan, hogy miben állhatott az a mesterkedés, amire Ferdinánd levele utal, de valószínűleg Zala megye nemesei a közgyűlésen az előírtnál kevesebb adót szavaztak meg.

Leveletekből tudomásunkra jutott a Zala megyei nemesek egyetértése abban, hogy mindenféle mesterkedéssel igyekeznek csökkenteni [az országgyűlésen] megígért adót. Három-három rendeletet adtunk ki, amelyeket nektek mellékelve elküldünk, meghagyva, hogy ezeket azonnal juttassátok el a kijelölt adószedőknek és gondoskodjatok a pontos adószedésről az ország alkotmánya szerint !

Ferdinandus s. k.

Forrás: Szigetvári levelek 78. o.

Irodalom: Degré Alajos: Megyei közgyűlések a XVI-XVII. századi török háborúk korában. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp., 1971. 35-52. o.

56.

1566. szeptember

Török terjeszkedés Szigetvár eleste után

Részlet Bornemissza Tamás budai kereskedő emlékiratából

1566. augusztus 6-án Szulejmán szultán megkezdte Szigetvár ostromát. A Győr alatt állomásozó császári sereg tétlenül várta a várvédők élethalálharcáról szóló híreket. A török császár halálát a hadvezetés eltitkolta. Szeptember 8-án a rommá lőtt várból Zrínyi Miklós és a védők kirohantak a török közé és kézitusában lelték halálukat. A várkapitány Zrínyi (1508-1566) horvát nemesi család leszármazottja volt. A politikai életben Ferdinánd híveként jelent meg, tőle kapta 1546-ban királyi adományként a Muraközt Csáktornyával, és ezzel a legnagyobb zalai birtokossá vált. Több török elleni hadisikert vallhatott magáénak, köztük 1556-ban Babócsa felszabadítását.

Szigetvár eleste megnyitotta az utat Zala és Somogy felé. A vár bevétele utáni napokban a török elfoglalta a Somogy megyei várak nagy részét és végigdúlta Zalát. Szigetvár szerepét Kanizsa vette át, amit megtettek a Balaton és Dráva közti főkapitányság székhelyének, kapitányul Tahy Ferencet kinevezve.

A *Memoria rerum*, azaz a *Dolgok emlékezete* a XVI. századi magyar nyelvű történetírás egyik legfontosabb darabja. Összeállítója Verancsics Antal a Habsburgok diplomatája volt.

Ugyanezen időben megvevé török császár Sziget várát ostrommal, sok török pogány halálával, az benne valókat mind levágatta, halált szenvedének az keresztényen hit mellett. Zrínyi Miklósnak az fejét Győr alá küldé az táborban, a török császár Maximilian császárnak küldé, kit Maximilian János [Miksa] császár haza küldte Csáktornyában feleségének, Zrínyi feleségének. [...]

Az Sziget megvétele után az rabló török felindula Zalaságra és Somogy-ságra egynehány várat megveve, Babócsát, Berzencét, Csurgót, egynehány várat, kastélyokat pusztán hagyánk, kikben mostan török lakik, Zalaságnak nagyobb részén mind Kanizsáig, elrablott, az török visszatére az rabbal, békességgel elmene.

Forrás: *Memoria Rerum 1504-1566. Verancsics Évkönyv* (Szerk. Bessenyei József) Bp., 1981. 121-122. o.

Irodalom: Sugár István: *Szigetvár és viadala*. Bp., 1976.

57.
1569.

**Rendelet a vármegyei tisztviselők fizetéséről
Miksa 1569. évi XIII. törvénye**

A vármegye tisztviselőit a főispán kivételével a közgyűlés választotta. A választott tisztviselők a XVI. századtól kezdve fizetséget kaptak, amelynek mértékét megyénként és koronként változóan a megyegyűlés határozta meg. Ezt a gyakorlatot szentesítette az idézett törvéycikk.

Megállapították azt is, hogy az alispánok és szolgabírák a szokott és gyakorlatban volt fizetésükkel megelégedjenek, és hogy ezt is ne ők maguk vegyék ki, hanem az adóketőktől kapják.

1. §. És mivel Zala és Vas vármegyében, régtől fogva az a bevett régi szokás dívott, hogy e vármegyék nagyságánál fogva az alszolgabíráknak és tudniillik azok mindenikének két forint fizetése volt, ezt a régi szokást és gyakorlatot jövőre is tartásák meg.

Forrás: Magyar Törvénytár 1520-1608. 595. o.

Irodalom: Ember: Közigazgatás 520-541. o.

58.

1570.

Zalai falvak a török adózásban

Részlet a székesfehérvári szandzsák defter-jegyzékéből

A törökök a megszállt területeket igazgatási körzetekre osztották. A magyar tartomány területén a budai és a temesvári vilajeteket szervezték meg, az ezeken belüli egység neve szandzsák volt. A vilajetek élén a pasa vagy beglerbég állt, a szandzsákokat a bégek irányították.

A török hivatalokban többféle összeírás készült az adózó népesség és a termés felmérése céljából, ezeket hívták defternek. Ezeket az összeírásokat tíz évenként megismételték. Törvény döntött arról, hogy mit tart meg a kincstár saját birtoknak (szultáni hász birtok) és mit enged át a tisztviselőknek és katonáknak (timár birtok).

A székesfehérvári szandzsák fennhatósága kiterjedt Zala megye keleti területeire is, a Balaton-felvidéktől egészen a Zala folyó völgyéig. A zalai falvak időszakonként adózó külső területek voltak. Bár a török íródeákok néha alaposan félreértették a magyar helyneveket, a legtöbb zalai falu pontosan azonosítható. (Az akcse a török adóegység neve, 50 akcse felelt meg az 1 forintnyi magyar hadiadónak.)

Szulejmán, aki a Magas Porta janicsárjai közül való, timár-javadalombirtokai:

Vigan-Petend falu, tartozik Vázsonyhoz, 2000 (akcse),
Haláp falu, tartozik Devecserhez, 2000 (akcse),
Dénesháza falu, tartozik Devecserhez, 1000 (akcse),
Köveskút falu, tartozik Szentgróthoz, 2000 (akcse),
Csabrendek falu, tartozik Devecserhez, 10 000 (akcse), a nevezett fele: 3000 (akcse),
Összesen: 10 000 (akcse)

Mahmud Bin Halil timár-javadalombirtokai:

Dörögd falu, tartozik Sümeghez, 2336 (akcse),
Szentlászló falu, tartozik Szengyörgyvárhoz 4000 (akcse),
Batika²³ falu, tartozik Rezihez, becslés szerint, 366 (akcse),
Nemős-Bükös falu, tartozik a nevezetthez, becslés szerint 1500 (akcse),

²³ Batyk

Gétye falu, tartozik a nevezetthez, 500 (akcse),
Nemes-Takarcs falu, tartozik Szentgróthoz, becslés szerint 300 (akcse),
Összesen: 9000 (akcse)

Hüszein Paya timár-javadalombirtokai:

Gógánfa falu, tartozik Szentgróthoz,
Ikrén falu, tartozik Györhöz,
Udvarnok falu, tartozik Szentgróthoz,
Lak és Szentiván és Gecse falu, tartozik Sümeghez, részlete: 1334 (akcse),
Összesen: becslés szerint 6666 (akcse), 8000 (akcse)

Yuszuf Abdullah timár-javadalombirtokai:

Bezerét falu, tartozik Szentgróthoz,
Szentandrás falu, tartozik a nevezetthez,
Egregy falu, tartozik a nevezetthez,
Összesen becslés szerint 8000 (akcse)

Musztafa Bin Abidin timár-javadalombirtokai:

Óhid falu, tartozik Szentgróthoz 1500 (akcse),
Tomaj falu, tartozik Csobánchoz, 5000 (akcse),
Orsalya falu, tartozik a nevezetthez, becslés szerint 1000 (akcse),
Felső-tomaj puszta, tartozik a nevezetthez, 500 (akcse),
Összesen: becslés szerint 8000 (akcse)

Ferhad, aki a nevezett Ahmed bég embere, timár-javadalombirtokai:

Bazsi falu, tartozik Sümeghez, 2000 (akcse),
Gyömörő falu, tartozik Szentmártonhoz, 5700 (akcse),
Szemere puszta, a nevezett falu közelében, 300 (akcse),
Összesen: 8000 (akcse)

Hüszein Bin Ovejsz timár-javadalombirtokai:

Karmacs falu, tartozik Rezihez, 7000 (akcse),
Zalavég falu, tartozik a nevezetthez, becslés szerint 500 (akcse),

Egyházás (-Szentpéter) falu, tartozik a nevezetthez, becslés szerint 500 (akcse)

Összesen: 8000 (akcse)

Forrás és irodalom: Vass Előd: Források a székesfehérvári szandzsákság történetéhez 1543-1688. In: Fejér megyei történeti évkönyv 19. Székesfehérvár, 1989. 69-200. o.

59.

1571.

Thury György halála

Részlet Istvánffy Miklós krónikájából

Zala legismertebb törökverő hőse Thury György volt. 1520 körül született. Pályafutását végvári katonaként kezdte, 1556-ban a lévai vár kapitánya lett, 1588-ban pedig a palotai vártartomány várnagya és a vár kapitánya. 1566-ban sikerrel védte meg Palota várát Arszlán basa seregeivel szemben. 1567 őszétől Kanizsa várának kapitánya és dunántúli alkapitány. 1571-ben Orosztony falu mellett egy portyázáson török cselvetés áldozata lett katonáival együtt. A történetet Istvánffy Miklós krónikájából ismerjük.

A következő év tavaszának kezdetén ezeken a kegyetlen és szerencsétlen csapásokon kívül, melyeket említettem, nem kisebb és nem kevesebb sebeket kaptunk két híres vitéznek, Mars szemefényeinek, Thuri Györgynek és gróf szlunyi Frangepán Ferencnek halálával, kiket méltán nevezhettek a még megmaradt Magyarország, illetve Illíria kardjának és pajzsának. Minthogy a törökök erre a két csodálatos vitézségű férfiúra szinte ösztönszerűen annyira figyeltek, hogy semmi másra nem gondoltak, csak megöletésükre vagy foglyulejtésükre, mert akik velük összemérték fegyverüket, senki sem volt, aki velük harckészségben vagy fáradhatatlan lelkierőben összehasonlítható lett volna. A törököket maga Szelim szultán is figyelmeztette, hogy tegyenek meg mindent, hogy akár csellel és ravaszsággal, a törökök szokásos fortélyeival, akár erővel elfogva őket, hatalmukba kerüljenek, vagy ha ez kevésbé lenne lehetséges, tétessék el őket láb alól. [...]

Thurit azonban úgy vesztítettük el, hogy az ellenség lessel és csalárdsággal ölte meg, amikor a törökök visszaverésére, akik Szigetvárról, Pécsről és Segesdről kitortek, hogy pusztítsanak, a kanizsai őrségtől, melynek élén állott, egyenlőtlen erővel kivonult ellenük.

Már közeledtek a húsvéti ünnepek, melyek a keresztény vitézeknek oly sokszor szerencsétlenek voltak - ezt tudjuk a szécsényi vereségről, erről, meg még

több másról -, amikor Ali, kit Pirsnek neveztek, Szigetvár parancsnoka, egy lovas vezérért, Malchust, erős török csapatokkal Kapornak felé küldte, hogy pusztítsanak, utasítva őt, hogy különböző alkalmas helyeken leseket állítson, s mindenképpen azon legyen, hogy az óvatlanul előnyomuló Thuri azokba beleessék. Thuri akkor a rajki várban tartózkodott, s amint tudomást szerzett az ellenség útjáról, s várta, hogy az mely irányba fordul pusztítva és perzselve, a parasztek meneküléséből, s a felgyújtott falvak tüzéről és füstjéről megtudta, hogy nincsenek messze.

Nyomban, még éjjel, elindult Iszeb²⁴ faluhoz, előcsapataikat utolérte, s harcba bocsátkozva velük, azokat szétszórta és megfutamította; igen sokat megölt közülük, s negyvennyolcat élve elfogott. S amikor a menekülőket mind hevesebben üldözőbe vette, nem jutott eszébe, hogy a foglyoktól a lesekről, azokról a helyekről, s az ellenség számáról tudakozódják. S mikor oly gyorsan vágatott, hogy a gyalogság a lovasok futását nem tudta követni, s a lovasok közül is igen sokan az éjjeli és nappali munkától kifáradva lassabban követték, Orosztony falunál, mely Rajk és Kiskomárom között, ezektől körülbelül egyenlő távolságra fekszik, nagyszámú ellenségre bukkant, mely az erdőben rejtőzködött. Ott is mindjárt kemény csata támad. Az ellenségből többen elesnek, sokan fogságba kerülnek, s míg a kétes kimenetelű harc tombol, s az ellenség már azt nézi, merre fusson, addig Malchus, akit erről értesítettek, a homályos és erdős völgyben elhelyezett leshegyről több mint hatszáz lándzsás lovassal kitör, s a már küszködő bajtársainak éppen jókor segítséget visz.

A csata helyén két hegy között volt egy nem nagyon széles völgy; ez máskor is iszapos és csúszós volt, akkor azonban a néhány nappal előbb megolvadt hótól mocsárszerűen puha és kiváltképpen nagyon süppedős volt. Midőn abban a völgyben harcoltak, s a lovak lába egészen hasuk aljáig, abban a sáros pocsétában mocskosan elmerült, véletlenül Thurinak a lova, mely a rossz talajtól és a már régóta tartó harctól, azonkívül a súlyos fegyverek hordásától kimerült, összerogyott. Thuri felismeri a veszélyt, talpra ugrik, eldobja sisakját, hogy csupasz fővel közelebb legyen a halálhoz és a sebekhez, s az ellenséget visszanyomja, vitézül védi magát, s azalatt egy idegen lovat, mely gazdátlanul odafut - lovasát talán az ellenség ütötte ki nyergéből -, gyeplőjénél megragadva, ráugrani iparkodik. Miután azonban ezt az ellenség és a sáros talaj, melybe lába beleragadt, megakadályozta, a földre zuhan. S amikor a törökök azt kiabálják, hogy ne akarjon elpusztulni, s engedjen balszerencséjének, s ő erre, harcolva, mit sem válaszol, lándzsákkal, puskákkal, kardokkal s egyéb fegyverrel mindenünnen támadják. Végül, amikor már övéi is elhagyták, s szerencséje is cserbenhagyta, egy szablya

²⁴ Isabor, a mai Pacsa közelében, azóta elpusztult település.

hatalmas ütésétől megsebesülve - egy Memi nevű mérte rá - összerogyott és meghalt. A mieink lovasai közül igen sokat levágtak, a gyalogosok pedig, hallva vezérük lekaszabolását, Kanizsára iparkodtak. Kifosztott és fejnélküli testét megtalálták. Temetést Zrínyi György, Miklós fia rendezett neki, aki, megtudva szerencsétlenségét, gyorsan, de már későn futott oda. Kibontott zászlókkal, elől haladva a lovas és fegyveres gyalogos csapatok, s mint atyjukat és jótévőjüket igaz könnyekkel megsiratva, temették el Kanizsán. Fejét néhány zászlóval és fogollyal Bizáncba küldték. Szelim és a pasák mohó kíváncsisággal közelről akarták látni, bár vannak, akik azt állítják, hogy Malchus más fejét küldte az övé helyett, mert arcával együtt kis darabokra vágott fejét oda elvinni nem lehetett.

Ily szomorú vége lett ennek a páratlan férfiúnak. Halálának oka inkább a pusztuló Magyarország, mint ő maga volt. Valószínű, hogy ötvenkét éves volt, s a kiváló harcos - dicsőségén kívül - hamarosan már a mérsékelt és érett vezér hírnevét is kétségtelenül elnyerte volna.

Forrás: Istvánffy: Magyarok 362-365. o.

Irodalom: Müller Veronika: Thury György. (h. n. é. n.)

60.

1574.

Protestáns nyomdász Alsólendván

Bánffy László válaszlevele a királynak Hoffhalter Rudolf elűzetéséről

A reformáció (1517) után az új hit Magyarországon is rohamosan terjedt, aminek az is oka volt, hogy a protestantizmus felismerte az új hit elterjesztésében az iskolák és a könyvnyomtatás jelentőségét. Nádasdy Tamás, a lutheránus hit pártfogója sárvári birtokán iskolát és nyomdát bízott Sylvester Jánosra, aki magyarra fordította a Bibliát és 1541-ben az Újtestamentumot itt ki is nyomtatta.

Zala keleti és nyugati részén terjedt el leginkább az új hit. A Balaton vidékén Dévai Bíró Mátyás prédikátor hirdette tanait, délnyugatra pedig a nagyműveltségű Bánffy család alsólendvai birtokán élt a protestantizmus. Abban az időben, amikor Bánffy László az alábbi levélben tagadja, hogy kedvezne az "eretnek"-nek, felesége Somi Borbála biztosan pártfogásába veszi Kultsár Györgyöt, a protestáns iskolamestert és prédikátort, akinek irodalmi munkásságát is ismerjük. Postilláit, azaz biblíamagyarázatait szintén Alsólendván adta ki 1573-ban és 1574-ben Bánffy Miklós pártfogásával Hofhalter Rudolf vándornyomdász, akiről szó van a levélben.

A nagyságos Bánffy László jelentése. A király levelét László úrnak Seffár Péter káptalani prépost adta át személyesen a pozsonyi országgyűlésen február 27-én. Íme a válasz.

Én az őfelsége parancsolatjának úgymint őfelsége híve, az őfelsége parancsolatjának engedelmes vagyok, úgymond, de immár harmadfél esztendeje, hogy Lendván nem voltam, úgymond. Én hitemmel nincsen sem akaratommal az én jószágomban afféle eretneket tartanom nem akarok. Nem, hogy tartanom jószágomban, úgymond de én magam kész volnék a szentet reá gyűjtanom, úgymond afféle eretnekekre. Magamtul ez az válasz, de Lendva nem magamé az mint az szónál senki felől nem adok responsumot [feleletet], inquiráljatok [kérdéseket], értsétek meg micsoda responsumot ad, annak fölötté, akinek mi interesseje [érdeke] ahhoz vagyon, az, aki püspökségbe vagyon, az gondja, az igazítja, az büntettesse. Ez éntőlem az válasz.

Forrás: Tantalics Béla: Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből. Lenti, 1988.

Irodalom: Füssy: Zalavár 370-371. o.

61.

1575.

A zalavári és a kapornaki konvent iratainak Vasvárra szállítása Miksa 1575. évi XVII. törvénye

A fenyegető török veszély miatt lassan megszűnt a zalavári és kapornaki konventeknél a hiteles helyi tevékenység. Az 1570-es évektől a megyegyűlési jegyzőkönyvekben előforduló határ-, és osztályviták, örökösödési ügyek arra utalnak, hogy a hiteles helyi tevékenységet a vármegye próbálta átvenni. 1575-ben törvény írta elő, hogy a veszélynek kitett iratokat a védett Vasvárra szállítsák át.

A törvényt azonban nem hajtották végre azonnal, amint azt a megye közgyűlési jegyzőkönyveiből tudjuk. 1580. május 12-én és 1583. szeptember 11-én újra határozatot hozott a megye, hogy a zalavári és a kapornaki konventek jegyzőkönyveit szállítsák át Vas megyébe. Ez valószínűleg 1583 után történt meg, majd közel egy évszázadig a vasvári káptalan őrizte az iratokat. A hiteles helyi jogot (díszes címereslevélben) Mária Terézia adta vissza a zalai konventnek 1757-ben.

Minthogy pedig a zalavári és kapornoki konventek (amelyeknek bizonyágtévői azelőtt Somogy, Zala és Veszprém vármegyékben, a különböző törvényes végrehajtásokban eljárak) teljesen rombadültek; és mivel a perlekedő feleknek

oda sem bemenetele, sem az onnan kijövele nem bátorságos, sőt ott többé papokat sem lehet tartani:

1. §. Hogy a perlekedő feleken e részben segítve legyen, megállapították: hogy addig, amíg azt a két konventet újból szervezik, az említett vármegyékben a vasvári káptalan, vagy ennek megszűnése esetén (amitől Isten mentsen) a pozsonyi káptalan a végrehajtásokat végezhesse.

2. §. És mind a két konventnek a jegyzőkönyvét is a pecsétjükkel együtt a vasvári káptalanban őrizték, hogy azokból a peres feleknek a leveleket, amelyeket keresni fognak, kiadhassák.

3. §. De azok a végrehajtások, amelyeket eddigelé ennek a két konventnek a bizonyátevői végeztek, jövőre is erőben maradnak.

Forrás: Magyar Törvénytar 1526-1608. 663. o.

Irodalom: Bilkei Irén - Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1555-1711. I. 1555-1609. (Zalai Gyűjtemény 29.) Zalaegerszeg, 1989.

62.

1575. október 17.

Hétköznapok a török fenyegetés árnyékában Kávásy Jób levele Batthyány Boldizsárhoz

A magyar kertkultúra évszázados hagyományokra tekinthet vissza. A XVI. század megszokott jelensége, hogy a gazdálkodó nagyúr vagy nagyasszony jó kertész hírében is állt. Adataink vannak a Kanizsai Orsolya - Nádasdy Tamás házaspárról, akik többször kedveskedtek Ferdinánd királynak gyümölcscsel, szőlővel és oltványokkal. Ugyancsak neves kertész hírében állt a Batthyány család. A Párizsban tanult Batthyány Boldizsár (1540-1590) művelt, irodalompartoló ember volt. Familiárisával, a zalai középnemessel, Kávásy Jóbbal pedig nemcsak kertészeti tapasztalatokat, gyümölcsöket és oltványokat cserélt, hanem irodalmi műveltségét is megosztotta vele. Kávásy több leveléből tudjuk, hogy könyveket kért kölcsön és verseket is olvasott. Az irodalom és a könyvkultúra XVI. századi terjedésének ez az egyik első zalai adata.

Nagyságos Uram, énnekem bizodalmas Uram ! Örökké való szolgálatom ajánlása után. Im megküldöttem Nagyságodnak az oltványt és az Zala borát. Az Úristen áldja meg Nagyságodat minden javaival ez uraságban és engedje, hogy sok esztendeig ehessék Nagyságod ez fa gyümölcséből békességben, én is kedveskedhessem Nagyságodnak az Zala borával, míg Ő Szent Felsége megtart itt ez

földön. Továbbá Nagyságodnak azt írhatom, hogy immár itt annyira elijedtek az töröktől, hogy tegnapelőtt az Nagyságod szolgálait látták volt valahol Egerszeg táján, annyira futottak előttük, mintha hátukon lett volna az török, ingyen sem remélik, hogy magyar katonákat lássanak.

Továbbá még az verseket mind ki nem írhattam, sok dolgom volt az vetéssel, borral és épülettel, de rövid nap elvégezem és vagy magam viszem vagy megküldöm Nagyságodnak. Továbbá ím valami kevés zelenkát²⁵ küldöttem Nagyságodnak. Az Úristen éltesse Nagyságodat sok esztendeig jó szerencsével, minden hozzátartozókkal egyetembe.

Kiadatott Boncodföldén, október 17-én az Úr 1575. évében.

Nagyságod szolgálója:

Kávásy Jób

Továbbá az fát megjegyeztem, amelyik felével délre állott, az kérgét meghántották egy kicsinyég ismét úgy kell ültetni, hogy délre legyen az hántott felével, és az ágainak mindeniknek mint egy íznyit el kell metszeni az hegyibe jobban megfogán.

Forrás: Abaffy Erzsébet: Dunántúli missilisek a XVI. századból. Bp., 1968. 47-48. o.

Irodalom: Sinkovics István: Európai műveltség a magyar végvárok mögött. In: Századok 1943. 154-172. o.

²⁵ híres magyar körtefajta

63.

1580. szeptember 20.

Egy nemesi hölgy ruhatára
Gersei Pethő Sára ingóságainak jegyzéke

A jellegzetesen magyar női viselet a XVI. században spanyol és olasz elemekből alakult ki. A fontosabb ruhadarabok a vállfűző, a szoknya, az ingváll, a kötény, valamint a mente és a köpeny voltak.

Az ingváll és a szoknya kezdetben azonos anyagból készült, és derékban összevarrták. A váll elöl kapcsokkal és fűzőkkel záródott. A szoknyákat derékban ráncolták, alsó szélüket díszítették paszománnyal, csipkével, hímzéssel. Anyaguk selyem, damaszt vagy bársony volt a kedvelt piros és kék szín minden árnyalatában. Az ingvállat patyolatból, gyolcsból, finom selyemszövetből készítették, és gazdagon díszítették hímzéssel, gyöngyökkel, fémszálakkal. Az ingvállak nyakkivágása a XVI. század második felétől egyre mélyült és díszesebbé vált. A kötény is az ingvállhoz hasonló finom anyagból készült és sokszor teljesen elfedte a szoknya elejét.

Ezeket a szépen díszített ruhadarabokat általában nem szabók készítették, hanem a kastélyokban és udvarházakban az úrnők és a náluk nevelkedő nemes kisaszonyok varrták és hímézték. A legszebb fémszálalás hímzéseket a török nőktől tanulták meg. Egy-egy ruha óriási érték volt még a gazdag nemesi családokban is. A ruhák fényét a XVI. századi nők által különösen kedvelt arany és ezüst ékszerek emelték.

Gersei Pethő Sára a középkorban Keszthelyen és környékén birtokos család tagja, aki Horvátországba ment férjhez. Ruhatárát a halála után készített hagyatéki leltárból jegyezték fel. A jegyzékből a XVI. században használt ruhaanyagok széles skáláját ismerhetjük meg. A tabit selyemanyag, a kamuka damasztszövet, az atlasz selyemszövet, a saja gyapjúsövet volt, a vont arany pedig fémszálalás hímzést jelentett.

Jegyzék, amelyet Nagykemleki Alapi Miklós feleségének, Pethő Sárának ruháiról, valamint arany és ezüst holmiiról vettek fel.

Lotomberk, az Úr 1580. évében, szeptember 20. napján

Szoknyák

Szederjes vont arany szoknya
Szederjes aranyos tabit szoknya
Szederjes kamuka szoknya

Fehér kamuka szoknya
Vörös atlasz szoknya
Szederjes sárgával tündöklő dupla tafota szoknya
Vörös saja szoknya
Vörös borsos posztó szoknya
Fekete bársony spanyol köntös bogláros
Fekete bársony más spanyol köntös
Szederjes bársony kis suba nyesttel bélelt
Testszínű dupla tafotából nyesttel bélelt suba

Arany műv

Egy arany lánc
Más arany lánc, kit Erdődiné asszonyom neki adta
Egy öreg násfa aranyba foglalt zafírral
Egy násfa, kit Zrínyi uram menyegzőkor neki adta és mutatta
Két kő aranyba foglalt, egyik zafír, másik balass
Egy arany gyűrű, kiben öt gyémánt vagyon
Egy arany gyűrű, kiben három kő vagyon
Egy gyémánt, két rubin
Két arany gyűrűben két két kő vagyon (...)
Nyolc arany gyűrű kibe egy egy kő vagyon
Húsz gyöngyös boglár
Egy ezüst korda és egy ezüst láncos öv

Ezüst műv

Tizenkét ezüst aranyos kanál
Két ezüst villa aranyozott
Egy virágos kupa aranyos fedeles
Egy ezüst aranyozott fedeles pohár
Egy ezüst aranyozott fedeletlen kupa
Egy ezüst aranyozott kis kannácska
Két ezüst pohár négy aranyos kupa virágos
Két öreg zwnegh
Fehér ruháknak száma

Tizenkét kendő keszkenő
Huszonhat abrosz
Húsz lepedő
Öt asztal keszkenőcske
Négy homlok előfátyol, gyönggyel boglárral csináltak
Hét fodor
Két orca takaró
Két imegváll
Két előkötő
Egy vég abrosz vászonba
Egy vég vászon
Párna vánkös elég
Kinn lévő abrosz lepedő fonal elég volt
Egy vont arany paplan

Egy nagy szekrény, rakott, kibe ruhák vannak húszan, egy részes forint ára.
Ismét más fehér paraszt szekrény
rakott ládák és egyéb ládák.

A nélkül gyöngy elég volt csévén, vont arany, vont ezüst, arany szem, gránát-
szem és egyébfélék elég, ki nincs számon felírva, az jegyetül megmaradt.

***Forrás:** Odescalhi Arthur: Gersei Pethő Sára ingóságainak jegyzéke 1580-ból. In: Századok 1873. 63-65. o.*

***Irodalom:** Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI-XVII. században. Bp., 1986. (reprint kiadás); Régi magyar öltözködés. Viseletek dokumentumok és források tükrében. (Szerk. Mojzsis Dóra) Bp., 1988.*

64.

1589. március 2.

Elmaradt török-magyar párviadal

A koppányi aga levele a tihanyi várkapitányhoz

Zala török korának egyik nem mindennapi eseményét elevenítjük fel egy korabeli levél segítségével. 1589-ben, amikor ez a levél íródott, Magyarország középső részén már a török volt az úr. Az állandó harcok közepette is előfordult azonban, hogy a rövid békeidőszakokban a magyar végvárok vitézei és a hosszú ittlét-re berendezkedett török bégek és agák együtt mulatoztak jeles alkalmakkor és legfeljebb bajvívásban mérték össze erejüket.

Abban az időben Piszky István volt az akkor Zalához tartozó Tihany kapitánya. A részleteiben nem teljesen ismert történet szerint egyszer közös mulatságra volt hivatalos Ibrahim agával (a regényhős koppányi agáról van szó): a somogyi Endrédben lakó török úrral. Nem tudni, hogy milyen apróságon, de alaposan összeszólalkoztak, amit az akkori időkben bajvívással illett elintézni. Meg is beszéltek az időpontot és a helyet a befagyott Balaton jegén, Ibrahim azonban nem jelent meg. Nem kellett nagy fantázia annak kitalálásához, hogy Piszky uram hogyan vélekedett a dologról, ami aztán eljutott Ibrahim aga fülébe is. Az aga dühében levelet intézett Piszky uramhoz, amit csak azért nem teljes terjedelemben idézünk, mert egyez jelzői 400 év távlatából sem bírják el a nyomdafestéket.

Piszky kapitány úr akkor nem tudhatta még, hogy Ibrahim aga miért nem jelent meg a párviadalon, mi viszont Eötvös Károly egyik művéből ismerjük a legendaszámbe menő történetet. Az aga mentsége családi öröm volt: többnejű lévén, azon a napon egyszerre született három fia !

A történet további részletei ismeretlenek. Feltételezhetően a felek a tisztességes párbaj szabályai szerint megvívta egymással vérig, mert ezt kívánta a becsület.

Adassék az hazug, tökéletlen, hitetlen, bestia [...] Piszky Istvánnak Tihanyba, tulajdon kezébe.

Te hamishitű, hitetlen, bestia [...] eb ország kóborlója [...] Talán azt tudtad, hogy én Konstantinápolyba mentem tetőled való félelmemben [...] azért utánam ilyen levelet írtál ? De bestia, hitetlen [...], ha az jégen nem [a vívás] mert énnekem nem írtad, és énnekem tudtomra nem volt, hogy jégen kell megvívni, de immár most értem, mi [az] akaratod. Készen vagyok, bestia [...], és ez előtt is kész voltam, de te nem voltál ember hozzám, hanem rossz [...] voltál. Azért, ha holnap akarod, én itt készen vagyok, valamikor te akarod. Én az agaságot másnak eladtam, sem bégtől, sem basától nem tartom, ha követ jön is, hiszem az Istent, hogy ellent nem tart róla. Hanem így vívjunk hitetlen, rossz bestia [...]: egy korlátba ketten menjünk be, sem tehozzád magyar vitézek ne mehessenek, sem énhozzám török vitézek ne jöhessenek, és ott fegyverrel lehet is, foggal lehet is. Mindaddig vívunk, hogy egyik a másikat kivégez ez világból. Az, mit énnekem küldted, bestia, hitetlen, rossz [...] nem érdemlem én azt, de az te aggott apád az volt, te is az vagy [...] immár a te neved nem Piszky István, hanem [...] disznó. Ebből ismerszik, hogy hamis, hitetlen, rossz [...] vagy. Leveledben írsz, hogy a [...] és az Abdi Haram basa nem ment volna oda az vár alá, ameddig az jég tartott, de rossz eb, mi azt megbizonyítjuk simontornyai vitézekkel és Hászson agával, hogy ők odamentek, de te nem mertél kijönni, mert nem voltál ember hozzám. Te hamis, hitetlen eb, azt is írod, hogy nem volt árpám, mivel tartanom azt a lo-

vat, azért odaadtam tenéked. Tudod, bestia, eb, hogy az a ló nem enyém volt, hanem az szegény Kaszafer [...] basa pénzen vette volt az ő maga feje váltságáért, úgy vitte tenéked. Immár, ha az lovat nem szeretted, miért, hogy ő magát meg nem tartottad, és az lovat haza nem küldted ? Hazug, hitetlen [...] az az én levelemben ha az Csirák lova vagyon, tehát éntőlem akit megvárd, ha [...] Csirák lova az én hitt levelemben mintsem tehát éntőlem azt ne kérd, ha szintén lenne volna is tökéletlen eb, addig néked nem adom, meddig veled meg nem vívnám.

Ez levelet látván, te hitetlen eb és rossz bestia [...], énnékem választ adj, mely órában és hol akarod, hogy megvívjunk, én is mindjárt elmegyek. Isten velem.

Kelt Koppányban, 1589. március másodikán.

Az te nem barátod

Ibrahim aga, az hatalmas török császár
zászlós agája Endrédben.

Forrás: ZML. Letétek, szám nélkül

Irodalom: Eötvös Károly: Balatoni utazás. Bp., 1982. I. köt. 350-361. o.

65.

1592. február 19.

**Rendelet a Gergely-naptár használatáról
Részlet Zala megye közgyűlési jegyzőkönyvéből**

Julius Caesar Európa-szerte használt naptára a XVI. század végére már 10 nappal tért el a csillagászatilag mért időtől. Ezért 1582. október 4-én XIII. Gergely pápa a naptárt megreformáló rendeletet adott ki, amely szinkronba hozta az időszámítást a tényleges állapottal. Magyarországon az új naptár bevezetését az 1588. évi 28. tc. rendelte el. Érdekes módon az új időszámítás bevezetése heves ellenállásba ütközött, és különösen vidéken, amint erre Zala megye közgyűlési jegyzőkönyveinek alább idézett részlete is utal, évekkel később helyi rendeletekkel és szankciók kilátásba helyezésével kellett elrendelni az új naptár használatát.

Az új naptár használatáról.

A törvényszékeket a megyében a közelmúltban átalakított naptár szerint tartják. Úgy látszik azonban, hogy az ünnepek megtartásában a megye lakosai között nagy különbségek vannak. Elrendelték, hogy a hetivásárokat, piacnapokat és más sokadalmakat az új naptár szerint tartsák meg. Ha pedig valakit ebben a megyében azon érnek, hogy ezen nyilvános rendelettel szembeszegülve a régi kalendá-

rium rendjét követi, a megye alispánjai jelen rendelet alapján lépjenek fel. A nem nemesek minden egyes ház után 1 frt, a nemesek pedig 12 frt bírságot kötelesek fizetni. (a szerző - B. I. - fordítása)

Forrás: ZML. kgy. jkv. 1592. február 19.

Irodalom: Hahn István: *Naptári rendszerek és időszámítás.* Bp., 1983. 56-58. o.

66.

1598. január 8.

Mesteremberek árszabása

Részlet Zala megye közgyűlési jegyzőkönyvéből

Az árszabás vagy limitáció hatósági árrögzítő intézkedés, amely az inflációval van összefüggésben. A nemesi vármegyék a XVI. század közepétől kezdték rögzíteni az árakat. Alkalmazásuk egy-egy területre volt érvényes, leginkább a háborús időszakokban.

A vargák

	forint	dénár
Öreg embernek való új sarut		80
Asszony állatnak való sarut		50
Öreg embernek való cipellést		25
Asszony embernek, lánynak fekete cipellést		24
Fejellést, úgy mint öreg embernek valót		28
Tizenkét esztendősnak való sarut		32
Asszonynak cipellést		25
Ugyan annak sarut		65
Bocskorbórt		12
Saru talpat		10

A szűrmívesek

	forint	dénár
Öreg embernek való szűr köpönyeget	2	
Kisebbet	1	75
Dolmány szűrt	1	50
16 esztendősnak való köpönyeget	1	25
Dolmány szűrt asszonynak	1	-

12 esztendősnék szűrt	80
Dolmány szűrt asszonynak	70

Az bőrt az tőzsérek [marhakereskedők] az vármegyéből ki ne vihessék, és ha ki szekérral kivinné, szabad legyen mind az harmincadokon, vámokon és egyebütt is elvenni annak, az ki reátalál.

A szíjjártók

Hat lóra való szerszámot minden hozzá tartozó szerszámmal egyetemben	16	
Négy lóra való szerszámot	12	
Két lóra való farhámmostul	6	
Fari hám nélkül	3	
Egy kerek szíjjat kocsira	1	50
Egy szekeres féket cifrást		60
Egy féket nem cifrást		40
Egy vezér szíjjat		40
Egy nyakba vetőt, cserest		40
Egy fék zárt, cserest		6
Más féle köz szíjjat, ki nem cseres		3
Egy kötés kengyel szíjjat, cserest		20
Egy fark matringot		20
Egyszőr hevedert szíjjastól		25
Egy állásba való kettős kötőféket		35
Egy úti kötőféket, cserest		20
Egypénzes, kétpénzes apró likos szíjjat az régi szokás szerint		
Egy zabla szíjjat		20

A szűcsök

	forint	dénár
Egy férfinak való öreg fejr ködmön	2	25
Fekete ködmönt	3	
Asszony embernek való fejr ködmönt, szépet	3	50
Az ki nem ilyen cifrás	2	50
Egy fekete béllés gereznát	1	50
Fejr gereznát	2	

Egy róka bőrt mállóstu járattant	50
Egy róka hátat mállja nélkül járattott	32
Mállt azonképpen	32

A csizmadiák

Fekete szattyán záras csizmát	1	
Papucsot affélébül		50
Jancsár kapcát		20
Egy öreg ökör bőrt	1	20
Harmatfü tinó bőrt		60
Borgyú vőrt		16

Forrás: ZML. kgy. jkv. 1598. január 8.

Irodalom: Turbuly Éva: XVI. századi magyar nyelvű árszabás a Zala Megyei Levéltárban. In: Nótárius 1987. 1. sz. 19-24. o.

67.

1600. október 22.

Kanizsa vára török kézre kerül

Kjátib Cselebi török történetíró munkájából (részlet)

Miután néhány évtizednyi viszonylagos béke után 1593 augusztusában a török szultán hadat üzent Rudolf császárnak, kezdetét vette a 15 éves háború (amely 1606 novemberében, a zsitvatoroki békével ért véget). Magyar részről a korábban török kézre került várak visszafoglalása, míg török részről újabb területek és várak birtokbavétele volt a cél. Zala lakossága mind a támadó, mind a védekező hadműveletek során sokat szenvedett; pusztult az ember és a termés, számos település elnéptelenedett. A királyi Magyarország védelmének kulcsa a Balaton és a Dráva folyó között Kanizsa vára volt, de Kanizsa volt egyben a déli osztrák tartományok: Karintia és Stájerország kapuja is. 1600 augusztusában maga Ibrahim nagyvezér indult meg Kanizsa ellen. A törökök szeptember 7-től október 22-ig, több mint hat héten át ostromolták a várat, miközben sikerrel verték vissza (október 5 és 13 között) a királyi felmentősereget is. A várban a hosszú ostrom alatt elfogyott a lőszer, és a kilátástalanná váló helyzetben az elkeseredett védők a megadás mellett döntöttek. A vár átadására október 22-én került sor. A törökök kegyesek voltak a védőkhöz, mert kézfegyvereiket és holmijukat magukkal vihet-

ték. A császáriak azonban megbüntették őket: a várat feladó kapitányt, Paradeiser Györgyöt hadbírótság elé állították és kivégeztették, a kanizsai őrséget pedig háromévi, zsold nélküli végvári szolgálatra kötelezték.

Az említett hó 13-án²⁶, szombaton éjjel folyton esett az eső, a harcot azonban nem szüntették be, hanem kihirdették a katonaságnak, hogy másnap roham lesz. A támadásra szolgáló utat fával, tölgygerendákkal már majdnem felényire elkészítették, s midőn reggel az iszlám sereg az indulásra várakozott, a vár kapujára hirtelen feltűzték a feladást jelző zászlót, s kegyelemkérő hangok hallatszottak, és végeken lévő megbízható emberek közül a pécsi öreg Szinán csaust²⁷ kívánták kezeseül. Az beküldetett hozzájuk, s belülről is két-három előkelő hitetlen jött ki, aranylánccal a nyakukban. Az egyikük magyar, a másik pedig német volt, és a szerdárhoz²⁸ jöttek; díszruhát adtak rájuk, és kívánságuk szerint megkapták a menedéklevelet.

Ők azt mondták: "Lőporunk nem maradt, máskülönben a várat vívással nem foglalhattátok volna el. Vajon mivelünk is a győri és az egri feladási egyezség szerint szerződtek-e, hogy azután katonaságot küldve utánunk, minket is megtörjetez és fogságba vigyetez?" A szerdár ekkor megesküdött előttük, s vigasztalólag azt mondá: "A hadi felszerelés és az ágyúk a padisáhé²⁹, a többit, ami van, vigyétez magatokkal, senki bennetez nem háborgat." Ekkor ők felbátorodva azt mondták: "Benn csupán kétszáz lovasunk van, a többiez ezerötszázan gyalogos harcosok, továbbá asszonyok és gyermekek; mit hozhatnak el ezek magukkal?" Erre ruháik elvitelére kétszáz tevét rendelt számukra.

Másnap az említett hó 14-én³⁰, hétfői napon, az egész iszlám sereg csapatonként sorba állott. Reggel a hitetlenek a vár kulcsait kihozták és a nagyhatalmú szerdárnak átadták, amely után a maguk szokása szerint sorakoztak, s vagyonukkal és családjaikkal csapatonként kijöttek, s még a tyúkokat, ludakat, teknőket és bölcsőket is mind felrakták a tevékre és biztos helyre tették.

A dsebedsi-basi, topcsi-basi és Mehemed ketkhuda³¹ bementek, és a hadi felszerelést és az ágyúkat lefoglalták. Ötveneg darab nagy ágyút és huszonöt darab zárbuzánt vettek defterbe³². A templomot dzsámivá alakították át. Az iszlám ka-

²⁶ Mohamedán időszámítás szerint 1600-ban július 12-én kezdődött az újév. A törökök harmadik hónapjának (Rebi el awwel) 13. napja október 21-re esett.

²⁷ hírnöki feladatokat ellátó, tekintélyes török katona

²⁸ A szultán távollétében ő volt a török hadjárat katonai parancsnoka.

²⁹ a török szultán elnevezése

³⁰ mohamedán naptár szerint, valójában október 22-én

³¹ a fegyvergyártók és tűzerek basája, valamint valamely török méltóság megbízottja

³² török jegyzék, számadáskönyv

tonaság az ostromlottak élelmiszereit és egyéb elárúsítható tárgyait megvette, és barátságosan jártak el.

Forrás: Török történetírók III. köt. 1566-1659. (Fordította és a jegyzeteket írta Karácsony Imre, sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Szekfü Gyula) Bp., 1916. 300-301. o.

Irodalom: Vándor: Nagykanizsa 328-335. o.

68.

1601.

Az országgyűlés a zalai végyárok megerősítését kéri Rudolf császár 1601. évi dekrétumának 29. cikkelye

Kanizsa elestével gyakorlatilag az egész zalai védelmi vonal összeomlott. A kisebb végyárat vagy lerohanta a török, vagy tarthatatlanságuk miatt a magyarok ürítették ki. A törökök egészen Kapornakig elfoglalták a vidéket. Zala megye területe kettészakadt, és a végyári csatározások állandó színterévé vált. Zala megye 1601. február 3-án, Lövön (Zalalövő) tartott közgyűlése utasította a megye követeit, hogy a pozsonyi országgyűlésen kérjék Kanizsa felszabadítását, és egyszersmind azt is hozzák az országgyűlés tudomására, hogy megyéjüket hosszú évek óta pusztítja az ellenség, a nyomor és a pestis. Rossz a termés, és semmilyen adót nem tudnak fizetni. Már a közgyűléseket és a törvényszékeket sem tudják a megye területén megtartani.

Az országgyűlés számos határozatot hozott a török terjeszkedés megállítására. Az 1601. április 15-én szentesített törvények 29. cikkelye a királyi kézen maradt zalai végyárok megerősítéséről rendelkezett. Az új védelmi vonal kiépítésére annál inkább nagy szükség volt, mivel 1601 őszén kudarcba fulladt Kanizsa visszafoglalási kísérlete. A korán beköszöntő tél aláásta az ostromlók harci szellemét, és a megfogyatkozott sereg felszerelését hátrahagyva menekült el Kanizsa alól. Kanizsa török megszállása tartósnak ígérkezett, ezért az új védelmi rendszert is tartóssá kellett tenni.

Az ország karai és rendei kéri Ő császári felségét, hogy az ajánlatba hozott annyi vár és kastély közül a törökök ellenséges támadásainak és kirohanásainak az elhárítására két vagy három véghelyet ismét helyrehozzon és megerősítsen.

Az országnak is igen nagy érdekében van, hogy a Rába folyón túl, azt a hosszan elnyúló vidéket, amely egész Kanizsáig őrség nélkül áll, és a nyilvános elveszésnek s a ellenség rablásainak kitéve van, Kanizsától errefelé egynéhány mértföld távolságban őrségekkel megmentsek.

1.§. Mert az ellenséges véghelyekhez mentül közelebbre történik az őrségeknek elhelyezése és az ellenség kirohanásainak a meggátolása, az ország ott fekvő részeire és tartományaira, valamint Radkersburg³³ felé a styriai határokra nézve is, annál üdvösebb fog lenni.

2.§. Ezért a karok és rendek a legtanácsosabbnak ítélik, hogy ne csak mindig a Rába folyó átjáróját és gázlóit őrizzék, hanem a Kanizsához közelébb fekvő többi erősségeket is, tudniillik: Pölöskét, Egerszeget, Kapornakot, Zalavárt, Kemendet, Nemphtit [Lentit], Szécsiszigetet, Szentgrótot, Szemenyét, Alsólendvát is addig, amíg Kanizsát, Isten jóvoltából visszavehetik, a szükséghez képest katonasággal és lőszerrel megerősítsék és kijavítsák, és azok közül kettőt vagy hármat fővégelyekül kiválasszanak, és e címen közös megmaradásuk érdekében Őfelségét és őfenségét³⁴ a lehető legalázatosabban kérik is.

Forrás: Magyar Törvénytár 1526-1608. 907-909. o.

Irodalom: Vándor: Nagykanizsa 356-360. o.

³³ Stájerország délkeleti határvára a Mura mentén (ma Bad Radkersburg). Fontos szerepe volt a török elleni védelemben.

³⁴ Rudolf császár mellett a magyar nádort, Kutassy Jánost is kérték.

69.

1605.

**Bocskai István fejedelem hadai Zalában
Istvánffy Miklós krónikájából (részlet)**

Bocskai István fejedelem Habsburg-ellenes szabadságharca Zalában leginkább a töröknek kedvezett. Bocskai hadai 1605 májusában keltek át a Felvidékről a Dunántúlra. A zömében hajdúkból álló sereget Némethy Gergely vezette. A dunántúli végvárok őrségének zöme Bocskai pártjára állt, noha a hajdúkat török segédcsapatok (főként tatár könnyűlovasok) támogatták. Jóllehet a törökkel való szövetség az ország elemi érdekeit sértette, olyan nagy volt a császáriakban való csalódás, olyan elkésztettek voltak a császári zsoldosok garázdálkodásai, hogy a zalaiak egy része is szembefordult Béccsel. Bocskai zalai rokona, Hagymássy Kristóf csellel elfoglaltatta Sümeget várát, és legyilkoltatta az ott tartózkodó veszprémi püspököt.

Miután Hagymássy Bocskai kezére juttatta Sümeget, a kanizsai basától kért segítséget, és Sopron ellen vonult. Hagymássy hajdúit és török segélyhadát azonban Sopron alatt megfutamították. Némethy visszavert hadai ezután Stájerországba törtek be az alsólendvai Bánffyak segítségével, akik közben maguk is Bocskai oldalára álltak. Erejükből azonban csak egy rövid rablóhadjáratra futotta, mert visszaszorították őket; Hagymássy Szentgrótra, Némethy pedig a török oltalmába menekült. Sümeg vérontás nélkül, csellel került vissza királyi kézre. Kisvártatva Némethy - a kanizsai törökök segítségével - újabb támadást indított. Sümeget - amint Istvánffy Miklós írta krónikájában - "két kis ágyúval megszállá, de az igen védett helyen fekvő várat, mit a Batthyány által belehelyezett Tulok Tamás védelmezett, meg nem vehette". Hagymássy - tatár segítséggel - a Mura mentén tört be Stájerországba, azonban csúfos vereséget szenvedett. Bocskai embereinek dunántúli hadjárata idején a Zala megye déli részét megszállva tartó török magyar segédlettel dúlta, rabolta a királyi kézen maradt területeket.

Csallóközön keresztül Németi György³⁵ hajdúvezér 1300 emberrel és egy tatár csapattal Szamár és Rajkánál a Dunán átkelt, s a dunántúli részeket gyűjtogatás és latorkodással elpártolásra sürgette, mindenekelőtt a Fertő tava kies városokkal rakott vidékét gyűjtogatá, pusztítá, és Cseprepig nyomulván, ott megállapodék. [...] Németi György a tágas palotába, hol gróf Zrínyi Miklós Nádasdi Ferenc leányával nemrég lakodalmát tartá, Csepregen megszállván, a környék nemességét magához rendelte; csodálatos, emlékezetes, mily gyorsaság-

³⁵ helyesen: Némethy Gergely

gal, mily engedelmességgel s mily kiváló hűtlenséggel csatlakoztak ezek hozzá; kik közt volt mindenekelőtt Nádasdi Tamás, Rátkai Menyhért, a körmendi katonaság és több másokkal Hagymási Kristóf, ki már régóta áhítozott Sümeg várára; s hitte, hogy most a zavarba megszerezheti. E vár a veszprémi püspöké, a Balatonhoz közel egy magas különálló hegyen, mi miatt azt kiostromlani nehéz. Ezt ekkor Ujlaki Lajos püspök bírta, ki nemrég jött vissza Rómából, s a Németi jöttéről mit sem tudott, s Hagymási gonosz terveit nem is gyanította. A gyanútlan püspök Horvát Bálintot, kit Hagymási küldött, e zavaros időben elég vigyázatlanul 18 lovassal bebocsátá, ki őt fejszével homlokon csapván, megöle, s a meglepett, vagy megvesztegetett őrségtől a várat ellentállás nélkül elfoglalta. Nem messze a tihanyi templomnál állott Németi, s megtudván a püspök megöletését, a várba sietett, s azt Hagymási ellenére, ki magának akarta tartani, elfoglalván, őrséggel megrakta, s a zsákmányt mennyire lehetett, összeszedte; innét Szombathelynek nyomult, mit a megrémült Turi Ferenc ellenállás nélkül megadott. Majd a Battyányok körmendi várát szállta meg, de hosszas ostrom után sem ment semmire, míg végre azt az éhségtől szorított Kisfaludy Imre megadta.

Ez átpártolásokkal szaporodván, Perneszi Györgyöt, Keszthely parancsnokát a Rácországba Nisszánál³⁶ időző Mehemet pasához küldé, hogy segílyt sürgessen; ez habozás nélkül parancsot adott a szigeti, pécsi, kanizsai, koppányi töröknek, hogy ha Németitől hivatnak, habozás nélkül hozzá siessenek.

***Forrás és irodalom:** Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490-1606. (Fordította Vidovich György) Debrecen, 1867. 2. kötet. 913-926. o.*

70.

1623. október 23.

Általános felkelés Bethlen Gábor fejedelem hadai ellen A vármegye közgyűlésének határozata (részletek)

A Bocskai felkelés hadműveleteit - és egyben a tizenötéves háborút - a zsitvatoroki béke zárta le 1606-ban. Kanizsa környékének hovatartozását e békeszerződés sem tisztázta megnyugtatóan, miután a környék felügyeletét a budai basa és Batthyány Ferenc gróf között osztotta meg. A török hódítás zalai határát ilyen módon a helyi erőviszonyok határozták meg. A királyi kézen maradt zalai területeken 1620-ig viszonylagos béke honolt. Ekkor azonban Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadai léptek a Dunántúl földjére. Gersei Pethő Gergely króni-

³⁶ Szerbiában, Nisnél

kája szerint Bethlen "Haller Györgyöt és Fekete Pétert háromezer katonával és hajdúval Győr és Komárom között általtöltteté a Dunán. Ezek Pápát, Sümeget, Kiskomáromot, Pölöskét, Egerszeget, Egervárat, a benne való urakkal, Szala vármegyét Bethlen hívségére esküdteték és hódoltaták". A gyors katonai siker annak volt köszönhető, hogy a végváarak magyar hajdúi önként Bethlen mellé álltak. Ilyen módon sikerült elkerülni, hogy a török beavatkozzon, és segítségnyújtás ürügyén újabb végváarakat vehessen birtokba. Zala végvárai valószínűleg a nikolsburgi békekötés (1621. december 31.) révén kerültek vissza királyi kézre. Bethlen 1623-as hadjárata idején Zala megye II. Ferdinánd parancsára általtános felkelést hirdetett a fejedelem hadai ellen.

1. A közgyűlésen bemutaták a fentebb említett legszentebb császári és királyi Fenség [II. Ferdinánd] kettős parancslevelét a jelenlegi veszélyes és zűrzavaros helyzetben, amit most Bethlen Gábor, Erdély fejedelem idézett elő, aki törökökkel és tatárokkal veszélyesen készülődik az ország elpusztítására és a keresztény nép elnyomására. A felkelés összehívásán felül személyesen, vagy alkalmas módon szembe kell szállni ugyanezen fejedelem felforgatóival.

Az urak és nemesek közössége a jelen közgyűlés ideje alatt [...] a legszentebb Fenség kegyes parancsa alapján elrendelte, hogy minden két jobbágyporta után állítsanak ki egy jól felfegyverzett lovast, hasonlóképpen a földesurak is minden két porta után egy lovast egy héten belül a Mindenszentek ünnepéig [november 1.]. A Muraközéből és Zalán inneni részből itt, Körmend városában³⁷ rendelik el a szemlét, a Zalán túlról pedig Szentgróton. Ezután itt, Körmendnél gyülekezzenek az ország törvényei szerint érvényes büntetés terhe mellett az alispán vagy megbízott embere jelenlétében.

2. Kapitánnyá Balogh Péter nemest választották, akinek a fizetését havonta 60 forint császári pénzben határozták meg, vagy a katonák száma alapján fizessenek neki szokás szerint az egytelkes nemesek 20 dénárt.

3. Ha a földesurak késlekednek és a kitűzött időre a lovast nem tudják kiállítani, a pénzt hajtják be a lakosságtól abban a mennyiségben, amiben a porták száma szerint tartozik fizetni, és ezen a pénzen hasonló módon állítsanak ki lovasokat.

4. Ha akárki tudomást szerez arról, hogy valaki a pártütő emberekhez csatlakozik és a lázadást szítja, a főkapitányok és az alispánok lépjenek fel ellenük, és fej és jószágvesztés büntetéssel érvényesítsék hatalmukat. *(Bilkei Irén fordítása)*

Forrás: ZML. kgy. jkv. 1623. okt. 23. 1-3. sz.

³⁷ A török háborúk idején Zala megye gyakorta tartotta közgyűlését vasi területen, a jól megerősített Körmenden.

71.

1634. június 16.

Zala megye háborús terhei

A megye közgyűlési jegyzőkönyvéből (részlet)

Az 1630-as években tovább folyt a Habsburgok és Erdély fejedelmei közötti háborúskodás. A hadműveletek ugyan messze elkerülték Zalát, de a megye lakossága így is sokat szenvedett. A határmenti területek kettős adóztatása mérhetetlenül kiszípolozta a környéket. Nem csupán a magyarok próbálták behajtani az adót a hódoltsági területeken, de a törökök is előszeretettel harácsolnak a magyar kézen maradt falvakban. A végvárok építésére és ellátásra is a helyi munkaerőt, illetve helyben megtermelt élelmiszert vették igénybe mindkét oldalon, így Zala törökök által meg nem szállt területein is elviselhetetlenségig fokozódtak a lakosság terhei. A megye 1634. június 16-án Körmenden tartott közgyűlése kereken megtagadta a nádor kérését, hogy Zala további lovas és gyalogos katonákat állítson ki, valamint újabb adót fizessen. Visszautasításukat - amint ez az alábbiakban olvasható - a súlyos török adóztatással, a végvárok eltartásával, és más megyék katonaságának beszállásolásával indokolták.

Elsőben publikáltatott palatínus urunk őnagysága³⁸ levele, melyben őnagysága az hírekhez képest minden négy portátul egy lovast és egy gyalogot, az földesuraktul magok erszényébül azon portátul egy lovast, az egyházi nemességtül pedig limitatíve [meghatározva] az tisztviselők fizetésére való contributist [adót] kíván, mely őnagyságának parancsolatjára kész volna az nemes vármegye mindent cselekedni, de e következő okokbul nem ítélik elegendőnek magokat lenni:

Elsőben az töröktül való éhség az, ki három- s négyféleképpen verte föl az szegénységnek adójokat, kit őnagyságának ezelőtt is elegendőképpen declaráltunk [kijelentettünk] követünk által, kirül is nagysága, noha serio [világosan] írt mind a vezérnek, s mind az basáknak, mindazáltal mind az mai napig is nincs semmi könnyebbségünk tőlök.

Második oka az végbéliektül való nagy ínség, holott őfölségének tizenhét végházát az nagy füzetetlenség miatt az vármegye tartja, kiktül mondhatjuk, hogy minékünk semmi könnyebbségünk.

³⁸ Esterházy Miklós nádor

Harmadik: tudja önagysága, hogy tavalyi esztendőben is az felső vármegyék hadait is ezekben az vármegyékben helyeztetvén, ennek a vármegyének kellett tartani, kik minémű nagy ínséget cselekedtenek az szegény embereknek pénz nélkül, elvévén mindenféle éléseket, az nemes embert megfógván, tömlőcözvén és sarcon bocsátattak el, most is ha történnek, hát megint ideszállítanák őket, ez vármegye tartsa, s ezenkívül mind lovast, gyalogot adjon, szintén úgy, mint az mely vármegye nem tartja, mint érkezhessék reá, önagysága meggondolhatja, ez okokbul azért kéri az nemes vármegye, de nagyságod kímélje meg ebbül a nemes vármegyét.

Forrás: ZML. kgy. jkv. 1634. június 16.

Irodalom: Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611-1655. (Zalai Gyűjtemény 39.) Zalaegerszeg, 1996. 67. o.

72.

1642. július 29.

A szónyi békeszerződés kiegészítése Zalaegerszegen Megállapodás a magyar és a török végváriak között (részlet)

A Kanizsa elfoglalása után szükségessé váló új védelmi vonal megszervezése még 1607-ben kezdődött, teljes szervezeti kiépülése azonban csak Bethlen Gábor hadjáratai után mehetett végbe. A Dél-Dunántúlon újonnan létrejött Kanizsával szembeni főkapitányság székhelye - egyben a Batthyány családból származó főkapitányoké is - Körmend lett. A mélységben tagolt végvári rendszer elsősorban a természetes akadályokra, folyókra, bővizű patakokra, nehezen áthatolható, mocsaras völgyekre és úttalan erdőségekre támaszkodott. A kisebb-nagyobb végvárak patkóalakban fogták körül a közjük ékelődő hódoltsági területet. Kőből épített, középkori várból, várkastélyból vagy kolostorból álló magja csak egy részüknek volt, a többi egyszerű palánkvár volt, fából és földből készült. Ilyen palánkfalal vagy külső várral vették körül a korábbi kőerődítéseket is. A végvár-vonal Légrádnál kezdődött, majd Csáktornyan, Kányaváron, Szécsiszigeten, Lentin és Alsólendván át folytatódott. Körmend előterét a Zala folyó mentén Óriszentpéter és Lövő, míg közelebb Mogyorósd és Tótfalu védte. A Zalától délre csak három kisebb végvár: Pölöske, Kapornak és Kiskomár ékelődött be a hódoltsági területbe. A Zala vonalát Egerszeg (ennek hátterét Egervár), Kemend, Bér, Szentgrót (mögötte Türje), Szentgyörgyvár és Zalavár védte. A Balaton szögletét Keszthely vára zárta le.

A különböző hadműveletekkel kölcsönösen megzavart zsitvatoroki békét Szőnyben újították meg, előbb 1627-ben, majd 1642-ben, a második alkalommal 20 esztendőre. Batthyány Ádám főkapitány zalai végvárainak kapitányai és a kanizsai pasa parancsnoksága alá tartozó agák 1642. július 29-én Egerszeg várában gyűltek össze, hogy "az két hatalmas császár között megkötött békeségnek megtartására és állására nézendő dolgokat és punctumokat" rendeljenek. A tárgyaló felek ekkor az alábbiakról állapotok meg.

Elsőben: mivel mind az két részről történhetnek lopó és titkon való csaták, az szegénységen dülők, fosztók, pusztítók, azért az mely végházban avagy végház körül effélék taláthatnak, azok a kapitányok, pasák, bégek és agák által kemény büntetéssel engedelem kívül megbüntetődjének. Ha pedig hogy magyar avagy török végházbeliek észben vennék azokat, keressék és fogdossák, de úgy, hogy ha az helybeli kapitány avagy pasák, bégek utánok bocsátanak, az melyik magyar végház mellett közelebb elmegy, beizenjen, hasonlóképpen az török végházakban, hogy tudják a végházbeliek, mivégre jöttek ki, hogy így az lator kergetésért az büntelen katona valljon.

Másodszor: hogy ha falukra kimennek akármi szükségért, az mely végházbul kimegyen, abbul hiteles levele legyen, ha akármi fél azon kívül taláztatik, szabad legyen megfogni és bévinni, de úgy, hogy ha török leszen, azt az magyar kapitány, az mely végházban viszik, abban az török végházban küldje, ahova való leszen, avagy közelebb az ő érdeme szerént büntetődjék. Hasonlóképpen az török részről is cselekedjenek.

Harmadszor: hogy az török vitézek újonnan falukat ne hódoltassanak, az kik pedig az Szőgyéni³⁹ végezés előtt hódultak voltak, azok ezután is adózzanak, de úgy, hogy az faluk meg ne pusztuljanak, adójuk följobb ne veressék. Ha ki azt cselekedné, az pasák és több tisztviselők által meg ne engedtessek.

Negyedszer: hogy az végházak épületire az faluk két és három helyre ne kényszeríttessenek, hanem az hova rendeltettek, abba tartassanak meg.

Ötödször: hogy az rabok mind a két részről jobban szabadulhassanak, elengedő hitlevelekben elbocsátassanak, és az mely fél hitlevelét meg nem állaná, annak előttejárója tartozzék reákönyösíteni, és meg is büntetni, ha fogadásának, hitének eleget nem tenne. És hogy ennekutána semmi úttal egyik részről is akármi okon és módon az rabok sarcai meg ne tartóztassanak, hanem ha kinek mi bántása leszen, mind az két részről az helynek kapitánya avagy pasája, bégje tétessen igazat.

³⁹ helyesen: szőnyi (békeszerződés)

Forrás: ZML. Letétek. 5715. Degré Alajos gépelt másolata a körmendi Batthyány levéltárba tartozó - ismeretlen tulajdonban lévő - eredetiről.

Irodalom: Vándor: Nagykanizsa 360-361. o.

73.

1649. május 26.

**Összecsapás az Egerszeg környékén portyázó törökkel
Francsics Gáspár levele Batthyány Ádám grófhhoz (részlet)**

A zalai védelmi vonal közepén helyezkedett el Zalaegerszeg végvára, a Kani-zsával szembeni főkapitány helyettesének székhelye. Egerszeg palánkvára a Zala folyó vonalát és a mögöttes területeket nyugat-keleti irányban védő várkörzet legfontosabb pillére volt. 1638-ban mintegy 290-300 főnyi őrséggel rendelkezett. A jelentős létszámú lovassággal (huszárok) rendelkező Egerszeg a környék legje-lentősebb végvára volt, ezért a török portyák kevesebb áldozattal jártak errefelé. A kisebb várakban széttagolt védelem csak közösen szállhatott szembe sikeresen a nagyobb török portyákkal. A törökök mozgását állandóan figyelték, és mozsár-ágyúk lövésével értesítették, illetve riasztották egymást. A várak láncszerűen ad-ták tovább az egyezményes jelzéseket, így a körmendi főkapitány (vagy egerszegi helyettese) percek alatt értesülhetett a török támadásról és annak irányáról. Tá-madás esetén megbeszélt helyeken gyülekezett a különböző végvárak őrsége, majd közösen indultak a török ellen. Hasonlóképpen történt ez 1649 májusában is, amikor Francsics Gáspár körmendi kapitány jött vagy ötszáz huszárával az egerszegiek megsegítésére. A körmendi és az egerszegi őrség közös akciójáról, sikeres rajtaütéséről Francsics az alábbi levelében számolt be Batthyány Ádám főkapitánynak.

Az elmúlt vasárnap, úgy mint pünkösöd napján Egerszegen vásár esett. Kani-zsáról bizonyos hírünk érkezett volt, hogy az kanizsaiak derekasan meg akarják az vásárt ütni. Karpasics uram jó gyakran írogatott, hogy segítségére mennék, ha eljönének, harcolhatnánk meg velük. Én az magam népét összeparancsoltam, Ketszer uram is az maga népét mellém adta, mivel maga beteg. Magam népe és Ketszer uramé, és Ságodi István uramé, az hajdúk és katonák nem sok híján vol-tunk ötszázan, alámentünk, mikor oszlik. Mivel az vásár két nap tart, mindenkor pedig akkor üti meg, mikor oszlik. Azon éjjel beállottunk az szőlőhegynek egy völgyébe. Az végbeli hajdúknak is találtunk ott mintegy kilencvenig, azokkal megegyeztünk. Másnap korán kijött Gombai hozzánk és elvégeztük azt, hogy ha

megüti a vásárt, ők az lovassal ellenkeznek velek, mi pedig innét kívül háttól vesszük őket, és reájuk hajtjuk.

A törökök feljöttek Lengyelig [Nagylengyel] mintegy másfél százig, de az rabok maguk sem szerével, mert nem olvasták. Ki kevesebbnek mondja, ki pedig többnek. De magunk is amint láttuk, arra hagytuk. Az faluban a polgárokat verték, hogy mondják meg, az dolog miben vagyon. Van-e gyűlt magyar Egerszegen, és oszlik-e az vásár, az körmendi kalmárok elmentenek-e. Az polgárok az törököknek megmondták, hogy körmendi és csákányi had mind segítségre jött. Mihelyt ezt hallották, visszatértek. Az polgárok nekünk hírünkre is adták, hogy visszatértek, azonban az egerszegi lovas is kijött.

Mindjárt előljáróban az lovasoknak az javát, 60 lovaszt eresztettem. Fülöp Andrást rendeltem eléjük. Segítő seregben Ságodi uram volt az maga hadával, Herte-lendi és Káldy uraim hadából jó valami kevesen, és az végbeliek. Magam az körmendi lovassal dandárban maradtam. Az előljáróknak meghagytam, semmit se féljen, ha éri, valamennyi lesz, belekapjon, mert az segítő sereg utánuk lesz. Ha azt megtolják, én is ott leszek és megsegítem. Utánam az gyalogság, az mint eljöhet, jöttest jön.

Az lesből kiindulván száguldást, ügetést mentünk, azonban az előljáróban lévén Csanádi, az török nyomába beleakadt, mind az nyomon mentenek. Mi is mind utánuk. Magyaródon [Pusztamagyaród] innen az törököt elérték, és mindjárt belekaptak. A török megállott volt, vélvén azt, hogy csak az egerszegi had. De mihelyt az Ságodi seregében való zászlóját Nagyságodnak meglátták, megismerték és mindjárt megrohantak, egészen az Szent Sztaniszlói kelőig⁴⁰. Addig is vertek el bennük, de ott aztán a kelőn, ki csak elhagyta az lovat s az bozótnak ment, s ki lovon nehezen általgázoltatott, de ott oszlottak meg derekasan úgyanynyira, hogy hála Istennek elevenet 14-et hoztunk, fejet mindenestől, az mint számláltam, mind ide Szentpéterre, Egerszegre, Kapornakra, az kit vittek 9-et. Találtuk, úgy 23 esett volna el bennük. Az lovakat csak akkor hirtelen, az mint olvastam 35-öt találtam, de azt vélem, több lesz.

Forrás: *Degré: Olvasókönyv 34-35. o.*

Irodalom: *Vándor: Nagykanizsa 360-362. o., Müller Veronika: Az egerszegi vár a XVII. Században. (Zalaegerszegi füzetek II.) Zalaegerszeg, 1976., Kelenik József: A Kanizsa elleni végvidék katonai erejének változásai 1633-1638. In: Zalai Gyűjtemény 36/I. 5-51. o.*

⁴⁰ a Kerka patak szentliszlói átkelőjéig

1650. október 25.

**Zrínyi Miklós katonai szolgálat fejében földet ad
Zrínyi adományleveléből (részlet)**

A török támadások elhárítására a végvárok rosszul fizetett és egyre fogyatkozó őrsege elégtelen lett volna. A környék tehetősebb földbirtokosai mind rákényszerültek, hogy uradalmaik védelmére magánkatonaságot állítsanak fel. Így tett a Muraközt birtokló Zrínyi család is, kiváltképp Zrínyi Miklós, a nagyműveltségű költő és kiváló hadvezér. Zrínyit nem csupán lakhelye, Csáktornya, és hatalmas birtokai kötötték Zalához, de 1645-től haláláig ő volt a megye főispánja is. Zrínyi a szükségből erényt kovácsolt magának; birtokain erős hadsereget szervezett. Egy 1640-es jelentés szerint azért kellett "őnagyságuknak ezekre a falukra hajdúságot reászállítani, mivel hogy a parton való strázsahelyekre nem találtak hajdúkat, és a vigyázás miatt egész Muraköznek semmivé köllött volna lenni". 1639-ben Zrínyi kilenc muraközi faluban összesen 17 jobbágytelekre telepített hajdúkat, felmentve őket minden úrbéri szolgálat alól, azzal a feltétellel, hogy "két istrázsára kell gondot viselniük, és valamikor a török beüt, talpra állani és kardot vonni" kötelesek. Zrínyi a későbbi években más muraközi településeken is földet adott a letelepített katonaságnak - ezek közül való az alábbi adománylevél is.

Mindeneknek, az kiknek illik, adjuk tudtukra az levelünknek rendiben, hogy mi, tekintvén hazánk javát, hasznát és előmenetelét, és ennek az mi Muraközünknek török ellen való állását és könnyebbségét, adtunk Goricsany, Giurgianci földeket és Hudossani⁴¹ tizenkilenc fertályt⁴² az mi faluinkban lakozandó katonáinknak, közönségesen ilyen szabadságot, hogy tudniillik Tarrodi Farkas, Bálint kapitány uraimék, és az mi csáktornyai udvarbíránk az megnevezett faluink földeit az katonák köziben egyenlőképpen kiosszák, megparancsoltuk, hogy minden egy-egy lo[vas] katona egy jó lovat, egy pár pisztolyt és ahhoz egy karabint⁴³ tartson, hogy török hírkor szükségnek idején, éjjel avagy nappal, az hová kívánatit, azonnal felülvén, jobb módjával tehetsége szerént az töröknek ellene álljon és állhasson, az megnevezett szántóföldeket és helyeket, hogy ki-ki szabadon élhesse, és bírhasa, várunkhoz mindennemű jövedelmük beszolgáltatása és robotolása nélkül, adtuk és megengedtük, hozzáadván azt is, hogy minden katona idején meglássa, hogy ha ezután is oly találatnék, aki ló vagy fegyver nélkül lenne, és az szolgálathoz elégtelenek találatnék, mink ezután is az olyantul az

⁴¹ Goricsány (Goričan), Gyurgyanc és Hodosány (Hodošan) helységek a Muraközben.

⁴² valószínűleg negyedtelket jelent

⁴³ karabély, rövid csövű lovassági puska

jóságot elveszük, és az ki helyette szolgálhat és érdemes leszen, annak adjuk és eresztjük.

Forrás: Magyar történeti szöveggyűjtemény II/2. 1526-1790. (Szerk. Sinkovits István) Bp., 1968. 559-600. o.

Irodalom: Degré Alajos: Zrínyi Miklós zalai főispánsága. In: LSz. 1966. 3. sz. 652-659. o.

75.

1663. november 28.

Zrínyi Miklós legyőzi a törököket Légrádnál Zrínyi levele Lipót császárhoz (részletek)

Zrínyi Miklós már fiatalon bekapcsolódott a török elleni fegyveres küzdelembe. Harci tapasztalatai eleinte csak az apróbb, határ menti csetepatékra korlátozódtak, de már ezekben is felcsillant Zrínyi rendkívüli tehetsége. Hadsereget szervezett (és látott el), megerősítette Csáktornya várát, és Légrádnál török területen új, nagy jelentőségű erődöt építtetett, amit "Új-Zrínyivár"-nak neveztek el. Mindezek mellett sorra írta a törökellenes fellépésre buzdító eposzát, röpiratait és hadtudományi munkáit, mint a "Szigeti veszedelem", a "Tábori Kis Trac-ta", "Vitéz Hadnagy", vagy "Az török áfium ellen való orvosság".

A Muraköz védelmében 1663. november 27-én vívta legsikeresebb csatáját. Kotor fölött nagyszámú török sereg gyűlt össze a Mura partján, és elővédjük megkezdte az átkelést. Kecsketömlőkbe kapaszkodva úsztak át a folyón, és hídfőállást próbáltak foglalni, hogy annak védelmében hajóhidat építhessenek, és egész, lovassággal megerősített seregük is átkelhessen. Zrínyi éppen ellenőrző körúton járt a Mura menti őrhelyeknél, amikor meghallotta a hírlövő mozsár durranását. Azonnal a helyszínre vágatott, és felmérve a helyzet veszélyességét, csekély számú kíséretével a törökre rontott. A törököket meglepte a merész fogadtatás, menekülni kezdtek, és a folyóban pánik tört ki a törökök között. Ez elegendő időt biztosított Zrínyinek, hogy erősítést; jelentős gyalogságot és ágyúkat hozasson. Heves harc bontakozott ki, egész nap és éjszaka folyt a küzdelem, de a török végül meghátrált. Zrínyi katonai sikere nagy feltűnést és bizakodást keltett: le lehet győzni nagyobb csatában is a törököt !

Tegnap az Isten irgalmassága nemcsak hogy megmentett csodálatos módon engem és a szomszédos tartományokat a török kezéből, hanem meg is bosszult

minket. A törökök és tatárok ugyanis hatalmas sereggel megjelentek Kotor⁴⁴ fölött, még hozzá nem is titokban, hanem nyíltan, sőt fényes nappal, hajóhíddal és minden más szükséges dologgal felszerelve. 2000 tatárt előreküldtek, és hozzá-kezdtek, hogy hidat verjenek a hadsereg többi része számára. Én pedig kénytelen voltam még azt a csekély erőt is, amellyel rendelkezem, szétosztani alkalmas helyekre a Mura mentében. Egyszerre csak az egyik őrsegről egy kisebb mozsár lövésével jelezték nekem az ellenség megérkezését. Rögtön odarohantam, de már addigra átkelt az a 2000 ember, és ők is ugyanakkor észrevettek engem. Meg-gondolva azt, hogy milyen kétségbeejtő helyzetben vagyok én és velem együtt az egész Muraköz, nem találtam más reménységet és menekvést, mint nem sokat törödni a reménységgel, és mivel vissza már nem fordulhattam, nem volt más lehetőség, mint hogy - amennyire csak lehetett, lelkesítve a katonákat - rárohan-tam az ellenségre. [...] [A törökök] futni kezdtek a Mura felé, és szembetalálkoztak a folyóban a szemközt jövő tatárokkal, s a legnagyobb zavarban úgy összetor-lódtak mindnyájan, hogy sem úszni, sem kimenekülni, sem védekezni nem tud-tak. A folyó hosszú szakaszát szinte elborították a lovak és emberek, úgyhogy alig látszott a víz. Én sem szalasztottam el az alkalmat, hanem keményen üldöz-tem őket, és megparancsoltam, hogy senkit élve el ne fogjanak. Így történt, hogy a folyóban összekeveredett tatároknak csak egy kis csapata tudott kimenekülni, a többieket részint az örvény nyelte el, részint dárdáinktól elborítva pusztultak el nyomorultan. [...] De a vezérük, aki parancsolt nekik, egyáltalán nem rémült meg katonái pusztulásának láttára, hanem a gyalogságért küldött, amely nem volt messze onnan. Csakhogy amíg ezek jöttek, addig az én 300 gyalogosom is idefu-tott, és parancsomra két kis ágyút is hozott. Ezekkel védekeztem, amíg más kato-náim is mindenholnan összegyülekeztek, és így harcoltunk tegnap egész nap és az elmúlt éjjel puskákkal és ágyúkkal, mikor végre hajnal előtt a vezér dühöng-ve, fogcsikorgatva és bosszút esküdve, de mégiscsak csendben elvonult.

Forrás: Régi magyar levelestár. (XVI-XVIII. század) (Sajtó alá rendezte Hargittay Emil) Bp. 1981. 2. kötet 188-190. o.

Irodalom: Hadtörténet 1. köt. 281-284. o., Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Bp., 1965. (a csatáról: 341-342. o.)

76.

1664 tavasza

Kanizsa vára a török uralom alatt

Evlia Cselebi török utazó leírása (részletek)

⁴⁴ muraközi település a Mura jobb partján, Légrádtól északra

A törökök Kanizsa elfoglalása után e vár körül szervezték meg negyedik magyarországi tartományukat. A kanizsai vilajet élén az itt székelő beglerbég állt. Megillette őt a pasa cím is, és mind a közigazgatási - pénzügyi, mind pedig a vallási és katonai ügyekre kiterjedt a hatásköre. A Kanizsán berendezkedő török mindenekelőtt a várat erősítette meg és rendezte át. Miután az új vilajetszékhely lakosságát a magyar végek közelsége miatt nem merték a régi, kevésbé védhető városba telepíteni, a vár mindaddig üresen álló nyugati felében építették fel a lakónegyedet. A fából épült házak között kis boltok álltak, és a keleties hangulatú utcácskák fölött mecsetek és minaretek tornyai emelkedtek a magasba.

Kanizsa vára és városa a török korban egyet jelentett. Lakossága nem csupán valódi törökökből állt, hanem javarészt a meghódított és török szolgálatba állt balkáni népekből került ki. Az 1619-es defter (számadáskönyv) adatai szerint 1372 főnyi katonaság szolgált a várban. Köztük volt 84 janicsár, 34 topcsi (tü-zér), 584 lovas és 569 gyalogos. A létszámot fegyverkovácsok, katonazenészek és martalócok egészítették ki. A török utazó, Evlia Cselebi 1664-ben járta be a környéket, találkozott még magával Zrínyivel is. Útleírásai a szokásos keleties túlzások leszámításával hitelesnek tekinthetők. A török kézen lévő Kanizsa leírása a legújabb kutatások fényében is valósnak tűnik.

A vár egy tóban délkeletről északra nyúlva fekszik, négyszög alakú és kerülete ezernyolcszáz derék lépés. Én szegény e várat saját lábaimmal mértem meg. Árka nincs. Falainak szélessége negyven-ötven láb, s erős tömésfalak. Két oldalról, a falakon belül s kívül az ember derekának megfelelő vastagságú tölgy- és cserfák vannak, melyeknek magassága tizenöt építészeti rőfre feljön. A mesteremberek ezeket a fákat furfangosan egymáshoz kötötték, s azok belsejét tuskésborz bőre gyanánt tömésfölddel kitöltötték, úgy, hogy ha néhány százezer ágyúgolyót belelőnek is, a golyók a fagerendákon bemenvén, az Alburz hegyéhez hasonló földbe süllyednek, s ottmaradnak. E várfalon itt-ott a város előkelőinek kertecskéi vannak, szintén e várfalon vannak az ostrom idején vértanúságot szenvedett emberek sírjai is. A jelvények, zászlók zöld deszkából vannak. Tudniillik olyan széles, tágas és erős várfalak ezek, hogy egy országban sincs párjuk.

E fal előtt, hogy a várnak védőpajzsa legyen, egyszeres vastag gerendákkal készült sövénykerítés van, melyet cementmészszel bevontak; tömés nélkül egyszerű palánkafal ez, úgy, hogy a vár fehér hattyú gyanánt áll. Ezen védőpajzsfal mögött az anyafalig menve, oly széles út van, hogy két kocsi egymás mellett elmehet. Háború idején a hitharcosok e fal mögött meghúzódnak, sáncokat ásnak, s a csatázásra szolgáló lőrés-lyukak és ágyú elrejtő helyek minden oldalon vannak. A nagy várfal belső felületén is a város összes házait a vártól öt rőfnyire hátrább építették, s a várral érintkező házak éppen nincsenek, sőt tilos is, hogy

legyenek, mert a fal tövében közút van. E vár négy szögletén négy nagy bástya van, melyek a váron kívül oromzat gyanánt száz rőfnyire a tóba benyúlnak. [...] Mindegyiken minden irányba nézően, a vízzel egy színvonalon két-két sor sajka-ágyú, fölöttük pedig egymás mellett, negyven-ötven darab báljemez-ágyú van, melyek arany gyanánt fénylő, vörös gyapjuszövettel letakarva vannak s fölöttük deszkatető van. [...] Minden ágyúnak szükséges kellékei és felszerelése, golyói, nemez takarói, irányzói mind készen állanak, azonkívül az ágyúk szájában a kánócok készen vannak s a tüzerek éjjel-nappal ágyúik mellett hevernek. Nyolc ostromot állott ki ez a vár, de arra nem jutottak, hogy ezeket a nagy ágyúkat az ellenségre elsüssék. Ezeket a jó ágyúkat az ellenség sehogy meg nem semmisítheti. A néhai híres Terjáki Haszán pasa e várnak ágyúit és védőfalait csodálatos módon és különös mesterséggel úgy rendezte el, hogy ez az elrendezés egy várban sincs meg.

Forrás: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. (2. kiadás) Bp., 1985. 564-565. o.

Irodalom: Vándor: Nagykanizsa 353-356, 365-369. o.

77.

1664 májusa

Kísérlet Kanizsa visszafoglalására

Esterházy Pál "Mars Hungaricus" c. művéből (részletek)

Zrínyi Miklós nagyszabású katonai vállalkozásba kezdett 1664 januárjában. A török utánpótlási vonalának elvágásával és a környék kisebb végvárainak visszafoglalásával kedvező feltételeket kívánt teremteni Kanizsa ostromához. Zrínyi mintegy három hétig tartó, többszáz kilométeres téli hadjárata a hadművészet kiemelkedő teljesítménye volt. Miközben elfoglalt több kisebb várat (a nagyobbakat, mint pl. Szigetvár, megkerülte), sikerrel teljesítette fő célját: porig égette a Dráván Eszéknél álló hatalmas fahidat. Zrínyi nevét egész Európa megismerte ugyan, de a császári hadvezetés nem igyekezett kihasználni a győzelemben rejlő lehetőségeket. A téli hadjárat Kanizsát gyakorlatilag elvágta a török hátországtól, és tavasz végéig nem kellett számolni nagyobb felmentősereggel. Bécsben azonban elvesztegették az időt, és csak 1664 áprilisának végén (kéthónapos késéssel !) kezdődött meg Kanizsa ostroma. Hiába érkeztek azonban még bajor és rajnai csapatok is a magyar, horvát és császári sereg megerősítésére, hiába fogta gyűrűbe Kanizsát mintegy 20.000 katona, az ostrom nem járt sikerrel. A Grazból kapott ágyúk és löszerek felmondták a szolgálatot, a török kirohanásokkal

zavarta az ostrom előkészületeit, végül május derekán a kb. 40.000 főre becsült török felmentőserég átkelt az újjáépített eszéki hídon, és két héten belül visszafoglalta a télen elvesztett kisebb végváratokat. A közeledő török túlerő hírére a haditanács az ostrom félbeszakítása mellett döntött, és a sereg felszerelését hátrahagyva vonult el Kanizsa alól. A hadműveletekben Esterházy Pál Zrínyi oldalán, a magyar csapatok egyik parancsnokaként vett részt.

Újra nekigyürkőztünk az ostromnak és az odaszállított gránátokkal támadtuk a várbelieket. Bámulatos, mekkora veszteséget és pusztulást okoztak a várba hajított gránátok; az összedülő épületek hatalmas robaján keresztül is kihallatszott az emberek jajgatása, üvöltése, pedig nem is mindegyik bedobott gránát talált. Egy részük a vízbe és a mocsárba esett, mások a levegőben robbantak szét hatástalanul. Az is előfordult, hogy egyes gránátok nem gyulladtak be azonnal, s ezeket az ellenség könnyűszerrel elolthatta. Nagy zavar támadt abból, hogy kevés volt a mocsárágyúnk, s ezek hiányában nem tudtunk egyszerre nagyobb mennyiségű gránátot belőni. Ezt más baj is tetézte, tudniillik a nedves porral töltött gránátok közül csak kevés működött rendeltetése szerint. Mégis, mivel a várostrom alapja a tüzéségi tűz, ha az ágyúkból egyszerre, egy időben elég sok gránátot és tüzes golyót hajlíthatunk volna minden irányba, az így keletkezett tűzvészt aligha lehetett volna eloltani, főleg mert a városi és a várbeli épületek fából voltak. De minderre nem került sor, bizonyos személyek féltékenységére miatt, akik Zrínyi törekvéseit állandóan keresztelték. [...]

Kanizsai győzelmünkben már-már senki sem kételkedett, de fájdalom, mily hirtelen összeomlik az, ami teljesen biztosnak látszott. Alighogy újból híre érkezett a nagyvezír közeledésének, a német katonák morgolódtak. Hollachius és Strozzi⁴⁵ pedig ingadozni kezdett, s más főtisztek is azt tanácsolták, hogy abba kell hagyni az ostromot. Arra hivatkoztak, hogy a mieink száma csekély, a sereg megfogyatkozott, legyengült az éhezéstől. Ezzel szemben csuda módra dicsérték az ellenség erejét, s hirdették, hogy nem okos dolog, ha kis létszámú, fáradt katonaságunk nyílt harcba bocsátkozik a jó erőben lévő, nagyszámú ellenséggel. Előhozták azt is, hogy kevés ágyúnk van, s a legtöbb annyira kiegészett, tönkrement, hogy hiába követelné a hadirend és a szükség, teljesen alkalmatlanok további használatra. Hangoztatták, hogy gabonánk sincs, a várat körülövező sánc pedig annyira hosszú, hogy ilyen kis sereggel a felét sem lehetne megszállva tartani. Sok mindent mondtak még a közkatonák, de a tisztek is, amiből rögtön kivilágolt a csúfos elvonulás szándéka. Hollachius, Strozzi és a többiek tehát elmentek

⁴⁵ Hohenlohe gróf, a rajnai szövetség német hadseregének parancsnoka, és Strozzi császári generális

Zrínyihez és a veszély nagyságára hivatkozva arra biztatták, hogy hagyjon fel az ostrommal, miközben minden elképzelhető módon túlozták a fentieket. Zrínyi teljes erejével tiltakozott és érveikkel szemben azt állította, hogy a nagyvezír vezénylete alatt csak 20000 török van. De hiába, süket fülekre talált. [...]

Ha itt csak hat napig kitartottunk volna, teljesen biztos - amint az ostrom után a foglyok elbeszéléséből hallottuk -, hogy Kanizsát elfoglaltuk volna. Így pedig, az ostromnak csúfos félbeszakítása után, Zrínyi a német sereggel szigetére, Muraközbe ment, a magyarok pedig hazatértek, ki-ki saját otthonába.

Forrás: Esterházy Pál: Mars Hungaricus. (Sajtó alá rendezte Iványi Emma) Bp., 1989. 157-159. o.

Irodalom: Hadtörténet 1. köt. 284-286. o., Vándor: Nagykanizsa 369-377. o.

78.

1664. november 18.

Zrínyi Miklós halálos vadászbalesete Bethlen Miklós önéletírásából (részlet)

Kanizsa felmentése után a hatalmas török sereg ostrom alá vette Új-Zrínyivárt. Zrínyi a végsőkig ki akart tartani, míg Bécsnek csak addig volt fontos a vár, amíg azzal fedezni lehetett a császári csapatok összpontosítását Ausztria védelmére. 1664. június 30-án ürítették ki a már tarthatatlanná váló várat, és Új-Zrínyivárt a török azonnal felrobbantotta, eltörölte a föld színéről.

A török visszatért Kanizsa alá, majd nyár derekán Bécs ellen indult. Augusztus 1-jén azonban a császári csapatok Szentgotthárdnál vereséget mértek a Rábán átkelő török seregre. A törökök veresége súlyos, de nem megsemmisítő volt, mert továbbra is ők maradtak számbeli fölényben. Az augusztus 10-én Vasváron kötött békeszerződés gyakorlatilag a korábbi helyzetet "szentesítette" újabb 20 évre. A császári hadvezetésben mélységesen csalódott Zrínyi még Új-Zrínyivár ostroma közben elhagyta csapatait. Elkeseredését csak fokozta a magyar szempontból "szégyenletesnek" tartott (valójában a politikai és katonai erőviszonyok pontos ismeretében azonban nagyon is reális) vasvári béke. Ki tudja, mire szánta volna el magát Zrínyi, ha túléli 1664. november 18-át, ezt a végzetes őszi napot. Zrínyi azonban vadászatot rendezett barátai és vendégei tiszteletére, és a kursaneci erdőben halálra sebezte egy vadkan. Halálát egész Európa gyászolta, a magyar közvélemény pedig hajlamos volt azt hinni, hogy nem egyszerű vadászbaleset történt, hanem a császáriak által felbérelt orgyilkos végzett vele, amiért keresztelte Bécs érdekeit.

No, elmenénk vadászni. Ő maga levetvén a nagy bő csizmát, melyeket a telekes bocskorra is felvonhatott, puskával beméne, és szokása szerint csak egyedül búkálván, löve egy nagy erdei disznót, a gyalogok is lövének egyet a szállónál s vége lőn a vadászatnak. Kisereglénk a hintóhoz, az úr is, hogy immár hazamenjünk; estefelé is vala. Azonban odahozta a fátum egy Paka nevű jágert⁴⁶, ki mondá horvátul: én egy kant sebesítettem, mentem a vérin, ha utánamennék, elveszthetnök. Az úr mindjárt mondá nekünk Zichyvel ketten⁴⁷, látván hogy el akarunk menni véle: öcsém uraim, kegyelmetek csak maradjon itt; Vitnyédinek⁴⁸, Guzics kapitánynak: csak beszélgesen itt kegyelmetek, öcsém uraimékkal, csak meglátom, mit mond ez a bolond (tudniillik Paka), mindjárt visszajövök. Csak bocskorban lóra kapa, stuc⁴⁹ kezében, Paka utána nyargala; egy sabaudus⁵⁰, Majláni nevű ifjú gavallér, Guzics öccse inasa, még egy Angelo nevű kedves olasz inasa és a lovász nyargalának utána; mi ott a hintónál beszélgeténk. Egyszer csak hamar ihol nyargol Guzics, mondja a bátyjának: hamar hintót, oda az úr. Menénk amint a hintó nyargalhat és osztán gyalog a sűrűbe befuték én, hát ott fekszik, még a balkezében, amint tetszett, a pulsus gyengén vert, de szeme sem volt nyitva, sem szólott, csak meghala.

Majláni így beszéle: hogy amint Paka után bémént a disznó vérin az erdőbe, amíg ők a lovokat kötözték, csak hallják a jaj-szót; Paka szava volt. Majláni legelőbb érkezék, hát Paka egy horgos fán, az úr arccal a földön, s a kan a hátán; ő hozzálő, elfut a kan, érkezik Guzics és Angelo, az úr felkél és mondja: rútul bánék vélem a disznó, de ihol egy fa (melyet csatákon is magával hordozott zsebébe) állítsátok a sebnek vérét véle, az arra igen jó. Eléggé próbálták véle, de híjába, csak elfolyt a vére, először ülni, azután hanyatt fekünni, végre csak megkelle halni, mert a fején három seb vala: egy balfelől a fülén feljül a feje csontján ment csak, és a kannak agyara a homloka felé szakasztotta rútul a feje bőrit; más ugyan a bal fülén alól az orcáján, a szeme felé, rút szakasztás; de ez kettő semmi, hanem a harmadik jobbfelől a fülén alul a nyaka csigájánál ment bé, s elé a torka felé ment, és a nyakra járó minden inakat kettészakasztotta; az ölte meg, a vére elmenvén; volt a kezén valami kis körmöcslés, de a semmi sem volt.

Rettenes sírás lőn az erdőben, a legalábbvaló, csak a gyermek is siratta. Azt akarják vala, hogy én vigyem a hírit a feleségének, de én, mint új esméretlen ember, elvetém magamról Zichy Pálra. Fogók a testet és amely kétfelől eresztős

⁴⁶ odahozott a végzet egy Póka nevű vadászt

⁴⁷ Bethlen Miklósnak és Zichy Pálnak

⁴⁸ Vitnyédi István, Zrínyi titkára

⁴⁹ rövid kard vagy tör

⁵⁰ küldönc

hintóban kimentünk volt, abból az üléseket kihányván, abban nyújtóztatók, és én az ablakban ülök és házáig fejét, mejjét tartottam. Otthon feje bársony dolmányba öltöztették és osztán eresztették a feleségét hozzája, aki eszén sem volt buvában. Így lón vége Zrínyi Miklósnak; csuda, olyan vitéz se lőtt, sem vágott a kanhoz, stuc, spádély⁵¹ lévén nála.

Forrás: Bethlen Miklós önéletírása. (Válogatta és bevezette Kenyeres Imre) Bp., 1942. 35-37. o.

Irodalom: Hadtörténet 1. köt. 286-288. o., Bene Sándor - Borián Gellért: Zrínyi és a vadkan. Bp., 1988.

⁵¹ hosszú, kardszerű vívótőr

1690. április 13.

**Kanizsa felszabadul a török uralom alól
Bécsi haditudósítás a vár átadásáról (részlet)**

1686 őszén, Buda visszafoglalását követően a szövetséges keresztény haderők nemcsak a Duna mentén törtek előre, hanem számos dél-dunántúli végvárat (Pécs, Siklós, Barcs, Kaposvár) is visszafoglaltak. 1687 augusztusában Nagyharsánynál visszaverték a török ellentámadást, majd elfoglalták a stratégiai fontosságú Eszéket. Blokádnak alá fogták Székesfehérvárt, később pedig Szigetvárt is. Székesfehérvár 1688 májusában, Szigetvár 1689 márciusában kapitulált. A legtovább Kanizsán tarthatta magát a török, mert e vár nem a hadműveletek fő irányában feküdt, és azokra nézve nem jelentett veszélyt. A vár ostromát meg sem kísérelték a felszabadító seregek, hanem az időigényesebb, ám az erőket jobban kímélő kiéheztetéshez folyamodtak. Kanizsát 1689 januárjában vették blokádnak alá. Körülfogták a várat, és szoros ellenőrzés alatt tartották a környéket, hogy a török ne kaphasson utánpótlást, élelmiszert. A környező falvak lakosságát kitelepítették, a termést pedig elvitték, hogy a törökök kitörésekkel se juthassanak élelemhez. Kanizsa őrsége azonban így is több mint egy évig kitartott, mígnem 1690 márciusára felélte tartalékait. Március 14-én küldöttséget menesztettek az ostromlókhöz és felajánlották, hogy Székesfehérvár és Szigetvár feladási feltételeihez hasonlóan ők is hajlandók átadni a várat. A kapitulációs tárgyalások sikerrel jártak, és 1690. április 13-án megtörtént Kanizsa átadása. A török őrséget aszszonyostól, gyerekestől szekereken szállították el, a várban pedig jelentős hadizsákmányt, rengeteg ágyút és lőszeret vehettek leltárba a győztesek. Kanizsa feladásával az oszmán birodalom utolsó dunántúli bástyája is leomlott, és Zala felszabadult a 90 éves török megszállás, a hódoltság igája alól.

Kanizsa pasája elszánta magát, hogy a várat a szokásos módon és szertartásokkal átadja annak a császári tisztnak, akit erre a császár kijelölt.

Ezek a tisztek pedig gróf Budian tábornok⁵² és Zichy [István] vezérőrnagy urak voltak, akik lóháton érkeztek a városba és nagy kíséretükkel belovagoltak a várba, ezért a pasa, mint a Nagy Szultán képviselője, ugyancsak lóháton maradt és egy hímzett kendőbe csomagolva a kulcsokat, amelyek a vár és a város átadásának jelképei, átnyújtotta Budian grófnak.

Budian gróf a császár nevében kijelentette, hogy a várost és a várat átveszi és közölte a császár jólindulatú kegyességét, amely szerint a várat átadó vezér és

⁵² gróf Batthyány Ádám tábornok

valamennyi katonája részére szabad elvonulást engedélyez és biztosít. Az elvonulók értéktárgyaikat magukkal vihetik, a várat átvevők semmiféle kényszert nem alkalmaznak az átadókkal szemben. A két parancsnok és a velük érkezett tisztek megtekintették a vár falait és az erődítményeket, és azokat a földalatti börtönöket, ahol a keresztény foglyokat őrizték. Ezek után az volt a várat átvevők kívánsága, hogy a város körül fekvő rác falvakhoz is lovagoljanak el, és vegyék szemre e településeket és a bennük élő lakosságot. Eredetileg a várat és a várost, valamint a környékét megszálló csapatok létszáma 4000 fő volt, amely 8000-re nőtt, majd több egység elvezénylésével kétezerrel csökkent. A várőrséget kétezerre becsülték és az összes személy hozzátartozókkal együtt négy és fél - ötezerre taksálható. Az utolsó félévben azonban mintegy ötszáz személlyel csökkent, akik a kitörésekben és portyákban s a milderősebben növekvő éhség miatt pusztultak el. Az átvevők rengeteg lőszert, lőport, kanócot, stb. találtak a várban felhalmozva, 66 ércből készült ágyút, amelyek valamikor keresztény kézben voltak, s többségét Bécsben, illetve Magyarországon öntötték. Mindez április 13-án déli időben történt, azaz végződött.

Vasárnap az összes népek jelenlétében tartott szentmisén felhangzott Te Deum Laudamus⁵³. Ez 16-án történt. Két jezsuita atya celebrálta egy előkelő püspök jelenlétében a felemelő hangulatú misét. A jezsuiták már - pár nappal - korábban birtokukba vették a templomot, amelyet a császár utasítására, a hozzátartozó összes kellékekkel együtt átadták a franciskánusoknak, akik azt ünnepélyes külsőségek között átvették az atyáktól.

Forrás: Szita László: *Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéből 1688-1690. In: Somogy megye múltjából. (Levéltári évkönyv 25.) Kaposvár, 1994. 110-110. o.*

Irodalom: Vándor: *Nagykanizsa 384-392. o., Szita László: Újabb adatok a kanizsai blokádharc és kapituláció történetéhez 1688-1690. In: Zalai Gyűjtemény 36/I. 53-77. o.*

⁵³ Téged, Isten, dicsérünk - hálaadó katolikus istentiszteletek alkalmával énekelt régi egyházi himnusz.

1697. február 17.

**A török háborúban elpusztult Csács falu újratelepítése
Szerződés a zalavári apát és a betelepülő egerszegiek között**

Zala megye magyar lakosságának jelentős része felőrlődött a több mint három emberöltőn át tartó török megszállás idején. Nemcsak a hódoltsági területek néptelenedtek el, de pusztákká váltak a magyar kézen maradt végvárok környékén fekvő falvak is. Lakóikat a portyák során megölte vagy elhurcolta a török, otthonuk feldúlása, termésük felprédálása pedig a maradék népességet is menekülésre, elvándorlásra készítette. Így volt ez az egerszegi vár közvetlen közelében fekvő Csács falu esetében is. 1617-ben egerszegi hajdúk laktak Csácson, valószínűleg a helybeliek vállaltak katonai szolgálatot. Jellemző, hogy még őket is adóztatta a török. 1666-ban már csak hült helye volt a falunak, nevét pusztaként említették. Talán akkor pusztulhatott el, amikor az 1664-es hadjárat során Egerszeg elesett, és a török a vár mellett fekvő várost is felégette. A török veszély elmúltával újratelepítették az elhagyott falvakat, és a földesurak különböző kedvezményekkel igyekeztek e földekre telepeseket csábítani. A végvárokat körülvevő egykori csatateretek (főképp Kanizsa környéke) távolabbról érkező magyar, délszláv és német telepeseikkel népesültek be. Csácsot a korábbi földesúr, a zalavári apát próbálta betelepíteni 1697-ben. A földesúr bőkezű ígéretekkel kecsegtette a telepeseket: mindössze évi 1 forint földbért, telkenként 2 forintot és 4 nap robotot követelt tőlük, a dézsmáról, és minden más szolgáltatásról lemondott. A Csácsba telepített bérlők talán az egerszegi várban kenyér nélkül maradó "vitézlő sereg" tagjai közül kerülhettek ki. Úgy tűnik azonban, hogy a telepések nem tudtak eleget tenni a szerződés feltételeinek, és élve szabad költözési jogukkal, néhány év múlva elmentek. A földesúr 1723-ban német családokat telepített a helyükre.

Radanay Mátyás pécsi püspök, zalavári apátúr és főkapitány, nemes Tolna és Baranya vármegyéknek főispánja, császár és koronás király urunk öfelsége tanácsosa, adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, kiváltképpen pedig utánam leendő földesuraknak, hogy mivel a Zalavári apátságához tartozandó Csács nevű falu az sok háborúságos idők miatt elpusztult, és emberek, kik annakelőtte rajta laktanak, elhaltak, azon falu helyét Egerszegben lakozó böcsületes embereknek, úgy mint Horváth Tamásnak, Balogh Mihálynak, Szelei Jánosnak, Takács Mihálynak, Botfai Jánosnak, Molnár Mihálynak, Csácsy Györgynek, Molnár Andrásnak és Sipos Istvánnak adom föl árendában [bérbe].

Ilyformán és condition [feltétellel], hogyha valakik reámennének lakni, tehát minden helytől tartoznak esztendő alatt három-három forintot tenni, mezeikről és

szőleikről dézsmát adni. Ezenkívül semminemű szolgálattal nem tartoznak. Mely árendában tartozom őket, és az én successoraim [örököseim] megtartani. Hogyha pediglen meg nem tartatnánk, tehát mindennemű portékájukat szedvén, szabadon elmehessenek.

Forrás: ZML. Zalavári házi lt. Loc. 12. fasc. 1. No. 40. Közli: Degré: Olvasókönyv 40. o.

Irodalom: Simonffy: Bevezetés 14., 21-22. o.

81.

1703.

Kanizsa mezőváros önkormányzata A város statútumaiból (részletek)

Kanizsa felszabadulásakor a környék gyakorlatilag néptelen volt, és a vár "török" lakosságából is csak kisebb délszláv csoportok maradtak. 1693-ban magyarul prédikáltak a városba települő jezsuiták, az első években tehát számottevő magyar népesség (zömében végvári katonaság) telepedhetett le. A várat visszafoglaló Batthyány Ádámot azonban hamarosan német várkapitány váltotta fel, és a várat német katonaság szállta meg. A vár falait ugyan már 1702-ben lerombolták (majd kezdetét vette a város újjáépítése), de mind a vár átadásakor elbocsátott magyar hajdúk, mind a német katonák egy része ottmaradt. A már 1690-ben betelepített gyér számú német polgársággal együtt Kanizsának ilyen módon jelentékeny számú német lakosa lett. Az 1715 évi adóösszeírásban szereplő nevek-ből kiindulva a város lakóinak 60 %-a viselt magyar, 18 %-a délszláv (zömében horvát), 22 %-a pedig német nevet. A német népesség kisebbségben volt ugyan, mégis olyan vagyoni és társadalmi súlyra tettek szert, hogy a város vezetése évtizedeken keresztül teljesen német jellegű lett. A város tanácsának jegyzőkönyvét 1755-ig németül vezették, és az első magyar nevű városbíró is csak 1745-ben választották. A német elem fölényre jutását az a körülmény támogatta, hogy Kanizsa 1705-ig a bécsi udvari kamara kirendeltségének kezelése alatt állott. A kamara szedte az adót, és gyakorolta a földesúri jogokat is. A várost azután Lipót császár magánföldesurak kezébe adta; előbb Grassics Jakab báró, majd a Szápáry grófok, végül pedig a Batthyányak voltak a város urai.

A város vezető szerve, mely Kanizsa egész igazgatását, gazdálkodását intézte és ítélkezett a városi joghatóság elé tartozó perekben, a városi tanács volt. A város önkormányzatának hatáskörébe tartozó feladatokat (jogokat és kötelezett-

ségeket) szabályrendelet határozta meg. Az alábbiakban ezekből idézünk a város tanácsának jegyzőkönyvéből.

1. Maga választja bíróját és a mezőváros tisztviselőit, akiknek tisztségük megtartására esküt kell tenni, akik a különböző nemzetiségű lakosokat kormányozzák és dirigálják.

2. Minden ügyben, kivéve a főbenjáró büntetteket, a bíró a tanáccsal jár el, minden pénteken a városházán ülés tartatik, amelyen a várost érintő közügyekkel foglalkoznak és a határozatok jegyzőkönyveztetnek.

3. A tanács a bizottság által 1690-ben megadott pecséttel él, mellyel mindenféle okiratát hitelesíti.

4. Évenként négy országos vásárt tarthat, a szabad királyi városoknak adott norma szerint.

5. A polgárok közé csak a jobbágyi terhektől mentes, törvényes születésű egyén vehető fel, aki esküvel kötelezi magát a városi terhek viselésére és állandó ittmaradásának jelét adja.

6. Az ország normája szerint úgy a szilárd, mint a cseppfolyós anyaghoz való mértékeket tartja, és ezeket negyedévenként a kirendelt commissariusok által revideáltatja⁵⁴ és hitelesítetteti.

7. Az ortodox keresztény katolikusokon⁵⁵ kívül senki meg nem türetik, kivéve azokat, akiknek elődei a vár idejében itt laktak, ha pedig megtörténik, hogy valamely mesterség legénye jön ide, egy negyedévnél tovább itt maradása nincsen.

8. Van a városnak városháza, amelyben minden rossz eltiltatik, a tisztos és jó dolog előmozdítatik és mindenkinek a magáé megadatik. Van a városnak szegényháza, melyben a nyomorúságos állapotba került városiak (de nem mások) eltartatnak. Van elemi iskola háza, amelyben az ifjúság magyar, horvát és német nyelven oktattatik.

9. Minthogy a város a portákat illetőleg a vármegyétől el van választva, a város területén lévő hidak, töltések, utak és a quartélyház⁵⁶ mind saját költségen csináltatik, és a meglévőket karban tartani köteles.

10. Minthogy a város saját területén szőlő nem lévén, bormérést Szent Mihálytól karácsonyig gyakorol, mint törvényes időn belül, amidőn a polgároknak szabadságukban áll a magisztrátus által limitált⁵⁷ adó mellett bort mérni.

⁵⁴ királyi megbízottak által felülvizsgálattja

⁵⁵ görögkeleti katolikusok (szerbek)

⁵⁶ a megye szállásháza

⁵⁷ a tanács által megszabott

Forrás: ZML. Letétek. Nagykanizsa város protokollumának (1690-1755) Iványi Béla által készített fordítása (ill. regesztája). Az eredeti a Thury György Múzeumban, Nagykanizsán (Tört. dok. 72. 2. 1.)

Irodalom: Degré Alajos: Nagykanizsa önkormányzata a XVIII. században. In: Kánizsai emlékkönyv 103-118. o.

82.

1705. november 16.

**A kurucok fegyverbe szólítják Zala és Somogy népét
Bottyán János tábornok felhívása (részletek)**

A Rákóczi szabadságharc idején 1704 januárjában léptek először kuruc csapatok a Dunántúl földjére. Károlyi Sándor hadát azonban néhány hónapon belül visszaverték, csak kisebb egységek maradtak a Bakony vidékén. 1705 októberében Rákóczi Bottyán Jánost küldte a Dunántúlra. A dunántúli támadás főparancsnoka Bercsényi Miklós volt, Bottyán az ő hadműveleti tervét hajtotta végre. A Dunántúl felszabadítása 1705. november 4-én vette kezdetét, Földvár (Dunaföldvár) elfoglalásával. Zala megye legtöbb várát a kuruc támadás idejére már lerombolták, csupán Sümegen és Csobáncon állomásozott számottevő császári őrség. Bottyán hadműveleteinek fő iránya ugyan az Észak-Dunántúl volt, de a kuruc sereg déli szárnya (kiegészülve a környéken bujdosókkal) csakhamar elfoglalta a zalai várakat is. 1705 végére csaknem az egész Dunántúl - így Zala megye is - a kurucok kezére került. A megyék maguk is kurucokká lettek, a lakosság pedig tömegesen csatlakozott Rákóczi csapataihoz. Bottyán serege a Dunántúli hadjárat két hónapja alatt közel hatszorosára, mintegy 30.000 főre gyarapodott. Zalába Kisfaludy László ezredest küldte Bottyán toborozni, az alábbi felhívás kíséretében.

Tetszett azért ez jó alkalmatossággal⁵⁸ kegyelmes urunknak Önagyágának engemet egynéhány ezerbül álló lovas és gyalog hadakkal és sok böcsületes úri tisztekkel erre a földre előre általküldeni, s úgy méltóságos főgenerális székesi gróf Bercsényi Miklós uramat önagyágát utánam nagy erővel expediálni [küldeni]; mely kitetszik az Önagyága erre a földre küldött méltóságos pátensébül [nyílt parancsából], melynek is merituma [lényege] alkalmasint csak az, hogy valaki hazájának igaz fia, fegyvert fogjon, és országunk szabadságáért igazán hadakozó, kegyelmetekhez expediált tiszteinkkel hadba szálljon.

⁵⁸ Mármost az alkalommal, hogy a kuruc katonai győzelmek után reménytelen a császáriak "csak egy emberének is erre a földre valamikor visszatérése".

Mivel annak okáért sok hasznos szolgálatiért méltónak ítélte kegyelmes urunk Önagysága nemzeti vitézlő Kisfaludy László uramat az ezeres főkapitányságra, [...] küldöttem azért ökegyelmét kegyelmetekhez arra végre, hogy valakiket fegyverhez és hadakozásra alkalmas embereknek ítél és talál lenni nemes Szala és Somogy vármegyékben⁵⁹, mindazokat maga ezerének fölszámosítására, és országunk szolgálatjára fölszedje, és arra rendelt tisztjei által fölszedthesse. Az végházokat peniglen, kik annakelőtte is országunk oltalmában nagyobbbrészüln ökegyelmével vitézkedtenek, zászlókat emelni kényszerítsen. Intimálom [parancsolom] azért a nemes vármegyéknek és végházoknak, hogy ökegyelme mellé serényen fölüljenek, és valahova ökegyelme kívánja, hazánk szolgálatjára magával odajöjjenek [...].

Forrás: Thaly Kálmán: Bottyán János vezénylő tábornok levelezései ... 1685-1716. (Archivum Rakóczianum. IX. köt.) Bp., 1883. 272-273. o.

Irodalom: Hadtörténet 1. köt. 357. o.

83.

1707. március 3.

Kuruc-labanc összecsapások Zalában

Béri Balogh Ádám brigadéros levele Esterházy Antalhoz (részletek)

Miután Bottyán serege nagy területen (csaknem az egész Dunántúlon) oszlott szét, nem tudták folyamatosan ellenőrzésük alatt tartani Zala megyét sem. Zalát viszonylag elkerülték a nagyobb hadműveletek, alig-alig vált csataterré. Amikor 1706 novemberében Heister császári tábornok a Muraköz felől végigvonult a megye nyugati részén, alig tette ki a lábát Zalából, Győrvárnál útját állták és csatára kényszerítették a kurucok. November 6-án és 7-én, kétnapos kemény küzdelemben négy kuruc parancsnok egyesített serege győzte le a császáriakat. Zala térségében ez volt a legnagyobb méretű összecsapás a Rákóczi szabadságharc idején. Kiemelkedő jelentőséggel bírt még Csobánc kuruc védőinek helytállása; ők 1707 februárjában verték vissza az erős császári ostromot. 1707. március 1-jén írta Bottyán egy levelében: "Az eredeti német armáda Tapolca és Sümeg között szállott meg Csobánc vára alól való gyalázatos elmenése után. [...] Az portyáim éjjel-nappal körülötte egymást érik, és inkább mindenkor szerencsésen járnak, az németet húzzák, fogyasztják és mortificálják [leöldösik] [...]. Még német uram oda nem mehetett, az hova akart, hanem az hova lehetett, mert szün-

⁵⁹ Somogy megyét ekkor még nem választották le Zaláról, csupán 1715-ben.

telen rajta csiripel az had; csak egy hajtásnyira sem mehet az armadátul, hogy el ne kapnák, vagy ölnék az mieink." A kurucok tehát nem álltak ki nyílt csatára a számbeli fölényben lévő császáriakkal, hanem apróbb rajtaiütésekkel, portyákkal nyugtalanították, zavarták őket, lassanként próbálták felmorzsolni erejüket. Hasonló, zalai területeken történt portyázásokról számol be Béri Balogh Ádám kuruc brigadéros alábbi levele is.

Mivelhogy derekas notabilis [nevezetes] actiónk az ellenséggel nem történt, az kirül Nagyságodat tudósíthattam volna: azért még ekkoráig sűrűbben nem kívántam Nagyságodat tudósítanom Csobánc vára eránt való dicsíretes jó magaviselések eránt az mi benne lévőinknek, mivel praevie [eleve, előzőleg] Nagyságodat Rétey György uram tudósította: azért azeránt nem is írtam Nagyságodnak; annakelőtte pediglen, még a Mezőföldön commorált [tartózkodott] volt az ellenség; mindennapi éjjeli és nappali fáradságunk után való csapdozását az ellenségnek és benne teendő károkat is megírtam volt Nagyságodnak, - nem kétlem, vette Nagyságod levelemet. Hogy peniglen most continuáljuk [folytatjuk] minden napon és minden ítszakán: adom azt is értésére Nagyságodnak. Mi, Istennek neve dicsírtessék, most is minden nap és minden éjjel derekason húzzuk és fogyasztjuk őket; noha, - megvallom Kegyelmes Uram, - kevés-keves káraink nekünk is minden napon történnek katonáinkban. Én kiváltképpen legszerencsétlenebb vagyok: mert ezerembeli katonáimból majd mind az jova-jova hull el; most is, hogy Csobánc és Tapolca alá ment: egy főhadnagyom Tapolcán, egy vice-hadnagyom Csobáncban, harmadik meg Türjén, mind derik, vitéz embereim elvesztek. Úgy látom, Kegyelmes Uram, ez az én szegény nyomorult ezerecskén kison compleáltatik [kiegészítetik], hanem inkább lassacska egészen elfoddogál, - de nem tehetek rula; legyen úgy, mint Istennek tetszik ! [...]

Szintig ma vágtnak újobban katonáink három rendbeli portán mintegy százig valót le, azokból fogtnak is el, az kik is azt referálják [adják elő], hogy az mint az tiszteik számban vették népeket: az miulta az Dunán áltolgyütnenek, ezernél többet veszett el népekben. Ma mind azt gondoltuk, hogy az hamislölkü Kanizsa felé menjen: mivel tegnap Szentgrótnál lévő hídon az egész cavaleriáját [lovasságát] áltolküldötte, - de ugyan meg ma hajnal előtt mind vissza, áltolhozta és egyenesen vette útját Pereszttegnek; azt gondoltuk, hogy Pereszttegnek és Rumnak veszi útját: de meg szintig Peresztteghez közel az Farkas erdeire csalt vetett és gyütt Jánosházának. Én magam vagy háromszáz lóval, Kisfaludi László urammal eleit kerültem volt Hosszufalunak, hogy az előljáró rácságot⁶⁰ megüthessem, - az

⁶⁰ a császáriakhoz csatlakozott szerb katonaságot

minthogy eleiket kerülvén, meg is lestük, reájok is ütöttünk: de voltak ezerig valók, kit meg sem gondoltunk volna, hogy annyian legyenek; kikre reájok üt- vén, keményen megpuskázván ugyan velek, de semmit nem tehattunk nekik, két katonánk kárával ott kölletett hadnunk. [...]

Adom azt is értésére Nagyságodnak, hogy Rabutint és Karafát⁶¹ Isten ítéletéért úgy megbüntette, hogy Türrén tegnapelőtt 18 paripájok Rabutinnak és Karafának minden szerszámostul és fegyverestül egészen megégett; - melyet elsőben egy német rab referálván, nem akartuk hinni; ma Kisfaludi urammal s több tiszt uraimékkal áltolgyúvén Türrén megnéztük, - valamint referálta, úgy találtatott, sőt nem 18, hanem 20-nál is többet láttunk testi szemeinkkel az két udvarokon egymás mellett, az kik megégtének.

Forrás: Bánkúti: Rákóczi 334-335. o.

Irodalom: Hadtörténet 1. köt. 382. o., Hőgyész: Sümeg 88-89. o.

84.

1708. január 15.

A dunántúli vármegyék gyűlése Sümegen Tiltakozás a termés felprédálása ellen (részlet)

Rákóczi hadainak egyik legjelentősebb dunántúli bázisa Sümeg vára volt. A meredek hegyen épült, jó állapotban lévő várat a kuruc hadvezetés erős őrséggel és fegyverzettel látta el. A várban lőpormalom és lőszergyártó laboratórium is működött. 1708 januárjában országos jelentőségű esemény színhelye volt Sümeg. Esterházy Antal, a dunántúli hadak új főparancsnoka január 15-re ide hívta össze a Dunántúl tíz megyéjének képviselőit, és a területükön állomásozó kuruc ezredek parancsnokait, hogy új alapokra helyezték a megyék és a kuruc hadak kapcsolatát. Erre annál inkább szükség volt, mert magát Esterházyt is aggasztotta a környék népességének és egyes kuruc parancsnokoknak egyre feszültebbé váló viszonya. Esterházy még 1707 decemberében írta Bercsényi Miklóshoz:

"Kisfaludi László uram iránt is nagyon lamentálódik [panaszkodik] nemes Szala vármegye, mivel széltiben gázolja az vármegyét, és ott mintegy bizonyítani akarja korlátlan hatalmát, s főképpen szígyenli az egész nemes vármegye, hogy azelőtt, hajdani időben vitézlő rend dolgából csak a sok végházokra nézve is majd leghíresebb, s nevezetesebb az egész Dunán innend való földön nemes Szala

⁶¹ Rabutin de Bussy császári tábornagy, és Caraffa, hirhedt császári zsoldosvezér

vármegye volt: s most már Kisfaludi László uram directiója [igazgatása] alatt egészen szép híre-neve azon vármegyéből kiállított vitézlő rendnek megcsüggedett, s majd proverbiumnak [szállóigének] tartatik, hogy "Szaladj" - vármegyéből valók; kiből nem egyebet ítélnének, hanem hogy a főtisztek egyedül csak a privátumot és a rettenetes húzást-vonyást keresik."

A sümegegy gyűlésen a zalai nemesség főként az őket sújtó - korábban általuk ismeretlen - szolgáztatásokat, és a termés felprédálását sérelmezte.

Megtörtént a vármegyében a magunk saját milíciájából [katonaságából], s házkfiától az elmúlt télen: valahol széna tapasztaltatott, nemesi curiákra [udvarházakra], majorokra ráütvén a katonaság, ami az ellenségtől megmaradt, egészben consumálta [elfogyasztotta] és elvesztegette. Tavaszra kelvén az üdő, vetéseinkre bocsátották lovaikat, azt eltapodták, semmivé tették. Valahol vermeinket kapták, nemcsak azokat, ahol abrak, gabona találtatott, hanem még akiben a szegény ember ruházatját rakta is, egészben elpraedálták: pincéket feltörték, főképpen Szala és Vas vármegyékben alig maradott egész hegyeken valamely pince, akit fel nem vertek vagy bé nem vágta volna. A kaszálásnak ideje elérkezvén, mihelyen egy kevésbé megszáradt a széna, elhordották. Onnét a szegénység elkedvetlenedvén, sok költségében telvén, a szénatarakást abbahagyta; ezért most is semmi szalmánk nincs, marháink telelnek-e, vagy sem? A jó Isten tudja. Ha kitelelhetnek is, a nagy hitványságnak miatta nem lesznek alkalmasok a munkára: az hadak tartásában is nagy rövidséget okoz, nem találhatván vágónak való képes és alkalmas marha. Mihelyen a tavaszi és egyéb gabona érik, a milícia azt még lábán megemészti. Árpáink, rozsaink kepeben lévén, éjjel-nappal cséplik, s abrakolják; mint az elmúlt nyáron sok ezer keresztek elcséplésével és felabrakolásával annyi rövidségre lett a vármegyének, melyet le nem írhatunk, sőt ki sem beszélhetünk. Mégis most minden rendbeliektől abrakolásra kényszerítettünk: sok ezer szegény ember máris pénzes kenyérrel él a vármegyében. Mindezek hogy megorvosolhattanak volna, untilg instáltunk in locis debitis⁶², de semmi orvososság nem adatott, sőt még a mai napig sem adatik.

Forrás és irodalom: Hőgyész: Sümegegy 87-96. o. Esterházy idézett levelét közli: Bánkúti: Rákóczi 80. o.

85.

1718. augusztus 24.

⁶² kértük kellő helyen

A mileji református templom elfoglalása Egyed György mileji nemes tanúvallomása

A Rákóczi szabadságharc bukása után Zalában csak a fegyverek békéje jött el, a lelkeké nem, mert újra fellángoltak a vallási ellentétek, újabb lendületet vett az ellenreformáció. A katolikus hit térnyerését nagymértékben előmozdította a töröktől visszafoglalt területek benépesítése, és az egyház intézményrendszerének újjászervezése. Zala népességének többsége a katolikus vallást gyakorolta, miután területének legnagyobb része is katolikus főurak, vagy éppen az egyház birtoka volt. Jelentősebb létszámú protestánság főként a zárt közösségeket alkotó kismemesi falvakban élt a Balaton felvidék, vagy a Göcsej területén. A katolikus egyház a Habsburg uralkodókkal összefogva arra törekedett, hogy a protestáns hitéletet törvények által is szigorú keretek közé szorítsa. Az 1681-ben és 1687-ben elfogadott törvények a töröktől visszafoglalt területeken csak a katolikus vallás gyakorlását engedélyezték. E törvényekre hivatkozott III. Károly 1714-ben kiadott rendelete is, amely szerint nem tarthattak protestáns istentiszteleteket olyan helyeken, ahol az 1681-ben nem volt meg. A rendelet nyomán megindultak az erőszakos templomfoglalások. Az őrségi református egyházmegyéhez tartozó göcseji Milejből a veszprémi püspök utasítására 1718. augusztus 24-én üzték el a protestáns lelkészeket. Templomukat elfoglalták és katolikussá szentelték, annak ellenére, hogy Milejben már 1681-ben szabad vallásgyakorlatuk volt a reformátusoknak.

A következő Szent Bertalan napján⁶³ leszen három esztendeje, amidőn rajtok mentek volna hatalmasul egy főszolgabíró, viceszolgabíróval és esküttek velek lévén, zalaegerszegi plébános és esperes mesterekkel együtt, és ők némely nemes emberek vármegye katonáival együtt kérték az templom kulcsát az kálvinista lakosoktól, azok pedig őfelségének parancsolatát kívánták exhibeáltatni [bemutat-ni] magoknak, s az szerint magokat alkalmaztatni. De sem az pápisták [katoliku-sok] parancsolatot nem mutattak, sem pedig az kálvinisták [reformátusok] az templom kulcsát kezekhez nem adták. Azon közben penig míg ilyformán mindkét részről sokáig villongottak volna, az templom hátulján lévő ablakon bújtattanak bé némely deákgyermeket, az kik az templom ajtaján lévő pléhet leeresztették, és úgy az kint lévő pápistáknak az templomban való bemenetelekre utat nyitottak. Amidőn pedig az említett esperes mesterével harangoztatni akart volna, kirántá némely kálvinista legény harangozó kezébül az harang kötelét kétszer vagy háromszor. Ezt látván Farkas János, Zala vármegye

⁶³ augusztus 24-én

viceszolgabírája, megfogta az említett kálvinista legénynek az torkát, úgy megszorongatta, hogy úgy elfeketedett azon legény, ily szókkal szólítván az vármegye katonáit - kötözzétek, vigyétek Lendvára⁶⁴. Elmentek az kálvinista lakosok viceispán úrhoz is, ha ugyan őfelsége parancsolatja mellett történnek-e ezek az templomok elvételi, vagy nem? Azt felelte viceispán uram, hogy nem látott még az ő vármegyéjében szóló, religio [vallás] eránt költ parancsolatot.

Forrás és irodalom: Pataky László: *Az őrségi református egyházmegye története.* Bp., 1992. 105-106. o.

86.

1725. július 30.

Megyeház építése Zalaegerszegen Zala megye közgyűlésének határozata

A török hódoltság idején kipusztult, lakatlan területeken - így Zalában is - a sok évszázados múltra visszatekintő vármegye szervezeti hiányosságai ellenére is fontos szerepet játszott az újjáépítés, és általában az újrakezdés megszervezésében, irányításában. Az 1596-ban Somogyal egyesített Zala vármegye 1715-től ismét önálló lett. A megye nemességének legfontosabb döntéshozó tanácskozási, a közgyűléseket a török kiűzése után ismét zalai földön, zömében Egerszegen tartották. Vezető szerepét, amelyet még a végvári rendszerben vívott ki magának Egerszeg, a vár XVIII. század elején történt lerombolása után is megtartotta. Gondot okozott azonban, hogy a megyegyűlések számára Egerszegen nem volt alkalmas épület. A gyűléseket eleinte a veszprémi püspökség korábban magtárnak használt épületében tartották, amelynek még rendes teteje sem volt. Az áldatlan állapoton segítendő, Batthyány Lajos gróf, a megye adminisztrátora (főispáni helyettese) indítványára határozatot fogadott el Zala közgyűlése egy megyeháza építéséről. A ma is álló egerszegi megyeháza 1730 és 1732 között épült fel Felice Donato Allio, olasz származású bécsi építész tervei alapján. A mértékletes pompájú barokk épület a megyegyűlések színhelyéül szolgáló nagyterem mellett magába fogadta a tisztviselők lakásait, irodáit, a vármegye börtönét és levéltárát is. Zala közgyűlése még 1728-ban határozta el a régi iratok összegyűjtését, majd 1732-től mind régi, mind újonnan keletkező iratait a megyeházán őrzött levéltárban helyezte el.

⁶⁴ tudniillik a lendvai uradalom börtönébe, miután a megyének ekkor még nem volt saját tömlőce

A főispáni hivatal adminisztrátora, a méltóságos gróf úr előterjesztette, hogy mivel a megyének még nincsen állandó épülete a gyűlések tartására, és ennek következtében nem tudják a közgyűléseket illő módon megtartani; ezért elhatározták, hogy itt Szalaeegerszeg mezővárosban az építendő megyeháza céljaira telek jelöltessék ki, és még ebben az évben szereztessenek be az építési anyagok, és az adószedő úr a nemesek adójából fizesse ki ezeknek az anyagoknak az árát, amennyiben abból futja. De ezt az épületet (a jelenlegit, ahol a gyűléseket tartják), a megyeház felépítéséig a járási főszolgabírók szalmával fedtessék be.

Forrás: ZML. kgy. jkv. 1725. júl. 30. Fordítását közli: Gyimesi: Zalaegerszeg 76. o.

Irodalom: Turbuly: Közigazgatás 267-274. o.

87.

1730. január 23.

Megyei adóösszeírás Zalában

Utasítás az összeírást végző tisztviselők számára (részletek)

Az újjászervezett megyei közigazgatás egyik legfontosabb feladata mindvégig az országos hadiadó megyére eső részének felosztása és beszedése volt. Az adózás a császári hadsereg eltartására szolgált. A hadiadó összegét az országgyűlés szavazta meg. Az összeget az egyes megyék között az úgynevezett nádori porták száma (mindenféle reális alapot nélkülöző eszmei adóegység) szerint osztották szét. Miután az adókiivetés nem a valós helyzetből indult ki, a XVIII. század elején még eléggé lepusztult és lakatlan Zala megye kezdetben jelentős adóhátralékot halmozott fel, amit azután nem is sikerült rajta behajtani. Zala megyét a XVIII. század első felében évente általában 70-95.000 forintnyi hadiadó terhelte. Ehhez jött még a megye hivatali apparátusának és létesítményeinek fenntartására szolgáló háziadó, amely évente mintegy 7-15.000 forintot tett ki. A kétféle adót összevontan vetették ki, osztották fel az egyes járások és uradalmak között. Az adó telkenkénti, illetve családfőkénti felosztása országos és megyei adóalap-összeírások, conscriptiók alapján történt. A megyei összeírást végző tisztviselők feladatát és az adókiivetés alapjául szolgáló javakat Zala megye 1730. január 23-i közgyűlése az alábbiak szerint határozta meg.

Elsőben is, hogy ezen kívántató munka annyival is hathatósabb kimenetele véghez-megyén, szükséges, hogy conscriptor [összeíró] uraimék falunként együtt járván, nem csak a falu bírait és esküdtjeit, hanem az több ott lakozó, avagy valamely részjóságot bíró gazdákat is, ha lehetséges mindnyájokat, ha pedig vala-

mely nagy akadály nem engedné, nagyobb részről, személyek szerént magok eleikben hivatván, azokat nevek szerént [...] az eleikben adandó kéréseknek igazán való megmondására és kinyilatkoztatására megesküdtessek, és úgy, amit letett hitük után a rubrikáktól⁶⁵ rend szerént vallanak, szorgalmasan felírják.

Másodsor: Conscribáltatni [összeíratni] fognak nemcsak az régebbi, hanem az újonnan megszállott helységek is, följegyeztetvén utánok a megszállás kezdetének idejét, hogy ebből szabadságok is az adózástól eddig kitetszhessék, úgy, hogy az elmúlván, ezen conscriptio [összeírás] szerént vétethessék reájok az közönséges teher.

Harmadsor: Az őszi és tavaszi vetéseknek megvizsgálásán nemcsak azokat, melyek az házhelyekhez tartozandó szántóföldeken érnek, hanem az, melyeket az kintlévő nemesi, avagy paraszti pusztáknak határaiul is vesznek és teremnek az lakosok, conscribálni egyaránt szükséges.

Negyedsor: Történik az is, hogy az nemes leány, avagy özvegyasszony paraszt személyhez megyen, és azért amannak nemesi jószága, ennek pedig paraszti lévén, gyakorta az adózás és közönséges szolgálat eránt egyenetlenség származik effélétül, melynek is eltávoztatására mind egyaránt conscribáltassanak mind férjének, s mind feleségének javai.

Ötödsor: Jóllehet ugyan az előbbeni esztendőkbén tett nemes vármegye végzési szerént, azon vármegyében lakozó, és házakat, vagy boltokat bíró görögök és zsidók, vagy rációk esztendőnként 10-10 forintokat azon helység közé, ahol tartózkodnak, vagy laknak, tartoznak fizetni egyaránt, de az közönséges igazság látszatik inkább azt hozni magával, hogy ezek közül is ki-ki érdeme, s értéke szerént fizessen. [...]

Hatodsor: Akik nemcsak azon határokrul, ahol laknak, hanem más akárhol, [...] ahol élnek és vetéseket tesznek, réteket, vagy szőlőket bírnak, avagy marhájokat tartják, azok is hitük szerint tartoznak megmondani mindazokat, melyek is nevek után fognak irattatni.

Hetedsor: Az irtás szántóföldek és irtásrétek, melyektül már három esztendő alatt hasznót vett a gazda, úgy az újonnan, hat esztendővel azelőtt plántált szőlők is, az rubrikák szerint egyenlő rendben a többivel összeíratassanak.

Nyolcadsor: Az másfél esztendőn felül levő sörtvényesek, az juhok és kecskék kolumnáját ingrediálják⁶⁶.

Kilencedsor: Történik az is, hogy némely mesteremberek, avagy más akármilyen renden lévő paraszt személyek az földesuraknak, avagy akármely nemeseknek házukban, avagy majorjukban és jószágjukban veszik lakásukat olyan re-

⁶⁵ az összeírás rovatai szerint

⁶⁶ oszlopát belefoglalják, magyarul: az állatokra vonatkozó rovatot is töltsék ki

ménységgel, hogy az közönséges szolgálat és teher alól menthessék magukat, [...] azért az effélék is a zsellérek számába irattassanak javaikkal.[...]

Tizedszer: Nemcsak az most irattak, hanem azokon kívül, [...] amelyeknek ne-
talántán az helységek engedelemmel szoktak lenni az adózásban, akár azok a
helységeknek bírái, esküdtjei, nótáriusai, úgy a kovácsok, mészárosok, molnárok
és más akármely mesteremberek, tudniillik, akik személyükben nem nemesek,
[...] azok is egyaránt conscribáltassanak.

Forrás és irodalom: Turbuly: Közigazgatás 277-280. o.

88.

1735. november

Új szerzeményi birtok és fegyverjog megváltása Özvegy gróf Szápáry Miklósné folyamodványa a megyéhez (részlet)

A felszabadító háborúk lezárulása után úgynevezett új szerzeményi bizottság (neo-acquistica commissio) vizsgálta felül a töröktől visszahódított földterületek tulajdonjogát. A bécsi uralkodói körök ugyanis nem felszabadított területek tekintették a töröktől visszafoglalt földeket, hanem fegyverrel meghódított új szerzeménynek, amely nem száll vissza ellenszolgáltatás nélkül az eredeti birtokosra, hanem az uralkodó lesz. Az uralkodó az így birtokába került területeket nem köteles visszaadni az eredeti tulajdonosnak, és ha mégis ezt teszi, az csak kegyes jóindulatából történik. A birtokok visszaszerzésének előfeltétele azonban, hogy az igénylők régi tulajdonjogukat hitelesen igazolják, azonfelül pedig a háborús költségek fedezéséhez való hozzájárulásként váltságdíjat fizessenek az újra megszerzett birtokok értékéhez arányítva. Az új szerzeményi bizottságok ilyen módon fegyverjog (jus armorum) címén fizetettek váltságdíjat a töröktől fegyverrel visszaszerzett, és visszacapott jószágokért. A gazdátlannak ítélt uradalmakat és birtokokat az új szerzeményi bizottság vagy közvetlenül a bécsi udvari kamara kezelésébe adta, vagy pedig udvarhű katonáknak és hivatalnokoknak adta el, bérbe vagy zálogba. A kincstár kezelésébe került Zalából pl. a hatalmas muraközi uradalom, amely a megyére eső hadiadó egyötödét viselte. A bizottság igazolási eljárásával kapcsolatban azonban a zalai birtokosoknak szerencsésük volt, mert a tulajdonjog felülvizsgálata itt több évtizedet késett. Csupán az 1730-as évek közepén vált esedékessé a váltság megfizetése, és ekkor is kollektív módon, egy kialakított általány összegért, közösen válthatta meg birtokait Zala nemessége. Az 1736 februárjában létrejött egyezség szerint a megye birtokosainak 18.000 forintot kellett befizetni a királyi kincstárba, ami meg is történt. Zala földesurai

így elkerülték az egyenkénti igazoltatást, és aránylag csekély áldozat - csupán a fegyverváltás fizetése - (az összeg az 1736-os hadiadónak mindössze egynegyede volt) fejében lettek ismét birtokaik teljes jogú tulajdonosai.

Ezen mostan folyó esztendőben esett Kisasszony havának [augustus] tizenegyedik napján Szalaegerszegen szolgáltatott maga generális gyűléséről [közgyűlé-sérő] nékem írott levelét az nemes vármegyének nagy böcsülettel vévén, és annak mivoltát teljességgel én megértvén, minthogy az neoaquistica comissio által leendő méltóságok és többi possessorok [birtokosok] jussainak költségek megvizsgálása terhétül, úgy nemkülönben az jus armorumnak lehető nagyobb fizetésétől az nemes vármegye magát valamely hasznosabb alku által megmenteni, és azzal kinek-kinek inkább hasznot, hogy sem mint valamely kárt szenvedni szándékozik, arra való nézve, hogy én is kedves fiam, gróf Szapáry István részéről a nemes vármegyének abbeli istenes szándékának véghez való meneteleket segíthessem, az eránt leendő alkunak igen is jóakarója lenni kívánok, úgy mindazonáltal, hogy mivel én helyes és igazságos, ugyanezért is akárhol sérelem nélkül megmaradandó jószágaimra nézve a neoaquistica commissiotul semmit sem tartok, és ellenben pedig jól tudom, hogy mind azeránt, mind pedig az jus armorumért leendő alku egyben fog kapcsoltatni; azért amennyi abbul öszvességében jószágaimra proportio [arányosság] szerint esnék, egyedül csak netalántán lehető jus armorumnak eltávoztatásáért, annak felére és nem többre magamat ajánlom, de azt is oly értelemben értvén, hogy azáltal sem egyben, sem másban a legkisebben is jussaimnak egyáltalában ne praejudicáltassék⁶⁷.

Forrás: ZML. kgy. jkv. 1735. november 7. 680-681. o.

Irodalom: Szabó Béla: *Az új szerzeményi birtokok és a fegyverjog megváltása Zala megyében.* In: *Zalai Gyűjtemény* 8. 99-112. o.

89.

1735 - 1742

A zalai parasztság mindennapi élete Bél Mátyás leírásából (részletek)

Bél Mátyás a XVIII. század egyik legnagyobb polihisztora volt; a magyar történetírás, földrajz, statisztika, nyelvészet és pedagógia mestere egésze-mélyben. Nagyszabású, a hazai múltat bemutató, és korának állapotait is tükröző művének

⁶⁷ sérelmet ne okozzon

adatgyűjtéseit és az ország felmérését az 1720-as évek második felében kezdte meg. Az 1730-as években többször is beutazta az országot, jegyzeteket készített, átkutatott számos levéltárat. Helytörténeti adatokban bővelkedő honismereti munkájának, amely a "Notitia Hungariae novae historico geog-raphica" címet viseli, életében csupán négy, halála után pedig mindössze egy kötete jelent meg. 1745-ben bekövetkezett halálakor 82 kötetnyi kiadatlan kézírata maradt az utókorra, köztük Zala megye csonka és befejezetlen leírása is, amelyet valamikor 1735 és 1742 között készíthetett el. Zala megye történeti, földrajzi ismertetésének első része a megye természeti viszonyaival és gazdasági adottságaival, valamint népességével és igazgatásával foglalkozik. A második rész részletes ismertetése Zala nevezetesebb településeinek, várainak, városainak, falvainak. A kiadásra váró kéziratból "A magyarok és horvátok nyelve és szokásai" c. fejezet legérdeke-sebb részleteit közöljük az alábbiakban.

E vármegyében a magyarok beszéde nem olyan kedves hangzású, mint a szomszédságban, gorombábbnak, és a felsőmagyarországi fül számára idegennek hangzik. Az életmódjuk paraszti, és ez az állattenyésztésben, a szőlő és egyéb növények termesztésében jelentkezik. A szántóföldet évről-évre felosztják egymás között, gondosan, a birtok arányában, s nem is eredmény nélkül folytatják a mesterségüket. Bár a föld jól viszonzza a befektetett munkát, mégsem járul hozzá a jóléthez többel, mint ami a földművesnek az élelemhez és ruházkodáshoz némiképpen elegendő. A bor és termények olcsó árát ugyanis gyakran még kamatfizetés is terheli. Ennélfogva sokszor lehet tapasztalni, hogy a lakosok termelvényekben bővelkednek, de pénzre nem tudnak szert tenni, mert nincs hely, ahol eladják a portékájukat.

A házaikat hitvány anyagból tákolják össze, tudniillik karókat kötnek össze vesszővel, s ezeket eztán sárral tapasztják be, és szalmával vagy náddal fedik. Ahhoz vannak szokva ugyanis, hogy a lakásuk a szükségszerűségnek feleljen meg, s ne a fényűzést szolgálja.

Az épületek minőségének felelnek meg a házi eszközök is, eltekintve a vánkosaiktól, amiken éjszaka a fejüket pihentetik és az ünnepi alkalmakra szánt ruháneműektől, semmi más nem tűnik szembe. De ez a felszerelés is csak a gazdagabbaké és a fényűzésre törekvőké.

A férfiak is, a nők is magyar ruhát viselnek. Házasságkötéseknél gyakran harmincadik, negyvenedik életévükben lévő férfiakkhoz párosítanak alighogy érett korba lévő leányokat. [...]

Bátor, harcias lelkületűek, a művelődésre is fogékonyak a szellemi képességeik révén, de mert a gimnáziumoktól távol élnek, gyermekeik műveletlenek, illet-

ve csak a földművelésre szentelik az életüket: elég, ha némi kátészerű kérdésre a feleleteket és a keresztény vallás néhány fejezetét fel tudják mondani.

A lakodalmakat - fajtájuk szokása szerint - tánccal, a nagy evés-ivással, pazarló módon rendezik. Azt dicsérik, aki a legpajkosabban viselkedik. Az ivócimborák gyakorta szórakoztatják asztaltársaikat nyers tréfáikkal a lakoma lármája közepette. [...]

Mindezt azonban nem az előkelőbb emberekről írom, mert azoknak kultúraltabb szokásaik vannak, az életmódjuk egészségesebb és emberhez méltóbb.

Forrás: ZML. Kézirattár. Szabó Béla fordítása Bél Mátyás munkájából.

Irodalom: Bél Mátyás: *Veszprém vármegye leírása.* (Szerk. Kredics László) Veszprém, 1989. (A mű függeléke - Lukács Károly: *A Balatonvidék rajza kétszáz év előtt - közli Zala megye ismertetésének néhány - vázlatosan lefordított - fejezetét is.*)

Ítélet a pölöskei Gál Ilona boszorkányperében**Az egervári Széchenyi uradalom úriszékének jegyzőkönyvéből (részlet)**

A boszorkánypereket ugyan általában a tudatlanságon alapuló babonás hit szülte, de a vádlók sok esetben nagyon is tudatosan, készakarva hozták boszorkány hírébe a haragosukat. A boszorkányság vádja elég súlyos volt ahhoz, hogy az illetőt még a XVIII. században is kínvallatásnak, vagy éppen istenítéletnek vessék alá, és kínvallatás közben még a legártatlanabb ember is bűnösnek vallotta magát. A hiedelem szerint a boszorkányok érthetetlen és megmagyarázhatatlan, babonás dolgokat műveltek, sőt, szántsándékkal ártottak másoknak. Ördögös varázslataikkal természeti csapásokat (pl. vihar, jégeső) idéztek elő, rontást hoztak jószágra, termésre, beteggé tettek embert és állatot, néha még öltek is. A boszorkányság címén (ürügyén) folyó üldözési, vádaskodási hullám a feudális társadalom válságának, az egyének és családok között kiéleződött hétköznapi konfliktusoknak egyik megjelenési formája volt. A saját helyzetével és lehetőségeivel elégedetlen ember türelmetlen másokkal szemben is, nehezen tudja elviselni a másságot, a furcsát és szokatlant. Bűnbakot keres, és a "boszorkányok" éppen a bűnbakkeresés áldozatai. A boszorkánypereket általában "alulról" kezdeményezték, feljelentők vádaskodásai nyomán. Ilyen perek még a XVIII. századi Zalában is indultak, mind a megye törvényszéke, mind Kanizsa város tanácsa, mind pedig az egyes uradalmak magánbíróságai, úriszékei előtt. A pallosjoggal rendelkező zalai törvényszékek még e században is ítélték halálra és végeztettek ki boszorkánysággal vádolt embereket, főként nőket. Az alábbiakban az egyik ilyen, kivégzett "boszorkány" halálos ítéletét idézzük az egervári Széchenyi uradalom úriszékének jegyzőkönyvéből.

Ezen rab asszony, noha ugyan az ellene tetetett vallásokban megszámlált, és előtte elmagyaráztatott bűbajos és boszorkányos cselekedetét, úgyszintén teremtő Istenének megtagadását, következendőképpen ördögös életének viselését egyáltalán tagadásra vette, s minden móddal maga ártatlanságát mindazokban, melyeket közhírrrel ellene tartanak, állította, de ez, midőn az magistratuális [hatósági, hivatalos] tanúknak vallási bővségesen megvizsgáltattanak, kitetszik azokból világosan, nemcsak kevés, hanem sokszámú embereknek, az kik tudniillik ezen rabszemélynek vagy kertjében, házában avagy marhái között csak kevés, és boszszúállásra nem méltó kárt tettek is, az olyaténoknak azonnal következett testekben lévő irtóztató nyavalyája, lábaikban és kezekben most is megtetsző csonka és bénasága, sőt aki mindezeknél is nagyobb és keresztény felebaráti szeretetét

mértéktelenül fölülhaladóbb, négy ilyképpen megrontatott ember személyeknek szörnyű halála, az mely gonosz cselekedetet ámbár avval mentegedhetné is, hogy sem el nem követte, sem pedig eránta őket nem fenyegette, mindazonáltal megbizonyodik az is ellene, hogy más történetekben [...] az helység utcáját mákkal keresztülvetni, ezenkívül az tavaszi szántásnak kezdetin fekete tyúkot az ekének első fordítása alá tenni tapasztaltatott; nemkülönben egy szegény embert, hogy szőlejében lévő fűzfájánál egynéhány abrincs kötni való vesszőt lemetszett, annyira fánál leboszorkányozta és kötötte, hogy addig sehová sem mehetett, míglen ezen asszony maga odamenvén, csak egyedül szavával onnand tovább nem bocsátotta.

Mind ezen s több megbizonyoso[do]tt cselekedetek tagadhatatlanul megmutatják ugyanezen rab asszonynak mind Isteni, mind világi törvények ellen viselt, és az előbb megszámlált súlyos károkat elkövető boszorkányos és bűbajos életét, melynek, hogy érdemlett jutalmát elvegye, és mások is ennek példájátul az ilyes szörnyű cselekedetektől irtózzanak, hóhérpallos alá, azután holtteste tűzre, előbb három grádicson gonosz társainak kinyilatkoztatására megkínóztatván, ítéltetik.

Forrás: Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529 - 1768. Bp., 1983. 2. köt. 596. o.

Irodalom: Degré Alajos: Boszorkányperek Zala megyében. In: Göcseji emlékkönyv 227-238. o.

91.

1742. január

Általános felkelés szervezése a poroszok ellen Gutorföldi lakosok beadványa a megyéhez

Röviddel Mária Terézia trónralépése után, 1740 decemberében II. Frigyes porosz király seregével benyomult Sziléziába, és kezdetét vette az osztrák örökösödési háború. 1741 áprilisára egész Szilézia porosz kézre került. A május 14-re összehívott magyar országgyűlésen az uralkodónő a magyar nemességgel szemben engedményekre kényszerült, viszonzásul a nemesség képviselői életüket és vérüket ajánlották fel a királynő trónjának védelmére. Az októberben záruló országgyűlés ennek érdekében általános felkelést hirdetett. Magyarország több mint 21.000 katona kiállítását, felszerelését és eltartását vállalta. A nemesek személyesen tartoztak részt venni a felkelésben, a birtokos nemeseknek pedig ezenkívül 1-1 felfegyverzett és felszerelt lovast kellett portánként kiállítani. Zala megyét a törvény a nemesi felkelésen túl 745 gyalogos és 186 lovas kiállítására

és felszerelésére kötelezte. A megye 1741. október 29-i közgyűlése elrendelte a törvény végrehajtását, ám a katonafogás rengeteg vesződséggel járt. Mind gyalogos, mind lovas szolgálatra nehezen találtak arra alkalmas (és a katonáskodást önként vállaló) embert a kiállításukra kötelezett helységek. A katonafogás nehézségeit illusztrálja a gutorföldi lakosok alábbi panasza.

Hogy egy hajdút fogadna szegény helységünk, méltóztatott az tekintetes nemes vármegye kegyesen parancsolni, eleget akarván a tekintetes nemes vármegye kegyes parancsolatjának tennünk, hármat fogadtunk, kik közül egyik, hogy egy kevésbé sántított, bé nem vételődött, a másik, hogy phantásiás [elmebajos] volna, harmadik, hogy egy kevésbé sanda szemében, noha oly legény, hogy száz közül sem volna kivető, mind erősségéhez, vastagságához és egész teste állásához képest már huszonöt forintnál többet költöttünk, mégis sehol nem kaphatunk, most is kész azon utolsó általunk fogadott hajdúnak előlállni, de attul tart, hogy most is valami fogyatkozást találnak benne, az uraságnak büntetése meg ne érje; arra való nézve alázatosan könyörgünk a tekintetes nemes vármegyének, mi ne osztassunk, mivel azon voltunk, s vagyunk, hogy az tekintetes nemes vármegye kegyes parancsolatjának eleget tehessünk.

***Forrás és irodalom:** Szabó Béla: Az 1741. évi insurrectio szervezése Zala megyében. In: Zalai Gyűjtemény 12. 117-128. o. (A gutorföldiek közgyűlési iratok között található beadványát a 123. oldalon közli.)*

92.

1745. július 1.

Pula betelepítése németekkel

A devecseri Esterházy-uradalom telepítési szerződése (részletek)

A török háborúk idején a Balaton-felvidéken is borzalmas méretű volt a települések pusztulása. A Szigliget - Sümeg - Balatonfüred által közrezárt háromszögben 50 falu és város, valamint 87 kisebb lakott hely pusztult el. A legnagyobb mértékű pusztulás a Tapolca - Kapolcs - Balatoncsicsó - Dörgicse - Balatonfüred irányban fekvő falvak környékén történt, de jelentős volt az elnéptelenedés Sümeg, Csabrendek és Zalaszegvár környékén is. A puszták újratelepítése, az elhagyott falvak benépesítése a XVIII. századi birtokszervezés egyik leglényegesebb része volt. A telepítő akció a fenti területeken 31 helységet érintett. A legnagyobb telepítést az egyház végezte, a települések egyharmadát a veszprémi püspökség és a tihanyi apátság népesítette be. A főnemesi uradalmak közül legkiemelkedőbb az

Esterházyak tevékenysége: ők hét falut telepítettek be. A telepítések kétharmada 1720 után történt. Akadtak olyan települések, melyeket másodsor is be kellett telepíteni. Így pl. Örvényes második telepítésére 1773-ban került sor. 14 faluba németeket, 8 faluba magyarokat, 4 faluba vegyesen németeket és magyarokat, 1 faluba szlovákokat, 1 faluba pedig vegyesen magyarokat, németeket és szlovákokat telepítettek. Az Eger-patak völgyében, Nagyvázsony szomszédságában fekvő kis zalai falu, Pula már a XVI. század közepén pusztá volt. Földjét, mely a devecseri Esterházy uradalom része volt, 1745-től kezdődően előbb magyarokkal, majd döntő részben bajorországi németekkel telepítették be. Német családokra utaló legkorábbi anyakönyvi bejegyzések 1746-ból maradtak fenn. Az alábbi telepítési szerződést az uradalom tisztartója eredetileg két, Ócsről áttelepülő magyar családdal kötötte. A későbbi úrbéri vizsgálatok adatai szerint a németek betelepítése is ez alapján történt.

Adom emlékezetül mindazoknak, valakik nemes Szala vármegyében lévő Pula és Tálad nevű [gróf Esterházy Ferenc] öexcellenciája pusztáit megszállani kívánják, [hogy] az nevezett két pusztában amennyi szántóföld és rét találtatik, mindazokat egyenlőképpen házak számára való osztály szerint fogják bírhatni, [...]. A földek eránt pedig az méltóságos uraság részéről adatik olyas assecuratio [biztosíték], hogy ha a mostani kész földek elégségesek nem lennének, az erdőbül is alkalmas helyeken fog kimutatattni kiirtandó szántóföld úgy, hogy minden egy-egy házhoz a két mezőre ötvennégy mérő⁶⁸ alá való föld légyen, azokon kívül, ahol megeshetik a folyó körül káposztás kerteket is magoknak irthatnak és csinálhatnak.

Mely megírt élő földért kötelezik magokat arra, hogy az kimutatott házhelyeken jó és helyes házakat fognak építeni, akihez is mivel nehéz fáradsággal jutnak, engedtetik hozzája egy alább megírt naptul fogva három szabad esztendő, melyek alatt semminémű censust [földbért] és földjeikről tizedet az méltóságos uraságnak nem fognak adni. Eltelések után pedig az írt szabad esztendőknek tartozni fog minden egy-egy gazda négy forintokbul álló censust fertály [negyed] esztendőként a számtartóságban megfizetni, és azonkívül maga ereje szerint még marhával minden holnapokban egy-egy napot az uraság tisztének dispositiója [rendelkezése] szerint szolgálni, aki esztendő által megyen tizenkét napra. Akinek pedig vonós marhája nem lenne, és az házhoz való földeket és réteket ugyancsak bírni kívánná, az olyatén gazda minden egy-egy szekér számért két-két napot fog szolgálni [...].

Forrás: ZML. Úrbéri iratok. Pula. A telepítési szerződés 1768 körüli másolata.

⁶⁸ a szántóföld területének akkoriban általánosan elterjedt mértékegysége

93.

1756. augusztus 6.

Templomépítés Zalaegerszegen

Kiss Pál egerszegi plébános levele Padányi Bíró Márton veszprémi püspökhöz (részlet)

A katolikus egyház zalai intézményrendszerének XVIII. századi újjászervezése Padányi Bíró Márton (1696-1762) veszprémi püspök nevéhez fűződik. Noha ő maga is református családban született, katolikus püspökként tüzzel-vassal a protestantizmus visszaszorításáért küzdött. Aktív hittérítő munkát végzett, huszonkilenc könyvet, köztük husz magyar nyelvű munkát hagyott az utókorra. Magyar nyelvű prédikációival az alsópapságot is a nemzeti nyelv ápolására ösztönözte. A magyarság érdekeit védte azzal is, hogy a zágrábi (horvát) püspökség határait a Dráváig és a Muráig szorította vissza. Egyházmegyéje papjainak számát több mint száz fővel gyarapította, és gondja volt rá, hogy papjai művelt és példamutató erkölcsű emberek legyenek. Templomokat épített és újított fel. Az építkezések költségeit részben a püspökség jövedelméből fedezte, részben pedig a földesurakat, a templomok kegyurait bírta rá az áldozatvállalásra. A korábban elvadult területeken egy új templom felépítése, egy plébánia megszervezése és egy képzett plébános megjelenése jelentős kulturális haladást eredményezett. Bíró Márton különösen szívén viselte egyházmegyéje zalai területeinek ügyét. Püspöki székhelye is Zalában, Sümegen volt. Zalaegerszegnek nem csupán egyházi előljárója, földesura is volt egyben. Az egerszegi templom "újra leendő fölépíttetésére" 1746-ban kért segítséget Batthyány Lajos kancellártól. A kancellár körmendi mestereinek irányításával megkezdett építkezés jó másfél évtizedig eltartott. A kéttornyú, impozáns méretű, Mária Magdolnának szentelt eger-szegi plébánia-templom 1760 körül készült el.

Mindenkor kellemetes, kedves és kívánatos ugyan Excellentiádnak Egerszegre jövele, de mostani maga megalázása nagy vigasztalásunkra lett volna, mert mivel már a corpussának fundamentomát⁶⁹ rakatom, és már odaérkeztünk, ahol a toronynak köllene lenni, szükségképpen Excellentiád parancsolatját és akaratját köllene értenünk. Én a mostani fönnálló tornyot s annak

⁶⁹ a templom falának alapozását

fundamentomát megvizsgáltattam, s magam is, amennyire hozzáértek, megvizsgáltam, de csak azt találtuk, hogy oly nagy falat, aki reájövend, mind a fundamentomban, mind a derekában lévő gyengesége miatt meg nem tartja. Hanem én egy medius terminust [középutat] találtam, ha Excellentiádnak tetszene: hogy tudniillik a templomnak eleje hosszaságára és előre vitettetne ki, mintegy két öltre, úgy, hogy a torony a templom falai közé foglaltassék, és kétfelül azok tartsák, úgy remélem, hogy állandó léssen. Avagy pedig amint a télen projectálta [eltervezte] a kőművesmester, hogy két toronyra csinálná; én amint számláltam, csak az egyik tornyon lévő kilenc, vagy tizedfél öl fallal és annak tetejével költenénk többet, noha ugyan a tetejéről én úgy gondolkoztam, hogy most csak csonkán födetnénk meg, s utánunk valók osztán hozzák perfectiora. Ezen mostani toronynak fundamentomát submurálni [aláfalaz-ni] lehetne ugyan, de kőművesmester azt mondja, hogy nem sokat használ, mert keményebb földre nem akadunk, hanem inkább gyöngébbet találunk, mert víz fakadna. Mindazonáltal ebben én atévő leszek, amit Excellentiád kegyelmesen parancsol. Nékem ugyan igen tetszene, ha a templom eleje megnyitattna, úgy, hogy a torony közibe foglaltatna, csakhogy nagyon költséges lenne. Ezeránt alázatosan elvárom kegyelmes parancsolatját Excellentiádnak.

Forrás: VÉFL. A veszprémi püspök levelezőkönyve 156. (A 39. b/15.) 304-305. o.

Irodalom: Pehm József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg, 1934., Németh József: Zala megye műemlékei. Zalaegerszeg, 1979. 16-17. o.

94.

1765. július 20.

Gimnáziumalapítás Nagykanizsán

Batthyány József érsek levele Zala megyéhez (részletek)

Zala megye első középfokú iskoláját Kanizsán alapították. A gimnázium alapítólevelét 1765. június 5-én adta ki gróf Batthyány József kalocsai érsek a maga és apja, Batthyány Lajos nádor, a város földesura nevében. Az alapítók Kanizsán "nyilvános iskolát" (egészen pontosan elemi iskolát és gimnáziumot) létesítettek, az oktatást pedig a "kegyes iskolák szerzeteseire", a piaristákra bízták. Az alapítólevelél előírta, hogy a tanítás az elemi ismeretekkel, az írás és olvasás oktatásával kezdődjék, de három grammatikai (nyelvtani), poetikai (költészettani) és retorikai osztály is létesüljön. A latin nyelven és a hittanon kívül tanítsanak zenét és számtant, ez utóbbit olyan mértékben, hogy a bonyolultabb számvitelt és kereskedelmi számtant is elsajátítsák. Tanítsanak magyar és német nyelvet, valamint

történelmet is. Ez utóbbinak egyik súlypontja az ókori népek történelme volt, míg a legfelső osztályt teljes egészében a magyar történelem tanítására szánták. Az alapítólevelet 1765. június 25-én Mária Terézia is ünnepélyes kiváltságlevélbe foglalta, és a tanítás még azon az őszen megkezdődött. Az első évben 394-en iratkoztak be. Az elemi iskolában valamivel többen tanultak, mint a gimnáziumban; az előbbiben 211-en, az utóbbiban 183-an. A gimnázium tanulói közül 10 fő Kanizsáról, 92 Zalából, 45 Vas és Somogy megyéből, 14 Horvátországból, 20 fő pedig távolabbi területekről érkezett. A tanulók között kezdettől fogva magas volt a nem nemesek száma is, zömében persze az elemi iskolában. A kanizsai gimnázium évente többszáz fiatalot fogadott falai közé, és jelentős hatást gyakorolt a környék kulturális fejlődésére.

Miután kieszközöltem a kiváló és tisztelendő megyés püspök úr hozzájárulását, nemrégiben a királyi jóváhagyást is megszereztem az alapításhoz, nyomban azután pedig, hogy a királyi jóváhagyó oklevelet kézhez vettem, késedelem nélkül a piarista atyák tartományfőnökével is elrendeztem a dolgot, elhatározván, hogy folyó év november elején Kanizsán tényleg megkezdődjék a tanítás, az alapítvány tehát ilymódon a kívánt céljához érkezett.

A dolog ilyen állapotának megfelelően azt kell még a tekintetes vármegyével hivatalos válaszul közölnöm, hogy augusztus végén érkeznek oda a tisztelendő atyák, hogy a megfelelő telek ügyében szükséges intézkedéseket megtegyék, beköltözzenek a nekik juttatott átmeneti szállásra, amíg idővel maguknak lakóhelyről nem gondoskodnak; ennek tényleges átadásáról, ha kell, a tekintetes vármegye megfelelőképpen intézkedni méltóztassék.

És hogy az intézet fő célja még világosabb legyen, mellékelten közlöm mindenki tájékoztatására és értesítésére, hogy milyen kurzust fognak tartani az atyák⁷⁰, ami azért is örömmel tölt el, mert az levelükben hirdetni: kívánságuk valóra vált. [...]

Tisztelettel megjegyezném, hogy a tekintetes vármegye az előbbieket ne csak saját kebelében tegye közhírré, hanem a szomszédos megyéknek a mellékelt tan szabályzat szerint részletesen ismertetni szíveskedjék.

Végül, minthogy kezdetben több fáradozásra van szükség, bár biztos vagyok abban, hogy a gyakran említett atyák nem hagynak kívánnivalót szorgalom és lelkiismeretesség dolgában, és mindenkivel megkedveltetik magukat, mégis arra kérem a tekintetes vármegyét, hogy őket kegyesen támogassa, védelmezze, és minden lehető segítséget adjon meg nekik. *(Kóta Péter fordítása)*

⁷⁰ Az irat említett melléklete sajnos hiányzik.

Forrás: ZML. kgy. ir. 1765. augusztus 27. No. 19.

Irodalom: Degré Alajos: *A nagykanizsai piarista gimnázium története 1765-től 1919-ig.* In: *Emlékkönyv a nagykanizsai Batthyány Lajos gimnázium és egészségügyi szakközépiskola fennállásának 225. évfordulójára. (1765-1990.)* (Szerk. Ördög Ferenc és Szébenyi Mária) Nagykanizsa, 1990. 9-19. o.

95.

1765. szeptember 12.

**Zalai jobbágyok panasza a földesuruk ellen
A magyarszerdahelyi, kacorlaki és bocskai jobbágyok levele
Mária Teréziához (részlet)**

1765 márciusától kezdődően tömegessé váltak a vasi parasztság Mária Terézia királynőhöz intézett panasza. A panaszáradat az év őszére Zala megyére is áterjedt. A parasztok a földesúri kizsákmányolás mértéktelenné válása, az elviselhetetlenül nagy földesúri szolgáltatások, különösen a robot aránytalan növelése ellen tiltakoztak. A paraszti elégedetlenség Zalában a Festetics birtokokon és a hatalmas muraközi uradalomban volt a legnagyobb. A kemendiek panasza szerint Festetics "Magyarország összes törvénye és urbáriumai ellenére rendkívül súlyosan terheli őket". A parasztok elvesztették bizalmukat a vármegyében is, ezért fordultak közvetlenül az uralkodónőhöz. 1765 nyarán a vármegye következőképpen értékelte a helyzetet: "A megyénk kebelében élő paraszti nép valamilyen képzelt szabadság reményétől megérintve, [...] e napokban meggyeszte olyanmire megmozdult, hogy alapos félelmünk van, nehogy ez nyílt felkelésben robbanna ki, a királyság szerencséje [...] egy pillanat alatt összeomoljon [...], mert a parasztok közt állítólag az a közös vélemény, hogy [a királynő] nekik a legnagyobb szabadságjogokat engedélyezte, de azokat a megyei hatóságok és földesurak szántszándékkal eltitkolják. Mindenfelé több községből és faluból összegyűlve összejöveleket tartanak, követek járnak egyik faluból a másikba, kik az addig még nyugton levőket is felizgatják és tájékoztatják, hogy most jött el végre az az idő, mikor együttes erővel is elég erősek sorsuk újraformálására". A parasztok Zalában is a földesúri szolgáltatások, elsősorban a robot megtagadásával fejezték ki elégedetlenségüket. A földesurak némelyike, mint pl. Inkey Boldizsár is, veréssel, ütlegeléssel próbálta elhallgattatni a tiltakozást, parasztjai azonban őt is bepanaszolták Mária Teréziánál.

Nagy mély alázatossággal kénytelenítettünk Fölséges Királyné Asszonyunkhoz folyamodni, és elszenvedhetetlen keserves panaszainkat kegyes színe eleibe deklarálni [kinyilvánítani], tudniillik, hogy súlyos robotunknak soha száma nincs,

hanem mindennap hajtogattunk, legkiváltképp takarulásnak⁷¹ idejében, még sz[ent] ünnepnapokon is hajtogattat az földesurunk, ha gyalog kívántatik, gyalog, ha pedig ökörrrel kívántatik, ökörrrel. Még ünnepnap sincsen békével maradásunk, sem rossz, sem jó idő nem tart ellent. Hosszú utat előbb csak egyet szolgáltunk, most száma nincsen, hanem az midőn kívántatik, akármire el köll mennünk, hogyha egy parancsolatjára nem mehetünk, mindjárt hajdúi által zálogoltatunk, keményen hurcoltatunk, és majd hasonlítottunk a török rabokhoz, hogyha csak valami legkisebb fogyatkozás vagy az uraság dolgában, pedig nyolc szekérre való szénát vagyis rétet elvett az uraság a jobbágyaitul, és az magáévá tette egy pénz nélkül, holott a szegény pénzen vette azon rétet.

Akárminémű jószágunk terem, mindenfélébül kiveszi a tizedet, csak egy kereszt gabonánk, vagy egy akó borunk terem is, mégis az uraság tisztjei azokbul kiveszik az pennaticulomot⁷², és egy darab pusztát bírunk, abbul tizedet és kilencdet vesz, holott nagy súlyos robotot szolgálunk tőle.

Munkára olykor elparancsoltat bennünket, hogy megfizet, négyökrös szeke-
resnek egy napért hol egy garast ad, hol két krajcárt fizet, ilyformán csalja az szegény jobbágyságot. [...]

Könyörgő instantiánk [kérelmünk] által hozzá folyamodtunk az földesurunkhoz, és azon instantiánkra semmi választot nem adott, semmi könnyebbséget az robotbul, hanem inkább mindjárt Szent Mária Magdolna napján⁷³ földet hordani kit-kit maga négy ökrével elhajtott és éccakának idejében jöttek haza azon robotrul, mégis másnap mindjárt, reggel meg visszahajtatta aratni; hogy aratni menvén, sokat közölök lefogatott az tarlón, és nagy keményen megverette, csak azért, hogy instantiánkra semmi választot nem adván, kénytelenítettünk viceispán [alispán] urunkhoz folyamodni, és midőn verette őket, azt felelte, hogy most rakatom az instantiát rátok, de nemhogy könnyebbségtekre lenne, hanem nagyobb terhetekre, mert ennek utána még jobban hajtogatlak, hogy eddig. És aztot is felelte a tisztartó, hogy menjetek, költsetek, ha sok pénzetek vagyon, meglátom, ki vesz ki kezembül.

Forrás: Jobbágylevelek. 212-213. o.

Irodalom: Vörös: Urbérrendezés 299-383. o.

⁷¹ értsd: betakarításnak, aratásnak

⁷² pennaticum - tollpénz, írásváltás. Az uraság tisztjei számára a tized és egyéb szolgáltatások írásba foglalása fejében fizetendő összeg.

⁷³ július 22-én

1766. május 12.

**Az úrbérrendezés állása Zala megyében
Megyei jelentés a helytartótanácsához (részletek)**

1765 augusztusában a parasztmozgalmak hatására és a hozzá intézett panaszok nyomán Mária Terézia elrendelte, hogy a kancellária dolgozzon ki egy mintául szolgáló urbáriumot, és bizottságot küldött ki a zavargások lecsillapítására. Októberben újabb rendeletet adott ki, amely szerint a jobbágypanaszok felülvizsgálatára a helytartótanácsnál fel kell állítani egy úrbéri bizottságot, az úriszéki ítéleteket pedig végső fokon a királynő elé kell terjeszteni. Mindezek a rendeletek azonban már elégtelenek voltak a lázongó parasztok lecsillapítására. Zalában Zalabéren alakult ki a legveszélyesebb helyzet. Itt egy Nagy István nevű paraszt a nyílt ellenállásra biztatta az elégedetlenkedőket. A megye 1766. január 12-én császári katonaság segítségével fogatta el Nagyot. Amikor elvezették, "ezután esett lárma, s a harangot félreverték, és magokat trupban vervén, még az asszonyok is kiáltottak, hogy csak verjék a németeket, azután pedig a dominális széken [úriszéken] levő urakat a kastélyból hajtsák és húzzák ki". A megyeszékhely felé tartó katonaságot Zalaistvádon "készen várta közel ötszáz parasztember vasvállakkal, durungokkal, fejszékkel, nyársokkal és hosszúfában csinált hegyes vasakkal". A katonaság, hogy elkerülje a fegyveres összecsapást és a vérontást, kénytelen volt Nagy Istvánt szabadon bocsátani. Mivel a megye hajdúi kevesen voltak a rendfenntartáshoz, a lázongás lecsillapítására újabb katonai karhatalmat, császári sorkatonaságot rendeltek Zalába is. Ilyen forrongó hangulatban próbált meg a megye érvényt szerezni a parasztok és földesuraik közötti úrbéri pereket lezáró királyi ítéleteknek.

A helytartótanáctól királyi döntéssel hozzánk visszaküldött ügyekben, nevezetesen szentgróti, körmendi, zalaapátii, alibánfai uradalmak ügyében a múlt év decemberében kihirdetett döntéseket, részben a téli hideg, részben a január 12-én támadt paraszti lázongás⁷⁴ miatt, végül azért is, mert a királyi biztos szerint a jobbágytelki állomány tartozékai az eddigi állapotban meghagyandók [...], mint-hogy a végrehajtás módjai tekintetében a vélemények különbözők voltak, eddig nem hajtottuk végre.

A zalavári apátságához tartozó Zalaapátiban a végrehajtást megkíséreltük, de a jobbágyok határozottan megtagadták az irtásföldek megváltási árának felvételét, és nem hajlandók az irtásföldeket a telki állományhoz csatolni.

⁷⁴ utalás a zalabéri eseményekre

Ugyanez történt gróf Batthyány Ádám homokkomáromi birtokán.

Gróf Erdődy Lajos árváinak botfai jobbágycsoportjai a végrehajtás megkísérlése alkalmával kijelentették, nem hajlandók a megyei törvényszék határozatának engedelmeskedni, a robotot és a többi szolgáltatást teljesíteni, mindaddig, míg az ország összes jobbágycsoportjának helyzetét Ófelsege nem szabályozza. Addig két-három hetenként egy napi robotot hajlandók végezni. E kijelentésre való tekintet nélkül a kiküldött szolgabíró esküdt meg akarta kezdeni a földek felmérését, de a jobbágycsoportok onnan eltávoztak, és így a kiküldöttek kénytelenek voltak a felmérést félbeszakítani.

Kollátszegen, a Murakeresztúri apátság birtokán, mikor a kiküldött szolgabíró esküdt a királyi elhatározást kihirdette, és azt a nép nyelvén is megmagyarázta, a falusi bíró és az esküdtek, a maguk és az összes falubeliek nevében kijelentették, hogy ők ugyan a királyi határozatot térdhajtással tisztelik, de az új szabályok szerint mindaddig nem hajlandók szolgálni, amíg az összes jobbágycsoportok ilyen szabályozást nem kapnak. Azzal indokolták, hogy nem akarnak elsők lenni az új urbárium elfogadásában, de az eddig szokásos módon tovább szolgálnak, a szükséges munkát is elvégzik.

Forrás: Degré: Olvasókönyv 62-63. o.

Irodalom: Vörös: Urbérrendezés 299-383. o., Az urbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. 1. köt. Dunántúl. (Szerk. Felhő Ibolya) Bp., 1970. 362-427. o.

1775. december 7.

**Zalaegerszeg földesurának jogai és járandóságai
A Mária Terézia által kiadott kiváltságlevélből (részletek)**

A török kiűzése után feleslegessé váló egerszegi végvárat lerombolták, a mezőváros földesura pedig ismét a veszprémi püspök lett. Lakóinak szabadságát a földesúr eleinte kénytelen volt tiszteletben tartani (nehogy elvándoroljanak), majd fokozatosan korlátozni igyekezett, ahogy gazdasági érdeke kívánta. A veszprémi püspök különösen az alábbi földesúri jogokhoz ragaszkodott: Szent György naptól (április 24.) Szent Mihály napig (szeptember 29.) csak az uradalmi kocsmákban lehetett bort mérni, a bormérés joga csupán ezen kívül illette meg a várost. A büntetőperек az úriszék elé tartoztak, a városnak el kellett ismernie földesura pallosjogát. A mezőváros lakói kötelesek voltak vigyázni városuk határait, nehogy az uradalom földterületét bárki megcsorbítsa. A mezőváros lakossága közösen fizette földesurának az úrbéres földek használatáért járó cenzust, amelynek összege örökös pereskedés tárgyát képezte a város és a földesúr között. Zalaegerszeget a veszprémi püspök 1777-ben az újonnan megalakult szombathegyi püspökségnek adta át. Az ekkor készült jövedelemösszeírás szerint a földesúr jövedelmének legnagyobb része (34,8 %-a) a bérbeadott kocsmákból származott. Hasonló nagyságrendű volt (31,2 %) a gabonatized, a bortized és kilenced, valamint egyéb természetbeli adományok haszna. Jelentős összeghez juthatott a földesúr a városban lévő üzlethelyiségek és műhelyek bérbeadásából (14,4 %). Az itt tartott vásárokból a jövedelem 7,5 %-a, a malmokból 3,9 %-a, a földesúri vám bérletéből 3,2 %, míg az allodiális szántóföldből mindössze 2,1 %-nyi haszna volt a földesúrnak. A szénát és sarjút termő rét haszna kb. 1,8 %-át, míg a pénzben fizetett, 50 forintnyi cenzus (földbér) csak 1,1 %-át tette ki a 4655 forint 73 dénárba becsült éves jövedelemnek. A Mária Terézia által ekkortájt kiadott kiváltságlevél gyakorlatilag a földesúr és a város között fennálló korábbi szerződéses viszonyt erősítette meg.

Az uraság korcsmája Szent György napján délben kezdődvén, és Szent Mihály napján délig tartván, az idő alatt senkinek nem leszen szabad korcsmát költeni borának elvesztése alatt. [...]

Minthogy ezen helyben a méltóságos uraságnak a gonosztevők ellen való törvényes jussa, vagyis mint mondani szokták, jus gladiuma [pallosjoga] vagyon, törvényfát és tömlőcöt megcsináltatván, minden törvényes dolgok és gonosztevők ellen való ítéletek az úr székén szolgáltatassanak. [...]

A megírt városnak határában termett és lett borból, bárányokból, méhekből, tiszta avagy rozsszal kevert búzából, kölesből, rozsból, árpából és zabból törvényes dézsma, vagyis tized a méltóságos uraságnak megadattassék, ezeken kívül pedig egyéb termékenységből, melyek az törvényben nincsenek megnevezve, és különösen az kukoricából, vagyis törökbúzából tized nem jár az uraságnak.

Noha ugyan az előbbi készpénzbéli ötven forintokból álló árendája ezen városnak idővel és utóbbi kontraktus [szerződés, egyezmény] szerint százhatvan forintokra fölemeltetett, végső, följebb írt kegyelmes királyi resolúció [végzés] szerint mindazonáltal ezentúl és örökre az egész város készpénzbéli árendával, vagyis adózással nem többel, hanem ötven forintokkal, s ezeket felére Szent György, felére pedig Szent Mihály napra letenni tartozik és köteleztetik. [...]

Senki a lakosok körül házat venni, vagyis adni, vagyis cserélni, vagyis az helyre szállani az uraság híre nélkül ne merészeljen, hanem igazság kinek-kinek szolgáltatassék, és az isteni félelemmel az közönséges és igazságos jó megtartassék.

Forrás: Gyimesi: Zalaegerszeg 79-80. o.

Irodalom: Simonffy: Bevezetés 15-19, 23-27. o.

98.

1776.

Cszimadialegények mestervizsgálója A keszthelyi csizmadiacéh szabályaiból (részletek)

Mária Terézia uralkodása idején, amikor Ausztriában már terjedőben volt a tőkés manufaktúraipar, Zala megye kézművesei még mindig céhekbe tömörültek. A XVII-XVIII. században Zalában elsősorban a csizmadiák, szabók, takácsok, vargák és szűcsök alakítottak céhet, de akadt olyan is, hogy többféle mesterség közösen alakított céhet. Egy mezőváros azonos foglalkozású kézművesei egy céhbe tömörültek, míg a falvakban élő iparosok több falu összefogásával alakították meg szervezetüket. A zalai falvak és mezővárosok céheinek száma és a céhtagok létszáma az 1770-es években tetőzött. 1770-ben Kanizsán volt a legmagasabb a kézművesek száma. Itt 172 iparos 34féle mesterséget űzött. Tapolcán 108 iparos 21féle, Sümegeen 100 kézműves 28féle mesterséget folytatott. Zalaegerszegen 265 adózó családfő közül 120 foglalkozott kézművességgel, míg Keszthelyen, a Festeticsek egyik uradalmi központjában a 458 adózó családfő 21,6 %-a volt iparúzó. 1772-ben Keszthely kézműveseit céhek szerint írták össze. 215 iparost vettek számba, akik közül legtöbben a halászsok (28 fő), takácsok (26 fő) és a

csizmadiák (25 fő) céhébe tartoztak. Csizmadiacéh 1636-tól létezett Keszthelyen. A céhek mindennapi életét aprólékosan szabályozták a földesurak által kiadott kiváltságlevelék. Mária Terézia a céheket uralkodói ellenőrzés alá vonta, és ő maga adta ki a céhszabályzatokat. Keszthelyen 1776-ban nyert királynői kiváltságlevelét a szabók és vargák egyesített céhe, valamint a csizmadiacéh. A királynői céhszabályzatok meghatározták a céhek jogait, a vezetők hatáskörét. Megszabták a tanulóképzést, annak módját, a legényvizsgát, a vándorlást és a remek készítését is. A remekelés után a céh javasolhatta a földesúrnak, hogy az új mester polgárjogot nyerjen a városban.

Hogyha valaki a csizmazia mesterlegények közül ezen céhben mesterré lenni kívánkozni fog, a legelsőben is jelentőpénzül egy forintot a céh ládjában letészen, azután a céhnek gyülekeztében becsületes születéséről, tanuló és vándorló esztendőknél helyesen lett kitöltéséről bizonyosságlevelét elől fogja mutatni. Ezek meglévén, hogy a mesterségének kötelességeit megtanulhassa, ezen céhbéli artikulusok [szabályok] minden taxa [díj] nélkül előtte elolvastassanak, azután az földesuraságot minden illendőséggel azon fogja kérni, hogy a mezőváros lakosi száma közé bévegye, mely iránt is bizonyossá tétetvén, hogy kitanult mesterségének próbáját megtegye, kérjen a mesterektől egy napot mesterségének megmutatására, vagyis amint mondatik, remeknek csinálására, melyet a mesterek mesterségéhez képest fognak néki rendelni, úgy pedig legyen említett remek-munka elrendelve, hogy az sokba ne teljen, hanem annak hasznát venni és könnyen pénzre fordítani lehessen, mely elkészített remek ezután a céhbéli mesterek által a földesuraságtól arra rendelt comissáriusnak [küldöttnek] jelenlétében megvizsgáltassék [...]. Aki pedig helyesen elkészítette a remeket, az olyan a céhbe azonnal bévetessék, és a földesuraságnak, hogy a mezőváros lakosi közé bevetődjék, előállíttassék, azután a céhbéli taxául tizenöt forintokat, felét ugyan mindjárt, felét pedig az esztendő forgása alatt letévén a céh ládjában, szabad legyen néki, úgy mint más mesterembernek a mesterséget folytatni, és mind legényeket, s mind inasokat tartani.

Forrás: ZML. *A keszthelyi csizmadiacéh iratai. A Mária Terézia által kiadott céhpri-vilégium 5. pontja.*

Irodalom: Kovacsics József: *Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke. Bp., 1991. 72-73. o., Lendvai Anna: A zalai mezővárosok kézművesiparának összehasonlító vizsgálata a 18-19. században. In: VEAB Értesítő 1979. II. 213-217. o.*

99.
1782 - 1785.

Zalai települések katonaföldrajzi adatai II. József térképészeti felméréséből (részletek)

II. József uralkodása idején készült el Magyarország első, hitelesnek tekinthető, részletes térképészeti felmérése. Az uralkodó modernizációs reformjainak elengedhetetlen feltétele volt az ország adottságainak, többek között természet- és gazdaságföldrajzi adatainak számbavétele. A császári hadsereg számára ugyanilyen lényeges volt Magyarország területének katonai célú felmérése. 1782 és 1785 között műszaki tisztek járták végig az országot, és településenként elkészítették a környék színes, kéziratos térképét. A térképen nem ábrázolható, de katonai szempontból felettlőbb lényeges megfigyeléseket írásban rögzítették. Így jött létre Magyarország első katonai felmérése, az az 1451 térképlapból álló térképmű, amely az ország egész területét felöleli, és minden településre vonatkozólag hiteles adatokat tartalmaz. A térképek tájékoztatnak a települések alakjáról, a házak, telkek, utcák fekvéséről. Pontosan ismertetik a talajviszonyokat, a növénytakarót, a domborzati és vízrajzi jellemzőket. A térképek szöveges kiegészítője az úgynevezett "országleírás", amely leírja a települések egymástól való távolságát, pontos képet ad a masszív anyagokból (kőből, téglából) készült épületekről, a folyó- és állóvizek; források, kutak, folyók, patakok és tavak állapotáról. Részletezi az ártéri viszonyokat, a rétek és mocsarak jellemzőit. Rögzíti a növénytakaró, különösen az erdők sajátosságait, valamint a közlekedési útvonalak (utak, hidak, gázlók) állapotát. Felsorolja azokat a magaslatokat is, amelyek az egyes települések felett uralkodnak. Az országleírás értékét növeli, hogy valóságos terepbejárás, helyszíni szemle alapján készült.

Zalaegerszeg mezőváros: Van egy szilárd temploma és néhány kőháza. Az ebben a szelvényben folyó Zala folyó nagy esőzések vagy hóolvadáskor elönti a szomszédos réteket, és azok mocsárhoz hasonlóvá válnak, az áradás nyolc vagy még több napig tart. A Válicka nevű kis folyónak és az ebbe a szelvénybe eső más kisebb vizeknek nincs különösebb jelentőségük. Az ebben a szelvényben lévő erdők magas törzsűek és sűrűek. A völgyekben kis cserjések vagy kis, sűrű erdők vannak. Az Egerszegről Bagodba menő postaút jó. A nagy utcákon kívüli többi út rossz. Az ebben a szelvényben lévő hegység közepes nagyságú és szőlőkertekkel, vagy erdővel van benőve.

Sümege: Egy nagy vásárjogú község. Püspöki rezidencia⁷⁵. Egy már nem használható, rossz fallal körülvett templom. Ezenkívül egy kolostor templommal, egy kastély és egy kocsmá. A kelet felől levő erdő magas törzsű keményfából áll. A

⁷⁵ A veszprémi püspök építtetett itt palotát.

rétek szárazak. A Tapolcáról Rendeken át Sümegre menő postaút nagyon jó állapotban van, a többi út elég jól járható. A mihályfai postaút is jó. Egy hegyes csúcsú hegyen található.

Keszthely mezőváros: Kastély, két kolostor, a mezőváros belső részében többhelyütt szilárd épületek, a szőlőhegyen szintén, az utcán néhány kápolna és pince, egy fallal félig körülvevett kocsmá. A szomszédos Balatonnak a partja homokos. A Hévíz egy melegvízű kénes patak. A szőlőhegyen részben fiatal erdő, részben bozót van. A rétek szárazak. A nagy mocsár száraz évszakban járható. Az utak jók. Részben magaslaton, részben hegyek között völgyben található.

Nagykanizsa város: Van ferences és piarista kolostor, megyeháza, néhány kocsmá, kereskedő-, hivatalnok- és polgárházak. A megyehatárnál lévő patak mindig mocsaras. A Kanizsa folyó, amely az azonos nevű mocsáron folyik keresztül, a legtöbb helyen használhatatlan. Az erdő az italmérésig közepes törzsű és gyér, ettől jobbra magasabb törzsű és sűrű. A rétek mindig mocsarasak. A postaút csak száraz időben járható jól. A többi út többnyire burkolt. A Szepetneken átmenő országutat jól karbantartják. Korábban itt egy vár állt, a kiskanizsai úton láthatók a nyomai.

Forrás: ZML. Kézirattár. A bécsi Kriegsarchivban őrzött "Militärische Beschreibung von Ungarn" (Landesbeschreibung) fordítása (készült a Hadtörténeti Intézetben)

Irodalom: Eperjessy Kálmán: Az első katonai adatfelvétel (1782-1785) ország-leírásának forrásértéke. In: Agrártörténeti Szemle 1961. 3-4. sz. 522-533. o.

100.

1786. május 13.

Festetics György és a balatonedericsiek aratószerződése A balatonkeresztúri Festetics-uradalom szerződéseiből

A betakarítás, különösen az aratás sikere vagy sikertelensége jelentős mértékben befolyásolta a földesurak jövedelmét, miután egyik legjobban jövedelmező árucikkük a gabona volt. Rossz idő esetén, vagy ha nem állt módjában elegendő napszámos kaszást szerezni, és a robotos munkára volt utalva az uraság, elhúzódhatott mind az uradalom, mind a jobbágyság "betakarulása", és így akár a gabona 20-25 %-a is veszendőbe mehetett. Így volt ez a nagy kiterjedésű major-sági földeken gazdálkodó Festetics uradalomban is. Nagyváthy János mezőgazdász szakíró, az uradalom későbbi jószágkormányzója írta: "sokszor megesik az, hogy a termésbéli fogyatkozást nem az esztendőnek mostohasága okozza, hanem a munkásoknak kevés volta". Emiatt az uradalomnak időben kellett gondoskodni

a szükséges munkaerőről. Nagyváthy szerint "az aratók számát a gazda könnyen meg tudja határozni, mert tudja hány holdból áll a vetés, és hogy minden holdra négy aratót kell számlálni". A Festeticsek gazdaságaiban ennek megfelelően még a tavaszi hónapokban fogadtak aratókat a környékbeli - vagy sok esetben távolabbi - falvakból. Az első ismert - alábbi - magyarországi aratószerződést a Festeticsek balatonkeresztúri uradalma a Balaton északi partján élő balatonedericsiekkel kötötte. Az aratók elvégzett munkájukért megkapták a betakarított termés bizonyos - kialakult - hányadát. A földesúrral nem álltak úrbéres viszonyban, tulajdonképpen bér munkát végeztek, de fizetségüket nem pénzben, hanem "természetben", gabonában kapták.

[1786. május 13-án] adtam ki méltóságos gróf tolnai Festetics György őnagysága balatonkeresztúri domíniumában [uradalmában], ugyan balatonkeresztúri mezőn lévő őszi és tavaszi jószágoknak aratását, tekintetes nemes Zala vármegyében edericsei lakosoknak alább megírt mód szerint, úgy mint:

1. Minden bokorban⁷⁶ köteleztetnek lenni az hármazókon [kévekötőkön] kívül legalább 12 vagy 13 jó és alkalmas aratókat előállítani, tisztán aratni, "szárazon" kévékbe bekötni, és szárazon annak rende szerint föl is képélni, az időt látván pedig legalább egy hét múlva hármazókat is tartoznak előállítani, egyébiránt az méltóságos uraság más módjával is kényszerítették az aratáshoz látni.

2. Az aratórészt ki fog adatni az tekintetes nemes vármegye limitációja [előírása] szerint. Szakácsné pedig tartoznak magok előállítani, és az mezőre magok ételét kivinni, mely fáradságokért önekik is az szakácsné részére képesint maga érdeme szerint az learatott ételből [gabonából] fog megjutalmaztatni.

3. A részek be fog hordatni, magok elkészítvén Bottyáni révben el is fog ugyan vitetni, de midőn a méltóságos uraság részére az gabona behordatik, az asztagokra embereket segítségre adni amennyire lehet, köteleztetik.

Forrás és irodalom: Petánovics Katalin: *A Festeticsek balatonkeresztúri uradalmának kontraktusai (1772 - 1793) (Zalai Gyűjtemény 17.) Zalaegerszeg, 1981. 16-19., 191-192. o.*

101.

1786. november 6.

Kísérlet a megyei tisztviselők elnémetesítésére Oszterhueber Antal levele Séllyey Jánoshoz (részlet)

⁷⁶ a sarlóval történő aratásnál egy-egy aratócsoport elnevezése

Egy zalai nemes, Séllyey Elek feljegyzései szerint II. "Józsefnek erőszakos uralkodása elején Zala az újítások ellen makacs ellentállásban kívánta magát kimutatni, és csak a katonai erő tudta az új rendelkezéseket behozni". A "kalapos király" ugyanis a korszerűsítés jegyében erősen beavatkozott a nemesi vármegyék, így Zala megye önkormányzatába is. 1784. május 11-én kiadott rendeletében a német nyelvet tette hivatalossá Magyarországon, és kötelezte a megyei hatóságokat, hogy 1785. november 1-jétől vezessék be a német nyelvű ügyintézt. A közhivatalok elnyerésének feltételül szabta a német nyelv ismeretét. 1784. augusztus 30-án II. József rendeletben tiltotta meg, hogy a vármegyék politikai ügyekben egymással levelezzenek, majd 1785. március 18-án tíz kerületre osztotta fel Magyarországot, és megszüntette a megyék önkormányzatát. Április elején felfüggesztették a megyegyűléseket, június elsején pedig hivatalba léptek a kerületi biztosok. Az önállóságukat veszített vármegyék a középszintű közigazgatás puszta végrehajtó hivatalaivá váltak. Jelentős mértékű személycse-re történt a megyei tisztviselők körében is. Séllyey Elek szerint sok idegen került ekkor a megye élére, és a "szolgaság eszközei" "véghetetlen önkényes hatalmoknak" birtokában visszaéléseket követtek el. Sümeghy József főbíró például - akit még ötven évvel később is zsarnokként emlegettek - "József idejében gyönyörűségnek tartotta a nemeseket forsontra hajtani", az "alacsonyság szülöttje lévén". Ilyen zaklatott légkörben született az alábbi levél is, amelyet egyik megyei tisztviselő írt a másíknak.

Megörültem, midőn hallottam, hogy a dikációra [adókiivetés] a bíró uraknak ide bé köll jönni, mindazért, hogy még esztendeig már nyakunkban függő, szokatlan terhétől az adózásnak talán mentes lesz a nemesség, mind pedig, hogy reményltem ezen alkalmazossággal kedves személyednek látásához leendő szerencsém, de amint esett értésemre, nem te, hanem a főbírák jönnek bé Muraközbul is, és egyéb processusokbul [járásokból] is egyedül. Úgy vélem, és amint a hírek és környülállások vannak, azt jövendölhetem, hogy a nótáriátus [jegyző], melynek eddig kötelessége volt a dolgokat deák nyelven manipulálni [kezelni], cum 1. november⁷⁷ füstbe fog menni, és annak nyomában a szekretárius urak, vagyis die Herren Sekreter⁷⁸ fognak belépni. Ezek közül egyik hihető, hogy Spissich⁷⁹, annak pedig subalternusa [alattvalója] Forintos Gábor lesznek. Tudsz-e jól németül ? Nemsokára, amint a híre vagyon, a bíráktul is megkérdezik ám, hogy tudnak-e németül vagy sem ? Te nemsokára főbíró lesz a német nyelv-

⁷⁷ november elsejével, a német hivatali nyelv bevezetésével

⁷⁸ titkár urak (németül)

⁷⁹ Spissich János (lásd a következő dokumentum bevezetőjét)

ben való nagy tudományodért, vagy talán a Forintos helyett viceszekretáriusnak [titkárhelyettesnek] téged hoznak bé. Mert nem kérdezik ám az embertül, hogy mi akar lenni, hanem csak behívják, és ki nem bocsájtják. Én jártam ilyenformán: sem nem tudtam, sem felüle nem gondolkodtam, és mégis sedria [törvényszék] szekretáriusává tettek, sem bizonyos fizetésemet, sem bizonyos kötelességemet nem tudtam.

Forrás: ZML. Sellyey család levéltára. Sellyey János levelezése.

Irodalom: Hajdú Lajos: II. József igazgatási reformjai Magyarországon. Bp., 1982.

102.

1798. április 24.

Zala megye tisztviselőinek megbüntetése Ferenc császár rendelete a megyéhez (részlet)

1797. április 10-én Ferenc császár általános - az 1741. évihez hasonló - felkelést rendelt el az Itáliából Ausztriába betörő francia hadak ellen. A királyi rendeletre Zala megye szokatlanul merész választ adott. Az április 12-i közgyűlés megtagadta a rendelet végrehajtását, és feliratban fordult az uralkodóhoz, hogy a franciák katonai erőfölényével szemben a felkelés elégtelen, békét kellene inkább kötni. Ha mégsem ezt tenné az uralkodó, akkor hívja össze az országgyűlést, hogy a törvények értelmében az rendelkezzen a felkelésről. Zala megye tehát nyíltan szembeszegült a királyi akarattal, ráadásul törvénytelennek nyilvánította Ferenc császár eljárását. A válasz egy évet késett ugyan, de nem maradt el: az uralkodó szinte az egész megyevezetést eltávolította hivatalából, kiváltképp a felirat egyik értelmi szerzőjét, Spissich János első alispánt fosztotta meg tisztségétől. Spissich még örülhetett, hogy ennyi büntetéssel megúsza. Korábban (1790/91-ben) a megye országgyűlési követe volt, hat nyelven beszélt, kiváló szónoklatokat tartott, és költészettel is foglalkozott. A felvilágosodás eszméinek híveként szabadkőműves lett, és Zalaegerszegen szabadkőműves páholyt vezetett. Kapcsolatba került a jakobinus szervezkedéssel. Martinovicsék letartóztatásakor Spissichet is kihallgatták, eljárás indult ellene. Akkor még tisztázni tudta magát (csupán követte nem engedték választani), ám a felkelés megtagadása után mindezeket felemlgették, és mint súlyosbító körülményt vették figyelembe. Spissichet mindenféle hivatali állástól eltiltották. Hasonló hivatalvesztéssel büntették társait, köztük Tuboly László író, műfordítót is.

A főispáni adminisztrátor öméltósága⁸⁰ kihirdetésre bemutatta a legszentebb királyi felségnek ez év április 12-én kelt kegyes leiratát, a múlt év április 12-i megyei közgyűlésen az egész megye nevében készített, Ófelségéhez felterjesztett vakmerő felirat tárgyában. Akkor ugyanis ezzel megakadályozták az akkori királyi leirattal elrendelt insurrectiót. Ófelsége korábbi rendeletére ez ügyben az alább megnevezendő személyek ellen vizsgálat folyt, melyről a megye jelentést tett. Ebből kiderült, hogy a felkelés megakadályozásában, és az említett vakmerő feliratban nem az összes megyebeliek vétkesek, hanem csupán néhány lázító, akik részben hatalmaskodásból, részben az ellenség betörésének félelmétől indítva, a szabad véleménynyilvánítást elnyomva, nem is javasolták, inkább önkényes elhatározásukból parancsolták azt. Ezért Ófelsége kegyelmesen a következőket határozta.

Spissich Jánost a megye volt első alispánját, aki nemcsak legnagyobb részt vett az említett felirat elhatározásában, elfogadásában és kiadásában, de ez alkalommal előadott javaslataival mindenáron meg akarta akadályozni a felkelést, épp azokban a zavaros időkben, amikor az ellenség a haza határához közeledett, és a védelemhez szükséges intézkedéseket határozottan ellenezte. Ugyanúgy más alkalommal a felségsértőkkel egyetértvén a zalaegerszegi szabadkőműves páholyban az államhatalom ellen fordult. Egyrészt a felségsértési per vádlottjainak vallomása, másrészt a nála talált iratok és levelezések őt már korábban gyanússá tették, sőt bizonyos titkos iratok felfedezésére vonatkozó kegyes királyi parancsokat is kijátszani igyekezett. Ezért már a vármegyéhez 1796. október 15-én intézett kegyelmes leirat kizárta őt az országgyűlésre küldendő megyei követek sorából. Ezért első alispáni tisztségétől megfosztani, bármilyen közhivatal viselésére alkalmatlanná nyilvánítani és a legsúlyosabb feddést és neheztelést tudtára adni rendelte.

Nemkülönben Tuboly Lászlót⁸¹, az említett felirat egyik fő létrehozóját, azok miatt is, amit Spissich Jánossal a zalaegerszegi szabadkőműves páholyban műveltek, és mint az említett irateltitkolás büntársát a királyi neheztelés közlése mellett nyilvánosan megfeddni, s mind őt, mind az ugyancsak irateltitkolásban bűnrészes Kozits Istvánt [...] a megyei táblabírák sorából töröltetni rendelte.

Forrás: Degré: Olvasókönyv 67-68. o.

⁸⁰ Spissichék feliratát a megye főispánja, Althán János gróf is támogatta, ezért megfosztották hivatalától, és Medgyesi Somogyi János udvari tanácsost küldték Zalába főispáni helyettesként, hogy csináljon rendet.

⁸¹ Tuboly László (1755-1828) felvilágosult műveltségű zalai tisztviselő. Nagylengyelben élt, és latin szerzők munkáit fordította magyarra.

Irodalom: Vörös István: Adatok a zalai jakobinusok történetéhez. In: Kanizsai emlékkönyv 303-318. o., ZÉK. 187., 204. o.

103.

1807. január 26.

**A magyar hivatali nyelv bevezetése Zalában
Megyei körlevél a zalai "Tiszti Szótár" használatáról (részletek)**

Zala megye mind a XVIII. század végén, mind a XIX. század első évtizedeiben kezdeményező szerepet töltött be abban a küzdelemben, amely a magyar nyelv kiteljesedéséért, fejlesztéséért és a közigazgatásban való használatának elterjesztéséért folyt. Az 1790-es évektől kezdődően számos kísérlet történt a magyar közigazgatási nyelv bevezetésére és elterjesztésére. Ezek egy része Spissich János, másrészt pedig Festetics György nevéhez fűződött. Spissichék büntetése után átmenetileg a latin nyelv használata került előtérbe, egészen az 1805-ös országgyűlésig. Az 1805. évi I. törvénycikk minden korábbinál nagyobb lehetőséget adott a közigazgatásban a magyar nyelv terjedésének. A király és a kancellária elé ezután kétnyelvű, latinul és magyarul párhuzamosan szerkesztett feliratokat lehetett felterjeszteni. A megyéknek jogukban állt a helytartótanáccsal magyar nyelven levelezni, és a törvényszékek előtt folyó perekben magyar nyelvet használni. Zala megye elsőik között ragadta meg az alkalmat, és 1805. november 18-i határozatával 1806. január elsejétől kezdődően elrendelte a magyar közigazgatási nyelv bevezetését. Az életbeléptetést mindössze az akadályozta, hogy a hivatali ügyintézésnek nem volt egységes, kimunkált magyar szókincse. A közigazgatási nyelv latin-magyar szótárát elsőként Pest megye készítette el, ennek példája ösztönözte Zalat is hasonló alkotásra. Az 1806. június 9-i közgyűlésen neveztek ki egy bizottságot a megyei tiszti szótár elkészítésére. A bizottság 1807. februárjában terjesztette a közgyűlés elé a szótár tervezetét. A megye jóváhagyása után a szótárt 1000 példányban kinyomtatták, és elküldték az összes megyének, valamint szabad királyi városnak. Kísérőlevelükben - amelynek részletét az alábbiakban közöljük - a magyar nyelv ügyének országgyűlési pártfogását kérték.

Hogy az anyanyelv egyik alapja a nemzet polgári létének, vitatás nélkül is kétségtelenné teszi mind a hajdani, mind utóbbi időkben jeleskedő nemzeteknek példája. Ezen tekintet szolgálja ösztönül a magyarnak is, hogy megvetett, s majd már feledékenységbe hanyatló nyelvét életre ébressze, és nemzeti méltóságára felemelje. Messze vagyon még ugyan ezen dicső céltul, megtette mindazonáltal

arra már az utolsó országgyűlésén alkotott 4. törvénycikkely által legnyomásabb lépését. [...]

Ezen ösztöntül serkentvén, mi ugyan honi nyelvünket mindjárt az említett ország gyűlése után Szent András havának [november] 18-án tartott közgyülekezésünkben a közdolgoknak folytatására megyénkben beiktattuk, és ekkori végzésünk szerint a következő 1806. esztendőnek kezdetétől fogva már ezen a hangon szólnak is jegyzőkönyveink, felírásaink és levelezéseink. Utóbb pedig nemes Pest vármegyének [...] példája által gerjesztvén, minekutána ezen nemes vármegyének a tiszti írás módja eránt vélünk is közlött munkájának megvizsgálása, és anyai nyelvünket érdeklő egyéb tárgyaknak is tanácskozásba vétele végett jeles deputációt [bizottságot] rendeltünk volna, annak érdemes előlülője, főtisztelendő Nagy József úr, a tekintetes szombathelyi káptalannak nagyprépostja mai gyűlésünkben bemutatta ezen példázatban ide mellékezt Tiszti szótárt, melyet említett deputációnk nemes Pest vármegyének, és utóbb Szirmay Antal úrnak nemes Zemplén vármegye által velünk közlött, s azonkívül hazánk ismeretes literátorjainak [irodalmárainak], Verseghy Ferenc, Kisfaludy Sándor és Takáts József, úgy nyelvünknek tudományában nem kevésbé jártos, megyénkbeli Tuboly László úrnak ezen érdemben készített munkáikból kidolgozott, és velős megfontolás után némely javításokkal, s pótlásokkal bővítve rendbeszedett; vélekedését is egyetemben némely intézetekre nézve, melyek ezen szótárnak bővebb és tökéletesebb kimunkálására, és nyelvünknek gyarapítására s csinosítására eszközül szolgálhatnának, előnkbe terjesztvén.

Forrás: ZML. Zalavári házi lt. Loc. 8. Fasc. 2. No. 120. (nyomtatvány)

Irodalom: Poór Ferenc: A közigazgatási nyelv ügye Zala vármegyében a XVIII. század végén és a XIX. század elején. In: A Veszprém megyei múzeumok közleményei 11. Veszprém, 1972. 421-430. o.

104.

1809. június 11.

Francia-magyar összecsapás Ukk környékén

Horváth Antal főszolgabíró jelentése a megye Állandó Deputációjához (részlet)

1809. május 15-én Napóleon csapatai Pozsonynál magyar földre léptek. A francia császár kiáltványt tett közzé, amelyben felszólította Magyarországot, hogy szakadjon el a Habsburgoktól, és válasszon független, nemzeti királyt. (Napóleon kiáltványát a zalai származású, tapolcai születésű költő, Batsányi János

fordította magyarra.) A felhívás visszhang nélkül maradt, és a magyar nemesi felkelők a császári hadsereg oldalán vettek részt a magyarországi hadműveletekben. A francia-olasz Itáliai Hadsereg 1809. június 5-én kezdte meg támadását Nyugat-Magyarország ellen. Több hadoszlopban törtek az országba, elsősorban Sopron és Vas megyében. Jobbszárnyukon, Szombathely és Zalaegerszeg között az V. francia hadtest intézett támadást Pápa irányába. A francia hadműveletek épp csak érintették Zala megye északi peremét. Csupán Tűrje és Gógánfa térségében került sor kisebb üsszeütközésekre. Június 8-án itt csaptak össze a francia felderítők a veszprémi lovasezred felderítőivel. Ekkor még sikerült megfutamítani a franciákat, sőt néhányat el is fogtak közülük. Másnap délelőtt a Tűrjéről Gógánfa felé visszavonuló gyalogság nyomában francia lovasság tűnt fel. A gyalogság védelmére küldött 4 magyar lovasszázad (huszárok és felkelők vegyesen) Gógánfánál szállt szembe a francia dragonyosokkal. Rövid harc után a franciák visszaverték a magyar lovasszázadokat. Június 11-én a franciák nagy erővel vonultak be Zalabérre. Ukk és Gógánfa között - a Marcal folyó mentén - az ő előőrseikkel történt az alábbi összetűzés.

Most közelebb múlt vasárnap, folyó hónapnak 11-én reggel két francia lovas itt Ukkon sebesen udvaromba benyargalt, jelentvén, hogy nyomban nagyszámú ellenség fog helybe érkezni. Mintegy nyolc óra tájban azon reggel követte egy francia tiszt és 26 közember, kik azt kívánták, hogy az útban lévő, s dél felé ide megérkezendő sokaságnak számára marhák vágattassanak, bor és kenyér, főtt étel elegendő készíttessen, a generálisoknak [tábornokoknak] pedig nálam és Horváth Ignác úrnál quártélyok [szállásuk] legyen - ezzel a tiszt ló hátán kávézott, a legények boroztak, s jelt látván valahonnét, sebes vágatást faluvégre kinyargaltak, s ott egy lóháton nem tudom honnét jött, vagy hová menni szándékozó Ott-huszárt⁸² elfogtak, s visszavezettek a népséghez, magok is a faluból a gógánfai három híd felé a Marcalhoz eltértek.

Alig esett ebben fél óra, nyomban egy csoport mi népünk Erzherzog Josef huszárok, Oberstleutenant a huszárokból⁸³, egy nemes inszurgens [felkelő] Veszprém vármegyei kapitánnyal, s némely azon megyebeli nemes vitézekkel vegyesen Tüskevár felül idenyargaltak, s az ellenség eránt tudakozódván, a gógánfai Marcal felé elejbe vágattak, s velek tüstént meg is ütközték, egy veszprémi nemes egy franciát elfogott, ló mellett sebes vágatást a falun keresztülhozta; vagy kettőt elejtettek, s azzal - mivel sok volt az ellenség - sebesen Galsa felé kevés erejüket visszahúzták.

⁸² A császári hadsereg 5. huszárezredének parancsnoka és tulajdonosa (egyben névadója) 1801 és 1809 között Ott Károly tábornok volt.

⁸³ a 12., József nádor főhercegről elnevezett huszárezred katonái, és egy főhadnagy a huszároktól

Forrás: ZML. Zala megye nemesi felkelésének iratai. Állandó Deputáció iratai. 1809:329. (A levél június 16-án kelt.)

Irodalom: Veress D.: Napóleon 78-109. o.

105.

1809. június 14.

Zala megye nemesi felkelői a győri csatában A zalai gyalogzászlóalj naplójából (részlet)

Az 1809. június 14-én francia győzelemmel végződő győri csatában Zala megye nemesi felkelői egy lovasezreddel, és egy gyalogoszászlóaljjal vettek részt. A csata reggelén a zalai lovasezred 6 százada (1100 lovassal) a Győrtől délkeletre felálló főerők jobbszárnyán, a Rába és a Pándzsa ér között, a Frimont hadosztályban foglalt helyet, míg a zalai 8. nemesi gyalogoszászlóalj (1094 gyalogos) a centrum második vonalában, a kismegyeri templomdomb nyugati oldalán állt. A támadó franciák mind létszámukat, mind tüzéségi erejüket tekintve fölényben voltak, nem beszélve arról, hogy a harcvezető francia katonákkal jórészt tapasztalatlan, gyakorlatlan magyar nemesi felkelők álltak szemben. A zalai lovasezred reggel 9 óra után vette fel a harcot az előrenyomuló franciákkal. Két századuk ellentámadásba ment át, megfutamította az ellenséget, de a franciák kartácstüze elől vissza kellett vonulniuk. A főerők Kismegyernél védekező centrumának első vonalát délután 4 óra körül sikerült a franciáknak áttörni. A második vonalban várakozókat, így a 8. gyalogzászlóaljat is, ellentámadásra rendelték. A rendetlenül előreözönlő, gyakorlatlan zászlóalj azonban a franciák tüzébe került, sokan elestek és megsebesültek. Miközben a centrum helytállt, a balszárnyat a franciák szétkergették. A bekerítés elhárítására a centrum második vonala fordult szembe a franciákkal. A 8. gyalogzászlóalj is heves puskatűzzel fogadta az ellenséges lovasságot. A zalai lovasság késő délután Győrszabadhegy környékén állt harcban a franciákkal. Amikor délután 17 óra tájban mind északról, mind délről bekerítés fenyegette a császári erők centrumát, általános visszavonulást rendeltek el. A visszavonulást fedező utóvéd második vonalába került a zalai 8. gyalogzászlóalj is. A futással járó visszavonulást látva visszavonult a mindaddig helytálló zalai lovasezred is. Az utóvédben viszonylag derekasan küzdött a 8. gyalogzászlóalj; Győrszentivánnál több elhagyott ágyút, valamint lőszeres- és társzekeret mentett meg. A csata végére a zalai lovasság vesztesége 16, a gyalogságé pedig 15 fő volt.

Utolérvén bennünket a már felénk nyomuló ellenség puska golyóbisa is, melyek által ismét elveszvéen rész szerént, rész szerént pedig megsebesedvén számosabbak, mindaddig helybenmaradtunk, valamíg csak a körülöttünk lévő seregektől el-hagyattatván, továbbá az ellenséges hatalomnak ellent nem állhattunk. Ezen visszavonulás közben igyekeztünk még négy ízben minden haszon nélkül az ellenséggel szembeszállani, míg végre ötödször elmaradván az ellenséges gyalogság, s egy utunkban lévő gabonából az odarendelt ellenséges plenkereknek [előörsöknek] kihajtására Kosár főhadnagy úr számos szabad kikelőkkel ellenek kéretődött volna, kiknek ebbéli gyakorlatlanságát tudván obester [ezredes] úr, azokkal maga is hátramaradott. Alighogy e végre egy-két tűz adattathatott, látott messziről ezeknek oltalmazásokra egy csapat ellenséges lovasság, segítségekre sietni, melyet észrevévén obester úr, a lehető serénységgel azon szabad kikelőkkel a hátralévő csapathoz igyekezett; de utolérettvén, ebbéli szándéka megátoltatott az ellenséges lovasságnak körülvétele miatt [...]. Némelyek vitézi magokviselése által úgy megkülönböztették magokat, hogy háromszori megkerítetésekből mind obester urat, mind pedig magokat kiszabadították, s a hátrább álló csapathoz (amely Alvinczy, St. Julien, banalisták⁸⁴ és Zala vármegyei 8. gyalogezred összekeveredve állott) kapcsolván, magoknak utat nyitottak. És minnekutána még ezen zárt csapatoknak kétszeri megtámadását összekapcsolt erővel az ellenségnek hasztalanná tettük, sőt számosabbakat elvesztvén közülök, a retirálásra [visszavonulásra] kényszerítettük volna; teljességgel elhagyott bennünket, s mi is Komárom felé visszavontuk magunkat.

Forrás: R. Kiss István: *Az utolsó nemesi felkelés. Bp., 1911. 1. köt. 191. o.*

Irodalom: Veress D.: *Napóleon 127-156. o., Hertelendy Károly: Nemes felkelő ezredek az 1809-ik évi győri csatában. In: Adatok Zala megye történetéhez. (Szerk. Bátorfi Lajos) Nagykanizsa, 1878. V. köt. 143-145. o.*

106.

1815.

**Festetics György keszthelyi Georgikonja
Richard Bright angol orvos útleírásából (részletek)**

A magyar felvilágosodás és a vele szorosan összefüggő nemzeti ébredés törekvéseinek egyik kiemelkedő egyénisége volt Keszthely földesura, gróf Festetics György. 1755-ben született, iskoláit Bécsben végezte, majd rövid hivatalnoki

⁸⁴ a 19. Alvinczy gyalogezred, a 61. Saint-Julien gyalogezred és a 62. Franz Jellachich gyalogezred katonái

pályafutás után katonának állt. Huszártisztként szolgált, de töltött egy évet a magyar nemesi testőrségnél is Bécsben. 1790-ben már a Graeven-huszárezred alezredese volt, amikor az ezred tisztikara - élén Festeticcsel - az országgyűléshez folyamodott, és a magyar ezredek számára magyar tiszteket és vezényleti nyelvet követelt, valamint azt, hogy a magyar ezredek béke idején idehaza állomásozzanak. Vakmerőségükért a tiszteket haditörvényszék elé állították. Festetics viszonylag enyhe büntetést kapott: Belgiumba, majd Itáliába helyezték át. 1791 májusában kilépett a hadseregből, és ettől kezdve Keszthelyen élt. 1797-ben ő fogalmazta az általános felkelést megtagadó zalai feliratot, amiért megfosztották kamarási címétől, és kitiltották Bécsből. Festetics közben Nagyváthy János, a kitűnő mezőgazdász segítségével (aki jószágkormányzója lett) kezdte meg elmaradt birtokainak korszerűsítését, fejlesztését. Festetics az elsők között ismerte fel, hogy a modernebb, jobb gazdálkodás és az ipari fejlődés magasabb iskolázottságon kell hogy nyugodjék. Ez vezérelte, amikor 1797-ben létrehozta a Georgikonnak nevezett mezőgazdasági főiskolát, amely maga nemében első volt Európában. A Georgikon hároméves volt, s a diákok a korszerű növénytermesztés és állattenyésztés elméleti és gyakorlati elsajátítása mellett bizonyos mérnöki és állatorvosi szakismeretekre is szert tettek. Festetics eredeti elképzelése az volt, hogy saját birtokai számára nevel képzett szakembereket. A főiskola azonban hamarosan kinőtte az uradalmi kereteket, és távoli megyék diákjait is befogadta. Richard Bright angol orvos 1815 tavaszán járt Keszthelyen Festetics vendégeként. 1818-ban megjelent útinaplójának részletes beszámolója egész Európában ismertté tette Festetics Georgikonját.

Ez a főúr állandóan Keszthelyen lakik, ahol főképp atyja gyűjtéséből származó közel 15000 kötetes gyönyörű könyvtára van. A szórakozásnak és a tudásnak ezen forrásából a gróf bőségesen és nagy haszonnal merített azon órák alatt, amelyeket nem foglalt le újszerű gazdálkodásának munkája, vagy az általa itt alapított nagyszerű Gazdasági Iskola ellenőrzése. Erre az intézetre nagy gondot és hatalmas pénzüsszeget fordított és méltán büszke is rá. Tehát itt rejlik az az erő, amely annyi tanult embert vonzott ide. [...]

A mezőgazdaság elméletének és gyakorlatának előmozdítására alapított ezen intézetnek célja az, hogy hasznos és tanult gazdasági tiszteket és számvevőket képezzen a művelt osztály fiaiból és egyszerű szakmunkásokat és felügyelőket a parasztság fiaiból; de egyúttal módot adjon a birtokosoknak is arra, hogy olyan ismeretekre tegyenek szert, amelyek révén megjavíthatják az ország gazdasági érdekeit. Azért a tanulók, akik a Georgicon-ba (ez az intézet neve) járnak, kétféleképpen: a gróf ösztöndíjasai és a gróf uradalmaitól független tanulók. Az előbbieket az intézet részéről teljes ellátását élveznek; számuk nyolc-tíz. A többieket vagy gaz-

dáik, földesuraik, esetleg szüleik küldik ide, vagy maguktól jönnek azon szándékkal, hogy gazdákká, vagy gazdatiszteké képezzék ki magukat. A Georgicon iskolája különféle tagozatra oszlik. A tagozatok a következők:

1. Az általános gazdasági iskola a gazdasági elmélet és a vele kapcsolatos tudományok részére. 2. Jogtudományi iskola a gazdasággal kapcsolatos, továbbá a földesúr és a parasztság között fennálló viszonyból folyó jogi kérdések számára. 3. Gazdasági népiskola a parasztság részére. 4. Az erdészetet és vadászatot érintő tudomány minden ágát felölelő iskola. 5. A lovász-iskola és a lovagló iskola. 6. Háziasszonyképző leányiskola.

Mindezekben az iskolákban az elméleti képzés november elejétől augusztus végéig tart.

Forrás: *Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815. (Válogatta, fordította és a bevezetést írta Szerecz Imre) Veszprém, 1970. 33-34. o.*

Irodalom: *Szabó Dezső: A herceg Festetics-család története. Bp., 1928., Georgikon 200. I. Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára. (Szerk. Fülöp Éva Mária) Keszthely, 1996.*

107.

1817. február 27.

**Helikon-ünnepség Keszthelyen
Berzsenyi Dániel levele Kazinczy Ferenchez (részlet)**

A jól megszervezett, modern gazdálkodás révén Festetics György az 1800-as évek elejére akkora jövedelemre tett szert, hogy azt már csak az Eszterházy hercegek múlták felül. Festetics óriási összegű (évi 400.000 forintos) jövedelme lehetővé tette, hogy figyelmét a tudományok és az irodalom támogatására fordítsa. Keszthelyi kastélyában gazdag könyvtárat gyűjtött, és jelentős összegekkel támogatott költőket és írókat, megjelentette műveiket. 1809-től kezdve évente irodalmi ünnepségeket szervezett Keszthelyen, melyre meghívta a kor neves íróit. Kezdetben csak Festetics és a Georgikon tanári kara jelent meg ezeken a rendezvényeken, hogy meghallgassák az órákat, és a tanulóifjúság szavalatait, felolvasásait. A kör azonban egyre tágult, az irodalmi napok irodalmi ünneppé váltak, amelyeken a helybeliek és messze vidékekről érkezett közönség; az ország értelmiségének színe-java hódolt az írók előtt, akik itt mutatták be műveiket. Keszthely egy időre országos irodalmi központtá lett, és a szárnyait bontogató magyar irodalom egyetlen nyilvános fórumává vált. Az 1817. február 12 és 1819. február 16 között tartott Helikoni Ünnepek során megfordult Keszthelyen Berzsenyi Dániel, Pálóczi Horváth Ádám, Dukai Takács Judit, Kisfaludy Sándor, Kazinczy Klára és az akkori irodalmi élet számos, mára feledésbe merült képviselője. Hívták Kazinczy Ferencet is, ő azonban valami balszerencse folytán sohasem tudott eljönni.

Keszthelyről Vasba utazván, későn írhatok, s reumatismusom [reumám] bágyadtabbá, kedvetlenebbé tesz, mintsem hogy hosszasan írhatnék. A solemnitás [ünneplés] nagy volt, de erről hallgatok, mert Téged a pompás nagymise, a komédia, koncert, bál s a torta Heliconon csergedező Hippocrene nem interessál [érdekel]. Az intézetnek veleje ez: a Helikonnak esztendőnként két ünnepe leszen, melyeken, valamint a jelesebb keszthelyi ifjak munkái, úgy minden más íróké is felolvastatnak, vagy declamáltatnak [elszavaltattak], az érdeemesek ki-nyomtattnak, s meg is jutalmaztatnak. Most 500 forint jutalmat ajánlott a gróf az ifjaknak. A tipográfia [nyomtatás] Szent György napra [április 24.] kész lesz. A Helikon épülete teátrum[színház]-forma. Az emelet közepén áll az asztal és székek, melyen a munkák olvastatnak, s declamáltatnak, körülte pedig mindennemű muzsikusok, kik minden olvasásra harsognak. A kárpitot borostyánkoszorú övedzi. A nézők előtt ismét egy asztal, melyre a béküldött írások rakatnak. Olvastak és declamáltak némely professorok és ifjak, két baltavári Festeticsek, Ruszek apátúr, Asbóth, a gróf uradalmi prefektusa [jóságigazgatója], [Pálóczi] Horváth Ádám, s az én barna Malvinám, ki az ő tölgykoszorújában, Gratiáktól tanult öltözetében ünnepünk istennéje vala. Én csak gyönyörködő néző voltam, és semmi munkát se vittem. Kisfaludy [Sándor] hozott egy ódát, de a gróf nem engedte felolvasni, mivel a gróftot nagyon dicsérte, többi nagyjainkat pedig igen alázza. Az olvasás után megköszönte a gróf a munkákat, s azokra 500, az invalidusok [rokkant katonák] és szegények számára pedig 4000 forintot ajánlott. Delest mi négy poéták Gyöngyösi emlékezetére egy fát ültettünk. Fel volt koszorúzva az ásó és öntöző, valamint a csemete. Gyöngyösi fája mellé más négy fát ültettünk magunknak. A fák neme Sorbus aucuparia [berkenye]. Az ültetés helyén Horváth énekelt és egy eclogát olvasott, körülünk különféle muzsikai koncertek zengtek, előttünk pedig egy amfiteátrum-forma dombon pásztor gyerkőcök dudaszóra mesterséges pásztori táncokat jártak.

Forrás: Váczy János: *Kazinczy Ferenc levelezése. (Kazinczy Ferenc összes művei. Harmadik osztály. Levelezés) Bp., 1905. 15. köt. 79. o.*

Irodalom: Cséby Géza: *Helikoni ünnepségek 1817-1819. In: Helikon 1992 Keszthely. Keszthely, 1992. 17-30. o.*

108.

1826. július 19.

**Könyvtáralapítási kísérlet Zalában
Széchenyi István levele a megye közgyűléséhez**

Festetics György fia, Festetics László gróf, aki a Magyar Tudós Társaság javára is 10.000 forintos adományt tett, az 1820-as évek közepén országos könyvtárszervező mozgalmat kívánt indítani. 1825 decemberében Somogy és Sopron, 1826 márciusában pedig Vas és Zala megye közönségéhez intézett hasonló tartalmú leveleket, amelyekben nemzeti könyvtár létesítésére szólította fel őket. Festetics László leveleiből kitűnik, hogy országos akcióra gondolt, a "tudományok terjesztése végett" célszerűnek tartotta volna, ha a "vármegyében és a szabad királyi városokban mindenütt egy nemzeti könyvtár állíthatnák fel". Festetics a zalai könyvtár számára 2000 forintot ajánlott fel. Zala megye 1826. március 13-i közgyűlése felszólította a megye nagybirtokosait - köztük Széchenyi Istvánt, a pölöskei és szentgyörgyvári uradalmak birtokosát -, hogy járuljanak hozzá a könyvtár létesítéséhez. Széchenyit ugyan családi szálak fűzték e megyéhez; édesanyja, Festetics Julianna Festetics György testvére, Festetics László pedig az unokatestvére volt, Széchenyi azonban ki nem állhatta keszthelyi rokonát. Talán ez a körülmény is szerepet játszott abban, hogy Széchenyi nem támogatta Festetics László kezdeményezését, sőt Zala megyét még finoman ki is oktatta. A könyvtár végül nem épült meg, de Skublics Károly táblabíró, zalaszentbalázi birtokos 1831-ben a megyének ajándékozta 790 műből és 1954 kötetből álló értékes családi könyvtárát.

Hogy hazánknak boldogsága, és nemzetünknek valódi léte leginkább a tudományoknak és honi nyelvünknek terjesztésétől függ, amint ezt hozzám írott becses levelekben érdekleni méltóztatnak, senki jobban által nem látja, mint én, azért is, amint talán a tekintetes karok és rendek is tudják, én egy esztendei jövedelmemet egy Magyar Akadémiának felállítására már felajánlottam.

Én gondolkozásom módja szerint Zala vármegyének igazi előmenetelét és boldogságát nem Zala vármegyének magának előmenetelében, hanem egész Magyar-országnak felemelkedésében keresem. Dicséretes ugyan gróf Festetics Lászlónak ajánlása, mely szerint ezen vármegyében egy bibliotékát [könyvtárat] felállítani kíván, és én meg vagyok arról győztetve, hogy ő éppen úgy, mint én, a közjóra törekedik, hanem, hogy ezen tárgyban ki járt cél-elérőbb úton, ő-e vagy én? Azaz ha magamat úgy merem kimagyarázni, az-e, aki egy háznak bizonyos részeit ékesíti, vagy az, aki a még úgy sem épült háznak fundamentumát [alapját] rakja - azt megítélni én a tekintetes karok és rendek bölcsességére bízom; a sikerét pedig az egy vagy más intézetnek emberi ész előre nem láthatja, az az isteni gondviseléstől függ! És gróf Festetics László, valamint én is, ki-ki a maga belátásának és előrelátásának ereje szerint cselekedvén, megnyugtatott lelkiismerettel

lehet, hogy el nem mulatta ebben a tárgyban hazájához való kötelességét némi-
képpen teljesíteni.

Ezeket előrebocsátván, reményilem, hogy a tekintetes karok és rendek, minek-
utána az én ajánlásomnak nem éppen kis voltát esméri, esméri a mostani idő-
nek szűkét, és bizonyosan magok sem akarják, hogy én tehetségemen felül terhe-
ket bírjak, reám neheztelni nem fognak, hogyha ezen intézet felállításában most
semmi részt venni nem akarok.

Forrás: ZML. kgy. ir. 1826:1772.

*Irodalom: Jakab Géza - Németh László: Országos Nemzeti Könyvtárépítő mozgalom
a reformkor elején Zalában. In: Magyar Könyvszemle 1958. 3. sz. 267-272. o., Fülöp
Géza: Skublics Károly és Zala megye közkönyvtára. In: Magyar Könyvszemle 1975. 313-
320. o., Molnár: Széchenyi 53-64. o.*

109.

1830. augusztus 9.

Színházépítés Balatonfüreden

Kisfaludy Sándor költő beadványa Zala megyéhez (részlet)

Balatonfüred már az 1820-as években látogatott fürdőhely volt. Az 1825-ös országgyűlés előtt a hangadó követek jelentős része is ott találkozott egymással. Az 1830-as években Széchenyi, Wesselényi Miklós és Vörösmarty Mihály is megfordult Füreden. A korai évek látogatóinak számát nem ismerjük, de az 1840-es években nyaranta mintegy 1000 illusztris vendég kereste fel a fürdőhelyet. Ezt a lehetőséget vándorszínész társulatok többször is felhasználták, és a fürdőévadban előadásokat tartottak Füreden. Alkalmas kőépület nem lévén, deszkából ácsolt színekben játszottak, ami bizony alaposan lerontotta a műélvezetet. Állandó kőszínház építését a Sümegen élő költő, Kisfaludy Sándor kezdeményezte. Kisfaludy, aki költészetével a nemzeti romantika előfutára volt, nagy népszerűségnek örvendett azokban az években. Lelkesedett a színházért, fontosnak tartotta nemcsak a magyar nyelv ápolása szempontjából, de azért is, hogy "a hazafiúi közönség a lelkes ősök dicső tetteit a játékszínen újra megjeleníteni lássa", ezért gyűjtést indított a füredi fürdőközönség körében egy állandó színház építésére. A gyűjtés meglepően jó eredménnyel indult. Ennek alapján Kisfaludy 1830 augusztusában Zala megye közgyűléséhez fordult, kérve a megyét, hogy támogassa az állandó színház építését (e leveléből idézünk az alábbiakban). A megye gyűjtést indított, az építés szervezését pedig Kisfaludyra bízta. A nemes célra szépen gyűltek az adományok. Az építkezés 1831 tavaszán kezdődött, és július 2-án már meg is nyitották a színházat.

Minden nevezetesebb, és számosabb vendégek által látogatott ferdőknél és borvizeknél [gyógyvizeknél] Európában célerányos játékszínek mulattatják az egészségnek fenntartására és házi gondoknak felejtésére öszveseregő vendégeket. Balatonfüred mind vizének orvos tehetségére, mind vidékének ritka, s talán egyedül csak Helvéciának [Svájcnak] déli részeihez hasonlítható szépségeire nézve, egyik a legjelesb ferdők közül hazánkban. Megyénkben különösen azon egyetlen hely, mely az országnak minden részeiből, sőt néha még a külföldről is öszveseregő vendégeknek jelenlétével leginkább dicsekedhetik, és az egész szomszéd vidéknek, különösen Veszprémnek tagadhatatlan virágzására és hasznára szolgál. Egy célerányos játékszínnek felállítása itt már régen közönséges kívánság volt, melynek végrehajtása minden jobb hazafi által szívesen sürgetett, annyival inkább, minthogy az ott megjelenni szokott, és valóban jobb sorsot érdemlő színjátszó társaságokat silány deszkaépületekben nyomorogni, és a művészségnek kedvelőjét ott az eső és szél alkalmatlanságainak, sőt néha veszedelmek kitétetve lenni, nehezelve tapasztalá. Ezen hazafiúi közkívánság a most folyó esztendőben már annyira kinyilatkozott, hogy az alulírottnak barátságos ösztönzésére, és némely nemes hazafiaknak előljáró dicsőséges példája után ezen kívánság erős szándékká és tökéletté válván, a Füreden öszvegyűlt, az országnak különbféle vidékeiből származó, minden rendbéli urak közül alig volt egynehány hidegebb érzésű magyar, ki a nemzetiségnek szenteltetendő ezen épülethez, tehetségéhez képest önkényes áldozatja által segédkezét nem nyújtotta volna.

Forrás: ZML. kgy. ir. 1830:2415.

Irodalom: Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. Zalaegerszeg, 1925., Degré Alajos: Kisfaludy Sándor szerepe Zala megye politikai életében. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1974. 3. sz. 342-348. o.

110.

1831. szeptember 16.

Kolerajárvány a Balaton-felvidéken

Diskay Jonatán szolgabíró levele Stamborszky Jakab megyei főorvoshoz

1830 decemberében lezárták Magyarország északkeleti határát, hogy megálítsák a kelet felől terjedő kolerajárványt. A kordon és karantén azonban elégtelennek bizonyult, mert a járvány 1831 nyarára már elérte a Duna vonalát. A zalai megyevezetés éppen Balatonfüreden ünnepelte a színház megnyitását, amikor a helytartótanács utasítására lezárták a megyébe vezető utakat. 1831 au-

gusztusára - a Zemplén és Sáros megyei parasztlázadások idején - azonban Zalára is áterjedt a járvány. A kolera Zalában viszonylag kevés áldozatot követelt. Az első megbetegedéseket augusztus 15-én jelentették, és a járvány december közepéig tartott. A kolera "csupán" a Veszprém megyével közvetlenül érintkező zalai területeket, a Balaton-felvidéket érintette, a nyugatabbra fekvő járásokban nem történt kolerás megbetegedés. A betegség a Veszprém megyéből átnyúló völgyekben futó kereskedelmi utak mentén terjedt, egészen a Sümeg-Tapolca vonalig, és mintegy 17 zalai település lakosságát "tizedelte meg". 14 településről rendelkezünk hivatalos statisztikával, amely szerint 247 lakos betegedett meg, és közülük 102 ember meg is halt. A járvánnyal fertőzött zalai területek lakosságának kb. 1 %-a esett áldozatul a kolerának. A zalai megyevezetés még a betegségnél is jobban félt a parasztlázadástól, ezért idejekorán feloldották a közlekedési zárlatot, nehogy a félbeszakított betakarítási munkák miatt éhínség, azért pedig lázadás törjön ki itt is. (Az alábbi levelet író tisztviselő túlélte a kolerát.)

A szerencsétlen esetek s hirtelen halálok Zánkán csak nem szűnnek, tegnap is kettő, mára virradóra is kettő halt meg, és így ma négyen fekszenek halva - erről kötelességemnek tartottam doktor urat tudósítani, s hivatalosan megkérni azeránt, hogy ezen levelem vételével tüstént Zánkára kijönni méltóztasson. Magok a jobbagyok is nagyon könyörögnek a tekintetes úrnak kijöveteléért, orvosságot is méltóztasson magával hozni, mert az adózók dicsérik, hogy a cseppek sokaknak, akiknek belőle adtak, használt, s jobban lettek tőle. Magam részéről is könyörögök, legyen még ma estvéltre szerencsém, mert én is igen gyengén vagyok a nagy betegség után, az éjjel rosszul voltam, nem tudtam alunni, mindég izzadtam és szomjúhoztam, nagy volt a forróságom, a gyomrom nem jó, nehezen veszek lélegzeteket, erőtlén vagyok, reszketnek a kezeim, hasmenésem még nincsen, nem is hánytam még, csak a hasam nehéz, s a kezeim s ujjaim néha-néha elvörösülnek és kékülnek, a fejem sem fáj még, csak hogy nehéz - ilyen veszedelmes állapotban erőtlenségemhez képest magam sem bírom az életemhez, azért siessen a tekintetes úr hozzám, még a veszedelem nagyobb nem lesz, és segéljen rajtam, gyógyítson ki tökéletesen, nem sajnálok akármilyen nagy áldozatot megjutalmazására, akármibe kerül, csak az életemet tartsa meg a tekintetes úr. Még ma okvetetlen elvárom a tekintetes urat, hozzám jöjjön doktor úr egyenesen az éjszakai szállásra, s méltóztasson engemet az éjszaka és holnap reggel observálni [megvizsgálni], mire üt ki a nyavalya !

Forrás: ZML. Zala megye tiszti főorvosának iratai. Kolerairatok, 1831.

Irodalom: Czigány László: Az 1831. évi kolerajárvány Zalában. In: Zalai Gyűjtemény 21. 79-90. o.

111.

1832. február 24.

**A fiatal Deák Ferenc reformpolitikája
Deák levele barátjához, Vörösmarty Mihályhoz (részlet)**

Zala megye haladó nemessége az 1830-as évek elejére belátta, hogy alapvető társadalmi reformokra van szükség. Reformvágyuk első ízben a "Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételei" címmel 1832-ben kiadott könyvben öltött testet. A könyv nem volt más, mint az országgyűlés elé terjesztendő konzervatív törvényjavaslatok liberális szellemű zalai kritikája. A zalai "észrevételek" döntő részben a pályakezdő Deák Ferenc munkájának tekinthetők. Deák már tanulóévei alatt a felvilágosodás szabadelvű eszméin nevelkedett. 1824-től - ügyvédi diplomával a zsebében - szülőföldjén, Zala megyében dolgozott ügyészként, és a nemesi árvákra felügyelő megyei bizottság jegyzőjeként. Ekkor gyakorlatban is szembesülnie kellett a feudális társadalom konfliktusaival, feloldhatatlannak látszó ellentmondásaival. Önként, csupán a "becsületért" vállalt ügyészi munkája során szerzett tapasztalatai is hozzájárultak ahhoz, hogy embertársai iránt rangkülönbség nélkül felelősséget érző, és rajtuk segíteni szándékozó, kiemelkedő jelentőségű reformpolitikussá érett ez a kivételes tehetségű fiatal ember. Deák nem pusztán nagy műveltséggel, szaktudással és gyors észjárással rendelkezett, hanem kiváló taktikai érzékkel is. Tudta, hogy a megyékben - így Zalában is - többségben lévő maradi, kiváltságait féltő nemességet csak finoman, apró lépésenként lehet hozzászoktatni a változtatás, a reformok gondolatához. A fent említett könyvet maga is óvatosan, roppant körültekintően fogalmazta; azt a benyomást igyekezett kelteni, hogy a szükséges újítások tulajdonképpen a régi törvényeken alapulnak. E könyv készítése közben fedte fel barátja, Vörösmarty Mihály előtt - alábbi levelében - taktikájának lényegét.

Azon magányos személy [...], ki jóbaráti által más megyék helyes véleményéről tudósítva, önnön megyéjében a hatalmasabb rendek büszke hiúságát okosan kímélni tudja, ki barátságos körben enyelegve, nem oktatva, kérdező nem pedig elbízott hangon teszi jegyzéseit, ki őket ily módokkal szoktatja lassanként az egykor annyi rettegett új gondolathoz, sokat eszközölhet, ami előbb lehetetlennek látszott, mert az újsággal is megbarátkoznak idővel azok, kik egykor ellenzői valának, sőt végre azt hiszik, hogy ami javaltatik, az nem valóságos újítás, hanem okos és szükséges igazítás. Így lehet a magyar nemest is régi álmaiból és százados előítéleteiből kivetköztetni, csak gyöngén nyúljunk az előkor balvéleményei-

ből szövött lepléhez, mely néki megszokás által kedves lett, ne érezzük vele meztelenségét, ne gúnyoljuk régi szabású erkölcsseit, egyszóval a magyar példabeszéd szerint ne akarjuk a százados tölgyet éles nyelvünk egy vágásával ledönteni, mert a mértékletes erőlködés szándékunk tisztaságát ejtené gyanúba, s az óhajtott cél helyett elszánt ellenkezést szülhet. Idő kell mindezekhez és békességes tűrés, felette hibázik tehát azon hatalmas, ki nemzetének szellemén felül-emelkedve, mindent egyszerre kívánna eszközésbe venni, amit fellengző lángelméje jónak lát, nem gondolva mivélünk, kik szabad röptét bámuljuk ugyan, de gyengébb lelkierőnk miatt el nem érhetjük, nem figyelmeztetve sok ezer másokra, kiket az önhaszon még most földhöz láncol és repülni nem enged, pedig ezen utolsókat sem kellene a számításból kifelejteni, mert számok is felette nagy, befolyások is tetemes.

Forrás: Vörösmarty Mihály levelezése. (Vörösmarty Mihály összes művei 18.) (Sajtó alá rendezte Brisits Frigyes) Bp., 1965. 33. o.

Irodalom: Molnár András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. In: Századok, 1995. 2. sz. 381-406. o.

112.

1836.

**Zala megye gazdasági élete a reformkorban
Fényes Elek statisztikai munkájából (részletek)**

Zala vármegye a reformkorban nem tartozott Magyarország gazdaságilag élenjáró területei közé. Már ebben a korban megkezdődött az a folyamat, amely során Zala megye a kibontakozó hazai tőkés fejlődés periférikus területévé vált, és lemaradt az ország viszonylag fejlettebb területeihez képest. Az egyenlőtlen területi fejlődés a megyén belül is éreztette hatását. A jobb természeti adottságokkal rendelkező és a kanizsai piac közelében fekvő déli területek jobban fejlődtek, mint a piactól távolabb fekvő, kedvezőtlenebb természeti adottságú területek. Az árutermelés - mind a földesúri, mind a paraszti - meglehetősen előrehaladt, a XIX. század első felében azonban ez a fejlődés lefékeződött, és így - a megye mai területén - az önellátó patriarchális gazdálkodás jellemezte a megye népének életét. Ez a legeltető állattartáson alapuló önellátó gazdálkodás volt jellemző még a középbirtokos nemesség egy részére is. A Balaton-felvidék jó bortermő vidékein speciális termelési övezet alakult ki, de még az ittenieknek is bérmunkát kellett vállalniuk megélhetésükhöz. A megye nagybirtokain a birkatenyésztés konjunkturális lehetőségeinek hanyatlása után a majorsági szántóföldi termelés és nagyállattartás korántsem játszott olyan nagy szerepet, mint az ország fejlet-

tebb vidékein. Korszerűen gazdálkodó mezőgazdasági nagyüzem jőszerivel csak a Festeticsok keszthelyi uradalmában jött létre, példájukat csak néhány tehetősebb középbirtokos tudta követni. Zala ipara a céhes kézművesség szintjén rekedt meg, alig alakult egy-két manufaktúra. Viszonylagos fejlődésnek talán még a kereskedelem indult, nem kis részben az uradalmi központokban - kiváltképp Nagykanizsán - letelepülő zsidóság jóvoltából. Fényes Elek statisztikai összefoglalója a valóságosnál kissé idealizáltabb képet festett Zala megye gazdaságáról.

A mezei gazdálkodás nagyobb virágoztatására igen sokat tett a halhatatlan gróf Festetics György, nem csak a keszthelyi Georgicon felállításával, hanem azáltal is, hogy az okosabb gazdálkodás módját roppant kiterjedésű jószágaiban practice [gyakorlatban] behozta; ahonnan ezekben mindenütt rendszeres állattenyésztést és nemesítést, célerányos gazdasági eszközöket, szép művelésben tartott erdőket, gyönyörű lucernás, lóherés, s más mesterséges réteket láthatni. Továbbá valamint gróf Festetics, úgy herceg Batthyány, és Inkey uraságok is avval tevék magokat érdemessé, hogy sok büzhödtt posványosságokat kiszárítottak, és számos folyóhomokos helyeket erdővel, kertekkel ültettek be. A köznép közt legnagyobb szorgalmat vehetni észre a Muraközben és a Balaton mellékén. Így a muraközi horvátok ugarat soha sem hagynak, sőt földjeiket esztendőnként kétszer is használják: fejrét, hajdinát vetvén tudniillik a tarlóba. Ezenkívül erős, csontos lovakat nevelnek, híres dohányt, lent s kapós bort természetnek, fuvaroznak, hajókáznak, selyembogarat tenyésztnek; sertéssel, lóval, marhával eleven kereskedést folytatnak. A Balaton melléki magyarok szinte kettőztetett szorgalommal művelik földjeiket, a bortermesztésben különös szorgalmat fejtenek ki; s innen bár földjük kevés, s nem is a legtermékenyebb, mégis átalába véve vagyonosok, jól öltözöttek, s házaik körül tisztaság, s rend uralkodik.

Kézi közönséges mesterségekben hiány éppen nincs, sőt Keszthelyen számos posztósok is vannak, kik elég jó posztót készítenek. Legtöbb mesterember lakik: Keszthelyen, Nagykanizsán, Csáktornyán, Szalaegerszegben, Sümegen, Gyulakesziben, Turnicsén⁸⁵, Légradon.

Tulajdonképpen való fabrika vagy gyár egy sincs; hanem hamuzsirt és szerkenőcsöt főznek Nován. Kösörűköveket csinálnak: Csesztregen. Üveghuta van: Vétyemen. [...]

A kereskedelemre nézve kedvező fekvése van ezen megyének, mert azonkívül, hogy az ország szélén fekszik, még két hajókázható vizet számlál keblében, úgy mint: a Drávát és a Murát. Ezelőtt több esztendővel gróf Festeticsnak egy vitorláshajója járt a Balaton taván - Keszthelyről dongákat, s más faeszközöket vivén Kenesére, ott pedig sóval rakodván meg, de ez már régen elmaradt. Fő

⁸⁵ muraközi település, ma Turcišće

kivitel cikkjeljei Szalának először a bor. Ezt, nevezetesen a Balaton mellékit, a soproni és Vas vármegyei németek, vagy is hienzek vásárolják fel, s a Fertő mellékelivel öszevegyvelítvén, See-Wein neve alatt árulgatják. A muraközi édes, de erős szeszest bort többnyire a stájerek veszik meg. A sertéskereskedés felette fontos ezen megyében; mert nemcsak maga 100.000 darabnál többet adhat el, hanem a Törökországból az ausztriai tartományokba menőknek is nagy része itt hajtatik által, vagy hízlaltatik meg, s ezen kereskedésnek középpontja Nagykanizsa városa. Szarvasmarhát szinte sokat ad el ezen megye, nevezetesebb marhavásárok: a nagykanizsai, letenyi, alsólendvai, bagonyi, szécsiszigeti. Híres lóvásárok a nagykanizsai, csáktornyai. Viszen még ki gyapjút, bőroket, mézet és viaszkot, hamuzsirt, gubacsot, gyümölcsöt; hoz be ellenben gabonát, de csak a Balaton melléke és a Muraköz, minthogy itt ez, részint a nagy népesség, részint a sok szőlőhegyek miatt nem elegendő. A balatonmellékiek a veszprémi piacról, a kövágóórsi magházból, mely Somogyból töltetik meg, pótolják szükségüket; a muraköziek pedig Nagykanizsára, vagy Légrádra járnak. Veszen továbbá Szala; sőt, vasat, mindenféle fabrikatumokat, és colonialis portékákat⁸⁶. A két utóbbira legnevezetesebb kereskedőhelyek vagy vásárok: a nagykanizsai, gyulakeszi, egerszegi, csáktornyai.

Forrás: Fényes Elek: Magyarországnak [...] mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pesten 1836. 1. köt. 479-481. o.

Irodalom: Simonffy: A jobbágyfelszabeditás 61-64. o., Srágli Lajos: Adatok a Zala vármegyei ipari tevékenység és bányászokodás 19. századi kezdeteihez. In: Zalai Múzeum 3. (Szerk. Vándor László) Zalaegerszeg, 1991., 211-218. o., Bácskai Vera: Piackörzetek és piacközpontok a Dél-Dunántúlon a 19. század első felében. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok (Zalai Gyűjtemény 34.) Zalaegerszeg, 1993. 213-247. o.

113.

1836. június 22.

Deák Ferenc véleménye a jobbágyfelszabeditásról Deák országgyűlési követjelentéséből (részlet)

A zalai liberálisok vezéregyénisége, Deák Ferenc már a megye 1832. augusztus 6-i közgyűlésén indítványozta, hogy biztosítani kellene a nem nemesek számára is a nemességet megillető polgári és politikai jogokat. Nevezetesen: nem nemesek is szerezhessenek szabad földtulajdont, a nemesek is vállaljanak részt az adóterhekből, nem nemesek is viselhessenek mindenféle hivatalokat, "részestülje-

⁸⁶ ipari termékeket és gyarmati árukat

nek továbbá ők is a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak a nemzet egy részét illető felében, egyszóval emeltessenek fel ők is a szabad magyar polgárok sorába". Zala megye közgyűlése akkor elutasította Deák javaslatait. Deák azonban nem adta fel, és 1833 májusától már mint a megye országgyűlési követe küzdött a jobbágyság felszabadításáért a pozsonyi diétán. Az országgyűlésen éveken át kemény vita folyt a haladó és a maradi nemesség között a készülő úrbéri törvények kapcsán. E küzdelemben a liberálisok egyik hangadója és taktikai irányítója Deák Ferenc volt. Az 1836 májusában szentesített úrbéri törvény ugyan szabályozta az úrbéres telkek terjedelmét és minőségét, valamint a jobbágyi haszonvételeket és jobbágytartozásokat, azonban az országgyűlés konzervatív többsége alig engedett teret a liberális elképzeléseknek. Zala megye 1836. június 22-i közgyűlésén Deák részletes követjelentésben összegezte a diétán történeteket. Deák ekkor az úrbéri törvényeket úgy értékelte, hogy azok nagy része "nem oly határozott, mint azt mi magunk is óhajtottuk volna". Nem sikerült kiharcolni az önkéntes örökváltságot, a jobbágyok polgári birtokszerzési jogát, és az úriszékek úrbéri hatáskörének eltörlését. Deák ez alkalommal a következő módon indokolta a jobbágyfelszabadítás szükségességét.

Ha nemzeti önállásunk érdekeit valódi méltányolni tudjuk, s hazánkat szabadnak, erősnek és virágzóan óhajtjuk, ne tartsuk elégnak, hogy jobbágyaink élhetése törvény által biztosítva van, hanem neveljük a népet, ébresszük és tápláljuk keblében az emberiség szelíd méltóságának nemesebb érzeteit, javítsunk erkölcsöket, fejtsük ki lelki tehetségeit, s terjesszük a közértelmességet. De nemcsak oktatás, hanem célirányos törvények is hatalmas, sőt szükséges eszközei a nép nevelésének: gondoskodni kell tehát a jövő törvényhozásnak oly törvényekről, melyek személyt, vagyont és szorgalomnak gyümölcseit minden önkény ellen biztosítva, just adjanak a népnek, hogy fekvő tulajdont [földbirtokot] szerezhessen, és szabadságot adjanak a jobbágyoknak, hogy szabad alku mellett minden jobbágyi tartozásoktól örök szerződés által megválthassa magát; mert tulajdon és szabadság az iparkodásnak leghatalmasabb ösztönei, tulajdon és szabadság azon édes kötelek, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájának sorsához. Sőt gondoskodni kell a jövő törvényhozásnak arról is, hogy azon néposztály, mely a közállomány legsúlyosb terheit viseli, azon hazában, melyet ő mível, ő táplál és ő védelmez leginkább, a polgári jussoknak is részese lehessen. S majd ha érdekeink nem különválnak, hanem egy nemzeti közérdekben egyesülve fognak őrteni állani a haza, király és törvény mellett, s együtt segítik elő az ország virágzását, akkor lesz betöltve azon kötelesség, mellyel hazánknak és önmagunknak tartozunk.

Forrás: Könyi: Deák 1. köt. 276-277. o.

Irodalom: Sándor Pál: Deák és a jobbágykérdés az 1832-36. évi országgyűlésen. In: Zalai Gyűjtemény 5. 125-173. o.

114.

1836 - 1840

**Vetésforgó alkalmazása egy zalai birtokon
Bogyay Lajos utasítása a gazdatisztje számára**

Bogyay Lajos halápi földesúr Zala megye tekintélyes középbirtokosai közé tartozott. Bár jogot végzett, és megyei hivatalokat is vállalt, fő jövedelemforrása mégis földbirtoka volt. Hasonló vagyonú zalai nemestársaitól eltérően ő korszerűsíteni próbálta gazdálkodását. A keszthelyi Festeticsek példája nyomán tudományos szakszerűséggel előírta gazdatisztje számára a birtokon elvégzendő munkákat. Nemcsak a feladatokat határozta meg, hanem az elvégzés módját is megszabta. Tervszerűen művelt gazdaságában Zalában az elsők között vezette be a vetésforgót. Az intenzív mezőgazdasági üzemmód - a nyomásos gazdálkodás helyére lépve - mind a növénytermesztést, mind az állattenyésztést gyökeresen átformálta. Az ugar felszámolása után a talaj tápanyagpótlását csak a trágyázás, azt pedig az istállózó állattartás révén lehetett megoldani. Különösen fontos lett a takarmánynövények között a pillangósvirágúak (lóhere, lucerna) vetése. A kapásnövények nemcsak az emberi táplálkozást gazdagították, jelentőségüket ipari hasznosításuk is növelte. A vetésforgó alkalmazásához jobb mezőgazdasági gépekre és nagyobb szaktudásra is szükség volt. Így az első pillantásra csupán a szántóföldi gazdálkodás modernizálásának látszó vetésforgó bevezetése egész sor további korszerűsítést feltételezett, illetve eredményezett.

Dörögdi mező⁸⁷ változó gazdasága négy fogásra lóherével 1836-tul kezdve (az első fogás lesz az erdőtől):

	1. tábla	2. tábla	3. tábla	4. tábla
	47 hold	32 6/8 hold	32 6/8 hold	32 hold
1836.	ganajozás ⁸⁸ kukorica krumpli borsó	tavaszi árpa zab lóherével	lóhere	búza rozs

⁸⁷ Dörögdpusztá Haláp mellett

⁸⁸ trágyázás

	1. tábla 47 hold	2. tábla 32 6/8 hold	3. tábla 32 6/8 hold	4. tábla 32 hold
1837.	tavaszi árpa zab lóherrel	lóhere	búza rozs	ganajozás kukorica
1838.	lóhere	búza rozs	ganajozás kukorica	árpa zab lóherrel
1839.	búza rozs	ganajozás kukorica	árpa zab lóherrel	lóhere
1840.	Ismét mind előrül, és ezen kulcsot dörögdi tiszt egyfolytában tartani köteles fog lenni.			

Forrás: MOL. P 61. Bogyay család levéltára 10. csomó. 1840.

Irodalom: ZÉK. 31. o.

115.

1837-1840

Perlak mezőváros népiskolája a reformkorban A muraközi népiskolák összeírásából (részlet)

Az 1832/36-os reformországgyűlés idején a király visszautasította a népnevelés színvonalának emelését célzó országgyűlési javaslatokat. A megyék országgyűlési követői erre elhatározták, hogy nem várnak a kormányra, a nemzet "önmagában keressen segédelmet" és társaságokba egyesülve tegyen meg mindent (a törvényes határok között) az ügy érdekében. A határozat nyomán számos megyében népnevelő egyesületek alakultak, és a megyék saját hatáskörükben próbálták emelni a népnevelés színvonalát. Zala megye az 1836. augusztus 8-i közgyűlésen alakította meg a maga "népnevelésre felügyelő" választmányát. A megye tekintélyes vezetőiből álló bizottság munkájáról így számolt be az egyik tag, Deák Ferenc, Kossuth Lajoshoz 1837 januárjában írott levelében: A választmány tagjai "szükségesnek látták a falusi oskolák jelen állapotjáról, azok hiányairól, a hiányok okairól, s a legkönnyebb segédeszközök megszervezésének

módjáról körülményes tudomást szerezni. Evégre tehát a választmány tagjai az egész megyét felosztották magunk között úgy, hogy minden tagnak egynéhány falu jutott [...] ezen faluknak iskoláit tartozik ő megvizsgálni, s azokra minden tekintetben felügyelni, ahol vagy a mestereknek kevés a fizetésök, vagy az iskolák épülete nem alkalmas, vagy a mester nem tanítónak való, ott a földesúrtól, vagy ha helység elgyőzi, a lakosoktól segédet s pártolást eszközölni, kérni, sürgetni, s mindezekről időnként jelentést adni. Ebben az a főnyereség, amit nyilván tudatni nem kívánunk, hogy lassanként a nép nevelése közfigyelem alá kerül, s a papoknak vagy kormányoknak kezéből vagy elvételik, vagy pedig ellenőrzésünk alatt lesz". A választmány 1837-ben hozzálatott az iskolák felméréshez, teljes egészében azonban csak a muraközi járás készült el. Az alábbiakban ebből idézünk.

1. Neve a helységnek - Perlak város⁸⁹.

2. A népnek száma - 2546.

[...]

4. Hány férfi és hány leánygyermek jár jelenleg az oskolába ? - 123, kik közül 39 leánytanuló.

5. Van-e benne alkalmas oskolaház, téres és világos tanulószoba, s egyéb megkívántató eszközök ? - Vagyon fából épült, s egy szobából álló iskola, mely a jelenleg tanuló ifjúság számához elégtelen, és igen szorulva férhet meg benne. Szükséges eszközök vannak.

6. Ki a mostani tanító ? Visel-e más hivatalt ? Elegendő és alkalmas-e a tanítása ? Tart-e segédtanítót ? - Rigó József, más hivatalt nem visel, alkalmas a tanításra, segédet is magyart, ha kaphat, egyszersmind organista is.

[...]

9. Hány esztendőre van felosztva a tanulók oktatása ? Mi nyelven tanít a mester ? Mit tanít első, második, harmadik esztendőben ? - A tanulók oktatása három esztendőre vagyon osztva, tanít magyar, horvát és deák nyelven. Az első év folyta alatt olvasni, írni és számolni, a második évben ortográfiát [helyesírást] magyarul és horvátul, és a magyar szótárt, a katekizmust⁹⁰ és a bibliai históriát csak horvát nyelven adja elő. A harmadik évben pedig deákul a principiát⁹¹ - praeceptákat⁹² és a bibliai históriát magyarul. [...]

12. El van-e látva szükséges iskola könyvekkel ? - Igen, el vannak látva szükséges könyvekkel, sőt vagyon még egy különös könyvtár is, melyet perlaki szüle-

⁸⁹ muraközi település, ma Prelog, Horvátország

⁹⁰ kérdés-felelet formájában kifejtett hittant

⁹¹ alapelvek

⁹² alapszabályok

tésű, és János főherceg regimentjében volt Szvornik János kapitány úr⁹³ az itteni nemzeti iskolának ajándékozott; többnyire magyar könyvekből álló, de azokat csak a kimiveltebb elméjű ifjak használhatják, sőt másoknak is olvasás végett ki szoktak adatni.

13. Mik az iskolai tanuló, s olvasókönyvek ? - Magyar ABC, horvát, magyar olvasókönyv, úgyszintre a bibliai história is magyar és horvát nyelven, magyar szótár és horvát katekizmus. A legújabb nevelő könyvet is megszerezte a tanító mester ezen cím alatt: "Elemi nevelés alapvonattya". Varga János adta ki, 1837[-ben], kilenc falra való táblákkal⁹⁴.

*Forrás: ZML. Sellyey család levéltára. Sellyey Elek hivatali iratai. A muraközi népis-
kolák összeírása. 1837-1840.*

Irodalom: Kotnyek: Alsófokú oktatás 43-56. o.

116.

1838.

"Göcseinek esmérete"

Pländer Ferenc novai esperes tudományos értekezése (részlet)

*A sajátos néprajzi arculattal rendelkező magyar tájak első "felfedezőinek" egyike volt Pländer Ferenc (1796-1867) novai esperes. Pländer jobbágycsaládban született Kiskanizsán, majd a kanizsai piarista gimnázium elvégzése után Szombathelyre került kispapnak. 1819-ben szentelték pappá. 1826 decemberétől haláláig Nova plébánosa volt. Mint gazdag és előkelő plébános, jobbágyszármazása ellenére is bizonyos nemesi kiváltságokat élvezett. Rendszeres résztvevője volt a megyegyűléseknek, sőt, még táblabírói címmel is megtisztelte a zalai főispán. A nemességgel szemben persze mindvégig bizalmatlan volt, és ahol csak tehetette, a jobbágyok érdekében foglalt állást. Ellesszemű megfigyelő volt, jól megismerte és lelkiismeretesen lejegyezte mindazt, amit közvetlen lakóhelyének és környékének életében érdekesnek talált. Feljegyzéseiből két maradandó értékű tudományos munkája született. Az elsőt, amely nyelvészeti cikk volt, 1832-ben tette közzé a Tudományos Gyűjtemény c. folyóirat "Zala vármegyei Göcsei szójel-
tés (dialectus) s annak némely különös szavai" címmel. Másik, néprajzi írása, amely a "Göcseinek esmérete" címet viseli, szintén a Tudományos Gyűjteményben jelent meg, 1838-ban. Noha Pländer műve nem az egész Göcsejt, csupán Nova környékét írta le, értékes adatokat szolgáltat a dél-göcseji jobbágy nép*

⁹³ Szvornik mozgalmat kívánt indítani a muraközi horvátok között a magyar nyelv terjesztésére.

⁹⁴ Varga János "Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra..." c. munkája

1830-as évekbeli életmódjáról. Pländer írása az első tudományos alaposságú néprajzi publikáció Göcsejről, amelyet ma is alapvető történeti forrásként használhatunk.

Göcseinek éjszaki része átaljában hegyes, hegyei sárga agyagból és csak néhol köves homokból állanak. Novánál a hegyek hajlani, a vidék kinyílni, s mindinkább vidámabb kezd lenni, úgy hogy Páka tájékát, mely Göcseinek déli része, rónának, de szinte kiesnek is lehet mondani. Mezei a hegyes vidékeken, melyeket nagyobb részt kisebb birtokú nemesek, és nemesi szabadalmakkal bíró agilisek⁹⁵ bírnak, siralmas tekintet adnak, mivel a pipával és puskával időt pazarló birtokos mezein a kisebb vízmosta árkat annak idejében betölteni elhenyéli, azért már most szántóföldjén több az öt és hat öl mélységű vízmosta árok, mint a barázda, s mivel a természetével is mostoha földet még rosszul is műveli, nem csuda, ha egyedül vadócot és konkolyt arat. A felső vidéknek rétjei is igen silányok, ezek többnyire a szántóföldek aljában fekszenek, melyekről lehömpölygő agyagos víz által besáraztatnak, s több évekre, néha örökre haszonvehetetlenné válnak. Mind másképp van Göcseinek déli és nyugoti részén, itt a sárga agyag homokkal van egyelítve, a birtokosok nagyobb részén adózók, s mint ilyenek birtokaikat meg tudják becsülni, azért termékeny mezejek, s oly buja kaszálójok van, hogy egy évi háromszori kaszálás után, egy napi kaszálón négy és öt szekér szénát és sarjút gyűjtenek, azonban ezen a vidéken is az esővizeknek lecsapolására megkívántató árkoknak hiánya, a létezőknek tisztátalansága, gyakori kanyarulása mindegyre áradásokat okoznak, és ezek az egyébként dús kaszálókat beiszapolják. Megterem Göcseiben a gabonának minden neme, és ha az esztendő száraz, a mezei gazda ügyes, szorgalma nem marad jutalom nélkül - sokkal különben van nedves esztendőben, mivel a vörös anyag természetétől a vizet bé nem vévén, a gyenge palántákat hamar előli, és ilyenkor egyedül vadóc és konkoly terem, a szükség átalányos, melyben nagy részben a szőlőhegyek, de átalányosan a nagyobb számmal neveltetett szarvasmarhák, sörtvések és különösen a jó vérű szálos lovak, melyek Göcseinek fő ékességét teszik, mentenek meg sokakat az éhelhalástól. Göcseiben majd minden helységnek tulajdon szőlőhegye van, melyre mivel nagyobb szorgalmat fordítanak, mint szántóföldjeikre, bőven teremnek, és ha tovább tartatnak, kellemetes italú tiszta asztali bort adnak. A gyümölcsből Göcseit szinte dúsnak lehet mondani, terem itt válogatott nemű jó ízű nyári és téli alma, körtvély, a baracknak sokféle fajtái, nagy mennyiségben gesztenye, dió, és kivált szilva, melynek egy résziből - sivalicát [szilvapalinkát] főznek - más részét aszalva és néha nyersen is a felsőbb vármegyei kereskedőknek eladják, kik Gö-

⁹⁵ házasság révén nemesi birtokot szerző nem nemesek

cseiben minden őszön megjelennek, és ennek gyümölcsét Ausztriának fővárosáig viszik, ez történt a lefolyt őszön is, midőn néhány száz mérő szilvát megvásároltak, és pozsonyi mérőjét két-három váltóforintokon fizették.

Forrás és irodalom: Plánder Ferenc: Göcsejről. (Göcseinek esmérete) (A Göcseji Múzeum közleményei 29.) Zalaegerszeg, 1970., ZÉK. 174. o.

117.

1839. május 6.

Zala állásfoglalása a szólásszabadság védelmében Megyei követutasítás a hűtlenségi perek ügyében (részletek)

Az 1830-as évek derekától kezdve a bécsi kormány azzal kívánta megfélemlíteni és megfélemezni a reformokat követelő magyar liberális ellenzéket, hogy számos vezetőjüket és hangadójukat felségsértési vagy "hűtlenségi" perbe fogatta. Így indult eljárás báró Wesselényi Miklós, az országgyűlési ifjak Lovassy László vezette társasága, vagy a Törvényhatósági Tudósításokat szerkesztő Kossuth Lajos és számos megyei ellenzéki vezető ellen. Perbe fogásukra az szolgálta ürügyül, hogy - szóban vagy írásban - valamennyien keményen bírálták a kormányt. A magyar ellenzék már az első perctől kezdve tiltakozott a perbe fogások ellen. A tiltakozás egyik szószólója Deák Ferenc volt, akit baráti szálak fűztek mind Wesselényihez, mind Kossuthhoz. Deák már 1835/36-ban - még az országgyűlés idején - kimutatta, hogy a perek törvénytelenek. Ő állította fel azokat az alapelveket, amelyekkel azután mindvégig védekezett az ellenzék, nevezetesen: a kormányt és az uralkodó személyét nem lehet azonosítani (következésképp a kormány elleni bírálatok nem lehetnek felségsértőek) és felségsértést szóval (országgyűlésen vagy megyegyűlésen tartott nyilvános beszéddel) nem lehet elkövetni, mert a hazai törvények csak a tetteges felségárulást ismerik. 1836 és 1839 között Deák személyesen közreműködött Wesselényi védekező iratainak megfogalmazásában, és Zala megye közgyűlésén is több alkalommal napirendre tűzette a szólásszabadság kérdését. Tucatnyi sikertelen tiltakozó felirat után Deák maga fogalmazta meg a megye 1839-es követutasítását, amely kötelezően előírta azt is, hogy a megye követe a szólásszabadság kérdésében miként foglaljon állást a leendő országgyűlési tárgyalásokon. Zala megye 1839. május 6-i közgyűlése követte választotta Deákot, majd helyben hagyta az általa kidolgozott utasítást, így Deáknak lehetősége nyílt, hogy legjobb meggyőződéssel képviselhesse az országgyűlésen saját liberális álláspontját.

Először: Mindenekelőtt mondassék ki törvény által, vagy ha a többség ezeránt törvényt alkotni nem kívánna, mondják ki követ urak, nyilván és határozottan, hogy a kormány alatt soha nem Őfelségének sérthetetlen szentséges személye, hanem mindenkor a közigazgatásnak eszközei, azok tudniillik, kikről Ulászló 6. dekrétumának 7. cikkelye és több más hazai törvények szerint számot kérni, kiket törvényszegés esetében büntetés alá vonni lehet, értettek és értetnek.

Másodszor: Mondassék ki, hogy hűtlenségi vétket jövendőre is szóval elkövetni semmi esetben sem lehet.

Harmadszor: Minthogy e szomorú tapasztalás szerint hazánk polgárainak biztosságára nézve felette veszedelmes, hogy felségsértési és hűtlenségi vétkek felett oly bírák ítélnék, kik egyenesen fejedelmi kinevezéstől függnék, tekintetbe véve azt, hogy hajdan is több törvényeink, de különösen Ulászló 2. dekrétuma 3. cikkelye szerint a hűtlenségi pörök megítélése mindenkor országgyűlés elé tartozott, választassék az összes törvényhozás által egy különös választmány, melynek tagjai független, és fejedelmi kinevezéstől függő hivatal nem viselő férfiak legyenek, királyi fiskus [ügyész] valakit felségsértési vagy hűtlenségi vétekről vádol, mindenkor ezen választmány ítéljen a vádbeli cselekedet felett, s az határozza el, vajon a két részről előadott próbák szerint valóságos felségsértő vagy hűtlenségi vétkek létez-e? És ha ezen választmány azt találja, hogy felségsértés vagy hűtlenség csakugyan elkövettetett, akkor e büntetés alkalmazása feletti ítélethozás a királyi Cúriát illesse. [...]

Negyedszer: Hogy a szólásban megtörténhető kiszökések korlátozására jövendőre nézve talán elégtelennek találtatnék törvényeink eddigi rendelkezése, követ urak megegyezhetnek abban, hogy az eránt újabb törvényes rendszabályok tétesenek, s elhatározhatják azt, hogy aki köztanácskozások közben a fejedelem szentséges személyét illetlen szóval sérti, vétke mértékéhez képest súlyosabb, úgyszintén az is, aki az ország főbb tisztviselőit vagy törvényes testületeket illetlen, durva kifejezésekkel rágalmazza, a széksértés büntetésénél keményebb feníték alá vonatassék. [...]

Ötödször: Határoztassék el, hogy az ítélszékek soha semmi ürügy alatt bármely közjogi kérdések eldöntésébe ne avatkozzanak, minthogy ezek felett rendelkezni a törvényhozás köréhez tartozik.

Hatodszor: Mondják ki követ urak azt is, hogy a felségsértés esetét, melyben törvényeink rögtöni befogatást rendelnek, egyenesen kivéve, semmi egyéb efféle perben a bírói elmarasztás előtt polgári jussainak gyakorlásában, hivatal vagy követség viselésében senkit gátolni ezután se lehessen. [...]

Forrás: ZML. Országgyűlési iratok. Zala megye 1839-es követutasítása.

118.

1840.

**Deák Ferenc, az 1833/40-es országgyűlés vezéralakja
Ismeretlen ellenzéki szerző munkájából (részletek)**

Az 1839/40-es pozsonyi reformországgyűlés vezéralakja, végül pedig hőse Zala megye követe, Deák Ferenc volt. Az országgyűlés liberális ellenzéke által követendő taktika lényegét Deák a következőképpen fogalmazta meg: "az alsótábla addig semmi esetre sem bocsátkozhatik az uralkodó indítványainak tárgyalásába, amíg előbb pozitív törvényt nem hoztak a felségsértés és a hazaárulás tárgyában, mivel ilyen törvény hiányában teljesen kiszolgáltatnák magukat a kormányzat önkényének, ha szabadelvű nyilatkozatot tesznek, ezért az említett törvény szükséges előfeltétele a szabadelvű országgyűlési vitáknak". Az országgyűlés Deák taktikáját követve elzárkózott az uralkodó számára oly fontos újoncmegajánlás tárgyalásától, helyette hosszú hónapokig a szólásszabadság kérdését tartották napirenden. Végül bevált Deák számítása, és kölcsönös engedmények révén létrejött a kompromisszum. Az elitelt politikai foglyokat (Wesselényit, Kossuthot és az országgyűlési ifjakat) szabadon bocsátották, az uralkodó pedig kijelentette, hogy nem állt szándékában a szólásszabadságot megsérteni, és ezt a jövőben sem teszi. Az országgyűlés viszonzásul megszavazta a császári hadsereg kiegészítéséhez szükséges újonclétszámot. Deáknak személy szerint is oroszlánrésze volt a kormány meggyőzésében, és titokban maga is közreműködött a pereket megszüntető királyi leirat megfogalmazásában. Deák 1840-ben reformkori pályafutásának csúcán állt, az egész országban hallatlan népszerűségnek örvendett.

Az országgyűlési rendek teremében, a középasztalnak szinte közepénél ül Deák Ferenc, Zala megye követe, s így ő már külsőleg is azon pontot bírja az országos teremben, melyet az országgyűlés szellemi körében, ő itt és ott: középpont.

Deák jelenleg 37 éves, középnél magasabb termetű, izmos alkatú, kövér piros férfi, fekete hajakkal s ajkaira lefüggő bajusszal. Arcvonásai elég szabályosok, s arcreszei illő arányt tartanak, de homloka kissé alacsony. Mondhatatlan kellemű, de egyszersmind éles nézésű szemein kívül semmi sem láttatja külsején a bennmunkáló roppant lelket. Öltözete egyszerű, mellénye mindenkor fehér, nyakkendője mindenkor fekete. Egyszerű élelemmódot tart, de igen szenvedélyes dohányzó. [...]

Deák a kerületi ülésekben⁹⁶ is mindenkor jelen van [...]. Az itteni tanácskozássoknak főmenetelét ő igazgatja, úgyhogy a napirend majdnem kirekesztőleg az ő véleménye szerint határoztatik meg. Azonban magokból a vitatkozások részleteiből gyakran kivonja magát, s hagyja azokat szabad kifejlődésükre; de ha a vélemények nagyon összebonyolódnak, előáll, a tárgyat teljes világosságba helyezi, a véleményeket központosítja, s előadásával a többséget majdnem mindenkor kielégíti és megnyugtatja.

Az országos ülésben, rendesen székjére emelt kardjára támaszkodva (a szokás szerint állva) nyugalmasan várja a szólás reá következését. Midőn a sor reájött, kevésse előrehajtván, de ismét hirtelen hátravetvén fejét, halkkal, érthető, de nem csengő hangon, minden szavalási mesterség nélkül szólal meg, igen egyszerű taglejtés mellett, legszokottabban mellén keresztbe tevén kezeit, s beszédje alatt az elnöktől kezdőleg félkörben lassanként több ízben megfordul, hogy előadását a háta megett ülőkkel is néha szemben hallassa.

Minden szava nyelvtisztaságot, minden mondata erős logikát, s egész beszéde mély belátást, s a tárgyaknak legrészletesebb világos felfogását, egyszóval lángészt, s egyszersmind széles esméreteket tanúsít. Szónoklatai többnyire nem hosszúak, s mégis kimerítőek, mert oly tartalomteljesek, hogy bennök egyetlenegy szó sem felesleges. Előadása a legmagasabb eszmék fejtegetésénél is egyszerű, férfias, mely az ékességet nem keresi, s a képzelődésnek igen kis játékkört enged. Azért beszédjeit többnyire csupán az észhez intézi, s az érzéseket igen ritkán érinti, de akkor annál hatalmasabban rázza fel. Maga is hevülésbe ritkán és kevésse jön; innen kifejezései válogatottak, s bátran lehet állítani, hogy sértő szót nem ejte még, mit ellenei is megismernek és tisztelnek.

Forrás: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kézirattár. Ms. 1188/2. Deák Ferencz 1840-ben. (Szerzője ismeretlen)

Irodalom: Ferenczi Zoltán: Deák élete. Bp., 1904. 1. köt. 244-283. o.

119.

1842. szeptember 8.

Érdekegyesítés a nemzetiségi mozgalmakkal szemben Csertán Sándor vezércikke a Pesti Hírlapban (részletek)

Az 1840-es évek elején fenyegető méreteket öltött a horvátországi nacionalisták magyarellenes mozgalma. Már nem csupán gyalázták a nyilvánosság előtt, de

⁹⁶ Az alsótábla követeinek előzetes, országos ülésnél szabadabb tanácskozása, maguk választotta elnök vezetésével.

ahol lehetett, el is nyomták a horvát vármegyék magyarságát, ha kellett, erőszakkal is. A horvátországi eseményekre az első perctől élénken reagált a Kossuth Lajos Pesti Hírlapja köré tömörülő magyar liberális ellenzék. Az elsők között hallatták hangjukat a zalai ellenzék vezetői. Zala megyében ugyanis nagy létszámú, a megye lakosságának több mint egyhatodát kitevő horvát nemzetiség élt, ráadásul egy tömbben, a Horvátországgal szomszédos Muraközben. Mura-köz magyar és horvát lakossága békességben élt ugyan egymás mellett, de félt volt, hogy a zágrábi horvát (nacionalista szellemű) püspökséghez tartozó mura-közi papság fellázítja őket is. Zala megye közgyűlése határozatokban ítélte el a horvátországi magyarságot ért atrocitásokat, és a bűnösök felelősségrevonását követelte felirataiban az uralkodótól. 1842 szeptemberében két zalai szerző ilyen tárgyú írását is vezércikként közölte a Pesti Hírlap. Szeptember 8-án Csertán Sándor "Egyesülési pont", szeptember 22-én pedig Csány László "Figyelmeztetés" című cikkét. A zalai reformellenzék mindkét hangadója a szabadságjogok kiterjesztésében, az érdekegyesítésen alapuló polgári nemzet létrehozásában látta a nemzetiségi mozgalmakkal szembeni fellépés egyetlen lehetséges eszközét.

A szláv mozgalmak híre, kísérve egy hazafi intő szózatától, komoly s keserű aggodalmat gerjesztve járta be honunkat, míg végre az illír⁹⁷ kitorések fölívék azon mozgalmakat a megyei termekbe is, és köztanácskozások tárgyává tevék, és mi a komoly aggodalmak közepéből egy szelíd reményképet láttunk feljöni hazánk sötét egén, mert hinni kezdők erősebben mint valaha, hogy mit ezer meg ezer hazafi kebel hön óhajtván várt, azt az időnek kényszerítő hatalma most önként meghozá; meg a magas egyesülési pontot, melyben e szeretett hon lelkes fiainak kívánatban, elvben, akaratban, tettben s erőben össze kell olvadniok. [...]

A nemzetiségünk elleni mozgalmak általános, erős indignatiót [bosszúságot] okoztak e hazában, de fogadás: nemzetet alkotni mielőbb, mely mentsen, ótalmaz-zon a beütött veszély ellen - e fogadás nem nyilvánult oly általános, pedig bátran merjük kérdeni: [...] nem kell-e meghínunk véreinket, rokonainkat, sőt mindazokat, kiket egy közös haza határi, egy historiai emlék és százados együttlét kötött össze, a nemzeti nagy épület bevégzésére ? [...] De ezen eszmét csak nemzet valósíthatja, egyes néposztály sohasem ! Lehet ugyan egyes néposztálynak közös nyelve, közös joga, közös szokása, de nemzetisége nem, mert ezt önállólág csak milliók ereje teremthet elő, csak milliók ereje tud fenntartani.

Mi tehát lelkünkéből hisszük, hogy ki nemzetiséget akar, annak előbb nemzetet kell akarnia. [...] Azon szűkkeblű fogalomban, hogy a népnek csak egy osztálya, s ez is csak néhány nagy férfiak egyéni ereje által munkálkodják, másokat ellen-

⁹⁷ a horvát nacionalisták elnevezése

ben a közös segélytől elzárjon, ebben ótalmat találni valóban nem fogunk; ótalmat csak a polgári szabadságban, mely minden egyéni erőnek teljes szabad kifejlődést engedjen, és a polgári szabadságot biztosító alkotmányban, mely a kifejlő erőket csak egy nemzetiségre pontosítsa össze - ótalmat csak ezekben fogunk találni.

Forrás: Pesti Hírlap 1842. szeptember 8. (176. sz.)

Irodalom: Molnár: Csány 31-36. o., Vajda Lászlóné: Csertán 218-219. o.

120.

1843. április 4.

A közteherviselés ügyének megbuktatása Zalában Forintos György kortesvezér adózás elleni felhívása

*Az 1843-as országgyűlésre készülő magyar liberálisok a közteherviselés leg-
alább részleges bevezetése érdekében agitációba kezdtek - főként Kossuth Pesti
Hírlapja által -, hogy a nemesség vállalja el a megyei költségek fedezésére szol-
gáló háziadó birtokarányos, jobbágysággal közös fizetését. Maga Deák is ezt
tekintette az egyik legsürgetőbb feladatnak, és kikötötte, ha Zala megye nem fo-
gadja el a háziadó fizetését, ő nem vállal elveivel ellenkező országgyűlési követ-
séget. E kijelentés azonban kapóra jött politikai ellenfeleinek, akik azt kívánták
elérni, hogy Deák, mint az ellenzék vezére, távol maradjon az országgyűléstől.
Deák követté választásának megakadályozásáról legfelső kormány szinten szüle-
tett döntés. A Deákkal szembeni kampány pénzelését az esztergomi érsek és a
veszprémi püspök vállalták magukra, akik az 1840-es évek elején zajló vallásügyi
viták óta Deák személyes ellenfelei voltak, Deák ugyanis velük szemben a vallás-
szabadság ügyét pártfogolta. Akadt Zalában néhány, viszonylag tekintélyes ne-
mes is, akik jó pénzért vállalkoztak rá, hogy felheccelik Deák ellen a műveletlen,
politikailag éretlen kismemeseket, akiknek tömeges szavazata eldöntheti a megye-
gyűlés elé kerülő kérdéseket. Miután a jobbágysághoz hasonló körülmények kö-
zött élő, szinte vagyontalan kismességet (ez tette ki Zala nemességének több
mint 80 %-át) jószereivel már csak nemesi adómentessége különböztette meg a
jobbágyságtól, nem volt túl nehéz feladat rábírní őket, hogy foggal-körömmel
ragaszkodjanak adómentességükhöz, utolsó nemesi kiváltságukhoz. Zala megye
1843. április 4-i közgyűlésén a Forintos György kiscsörbői kortesvezér vezényle-
tével becsődített, tudatlan kismesség leszavazta a háziadó fizetését, Deák pe-
dig, adott szavához híven, távol maradt az országgyűléstől.*

Isten áldja és jókra vezérelje nemes uraimékat ! Miután több ízben összefogva, hazafiúságból és ősi alkotmányos törvényeinkhez vonzó buzgó ragaszkodásból kiindulva, összevetett vállakkal a közjó előmozdításában együttműködni szerencsés valék, most, midőn a háziadónak a nemességgeli elvállalási életkérdése a ránk jövő április 3-án tartandó közgyülekezletünkben Zalaegerszegen tárgyalatás alá fog jönni, nem kétlem, hogy szántói járásbeli nemességgel együtt tartva, vérrel szerzett nemesi szabadságunk vezéreltetése érdekében segédkezet ne nyújtsanak. Az adónak elvállalásával következhető veszélyek e következők: mihelyest annak csak egy részét elvállaljuk, azonnal vérrel szerzett, felséges királyunk által biztosított nemzeti szabadságunknak megcsorbítására alkalmat adunk, és végét nem érjük a folyton folyvást növekedő adók sorának ! Ezt fogja követni az, hogy a nagyobb birtokosok ki fogják vinni azt, hogy példának okáért a 200 pengőforint jövedelmen, avagy 500 holdon alul bíró nemesnek szavazati joga nem leszen, s ekkor a köznemességből ily jövedelmes, avagy holdszámmal bíró nem találkoztván, általában eltöröltetik szavazati joguk; azután pedig, ha még az ősiség és bírhatási jog is eltöröltetik, akkoron a már adóval megterhelt szegény nemesség fizetni nem tudván, annak javai elkoboztatnak és idegen nemzet birtokába jutandnak; ez megtörténvén, a már nemesjavakkal elteltt idegen nemzet és pór nép ki fogja vinni az országgyűlésen küldötte által leendő megjelenését és szavazati jogát, és így mint birtokosabb és nagyobb számmal levők nemcsak fejünkre és birtokunkra törvényeket alkotnak, hanem vérrel szerzett nemesi szabadságunkat is eltörlik, vagy végre nemzetségünket megsemmisítik. Ennek következtében nem kétlem, ki utódjai átkát magára vállalni nem akarja, az április 3-i gyülekezetre Zalaegerszegen meg fog jelenni.

Forrás: Kónyi: Deák 3-4. o.

Irodalom: Molnár András: Deák Ferenc és zalai liberális ellenzék megbuktatása az 1843-as követválasztáson. In: LSz. 1987. 2. sz. 47-59. o., Molnár András: "Deák Ferenc nekünk nem királyunk !" Az 1843-as zalai követválasztás anatómiája. In: Skandalum. Magyar közéleti botrányok 1843-1991. Bp., 1993. 9-26. o.

121.

1844. december 8.

A kanizsai Védegylet megalakulása Csány László levele Kossuth Lajoshoz (részlet)

A védegylet mozgalom 1842 nyarán Tolna megyéből indult el, amikor a helyi ellenzék Perczel Mórral az élén kötelezte magát, hogy csak hazai iparcikket vásárolnak. Lépésükkel kedvezőbb feltételeket, szélesebb piacot kívántak teremteni az osztrák vámpolitika által elnyomott magyarországi ipar számára. A mozga-

lomba csakhamar bekapcsolódott Zala megye is. A helyi ellenzék vezéralakja, Csány László vetette fel a megye 1842. november 17-i közgyűlésén, hogy Zala is alakítson a "Honi műgyár cikkek használása" érdekében egy egyesületet, amelynek tagjai hazai gyapjűszövet, porcelán és papír vásárlására és használatára kötelezik magukat. A szervezkedés azonnal megkezdődött, és néhány hónap alatt Zalában is többszázan csatlakoztak a védegylethez. Alakuló ülésüket 1843. február 14-én tartották a zalaegerszegi megyeházán. A zalai védegylet vezetőségében Deák Ferenc és Csány László mellett ott volt a megye egész liberális vezéralakja, és ott voltak a környék vállalkozó zsidói (kereskedők vagy gyárosok) is. Az első konkrét eredmények közé tartozott, hogy a megye alkalmazottai számára szükséges posztót a mozgalomba bekapcsolódó kőszegi posztósoktól rendelték meg. A zalai védegyletnek is új lendületet adott az Országos Védegylet 1844. októberi megalakulása. Erre azért került sor, mert az országgyűlés sem tudta elérni a Magyarországra nézve hátrányos vámszabályok megváltoztatását. Miután a tervezett védővámot nem sikerült az ország határain bevezetni, a védegyleti tagok becsületszóra kötelezték magukat, hogy tíz évig csak magyarországi árut vásárolnak, ha erre lehetőségük van. Az országos mozgalom keretében Zala megyében szerveződött meg a legtöbb védegyleti osztály, szám szerint 14. Deák Ferenc, aki az országos vezetőségnek is tagja volt, Szentgróton, míg Csány László Kanizsán szervezett védegyletet. Mindketten baráti kapcsolatban és levelezésben álltak a védegylet mozgalmat országos szinten összefogó - és annak tulajdonképpeni lelkét képező - Kossuth Lajossal.

E hónap 6-án a kanizsai vidékbeli Védegylet alakult - ebben az elnökséget elvállaltam, mert gondoltam, hogy a nehéz kezdetnél némi hasznost eszkezelhetek. Eddig tettünk, mit rövid idő alatt tenni lehetett, de az ezernyi annyi kétkedések eloszlátására az enyémnél sokkal tágosb tüdő, és a dolgoknak bővebb ismerete kívántatnék. Jegyzőkönyvünket Önnek, de csak Önnek megküldjük áttekintés végett, vajon így jó van-e a kezdet? Kérem Önt, az abban foglalt kétségek csomóját oldja fel, különben lehet, hogy azt mi majd elvágjuk, de ügyetlenségünk valószínűleg nem fog célhoz vezetni.

Itt a kalmárok, kik Bécsben hitellel bírnak, s azt kezdetben nálunk feltalálhatni nem hiszik, ellenünk dolgoznak, mert a bukástól félnek. Mások vegyes kereskedést szándékoznak üzni honi és külföldi árukkal; ennél a csalás, csalódás kikerülhetetlen, de másrésről a kevés számú honi árucikkeli kereskedőkre szorítkozni, az egyedáruság káros tekintetéből szinte rossz következtést szülne. Ismét mások kétkednek a honi cikkeknek kellő mennyiségben kaphatásán, és határozatlanok; Bécs, vagy Pest felé induljanak-e?

Szerettem volna megtudni szükségünk mennyiségét, de ez lehetetlen, mert aláíróink száma napról-napra szaporodni fog. (Most körülbelül harmadfélszázan

vagyunk, de egy órától a másikig, számunk egy-kettővel növekszik.) Január hónap tartandó közgyűlésünknek jelentése a központi igazgatósággal körülményeinket jobban meg fogja ismertetni. Most még csak tapogatózunk, azt sem tudjuk, hogy mi alakban állunk a központi választmány és az igazgató társaság irányában ?

Forrás: MOL. R 104. A Védjegyre vonatkozó iratok. II. K. 20. sz.

Irodalom: Molnár: Csány 36-38. o., 47-56. o.

122.

1845. március 2.

Zala megye haladó nemessége vállalja az adófizetést Az önkéntes adózók nyilatkozata

A liberális zalai megyevezetés nem nyugodott bele Deák Ferenc és a nemesi adóviselés megbuktatásába. Deák lemondása után senki nem vállalta a követséget, ezért 1843. augusztus 31-én újabb követválasztást tartottak. Hónapokon keresztül folyt a szavazójoggal rendelkező nemesség "meggyőzése", etetése, itatása. A választási kampány most a liberálisoknak sikerült fényesebben. A követválasztáson az ő híveik voltak elsöprő többségben, elfogadták a háziadó fizetését, és követték választották Deákot. Deák azonban látva, hogy a győzelmet csak alantas korteszökökkel sikerült biztosítani, nem vállalta el a követséget. A történetek őt igazolták; a következő, szeptemberi közgyűlésen ismét a maradiak kerültek többségbe, és arra utasították a megye követét, hogy ne támogassa a nemesi adófizetés bevezetését. Deák új taktikához folyamodott. A megye 1844 novemberében tartott közgyűlésén, ahol nem jelentek meg tömegesen az adót ellenző kortesek, visszaállította az adófizetést támogató megyei határozatot, és kijelentette: "tegyen bár az ellenfél kortes-erővel bármit a haladás elvei ellen, mi azt a legközelebbi gyűlésen, melyre ők korteseket nem hoznak, meg fogjuk változtatni !". Az országgyűlés időközben nem fogadta el a közteherviselés bevezetését, pedig már közel járt hozzá. A közteherviselés ügyének országgyűlési bukása után, 1844 decemberében a tolnai liberálisok vezére, Bezerédj István mutatott követendő példát: önként vállalta az adófizetést. 1845 januárjában Kossuth Lajos vezetésével néhány Pest megyei nemes is hasonló felajánlást tett. Őket követte Zala megye 244 nemesének felajánlása: Deákkal élükön kijelentették, hogy addig is, míg a tárgyban törvény nem születik, birtokarányosan fizetni fogják a háziadót. A közteherviselés 1848-as bevezetését megelőzően ez volt a legnagyobb méretű önkéntes adóviselés az országban, bár a vállalt adónak még felét sem fizették be.

Alulírottak ezennel kijelentjük, hogy mi addig is, míg a nemesi rendnek adómentességét az igazság és közérdek kívánatihoz képest végképpen megszünteti a törvényhozás, tetteges részt kívánunk venni a közterhek viselésében; ugyanazért kötelezzük magunkat, hogy míg élünk, s a megye kebeliben lakunk vagy bírunk, a megyei beligazgatás költségeinek birtokaránylag reánk eső részét, vagyis anynyit, amennyi ezen beligazgatási költségekből reánk esendő volna - ha mindenki birtokaránylag részt venne ezen teherviselésben - évenként a megye házipénztárába mint rendes adót be fogjuk fizetni, magában értetődően, hogy ha majd a törvény állandó és rendes adózás alá veszi a hon polgárainak minden osztályait, akkor reánk nézve is ezen kötelezésünk helyett a törvény rendelete fog szabályul szolgálni.

Deák Ferenc [és összesen 223 társa]

Forrás: ZML. kgy. ir. 1845:530. (az adózók sajátkezű aláírásával)

Irodalom: Molnár András: "A zalai ágyúzás". Zala megye önkéntes adózói (1845-1848) In: Századok, 1996. 5. sz.

123.

1845. július 26.

Tiltakozás az igazságtalan tagosítás miatt

A pölöskei jobbágyok levele földesurukhoz, Széchenyi Istvánhoz (részlet)

A korszerű nagyüzemi földművelés elengedhetetlen feltétele volt a tagosítás, a szétszórtan, sokszor egymástól nagy távolságban fekvő birtokrészek egy helyen (egy tagban) való egyesítése. Többnyire hivatalos eljárással, birtokcsere útján történt. Célja a gazdaságosabb művelés, a rövidebb munkaráfordítás volt. A tagosítást a racionálisabb tőkés termelés követelte meg; az egy község határában fekvő egyazon birtokos parcelláit a birtokosok közös megegyezése, vagy valamely igazságszolgáltatási fórum döntése alapján a határ újrarendezésével (a földek újraelosztásával) egy tagba vonták össze. E folyamat Magyarországon különösen a reformkorban, az allódiუმok kialakításával, a majorsági gazdálkodás térhódításával gyorsult fel, azonban csak a 20. század elejére fejeződött be. Ott, ahol a tulajdonosok nem tudtak megegyezni a földek cseréjéről, sokszor évtizedekig tartó pereskedés kezdődött, amely rendszerint a vagyonosabb, rangosabb fél győzelmével végződött. Így történt ez Széchenyi István zalai, pölöskei uradalmában is. A pölöskei uradalom 1848-ban lezárult tagosítási és legelőelkü-lönözési

pereiben szinte gátlástalanul érvényesült a törvényesített formában lehetővé tett föld- és legelőrablás tendenciája. A jobbágyság földjei számára kivétel nélkül a határ legszilányabb részét hasították ki, a közös legelőből pedig tekintélyes részt különöztek (foglaltak) el az uraság részére. A Pölösken követett módszerek az általános gyakorlatnak feleltek meg. Azokat a humánus szempon-tokat, amelyeket Széchenyi a nagyecenki uradalom rendezésekor még érvényesített, itt teljesen háttérbe szorította a kapitalizálódó nagybirtok profitigénye. E tekintetben Széchenyi is a nemesi reformpolitika általános tendenciáját követte: elsősorban politikai jogok juttatásával kívánta megadni a parasztságnak a felemelkedés lehetőségét, a tényleges anyagi engedmények elől viszont eléggé elzárkózott.

Méltóságos Gróf, Földesuraságunk ! Több évek előtt könyörögtünk Méltóságod előtt az uradalmi tisztség által pusztulásunkra készített tervek elhárítása és bajaink orvoslása végett. Azt írta akkor Méltóságod, hogy közibénk jövend, megvizsgálанд mindent, s megorvosland. Számos évek folytak azólta le, és Méltóságod keze írásában foglalt, általunk híven őrizett szent fogadását nem teljesítette. Hallottuk mink azt, részént olvastuk, mit írt Méltóságod jeles könyveiben a magyar szegény ember boldogítására. Tettleg óhajtánk érezni azon arany szavakat. [De] mi szegény becsületes hív alattvalók Méltóságodtól vagy elfelejtettünk, vagy csekélyben vetettünk, vagy megvettettünk. [...] A tisztség perekre pereket kezd és halmoz ellenünk. Az első pereket félreteszi, félreteszi velök okleveleinket, melyeket bennök előadtunk, s az utóbbiakban, mikhez mi mind nem értünk, úgy vezeti a dolgot, hogy mi szegény tudatlanok veszítünk. Innen van, hogy a napokban, hihető ilyen perek következésében, házaink mellett bírt legjobb, századok ólta mívelt szántóföldjeinket, melyekből egyedül éltünk, melyek jövedelmének köszönhetjük, hogy minden adózásokat teljesíthettünk, ezen földjeinket, ezen életünket, ezen mindenünket a tisztség egy szolgabíró és mérnök urak által elfoglaltatta, legszebb veteményünknek haszonvételeit se várván be, ekékkal keresztül szántatta, s már most az útra vezetett, melyen a teljes bizonyossággal koldusbotra jutni fogunk. - Ily prókatori [jogászi] mesterkedésekkel kivívott ítélettel nyert földeket kíván-e gróf Széchenyi István bírni ? Kívánja-e gróf Széchenyi István elvenni tőlünk azon jó földjeinket, melyekből élünk, melyek egyedül tartanak fel bennünket ? Kívánja-e maga sokkal rosszabb földjeiért elvenni, s azzal szegény hív jobbágyságot károsítani? Ezt kérdi közülünk minden jó ember és mindenik azt feleli: ha akármi prókatori mesterkedésekkel megnyeretett is, - gróf Széchenyi István nem képes illy birtokot elfogadni [...]. Engedjen bennünket élni Méltóságos Gróf, s mi is, ennek utána is, e szerént fogunk maradni igaz hív jobbági: pölöskei helységbeliek.

Forrás és irodalom: Tilkovszky Lóránt: *A tagosítás és legelőelkülönözés Széchenyi István pölöskei uradalmában.* In: *Göcseji emlékkönyv 239-255. o. (a levelet a 249. oldalon közli)*

124.

1845. augusztus 2.

**Takarékpénztár alapítása Nagykanizsán
A takarékpénztár alakulási jegyzőkönyvéből (részletek)**

Zala megye első modern hitelintézete (bankja) Kanizsán alakult meg 1845-ben. Sem a hely, sem az időpont nem véletlen. Kanizsa nem csupán a céhes kézművesipar zalai központja volt, a zsidó kereskedelmi tőke is itt koncentrált. A terménykereskedelemmel és katonai szállításokkal foglalkozó zsidó kereskedők jelentős vagyont és tőkét halmoztak fel Kanizsán, ők hiteleztek a fél Dunántúlnak. Tőkéjük találkozott Zala megye liberális vezetőinek politikai törekvéseivel, ráadásul Löw Lipót, a kanizsai zsidók tudós főrabbi is a helyi zsidóság magyarosításán fáradozott. A védegylet mozgalomban azután - közös érdekből - egymásra talált a liberális nemesség és a város vagyonos zsidósága, és közösen hozták létre a kanizsai takarékpénztárat. A takarékpénztár alapszabályait - a községi pénztár mintáját követve - maga Csány László dolgozta ki Deák Ferenc segítségével, míg a 15.000 ezüstforintnyi alaptőkének jó részét a helybeli zsidó kereskedők fizették be. A "Kanizsai Takarékpénztár egyesület" részvényesei első gyűlésüket 1845. május 1-jén tartották a kanizsai városházán. A pénztár hivatalos megalakítására az alapszabályok felső jóváhagyása után, 1845. augusztus 2-án került sor. Az alapítók közül vezetőségi tagok lettek Deák, Csány, a város előljárói és a környékbeli tehetős zsidó kereskedők, gyárosok. A kanizsai takarékpénztár életerős vállalkozásnak bizonyult. Túlélve mindenféle politikai megrázkódtatást, a város tőkés fejlődésének egyik motorja lett.

1845. évi augusztus 2-án a "Kanizsai takarékpénztári társaság" által tartott nagygyűlésben a takarékpénztári társaság alakulása előtt tétetni kellett előleges intézkedések megtételekkel megbízott ideigleni választmány működése ideje alatt történetekről általa vezetett jegyzőkönyvet bemutató, az felolvasott s helyeseltetett.

Az aláírt részvényekre lefizetni kellő 50 ezüstforint néhány részvények kivételével befizettetvén, azon részvények pedig, melyekre az 50 ezüstforint bé nem fizettettek, nyomban másoknak adatván, és a lefizetni kellő 50 ezüstforint azokra is letétetvén, miután ez szerint a 300 részvényekre lefizetni határozott 15000,

azaz tizenötezer ezüstforint Hauser János úr ideigleni pénztárnok kezeire lefizettek, az alapszabályok felolvastattak, s minthogy azok a társaság részéről elfogadtattak, a társaság magát alakította, továbbá mivel a pénztár megnyitására az alapszabályok értelmében egy fő és egy aligazgatók, mégis 36 választmányi tagoknak kell megválasztatni, ezek megválasztása elhatározott, mihez képest Chernel Ignác úr fő-, Tárnok Alajos úr aligazgatóknak, Albanich Flórián, Babocsay János⁹⁸, gróf Batthyány Károly, Bernárd Gáspár, Chinorányi Boldizsár, Csány László, Deák Ferenc [és még huszonkilencen] választmányi tagoknak titkos szavazás útján választattak. [...]

A társaság által szótöbbséggel elfogadott társasági alapszabályokat, úgy a társaság címét a soproni királyi váltószéknél bejegyeztetni kellett, a választmány a társaság által felhatalmaztatik, hogy a társaság alapszabályait, s alapszabályilag meghatározott következő címét: "Kanizsai takarékpénztári társaság" bejegyeztesse.

Forrás: ZML. *A Nagykanizsai Takarékpénztár Rt. iratai. A Nagykanizsai takarékpénztár társaság nagygyűléseinek jegyzőkönyve 1845. május 1. - 1869. február 15.*

Irodalom: Tripammer Gyula: *Adatok a Nagy-Kanizsai Takarékpénztár Részvénytársaság ötvenéves fennállásának történetéből.* Nagy-Kanizsa, 1895., Molnár: Csány 53-55. o.

125.

1847. június 14.

Zala megye tisztújítása

August de Gerando francia utazó leírása (részletek)

Az 1830-as évek második felében az úrbéri törvények végrehajtása, az 1840-es évek elején a vallásszabadság kérdése, majd 1843-tól kezdődően a nemesi adózás ügye megosztotta Zala megye nemességét is. A lényeges politikai kérdések a megyegyűlésen dőltek el, ahol valamennyi zalai születésű, vagy a megyében birtokos felnőtt nemes férfinak szavazójoga volt. Zala megye reformkori lakosságának mintegy 9 %-át (közel 27.000 fő) a nemesség alkotta. A vármegye nemeseinek 1845-ös lajstroma 5383 nemes családfőt és 9714 felnőtt nemes férfit vett számba. Ők elsősorban az országgyűlési követválasztások és a megyei tisztviselők választása, az úgynevezett "tisztújítás" alkalmával éltek szavazójogukkal. A választásokon egymással vetélkedő pártok az 1840-es évek közepétől már kifejezetten politikai alapon szerveződtek. Az 1843-as botrányos követválasztás után a

⁹⁸ Chernel Ignác a kanizsai Batthyány uradalom ügyésze, Tárnok Alajos pedig levéltárnoka volt. Albanich Flórián és Babocsay János városi vezetők voltak. (Lásd 1848. március 20.)

"fontolva haladó" konzervatív tisztviselők kerültek többségbe az 1844-es tisztújítás idején. A vereségből felocsúdó zalai liberálisok 1847-ben - háromévente választották újjá a tisztviselői kart - visszavágásra készültek. " Hazánk politikai bonyodalmaiban a tisztújítási mozgalmak legtöbbször többé nem személy, de elvkérdéssé változtak, így minden mozgalom egyszersmind politikai pártmozgalom, melynek jó vagy bal eredménye a szabadelvű vagy pecsovics [maradi] párt mérlegének egyensúlyát rugtatja fel vagy alá" - fogalmazott a liberálisok egyik választási felhívása. Az ellentétek különösen a másodalispán személye körül éleződtek ki. A liberálisoknak azonban a jól ismert kortesfogások segítségével nagyobb választói tömeget sikerült mozgósítani, így végül az ő jelöltjeik nyerték el a hivatalokat. A tisztújítás eseményeit egy francia utazó (szemtani) kissé romantikus leírásában idézzük fel.

Nemrég voltunk szemtanúi a Zala megyei tisztújításnak. A megye főhelye, Egerszeg kis városa, egészen pezsgett néhány ezer, falai közé jövendő nemes várakozásában. A városon kívül a síkon két tábort állítottak a két párt választói számára. A választást megelőző estve a nemesek ezer külön utakon menének a vezéreik által megjelölt helyekre. [...]

A szabadelvűek tábora, melyet meglátogatánk, fáktól árnyékolt völgybe volt telepítve⁹⁹, melynek kezdetén a szekerek és lovak helyheztek körbe. Ezen tágas kerítés, melyet a 9. századbeli foglaló magyarok magokénak ismertek volna, mindegyre szélesedett, midőn új csoportok érkeztek. A tábor közepén néhány ifjú karddal őrizte a felállított zászlókat. Másutt zenészek húzának nemzeti dalokat és a nemes falusiak pengették sarkantyúikat, és táncolának az egerszegi ifjú leányokkal és menyecskékkel, kik használnák az alkalmat egy-egy csárdás megjárására. [...]

Másfelől egész ökrök sülték óriási szálfákból rakott tüzek előtt, és nagy hordóknak, melyekben magas férfi fennállhatott volna, kiverék fenekét. 80 szekerek hordták a táborba a kenyereket, 350 nagy sajtot és 100 mázsánál több húst¹⁰⁰. Az éj táncsal, énekkel és hazafiúi beszédekkel tölt el.

Másnap reggel hét órakor indulának a nemesek a város felé, gyalog, zászlóaljanként, nagy renddel. Vezéreik, kik újra a sorok élén tartózkodának, néha megállíták, szólani akarván hozzájuk és új lelkesedést önteni beléjük. [...]

A csapatok megérkezének a megyeház elébe, hol az adminisztrátor volt és a hivatalokról lemondó tiszttek. A gyűlés terme nem lett volna elég tágas ezen sokaság befogadására, s azért künn maradának a várostérén. [...]

⁹⁹ a kaszaházi réten, a mai vásártéren

¹⁰⁰ nyilvánvaló romantikus túlzás

A második alispán és a többi megyei tisztek választása iránt nem értett egyet a két párt, mely mindegyik kész lajstrommal volt ellátva, és az forgott kérdésben, ki részén van a többség. Az adminisztrátor habozni látszott. De a szabadelvűek felvilágosítás végett az ellenpárti vezérek egyikét hordozák körül táborukban, kinek megmutatták az ügyeket fenntartó nemeseknek nagy számát. Azonnal kétségtelen lőn, miszerint részükön van a többség, és tüstént végbement a választás.

Forrás: Gerando Ágost: Politikai közszellem Magyarhonban. Pest. 1848. 1. rész. 102-105. o.

Irodalom: Molnár András: Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében. Festetics Leó főispáni helyettes jelentései és emlékirata. In: Zalai Gyűjtemény 35. 93-181. o.

126.

1847. július 20.

A balatoni gőzhajózás kezdetei Széchenyi István felhívása Zala megyéhez

A balatoni gőzhajózási megteremtése Széchenyi István nevéhez fűződik. Az ötletet még Kossuth Lajos vetette fel 1842-ben, majd Zala megye alispánja, a "fontolva haladó" Hertelendy Károly karolta fel az ügyet, a megvalósításhoz azonban Széchenyi hathatós támogatása kellett. 1845 nyarán Széchenyi a helyszínen vizsgálta meg a gőzhajózás feltételeit. Miután a szakértők a Balatont gőzhajózásra alkalmasnak találták, Széchenyi hozzákezdett a részvényesek toborozásához. A részvényesek első közgyűlését 1845 decemberében tartották. A vezetésben részt vállalt Kossuth is, és ő készítette el a "Balaton Gőzhajózási Társaság" alapszabályait. Az alapszabályokat a társaság 1846. április 6-án tartott pesti közgyűlése hagyta jóvá. Még abban a hónapban megjelent Széchenyi "Balatoni gőzhajózás" című röpirata is. A Balaton első gőzhajóját, amelynek testét az Óbudai Hajógyárban, gőzgépét pedig Angliában készítették, az 1844-ben elhunyt Kisfaludy Sándorról nevezték el, és Széchenyi születésnapján, 1846. szeptember 21-én bocsátották vízre Balatonfüreden. A Kisfaludy gőzös októberi, többnapos próbaútja során bejárta az egész Balatont. Széchenyi elégedetten nyugtázta a nyilvános bemutatkozás sikerét, és 1846 decemberében kérte Zala megye pártfogását is a menetrendszerű járatok megindításához. A megye 1847. február 22-i közgyűlése támogatásáról biztosította Széchenyit. Széchenyi az alábbi levelet 1847 nyarán, Balatonfüredről írta Zala megyéhez, és a Balaton Gőzhajózási Vállalat fejlesztéséhez kérte a megye segítségét.

Azon sok teendő közé, melyek - éppen mert még nem virágzott, ezért virágzandó - hazánkban minden jobb keblűek kellemes kötelességei közé tartoznak, kétségkívül a közlekedés könnyítése is tartozik. Ennek mily lényeges része a vízen való közlekedés ? azt bővebben mutogatni szükségtelen. Ámde ha ezzel még hazánk egyik legkieesebb vidékének éppen az élénkebbítés általi emelése, tehát a hasznosnak a gyönyörrel összesítése is eléretik; e kettős cél kimutatásában elég csak alkalmat nyújtani, hogy ahhoz egyszersmind a hon virágzását óhajtók annál na-gyobb készséggel járuljanak.

Mily mértékben eshetik közhasznóság tekintetébül a honi több hasznos vállalatok közé a Balaton Gőzhajózási Vállalat ? Ha a tekintetes karok és rendek bölcsességét és hazafiúi érzelmeiket tiszteletben tartjuk - mit ha nem tennénk, vétenők - arra okokat felhozni annál inkább tartózkodunk, mert hisz éppen e tisztelt megye az, melyet, mint szomszédost, a helybeli körülmények alapos ismerete erről már magában kétségkívül meggyőzött.

És e vállalat - mint azt örömmel s némi megnyugtató érzettel nyilváníthatjuk - már életbe lépett nemcsak, de a kezdet nehézségeihez mérve biztató sikerrel is mutatkozik. Azonban hogy a még gyenge csemete gyümölcsöző élőfává növelked-hessék, arra a magyarok Istene áldásán kívül ernyedetlen közremunkálás és hazafiúi kezek nyújtása kívántatik.

Ebben fogják hát a tek[intetes] karok és rendek annak kulcsát feltalálni, miért fordulunk jelen kérelmünkkel éppen a tek[intetes] karoknak és rendeknek is kegyes pártfogása elébe, miért kérjük azt ki jelenleg általánosan, és addig is, míg ezen - mert a tek[intetes] karok és rendekbe helyeztetik - azért nem csalódható bizodalomnál fogva, a koronként magokat előadható körülmények szerint részletes kérelmeinket is előadni bátrak leszünk ?

S midőn ezt tennénk, semmit nem kételkedünk, hogy az erre vezető utaknak figyelembevételé, a megye kebelében netalán létezhető köszén találhatásnak, és más hasonneműeknek célszerű intézkedések általi előmozdítása már magokban véve is sokkal inkább szíven fekszik a tek[intetes] karoknak és rendeknek, hogy sem ezt különösen is kikérni szükség volna.

A legtisztább érzettel s mint kell, eszélyes kiszámítással megkezdett jelen vállalat sikerét mint tudjuk, csak a szállításnak biztosítása, s lehető legkényelmesbé tétele eszközölheti. És erre nézve semmit el nem mulasztunk részünkről is, s azon leszünk, hogy azt még legalább egy másik gőzösnek is minél előbb létrehozásával eszközöljük.

Hogy tehát a magokban gyengék a tek[intetes] karok és rendek kegyes pártolása által erősödheünk, engedjék meg a tek[intetes] karok és rendek, hogy hazafiúi vállalatunkat ismert buzgó közremunkálásukba, s pártfogásukba ajánlanunk szabad legyen.

Forrás: Molnár: Széchenyi 62. o.

Irodalom: Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém, 1988. 366-381. o., Molnár: Széchenyi 57-58, 61-64. o.

127.

1847.

**Liberális zalai ifjak a forradalom előestéjén
Degré Alajos visszaemlékezéséből (részlet)**

Degré Alajos (1819-1896) 1848 márciusi ifjainak egyike, a reformkor fiatal írónemzedékének közismert egyénisége volt. Kevésbé írói tehetsége, sokkal inkább alkalmazkodó modora, jó szónoki képessége, remek humora, önzetlen természetete közkedvelté. Petőfi Sándor baráti körének egyik kedvence, kortársai szerint "lovagiasan könnyelmű, szeretetreméltó és jó cimbora volt". A szellemesen társalkodó fiatalembert az 1843/44-es pozsonyi országgyűlés liberális ifjúsága is vezérének tekinthette. Talán éppen itt került ismeretségbe ifjabb Csúzy Pállal, a zalai reformellenzék egyik hangadóival. Csúzy meghívta apja zalai birtokára, Becsehelyre. Degré 1847 szeptemberében tett eleget a meghívásnak, és Zalában életre szóló élményekben volt része. Kehidán meglátogatták Deák Ferencet, majd zalai barátai - mint elszánt liberálist - magukkal vitték az István főherceget fogadó megyei küldöttségbe is. Degré ekkor ismerkedett meg és barátkozott össze Zala megye liberális ifjúságával. A reformkor társasági életének hangulatát kiválóan bemutató visszaemlékezésében nagy szeretettel idézte fel zalai barátainak alakját is. Ők szinte valamennyien a zalai reformellenzék második, fiatalabb generációjához tartoztak, azok közé, akik gyorsabb, radikálisabb változásokat akartak, nem érték be apáik és idősebb pályatársaik megfontoltabb, mérsékeltabb politizálásával. Ők már reformszellemű világban nőttek fel, az álmaik és elképzeléseik merészebbek lehettek. Magasztos eszmék iránti romantikus lelkesedés fűtötte őket; fiatalok és idealisták voltak. Bátran, sőt vakmerően vállalták a szabadságharc kihívásait.

Rosszul számítottam, hogy majd Csúzy Palinál dolgozni fogok. Pali szeretett mulatni, s ha a kastély nem volt tele vendéggel, mi ültünk lóra, s bejártuk a vármegyét. Ily élvezetek mellett háttérbe szorult a munkakedv; Letenyén gróf Andrássy Aladár kastélyában feledte az ember, hogy más is van a világon, mint öröm és élvezet; Belatinszen Ghica György¹⁰¹ kiapadhatatlan jókedvével elragadta vendégeit; Inkey Kázmér, ki spanyol grand módjára bikaviadalt rendezett, s mint viador maga állt ki, le is győzte a megszilajult bikát. Inkey Muki [János] meg oly vendégséget adott, melyen az egész megyei ifjúság megjelent. Én aztán időt szakítottam magamnak, elmentem az öreg Svastics Jánoshoz, ki megtette azt, amit senkinek sem szokott, elővette hegedűjét, s azokból az ő szívhez szóló, s

¹⁰¹ helyesen: Belatincon Gyika György

lelket elandalító szerzeményeiből annyi művészet-, érzés- s magyaros eredetiséggel játszott, hogy ott tudtam volna feledni magamat a végtelenségig. Végre a mulató társaság fölfedezte, hol vagyok, kiragadott szellemvilágomból, s visszavittek a terített asztalhoz. Minő tűzrőlpattant fiatalság volt ez ! Csúzy Pali, Inkey Kázmér, Inkey Muki, Dóry Pali és János, Csillag László, Bottka Mihály, Püspöky Gráci, Skoblics Laci, Báthor Géza, gróf Schmiedegg Kálmán, Csányi Elek stb. Annak idején mily kitűnő honvédek lettek. Csúzy Pali, egyetlen örökös, több mint százezer forint jövedelem ura, elment közvitéznek, s a csatatéren nyert érdemei folytán felvitte őrnagyig. Püspöky Gráci a három első közt volt, kik Buda falaira kitűzték a magyar lobogót¹⁰². Inkey Kázmér nemcsak maga volt hős, de neje is, egy német születésű grófnő, a szépek legszebbike, mindég ott lovagolt férje oldalánál, mikor az a leghevesebb ütközetekben zászlóalját vezényelte. Schmiedegg Kálmán, a délceg huszár, ki aztán mint száműzött Párizsban hunyt el. Szóval, mind olyan kitűnő fiú volt, kinek nemcsak a szája járt pohár mellett, s nemcsak Sárközi zenéje lelkesítette, hanem magasabb s szentebb eszmék is. A felköszöntőkben elmondott nagy és szép gondolatok nem voltak üres szavak, átérezte azokat mindenik, s kész volt értök meghalni. Úgy, mint Pesten, s az országban mindenütt, az ifjúság itt is fel volt izgatva, maga sem tudta mitől, el volt készülve, maga sem tudta, mire ... de hogy valaminek jönni kell, azt itt is, ott is s mindenütt hitték. Hogy mi ? hogyan és mikor ? Arról ugyan senkinek sem volt még csak sejtelve sem. Politizált mindenki, még a nők és gyermekek is. Viharosak voltak a gyűlések, a multságok, még az időjárás is. Kossuth neve hangzott végig az országon, s Petőfi dalait énekelték.

Forrás és irodalom: Degré: *Visszaemlékezéseim.* (Az idézett szövegrész a 155-156. oldalról való.)

128.

1848. március 20.

Nagykanizsa város 12 pontja

Körlevél az ország lakosságához (részletek)

A március 15-i pesti forradalom hírére Zalában a polgárosodó iparos és kereskedőváros, Nagykanizsa népe reagált legélénkebben. Idő kellett persze, amíg a szemtanúk vagy hiteles információk a rossz közlekedési feltételek mellett Zalába értek, így csupán március 19-én kezdték meg az ünneplést a kanizsaiak. A

¹⁰² Lásd 1849. május 21-nél !

szervezkedésben a város öntudatos elöljárósága, a helyi értelmiség és a diákság járhatott élen. Kokárdát tűzött Kanizsa apraja-nagyja, és a Felső templom melletti téren népgyűlést tartottak, ahol a pesti forradalom vívmányait ismertették. A városháza homlokzatára "szabadság-egyenlőség-testvériség" felirat került. A középületeken nemzetiszínű zászlóval cserélték fel a császári sasos fekete-sárga lobogót. A császári címereket és színeket mindenütt bemeszelték vagy átfestették, és helyükre magyar nemzeti jelképek kerültek. Március 19-én este a várost kivilágították, és a nép éljenezve, zeneszóval járta az utcákat. A város tanácsának vezetői, Albanich Flórián városbíró, Babochay János népszószóló és Tóth Lajos főjegyző egy kiáltványt fogalmaztak, amelyet másnap, március 20-án mintegy hatszáz kanizsai polgár irt alá. Kanizsa város kiáltványát rövidesen kinyomtatták, és az ország számos megyéjéhez, mezővárosához eljuttatták. A kiáltvány kísérőlevele - a francia forradalom mintájára - "Tisztelt Polgártársak !" - megszólítással kezdődött. Kifejezte a kanizsai polgárság örömét, meglegedését a forradalom vívmányaival és az országgyűlés eddigi eredményeivel kapcsolatban. Üdvözölték a sajtószabadságot, a közteherviselést, a felelős kormányt, az úrbéri viszonyok megszüntetését, a nemzeti őrsereget és a népképviselést, majd pesti mintára - de attól eltérő tartalommal - ők is 12 pontban fogalmazták meg (az országgyűlés figyelmébe ajánlva) kívánságaikat.

Az ország egybegyűlt rendeibe helyezzük minden bizodalunkat, bennök központosulnak legedesebb reményeink, hogy [...] az itt alább következő pontoknak diadalát is kivívandják, s így nemzeti erőnket, jólétünket, boldogságunkat és dicsőségünket örök időre megalapítandják. Óhajtjuk ugyanis 13 ezren, s velünk együtt, mint hinni szeretjük, óhajtja még sok millió:

1. Az évenkénti országgyűlést Budapesten.
2. Óhajtjuk, hogy a népképviselő törvényének kidolgozása első legyen az országgyűlési teendők közül.
3. Óhajtjuk minden vallás és polgári tekintet nélkül, minden honlakosra nézve törvény előtti egyenlőséget.
4. Óhajtjuk, hogy az úrbéri viszonyok, ideértve a szerződéses helyeket is, úgy szinte a regálék¹⁰³, papi tizedek minél előbb végképp megszüntessenek.
5. Óhajtunk Nemzeti Bankot.
6. Óhajtjuk, hogy a katonaság esküdjék az alkotmányra, az idegen katonák küldessenek ki országunkból, katona polgártársaink pedig adassanak viszsza hazánknak.

¹⁰³ a királyt illető jövedelmek

7. Óhajtunk esküdszéket egyenlőség és képviselet alapján.
8. Óhajtjuk, hogy a politikai statusfogyók szabadon bocsátassanak.
9. Óhajtjuk, hogy a papi javak nemzeti javakká fordíttassanak, ezek jövődelméből a kisebb clerus [alsópapság] sorsa javíttassék, a népnevelés előmozdíttassék, és egyéb közhasznú intézetek létesíttessenek.
10. Óhajtjuk, hogy a tanítói szabadság alkotmányos szellemben megállapíttassék.
11. Óhajtjuk, hogy Erdély hazánkkal egyesüljön.
12. Végre óhajtjuk, hogy a kis lotteriák [szerencsejátékok] eltörültsessenek, mint ugyanannyi mételtyei a szerény életremények- s munkaszeretetek.

Ezek azon óhajtások, melyek teljesüléséért velünk együtt sok millió polgártárs a bizodalom és tisztelet legforróbb érzelmeivel járul a haza és a közboldogság szeretetétől lángoló ország - rendeihez [...]!

Forrás: ZML. Zeg. v. régi lt. 502. sz. Nagykanizsa nyomtatott körlevele.

Irodalom: Novák: Zalavármegye 12-16. o., Vajda László - Vajda Lászlóné: Zala 8-10. o.

129.

1848. március 21.

A forradalom híre Zalaegerszegre érkezik

A város közgyűlésének határozata a nemzetőrség felállításáról (részlet)

A pesti forradalom eseményeiről és vívmányairól szóló első hiteles értesüléseiket Csány László leveleiből szerezhették Zala megye politikai vezetői. Csány, a zalai liberális nemesség pártvezére ezekben a napokban éppen Pesten tartózkodott, így akaratlanul is szemtanúja, majd cselekvő részese lett a történelmi átalakulásnak. Zalai barátait - saját tapasztalata alapján - arra figyelmeztette leveleiben, hogy ha "a tisztviselők megjelenendnek a nép között, békés modorban vezethetik a folyamatot". A liberális nemességnek tehát a forradalmi megmozdulások élére kell állni, hogy meg tudják őrizni befolyásukat, és fenn tudják tartani a rendet. Ilyen megfontolások vezethették Csány barátait is, amikor Zalabéri Horváth János cs. kir. kamarással - a zalai reformellenzék másik oszlopos tagjával - élükön megjelentek Zalaegerszeg mezőváros március 21-i, rendkívüli közgyűlésén. Itt a kezdeményezést - Csány "instrukcióinak" megfelelően - Zalabéri Horváth János ragadta magához. Felolvastatta Csány hozzá intézett levelét, amelyből Zalaegerszeg népe értesülhetett a forradalmi vívmányokról. Csány arra is

utalt levelében, hogy Pesten már "polgári katonaság örködik a közcsend felett". Erre reagált Horváth, amikor felszólította a jelenlévőket "egy ideiglenes polgári őrseregnek" felállítására és alakítására. Zalaegerszeg polgárai ott helyben megkezdtek a nemzetőrség szervezését.

Méltóságos Horváth János kamarás úr, ki magasztos személyével a gyülekezetet szerencsétlenül méltóztatott, azon forró szerencsénél fogva, mellyel mint lelkes hazafi honjához viseltetik, a jelen időszakban majd minden európai státusokban [államokban] előfordult rendkívüli eseményekről, de leginkább minket magyarokat érdeklő, kedves édes honunkban azon rég óhajtott, ily hamar azonban mégis koránsem reménylett, és pedig minden véromlás nélkül a legbékésebb úton történt átalakulásról, úgy ennek következtében a béke, csend és közbátorság fenntartása érdemében nemcsak honunk fővárosában, Buda-Pesten, hanem több városaiban is használt módokról és eszközökről nemes szívű s nagylelkű hazánkfia, tekintetes Csány László táblabíró úrnak a budapesti eseményeket hűn rajzoló levelének felolvastatásával az egész egybengyűlt városi közönséget felvilágosítván, ezen mezővárosi közönséget is a közcsönd és bátorság fenntartása végett több más városok példájára, addig is, míg a törvényszerűleg megállapítandó rendes nemzeti őrsereg annak idejében rendeztetni fogna, egy ideiglenes polgári őrseregnek felállítására s alakítására lelkesen felszólította, és hathatósan buzdította.

Ezen minden honlakosira üdvöt árasztó általalakulás hallatára örömmérséssel telvék mindnyájoknak szívei, méltóságos kamarás úrnak szívreható és minden kebleket felhevítő felhívására a közcsönd és bátorság fenntartására megkívántató polgári őrseregnek alakítása nemcsak egyhangúlag és legnagyobb lelkesedéssel elhatározottat, hanem a kibocsájtott aláírási ívre többen a jelenlévők közül még a gyűlés alatt az őrseregbe magokat beírván, annak minél előbb leendő életbeléptése meg is kezdetett.

Forrás: ZML. Zeg. v. régi lt. 756. sz. Zalaegerszeg v. kgy. jkv. 1848:7.

Irodalom: Molnár András: Zalaegerszeg nemzetőrei 1848-ban. In: Zalai Gyűjtemény 36/I. 143-163. o.

130.

1848. május 8.

Az áprilisi törvények kihirdetése Zalában

A zalaegerszegi népképviselői gyűlés jegyzőkönyvéből (részletek)

Az utolsó rendi országgyűlésen megalkotott, és április 11-én a király által is szentesített törvények - amelyek az ország függetlenségének és polgári átalakulásának biztosítékai voltak - hitelesített, az uralkodó és Batthyány Lajos miniszterelnök által sajátkezűleg aláírt, nyomtatott példányát a miniszterelnöki iroda április 19-én küldte meg Zala megyének. A korszakalkotó jelentőségű törvények helyi közzétételének érdekében május 8-ra népképviselői gyűlést hívott össze a zalai megyevezetés. Szemben a korábbi megyegyűlésekkel, ahol csak a nemesség vehetett részt, a megvalósult polgári jogegyenlőség jegyében meghívták a zalai falvak, mezővárosok képviselőit is. Május 8-án a zalaegerszegi megyeháza előtti téren többezres tömeg - nemesek, mezővárosi polgárok, felszabadított jobbágyok vegyesen - hallgatta végig és éljenezte a törvények ünnepélyes kihirdetését, felolvását és a megye követének országgyűlési beszámolóját.

A közelebb befejezett országgyűlésen alkotott, királyi szentesítést nyert [...] törvénycikkelyeknek kihirdetésére kitűzött jelen közgyülekezetet, miután minden megyei községek képviselőik általi megjelenésre, és a tanácskozásbani részvételre a belügyek miniszterétől a megye alispánjához küldött utasítás nyomán eleve meghívattattak, a megyének főispánja, nagyméltóságú gróf Batthyány Imre úr az igen nagy számmal megjelent közönség előtt reggeli 10 órakor a megyeház előtti téren megnyitotta, és a megye közönségének mindenekelőtt elnökileg a köztanácskozások alatti rend és csend háborítatlanuli fenntartására történt felszólítása után Tolnay Károly volt országgyűlési követ maga, úgy előbbi követtársai, Csúzy Pál és Deák Ferenc urak nevében az ország gyűlésén történeteket egy ékes beszéddel a közönségnek előadta, s egyúttal az ottan történetekről s az ország gyűlésének eredményeiről végső követi jelentését is bemutatta.

Volt követ úrnak előadását a közönség számos éljenzésekkel vette, s tartott beszédét örök emlékül a jegyzőkönyvhöz csatoltatni, s hogy mindenkinek még bővebb tudomására juthasson, kinyomtatni rendelte, s egyúttal mind az ő, mind követtársának Csúzy Pálnak, mind pedig az ország gyűlésének végpercében az alkotott üdvös törvények létesülhetéséhez oly nagy befolyással volt Deák Ferenc megyei követnek a haza javára szentelt fáradozásaikért a megye egész közönsége hálás köszönete a közönség közül több felszólalók által nyilván kijelentetett, számos éljenzésekkel a közönség részéről nyilvánított, s a jegyzőkönyvbe bevezettetni határozottatott.

Ezek után a miniszterelnök által megküldött, s királyi aláírással ellátott törvények a jegyzői hivatal által pontonkint az egész közönség előtt nyilván felolvasztatván, kihirdetettek. [...] Miután mindezek ilyképpen történtek, s a megyei közönség arrul, hogy a jelen törvények által a nép minő jogokat kapott, s mivel tartozzék hazájának s nemzetének, többek által, valamint szinte elnökileg is érte-

síttetett, s a tulajdon szentségének sértetlenüli hagyásáról, a jó rend és csend fenntartására hathatósan íntetett, a jelen közgyülekezet elnök nagyméltóságú gróf főispán úr által befejezettnek nyilvánítottatott [...].

Forrás: ZML. Az 1848. május 8-i népképviseleti gyűlés jegyzőkönyve 1. sz.

Irodalom: Novák: Zalavármegye 24. o.

131.

1848. május 15.

Erőszakos erdőfoglalás Csehiben

Oroszváry László levele Csillagh Lajos alispánhoz

Batthyány Lajos miniszterelnök már a törvények királyi szentesítése előtt, március végén közölte Zala megyével a jobbágyszabadításról alkotott törvényeket, és kérte azok végrehajtását. Zala megye március 30-i közgyűlése rendelkezett az úrbéri viszonyok és papi tized megszüntetését, valamint a közteherviseelés elvét megállapító törvénycikkelyek közzétételéről. A kormány és a hatalomra került liberális nemesség iránti rosszindulatból azonban több helyen is bujtogatni kezdtek a zalai jobbágyságot, hogy a törvények szentesítését meg sem várva, azonnal tagadjon meg mindenféle úrbéri szolgáltatást. A földesurak és megyei tisztviselők, valamint a volt jobbágyság kisebb összejövendései ellenére Zala megyében gyakorlatilag már április első felében befejeződött a jobbágyszabadulás, az úrbéri szolgálatok és szolgáltatások megszűntek. A törvények május 8-i kihirdetése valójában már csak szentesítette a kialakult helyzetet. Akadtak azonban olyanok, akik tudatlanságból vagy készakarva félremagyarították a törvényeket, és a felszabadult jobbágyságot olyan követelésekre próbálták rávenni, amelyekről a törvény nem rendelkezett. A törvények ugyanis nem egyformán érintették a parasztságot. Az úrbéresek - telkes jobbágyságok és zsellérek - felszabadultak, és földjeik szabad tulajdonosai lettek. A majorságaik helyzete semmit sem változott, míg a paraszti sorban élő kisnemességet adózásra kötelezték, így ők inkább veszítettek, semmint nyertek volna. Az elégedetlenség számos zalai településen erőszakos cselekedetekben, szolgálat megtagadásban, vagy a szántóföld, legelő és erdő önkényes elfoglalásában öltött testet. A jobbágyszabadítás továbbfejlesztéséért küzdő parasztmozgalmak ellen kemény kézzel, a rögtönítélő bíraskodás elrendelésével lépett fel a kormány, de közben az igazságügy-minisztérium is a volt jobbágyságnak adandó további engedmények törvény-előkészítésén dolgozott.

Sietek a tekintetes urat azon körülmények felül értesíteni, melyek a sümegi uradalomhoz tartozó Csehi helységben a legközelebbi napokban előadták magukat. Ugyanis csehi Simon János visszatérvén a zalaegerszegi népgyűlésről¹⁰⁴, itthon a néppel lázítólag elhitette, miszerint az erdők jövőjére a vármegye rendelkezéséből Csehi helység rendelkezése alá tartozván, azokhoz többé a püspöknek joga nincs. Ezen lázításnak az lett eredménye, hogy az erdőket már most a csehi-ek effective [valóságosan] elfoglalván, fejszékkel és puskákkal őrzik az urodalom ellenében, és ebbéli akaratok elszántsága abbul is világos, miután Hertelendy Ferenc úrnak, ki a sümegi urodalmi tisztségnél túskevégtetésre utalványt kapott, túskevégtető cselédjei a csehi-ek által megtámadtatván, az utalványt tőlök elvéve, nyíltan kijelentették, hogy többé az erdőbe belépni ne bátorodjanak, hacsak arra tőlök engedelmet nem kapnak. Mindezeket Hertelendy Ferenc úrnak hozzám intézett panaszja következtében mint bizonyosat írhatom. Továbbá az urodalmi erdőkerülő jelentéséből kiviláglik, hogy maguk a csehi-ek használván az erdőt minden urasági engedelem nélkül, az erdősöknek kijelentették, hogy már mást keressenek maguknak, más szolgálatot, mert ők az erdőket maguk kezelve, azoknak megőrzéséről másként fognak rendelkezni. Csehi helység végtére anarchikus állásában még arra is vakmerő volt vetemedni, hogy az uraság vetéseit szabadon legelteti.

Egész tisztelettel kérem tehát a tekintetes urat, Simon János lázítónak minde-
nekelőtti lefogatásával a harapódzó törvénytelenységnek minél előbb gátat vetni, s
eképp mind a nevezett helységet lázodási állásából kiemelni, mind az illető
urodalomnak elégséget tétetni kegyeskedjék !

***Forrás:** ZML. Tisztviselők után maradt iratok. Csillagh Lajos alispán hivatalos iratai. 1848. május.*

***Irodalom:** Simonffy: A jobbágyfelszabadítás 60-104. o.*

132.

1848. június 5. után

Honvéd önkéntesek toborzása Zalában

Árvay Sándor honvédtiszt visszaemlékezéséből (részletek)

1848 áprilisának végére nyilvánvalóvá vált, hogy a Magyarország területén állomásozó, zömében idegen származású császári katonaság nem eléggé megbízható, vagy ha mégis, akkor kevés az ország függetlenségét és törvényes rendjét

¹⁰⁴ Lásd az előző dokumentumot !

fenyegető külső és belső veszélyek elhárítására. Bécsben ugyanis hamar "megbánták" a magyaroknak tett engedményeket, és mind a magyar kormánnyal való tárgyalások során, mind az elégedetlenkedő nemzetiségek bujtogatása révén igyekeztek szembeszállni a forradalom vívmányaival. Ilyen körülmények között az újonnan szervezett nagy létszámú, ám fegyvertelen és kiképzetlen nemzetőrség sem volt alkalmas katonai feladatokra, legfeljebb helyi karhatalmi, rendfenntartó tevékenységre. A belső mozgalmakon (a parasztmegmozdulásokon és a zsidóellenes zavargásokon) a rendelkezésre álló korlátozott eszközökkel még úrrá tudott lenni a Batthyány-kormány, ám a szerb nacionalisták nyílt, fegyveres szervezkedése megkövetelte, hogy a törvény adta lehetőségeken belül ütöképes, katonai bevetésre alkalmas fegyveres erőt állítson fel az ország. A miniszterelnök a nemzetőrségi törvényre támaszkodva május 16-án felhívást tett közzé egy 10.000 főből álló "rendes nemzetőrség" felállításáról, olyan önkéntesek toborzásáról, akik három évi fegyveres szolgálatra vállalkoznak. A "rendes nemzetőrség" kifejezés tulajdonképpen csak álcázásra szolgált, mert gyakorlatilag a császári katonasággal egyenértékű fegyveres erőre volt szüksége az országnak. Csakhamar el is hagyták, és helyette a "honvéd" kifejezéssel illették az önkénteseket. Batthyány a későbbi honvédhadsereg alapját teremtette meg, amikor az első tíz zászlóalj felállításáról rendelkezett. Az első zalai önkéntesek - zömében értelmiségiek, diákok, kézműveslegények - előbb még Pestre utaztak, majd június elején Zala megyében is kezdetét vette a toborzás. A hadfogadás a 7. honvédzászlóalj egyik alakulási helyéül kijelölt Zalaegerszegen indult meg.

Ebéd után Egerszegen az Aranybárány fogadó kávéházban ültünk többen fiatalemberek, mikor egyszer zeneszó mellett Ihász Dani, Ernő ezredbeli hadnagy, kezében rövidnyelű nemzeti zászlóval betörtet a kávéházba, ránk kiált: „No fiúk, hadd lássam, ki a legény a csárdában, ki mer felcsapni honvédnek ?” Elmondta, hogy gróf Batthyány Lajos miniszterelnök őt a 7. honvédzászlóaljhoz főhadnagynak kinevezte, s megbízta, hogy kezdje meg a toborzást Zalában, hol a 7. honvédzászlóalj fel lesz állítva [...]. Mi, a jelenvoltak természetesen azonnal felcsaptunk, mintegy hatan voltunk, s azonnal Ihász Danival cigányzene mellett a várost megjártuk toborozva, estvére kelve már közel harmincan voltunk honvédek. Folyt azután a toborozás vidékről, híre futván a dolognak, csapatosan jöttek felcsapni, úgy, hogy egy hónap alatt lehettünk már háromszázan. Mindenik kapott 20 pengőforint felpénzt midőn beállott, abból csináltattak fehér foszlányt¹⁰⁵ és nadrágot veres szegéllyel, kék katonasapkát vörös rózsával, kinézésük így katonás lett. Ihász hadnaggal elmentünk Keszthelyre, s onnét gőzösön Füredre

¹⁰⁵ vászonból készült zubbonyt (katonai kabátot)

toborozni, Keszthelyről a gazdasági intézet tanulói eljöttek velünk honvédnek. A 300 főnyi csapatunknak csaknem fele iskolavégzett vagy tanuló volt, fele pedig mesterlegény, zsidó és földműves fiúk. Egy hónap után főhadnagyunk beosztott bennünket szakaszokba, minden szakaszhoz nevezett ki négy tizedest, az egész csapat számára pedig egy őrmestert, ki előbb Ihász Danival együtt szolgált, régi katonaviselt ember volt, ki oktatott is bennünket.

Forrás: Molnár András: Árvay Sándor emlékirata. Részletek egy negyvennyolcas honvédtiszt önéletrajzából. In: Hadtörténelmi Közlemények 1989. 1. sz. 97. o.

Irodalom: Molnár András: A 7. honvédszászlóalj története. In: Zalai Gyűjtemény 33. 53-112. o.

133.

1848. június 7.

Intézkedések a horvát veszély elhárítására

Csány László kormánybiztos levele Zala megyéhez (részletek)

Csány László már az 1840-es évek elején felismerte és reálisan felmérte a Magyarországot Horvátország részéről fenyegető veszély nagyságát. 1848 előtt azonban a kormány meg sem kísérelte békés eszközökkel rendezni a konfliktust, sőt, még a liberális ellenzék többsége is csak melldőngető magyarkodással választott a horvát nacionalisták függetlenségi szervezkedésére. A szélsőségesen nacionalista horvát bán, Jellačić már az első percben megtagadta az engedelmességet az 1848 tavaszán hivatalba lépő Batthyány-kormánynak. A horvátok nemzeti érzését kihasználva a magyar forradalom által elért eredményeket maradéktalanul követelte Horvátország számára is. Teljes függetlenségre törekedett, de nem kezdett tárgyalásokat, ehelyett minden kapcsolatot megszakított a magyar kormánnyal. Maga mellé állította a katonai határőrvidék délszláv katonaságát, és - a császári család egyes tagjainak támogatásával - arra készülődött, hogy fegyverrel harcolja ki Horvátország elszakadását, majd Szlavóniával és Dalmáciával való egyesítését. A Magyarország elleni fegyveres készülődés hírére a Batthyány-kormány megbízta Csány Lászlót, a Dunántúlra korábban kiküldött kormánybiztost, hogy a rendelkezésére bocsátott sorkatonaságból a dunántúli megyék nemzetőrségének segítségével szervezzen védelmi vonalat az ország délnyugati határán, a Dráva és a Mura mentén. Csány csaknem három hónapon át szervezte, irányította az őrvonalon állomásozó magyar csapatok elhelyezését, felszerelését, ellátását és utánpótlását. Közben a dunántúli vármegyék nemzetőrségeit - így a zalaikat is - több váltásban őrszolgálatra rendelte a Drávához.

Amit kevés napok előtt a jót hívók még kétségbe vontak, arról már ma kétkedni nem lehet: a hazát napok előtt veszély fenyegeté - ma a haza veszélyben van ! Dráván túl az ellenséges jelenetek nőttön-nőnek, a békés kiegyenlítő kísérletek engedelmesség helyett vakmerő ellenszegülést idéznek elő. Horvátországban a zendülés, a lázadás általános, báró Jellačić bán annak feje. A térképen kicsiny ország, erőben nagy, mert van katonája, van lőszere, és tőle függ, hogy legyen pénze. A vallásos nép vakbuzgó papjainak áldozatul hullott, s már ma legnagyobb része tévúton állva, az általános fegyverkezést könnyíti. [...]

Felelős kormányunk engemet állított föl teljes hatalommal a Dráva hosszú vonalon királyi biztosul, a most rendelkezésem alatt lévő csekély katonaság számát 4000-re ajánlván felemelni. [...]

Zala megye fiai mindenkor első sorban foglaltak helyet azok közt, kiket a haza szent tüze állandóan hevíté - meg vagyok győződve arról, hogy jelen komoly körülményeink közt is azon kitűnők közé tartozandnak, kik elsők viendik az áldozatot hazánk szent oltárára. Az áldozat kijelölése nem engemet illet, nekem csak azt szabad kérni, és elérni az általam mélyen tisztelt megye közönségénél, hogy a rendelkezésem alá helyezett katonaságnak élelmezésseli ellátását, és a körülményektől követelendő ide-oda szállítását, úgy a nemzeti őrseregeknek alakítását, és azoknak, ha a parancsoló szükség úgy követelné, a lelkesítés szellemi erejével mozdíthatókká tételét hazafiúi buzgalmánál fogva nagyhatású közremunkálásával elősegíteni, és engemet válaszával megvigasztalni méltóztassék.

Forrás: ZML. Áll. Biz. ir. 1848:906.

Irodalom: Szócs: Csány 63-131. o.

134.

1848. június 15-16.

Országgyűlési képviseléválasztás Letenyén

A választókerület választási jegyzőkönyvéből (részletek)

A választójogi reform, a népképviselő bevezetése révén Magyarország 1848-ban utolérte Nyugat-Európát. Az 1848. évi 5. törvénycikk érvénybelépése után mintegy négyszeresére nőtt a választásra jogosult állampolgárok száma. Míg korábban gyakorlatilag csak a nemesség rendelkezett választójoggal, most választójogot kaptak a törvényben meghatározott vagyonú, jövedelmű és foglalkozású nem nemesek is. Zala megyében ezzel a korábbinak közel háromszorosára, kb. 25.000 főre nőtt a választók létszáma. Változás történt olyan szempontból is, hogy Zala megye, szemben a korábbi két követtel, most kilenc képviselőt választ-

hatott az országgyűlésbe. Ráadásul ezek a képviselők már teljesen önállóak voltak, bátran vállalhatták saját nézeteiket és meggyőződésüket, mert véleményüket többé nem szorította korlátok közé a megye merev követutasítása. Zala megye valamennyi választókerületében 1848. június 15-én került sor a választásra. A kanizsai választókerületben Boja Gergely tanár, a szentgrótiban Deák Ferenc, a keszthelyiben Tolnay Károly, korábbi országgyűlési követ, a csáktornyaiában Glavina Lajos uradalmi levéltárnok, a letenyeiben Horváth József, a lendvai Horváth Péter (mindketten megyei tisztviselők), a tapolcaiban Putheányi József, liberális földbirtokos, míg a zalaegerszegiben Csertán Sándor, az ismert ellenzéki politikus lett képviselő. A letenyei kerületben először három képviselőjelölt is akadt, ám a szavazás előtt egyikük visszalépett, és a két jelölt között a fejenkénti szavazás döntött. A választókerület maradi felfogását mutatja, hogy Csúzy Pál, az ambíciózus fiatal liberális (volt országgyűlési követ !) helyett inkább a szürke megyei hivatalnokot választották képviselőjükké.

1848. évi június 15-én Letenyén, Zala megyei mezővárosban [...] a folyó évi július 8-ára Pestre kitűzött nemzeti gyűléshez küldendő követeknek választása délelőtti 10 órakor megnyitván, a nagy számmal öszvesereglett választók mindenekelőtt az alulírt elnök¹⁰⁶ által felszólítottak azeránt, hogy azt, kiben általában bizodalnokokat helyheztenék, kijelentsék; ha pedig több követjelöltek volnának, mindazon választók, kik követet ajánlani kívánnának, az általok ajánlandókat megnevezzék, és a netalán szükséges szavazás érdemében a szavazatszedő választmányhoz törvény szerént két-két egyéneket kijelöljenek. [...] A választók közül Novák József szentmártoni lelkész úr ifjabb Csúzy Pál urat, Jankovits József úr pedig Horváth József aladószedő urat ajánlották választandó követnek, s jóllehet azt, hogy Horváth József úrnak részén lévő választóknak mennyisége Csúzy Pál úrét meghaladta, szemmel is kivehető volt, mindamelllett [...] Csúzy Pál úr részén lévő választók a szavazásnak teljesítését általánoson kívánták [...].

Ezen szavazás éjfélt utáni egy órakor végeztetvén el, a többségnek kimondása a még közben szükséges öszvehasonlításoknak és voksok öszveszámításának tekintetéből elnökileg június 16-ának reggeli 9 órára határozatván. A most nevezett órában a szavazatszedő választmány ismét öszveült, és mind Csúzy Pál úrnak, mind pedig Horváth József úrnak részére feljegyzett voksokat [szavazatokat] öszveszámítván, miután [...] megvalósult volna az, hogy Csúzy Pál úr részére 676, Horváth József úr részére pedig 1780 voksok adatván, Horváth József úrnak pártja Csúzy Pál úrét 1104 voksokkal felülmúlta, ennek következtében Horváth

¹⁰⁶ a letenyei választási bizottság elnöke, Horváth György

József úr törvény értelmében a letenyei választókerületnek törvényesen megválasztott országgyűlési képviselőjéül elnökileg kijelentetett [...].

Forrás: ZML. Zala megye központi választmányának iratai. 1848.

Irodalom: Balogh Elemér: Az első népképviselési választások Zala megyében. In: Zalai Gyűjtemény 25. 195-208. o.

135.

1848. június 17.

Javaslat a közteherviselés azonnali életbeléptetéséről Zala megye állandó bizottmányának jegyzőkönyvéből

A horvát támadás elhárítására az ország határán létrehozott őrvonal fenntartása és ellátása komoly terheket rótt Zala megyére. A nemzetőrség minden településen a "civil" lakosságból szerveződött, és a szolgálat addig nem is okozott különösebb gondot, amíg csak helyben kellett gyakorlatozni vagy őrködni. A lakóhelytől távoli területen, a Dráva-mentén tábori körülmények között végzett őrszolgálat azonban hosszú hetekre kivonta a nemzetőri szolgálatra kötelezett családfejeket a termelőmunkából. A megye vezetői igyekeztek rá ügyelni, hogy az önkéntes őrszolgálatban a nemesek, kiváltképp a tisztviselők jó példával járjanak elöl, és személyes részvételükkel is erősítsék az egyenjogúság, az összetartozás érzését. Hasonló megfontolásból fogalmazta a zalai megyevezetés az alábbi felhívást. Miután a Dráva és Mura menti őrvonal hosszú szakasza Zala megye területén húzódott, a katonai és nemzetőri alakulatok elszállásolása, étkeztetése, fuvarozása roppant terhet jelentett a zalai lakosság számára. Mindez nem csupán a határ menti területeken jelentett gondot, mert az őrvonalon időszakonként váltások történtek, és a megyében ide-oda mozogtak az átvonuló alakulatok, amelyeknek útközben is szükségük volt szállásra, fuvarozásra és ellátásra. A terhek arányosabb elosztását csak a nemesség bevonásával lehetett megoldani. Erre törekedett a megye - hangulatjavításnak is szánt - felhívása.

A bizottmányi ülésben szó emeltetett azeránt, hogy a közteherviselés elvét az eddigi kiváltságos rendre a törvények ugyan elhatározták, de a foganatbavételt csak a folyó évi november 1-től számítva rendelik. Miután azon válaszfal, mely eddig a kiváltságolt és nem kiváltságolt osztályok közt létezett, s tetteleg meg nem szüntettetett, és a nép most is nem kevés aggodalommal látná, hogy az előbbi kiváltságolt osztály sem a katonai szállásadásban, sem a hivatalos fuvarozások kiszolgálásában részt nem vesz, célszerű lenne tehát a volt kiváltságos osztályt

felszólítani, hogy mind a katonai szállásadás, mind a szükséges katonai fuvarok, s egyéb hivatalbeli vontatások teljesítésében önként venne részt.

A törvény a közterhekbeni részvételt a kiváltságos rendre csak a folyó év november 1-től terjeszti ugyan ki, de reménylő az állandó bizottmány, hogy a megyében lévő kiváltságos osztály nemcsak azon fontos tekintetknél fogva, mely a hazának jelen súlyos körülményeiben a haza minden lakosának egy testbe és lélekbe leendő egybeolvadását parancsolja, s az eddig létezett castoknak¹⁰⁷ tökéletes megszüntetését kívánja, hanem az örök igazságnál fogva is ki-ki megvagyon győződve, hogy a közterheknek a hon minden polgárai közt, valamint a szabadságnak is, közösnek kell lenni. Ennélfogva hiszi a bizottmány, hogy a megyei lakosok eddig kiváltságolt része önkint beleegyez abba, hogy a mostani körülmények közt a katonaság hozzájuk is beszállíttassék, s barmaik a szükséges közszolgálatokra és vontatásokra szinte alkalmaztathassék, mire nézve e végzés kiadásával fő- és alszolgabíró urak oda utasítatnak, hogy szólítsák fel a megye kiváltságos osztályát, hogy eddig is tanúsított igazságos voltuknál fogva a közterhek viseléséhez a törvény által kirendelt határidő előtt is önként járuljanak.

Forrás: ZML. Áll. Biz. jkv. 1848:979.

Irodalom: Szócs: Csány 77-114. o.

136.

1848. augusztus 4.

Zalai vélemény az elemi oktatásról szóló törvényjavaslatról Boja Gergely képviselő országgyűlési felszólalása (részlet)

Zala megye első nem nemesi származású országgyűlési képviselője a Kanizsán megválasztott Boja Gergely volt. Boja szegedi polgár családban született 1817-ben. Piarista szerzetes lett, ám a szerzetesség kötöttségeivel nem fért meg liberális gondolkodása, ezért kilépett, és bölcsészetet tanult. Tatai házitanítókodása után 1844-ben az újonnan létesített kanizsai tanítóképző tanárának nevezték ki, ekkor került Zalába. Népszerű ember lehetett, ha alig négy esztendei itt tartózkodás után őt választotta képviselőjévé Kanizsa és környéke. (Ellenfelei mögött jóval hosszabb helyi szolgálat állt: Chernel Ignác a város földesurának befolyásos ügyésze, Babocsai János pedig a város tanácsának tekintélyes elöljárója volt.) A választás nem is ment simán, mert a szavazás alkalmával a kezdetben még vesztesre álló Boja-pártiak verekedést provokáltak. A szörnyű tömegve-

¹⁰⁷ elkülönülő társadalmi osztályoknak

rekedésnek 4 halottja és 65 sérültje lett. Így azután Boját csak a második fordulóban, június 27-én választották meg képviselővé. Amilyen botrányos volt a választása, Boja annál nagyobb lelkesedéssel vetette bele magát a népképviselői országgyűlés munkájába. Zala megye képviselői közül - Deák Ferencet leszámítva - Boja Gergely volt a legaktívabb. Míg a zalai képviselők általában a kormányt és az országgyűlés többségét támogatták, velük szemben Boja többször fogalmazott meg - részben polgári származásából, részben foglalkozásából fakadó - eltérő, egyéni véleményt. Legjellemzőbb hozzászólását a képviselőház 1848. augusztus 4-i ülésén, az elemi oktatásról beterjesztett törvényjavaslat vitája során fogalmazta meg, amikor a vegyes vallású, közös iskolák mellett foglalt állást.

Hogy Magyarországon a népnevelés a legmostohább lábon áll, azt hiszem, mindnyájan tudjuk; s hogy a magyar nemzetnek és népnek szellemi és anyagi ki nem fejtését leginkább a célszerűtlen, s mondhatnám az eddig divatozott igen igen kárhóztos nevelési rendszer okozta, azt is igen jól tudjuk mindnyájan. Hazánk jövőjére s nemzeti erőnk kifejtésére nézve tehát pontosabbat, szükségesebbet nem találok, s nem is hiszek lenni, mint éppen a népnevelés. Ennélfogva semmiképp sem érthetek egyet azokkal, kik azt mondják: halasszuk ezen igen fontos tárgyat akkorra, midőn a nézetek kifejlődnek, s aztán azok nyomán a minisztérium egy célszerűbb javaslatot terjeszthet a ház elébe, mert érdekünkben áll, hogy a minisztériumnak oly elveket és irányt tűzzünk ki még e jelen gyűlés alkalmával, melyekre azután az általános és részletes intézkedéseit fektethesse.

Ennélfogva örültem, midőn kultuszminiszter úr¹⁰⁸ bejelenté, hogy az elemi oktatásról egy törvényjavaslatot kíván a ház elébe terjeszteni, de ezen örömem csökkent, midőn ezen törvényjavaslat átolvasása után láttam, hogy az abban foglalt némely elvek meggyőződésemmel és eddigi tapasztalásommal ellenkeznek. Ugyanis mindenekelőtt hazánk egyik fő teendője, s a mostani korszellem legfőbb igénye, hogy minden népfelkezet között a testvériség, az érzelmek és indulatok rokonsága minden eszközök által előmozdítottassék; márpedig ezt mi által lehet inkább előmozdítani, mint a népnevelés és néptanítás által? Ha pedig mi a gyermekeket már kiskorukban elkülönözzük, és azt mondjuk nekik: te ezen iskolába nem mehatsz, mert itt más vallás gyermekei tanulnak, hanem neked ide kell járni, a gyermek méltán kérdezheti: mi a különbség közöttünk, mi bennünket annyira elválaszt? A kisgyermek tud-e valamit a bölcsőről? Valamint nem tud semmit, úgy a tanulógyermekek, ha őket nem figyelmeztetjük, az ő, s a más felkezetűek szíve között bizonyára nem fog létezni ellenséges indulat. Tehát a testvériség és egyenlőség elviből kiindulva óhajtom, minden iskolák közösek legyenek.

¹⁰⁸ Eötvös József báró, vallás- és közoktatásügyi miniszter

Forrás: Közlöny 1848. augusztus 5. (57. sz.) 270. o.

*Irodalom: Mejlinger Katalin: Zala megyei képviselők 1848-49-ben. In: Nótárius. A zalai honismereti mozgalom folyóirata. 1988. 2-3. sz. 4-7. o., M[olnár] A[ndrás]: Kani-
zsa '48-as képviselője: Boja Gergely. In: Zalai Hírlap 1993. március 20. 8. o.*

137.

1848. augusztus 8.

Eljárás lázítókkal szemben

Deák Ferenc igazságügyminiszter rendelete a megyéhez (részletek)

Amikor Zala megye is elrendelte nemzetőrei számára a Dráva-menti őrszolgálatot, és megkezdtek a nemzetőrség kimozdítását, Pusztaszentlászló környékén lázongás kezdődött. A pusztaszentlászlói, pusztamagyaródi és pusztaedericsi nemzetőrök nemcsak maguk tagadták meg a kiindulást, de képviselőket küldtek a környező falvakba is, és igyekeztek lebeszélni őket a nemzetőri szolgálatról, még-hozzá olyan módon, hogy az már kimerítette a lázítás és izgatás fogalmát. A lázítókat a megyevezetéshez hű tárnoki nemzetőrök segítségével elfogták, és Zalaegerszegen rögtönítélő bíróság elé állították. A bíróság a vádlottak és a tanúk vallomásaiból kiderítette, hogy Pusztaszentlászlóról indult el a lázítás, majd hozzájuk csatlakoztak a magyaródiak és edericziek is. A környék parasztságát az alábbiakkal próbálták fölláztatni: "az őrsereghez kiállani nem a király, hanem az urak akarátja, és a vizekhez azért vonatnak, hogy részletesen az urak által belé-öldöstessenek. Hanem mielőtt ez megtörténhessen, minden urakat meg köll ölni. 18 helység és Kiskanizsa vélek egyetért. Azért kinek szíve vagyon, először is öljék az urakat". A megye a rögtönítélő bíróság jegyzőkönyvét felküldte Deák Ferenc igazságügyminiszterhez. Deák az államügyésztől kért vádemelési javaslatot. Az államügyész a főbűnösök hazaárulási perbe fogását indítványozta. Deák jóváhagyta a javaslatot és - alábbi levelében - értesítette erről Zala megye vezetését is. A gyanúsítottak hónapokig ültek fogságban a zalaegerszegi megyeházán, ám hazaárulási perükre a közbejött hadiesemények miatt már nem került sor.

Lázítással s bujtogatással terhelt Németh István, Koltai Gábor s több büntársai-
ik ellen tartott rögtönítélő bíróságuknak folyó év július 3-ról az 1131. szám alatt
kelt jelentésük mellett felküldött jegyzőkönyvét, nem lévén iránta különben a
bíróság eljárását illetőleg semmi észrevételem, önöknek ezennel visszaküldvén,
egyszersmind értesítem, miszerint annak nyomán Korcsmáros János, Németh
István, Koltai Gábor [és 7 társuk] az illető közvádló kellő meghallgatása után
mint a közhatalom ellen nyíltan feltámadók, és megyeszerte fegyveres kézzel a

közálladalom ellen lázítók, az 1723. [évi] 9. törvénycikk értelmében honárulási perbe fogatni [...] rendeltettek, s ennek folytán önöket ezennel oda utasítom, hogy a fentnevezett honárulási vétséggel terhelt egyéneknek minden ingó s ingatlan javaikat azonnal összeiratván, a királyi ügyész részére törvényes zár alá vétessék, Farkas Imre főszolgabírájoktól pedig, s netalán vele volt esküdtjétől, a folyó évi július 23-án Pusztadericsen és Pusztamagyaródon a lázadók által hivatalos eljárása ellen intézett eseményről bizonyítványt vétetvén, mind azt, mind az ezen lázadásra vonatkozó későbbi nyomozási iratokat a tény bővebb felvilágosítása végett késedelem nélkül ide felterjesszék [...].

Egyéberánt a többször említett hűtlenségi perbe fogandó egyének az álladalmi börtönökben jelenleg alkalmasan el nem helyeztethetvén, további rendeletig az álladalom költségén a megye börtönében lesznek tartandók.

Forrás: ZML. Áll. Biz. ir. 1848 : 1668.

Irodalom: Ember Győző: *Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez.* Bp., 1951. 65-69. o.

138.

1848. szeptember 16.

**Zala megye megtagadja az együttműködést Jellačić-csal
A megye állandó bizottmányának határozata**

"Pártütő elleneink, az illirek ma Muraközbe törvén, azt elfoglalták. Mi [...] tartván attól, nehogy több helyen berontván, bennünket bekerítsenek, tartott haditanács következtében hátrálunk, védetlenül elhagyva legszebb, legdrágább földjét meggyénknek" - tudósította Csány László kormánybiztos Zala megye vezetését 1848. szeptember 11-én a Dráva-menti védővonal összeomlásáról. Aznap hajnalban Jellačić mintegy 35.000 főnyi serege két oszlopban, Varasdnál és Légrádnál átlépte a Drávát, és benyomult a Muraközbe, Zala megye területére. A határőri zászlóaljakkal és jelentős tüzérséggel megerősített, jelentős túlerőben lévő ellenséggel szemben meg sem kísérelte az ellenállást a mindössze néhány ezer fős rendes katonaságból és újonc honvédekből, legnagyobb részét pedig harcra alkalmatlan nemzetőrökből álló, ráadásul a határ hosszú vonalán szétszört magyar sereg. A sereg hasznavehető részével Csány kormánybiztos Kanizsán és Keszthelyen keresztül a Balaton északi partján vonult vissza, míg a horvát támadók Letenyén és Kanizsán át Marcali, majd a Balaton déli partja felé vették az irányt. Mindez persze napokig tartott, mert nemcsak a magyar hadvezetés, de Jellačić is tétovázott. Szeptember 14-én írt levelében Jellačić azt követelte a zalai megyevezetéstől, hogy - elkerülendő az erőszakoskodásokat - maga a megye gondoskodjon a horvát sereg élelmezéséről, és tisztviselőit szólítsa fel "a katonaság

élelmezésére szükséges kenyérnek, húsnak, bornak, főzeléknek, sónak, szénának, zabnak és szalmának az illető katonáknak parancsnokok nyugtatványaira kiszolgáltatására". Válaszul Jellačić felhívására Zala megye vezetői az alábbi határozatot hozták.

Miután magát a horvát és szlavón hadsereg vezérének nevező báró Jellačić tábornagy helytartó seregével Magyarország határait az 1848. évi 3. törvénycikk által felállított felelős magyar minisztérium rendelete ellenére lépte által, s ő kibocsátott hirdető leveleiben, melyekben bejöttének okait a néppel tudatja, határozottan kifejezi, hogy ő e törvényeket megelőzőt állapotot visszahelyezni célozná, a megsértett fejedelmi jogokat helyreállítani kívánja - minthogy a fejedelmi jogokat a magyar nemzet sohasem sértette, koronás királya eránti hűségben és ragaszkodásban ezidőig csak egy percig sem ingott, mégis a magyar nemzet ellen fegyveres erővel betört, e tettel ő egyenesen a magyar nemzetnek az érintett törvények által újonnan biztosított szabadságát s nemzetiségét előltni törekszik, azért őt s táborát az állandó bizottmány a magyar haza pártütő ellenségének tekinti, közhatóságilag tehát véle legkevesebb érintkezésbe, és táborának élelmezése vagy továbbszállítása eránti intézkedésbe éppen nem bocsátkozhatik, s illető tisztviselőinek a feljebbi végzés szerint csak azt adja legszorosab tisztviselői kötelességül, hogy a megyének azon szerencsétlen részein, melyeken ezen ellenséges tábor keresztülvonuland, folytonosan a nép közt legyenek, a népet kitelhetőleg vigasztalják, s a magyar hon s alkotmány iránti tántoríthatatlan hűségben megerősíteni igyekezzenek, tudtul adván a népnek, hogy a beütött tábor nem az 1848. évi országgyűlés által kivívott népszabadságnak öregbítésére és terjesztésére, hanem az önkényes hatalom visszaállítására, a nép törvényes szabadságának elnyomására, s a magyar nemzetnek kiirtására fegyverkezett fel !

Forrás: ZML. Áll. Biz. jkv. 1848 : 1933.

Irodalom: Bősze Sándor: Két osztrák katonatiszt feljegyzései Jellačić 1848 őszi, magyarországi hadjárataról. (Naplórészletek a támadó sereg somogy - zala megyei útjáról.) In: Somogy megye múltjából 23. Kaposvár, 1992. 133-156. o., Hermann Róbert: A drávai hadtest hadműveleti naplója. In: Zalai Gyűjtemény 36/I. 165-210. o.

139.

1848. október 3.

A horvátok kiűzése Kanizsáról

A drávai hadtest hadműveleti naplójából (részlet)

A horvát hadsereg utánpótlási vonalának biztosítására Jellačić jelentős helyőrséget hagyott hátra Nagykanizsán. A város felszabadítására Vidos József vas megyei alispán, a vasi nemzetőrség parancsnoka kapott megbízást. Szeptember utolsó napjaiban Vidos összegyűjtötte a dunántúli vármegyék kimozdított nemzetőrségét, és három irányból, Lövé, Zalaegerszeg és Zalaszentgrót felől indította meg nemzetőreit Nagykanizsa felmentésére. Csatlakoztak hozzá a zalai nemzetőrök és népfelkelők, majd 1848. október 2-án éjjel megkezdték a város bekerítését. A horvátok hírért vették a hadmozdulatoknak, másnap kivonultak a városból, és a zsidótemetőnél állították fel ágyúikat. Kivonulás közben az ellenség fosztogatni kezdett, mire a kanizsai nép félreverte a harangokat, és a többhetes horvát megszállás miatti elkeseredésében rátámadt a fosztogatókra. A kanizsaiak maguk kezdték meg városuk felszabadítását, leöldösték a megzavarodott ellenséget. A harci zajra támadásba lendültek a város körül álló nemzetőrök és népfelkelők is, és néhány órai kemény küzdelem után megfutamították a horvátokat. Az ellenség Légrád felé, a Muraközbe vonult vissza. A korábbi kegyetlenkedésekkel feldühített népfelkelők véres bosszút álltak; a legtöbb foglyul ejtett horvátot lemészárolták.

[Vidos József nemzetőreivel] Kanizsa ellen vonult, ahol Nugent alezredes 1300 emberével, 6 ágyújával és 2 mozsarával állt, hogy a horvát főszereg ellátóvonalát fedezze. Vidos hadteste, mikor október 2-án Kanizsa elé érkezett, mintegy 4500 főnyi népfelkelőből, köztük 1800 vasi nemzetőrből állt, minden harmadik puskával felszerelve, ágyúi nem voltak. Vidos közeledtével Nugent elhagyta Nagykanizsát, s a várostól délre fekvő dombokon foglalt állást, egyúttal a dombok és Kiskanizsa közt elterülő erdőség megszállásával összeköttetését is helyreállította utóbbi helységgel.

A magyar támadásnak október 4-én, három oldalról, mégpedig a vasiak és a soproniak részéről Pallin felől, a somogyiak révén Sárszeg és Szentmiklós felől kellett bekövetkeznie, miközben a zalaiaknak Becsehelynél kellett a letenyei utat elzárniuk. Ezzel szemben már 3-án történt az az eset, hogy egy Nagykanizsa felé kiküldött horvát őrzőjáratot a lakosok felkoncoltak. A vészharangok ezt követő megkondítására Vidos kénytelen volt Pallin felől hirtelen Kanizsa ellen nyomulni.

Mintegy 600 ember ritka vitézséggel vetette magát a fent említett erdőségre, s makacs küzdelem után rohammal bevette, míg a pallini oszlop zöme Nugent állása ellen nyomult. Ez az erdő elvesztése után nem várta be a támadást, hanem Szentmiklóstra húzódott vissza. Az ott álló 400 főnyi somogyi nemzetőrségre tett néhány ágyúlövessel elérte, hogy a hídon átkelhessen, amelyet aztán maga mögött felégetett. A Kiskanizsán és az erdőségben állt horvát csapatok Kottorin át

sietve visszavonultak, 81 halottat és sok sebesültet hagytak a helyszínen, 113 foglyot, köztük két tisztet vesztek. A magyarok, akiknek a vesztesége viszonylag csekély volt, ezenfelül jelentős ruha- és gabonakészleteket, valamint Nugent mindkét, a táborban hagyott mozsarát zsákmányul ejtették. A horvát főoszlop Surdon és Zákányon keresztül vette további visszavonulási vonalát, így a fölénybe került népfelkelés gyors összehívásával a horvátokat néhány napon belül ismét a Dráva mögé vetették vissza, mialatt a felkelt megyékben a horvát főszereg összes szállítmányát megszerezték, s a visszamaradozók ezreit verte le az elkeseredett nép.

Forrás: Hermann: Perczel 111. o.

Irodalom: Novák: Zalavármegye 110-117. o., Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Bp., 1953. 205-213. o.

140.

1848. október 17.

Horvát-magyar összecsapás Letenyénél László Károly honvédtüzér naplójából (részlet)

A horvát sereg, amely Nagykanizsa feladása után a Muraközbe vonult vissza, még mindig komoly veszélyt jelentett Zala megye számára. A Muraköz felszabadítására Perczel Mór ezredes vállalkozott. Perczel serege október 12-én lépte át a megyehatárt, és Kapolcson, Tapolcán, Keszthelyen és Kiskomáromon keresztül 16-án érkezett Nagykanizsára. Perczel Kanizsán kb. 6000 gyalogost, 265 lovast és 12 ágyút gyűjtött össze a támadáshoz. Seregének nagyobb részét nemzetőr önkéntesek alkották, de csatlakozott hozzá egy Ausztriából hazaszökött huszárszázad is. Perczel csapatai október 17-én két hadoszlopban indultak a Muraköz felszabadítására. A Kiskanizsán, Becsehelyen és Polán át Letenyére vonuló hadoszlopot maga Perczel vezette. A letenyei Mura hídnál ellenségbe ütköztek. A magyar husárok visszaszorították a horvátokat a hídfőhöz, de az ellenség tüzerése akadályozta a további előrenyomulást. A magyar és a horvát tüzeresség között közel kétórás tűzpárbaj bontakozott ki, míg végül a horvátok lőszere elfogyott, és kénytelenek voltak visszavonulni. Perczel csapatai átkeltek a Murán és megkezdték az ellenség üldözését, a Muraköz felszabadítását.

Kiskanizsán, Becsehelyen, Polán át Letenyére értünk, hol meghallván, hogy a horvátok közül mintegy 200 innen van a Murán, s az álló híd építésén erősen dolgoznak, husárjaink nekik vágattak, de a túlpartról jól irányzott álgyútúz

miatt vissza kellett vonulniok. Azalatt vágatva mi is álgylövésnyire közelítettük az ellent. A tüzelést előbb 4 álgylúval (minthogy a többi 4 a két gyalogcsapat között hátrább maradván, későbben érkezett csatatérre) elkezdtük a tüzelést. Az ellen viszonzta 3 és 6 fontossal¹⁰⁹. Későbben mi tüzeltünk 8 álgylúval, s bár az ellen kedvezőbb helyen, bokros, gödrös helyen, kukoricakunyóktól fedve, mi pedig tiszta síkon, általok tisztán láthatva állottunk, s ő tüzelésök mindinkább lassúdott. Első lövéseink után népök a parton lévő malomházakból, kukoricaszár kunyhókból s korcsmából csoportosan futamodott és bújt. Gránátjaink több kunyhót és egy házat meggyújtottak. A csatának szinte elején egy álgylúunktól egy 6 fontos ellenségi golyó kivégzette az irányzót s egyik lőszerhordót, egy másik álgylúunknál egynek lábát térden lötték el, egy harmadik álgylúunk kerekéből egy küllőt és egy darab talpat lőttek ki, s ennek darabjai két tüzerünknek a lábát ütötték meg. Egynek tenyerét kartácsgolyó sodorta egy kicsint. Az kinek térde lövett el, a láb elmetszése után elvérzett s meghalt. Eszerént részünkről esett el 3 tüzer, 3 sebesült, a többi csapatból se halott, se sebesült. Az ellen a csatatérről ugyan megfutott, de a bokrok megett a dragonyosok¹¹⁰ ismét rendbe állottak fel, de egypár jól irányzott 6 fontos lövés őket onnan is elriasztotta, s többé senkit nem láttunk. Gyalogjaink is lövöldöztek ugyan a vízen keresztül a futamodókra, de valamint azoknak ránk irányzott puska lövéseik nem ártottak, úgy a mieinkének sem volt hatása. Ezalatt a Hunyadiak¹¹¹ a horvátok által malmok hajóira rakott gyaloghídon általszállingóztak, a kunyhókban koboztak s horvátokat kutatnak. Ezen gyaloghídat a tüstént szekereken odahordott deszkákból 1 1/2 öl szélesen erősen megkésztívén a gyalogok, huszárok, s minden álgylúink rajta általvonultak délután 2 órakor. A csata tartott 11 órától 1 óráig hevesen. Hogy az ellenségnek hány halottja volt, szám szerént nem tudhatni, minthogy a muraközi lakosok álltása szerént szekerekre rakták, s 3 szekérre alig fért.

Forrás: Pordán Ildikó: Honvédtüzérként a Muraközben. László Károly naplójából. In: Zalai Gyűjtemény 36/I. 225-226. o.

Irodalom: Hermann: Perczel 21-24. o.

141. 1849. január - április Nagykanizsa a császári megszállás idején

¹⁰⁹ tudniillik 3 és 6 font súlyú ágyúgolyókat kilövő ágyúkkal

¹¹⁰ császári könnyűlovasság

¹¹¹ az 50., Hunyadi honvédszászlóalj gyalogos katonái

Csertán Sándor kormánybiztos jelentése Szemere Bertalan miniszterelnökhöz (részlet)

1848 decemberében, amikor a császári csapatok nyíltan Magyarországra támadtak, a Zalában állomásozó Perczel-hadtestnek is csatlakoznia kellett az Észak-Dunántúlon visszavonuló magyar főerőkhöz. Ahogy Perczel csapatai december végén elhagyták a megyét, nyomukban megérkeztek a császáriak. A megszállók első dolga az volt, hogy elrendelték a fegyverek beszolgáltatását, a lakosságot pedig arra kötelezték, hogy tegye le a hűségesküt a magyar kormány által el nem ismert új uralkodóra, Ferenc József császárra. Kanizsát 1849. január 13-án szállták meg a császáriak. Az októberi népfölkelés megtorlásául 20.000 forint sarcot követeltek a város lakosságától. Miután a magára maradt város a többbezs császári sereggel szemben tehetetlen volt, inkább összegyűjtötték és kifizették a büntetést, csakhogy elejét vegyék az erőszakoskodásoknak. Tavaszra már csak néhány száz császári katona maradt a "lecsillapított" város falai között. Ekkor azonban a magánházakhoz beszállásolt katonák egy kisfiút agyonlőttek, állítólag azért, mert az a Kossuth-nótát dúdolgatta. A fellázadt lakosság elől a katonaság kivonult a városból, és a temetőnél sáncolta el magát. Az összecsapás végül is elmaradt, de ez az eset is bizonyította, hogy Kanizsa népe gyűlölettel nézett a császári katonaságra. A felszín viszonylag nyugodtnak látszott ugyan, de a város ellenállását nem törték meg.

Nagykanizsa, bár egész dunántúli kerület meghajlott az osztrák uralom alatt, ön erélyességére támaszkodva, nemes büszkeséggel, híven, szilárdul állott szabadságunk szent ügye mellett. Szenvedett sokat, végtelenül, de szolgálilag a hatalomnak soha meg nem hajult.

Mint hiteles kútfőkből tudomásomra jött, lelkes népe gyakran "éljen Kossuth" kiáltásokkal riasztotta fel a falai közt táborozó osztrák hadat; magyar proklamációk [felhívások] és plakátok híven megjelentek, nyilvános helyeken éjjel feltűzettek, míg az osztrákok leszaggatták. Egy ízben egy gyermek, mert Kossuthot éltette, egy horvát által agyonlővetett, az egész nép felzendült, kiverte a katonaságot, és csak nagyobb erő érkezésének engedve eresztette vissza a városba. Kanizsa a legsúlyosabb körülmények közt fenntartotta szilárdságát, és terjesztette a jó ügy iránti hitet Somogy és Zalának körül fekvő vidékein.

Sokat lehet köszönni e részben derék bírójának, Albanics Flóriánnak, ki ámbár csak egyszerű pékmester, mégis kitett sok alispánokon. Ő nemcsak lelkesítette a népet, hanem számos honvédeknek és menekvő magyaroknak önvészélyeztetésével útilevet adván, sokak életét, vagy legalább szabadságát megmentette.

Forrás: MOL. H 12. Belügyminisztérium iratai. közös, vegyes eredetű ir. 23. doboz 49. (997/B) (Csertán Keszthelyen, 1849. június 6-án kelt jelentésének részlete)

Irodalom: Novák: Zalavármegye 172-173., 178-179. o., Barbarits: Nagykanizsa 56-57. o.

142.

1849 februárja

**Fiath Ferenc császári biztos Zalában
Fiath visszaemlékezéséből (részlet)**

A megszálló katonasággal császárhű tisztviselők is érkeztek a megyébe. Fiath Ferenc Fejér megyei konzervatív politikust nevezték ki Zala császári biztosává, azzal a feladattal, hogy lecsendesítse a "legnyugtalanabb" megyét. Fiath 1849 januárjában kiáltvánnyal fordult a zalai lakossághoz. Felhívásának sorai jelezték, hogy a császáriak hosszan tartó uralomra, végleges győzelemre kívántak berendezkedni. A hatóságokat katonai irányítás alá helyezte, a megyei bizottmányi ülések és városi közgyűlések megtartását pedig betiltotta. Az ellenszegülőkkel szemben rögtönítélő bíróság felállítását rendelte el. A megye tisztviselőit február 3-án gyűlésre hívta össze. Fiath a tisztviselőktől császárhűséget és feltétlen engedelmességet követelt. Feloszlatták a nemzetőrséget, megtiltották a honvédegyenruha viselését és a csoportosulást. A nemesség egy része kényszerből, más része viszont lojalitásból segédkezet nyújtott az új hatalmi rendszer kiépüléséhez. Fiath január végén, február elején körutazást tett Zalában, itt azonban kevesebb bizalommal és hódolattal találkozott, mint a korábban is udvarhű Veszprém megyében. A zalaiak gesztusai és apró megnyilvánulásai elárulták, hogy e megyében nem látják szívesen az ellenség szálláscsinálóját.

Zalában nem ismertek; nem is ment ilyen jól a dolog¹¹².

Horváth Vili¹¹³ volt alispán, - korlátolt tehetségű fanatizált, de becsületes egyéniség. Ez erővel mártír akart lenni.

Sok megtagadás kellett hozzá, hogy tervét megghiúsítsam. Ott is elnököltem a közgyűlésen, ellenérvekkel nem, de találkoztam dacos, megvető, kihívó, rossz jóslatú tekintetekkel.

Oszterhueber József, Deák Ferencnek sógora, ki régóta ismert, lett itt jó nemtőm. Ezen kitűnő jellemű, becsületes okos ember tanácsát jó lélekkel s egész megnyugvással követhettem, s most is áldom emlékét.

Amint a gyűlés után lementünk az egerszegi megyeház szűk lépcsőjén, egy erős férfihang mondotta hátam mögött: "ezt kell agyonütni, s vége minden bajnak."

"Ne hallja kérem !" - mondá Oszterhueber, s én nem hallám.

¹¹² Olyan jól tudniillik, mint a Zalához képest csendesebb Veszprém megyében, amelynek szintén Fiath volt a császári biztosa.

¹¹³ Zalabéri Horváth Vilmos, kaszaházi földbirtokos

Kanizsán herceg Eszterházy¹¹⁴ palotájában nagy kitüntetéssel fogadtak. Chernel a herceg főügyésze, volt a házigazda. Tódult hozzám a kereskedelmi, ügyvédi értelmesség, ezekhez a herceg nagytermében, a tisztikarhoz s a polgársághoz a városház termében, a néphez a piacon szólottam. Sikerült a szenvedélyeket lelohasztanom, s a kedélyeket megnyugtatnom.

A szentgróti járás távol esik Egerszegtől is, Kanizsától is. Nem akartam ezen népes vidék lakosságát idefárasztani, írtam Szentgrótra gróf Batthyány Károlynak, - kit mint nőm közeli rokonát jól ismertem, - miképp hozzá jövök a célból, hogy Szentgróton a vidék népével s előljáráival találkozzam.

Károly gróf azt felelte, hogy más viszonyok közt igen örülne engemet házánál láthatni; de a mostaniak közt, s jelen minőségemben jobb szereti, ha nem jövök.

Forrás: Fiath Ferenc: Életem és élményeim. Bp., 1878. 2. köt. 157-159. o.

Irodalom: Vajda László - Vajda Lászlóné: Zala 36-37. o.

143.

1849. május 21.

A zalai 47. honvédszászlóalj Buda bevételénél

Antos János százados jelentése Klapka György vezérőrnagynak (részletek)

A szabadságharc honvédhadseregében több mint hatezer zalai katona szolgált. Az 1848 nyarán toborzott önkéntesek a Szombathelyen alakuló 7. honvédszászlóaljhoz kerültek. Részt vettek a pákozdi csatában és a schwechati ütközetben, majd 1849 februárjában a Felvidéken, Lipótvár feladásakor estek császári fogságba. Az 1848 szeptemberében Jellačić ellen szervezett zalai önkéntes nemzetőr zászlóalj Perczel muraközi hadtestjéhez csatlakozott, majd honvédszászlóaljjá szervezték át őket, és a 47. számot kapták. Az 1848 őszén besorozott újoncok egy részéből újabb zalai honvédszászlóalj alakult, az 56. Mindkét zászlóalj a muraközi csatározások során esett át a tűzkeresztségen, majd az általános visszavonulás idején a Tiszántúlra vonultak vissza. 1849 áprilisától részesei voltak a dicsőséges tavaszi hadjárat számos győztes csatájának, majd a császári kézen maradt Buda ostromához rendelték őket. A vár visszafoglalásakor, 1849. május 21-én különösen a 47. honvédszászlóalj zalai tisztjei és közkatonái tüntették ki magukat. Hősi helyállásukat többen is megörökítették.

¹¹⁴ Kanizsa nem az Eszterházyak, hanem Batthyány Fülöp herceg uradalmához tartozott.

Buda várát az első hadsereg ma reggel 8 órakor bevette. Az ifjú hadsereg, melyet ön alakított, tanított, dicső győzelmet vívott ma ki - a magyar hadseregben örökre fennmaradandót.

A sereg, mely kezdetben a télen annyi csapások által sújtott, csatát csata után veszített, önnek vezénylete átvételével szerencsésebb lón, s győzelmet arata győzelem után. Nyolc egymás után következő, mindég dicsőbben nyert csaták után folyó hó 21-én reggel 8 órakor, kétórai ostrom után Buda várát szuronnyal - létrákon mászva meg a falakat - bevette.

A 47. zászlóalj volt a legelső a várban, ezek, ahogy megindultak, sohasem hátrálva mindég elől mentek, és pár perc alatt, mit képzelni nem, de látni lehetett - a legnagyobb ágyú-, kartács-, kispuska- stb. lövések között, leölve mindent, ki ellene állott: egyszerre a vár falát belől elfoglalták. A 47. zászlóalj zászlója lobogott legelső Buda várfalán; s ennek zászlósa¹¹⁵, kinek atyja hős vitéz volt a frank háborúkban, szinte az ellenség között a pesti oldalra menve s a pestieknek büszkén lobogtatva visszatért megint a zászlóaljhoz. [...] Driquet alezredes¹¹⁶ legelső törzstiszt volt a várban; Inkey őrnagy¹¹⁷ követte őt, és szinte vitézül, ritka elszántsággal vezényelte zászlóalját.

Forrás: Budavár bevételének emlékezete 1849. (Szerk. Katona Tamás) Bp., 1989. 524 - 526. o.

Irodalom: Zalai Gyűjtemény 30. (Benne Molnár András tanulmánya a 7. és Hermann Róbert tanulmányai a 47. és az 56. honvédszászlóalj történetéről.)

144.

1849. május 31.

Zala magyar kormánybiztosa katonai segítséget kér Csertán Sándor levele Hunkár Antal kormánybiztoshoz

1849 májusának második felében - a tavaszi hadjárat győzelmei nyomán - Zala megyéből is kitakarodtak a megszálló császáriak. A Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után hivatalba lépő Szemere-kormány május 15-én Csertán Sándor zalai országgyűlési képviselőt nevezte ki a felszabadult megye kormánybiztosává. Csertán a május 29-én tartott zalaegerszegi megyegyűlésen mutatta be kormánybiztosi megbízólevelét, amely felhatalmazta, hogy "a haza szent ügyéhez hű egyé-

¹¹⁵ Püspöky Grácián

¹¹⁶ Driquet Péter honvédalezredes, a 47. honvédszászlóalj is magában foglaló I. hadtest dandárparancsnoka

¹¹⁷ Inkey Kázmér őrnagy, a 47. zászlóalj parancsnoka

nekből megyei bizottmányt nevezzen ki, bizalmát érdemlő tisztikart a törvény értelmében alakítson, a törvényes rendet állítsa vissza, a nemzet Függetlenségi Nyilatkozatát kihirdesse, ünnepélyesen annak szükségéről, valamint üdvös következeiről a népben meggyőződést ápolni törekedjen, a hadseregnek a megyét érdeklő élelmezése eránt intézeteket tegyen". Miután a császáriak ezekben a napokban még Körmend környékén garázdálkodtak, a megye vezetői a távolabbi Keszthelyen ültek össze május 31-én. Itt Csertán kormánybiztos kezdeményezésére intézkedéseket hoztak az újoncoszás befejezéséről, új országgyűlési képviselők választásáról, a megye élelmiszerkészletének és várható termésének felméréséről, valamint a védelem megszervezéséről. Miután a kormánybiztos katonai erő nélkül érkezett Zalába, és a helyi nemzetőrségben kevésbé bízott, Veszprém megye kormánybiztosához fordult katonai segítségért, hogy meg tudja védeni Zala megyét az ellenséges támadásokkal szemben.

Az ellenséges rabló csoportok egy töredéke Körmendet elfoglalva tartván, levél által felszólította Egerszeg városát, hogy május 29-én 500 pengőforint sarcot fizessen le neki azon okból, mivel elvonulásuk után Egerszeg városa a nemzeti zászlót kitűzni merészelt, ellenkező esetre visszatéréssel és pusztítással fenyegetvén a várost.

Hazaérkeztemmel ezen eset tudtomra esvén, még 28-án éjjel Egerszegre siettem a várost letiltani a sarc megadásától, minek eredménye lett, hogy ámbár a város a kívánt sarcot meg nem vitte, az ellenség mégis vissza nem tért, hanem Körmendről Lövőre vonult, hol Stájerből érkezett mintegy 400 vadással egyesülvén, elkövetett pusztítások és sarcolások után onnét is továbbment, és mintegy 900 főből álló gyalogsággal Regedének¹¹⁸, 1100 lovassággal pedig az álgyúkkal együtt Lendvá-nak vette útját, Körmenden azonban az idezárt levelet hagyta, melyben visszatérési szándékkal fenyegeti a várost.

Muraközt, megyénk egyik járását pedig még most is az ellenség bírja, az ott lévő ellenséges csapatok nagy része nemzetőrökből áll, kik áttörvén a Mura folyón, rablásokat, sőt gyilkolásokat követnek el.

Muraköznek ellenség általi bírása annál nagyobb fontosságú, mivel onnét a hátraléttel együtt mintegy 1000 újoncot kellene kiállítani, de közadóban is mintegy 30 ezer pengőt nélkülözünk.

Ily körülmények közt, minthogy a veszély elhárítására fegyveres erőnk nincs, nemzetőrökkel pedig magunkat kellőképp nem védhetjük, mind a közigazgatás, mind pedig az adó beszedése és újoncok kiállítása hátramaradást szenved.

¹¹⁸ ausztriai település

Ezen okoknál fogva teljes bizodalommal megkérem Főispán urat, hogy azon esetben, ha vitéz hadseregünk már Veszprémbe érkezett volna, vagy holléte Főispán úr által tudatnék, az illető hadi parancsnokkal magát érintkezésbe tenni, és megvédenek az ellenségtől felmentésére felhívni méltóztassék !

Forrás: Hadtörténelmi Levéltár. 1848 - 1849-es gyűjtemény 30/523. sz.

Irodalom: Vajda Lászlóné: Csertán 229-233. o.

145.

1849. október 9.

A császáriak halálra ítélik Csány László minisztert Csány búcsúlevele gyámfiához, Schmiedegg Kálmánhoz (részletek)

Csány László már azóta szálka volt a bécsi udvar szemében, hogy az 1830-as évek második felének szólásszabadsági pere kapcsán keményen bírálta a kormányt. Megkísérelték őt is hűtlenségi perbe fogni, ám a tanúk mindent letagadtak, így elejtették a vádat. Csány a szabadságharc idején alaposan megtette a reformkori "bűneit". Már a márciusi napokban részt vett a pesti nemzetőrség szervezésében, majd több dunántúli vármegye kormánybiztosává nevezték ki. Fő feladatának a Jellačić elleni védelem megszervezését tekintette. A fegyveres harc kitűzésétől ő képviselte a politikai hatalmat a magyar hadseregnél, egészen december végéig. 1849 januárjában ő irányította a főváros kiürítését és Debrecenbe költöztetését, majd ő lett Erdély kormánybiztosa, egyszemélyes politikai vezetője. Májusban a Szemere-kormány közmunka- és közlekedésügyi miniszterévé nevezték ki. Csány valamennyi országos jelentőségű megbízásának nagy lelkesedéssel és fáradhatatlan munkabírással tett eleget. Úgy érezte, 1848 megvalósította mindazt, amiért egész életében annyit küzdött. A forradalom vívmányaival maradéktalanul azonosult, és mindvégig Kossuth bizalmas híve volt. A szabadságharc bukását személyes életútjának kudarcaként élte meg. Nem próbált menekülni, önként vállalta a fogságot. A pesti Újépületben raboskodott, miközben hadbírótság elé állították. Az ítélet gyorsan megszületett, mert Csány semmit sem tagadott. Felségárulásért kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet 1849. október 10-én hajtották végre. Batthyány Lajos miniszterelnök után Csány volt a magyar szabadságharc legmagasabb rangú politikai vezetője, akit a császáriak kivégeztek.

Az ítélobírózás eljárása napja óta bizonytalanságban éltem, mai napon kihirdetett ítéletem, úgy is már koromnál fogva rövidebbre nyúlható életemnek, s ezzel

beteges állapotommal kapcsolatban levő folytonos szenvedéseimnek véget vetett - és így örülj, és ne búslakodj felettem, kedves barátom, higgyed a halálos ítéletet tartom legkedvesebbnek, mely eshetett. Egy kényelemhez szokott emberre nézve minős sanyarúság lett volna a börtöni szenvedés !!! Én nyugodt lélekkel lépek mindnyájunk bírāja, az örök Isten elébe, mert érzem és tudom, hogy sorsom ott a síron túl csak jobb lehet, hol hitem szerint, kedveseimmel találkozandok. [...]

Aminémű vagyonkám még volt, azt Gráci öcsémnek¹¹⁹ akartam hagyni, de ítélet szerint az elkoboztatik, elkoboztatik a status [állam] részére, melynek én lelkiismeretes szigorúságommal milliókat használtam, azonban az ítélet változást csak kegyelem útján szenvedhetne, azt jó lenne Grácinak megkísérteni, tanácsolom is, hogy kísértse meg. Hiszem, hogy ha egyszer a harag ellenem csillapszik és becsületességem a pénzbeli eljárásban megismertetik, célt fog érni.

A politikát eddig sem szeretted, és igazad volt, ne avatkozzál abba soha, az az élet nyugalma elrabolja. Folytasd gazdaságodat, és nőüljél meg, kedves barátom, bizony-bizony mondom, ha van földi boldogság, úgy azt csak a házi, nyugalmas családi élet nyújthatja.

Még egyszer kérlek, ne búslakodj felettem, légy szeretett barátom meggyőződve arról, hogy reám nézve ez valóságos szerencse, gondold meg, miképpen szenvedhettem volna én ki egy várbörtönnek kínjait ?

Igaz, megszökhettem volna, úgy mint a többi miniszterek, de én a szökést éppen úgy, mint az öngyilkosságot gyávaságnak tartom, ha használni nem bírtam hazám ügyének, annak tudok mártírja lenni.

Ítéletemben a Dinasztia¹²⁰ lerontásának igyekeztéről vádoltatok, Isten tudja, hogy a 14-i Április határozatban¹²¹ rész nem vettem, én republikánus¹²² soha nem voltam, bizonyítja a sereghez adott proklamációm [felhívásom], de ha arról vádoltattam, mit tehettem ellene ? Az bolond, ki Magyarországon republikáról [köztársaságról] álmodik.

Légy nyugodt szeretett barátom, utolsó kérésem is hozzád, hogy éljél családi nyugalmas életet, procul negotiis¹²³, szeresd a hazát és királyt, üdvözöld rokoniakat és mindazokat, kik felőlem kedvesen emlékeznek. Öllelek száz meg százszor, híved a sírig

Csány

Forrás: Molnár András: Csány utolsó levelei. In: Zalai Gyűjtemény 30. 285-286. o.

¹¹⁹ unokaöccsének (testvére fiának), Püspöky Gráciának

¹²⁰ a császári uralkodóház, a Habsburg-dinasztia

¹²¹ a Függetlenségi Nyilatkozatban

¹²² köztársaságpárti

¹²³ "távol a közügyektől" (Horatius szavai)

146.

1850 januárja

**Csúzy Pál honvédőrnagy besorozása a császári seregbe
Degré Alajos visszaemlékezéséből (részlet)**

*A szabadságharc leverése utáni megtorlás során számos zalai került császári hadbírószám elé. Elszámoltatták az országgyűlési képviselőket, kormánybiztosokat és a honvédtiszteket, de kisebb politikai "bűnökért" is felelősségre vontak néme-lyeket. Zala megye politikai vezetői közül Csertán Sándor képviselő és kormány-
biztos kapta a legsúlyosabb büntetést; több évi várfogságot. Ugyanezzel sújtották a keszthelyi gimnázium lázítással vádolt paptanárait, Laky Demetert és Sebessy Kálmánt is. Egy másik zalai fiatalember, Hegyi Énok azért kapott várfogságot, mert átállásra próbálta rávenni a császári katonákat. Amíg azonban a politikai felelősségre vonás Zalában legfeljebb tucatnyi "civilt" érintett, valamennyi volt honvédet, tisztet vagy közlegényt vizsgálat alá vetettek. Külön elbírálás alá estek azok a magasabb rangú tisztak, akik korábban a császári hadseregben szolgál-
tak. Őket szintén hadbírószám elé állították, és előbb halálra, majd "kegyelemből" várfogságra ítélték. Több zalai honvédtiszt raboskodott pl. az aradi várbörtön-
ben. Ott tartották fogva Gyulai Gaál Miklós honvédtábornokot és Galsai Kovách Ernő, valamint Kerkápoly Mór honvédőrnagyokat. Az alacsonyabb rangú honvé-
deket vizsgálóbizottság elé állították, és többségüket büntetésül besorozták az idegen földön szolgáló császári hadseregbe. Ugyanez a sors várt azokra a hon-
védtisztekre is, akik korábban nem voltak katonák. Közlegénynek sorozták be Csúzy Pál honvédőrnagyot. Csúzyt a kemény téli időben addig meneteltették, míg súlyosan megbetegedett. Alig múlt 30 éves, amikor 1850. január 26-án Bécsben tifuszban meghalt.*

Ez alkalommal értesültem Csúzy Pali haláláról. Megrendítően hatott ez rám. Oly dúsgazdag s egyetlen örökös, annyi nagy vagyon ura, szép tehetség, meglepő külső, hazafias lélek, mily nyomorultan vészett el.

Csúzy Palit is besorozták. Az elszállítás előtti napon jelentkezésre vezetteté magát az ezredeshez, hol azon kérelmet tette, ha nem vihetne-e magával egy kis magánpoggyászt. Az ezredes félvállról felelt:

- Bánom is én, de alkalmatlanságot vele nem tűrök, ön lássa, miként helyezi el.

Másnap az újonccsapat menetkészen fel van állítva, egyszerre érkezik egy utazóhintó; a lovakon ezüsttel kivert szerszám, a bakon bérruhás kocsis, mellette

gazdag arany vállrojtos vadász, nyomban utána egy lovász vezetéken telivér paripával.

Az ezredes odakiált:

- Kié az a fogat ?

A vadász a bakról erős érces hangon felelt:

- Csúzy közemberé.

Az ezredes tajtékozott dühében, s azonnal megparancsolta, hogy Csúzynak gyalogni kell, és kocsijára fölülni semmi szín alatt sem szabad.

Kemény hideg télben a többnapos gyaloglás kimerítette Csúzyt, s kérelmezett, hogy szabadjon kocsijára ülni, mert beteg. Meg lón tagadva. Utoljára csak úgy vonszolta már magát, s kijelentette, ha agyonlövik, sem megy tovább, ő beteg, nem bírja a gyaloglást. Föltették egy szállítókosztra; ott fújta a hideg szél, verte a havas eső, s és így át- meg átfázva és -hűlve érkezett meg Bécsbe.

Harmadnap meghalt.

Így bántak akkor a legkitűnőbb s előkelőbb ifjakkal is.

Forrás: Degré: Visszaemlékezéseim. 303 - 304. o.

Irodalom: Vajda Lászlóné: Csertán 233-242. o., Czigány László: Laky Demeter és Sebessy Kálmán a szabadságharcban (1848-1849). In: Zalai Gyűjtemény 35. 203-214. o., Bona: Zalai tisztek 5-52. o.

147.

1850. január 17.

**Horvátországhoz csatolják Zala megye muraközi járását
Bogyay Lajos cs. kir. megyefőnök tanácskozást hív össze**

Zala megye az önkényuralmi közigazgatás kiépülésekor ismét elveszítette politikai önállóságát. Megszűnt a megye önkormányzati jogköre, a megyehivatal a közigazgatás pusztá végrehajtószerveként dolgozott tovább. Zalát 1849-ben a székesfehérvári, majd 1853-ban a soproni katonai kerülethez csatolták. 1849-ben kisebb, 1854-ben pedig nagyobb mértékben átszervezték a korábbi járási beosztást; megváltoztatták a járások számát és azok határait. A legsúlyosabb területi változás azonban az volt, hogy 1849 végén a teljes muraközi járást Horvátországhoz csatolták - ekkor szenvedte el Magyarország az első jelentős területvesztését. Muraköz már 1848 decemberétől a császáriak kezén volt, és nem sikerült felszabadítani 1849 nyarán sem. Elcsatolásáról nem született előzetes politikai döntés, 1849 végén csupán a horvát katonai megszállást törvényesítették a járás Varasd vármegyéhez csatolásával. A Dráva és a Mura által közrefogott, mező-

gazdaságilag rendkívül jelentős, jól termő terület elvesztése hatással volt a mostohább természeti adottságú zalai területek élelmiszerellátására is. Az 1850-es évek végéig szóba sem lehetett hozni a Muraköz Zalához történő visszacsatolását. Arra csak 1861 márciusában, az alkotmányosság átmeneti helyreállítása idején kerülhetett sor.

Méltóságos Döry Gábor úr, fehérvári polgári kerület főispánjának 113/1850. szám alatt hozzám érkezett leiratából azon értesítést merítettem, hogy a birodalmi országgyűlés határozatáig Zala megye területéből elfoglalt Muraköz Varasd megyével marad összekapcsolva, s minthogy - habár az intézkedés ideiglenesen látszik is - az elkülönzés mégis minden eddigi hivatalos viszonynak kiegyenlítését, az adóbéli hátraléknak kimunkálása, a Zala megyei értéknek épületekre és más egyebekre kitudását, szóval a közigazgatás elrendezése körüli intézkedéseket kieszközölni kötelességemmé tenné, ugyan azért nem mulaszthatom el a folyó 1850. január 25-én Zalaegerszegen megtartandó választmányi tanácskozmányra tekintetes táblabíró urat tisztelettel meghívni !

***Forrás:** ZML. Megyefőnöki ir. Levelezési jegyzőkönyv 1849. nov. 14 - 1850. jan. 26. 536. sz.*

***Irodalom:** Halász: Közigazgatás 87-126.*

148.

1850. április 25.

**Deák Ferenc megtagadja, hogy együttműködjön a császáriakkal
Deák levele Schmerling osztrák igazságügyminiszterhez**

A szabadságharc leverése után Deák Ferenc maradt Magyarországon az egyetlen vezető politikus, akit nem végeztek ki, nem zártak börtönbe, és nem szökött külföldre. A reformkor liberális nemzedéke, mely végigküzdötte a szabadságharcot, mint oly sokszor, most is tőle várt iránymutatást. Deák már 1848 tavaszán pesszimistán ítélte meg a helyzetet. Úgy látta, hogy Bécs előbb vagy utóbb fel fogja számolni Magyarország teljes függetlenségét. Illúziók nélkül, szinte csak "becsületből" vállalt miniszterséget a Batthyány-kormányban. 1848 szeptemberében ő is lemondott, és ezután zalai képviselőként vett részt az országgyűlés munkájában. Mind miniszterként, mind képviselőként számos fontos törvényjavaslatot fogalmazott meg. Utolsó jelentős ténykedése az volt, hogy 1848 végén szerepet vállalt a magyar országgyűlés Windisch-Grätzhez induló békeküldöttségében. Miután szóba sem álltak velük, Deák nem látta értelmét a harc folytatásának, és visszavonult a politikától. Távol maradt a debreceni országgyűléstől, a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásában már nem vett részt. Ennek köszönhető, hogy a császári hadbírószág vizsgálata ártatlannak találta és fölmentette. Deák a kehidai kúriájában élt visszahúzódottan. Az önkényuralmi közigazgatással semmiféle közösséget nem vállalt. Egész korábbi életművét feladta volna, ha szóba áll barátai hóhéraival. Amikor 1850 tavaszán Schmerling osztrák igazságügyminiszter arra kérte, hogy vegyen részt a magyar magánjogot érintő bécsi tárgyalásokon, Deák a kérést udvariasan bár, de határozottan visszautasította. Deák - pesszimizmusra hajlamos alkatából is fakadó - erkölcsi tartása példát és erőt adott a hatalomból kiszoruló, vezető szerepét elvesztő liberális nemesiség számára.

A szíves felszólítás, amelyet Nagyméltóságod hozzám intézni kegyeskedett, s méginkább e felszólítás megtisztelő módja köteleznek engem, hogy ezért Nagyméltóságodnak haladéktalanul köszönetet mondjak. Bármennyire hízelgő is azonban reám e megtisztelő felszólítás, kénytelen vagyok teljes tisztelettel bár, de egész határozottan kijelenteni, hogy ez ajánlatot el nem fogadhatom. A közelmúlt idők gyászos eseményei után, oly állapotok között, melyek még jelenleg is uralkodnak, lehetetlenség, hogy én nyilvános ügyekben közreműködhessek. Meg vagyok győződve, hogy Nagyméltóságod nem fog félreérteni. Kicsinyes ürügyet használni nem vala szándékom, s úgy hiszem, ez őszinte nyíltsággal Önnek is-

mert jelleme iránt a legnagyobb tiszteletet tanúsítom. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok alázatos szolgája

Deák Ferenc

Forrás: Váczy János: Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822 - 1875. Bp., 1890. 212 - 213. o.

Irodalom: Takács: Deák 34-41. o.

149.

1850. október 4.

**Magasabb hivatalért folyamodó zalai "Bach-husár"
Fábián Pál szolgabírói kérelme Dóry Gábor kerületi főispánhoz**

Az 1850-es évek önkényuralmi rendszereinek nemcsak vesztesei, de nyertesei is voltak Zalában. A hivatalrendszer átalakítása során a korábbi tisztviselők zömét elbocsátották, az újonnan létrehozott hivatalokat pedig a mindaddig mellőzött tisztviselőkkel töltötték meg. Nem kevés hivatalnok számára most nyílt meg a karrier lehetősége. Zalában már a reformkorban kialakult egy olyan nemesi származású értelmiségi réteg, amely eladósodott, tönkrement földbirtokainak korszerűsítése helyett a hivatalviselésben kereste a biztosabb megélhetést. A birtokát veszített és hivatalviselésre "kárhóztatott" nemesi értelmiség egy része a megyét uraló liberálisokkal tartott; más részük viszont a belső ellenzékbe szoruló konzervatívok közé került. Ilyen módon a helyi politikai erőviszonyok határozták meg, hogy melyik párt hívei nyerték el a hivatalokat. Az 1847-es tisztújítás során a liberálisok jelöltjeit választották tisztviselőkké. Ők vezették a megyét a szabadságharc idején, egészen 1849 novemberéig. Az 1849 végén történt személycserék során őket elbocsátották, és zömében az 1847-ben vesztes konzervatívok soraiból töltötték fel a megyefőnöki és a járási szolgabírói hivatalokat. Ilyenformán Zala megyében az 1850-es évek elején még nem idegenek, hanem helyi, korábban valamilyen oknál fogva mellőzött magyar tisztviselők lettek "Bach-husár"-okká. Közéjük tartozott Fábián Pál is, aki alábbi folyamodása nyomán elnyerte a kért hivatalt.

Tekintetes Farkas Imre egerszegi járási közigazgatási cs. kir. főszolgabíró úrnak e hivataláról lett leköszönése bátorít Méltóságod előtt e hivatal elnyerése érdemében indoklott okaimnál fogva nagy alázattal esedezni. 54 évet túlhaladt nős atya, ki e megyében mint tiszt esküdt 14, és járásbeli három éveket ugyan-

ezen járásban hivataloskodtam, s múlt 1847. évi tisztújítás alkalmával a "túlzók" bosszúja - azért, hogy a magas kormány nézetét kísérő felekezettel, kikkel mindig tartva közösen működtem - e tisztemtől megfosztottak.

Azonban a megye szerkezetének változásával múlt évi december hó 15-én Méltóságod kegyességéből egerszegi járás közigazgatási segédbírói hivatalt nyertem. Ebbeni hivatalos eljárásom nyomán bátran hivatkozva nagyságos Bogyay Lajos főnök úrra¹²⁴, kinek hivatalombani pontos eljárásomért teljes bizodalalmát elnyerni szerencsés valék, s ugyanaz megbízásból múlt szeptember hó 9-től e megürült hivatalt mindekkoráig magam kormányozom.

A német nyelvbeni jártasságom annyi, mint a magyarban, tanúsítja azt jelen hivatalos eljárásomnak mindennapi eredménye, melyben magam szerkesztem mind azon iratokat s küldöm kellő helyeikre. E tisztembeni hív eljárásom jutalmát egyedül Méltóságodtól várhatom, kinek keble mindekkoráig az érdemet becsülni tudta.

Forrás: ZML. Megyefőnöki ir. XVI. C. 1849/50:4673.

Irodalom: Halász: Közigazgatás 103-110. o.

150.

1851. március 29.

Népszerűtlen a csendőrség Zalában

Varga Lajos főszolgabíró jelentése Bogyay Lajos megyefőnökhöz (részletek)

1849 előtt a nemesi vármegyék rendfenntartó fegyveresei a pandúrok voltak. Csendbiztosok vezették őket, és a megyei tisztviselőknek voltak alárendelve. Az önkényuralom idején a belső rend megszilárdítása érdekében osztrák mintára fegyveres erőszakszervezetet próbáltak meghonosítani. A csendőrséget 1850 januárjától kezdődően szervezték meg Magyarországon. A köznyelv csak zsandároknek nevezte őket. (Elnevezésük a francia "fegyveres emberek" kifejezésből eredt.) A csendőrséget a megyéktől és a helyi közigazgatástól függetlenítették, központi irányítás alá tartozott, és katonai fegyelem alatt állt. A csendőrség szervezettel 1849 és 1867 között - mint a hadsereg kiegészítő része - egyrészt a hadsereg főparancsnokságának, másrészt a császári és királyi legfelsőbb rendőrhatalóságnak volt alárendelve. A csendőrséget a bécsi székhelyű csendőri felügyelőség irányította. Magyarország területén három csendőrezred állomásozott, a csendőrök azonban a fontosabb településeken, kisebb egységekre voltak szétoszt-

¹²⁴ Bogyay Lajos halápi földbirtokos (lásd a 114. sz. dokumentumot), reformkori konzervatív tisztviselő volt Zala megye cs. kir. megyefőnöke 1849 és 1861 között.

va. A csendőrség egyszerre volt a fizikai elrettentés, fegyveres megfélemlítés, és a belső politikai "hírszerzés" engedelmes eszköze. A csendőrség által kiépített besúgóhálózatot keresztül Bécsből megfigyelés alatt tartották a magyar polgári hatóságokat is. Zala megyében Zalaegerszezen szárnyparancsnokságot, Nagykanizsán és Sümegen szakasparancsnokságot, további 14 településen pedig őrsparancsnokságot állítottak fel. Dacára annak, hogy a csendőrök viszonylag kis létszámmal dolgoztak, a csendőrök hamar hírhedtté váltak Zalában. Az 1851 tavaszán készült hangulatjelentések szerint nemcsak a köznép volt bizalmatlan az idegen zsandárokkal szemben, hanem még a zalai "Bach-huszá-rok", közigazgatási tisztviselők is.

A tapolcai járásban Tapolca mezővárosban és Balatonfüreden léteznek csendőrök, lelkiismeretesen mondhatom, hogy a tapolcai járásban a személy- és vagyonbátorság jelen körülményei között is 12 csendőr elégséges, és ha azt állítanám, hogy ezen intézet rendeltetésének kellően megfelelt, őszinte nem volnék, de nem is felelhetett meg, mert a csendőrség jobbára más nemzetbeli katonaságból szerkesztetvén, a kárhozatos forradalom szenvedélyes gyűlöletéből még ártatlanok irányába is több ízben tanúsított szenvedélyes elfogultsága, a jelenlegi katonai ostrom engedményei, hiányos felfogása a vagyon- és személybátorság fenntartásába, s más egyéb őt illető policiális eljárásba célszerűen működni mindeddig gátolta. [...] Csak tájismerő és nép nyelvét értő egyén alkalmas ezen szolgáltra, mert a köznépek bizalmát oly egyén, ki vele nem beszélhet, nem bírván, de annak utasítását vagy feladását nem is értheti, a rablók üldözésében sikeresen nem működhetik. A honvédek elfogásában a csendőrség nagyobb erőt fejtett és fejthet ki, mivel a magas kormány mind az elfogónak, mind a feladónak bizonyos díjakat rendelvén, ez az elfogatást igen könnyíti, mivel a csendőr a kintűzött helységbe biztosabb számítással mehet a feladott egyén elfogására. [...]

Hogy ezen intézet a népnek megnyugtatóra szolgál-e, nyíltan ki kell mondanom, hogy még ezideig nem a csendőrök behozatala eszközölte a békés nyugalmat, mert a nép tömege, szinte mint az egyes békés és fejedelméhez hűséggel viseltető míveltebb osztály egyénei aggodalommal nézték azt, hogy a csendőrség az országszerte keringő hír és monda szerint majd csak nem a törvények felett állanak. A mindennapi tapasztalásból talán tudhatja Nagyságod is, hogy a magas kormány által kiadott csendőri rendszabályok a csendőrök által több ízben önkényűleg változtattak, sőt a legerélyesebb, s a magas kormány rendeletéhez buzgón ragaszkodó tisztviselő is számtalanszor ki van téve a gyanúsítgatás, s a rendőri felsőbbiséget magának követelő önkénynek, mely a hivatalnak lealáztatása által a népben is nyugtalan aggodalmat szül.

Forrás: ZML. Megyefőnöki ir. IX. H. 1851:1231.

Irodalom: Halász: Közigazgatás 111. o.

151.

1852. március 27 - április 16.

**Gasparich Kilit vallomása a császári hadbírótság előtt
A pesti cs. kir. haditörvényszék jegyzőkönyvéből (részletek)**

A császári önkényuralom az 1850-es években rendkívül keményen csapott le minden magyar függetlenségi szervezkedésre. A szervezkedések egyik mártírja a Zala megyei, muraközi születésű Gasparich Márk Kilit volt. Horvát parasztcsaládból származott, ferencesrendi szerzetes lett, nézetei miatt azonban összeütközésbe került feletteseivel és kilépett a rendből. Később szülőföldjén dolgozott plébánosként. 1848-ban lelkesen támogatta a magyar ügyet; Jellačić és a császáriak ellen agitálta Muraköz horvát lakosságát. Perczel Mór honvédtábornok oldalán tábori papként küzdött végig a szabadságharcot. Perczel honvédtábornagy címmel ruházta fel. A szabadságharc után a császáriak körözést adtak ki ellene. Gasparich álnéven bújkált és írt hírlapi cikkeket. Megismerkedett az utópista szocialista eszmékkel, és kapcsolatba került a Kossuth-emigráció egyik függetlenségi szervezkedésével. Feljelentés nyomán fogták el 1852 februárjában Gyöngyösön. Előbb Pesten, majd Bécsben állították császári haditörvényszék elé. 1848-as tevékenységét, valamint "communistikus" nézeteit tükröző naplóját elegendő bizonyítéknak találták ahhoz, hogy elítéljék. A hadbírótság megállapítása szerint Gasparich részese volt Kossuth forradalmi mozgalmának, támogatta a felkelés tervét, és Magyarország függetlenségének kivívására törekedett. Nyíltan demokratának és szocialistának vallotta magát, ezért kötél általi halálra ítélték. 1853. szeptember 2-án végezték ki a pozsonyi disznólegelön.

A vádlott előadja, hogy a Zala megyei Czirkovlán községben született¹²⁵, 41 éves, ferencesrendi pap. 1849-ben a forradalomban való részvétel miatt haditörvényszék elé került, majd álnéven bújkált. 1850. március végén Hetéssy Gábor névre szóló hamis útlevéllel Budára utazott; itt a Császárfürdőben lakott, s - amennyire egészségi állapota engedte - Hetéssy néven cikkeket írt a Pesti Naplóba. Egyszer felismerték, ekkor, hogy az elfogatástól megmeneküljön, mindenét otthagyni elmenekült, s egy ideig Balatonfüred mellett egy vincellérházban bújt

¹²⁵ Gasparich 1810. április 7-én született a muraközi Cirkovljan faluban.

meg. Az őszt ismét Pesten töltötte, bejelentés nélkül bujkált, de legtöbnyire a Pesti Napló szerkesztőségében ült és írta cikkeit.

A Pesti Napló szerkesztőségében ismerkedett meg Kelmenfyvel, aki írásai alapján felismerte benne a szocialistát, és fölfedte előtte, hogy ő is az. Kelmenfy révén került érintkezésbe Simonyi Antal arcképfestővel, aki Franciaországban ismerkedett meg a szocializmus tanaival. Gasparich már 1847-ben tanulmányozta Fouriert és más szocialistákat. Ők hárman ezután sokat vitáztak a szocializmusról. [...] Simonyi a szocializmust békés úton akarta megvalósítani, őszintén ez csak forradalmi úton történhetik. Szocialistának vallja magát, Fourier elvei szerint. [...]

Bevallja, mindenütt terjeszteni igyekezett a szocializmust, ahol erre alkalmas talajt talált, szocialista szövetséget azonban nem alapított, s nem is tudja, létezik-e ilyen az országban. Balatonfüredről "öreg bíró" néven leveleket írt a Pesti Naplóba, ezek közlését később szocialista tartalmuk miatt beszüntették. [...] Február elején [1852-ben] egy Londonból érkezett magyar, Erős Zsigmond, megismertette vele a demokratikus komitété¹²⁶ és Kossuth terveit és működését. Azzal bízták meg, hogy a forradalmat Horvátországban, valamint Baranya, Tolna, Somogy és Zala megyében megszervezze. Ezután visszatért Gyöngyösre, hogy csomagoljon, s február 9-én éppen naplóját írta, amikor letartóztatták.

Ebben a naplóban szocialista demokrata értelemben bírálja a fennálló társadalmi rendet és kijelenti, hogy azt általános, véres forradalom fogja elsöpörni, mert ellenkezik a nép érdekével és az emberiség természetes jogaival. Arra a kérdésre, kit ért a kéziratban olvasható "tolvajok, rablók, piócák és gazemberek" alatt, kijelenti, azokat, akik az emberiséget elnyomják, s akikkel a napló zárószavai szerint eljön majd a véres leszámolás.

Forrás: Sashegyi Oszkár: Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849 - 1867. Iratok. Bp., 1959. 68 - 70. o.

Irodalom: Lukács: Függetlenségi 100-108. o., Bona: Zalai tisztek 21. o.

¹²⁶ a magyar emigráció politikai egyesülete

152.

1852. június 13.

Ferenc József császár látogatása Zalában

Bogyay Lajos megyefőnök felhívása a megye lakosságához (részletek)

Az ifjú Ferenc József császár 1852. június 4 és augusztus 14. között körutazást tett Magyarországon. Látogatása protokolláris jellegű volt, csupa kirakat: rendeztek számára népművészeti bemutatót és üzemlátogatást, minden érdekelte és fáradszatólannak látszott. Nem megbékélni érkezett, nem osztott kegyelmet, csupán engedelmes alattvalóit jött el megszemlélni. Mintha csak a külföld felé kívánta volna bizonyítani, hogy Magyarországon teljes a rend és nyugalom! Miközben a börtönök még tele voltak politikai foglyokkal, és honvédek tízezrei szolgálták büntetésül idegen földön, a császárhű hivatalnoksereg gondosan megtervezte az uralkodó fogadását. Ferenc Józsefet majd mindenütt hódoló, túláradó alázattal üdvözölték, és kiszámított, betanított, megrendelt ünnepléssel fogadták, a lehetőségekhez mérten fényes külsőségek között. Zala megyébe 1852. június 29-én érkezett. Reggel Keszthelyen, este pedig Balatonfüreden fogadták az uralkodót. A zalai fogadtatást a megyefőnöki hivatal szervezte. Bogyay Lajos megyefőnök az alábbi felhívásban szólította fel a megye lakosságát az ünneplésre.

Még az ország minden részeiben a népek millióinak örömjaja Őfelségének, dicsőségesen uralkodó császárunk és apostoli királyunknak honunkban legkegyelmesebben lett megérkezett, s azon szerencsét hirdeti, hogy magas jelenlétével az ország majd minden részeit boldogítja, Zala megyének is azon kitűnő szerencse jutott osztalékul, hogy Őfelsége legkegyelmesebb császárunk és apostoli királyunk folyó hó 29-én regveli órákban Keszthelyen, majd ugyanaz napon este Balatonfüreden e megyének hódolatát elfogadni kegyes leend. [...]

Őfelségének Zala megyében e két helyen leendő boldogító megjelenése nem lehet, hogy mindenki keblét üdv és öröm érzetével ne töltse be; s midőn ezen szerencsés eseményt eleve közzéteszem, nem kétlem, hogy Zala megye minden rendű, rangú és osztályú lakosai vetélkedve fognak Keszthelyen és Balatonfüreden megjelenni, résztvevők ez irigylendő szerencsében, s megyénk ez örök emlékül feljegyzendő ünnepélyében, tanúsítandók azon jobbágyi hűség és hódolatot, melyet századok s évezred óta legtisztább nemzeti erényképp hord keblében a magyar.

Megjelenési öltözetül a volt nemesi rend a magyar díszöltönyt használni kéri, ennek hiányát a fekete frakk, nadrág, mellény és fehér nyakkendő pótolják, az alsóbbrendű nép hasonlóul ünnepély ruháját veendi.

Forrás: ZML. Vegyes egyedi nyomtatványok gyűjteménye. 1852.

153.

1853. május 1.

**Asbóth Sándor honvéd alezredes az emigrációban
Kossuth Lajos ajánlólevele Asbóth számára (részlet)**

A szabadságharc zalai származású tisztjei között is akadtak páran, akik a bukás után emigráltak, köztük két honvédalezredes; Prágay János és Asbóth Sándor. Prágay, aki Balatonfüreden született és korábban a császári hadseregben szolgált, Klapka György tábornok mellett küzdött a szabadságharcban. Komárom feladása után menlevelet kapott, majd útlevéllel külföldre távozott. Hamburgon és Londonon keresztül Amerikába utazott. 1851-ben csatlakozott azokhoz az amerikai önkéntesekhez, akik Kuba spanyol uralom alóli felszabadítását tűzték ki célul. Kalandos vállalkozásuk azonban balul ütött ki, mert a partraszállt expedíciót a kubai nép nem támogatta, a spanyolok viszont bekerítették őket. Prágay a fogság elől az öngyilkosságba menekült a világosi fegyverletétel második évfordulóján. A keszthelyi születésű mérnök, Asbóth Sándor Kossuth személyes kísérőjeként hagyta el az országot, és Kossuth közvetlen környezetében tartózkodott mind a törökországi emigráció, mind pedig az amerikai körút idején. 1851-ben az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, és New-York város hamarosan főmérnökévé választotta. Ő tervezte a nagyváros Central Park-ját és számos középületét. Az amerikai polgárháború idején, 1861-ben az északiak szolgálatába lépett. Rátermettsége, tapasztalatai és bátorsága révén 1864-ben már dandártábornok volt. Katonai karrierjének súlyos fejsérülése vetett véget. 1865-ben Florida és Kentucky állam katonai kormányzója, majd 1866-ban az USA argentinai és uruguayi nagykövete lett. A fejében maradt golyó ölte meg 1868. január 21-én Buenos Airesben.

Midőn az én és az ő hazája fölé a megpróbáltatás szerencsétlen napjai bekövetkeztek, melyek engem, mint szegény és hontalan száműzöttet külföldre menekülni kényszerítettek, ő volt az, aki megindító odaadással megosztá viszontagságaimat: elkísért számkivetésembe, s híven állott oldalamon. Törökországban történt letartóztatásom minden próbáltatásai között örködött személyem biztonságán, és megnyugtatta lelkemet önmehtagadó gondoskodásával, mindenkor híven és igazán barát és testvér, pillanatig sem ingadozván ragaszkodásában, életem legszomorúabb napjaiban sem. Hogy az isten jutalmazza meg érte, ha én nem tehetném, még mindig szegény és száműzött amilyen vagyok. Azonban látni

fogunk még - úgy remélem - szebb napokat, és úgy lássam azokat, ahogyan bebizonyítandom hálámat hűsége iránt, miként ő tanúsította hűségét, odaadását és barátságát irántam. Végül az Egyesült Államok nagylelkű közvetítésére szabadlábba helyeztetvén, Asbóth Amerikában folytatta mindazon tevékenységet, melyet idő és körülményekhez mérve tőle követeltem, majd hazánk ügyeinek mozditására, majd pedig száműzött társaink nehéz sorsának könnyítésére. És benső meggyőződése, hogy nemsokára hívhatom őt ismét segélyül éltém nagy, és egyetlen célja, közös hazánk felszabadítása. Aközben komolyan a lehető legmelyebben ajánlom őt az Egyesült Államok népe és kormánya szíves figyelmére és nagylelkű pártfogásába, s ezt annyival nagyobb bizalommal, minthogy ő oly férfiú, ki a széles unio minden részei közt célzott könnyű közlekedés tekintetéből megindított óriás tervek és iparvállalatoknál, melyek az államnak egyik fő dicsőségét képezik, mint ahogy felvirágzásának főeszközei, képes oly szolgálatokra és művek alkotására, mint bárki más. Jelen bizonyítványomat, mint Asbóth alezredes hazafi érdemeinek s ritka tehetségeinek tanúságát, nemkülönben nagyrabecsulésem, barátságom, hajlamom és hálám jelét kívánom tekinteni.

Forrás: Tar Ferenc: Asbóth Sándor, az amerikai polgárháború tábornoka. In: Zalai Gyűjtemény 26. 156-157. o.

Irodalom: Bona: Zalai tisztek 10-11. o.

154.

1854. július 28.

Deák Ferenc eladja kehidai birtokát

Adásvételi szerződés Deák és Széchenyi István felesége között (részletek)

Deák Ferenc családjának birtokai Kehida, Koppány és Söjtör körül feküdtek. Deák a testvéreivel (Antallal, Jozefával és Klárával) közösen, osztatlan birtokon gazdálkodott. Hosszú ideig bátyja, Antal irányította a gazdaságot, de Antal halála után (1842-ben) Ferencre hárult ez a munka is. Deák nem volt vérbeli gazda, csupán testvéreivel szemben érezte kötelességének e feladatot. A családnak az 1830-as évek közepén mintegy 1872 holdas majorsági birtoka volt, éves jövedelmük pedig 3300 ezüstforint körül mozgott. (Ugyanebben az időben Széchenyi István pölöskei uradalma kb. 13.900 ezüstforintot jövedelmezett.) A gazdálkodás "kényszere" hátráltatta Deák politikai pályafutását is. Amikor 1845-ben a fővárosba hívták barátai, azzal hárította el a kérésüket, hogy "a sors engem ezen földnek göröngyeihez kötött, mely kenyeremet adja, s függetlenségemet értékileg csak úgy tarthatom fenn, ha kerülök minden kiadást, mi tehetségemet meghalad-

ja". A jobbágyfelszabadítás után, 1852-ben szétoztották a család birtokait: Deák Klára kapta Söjtört, míg Ferenc és Jozefa Kehidát és Koppányt. Az utóbbi javak elkülönítésére csak Jozefa halála után, 1854 tavaszán került sor, amikor Deák Ferencről nővérének hét gyermeke kérte az osztályrészét. Deák saját birtokát már 1852-ben megpróbálta eladni, ekkor azonban még nem talált rá vevőt. A tulajdonmegosztást követően viszont rövidesen megállapodás született Széchenyi István feleségével, aki fia, Ödön számára vásárolta meg Deák kehidai birtokát. Deák 1854 novemberében Pestre költözött, az "Angol királyné" szállodában bérelt két szobát, és a vételár fejében folyósított életjáradékból látta el magát. "Szerény jövedelmemből egyszerűen élek, hat hónapig Pesten, a nyarat és ősznek első felét Zalában [pusztaszentlászlói sógoránál, Oszterhueber Józsefnél], s néha egyik, néha másik fürdőben töltöm" - írta Deák 1859 tavaszán.

Örökeladási szerződés

Mely szerint mi alólirottak, úgy mint egyrésről gróf Széchenyi Istvánnó született gróf Seilern Crescentia, mint férjem, gróf Széchenyi István úrnak törvényes gondnoka, s gyermekeimnek természet és törvény szerinti gyámánya, mint örökbevevő, másrésről Deák Ferenc mint örökbe eladó felek, a mai napon egymás között e következő örök adásvevői szerződésre léptünk:

Én Deák Ferenc eladom Kehida és Felsőkustán Zala megyei helységek határában fekvő azon belső és külső ingatlan birtokrészemet, mindennemű haszonvételeivel egyetemben, mely boldogult édesatyámnak, néhai Deák Ferenc úrnak 1808. esztendőben történt halála után örökségképpen szállott reám, nagyméltóságú gróf Széchenyi Istvánnó született gróf Seilern Crescentia őexcelentiája mint örökbe vevő által, fiának Széchenyi Ödön grófnak, örökben és megmásolhatatlanul 50000, azaz ötvenezer pengőforintokért.

Ezen ingatlan birtok [...] a következőkből áll: belsőtelek 8 hold, szántóföld 186 6/8 hold, rét 86 5/8 hold, berek 80 7/8 hold, erdő 285 hold, legelő 16 1/8 hold, kehidai majorsági szőlő 8 1/8 hold, hegyvamos szőlők 138 2/8 hold - minden holdat különbség nélkül 1200 négyszögöllel számítva - továbbá a kehidai Zala vízi kétkerekű malomnak hasonfele, s a kehidai vendégfogadónak szintén hasonfele, továbbá a birtokon levő következő épületekből: a 7. számmal jelelt lakház, a 6. számmal jelelt kisebb lakház, egy nagyobb cséplőpajta, melynek két szárnya magtár, egy kisebb cséplőpajta, egy kovácsműhely és egy kisebb épület tűzoltó szerek eltevésére.

Forrás: MOL. R 22. Deák Ferencsel kapcsolatos iratok. 1. csomó. 2. tétel. Birtokiratok.

Irodalom: Molnár András: Deák Ferenc mint "mezei gazda". In: LSz. 1992. 1. sz. 32-43. o., Molnár András: Deák Ferenc birtokai. In: Zalai Gyűjtemény 34. 41-75. o.

155.

1855.

**Gazdálkodás Széchenyi István pölöskei uradalmában
Galgóczi Károly mezőgazdasági statisztikájából (részlet)**

A jobbágyfelszabadítást az 1853. március 2-án kiadott úrbéri pátens zárta le. A császári nyílt parancs kimondta az úrbéri kapcsolatokról származó "jogok, járandóságok és kötelezettségek" megszüntét, és elismerte, hogy az úrbéres földek állami kárpótlás mellett paraszti tulajdonba mennek át. A majorsági zsellérek a kezükön lévő földeket saját erejükből válthatták meg. A pátens a volt jobbágyok javára rendelkezett a korábban földesúrral közösen használt erdők és legelők kötelező elkülönítéséről is. 1853 folyamán a Habsburg-monarchián belüli vámok eltörlése jelentős exportlehetőségeket nyitott meg a magyarországi mezőgazdasági termelés előtt. A kibontakozó nagy agrárkonjunktúrába mindenekelőtt a nagybirtok tudott bekapcsolódni. A németországi ipari forradalom és városi fejlődés kibontakozása nagy gabona- és húsfelnevő piacot jelentett a magyar termelők számára. A nagybirtok jobban ki tudta ezt a lehetőséget használni, mivel az arisztokrácia társasági kapcsolatai révén hozzá tudott férkőzni az egyetlen hitelezési lehetőséghez, az osztrák bankokhoz. E hitelek révén nagyobb arányú befektetésekre is sor kerülhetett. A nagybirtokosok átszervezték, racionalizálták üzemüket. Gőzerővel hajtott cséplőgépeket, és különböző korszerű mezőgazdasági gépeket szereztek be. Általánosan elterjedt a vetésforgó és az istállózó állattartás, az intenzív földművelést pedig bérmunkások végezték. Az 1850-es évek derekán ilyen korszerű mezőgazdasági nagyüzemmé alakult át Széchenyi István zalai, pölöskei uradalma is.

Az urodalomban négy helység van, úgy mint: Pölöske, Bak, Tüttös és Náprádfa. Mindegyikben még az 1848. év előtt befejeztetett az összesítés és elkülönítés. A megszünt úrbéri szolgálatokat az urodalom majorsági erővel pótolja, úgy, hogy 6 egész telek helyett egy kétmarhás fogat állíttatott fel, a zsellérek helyett pedig aránylagos gyalog béresek fogadtattak. És az úrbériség megszűnésétől csak a legjobb eredményt érzi a gazdaság, mert minden munka célszerűbben, pontosabban és jobb sikerrel történik most majorsági, mintsem azelőtt roboterővel. [...]

Gazdasági eszközül és gépekül a cenki mintára készült egyes és kettős vas-
ekéket használ a gazdaság, melyekkel igen célszerű munka teljesíthető; úgy kapá-
ló és töltő ekéket, Howard-féle cséplőgépeket, rétgyalukat és amerikai gyűjtőge-
reblyéket stb. A fentebb elősorolt gazdasági eszközök közül némelyek - például
ekék - Pölösken készülnek, de legtöbbször Cenkén, Sopron megyében. A csép-
lőgépek Hubari gyárából valók Bécsből; ezek célszerűek, de igen gyengén
készítvék. [...]

Mi a vetésforgásokat illeti: tiszta ugar semmi sem hagyatván, legtöbbször 5/9
rész gabona és 4/9 takarmány vetés; új trágyás földbe rendszeren kapaszer vagy
bükköny jó, bükkönyre repce vagy búza, kapaszerre pedig árpa vettetik, az árpára
lóher, egy vagy két évi, ezután búza vagy rozs, trágya előtti utolsó évben jön a
zab. [...]

Az összesen 2500 (1200 négyszögöles) holdnyi eke alatt levő földhöz tart a
gazdaság mindössze 12000 finom gyapjús birkát. Ezen állatok már 25-30 év óta
folytonosan nemesítettek herceg Lichnowsky-féle tenyészállatokkal, és evégre
az urodalomban egy kis törzs anyanyáj van mindkét nembéli eredeti
Lichnowsky-féle tenyészállatokból összeállítva, mely nyájából veszi aztán mind-
egyik majorság a szükséges mennyiségű kosokat. Természetes legelők mellett
vannak nagyobb kiterjedésű vetett legelők. A legelőül szánt tagokba vettetik
vörös lóher - keverve fehér lóher, sárga lóher, timotheusfű¹²⁷ stb. magvakkal. A
téli tartásban a szálás szüleség [takarmány] mennyisége különféle
gyökérneműekkel van pótolva.

Forrás és irodalom: Galgóczi Károly: *Magyarország, a Szerbvajdaság s Temesi bán-
ság mezőgazdasági statistickája*. Pest, 1855. 395 - 397. o.

¹²⁷ timótfű (Phleum) vagy komócsin; takarmánynövény

156.

1859.

**Németesítési törekvések - egy zalai köznemes szemével
Galsai Kovács Vendel "Zalai titkok" c. kéziratából (részlet)**

Az 1850-es évek politikai elnyomásának és gazdasági átalakulásának legnagyobb vesztese Zalában is a középbirtokos nemesség volt, az a réteg, amely hivatali pozíciói révén korábban a vármegyét irányította. 1849 után kiszorultak a helyi hatalomból, miután nem vállaltak (vagy nem vállalhattak) hivatalokat. Ráadásul 1854 májusától Zalában is német volt a közigazgatás hivatali nyelve, és ettől kezdve egyre több idegen jutott itt is megyei vagy járási hivatalhoz. A közép-nemesség súlyos adósságokkal terhelt birtokai nem tudták felvenni a versenyt a korszerű nagyüzemekkel. A jobbágyfelszabadítás után elesetek az ingyen jobbágmunkától, kieső úrbéres jövedelmüket nem pótolhatták a kárpótlási kötvények, amelyeket alacsony áron lehetett csak pénzzé tenni. Sújtotta őket a hitel hiánya, valamint a különböző osztrák egyenesadók és a fogyasztási adó bevezetése is. Gazdaságuk a csőd szélére került, és adósságukat csak a birtokok eladásával tudták kifizetni. A nemesi birtokok egy része a zsidó kereskedők kezébe került, azok kezébe, akik korábban jelentős szerepet játszottak a birtokos nemesség eladósodásában. A földjét és hivatalát veszített nemesi rétegben gyökeret vert az idegenekkel szembeni gyűlölet; minden rossznak bennük keresték az okát. Közéjük tartozott Galsai Kovács Vendel, a régi megyei tisztviselő is, akit zsidó uzsorások tettek tönkre. Az 1850-es évek végén írott feljegyzéseiben a "rég jó táblabíróvilág" alkonyán, a birtokos nemesség hanyatlásán kesergett.

Az ország kormányzása, minden hivatalok, főbb iskolák, majd mind németül - közszámitás szerint e tíz év alatt bejött Magyarhonba negyvenezer német és cseh hivatalnokok és szolgák, lengyel és orosz tartományokból hatvanezer koválygó, henye zsidók ! Elhiszed-e aztat, hogy ezek magyar hazafiúi tekintetből jöttek ide ? Vagy ezek rokon barátai d fognak maradni ?

A történektből ítélve, van-e néked magyar jövendőd ? Ha csak németté nem változol, vagy zsidóvá nem leszel ! Mert az elsőnél csak úgy nyerhetsz hivatalt, kenyérkeresetet, gyermekeidnek jövendőjét, a másodiknál meg tanulhatsz politikát, furfangosságot, gescheftet¹²⁸, csalást, de még inend-onnand hivatalnok is lehetsz pártfogásod mind a kettőnél elég lesz !

A múlt év közepén egy új hivatalnok jött Prágából Zalaegerszegre, ki azt mondotta, hogy aznap, midőn ő Prágából elindult, csak kétszáz csehek váltottak

¹²⁸ üzletelést, ügyeskedést

úti leveleket Magyarhonba, kik mind hivatalnokok akarnak lenni, mert ott úgy mondják, hogy a magyar régi uraknál nincs se tudomány, se kapacitás [tehetség] - ők nem is képesek hivatalokat viselni ! Úgyhogy Német- és Csehonból jelen minden legkisebb írnok Magyarhonban főbíró lehet !

Forrás: ZML. Letétek 5744.

157.

1860. április 24.

**A pragerhof-kanizsai vasútvonal megnyitása
A Déli Államvasutak hirdetésménye**

1851-ben hagyta jóvá az uralkodó azt a birodalmi vasútépítési programot, amelyben nemzetgazdasági, kereskedelmi és katonapolitikai, valamint birodalomszervezési szempontok egyaránt szerepet játszottak. A gazdasági élet modernizálására szolgáló vasúthálózat terve - némi módosításokkal - két évtized alatt vált valóra. Ausztria egyik legfontosabb vasútvonala a fővárost, Bécsset kötötte össze a birodalom legjelentősebb tengeri kikötőjével, Trieszttel. A kormány tervei szerint ehhez kellett csatlakoznia a nagykanizsai vasútpályának is. Az elképzelés az volt, hogy Kanizsát mind Budával, mind Sopronnal, mind Péccsel, mind Marburggal (ma Maribor) mind pedig az osztrák vasúttal össze kell kötni. A kanizsai vonal építését a Déli Állami Vasúttársaság kezdte meg, amely 1858 januárjában jött létre a vasútvonalakat tervező és építető osztrák, magyar és olasz vasúttársaságok egyesülésével. Kanizsát elsőként az ausztriai Pragerhoffal kötötték össze; a Kanizsa-Pragerhof vasútvonal igazi nemzetközi összefogás eredményeképpen készült el 1859/60-ban. Az építési igazgató Párizsban székelt, a mérnökök osztrákok voltak, az ács munkákra egy norvég vállalkozó nyert megbízást. Az építkezés német technikai előírások szerint folyt, a síneket Ausztriából szállították. A gőzmozdonyokat Bécsújhelyen (Wiener Neustadtban) készítették. A mintegy 109 km-nyi Kanizsa-Pragerhof vonal műszaki átadása 1860. április 24-én történt. A személyeket és postai küldeményeket szállító vegyesvonattal - amelynek osztrák, szlovén és szláv személyzete volt - akkoriban több mint öt óráig tartott az út Kanizsától Pragerhofig.

Ezennel közhírré tétik, hogy e hónap 24-én a Pragerhof-Kanizsa vasútszakasz a magas császári és királyi pénzügyminisztérium engedélyével megnyitattik az általános forgalom számára, és ettől a naptól kezdődően

Pettau

Friedau
Csáktornya
Kraljevec
Kotor és

Kanizsa állomásokon személyek és hol-
mik a Déli Államvasutak árszabása szerint szállításra felvételnek.

Egyelőre minden irányban egy vegyes szerelvény fog közlekedni a hirdet-
ményben foglalt menetrend szerint, és a következő hónapokban, csatlakozva a
Déli Államvasút személyvonataihoz, két vegyes szerelvény fog minden irányban
bevezettetni. (a szerző - M. A. - fordítása)

Forrás: ZML. Megyefőnöki ir. XIII. E. 1860:3246.

Irodalom: Tóth Kálmáné: *Képek a Déli Vasút nagykanizsai történetéből.* Nagykani-
zsa, 1986. 6-11. o.

158.

1862. július 10.

Hírlapalapítás Nagykanizsán

Wajdits József laptulajdonos folyamodása a megye tisztiszékéhez

*Az 1850-es évek osztrák abszolútizmusa - a politikai önkényuralom ellenére -
kedvező változásokat is hozott a magyar lakosság mindennapi életében. Ha las-
san is, de fejlődésnek indult a mezőgazdaság és az ipar, modernizálták a köz-
igazgatást és az iskolarendszert, megkezdődött a társadalom polgárosodása. A
polgárosodás zalai előretörését jelzi, hogy 1861-ben a megyében több időszaki
sajtókiadvány is napvilágot látott. A "Kertészeti és Ipargazdasági Vezérlapok",
valamint a "Dunántúli Társadalmi Közlöny" Keszthelyen, míg a "Balaton Füredi
Napló" Balatonfüreden jelent meg. A megye legfejlettebb városának tekinthető
Nagykanizsán Wajdits József, az alig 30 esztendőes nyomdász és könyvkereskedő
alapított lapot. 1858-ban vette át apja könyvkereskedését, és külföldön szerzett
szakmai ismeretei birtokában 1861 januárjában kapott engedélyt egy könyv-
nyomda működtetéséhez. Az első tartósan fennálló zalai újságot "Zala-Somogyi
Közlöny" címmel 1862. július elsejétől kezdődően jelentette meg, eleinte havonta
háromszor, 1869-től hetente egyszer, majd 1872-től hetenként kétszer. (Lapjának
neve 1874-ben "Zalai Közlöny"-re változott.) A lap szerkesztősége kezdetben
Kaposvárrott működött, később (1866-tól) Nagykanizsán, mert azt is a kiadó és
nyomdatulajdonos Wajdits József vette kezébe.*

Miután felsőbb engedély folytán szerencsém volt a "Zala - Somogyi Közlöny" című lapot megindítani, melynek egyetlen iránya s célja az, hogy előhaladt körünkben az ipar, kereskedelem, gazdaszat és szépirodalom köréből épületes, mulattatva oktató és ismeretterjesztő cikkeket hozni avatott tollú egyénektől, s ezáltal az anyagi és szellemi jólét előmozdítására hathatósan működni, tiszteletteljesen kérem a tekintetes tisztiszéket, hogy lapomat a megyei tisztviselő urak pártfogásába ajánlani, s így annak érdekét előmozdítani méltóztassék.

Egyúttal bátor vagyok újonnan felállított, s minden e tekintetbeni igényeknek megfelelni képes nyomdámot is kegyes figyelembe ajánlani, alázattal kijelentvén, hogy pontos és gyors szolgálat által a megrendelők várakozásának megfelelni, lesz legfőbb törekvésem.

Forrás: ZML. Zala megye tisztiszékének iratai 1862:3118.

Irodalom: Horváth Ferenc: A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861-1973. Zalaegerszeg, 1978., Foki Ibolya: Adatok a zalai nyomdászat történetéhez 1860-1900. In: Zalai Gyűjtemény 31. 294-299. o., ZÉK. 215-216. o.

159.

1865. február 2.

Ítélet a felségárulással vádolt Nedeczky István ügyében A helytartótanács leirata Zala megyéhez

A tönk szélére jutó középnemesi réteg ellenzéki csoportjai 1863/64-ben még tettek egy utolsó kísérletet, hogy fegyveres szervezkedéssel lépjenek fel az abszolútizmussal szemben. A szervezkedésnek két zalai "hőse" is volt. Az egyik Nedeczky István - Deák Ferenc unokaöccse, aki Lesencetomajon született és alig 17 évesen honvéd főhadnagy volt már -, a másik pedig a szabadságharc egykori vitéz honvédezredese, a keszthelyi születésű Asbóth Lajos. Nedeczky 1863 októberében Turinban járt az emigráns Kossuthnál, és el is vállalta a magyarországi fegyveres felkelés előkészületeinek irányítását. Nedeczky Pestre utazott és Kossuth utasításai szerint megkezdte a szervezkedést. Felvette a kapcsolatot a megbízhatónak vélt honvédtisztekkel, így Asbóthtal is. Asbóthot azonban addigra megtörték a császáriak börtönében töltött évek, és megélhetési kényszerből bajtársainak árulójává vált. Igyekezett beépülni az ellenzéki szervezkedésekbe, hogy azokról pénzért híreket szállítson a császári titkosrendőrség számára. Nedeczky erről mit sem sejtett, és éppen Asbóthot bízta meg, hogy dolgozza ki a felkelés katonai tervét. Közben a szervezkedéshez csatlakozott egy másik ellenzéki csoport is Almássy Pálnak, az 1848/49-es országgyűlés képviselőháza elnökének vezetésével. Nedeczky 1864. március 13-án és 15-én (az 1848-as bécsi és pesti forradá-

lom évfordulóján) tüntetéseket szervezett Pesten. Asbóth árulása révén a szervezkedés vezetőit már másnap, március 16-án elfogták. Az Almássy-Nedeczky pert a pest-budai katonai kerületi bíróság folytatta le. A fővádlott Nedeczkyt előbb halálra, majd 1865 februárjában 20 évi börtönre ítélték, de alig két év múlva, a kiegyezéskor (társaival együtt) kegyelmet kapott. Asbóth, akit árulásának leplezéseként szintén elfogtak, már 1864 júliusában kiszabadult és élete végéig tartó fizetést kapott jutalmul. Asbóth a kiegyezés után megbecsülésnek örvendett és - mint 48-as veteránt - hősként tisztelték, mert árulása csak jóval halála után derült ki.

A legfőbb katonai törvényszéknek folyó év február 2-án hozott ítélete által felségárulás bűnténye miatt Nedeczky István balatonedericsi földbirtokos, nemességének személyére elvesztése mellett kötél általi halálra; kegyelem útján húszévi súlyos börtönre ítéltetett, s egyszersmind a felségárulás bűnténye által az államnak vagy magánszemélyeknek okozott kár megtérítése iránt egész vagyónával felelősnek, s a vizsgálati és büntetési fogság alatti költségeket megtéríteni kötelest nyilvánított. Miről a megye közönsége kellő tudomás végett ezenel értesítettik.

Forrás: ZML. Alisp. ir. 1865:2352 (A helytartótanács Budán, 1865. március 19-én kelt, 13.475. sz. leirata)

Irodalom: Lukács: Függetlenségi 335-354. o.

160.

1865. április 16.

"Még néhány szó a »Botschafter«-nek ápril 9-diki cikkére"

Deák Ferenc húsvéti cikke a kiegyezés szándékáról (részlet)

Deák Ferenc, aki Zalából végleg Pestre költözött, az 1861-es országgyűlés idején így fogalmazta meg a magyar ellenzék ragaszkodását 1848 vívmányaihoz: "Az ország alkotmányos szabadsága nem olyan sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetnénk; hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését, s mi felelősök vagyunk a haza s önlelküismeretünk előtt. Bármilyen történjék, ragaszkodunk a nemzet jogaihoz, mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges". Noha 1861-ben még az az osztrák álláspont uralkodott Bécsben, hogy a magyarok az 1848/49. évi felkeléssel eljátszották történelmi jogukat, 1864-ben már titkos tárgyalások készítették elő a

kompromisszumot. Miután Deák e tárgyalások révén meggyőződött róla, hogy Ferenc József valóban a magyarokkal való megegyezést fontolgatja, 1865 húsvétvasárnapján a Pesti Hírlapban megjelent cikkében lényegében kiegyezési ajánlattal fordult az udvarhoz. Deák itt elismerte, hogy nem a magyar önállóság az elsődleges, hanem a birodalom fennmaradása. 1848 örökségéből annyi valósítható meg, amennyi nem veszélyezteti a birodalom létét. Deák húsvéti cikke tehát valójában a titkos tárgyalások során megfogalmazódó magyar álláspontot öntötte formába és hozta a széles nyilvánosság tudomására.

Egyik cél [...] a birodalom szilárd fennállása, melyet nem kívánunk semmi más tekintetnek alárendelni. Másik cél pedig fenntartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a *sanctio pragmatica*¹²⁹ is ünnepélyesen biztosít, s melyekből többet elvenni, mint amit a birodalom szilárd fennállhatóságának biztosítása multhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem célszerű.

Párhuzamosan a magyar alkotmánnyal megfér a közös uralkodó alatt, a közös védelem mellett, a lajtántúli országok teljes alkotmányos szabadsága is. Nem állanak ezek ellentétben egymással; azt hisszük, hogy megállhatunk egymás mellett, anélkül, hogy egymást absorbeálni akarnók. [...]

Valamint az 1861-i országgyűlés, úgy mi is csak a *sanctio pragmatica*-ból indulhatunk ki. Meg van ott határozva az uralkodóház közössége, az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás, s az ebből természetesen következő közös védelem. Megfelelt e feltételeknek Magyarország, teljesítette híven és szívesen közös védelmi kötelezettségét a legnehezebb időkben, s még akkor is késznek nyilatkozott e kötelesség teljesítésére, midőn az országban magas fokra hágott az izgatottság, s a háború, mely ellen a közös védelem szükséges volt, sokak előtt nem vala népszerű.

Nem azért említjük ezeket, mintha dicsekedni akarnánk, mert hiszen csak kötelességét teljesítette a nemzet; amit tett, önjaváért is tette, s éppenúgy védték Magyarországot a lajtántúli országok¹³⁰ seregei hosszú évek során keresztül. Csak azért szólunk ezekről, hogy a történelemben is bizonyítsuk, hogy alkotmányos önállásunk mellett sem veszített miattunk és általunk a birodalom biztossága. Mi nem akarjuk ezen alkotmányos önállást feláldozni csupán azért, mert a lajtántúli népek új alkotmányának egyes pontjai másképp hangzanak; de készek leszünk mindenkor törvényszabta úton saját törvényeinket a birodalom szilárd

¹²⁹ Az 1723. évi 1-3. törvénycikkek (*Pragmatica Sanctio*) nem csupán a Habsburgok leányági örökösödését rögzítették, hanem pl. Magyarország birodalmon belüli különállását, rendi alkotmányosságát is.

¹³⁰ a Lajta határfolyón túli, nyugati országok

fennállhatásának biztosságával összhangzásba hozni, s a lajtántúli országok szabadságának és alkotmányos kifejlődésének útjában állani sohasem fogunk.

Forrás: Kónyi: Deák 406-408. o.

Irodalom: Takács: Deák 195-219. o.

161.

1869. február 27.

Országgyűlési választások a kiegyezés után Királyi Pál, a Deák-párt képviselőjelöltjének korteskedése a letenyei választókerületben

A kiegyezés után első ízben 1869 márciusában tartottak országgyűlési választásokat, melynek alapjául - új törvény híján - az 1848. évi V. tc. szolgált, némi belügyminiszteri megszorítással. Ezáltal az ország lakosságának 6,7 %-a vált szavazásra jogosulttá, mely arányában alig maradt el az 1848. évtől. Zala megyében 9 választókerületben mérköztek meg a Deák-párt és a balközép jelöltjei, köztük Királyi Pál, aki a letenyei körzetben indult az előbbi párt színeiben. Ellenfelével, Tuboly Viktorral szemben kétségtelenül ő volt az esélyesebb, hiszen ugyanitt 1861-ben és 1865-ben is ő szerzett mandátumot.

Így nem volt meglepetés, hogy a választás ismét a korábbi képviselő, Királyi Pál győzelmét hozta, aki 568:285 arányban kerekedett felül vetélytársán. Ezt követően egészen 1892-ben bekövetkezett haláláig tagja volt valamennyi országgyűlésnek, igaz később a pesti belvárosi, majd végül a csáktornyai választópolgárokat képviselte.

Lapunk előbbi számában jelezve volt, hogy a Zala megyei letenyei követválasztó-kerületnek két ízbeni országgyűlési követe, s jelenleg harmadszori követjelöltje Királyi Pál úr február 25-én Letenyén választóihoz követendő politikája tárgyában beszédet fog tartani, melynek megtörténtéről következőleg értesítettek bennünket.

Köztiszteltű követjelöltünk Királyi Pál úr febr[uár] 24-én a déli vonattal érkezett Nagy-Kanizsára, a vasúti indóháznál több kitűnő elvbarátja és tisztelői várták. Estére Rigyácra ment Pallini Inkey Kálmán úr vendégszerető körébe, hol a szép számmal összejött megyei intelligens vendégek hazafias szellemmel kedélyesen töltötték az estét. Reggel [a] murakeresztúri apát, Etl István úr önegysága négyes fogatán haladtak Letenyére, - hol a választókerületből roppant számmal

várták már a követjelöltet, ki a tiszttartói lak előtt a szabadban tartotta két óra hosszáig tartó beszédjét, - melyet igen sok helyen megéltjeneztek és helyeselték.

A deákpárti szellemben tartott jeles beszéd tartalmát nem fejtegetjük, csak annyit mondunk, hogy méltó volt a jeles publicista fennkölt szelleméhez, oly meggyőző argumentumokkal [érvekkel] élt, hogy a beszéd méltán áthatotta a jelen-voltakat, s a bizalom irányában, s a politikája iránt rendületlen lőn.

A közörömet szült beszéd után ősi magyar szokás szerint díszebéd tartatott, a helyiség szűk volta miatt 60 terítékre, melyen a lelkesítő toasztok [tósztok] sorát apát úr nyitotta meg, éltetvén a Felséges királyi párt, s Királyi Pált, voltak felköszöntések Deák Ferencért, a miniszterelnökért, egyetértésért stb. Párttüntetésnek még árnya sem volt, oly szép egyetértés és közlelkesültséggel tartatott valamint a beszéd, úgy a díszebéd is.

Királyi Pál úr a választó kerületben körutat tevén, pénteken délben Alsó-Domborúban¹³¹ volt, szombaton pedig M[ura]-Keresztúrban Etl István apát úr vendégszerető házában tartatik tiszteletére díszebéd, hová számosan jelentek meg, melyről azonban a jövő számunkban adunk bővebb leírást.

Forrás: Zala - Somogyi Közlöny, 1869. február 27. 1. o.

Irodalom: Balogh Elemér: Országgyűlési választások Zala vármegyében 1861-1872. In: Zalai Gyűjtemény 26. 163-185. o.

¹³¹ ma: Donja Dubrava, Horvátország

162.

1869. március 9.

**Ferenc József és Erzsébet királyné látogatása Magyarországon
Bátorfi Lajos lapszerkesztő verse a királyi pár rövid nagykanizsai
tartózkodása alkalmából**

Ferenc József és Erzsébet királyné 1869. március 8-án - a Déli Vasúton Horvátország felé tartva - egy rövid pihenő és étkezés erejéig megálltak a nagykanizsai pályaudvaron. Fogadásukra felsorakoztak a város és a vármegye vezetői, élükön a főispánnal. Ebből az alkalomból - a legjelentősebb zalai újságnak számító Zala-Somogyi Közlöny munkatársa - Bátorfi Lajos egy kis költeményt írt a látogatás okán, amelyet továbbítottak az uralkodó párnak. Néhány nap múlva közölte az újság a hírt, miszerint a királyné honorálva Bátorfi munkáját, 50 forint jutalomban részesítette őt.

Az esemény és a szituáció élesen megvilágítja azt a kiegyezés után rövid idő alatt végbement változást, hogy nemcsak az állami élet, de a gondolkodásmód is sajátosan kettőssé, dualisztikussá vált.

Égi öröm minekünk magyaroknak,
Hogy a Felséges Királyi Párt
Látjuk körünkben és hódolatunknak
Csak a sír, vagy az ég vet határt.
Jóságot áraszt Szent István Utóda
S törvénytisztelést Szent Lászlóként.
Egy új hazát Árpád, s Negyedik Béla
Után most alkota a Fölség.
Nagy Lajos hatalmát, Mátyás hírfényét
S Mária Terézia szívét
A Király kitérte előnkbe, hogy így
Boldogítsa hű magyar népét
Ki az ? ki nem lelkesednék a vérével, -
A magyar ősi erényével, -
Ily nagy Királyt ne védjen s ne szeressen !?
Mídön Felséges Asszonyunkkal
Reánk áldást, kegy - s szeretetet hintve
Foglalkoznak boldogságunkkal.
Árpád óta máig hazafi öröm
Vajmi kevés éltete minket !
Látni most, és mint örül Isten ezen !

Ölve tartjuk testvéreinket !
Somogy - és Zalamegye a horvással
Örökösén békejobbot tart,
Királyunk és Királynénk e szent Frigyet
Erősbiteni közénk fáradt
Im ! Örvendj Zala ! Örvendj Somogymegye !
Most szép virányaidon most van
Rajt a Királyné először, zengj imát,
Zengj égig lelkesülőt mostan.
Áldva borulj a Fölség trónja elé.
Ily hölgy nincs több a föld kerekén !
Leborulhatsz, s csodálva látod: mily szép !
Mily nagy benne a hölgyi erény !
Nézd, s vésd szívedbe örökre: hogy éljen
Bennünk, velünk, ki úgy szereti
Édes magyarjait, hogy önérdekét
A mienkért háttérbe teszi.
Kísérje az ég áldása amerre jár !
Éljen a Felséges magyar Királyi Pár !

Bátorfi Lajos

Forrás: Zala - Somogyi Közlöny, 1869. március 9. 1. o.

163.

1869. december 25.

A népiskolák helyzete Zalában

**A Zala-Somogyi Közlöny című lap által közölt statisztikai kimutatások
a megye népiskoláiról, tanulóiról és tanítóiról**

A kiegyezés becikkelyezését követő törvénykezési ciklus fontos állomása volt 1868 végén, az elsősorban Eötvös József nevéhez fűződő népiskolai törvény megalkotása. A zalai sajtó ebben az időben mindvégig kitüntető figyelemmel kísérte - a vasútépítés mellett - a közoktatás problémáit. Elkeseredése az akkori helyzet miatt érthető, hiszen a szomszédos megyékhez és az országos átlaghoz képest is elmaradottabb volt Zala iskolahálózata. A megszületett új törvény azonban e téren, az elkövetkezendő években és évtizedekben dinamikus fejlődést hozott.

Zala megye 1869-ki iskolai állapotának statisztikai kimutatása egészben nem készülhetvén máig sem el, mert az e megyében létező 725 község közül 602 község küldötte be kimutatását, a többi visszatartá, vagy elhanyagolá. A beküldöttekből is szomorú jelenség mutatkozik e megye tanügyi állapotáról.

A beérkezett 602 község 263.268 lélekkel bír. Van benne 264 iskola: éspedig 256 nyilvános és 8 magán. Községi vagyis közös 36, felekezeti 190, hogy községi-e vagy felekezeti, nem jelentette ki 38. Tankötelesek létszáma 6-12 évesek közt fiú 18.587, leány 17.794; összesen 36.381. 13-15 évesek közt fiú 7676, leány 7339, összesen 15.015. Mind összevéve a tankötelesek száma 51.396. Ezek között róm[ai] kath[olikus] 46.180, g[örög] k[atolikus] 7, helv[éti azaz református], 1316, ág[ostai evangélikus] 1074, izr[aelita] 1819. Nyelvre nézve: magyar 38.291, német 831, tót [szlovák] 11, szerb 4, vend [szlovén] 1772, horvát 10.478, ruthén 9. Tényleg jár iskolába: fiú 12.579; leány 10.157; összesen 22.736, iskolai oktatásban nem részesül 28.660, tehát felénél több. Tanít 305 okleveles férfi tanító, 6 nő, 51 segéd, 14 helyettes, összesen 376.

Forrás: Zala-Somogyi Közlöny, 1869. december 25. 1. o.

Irodalom: Kotnyek: Alsófokú oktatás

164.

1870. szeptember 22.

Általános Munkásegylet Nagykanizsán

Szapáry Géza gr. főispán tájékoztatja a belügyminisztert a munkásegyletet alapítók céljairól (részlet)

1868. február 9-én megalakult Pesten a Lasalle híveit tömörítő Általános Munkásegylet, amely nemzetközi kapcsolatait is felhasználva, túl tudott lépni a mozaikszerűen jelentkező önszegélyező egyleteken. A belügyminisztérium, tagadva a munkásság jogát a politikai küzdelemhez, sokáig halogatta az új egylet alapszabályának jóváhagyását. Ezzel sem lehetett azonban megakadályozni azt, hogy a következő években az ország nagyobb, iparilag fejlettebb városaiban annak szervezetei létrejőjenek. Nagykanizsán már a pesti megalakulás után nem sokkal elkezdődött a helyi munkásegylet szervezése. Az alapszabály jóváhagyása itt is késedelmet szenvedett és annak értelmében a munkásegylet politikai tevékenységét nem is folytathatott.

[...] tisztelettel jelentem: miszerint a N[agy]-Kanizsán alakuló általános munkásegyletnek, alapító, alakító tagjai, részint saját üzlettel bíró kézműiparosok, de

legnagyobb részben kézműiparos segédek, kikkél, miként észlelhetni, nem az a fő cél, hogy az egyesülési jog szabad élvezetébe juthatás által, a szakértelemnek, s a munkások józanul fölfogott érdekeinek sikeresebb előmozdítására közreműköd-hessenek, hanem ezáltal oly helyzetet céloznak elérni, mely könnyebben lehetsé-gessé tenné, a munkaadókra, a munkabér emelése tekintetéből, sikert ígérő egyet-értésre juthatni. A folyamodványnak, s a szabályoknak alájegyvezve lévő ideigle-nes választmány elnöke egy szabólegény, s többi tagja is, egy kalapos mesteren kívül mesterlegények.

Egyébiránt a munkások körében Kanizsán, valamely feltűnést okozó, s akár társadalmi, akár politikai tekintetbe ütköző mozgalmak, ez idő szerint egyáltalán nem tapasztaltatnak.

Forrás: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Bp., 1951. 1. köt. 136. o.

Irodalom: Kerecsényi: Nagykanizsa 105-121. o.

165.

1873. június 15.

A bécsi tőzsdekrach és a zalai pénzüzetek

Részletek a Zala-Somogyi Közlöny című lapnak a zalai hitelintézetek helyze-tét elemző cikkéből

1867-ben, a kiegyezés megkötésekor mindössze 84 különböző pénzüzet (bank, takarékpénztár, hitelszövetkezet) működött Magyarországon. Ezt követően a politikai és gazdasági akadályok elhárultával valóságos gründolási láz lett úrrá a vállalkozókon, így például 1868-ban 49, 1869-ben pedig már 91 új hitelintézet alakult az országban.

Zala megyében az első pénzüzet 1845-ben alakult Nagykanizsán. Az 1860-as évektől kezdve, a vasútépítés nyomán kibontakozó gazdasági felfutás nyomán, a dél-zalai városnak a régió hiteléletében betöltött szerepe tovább erősödött. Zalában, akárcsak az ország egészében, a takarékpénztár lett a legelterjedtebb pénzüzeti forma.

A szédületes iramú fejlődést először az egész kontinens pénzügyi életére kiható porosz-francia háború lassította le, de igazi törést csak az 1873 májusi bécsi, majd ennek tovagyűrűzéseként a pesti tőzsdeválság okozott. Ez különösen a fővárosi nagybankokat sújtotta, a vidéki takarékpénztárak viszonylag jól átvészelték a nehézségeket, de fejlődésük dinamizmusa évekre alábbhagyott.

A zalai pénzüzetek megéreztek ugyan a "krachot", de elszigetelt voltak, illetve a domináló takarékpénztári forma biztonságosságának köszönhetően nem érte őket jelentékeny veszteség.

A közelmúlt napokban nagy sensációt keltett a bécsi börse-válság. Felszámíthatatlan az a veszteség, mely a börsianerek [tőzdespekuláns] lelkiismeretlensége által félrevezetett hiszékeny nép ezreit sújtotta, kik utolsó megtakarított filléreiket oly kezekbe adták és azok megőrzését az emberiség oly csapatjára bízták, mely távol a becsületességtől, gonosz kezekkel dobja sárba az évtizedeken át kitartó munkásság és szorgalom hozta fáradság jutalmát. [...]

Hazánkban is szép száma van a pénzüzetnek, s vajon rosszul cselekszünk-e, ha véres verejtékű keresményünket itthon forgatjuk és kamatoztatjuk ahelyett, hogy Schwindlerék [szélhámos] kezeibe adjuk ? [...] Azon elvből indulva ki tehát, hogy minden igaz hazafi saját nemzeti intézményeinket teszi első helyre, s azokat pártolni tartja fő kötelességének: célunk ez alkalommal elősorolni és osztályozni, mindazon pénzüzeteket, melyek megyénkben található.

I. Bankok és hitelintézetek.

Ilyenek hazánkban önállólag nem alapítottak még, s jóllehet a legnagyobb számmal találhatók, de azért mint fiókintézetek ismeretesek. Nagy-Kanizsán a "Kereskedelmi és iparbank"; alakult 1865-ben, s már a múlt évben az alaptőke - nem számítva a névlegest, hanem csak a befizetettet 120.000 [forint].

II. Népbankok.¹³²

Három csoportra osztályozhatjuk, u.m.:

- a.) betéteken alapuló;
- b.) részvényeken és betéteken;
- c.) tisztán részvényeken alapuló bankok.

Megyénkben a pénzüzeteknek e neme még nincs képviselve.

III. Takarékpénztárak.

A jelenkor ezen legszilárdabb intézetei fényesen tanúskodnak arról, hogy haladunk. A legnagyobb rész csak 1867. hazánk újjászületése óta jött létre, s máris bámulandó összeget mutat fel.

Megyénkben is a legelterjedtebb. Mindenik befizetett alaptőkéje a múlt 1872-ik évről van felvéve. Nagy-Kanizsán:

- a.) "Dél-zalai takarékpénztár" alapított 1870-ben, befizetett alaptőkéje 50.000 [ft.];
- b.) "Nagy-kanizsai takarékpénztár" alakult 1845-ben, befizetett alaptőkéje 30.000 [ft.] Továbbá: "Csáktornyai takarékpénztár" alapított 1869-ben, befi-

¹³² Valójában nem képeztek a többi banktól elkülönülő csoportot.

zetett alaptőkéje 50.000 [frt.]; "Sümeghi takarékpénztár", alakult 1869-ben, befizetett alaptőkéje 40.000 [frt.]; "Tapolcai takarékpénztár" alapított 1869-ben, befizetett alaptőkéje 30.000 [frt.]; "Csab-Rendeki takarékpénztár", alakult 1871-ben névleges alaptőkéje 30.000 [frt.]; "Zala-egerszegi takarékpénztár", alapított 1868, befizetett alaptőkéje 20.000 [frt.]; "Keszthelyi takarékpénztár" alakult 1870-ben, befizetett alaptőkéje 12.000 [frt.]

IV. Segélyező és önszegélyező egyletek.

Mint nevük is mutatja az előlegezés, segélyezés elvén alapszanak, s hosszabb fennállásuk után többnyire takarékpénztár[rá] vagy népbankká alakulnak át. Segélyező-egylet három van Zalában, ú[gy] m[int]:

a.) "Nagy-Kanizsai Segélyező-Egylet", újra alakult 1871-ben, a törzsbetétek 1872-ben 926 [?]

b.) "Muraköz-csáktornyai Segélyező-Egylet", 1870[-ben] jött létre és a múlt évben a törzsbetét 186.090 [frt.] volt; végre [végül] a "Zala-Egerszegi Segélyező-Egylet" alakult 1872-ben és már 1873. április havában a törzsbetét 31.000 [frt.] Van ezeken kívül a "Dél-zalai takarékpénztár"-ban egy ág, mely szinté[n] mint gyűjtő-egylet e rovatba számítandó. [...]

Ezekből láthatja e lapok t. olvasó közönsége [...], hogy hála Isten bírunk a szükséges intézmények legnagyobb részével, s ha azt akarjuk, hogy hazánk virágzó, boldog és áldott legyen, úgy kevés pénzünk nem szabad kiadnunk a fekete lelkű Schwindlerek kezébe, hanem forgassuk itthon.

Forrás: Zala-Somogyi Közlöny, 1873. június 15. 1. o.

Irodalom: Halász Imre: Adatok a nagykanizsai pénzüintézetek történetéhez a tőkés gazdaság kialakulásának első időszakában. In: Rendi társadalom - Polgári társadalom 6. köt. (Szerk. Á. Varga László) Debrecen, 1995. 175-185. o.

166.

1882. március 16.

Filoxéria járvány a Balaton-felvidéken
A megyei filoxéria-bizottság egy biztos kiküldését javasolja,
megakadályozandó a zalai szőlőkultúra pusztulását
(részletek egy újságcikkből)

Az Amerikából Franciaországon keresztül behurcolt, a szőlő gyökerét megtámadó apró filoxéria-rovarokat Magyarországon első ízben Pancsova¹³³ határában észlelték 1875-ben. A védekezés elégtelensége miatt azonban rohamosan átterjedt az ország más borvidékeire is. A védekezés kezdetleges formái, az elárasztás és a szőlőtövek kiirtása nem jelentettek elégséges megoldást és nem is voltak mindenütt alkalmazhatóak. Az akkori legjobb védekezési módszer a szénkénegezés¹³⁴ pedig lassan terjedt. Ennek következtében az 1880-as évektől a szőlőterület és bortermelés egyre inkább csökkent, a századfordulón pedig elérte mélypontját.

A termelésben a hagyományos borvidékek, mint például a balaton-felvidéki is - amely akkor Zala megyéhez tartozott - részaránya csökkent, a filoxéria iránt immunis talajokon levő síkvidéki, homoki területekkel szemben. A szőlőművelés elsovadása különösen azokon a területeken okozott társadalmi feszültséget, ahol a gazdálkodók bevételeinek döntő része a bortermelésből származott. Ezt megakadályozandó igyekeztek központi intézkedésekkel gátat vetni a szőlővész terjedésének, ahol pedig az állomány menthetetlenné vált, ott a filoxériával szemben védett amerikai, vagy erre oltott magyar fajtákkal végezték el az újraterelítést.

Megyénk köztisztelőt és becsülésében álló fáradhatlan alispánja, hogy a szomszédos Veszprém megyében pusztító phyloxérának édes megyénk területén lévő szőlő birtokosságát a fenyegető vésztől mindinkább megóvhassa és a rettegő kedélyeket megnyugtassa, [...] - a megyei phyloxera bizottságot a legközelebről fenyegetett Badacson[y] vidékére Tapolcára f. hó 11-én tartandó tanács hozományra hívta össze.

Az ezen tanácskozmányban Tapolca és Füred vidékének értelmisége és a phyloxera bizottság tagjai tömegesen jelentek meg, kik áthatva a fenyegető veszély nagyságától a legnagyobb aggodalmaknak adtak kifejezést azért, hogy a magyar kormány ahelyett, hogy a gyökeres kiirtást vette volna igénybe, ehelyett csakis a gyérített munkálatok teljesítésére szorítkozván, így a kellő biztonság

¹³³ Város Szerbiában (Vajdaság) Belgrád mellett.

¹³⁴ Szén-diszulfidot alkalmazó vegyszeres eljárás, amely során a filoxéria-rovarokat elpusztító vegyianyagot talajba fűrt lyukakon keresztül juttatják a szőlő beteg gyökerének közelébe.

nem várható, de hogy ez aggodalmas helyzet megnyugtatósára a kellő lépések megtéssenek, alispán úr indítványa folytán az értekezlet Skublics Gyula ömél-tósága elnöklété mellett egy szűkebb körű bizottságot küldött ki az azon vidéki phyloxera biztosaihoz Balázs Árpád keszhelyi országos gazdasági intézet és Nagy Áron szeretetház igazgatóinak kiküldésével, kik a veszprém megye[i] Sóly községben pusztító phyloxera kiirtását fogantató országos bizottsággal a helyszínen már teljesített és folyamatban lévő munkálatot megtekintvén beható tanulmányok tárgyává téve a legközelebbi májusi megyei közgyűlésre jelentést teendők lettek utasítva és hogy a megyénk területeire behurcolást minél inkább megakadályozható legyen a Veszprém megyével határos községekre egy 800 ft. évi fizetéssel javadalmazandó biztosnak kiküldését hozta javaslatba, kinek hivatása lesz az óvintézkedések szigorú keresztülvitelével megakadályozni, hogy Veszprém megyéből a szőlőmunkálatok zalai szőlőbe át ne jöjjenek, viszont ismét oda szőlőmunkások, büntetés terhe mellett se bocsájtassanak, így véli a gyéri kézi eljárással az óvintézkedések megtételével a biztonság helyreállítását.

*Forrás: Zalai Közlöny*¹³⁵, 1882. március 16. 1. o.

167.

1883. augusztus 29.

Zsidóellenes megmozdulások

A Zala című lap beszámolója a Zalaegerszegen és Nagykanizsán elkövetett atrocitásokról (részletek)

A XIX. század második felében az egyre növekvő számú hazai zsidóság gyors asszimilációját - azoknak a gazdasági életben való rohamos térnyerése okán - egyre féltékenyebb szemmel figyelte a mindinkább talaját vesztő dzsentri birto-kosság. Szélsőséges csoportjainak, antiszemita alapú politikai szervezkedése az 1883 nyarán lezajlott tiszaezlári vérvádper idején - különösen a rituális gyilkos-sággal vádolt zsidókat felmentő ítélet után - érte el a csúcspontját. Már a tárgya-lás idején, de különösen azt követően az ország több pontján tüntetések, zavargá-sok formájában engedték szabadjára palackjából - kihasználva egyes társadalmi csoportok elégedetlenségét - az antiszemitizmus szellemét.

Zalában először augusztus közepén jelentkezett a zsidóellenes hangulat, amely a hónap végén a megye több pontján súlyos atrocitásokba csapott át. A kormány

¹³⁵ Az 1862-től megjelenő Zala-Somogyi Közlöny utódja, amelyet ezen a néven 1874-ben adtak ki először.

a hathatós fellépésével, többek között az ostromállapot kihirdetésével, a megyében csak október végére tudta helyreállítani megnyugtató módon a közrendet. Az események nyomán az országban induló antiszemita politikai szervezkedés - többek között - a gazdaságban megújuló konjunktúra miatt gyorsan elvesztette tömegbázisát, pártjuk (Országos Antiszemita Párt) felbomlott, vezetői később a különféle szélsőjobboldali mozgalmakban találtak maguknak helyet.

Zala-Egerszegen, hol a lakosság a zsidósággal mindig testvéri egyetértésben élt, hol a felekezetiiségnek soha legkisebb nyoma sem észleltetett, a múlt napokban az egyenetlenkedés ütötte fel tanyáját. Feldúlt házak, bevert ablakok, összezúzott redők siralmas képét nyújtják annak, hogy a lakosság egy része, a csöcselék némely izgatók által félrevezetve, a legaljasabb pusztításokban, garázdálkodásban találja örömét; örületes szilajsággal, csáklyákkal, botokkal és kövekkel felfegyverkezve járják be az utcákat, hevesen összezúznak mindent, nyomukban pusztulás kel, s a levegőt egyes megzaklatott családok jajveszékései rázkódtatják meg. [...]

Vasárnap este Kanizsán is megpróbálkozott a csöcselék; itt azonban a hatóság és a rendőrség idejekorán megfelelő intézkedéseket léptetvén életbe, sőt a katonai erőt is mozgásba hozván, a rendőrség és mintegy 20 lovaskatona csakhamar szétugrasztotta a piacon összegyülekezett mintegy 300 főből álló söpredéket. A kiskanizsaiaktól is tartottak, honnan már vasárnap délután nagyobb csoportosulás híre érkezett, s zsidóellenes mozgalom gyanúja keletkezett. A városban egyes ablakbeverések mindazonáltal nem voltak kikerülhetők, melyekben azután személyválogatás nélkül zsidók és keresztények egyaránt részesültek. Egész éjjel ordítottak egyes mesterlegények és inasok, de a rendőrség minden utcában nyomukban járván, nagyobb zavargásokat megakadályozott. [...]

Az itt hozott közlemények eléggé megvilágítják a helyzetet, melybe az antisemi-tizmus hazánkat sodorja, ha annak teljes eréllyel eleje nem vétetik. Ideje már, hogy az átkos mozgalom szellemi intézői is belássák, miszerint az országot erkölcsileg és anyagilag megkárosítják, hogyha meg nem szűnnek oly erkölcsstelen és törvénytelen eszközökkel tovább szítani a mozgalmat. [...] Igaza van Zala megye alispánjának, ki Zala-Egerszeg polgáraihoz intézett felhívásában azt mondja, "hogy művelt és rendezett államban, melynek első és legfőbb feladata, hogy polgárait a jogbátorság oltalmában kivétel nélkül részesítse, az ily erőszakoskodások meg nem tűrhetők", de az intézők meggondolhatnák azt is, hogy demoralizált nép egyszer fékét veszelve nem tesz különbséget zsidó és keresztény vagyon között. [...]

Ideje, hogy a jobbérzelmű emberek ellenszenvük leküzdésével is szövetkezzenek, megmentendők Magyarországot a további gyalázattól. A csőcselék uralmát tovább megengedni nem szabad.

Forrás: Zala¹³⁶, 1883. augusztus 29. 1-2. o.

Irodalom: Foki Ibolya: Az 1883-as zsidóellenes zavargások Zala megyében. In: Zalai Gyűjtemény 25. 217-243. o.

168.

1885. május 17.

Zalaegerszeg nagyközség rendezett tanácsú várossá nyilvánítása A Zalamegye¹³⁷ című helyi lap tudósítása a tisztújító közgyűlésről (részletek)

Zalaegerszeg nagyközségi jogállása az itt élők számára - miközben féltékeny pillantásokat vetettek a gyorsan fejlődő és megyeszékhelyi rangra is törekvő Nagykanizsára - egyre anakronisztikusabbá vált. A járás vezetőinek gyámkodását, az ebből következő érdeksérelmeket egyre nehezebben viselték el, ugyanakkor az igazgatási apparátus differenciálatlansága egyre több fennakadást okozott a település normális működésében. A Kovács Károly ügyvéd körül csoportosulók felismerve a helyzet tarthatatlanságát a képviselőtestület 1884. augusztus 4-i ülésén indítványozták Zalaegerszeg rendezett tanácsú várossá alakítását. Ennek érdekében egy külön bizottságot hoztak létre, melynek gyors munkájával sikerült elérni, hogy a belügyminiszter ugyanezen év novemberében engedélyezze a várossá alakulást. Az új - immáron városi - képviselőtestület 1885. május 13-án ült össze először, ahol megválasztották polgármesternek - a városi rang eléréséért legtöbbet tevő - Kovács Károlyt, valamint a városi tisztviselőkar többi tagját.

Városunknak rendezett tanácsú várossá való átalakítása f[olyó] hó 13-án Svastits Benő alispán úr elnöklete alatt tartott tisztújító székén tényleg befejezést nyert.

Elnöklő alispán úr üdvözli a megjelent képviselőket, [...] a gyűlés jegyzőkönyv-vének vezetésére Szigethy Antal urat kérte fel, s [...] jelenti továbbá, hogy a "Zala-Egerszeg rendezett tanácsú város közigazgatási szervezete tárgyában" készített szabályrendelet helybenhagyatott, s így a szabályrendelet 6.§-ban foglalt tisztikar megválasztása képezi a jelen ülés tárgyát. [...]

¹³⁶ Nagykanizsán, 1873 - 1922 között megjelenő hetilap, majd napilap.

¹³⁷ Zalaegerszegen, 1882-1919 között megjelenő hetilap.

Az ajánlatok beadására kitűzött 10 percnyi idő lejárta után alispán úr jelenti, hogy a polgármesteri állásra egy pályázó jelentkezett Kovács Károly zalaegerszegi ügyvéd, akit a közgyűlés lelkes éljenzéssel választ meg polgármesternek, s megválasztott polgármesternek elnökiileg kijelentetett.

A megválasztott polgármester pár perc múlva az ülésen megjelenván, az esküt leteszi és meleg hangon mond köszönetet a megtiszteltetésért; ígéri, hogy a benne helyezett bizalomnak teljes erővel igyekezik megfelelni, s kéri terhes állásának betöltése közben a képviselő-testület bölcs támogatását.

Rendőrkapitánynak egyhangúlag Nagy Sándor [választatott meg]. Főjegyzőnek 32 szavazattal Németh Elek lett megválasztva Mayer István 16 és Simonffy János egy szavazata ellenében. Ügyésznek Erdős Géza 29 szavazattal Horváth József 19 szavazata ellenében. Orvosnak egyhangúlag dr. Graner Adolf. - Mivel a törvény értelmében rendezett tanácsú városnál orvosul csak az választható meg, aki orvostudor és két évi gyakorlattal bír, ennek alapján dr. Isó János és Rigó Ferenc a pályázattól elejtettek. Beltanácsos és árvaszéki előadónak közfelkiáltással Braunstein József. Aljegyzőnek egyh[angúlag] Vöcköndy László. Kültanácsosok-ká Fischer László és Paczónay Sándor egyhangúlag. A másik két kültanácsosi állásra jelentkezők nem lévén, ez állások betöltése a legközelebbi képviselő gyűlésen eszközöltetik. Pénztárnokká Sanits Mihály egyhangúlag. Szedenik Géza pályázó kérvénye nem vétetett figyelembe, mert 10 tag ajánlatát igazoló nyilatkozat ahhoz csatolva nem volt. Ellenőrnek Hárich Béla 31 szavazattal Nagy György 14 szavazata ellenében. Rendőrbiztosnak Gondy János 35 szavazattal Köcsky János 15 szavazata ellenében. Városgazdának Horváth Béla 27 szavazattal Holczham-mer József 11 és Nagy Imre 5 szavazata ellenében. Szállásmesternek Hártl István egyhang[úlag].

A megválasztott tisztikar a gyűlésben az esküt leteszi, mely után Erdős Géza ügyész fejezi ki a tisztikar nevében köszönetét a választásért. Beszédében kijelenti, hogy jól tudják ők, mily magasztos feladatra vállalkoztak; ígéri, hogy kitartó szorgalommal igyekeznek magasztos hivatásuknak megfelelni; kitűzött céljukat csak úgy érhetik el, ha a képviselő-testület szíves támogatásával találkoznak. [...] Ami után hónapokon keresztül vágyva vágyunk, végre elértük. A város nagy közönségének óhaja ugyanis az átalakulással befejeztetett !

Forrás: Zalamegye, 1885. május 17. 1-2. o.

Irodalom: Gyimesi: Zalaegerszeg (közölve ugyanitt 50. dok.)

169.
1885. október 17.

Adatok Zala vármegye demográfiai helyzetéről
A Zalai Közlöny című lap részleteket ismertet
egy népességstatisztikai kiadványból

Magyarországon a XIX. század második felében fokozatosan meggyorsult a népesség növekedési üteme. Az átlagos évi növekedés 1787 és 1850 között 5,5 ezrelék, 1850 és 1857 között 6,2 ezrelék, 1857 és 1869 között pedig 9,4 ezrelék volt. Ez a viszonylag nagy népszaporulat 1869 és 1880 között visszaesett évi átlagban 1,1 ezrelékre. Ekkor érte hazánkat az utolsó "középkori típusú" demográfiai katasztrófa - az utolsó nagy kolerajárvány, amely különösen 1872 és 1874 között sújtotta az országot - több százezer áldozatot követelve. 1880 után az átlagos növekedési ütem ismét meghaladta az évi 9 ezreléket, amely tovább növekedett a világháború kitöréséig, annak ellenére, hogy a kivándorlási veszteség jóval nagyobb volt mint az előző évtizedekben. A számok alapján - bár a népesség növekedési üteme már az 1860-as években gyorsuló tendenciát mutatott - csak az 1880-as évektől beszélhetünk Magyarországon demográfiai forradalomról, vagyis a hagyományos demográfiai modelltől a modern ipari társadalmakra jellemző népesedési modellre való fokozatos és végérvényes áttéréstől.

"Magyarország népességi statistikája" ez a címe ama kitűnő s a hazai szakirodalomban eddig páratlan műnek, mely még a múlt évben hagyta el a sajtót. A művet, melynek első része a népességi, a második [a] gazdasági, a harmadik a kulturális és politikai statistikát foglalja magában Keleti Károly és Jekelfalussy József két kiváló statisztikusunk közreműködésével Láng Lajos országgyűlési képviselő és egyetemi tanár szerkeszté. [...]

Azt hiszem nem lesz érdektelen olvasóim előtt, ha e műben levő különösen Zala megyére és Nagykanizsára vonatkozó adatokat a fent idézett műből közlök. [...]

Zala megye területe 5121.63 km², ebből egy községre esik 8.74 km². Az összes lakosság 359.984 lélek, melyből egy km² [-re] jut 70.29 lélek, s egy községre 614.31 lélek. Ez adatokból kiviláglik, hogy Zala megye aránylag nincs sűrűen benépesedve. A megyében tartózkodik más megyebeli illetőségű 9111, más megyében Zala megyei illetőségű 8114.

A lakosság nemzetiségre nézve:

Magyar:	261.662 lélek
Német:	7.606 lélek
Tót[szlovák]:	235 lélek
Horvát és szerb:	70.575 lélek
Oláh[román]:	170 lélek

Külföldi nyelvű: 497 lélek.

tehát 79.083 nem magyar nyelvű tartózkodik e megye területén. E számok kétségtelenül azt bizonyítják, hogy a nagy-kanizsai irodalom és művészetpártoló egyesület, kivált ha a magyar nemzeti szellem ébresztését és a magyar nyelv terjesztését egyik fő céljául tűzte ki, e megye területén is nagy szolgálatokat tehet a hazának, a magyar társadalomnak.

Nagy-Kanizsa összes lakosságának 90,1 % [-át] képezik a magyarok.

Ami a felekezetek közötti arányt illeti Zala megyében a római katolikusok túlnyomók, van:

327.584	róm[ai] kath[olikus]
13	görög kath.
42	görögkeleti
7249	ágostai [evangélikus]
11.226	református
3	unitárius
13.724	zsidó
139	egyéb vallás felekezetű.

A katolikusok után a legnagyobb számot az izraeliták képezik, ami Nagy-Kanizsa nagymérvű kereskedelmére enged következtetni. [...]

Nagy-Kanizsa lakossága 1869-ben volt 11.128 lélek, 1880-ban 18.398, ami 1869-hez viszonyítva 7270, vagyis 65,33 % szaporodást jelez.

Forrás: Zalai Közlöny, 1885. október 17. 1. o.

170.

1894. március 31.

Kossuth Lajos temetése

A Kossuth holttestét szállító vonat kegyeleti fogadása a nagykanizsai vasútállomáson

1894. március 20-án, négy és fél évtizednyi számkivettség után, Turinban (Torinó) meghalt Kossuth Lajos. Ferenc József - hűen engesztelhetetlen jelleméhez - nem engedélyezte az állami gyászt és temetést. A tiltó rendelkezések ellenére, a magyar kormány mégis tekintettel volt az országos gyászra. Wekerle Sándor miniszterelnök közbenjárására, Budapest vállalta díszpolgárának temetését. Már a holttestet hazaszállító vonat útvonalán - a Déli Vasúton - ezrek rótták le kegyeletüket. A hivatalos tiltás dacára a hatóságok elnézték, hogy naponta tízezrek zárandokoltak el a fővárosból és vidékről Kossuth ravatalához. Az április 2-i temetés a nemzet gyásza és egyben impozáns tüntetés volt. Kossuth halála és temetése nyugodtabb körülmények között is érzelmet felkavaró esemény lett volna, de a heves vitákat kiváltó egyházpolitikai küzdelmek közepette - amely a polgári házasságkötés és az állami anyakönyvvezetés bevezetését eredményezte - a napi politikához szorosan hozzákapcsolt, birodalmi jelentőségű üggyé vált.

Kossuth Lajosnak, nejeének és leányának drága hamvai pénteken reggel 8 óra 20 perckor érkeztek a helybeli pályaudvarba. Az egész város már a hajnali órákban talpon volt, s a közönség, mint búcsújáráshoz, úgy özönlé el a vasúthoz vezető utakat. Az indóház impozáns oszlopcsarnokának falai fekete drapériákkal valának bevonva, a jelző és világító lámpák gyászfátyollal borítva, mindenütt síri gyász, - s a tízezernyi nép mintha csak szentegyházban volna, szent áhítattal várja a vonat érkezését. - Nagy-Kanizsa közönsége soha nagyobbak nem mutatta magát, mint a fájdalom, ez örökké emlékezetes napján. Egyetértettünk, egybeolvadtunk az áhítatban. S e néma fájdalmat egy pillanatra sem zavará meg semmi. És amint a vonat a pályaházba beérkezett, minő síri csend támadt, s mint borultak könnybe a szemek ! Babóchay György polgármester fényes díszmagyarban; közvetlen a nagy halott közelében nyújtá át megható gyászos szavak kíséretében a város gyönyörű élővirágokból készült koszorúját Kossuth Ferencnek, ki elérzékenyülve mondott köszönetet. Majd a város minden egyesülete és testülete adá át mély kegyelele jeléül koszorúját. S 20 percnyi várakozás után elindult a vonat, magával vive annak hamvait, kit e földön legjobban szerettünk.

Elismerésünket fejezzük ki a rendőrségnek, s a város legelőkelőbb polgáraiból alakult rendezőbizottságnak a rend tapintatos fenntartásáért, s főképp Vécsey

Zsigmond főkapitánynak, ki fényesen igazolá be, hogy teljes tudatával bír előke-
lő állása minden nemes követelményeinek.

Forrás: Zalai Közlöny, 1894. március 31. 2. o.

Irodalom: Kossuth emlékalbum. (Szerk. Kovács Dénes) Bp., 1910.

171.

1896. május 17.

A Millennium

A Zalamegye című lap beszámolója a keszthelyi ünnepekről

*Több éves előkészítés után, 1895. december 31-én éjfélkor az ország egész te-
rületén egyszerre megkonduló harangok zúgása köszöntötte a Millenniumot. Az
ünneppsorozat jó alkalmat kínált arra, hogy a gazdaságilag felfelé ívelő szá-
zadvégi Magyarország számbavehesse az ezeréves örökséget. A haladásért vívott
küzdelmek, nemzeti hagyományok felelevenítése mellett azonban nem lehetett
elszakadni az aktuálpolitikai eseményektől sem. Így vált a Millennium a korabeli
magyar állameszme propagálójává és demonstrálta ország-világ - mindenekelőtt
az ország lakosságának felét kitevő nemzetiségek és a szomszédos anyaországai
- előtt Magyarország nagyságát és erejét.*

*A megemlékezések többsége tavasszal és nyáron zajlott. Április 21-én a képv-
iselőház törvényben örökítette meg a honfoglalás ezeréves emlékét, május 2-án
pedig Ferenc József megnyitotta - a fő attrakciónak szánt - millenárius kiállítást a
Városligetben, amit külön erre a célra építettek ki a mai formájában.*

*Vidéken szintén - a lehetőségekhez mérten - nagy pompával ünnepeltek. A re-
pertoárban új épületek, intézmények felavatása, ünnepi gyűlések, díszvacsorák,
felvonulások és emlékfák ültetése szerepelt a leggyakrabban. A falvakban általá-
ban ünnepi mise, az előljárók, tanítók díszbeszédei, valamint az iskolások műso-
rai keretében emlékeztek meg a Millenniumról.*

A magyar állam ezeréves fennállása alkalmából Keszthely május 9. és 10-én
lélekemelő módon ünnepelt. Az iskolák, nevezetesen: a főgymnasium, a polgári
fiú és felső leány, a községi elemi fiú- és leány, továbbá a zárdaiskola - mind-
egyik külön-külön - előre megállapított, változatos program szerint - a közönség
tömeges részvételével - május 9-én d.e. tartottak iskolai ünnepeket. Nagyon
szép volt, midőn a fellobogózott városban a tanulóifjúság nemzeti zászlók alatt
hálaadó isteni tiszteletre vonult. Az ünnepi díszbeszédeket a főgymnasiumban dr.
Burány Gergely igazgató, az elemi iskolában dr. Csanády Gusztáv iskolaszéki

elnök, Bányay K. igazgató, a polg[ári] és felső leányiskolában Sparszam Pál, a zárdában Bontz József stb. mondták. A tanulók szavaltak és énekeltek. Úgy a fiú, mint a leány tanulók közül többen magyar ruhában jelentek meg az ünnepségen. Május 10-én kora reggel taracklövések jelezék, hogy Keszthely város¹³⁸ ma nagy nemzeti ünnepet ülend. Zenekarok járták be az utcákat egész 6-8 óráig; 8 órakor kezdődött a nagy díszfelvonulás. Elöl mentek a m[agyar] kir[ályi] honvédek, utánok a 48-as honvédek, azután a zenekar, a tanintézetek ifjúsága, hatóságok, testületek és végül a nagy közönség; 9 órakor kezdődött a hálaadó isteni tisztelet az Andrássy téren felállított lombátorban; a misét dr. Dunst Ferenc apát mondotta fényes segédlettel, mise alatt felváltva a főgymnasium énekkara és az iparosok dalköre énekelte, a honvédek pedig dísztüzeket adtak. Mise után Magasházy Antal főgymnasiumi tanár a gymnasiumi épület erkélyéről díszszónoklatot mondott, mely nagy hatást keltett. Az elvonulások után 10 órakor a városház nagy tanácsstermében a városi képviselő testület díszgyűlést tartott Nagy István v[áros]bíró elnöklete alatt. Itt Csirke Iván városi jegyző tartotta a díszbeszédet, melynek kapcsán indítványokat tett ösztöndíjalapítvány és a keszthelyi Balaton Múzeum alapítvány tárgyában¹³⁹; az indítványokat egyhangúlag elfogadták. 11 órakor az izr[aelita] templomban volt hálaadó istentisztelet, mely összhangzatos karénekekkel kezdődött, azután dr. Schwarcz Mór rabbi hitszónoklatot tartott. D. u. 2 órakor a városházán 150 szegény nyert pénzbeli ajándékot. Ez alatt az iparostanonc iskolában igen szépen folyt le a millenáris iskolai ünnepség. 3 órakor kezdődött a Balatonparton a népünnepély, mely vidám zene mellett este 8 óráig tartott. Ekkor az egész közönség a Balatontól fáklyás zenével felvonult a fényesen kivilágított városba. A tengernyi nép lelkesen zengedezte a hazafias dalokat, s közben-közben felhangzott: "Éljen az ezeréves Magyarország !" "Éljen a hon ! Éljen a Király !"

Forrás: Zalamegye, 1896. május 17. 4. o.

Irodalom: Zalavármegyei évkönyv a Milléniumra. (Szerk. Halis István - Hoffmann Mór) Nagykanizsa, 1896.

¹³⁸ Keszthely jogilag község volt, csak jóval később, 1954-ben nyerte el hivatalosan a városi rangot.

¹³⁹ A Balatoni Múzeum jogelődje, a Balatoni Múzeum Egyesület 1898-ban tartotta alakuló közgyűlését.

172.

1903. december 13.

Kivándorlás Amerikába

**Az Alsólendvai Híradó¹⁴⁰ című újság leírása Amerikából hazatért,
ott szerencsétlenül járt muraközi kivándorlókról (részletek)**

Magyarországon a dualizmus időszakában (egészen pontosan 1869 és 1910 között) a természetes és tényleges szaporodás között 1,2 milliós különbség volt a tényleges szaporodás rovására. Ez a hiány a kivándorlásból, pontosabban a ki- és bevándorlás negatív különbözetéből adódott. A kivándorlók - zömükben parasztok - többsége az Amerikai Egyesült Államok felé vette útját. Egy részük a vagyongyűjtés, majd hazatérés szándékával, más részük a jobb életlehetőségek reményében véglegesen elhagyta szülőházát. A kivándorlás területileg az ország északkeleti, zömében szlovákok és kárpátukránok által lakott részeit érintette legerősebben.

Zala megyében ez a roppant káros demográfiai folyamat csak mérsékelten jelentkezett. A statisztikai adatok szerint 1899-1904 között 600, 1905-1907 között 3582 és 1908-1913 között pedig 3297 fő vándorolt ki Zalából Amerikába. A megyéből való kivándorlás a tetőpontját - az országoshoz hasonlóan, amikor is összesen 209.169-en keltek útra az USA felé - 1907-ben érte el 1634 fővel, a legtöbb pedig 1908-ban tértek vissza, szám szerint 395-en. A XX. század első éveiben a Zalából kivándoroltak között - mivel a megélhetési nehézségek esetükben összekapcsolódtak a felerősödő nemzetiségi ellentétekkel - egyre több volt a nem magyar anyanyelvű (szlovén, horvát).

*A kormány és a helyi hatóságok megpróbálták gátat vetni a folyamatnak, többek között az által, hogy a sajtó útján erős ellenpropagandát fejtettek ki, pellen-gérre állítva - kétségkívül ilyenek is voltak - az Amerikában póruljártakat, ki-
semmizetteket, bemutatva azok keserves kálváriáját.*

Furcsa társaság érkezett a minap a szombathelyi vasúti pályaudvarra. Kormos, álmos, elnyűtt ruhájú, ijesztő külsejű alakok, kik az első pillanatban rablóbanda benyomását keltették. Pedig szegény, jóra való magyarokból állott a karaván, mely 13 napon át szakadatlanul utazott, míg a világ túlsó végéről az innensőre ért. A bécsi vonattal érkeztek a fáradt, aszott emberek, kiknek sorsáról, saját elbeszélésük nyomán, a következőket írhatjuk meg:

Ezelőtt két esztendővel indultak útra Csáktornya vidékéről, abban a kellemes reményben, hogy odaát Amerikában keresnek boldogulást. Tizennyolcan voltak

¹⁴⁰ 1896-1919 között Alsólendván, (ma Lendva, Lendava, Szlovénia) megjelenő hetilap.

akkor, de számuk azóta tizenegyre apadt. Tizenegy férfi és hét nő volt akkor a karaván tagja, azóta három férfi és négy nő Amerika szabad földjében pihen.

Sorsukat egy Bóbita János nevű szláv ügynök vezérelte, akinek lelketlenségét csak a messze Brémában tapasztalták. Ott ugyanis kétszeresen fizették meg a szíves kalauzolásért, mikor pedig Amerikában partot ért a lábuk, akkor a rájuk várakozó ügynök újból megsarcolta őket. Az amerikai ügynök aztán továbbbintézte sorsukat, s egy hatalmas expedícióval útra bocsátotta őket Ohióba.

Itt keserves két esztendőt töltöttek. Csekély bérért éjjel-nappal dolgoztak, nem volt ünnepnapjuk, sem karácsonyuk és húsvétjuk, szakadatlan munkában töltötték az időt, míg végre megelégtették a jót, s hazajöttek.

Ez azonban nem ment olyan simán. A gyár nem akarta őket elereszteni, csak akkor, mikor a magyar konzulátus segítségét vették igénybe. De itt is csak úgy boldogultak, hogy elbeszélést meghalt társaik nyomorgását, kiket ölő munka, s a vandál bánásmód kergetett a halálba. [...]

A szegény csáktornyaiak mindemellett valamelyes kis pénzt is hoztak haza. Ez azonban kevés ahhoz, hogy kivándorlásuk alkalmával itthon eladott birtokaikat ismét visszavásárolhassák. Nem vár tehát más rájuk, mint a szorgalmas munka, melynek rendjén búsan tapasztalják majd, hogy becsületes munka mellett ízletesebb idehaza a vékony falat, mind odaát a szakadatlan baromi munkával megkeresett keserű kenyér.

A szálnalmas külsejű karaván Kanizsa felé vette útját. Csak nem akarnak más-hova telepedni, mint a szülőföldre.

Számban megfogyva, erőben megtörve, hiú reményekben csalódva térnek haza a rég nem látott ismerős tájakra, hol a rokonok tán el is feledték őket, de ha viszontlátják is most egymást, nem lesz már e viszontlátásban sok öröm.

Forrás: Alsólendvai Híradó, 1903. december 13.

Irodalom: Kerecsényi Edit: Távol a hazától ... Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások. Lendva, 1994.

173.

1905. július 12.

A vármegyei ellenállás Zalában

A törvényhatósági bizottság tiltakozása a Fejérváry-kormány kinevezése miatt (részletek)

1905. január 26 - február 4. között országgyűlési választásokat tartottak, melynek során az 1867-től kormányzó Szabadelvű Párt - korábban Felirati, majd Deák-párt - vereséget szenvedett az ellenzék valamennyi pártját szövetségbe tömörítő koalícióval szemben. A király a győztes koalíció programját - benne a katonai reformot - el nem fogadva megakadályozta annak kormányalakítását. Az ellenzék viszont nem volt hajlandó engedni az elveiből, ezért hosszú hónapokra elhúzódott a kormányzati válság. Ezt később Ferenc József egy hozzá hű ideiglenes hivatalnokkormány - a Fejérváry Géza vezette ún. "darabont"-kormány - június 18-i kinevezésével próbálta megoldani. Erre válaszként az ellenzéki többségű képviselőház június 21-i ülésén - dacolva az országgyűlést szeptember közepére elnapoló királyi elhatározással - meghirdette a "nemzeti ellenállást". Ennek értelmében felszólították a vármegyei törvényhatósági bizottságokat (megyei közgyűléseket) az adófizetés és újoncállítás megtagadására.

A július 12-én Zalaegerszezen tartott megyei közgyűlésen egyhangúlag határoztak a képviselők az ellenállás mellett. A megyegyűlés ezzel kapcsolatos határozata (lásd a forrást) - a Pest megyeihez hasonlóan, amely mintául szolgált az összeállításnál - egyike volt a legradikálisabbaknak.

Az eseményekkel párhuzamosan a végrehajtó hatalom meggyengülését kihasználva, az országban egymást követték az arató- és cselédsztrájkok, valamint a munkások megmozdulásai. Ezeket a mozgalmakat a Fejérváry -kormány - elsősorban Kristóffy belügyminiszterrel az élén - az általános és titkos választójog odaigérgetésével még bátorította is - kifogva a szelet az ellenzék hajójának vitorlájából - ezzel ellenállásának feladására készítette őt. Az ellenzék fokozatosan feladva legradikálisabb követeléseit 1906 elejére defenzívába szorult. Márciusban a megyék többsége is megadta magát, ekkorra már csak tíz - köztük Zala - szegült ellen a kormány utasításainak. Az április 6-ra meghirdetett megyei közgyűlés kemény viták után végül beadta a derekát, ugyanazon a napon, amikor a fővárosban az ellenzéki koalíció vezetői is kompromisszumot kötöttek Fejérváryval, szabad utat adva a Wekerle-kormány kinevezésének, egyúttal véget vetve a másfél éves krízisnek.

Zala vármegye törvényhatósági bizottsági közgyűlése tekintettel arra, hogy ősi alkotmányunk egyik sarkalatos tétele, hogy a nemzet a királlyal egyenlően vesz részt a főhatalom gyakorlásában;

tekintettel arra, hogy ugyancsak ősi alkotmányunk egyik alaptétele, miszerint a király a hatalom gyakorlásában nem áll magában, hanem a nemzetnek, úgy az ezáltal választott, s megnyilatkozó szerveknek hozzájárulásához van kötve;

- tekintettel arra, hogy közjogunk szerint alkotmányunk főbiztosítéka az országgyűlés azon joga, hogy a végrehajtó hatalomtól megtagadhatja a hatalom eszközeit;

- tekintettel arra, hogy az országgyűlés királyi kézirattal való elnapolása akkor, midőn a költségvetés megszavazva nincs, tételes törvényt sért;

- tekintettel arra, hogy a Báró Fejérváry Géza elnöklete alatt álló ministerium [kormány] kinevezése ha nem is tételes törvényt, de az alkotmányi theoria elvét sérti, s hogy ezen ministeriumnak a nemzet többsége akarata ellenére hivatalban hagyása az alkotmány alapelveinek negligálása [tagadása], s az absolutistikus theoria életbeléptetése;

- tekintettel arra, hogy hazánk törvényei minden absolutistikus lépés lehetlenné tételét a törvényhatóságok feladatául tűzik ki;

- tekintettel arra, hogy Zala vármegye törvényhatósága a magyar alkotmány fenntartása, megőrzése, s megóvása iránt őseitől örökölt kegyelettel, tisztelettel viseltetett, s ezen érzelmeit a megye történetének lapjai szerint számtalanszor szavakkal, s tettekkel igazolta:

mindezeknél fogva kimondja, hogy:

a.) Báró Fejérváry Géza, úgy ministertársai iránt bizalmatlanságát fejezi ki.

b.) Az országgyűlés által meg nem szavazott adókat, újoncokat az alkotmány alapelvei és a törvény világos rendelete szerint be nem szolgáltatja.

c.) Megtagadja a minden törvény ellenére, vagy a törvény mellőzésével teendő cselekményeknél való segédkezést, s ezért úgy saját összes tisztviselőjének, valamint a hatósága alatt álló városok és községek minden rangú tisztviselőjének és alkalmazottjának meghagyja:

1, hogy állami adót, illetéket be ne szedjen, még önkéntes fizetéseket is el ne fogadjon, ilyeneket ne kezeljen.

2. hogy a hadsereg bármely szervének kiegészítéséhez, újoncok bármilyen módni szedéséhez, a fegyveres erő bármely tagjának behívásához segítségét, közremunkálkodását tagadja meg; - amely utasítás szigorú betartását a törvényhatósági bizottság nemcsak felügyeleti jogánál, hanem tisztviselőinek kipróbált hazafiságánál fogva is elvárja és épp ezért kimondja:

d.) A fentebbi meghagyások teljesítésének szigorú ellenőrzése céljából egy 60 tagú bizottságot választ, amely bizottság [...] másik fő feladatát képezi, hogy a vármegye mindazon tisztviselői, s alkalmazottjainak, akik a jelen határozat, úgy ősi alkotmányunk és szent törvényeinken alapuló cselekedeteiért a hatalom birto-

kosai részéről akár fegyelmi eljárás, üldözés vagy anyagi kár szenvedésében részesülnének, ezek részére a teljes elégtétel megadásáról gondoskodják. [...]

Végül a közgyűlés kimondja, hogy e határozatot tudomás végett az országgyűlés képviselőházához fölterjeszti.

Forrás: ZML. Tvh. Biz. jkv. 1905. július 12.

Irodalom: Vajda László: Az 1905-6. évi vármegyei ellenállás Zalában. In: Zalai Gyűjtemény 35. 245-277. o.

174.

1907. december 7.

A nagykanizsai "Munka" szabadkőműves páholy ülése Részletek az egyik ott elhangzott előadásból

A századforduló táján Nagykanizsán, akárcsak az ország többi, a polgárosodás útját járó városában, a közélet meghatározó színtereivé váltak a különböző egyesületek, egyesületek. Ezek a szórakozáson, társaséleten túl, fontos közművelődési, önképzési, vallási, sportolási, illetve érdekvédelmi feladatokat is elláttak. A civil társadalom eme önszerveződése között ott találjuk az eszmeiségében több mint másfél évszázados múltra visszatekintő, a kívülállók számára mindig kissé titokzatos, de ugyanakkor progresszív szabadkőműves páholyt. A nagykanizsai "Munka" szabadkőműves páholy 1890-ben alakult és működése során elsősorban szociális és kulturális téren tett sokat a város lakosságáért. Kezdeményezte például a hajléktalanok, koldusok, egyáltalán a hátrányos helyzetben lévők ügyének felkarolását, a szegény gyermekek oktatását, ellátását és nyaraltatását. Kulturális téren egy népkönyvtár felállításával segítette az iskolán kívüli művelődést. Páholyüléseken a tagok, vagy meghívott vendégek tartottak előadásokat a kort foglalkoztató kérdésekről, problémákról.

A páholyt a Tanácsköztársaság leverése után hatalomra jutó új kurzus 1920-ban, mint a "politikai életre és az erkölcsre nagymértékben ártalmas" egyesületet, feloszlatta, vagyont zár alá vette.

Kedves Testvéreim !

Aki a szabadkőművesség lelkébe, szellemébe, lényegének mélységébe behatolt, - nagyon jól tudhatja, hogy ez az egyén értelmi és érzelmi szempontból való haladására, fejlődésére, tehát szellemi, erkölcsi tökéletesedésére helyezi működésének egész súlyát. Ennek oka pedig abban a szabadkőművesi hitben gyökerezik,

hogy minden remélhető jó csak az emberiség összes egyéneinek megtökéletesedése alapján érhető el békés úton, és lehet igazán állandóvá is.

Ez az alaphit teszi a szabadkőművesség kereteit olyan nagygyá, olyan hatalmas méretűvé, hogy az egész Földet, az egész emberiséget magába ölelheti. És ebben különbözik is minden egyéb emberszövetségi kerettől. Mert míg a legszélesebb alapokra fektetett erkölcsi intézmények, szövetségek: a vallások is csak az Istenhitben, az Istenimádásban, ennek szertartásos külsőségeiben megegyezett és megegyező egyéneket fogadják be a maguk keretébe: addig a szabadkőművesség semmiféle különbséget nem ismer ember és ember között. Itt igazán szabadgondol-kodás és szabad-érzés van. Ide csupán egy vágyat kell magával hoznia annak, aki valóban szabadkőműves akar lenni. A megtökéletesedés vágyát. Azt a vágyat, hogy napról-napra jobb legyen s ezáltal másokat is jobbá tegyen. - A szabadkőművés-ségnek ugyanis csak egyetlenegy dogmája van, amely különben örök dogmája az emberiség megváltásába vetett hitnek is, az, hogy tökéletesedés által lehettek csak egyenlőkké, testvérekké és szabadokká; ha tehát meg akarjátok váltani önmagatokat: tökéletesedjétek ! [...]

A szabadkőművesi önzetlenség éppen abból a mozzanatból ragyog ki példás fényességgel, hogy a valódi szabadkőműves nem a "má"-nak, a jelennek, hanem a "holnap"-nak, a jövőnek dolgozik. Építgeti a maga porszemeivel a tökéletesedés templomát; mely ha egyszer készen lesz: nem lesz többé pokol a földön s a szabadkőművesség bevégezte feladatát. [...]

"A haladást gátló akadályok miként való elhárítására különböző eszközök kínálkoztak. Természetes, hogy ez eszközök közül a szabadkőművesség nem használhatja a harc fegyvereit."¹⁴¹ [...]

A Nagypáholy igazi szabadkőművesi bölcsességgel irányít bennünket a választójog kérdésében végzendő munkánkat illetőleg is, mikor azt mondja, hogy: [...] "A jogegyenlőség e nagy elvének, a minden állampolgár részére megadandó választójognak megvalósítása megköveteli, hogy a szabadkőművesség más irányban is teljesítse kötelességét. A felvilágosodás, a műveltség és az emberszeretet eszméi kell, hogy a nép közjavává váljanak; hogy az emberek ne csak a politikai jogok gyakorlásánál, hanem a társadalmi téren is egyenlők lehessenek."

A tökéletesedés legfontosabb fényerőjéül a Nagypáholy szózata is a népnevelést ismeri föl. Mély bölcsességre mutat, hogy nem állítja föl egyetlen eszményül a sokat hangoztatott kötelező ingyenes, állami közoktatást; hanem azt hangsúlyozza, hogy: "Keresni kell a módját annak, hogy már az elemi iskolában a

¹⁴¹ Az előadó a továbbiakban többször is - idézőjel alatt - a budapesti Magyar Szimbolikus Nagypáholy egyik körleveléből ragad ki részleteket, egyetértve azokkal.

gyermekek fogékony elméjében és minden jóra képes szívében rejlő durva kő a szabadkő-mívesi elveknek megfelelően csiszoltassék."

Forrás: MOL. P. 1083. 109. csomó XLVI. tétel; Nagykanizsai Munka Páholy ir. (1889-1919)

Irodalom: Kerecsényi: Nagykanizsa 105-120. o.; Németh László: A nagykanizsai Munka szabadkőműves páholy története 1890-1920. Zalaegerszeg, 1996. (szakdolgozat, kézirat)

175.

1915. május 20.

A háborús veszély miatt az Istriai-félszigetről kitelepített olasz és szlovén nemzetiségű menekültek Zala vármegye területén Az alispán rendelete a főszoftabírókhoz a menekültek elhelyezéséről (részletek)

Már javában dúlt az első világháború, amikor 1915. május 23-án Olaszország, az antant oldalán bekapcsolódva, megtámadta az Osztrák-Magyar Monarchiát. Annak ellenére, hogy az olaszok 1887-ben meghosszabbították a Hármasszövetséget, az idő múlásával egyre jobb viszonyt ápoltak az antanttal míg hajdani szövetségeseivel szemben egyre fenyegetőbb volt a magatartásuk. Éppen ezért a Monarchiát igazából nem érte váratlanul a támadás, már a megelőző hónapokban számított rá. Így még április folyamán megkezdhette a fennhatósága alá tartozó Póla (Pula) és Trieszt politikai és katonai szempontból szükségesnek ítélt olasz és szlovén nemzetiségű lakossága egy részének kitelepítését biztonságosabb helyekre, többek között - az ekkor távoli hátországnak számító - Zala vármegye területére is. Már a támadás után, május 25-én érkeztek meg az első szerelvények Zalába, később összesen 2108 menekült került a megyébe, javarészt olasz nemzetiségűek. Státuszuk megítélése terén problémák jelentkeztek, amit a hatóságok és a lakosság oldaláról egyaránt megnyilvánuló idegenkedés is tükrözött. Az elhelyezésük és ellátásuk terén felmerülő költségeket - aminek rendezése szintén aggodalomra adott okot - végül a kormány megtérítette.

Rövid pár hónapos itt tartózkodás után a megye augusztus végén értesítést kapott arról, hogy a kitelepítetteket elszállítják a Graz melletti Leibnitz menekülttáborába. Az elszállítás a katonai hatóságok közreműködésével szeptember 8-9-én megtörtént. Mindössze néhány kisebb csoport maradt vissza, akik november 3-án keltek útra.

A belügyminiszter úr [...] rendelete szerint Zala vármegye területén elhelyezendő lesz kétezerhatszáz olasz, szlovén nemzetiségű egyén. Az elhelyezéssel kapcsolatos előkészületek feltűnés, a lakosság ok nélküli elriasztásának elkerülésével teendők meg. Az elhelyezés kérdésével kapcsolatos előzetes intézkedések oly mérvben teendők meg, hogy azok költséget ne okozzanak. Belügyminiszter úr akként vette tervbe, hogy ebből jut az alsólendvai, csáktornyai, nagykanizsai, keszthelyi, letenyei, novai, pacsai, perlaki, sümegi és zalaszentgróti járásba 200-200, tapolcai és zalaegerszegi járásba 300-300 egyén. A balatonfüredi járást és a 2 r[endezett] t[anácsú] várost a belügyminiszter úr nem vette tervbe.

Mivel azonban a csáktornyai, letenyei, novai és zalaszentgróti járásban, a járási főszolgabírák jelentése szerint a helyezés nem lehetséges, a vármegye főispánjával egyetértőleg az egyes járásokra kivetett egyének számát az e tárgyban beérkezett jelentések figyelembe vételével akként változtattam meg, hogy a felsorolt csáktornyai, letenyei, novai és zalaszentgróti járások, valamint az r. t. városokban nem lesz elhelyezés, hanem a vármegyében elhelyezendő 2600 egyén elhelyezése a következőképpen történik:

1. Az alsólendvai járásban	450
2. A nagykanizsai járásban	450
3. A keszthelyi járásban	500
4. A pacsai járásban	140
5. A perlaki járásban	120
6. A sümegi járásban	450
7. A tapolcai járásban	350
8. A zalaegerszegi járásban	40
9. A balatonfüredi járásban, Akali és Nemespécsely községekben 50-50	100

2600

A belügyminiszter úr említett [...] rendelete értelmében az egyes törvényhatóságok [vármegyék] területén elhelyezendő lakosságnak járásonként való előzetes elosztása azért szükséges, hogy az eredeti lakhelyükről való továbbításukat ellátó katonai központi szállítási vezetőségnek módjában legyen őket meghatározott számban közvetlenül a leadó állomásra szállítani. [...]

Megtörténhetik azonban, hogy az elindítás még nem az általunk készített elosztási terv szerint történik, vagyis a felsorolt járási székhelyekre útnak indítatik 200-200, illetőleg 300 egyén.

Ez esetben akként lesz a kérdés megoldható, hogy az illető járási főszolgabírák a leadó vasúti állomásoknak a szállítási helyektől való közelségére, vagy távolságára való tekintettel távbeszélőn egymás között megegyeznek, hogy az érkezett lakosságot az általam készített elosztási tervnek megfelelően melyik járás főszol-gabírája fogja átvenni.

Ezen célból az elosztás célszerű keresztülvezetése végett azon főszolgabírák is (csáktornyai, letenyei, novai és zalaszentgróti) közreműködni tartoznak, akiknek a járásában különben elhelyezés nem is történik. Ennélfogva ezen rendeletemet önékik is kiadtam. [...]

Amennyiben közvetlenül az elszállítást ellátó katonai vezetőségtől, vagy más hatóságtól megkeresést kap - hozzám távbeszélőn azonnal jelentse be.

Az irányítás, elhelyezés, ellátás teendőit, illetőleg mindezeknek a vezetése és a felügyeleti teendők az elhelyezés helyére illetékes főszolgabíró teendői.

Forrás: ZML. Alisp. külön kezelt ir. 1915. (szlovén-olasz menekültek)

Irodalom: Foki Ibolya: Olasz-szlovén menekültek Zala megyében 1915-ben. In: Zalai Gyűjtemény 21. 135-154. o.

176.

1917. december 16.

A háborús hátország élete

Cikkek a korabeli zalaegerszegi sajtóból

A Monarchia gazdasága nem volt felkészülve egy globális és hosszan elhúzódó háborúra. Nem volt zökkenőmentes a háborús gazdálkodásra való átállás sem. A hadigazdálkodás bevezetése a szűkös nyersanyagkészletek leoptimalisabb felhasználása céljából volt szükséges, ugyanis a központi hatalmak egyre szorongatóbb blokád alá kerültek. A háború óriási pénzügyi terhet rótt az országra. A kiadásokat az állam egyrészt fokozott papírpénz kibocsátással, vagyis inflációval, másrészt államkölcsönökkel fedezte. Utóbbiak közt legismertebbek a félévente kibocsátott hadikölcsönök voltak. A nagyarányú bevonulások, az állat-, különösen a lóállomány katonai igénybevétele és annak azzal együttjáró pusztulása következtében a mezőgazdasági termelés már a háború első éveiben visszaesett. 1915 decemberében a lisztjegyek után bevezették a kenyérbjegyeket is. Az évek múlásával az áruhiány és az infláció egyre súlyosabb problémákat vetett fel, ami a vesztes csatákkal és háborúval együtt Magyarország jövőjére nézve nem sok jóval kecsegtetett.

Fehérneműgyűjtés. A fehérneműgyűjtés, amely a múlt szerdán folyt le városunkban, derék katonáink részére igen szép mennyiségű fehérneműt eredményezett. A siker a gondos előkészítésnek és a tervszerű keresztülvitelnek köszönhető. A gyűjtőbizottság élén Bosnyák Gézáné főispánné állott, a kivitel részletkérdéseit dr. Csák Károly vármegyei tiszti főügyész útmutatásai szerint oldották meg és a közreműködő számtalan lelkes hölgy mellett derekasan kivette a részét a munkából özv. Kászonyi Mihályné, aki egyébként minden jótékony egylet munkájából oroszlanrészt kér magának. [...]

A huszasok - a hadikölcsönért. Mint értesülünk, a magy[ar] kir[ályi] 20-ik honvédegyalogezerd rokkantalapja ötvenezer koronát jegyzett a hetedik hadikölcsönre a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nagykanizsai fiókjánál. - Ezen jegyzésből sokan meríthetnek lelkesedést. [...]

Önborotválkozó urak figyelmébe. Borotvaszappan egyáltalán nincs. De van borotváló krém, kellemes illatú, a szakáll tövét gyorsan puhítja és az arcbőrt finomítja. Olcsóbb más szappanoknál. Kapható Kaszás János, úri fodrásztermében. Zalaegerszeg, Kossuth - utca 25. [...]

Miért nincs borjúhús? A város egyik általánosan becsült, előkelő mészárosának szavai szerint azért nincs, mert hatósági engedély alapján a borjúkat máshová való emberek horribilis árakon összevásárolják és elviszik. Ismerve Kolbenschlag Béla alispán páratlan közigazgatási rutinját, erélyét és nagyszabású közéleti programját, kérjük, hogy amennyiben a dolog így áll, annak megszüntetése iránt sürgősen intézkedjék, hogy városunk a betegeknek, gyermekeknek annyira szükséges borjúhúst nélkülözni ne legyen kénytelen. [...]

A jegyosztás reformja. Még nincs meg, de igen könnyű volna megcsinálni. Az ötlet egy rendkívül képzett, modern zalaegerszegi kereskedő ötlete, amelyet melegen ajánlunk az illetékesek figyelmébe. Az idővesztések, ácsorgások megszüntetése végett utcánként kellene a jegyosztást intézni, kihirdetve, hogy ekkor az A, B, C utcák, emekkor pedig a P, Q, R utcák lakói fogják a jegyeket megkapni. Természetesen minden jegyet, ami akkor esedékes, és nem egyik nap a cukor-, másodikon a kávé-, harmadikon a petróleumjegyeket. Sok időt, bosszúságot, meghűlést lehetne így megtakarítani és Istenem! - a mai háborús időkben talán csak ez is valami?!

Forrás: Zalamegye, 1917. december 16. 3. o.

177.

1919. január 27.

Kormánybiztosságok felállítása Zala vármegyében

**A Zalai Közlöny című lap Briglevics Károly és Sneff József
kormánybiztossá kinevezéséről (részletek)**

A kormánybiztosi intézmény felállítását - nem először a magyar történelemben - a gazdasági és politikai helyzet ziláltsága indokolta. Az őszirózsás forradalom után hatalomra jutott politikai erők, élükön Károlyival, nem tudtak úrrá lenni hagyományos eszközökkel a nehézségeken, ezért kénytelenek voltak radikálisabb lépéseket tenni, például a kormánybiztosok kinevezésével.

A hivatalos közlönyben csak február 9-én jelent meg Bosnyák Géza zalai főispán felmentése és ezzel együtt Sneff és Briglevics kormánybiztosi kinevezése, de ők valójában már január végén elfoglalták posztjukat. Zalaegerszegen az egyre erősebbé váló munkástanács - amely mögött a Szociáldemokrata Párt állt - ambivalens érzésekkel fogadta a kormánybiztosi székben a volt árvaszéki ülnököt, Briglevics Károlyt. Annál nagyobb volt az öröm - szociáldemokrata berkekben - Nagykanizsán, hiszen Sneff József ismert baloldali szocdem volt, de hatásköre, a rendelet értelmében csak Nagykanizsa városára terjedt ki.

Ha azért kapott volna Zala vármegye és Nagykanizsa kormánybiztost, mert a lobogó és harcoss hazafias szellemet mérsékelni kellene, akkor nagy lenne örömmünk. Azonban nem a tárogató zenéjét kell elfojtani, hanem a szabadság eszményének kosztümjébe öltözött romboló áradatot kell megállítani, amely felfordította a megye rendjét, veszélyezteti közbiztonságát, s a nemtörődömséget eddig vitte, hogy rengeteg terményünk még kint van az Isten szabad ege alatt, dacára a sok férfi erőnek.

Dr. Briglevics Károlyt ismerjük, örömmel üdvözljük a megye élén, s hisszük, hogy nagy tudása, igazságossága és hős keze alaposan belenyúl majd a dolgokba, s áldás nő nyomában.

Sneff József, mint a szociáldemokrata párt helyi csoportjának irányítója majdnem kizárólag politikai okokból lett kinevezve, ezért munkája is előreláthatólag a pártérdekek keretén belül mozog. Mi úgy látjuk a dolgot, de mégis elvárjuk a kormánybiztostól, hogy felül tud emelkedni, a mozgó politika fölé, s inkább a sok baj, keserv és jajszó felé fordítja az állam által neki adott hatalmat. Ez által a város békéje is biztosítva lesz. [...]

Ébred végre a nemzet s hisszük, hogy a sok lehajtott fej felvágódik, s megtisztul az ország a sok betolakodott féregtől.

Forrás: Zalai Közlöny, 1919. január 27. 1. o.

Irodalom: Balázs - Kovács: Tanulmányok

178.

1919. március 24.

A Zala vármegyei Direktórium megalakulása

A direktórium levele a belügyminiszterhez, működésének megkezdéséről

1918-19 fordulóján, az októberi forradalom hatásaként, sorra alakultak Zalaegerszezen a különböző szakszervezetek és más érdekvédelmi csoportok. 1919. január 26-án létrejött a zalaegerszegi munkástanács, melynek megalakításában a helyi Szociáldemokrata Párt, személy szerint Vigh István és Varga Gábor játszott vezető szerepet. Az új hatalmi szerv Briglevics Károly kormánybiztos kinevezése után is fontos politikai tényező maradt. A március 21-i budapesti események következményeként még aznap, vagy inkább 22-én éjjel - pontosan nem megállapítható - Zalaegerszezen egy kisebb baloldali csoport dr. Weisz Endre ügyvéd irodájában összegyűlve megállapodott egy Dandy Ferenc, Vigh István és Varga Gábor alkotta direktórium létrehozásában, amit a munkástanács is támogatott. Március 24-én Briglevics Károly kormánybiztos - főispán - más lehetősége nem lévén - ünnepélyes keretek között átadta hatalmát a direktóriumnak.

A zalaegerszegi munkástanács a Tanácsköztársaság rendeletének végrehajtásaként a zala vármegyei főispán-kormánybiztosság vezetését Dandy Ferenc, Varga Gábor és Vigh István elvtársakból álló direktóriumra bízta. A mai napon a direktórium a Tanácsköztársaság további rendelkezéséig a vármegyei közigazgatás ellenőrzését, vezetését és [a] hatalmat átvette.

A már kiadott rendeletek végrehajtására a járások főszoigabírait nyomtatékosan utasította. A hatósági működés közvetlen ellenőrzésére, a bizalmi férfiakat kirendeltette.

Megtett intézkedéseink tudomásulvételét és jóváhagyását kérjük.

Zalaegerszeg, 1919. március 24.

Zala vármegyei Direktórium
Vigh István
Varga Gábor
Dandy Ferenc

Forrás: ZML. Zalaegerszegi Törvénytörvény ir. (tanácsköztársasági válogatás) 1919. B. 883.

Irodalom: Kéner Jolán: Zalaegerszeg a Tanácsköztársaság idején. In: Balázs - Kovács: Tanulmányok 193-231. o.

179.

1919. március 28.

Magánvállalatok köztulajdonba vétele

A zalaegerszegi kiadóhivatalok vagyonának zár alá helyezése

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 26-án napvilágot látott rendelete értelmében köztulajdonba vettek minden olyan üzemet, amelyben a foglalkoztatottak létszáma meghaladta a 20 főt. Ezen túlmenően többször előfordult, ha az új hatalom érdekei úgy kívánták, hogy ennél kisebb vállalatokat is államosítottak. Erre példa a Zalamegye és a Zalamegyei Ujság¹⁴² című lapok kiadóhivatalainak "szocializálása", amit - az említett orgánumok részleges megszüntetésével egyidejűleg - március 31-én végre is hajtottak. Az így létrehozott Zalamegyei Lapkiadó Vállalat adta ki ezután a Tanácsköztársaság politikai irányvonalával azonosuló Zalai Vörös Ujságot.

Zala vármegye Direktóriuma a sajtóügyi Népbiztos távirati utasítása értelmében a Zalaegerszegen megjelenő "Zalamegye" és az ugyanitt megjelenő "Zalamegyei Ujság" című időszakos kiadóhivatalainak vagyoni zár alá vételét és ezzel a nevezett lapoknak a tanácsköztársaság részére leendő socializálását elrendeli. A zár alá vétel fogantatásával Holló János¹⁴³ zalaegerszegi lakost megbízza. Utasítja nevezettet, hogy az említett lapok vagyoni kimutatását az 1919 évi március hó 22-iki vagyoni helyzetre mint kezdőpontra tekintettel készítse el, a vagyoni zárlatról pontos jegyzőkönyvet vegyen fel és azt a direktóriumhoz jelentés kíséretében terjessze be. A vagyoni zárlatról készítendő jegyzőkönyvbe pontosan ki kell tüntetni, hogy a nevezett lapoknak mennyi a vagyona, miből áll az, hol van elhelyezve, mennyi a tehertertele és mivel vannak a tehertertelek igazolva. Az erre a hétre eső munkabér kifizetése céljából szükséges készpénz a nevezett lapok kiadóhivatalainak jelenlegi vezetőinél meghagyandó. Mindkét lap kiadóhivatala anyagi ügyeinek intézésére a direktórium további intézkedésig Holló Jánost rendeli ki azzal, hogy kifizetéseket csupán a direktórium utasítására teljesíthet. Utasítja a direktórium mindkét lap kiadóhivatali személyzetét, hogy munkáját továbbra is változatlanul folytassa és a lap követeléseit hajtsa be.

Zalaegerszeg, 1919 évi március hó 28-án.

¹⁴² Zalaegerszegen 1918-1944 között - kisebb megszakításokkal - megjelenő politikai napilap, amely sokáig Mindszenty (Pehm) József szellemi irányítása alatt állt.

¹⁴³ Holló Jánost pár nappal előtte a fővárosi MSZDP-központból küldték Zalaegerszegre és a Munkásbiztosító Pénztár vezetésével bízták meg.

Forrás: ZML. Zalaegerszegi Törvényszék ir. (tanácsköztársasági válogatás) 1920. B. 991.

Irodalom: Tóth Sándor: *A Tanácsköztársaság gazdaságpolitikájának érvényesülése Zala megyében.* In: Balázs - Kovács: *Tanulmányok* 105-127. o.

180.

1919. június 4.

**A zalaegerszegi vasutasok sztrájkmozgalma
Jegyzőkönyv a június 5-én megtartott vasutas szakszervezeti
taggyűlésen elhangzottakról (részletek)**

1919 május végén, június elején a katonai bevonulások és a gazdasági nehézségek miatt a nyugat-dunántúli vasutasok között - különösen a Déli Vasút vonalán - sztrájkmozgalom bontakozott ki. Hosszas vita után szolidaritást vállalt a sztrájkolókkal - az 1918. december 8-án megalakult - zalaegerszegi vasutas szakszervezeti csoport is. Az elnök, Baráth János erről mindvégig megpróbálta lebeszélni a tagságot mondván, hogy a nehézségek az ellenforradalmárok aknamunkájának köszönhetőek, ami ellen a tanácskormány határozottan fel fog lépni. A tagság nem hallgatva rá, egy hat tagú bizottságot különvonattal Celldömölkre küldött abból a célból, hogy a sztrájkmozgalommal kapcsolatos - olykor egymásnak ellentmondó - híreket tisztázza. Miután ígéretet kaptak a bajok orvoslására, másrészt viszont, hogy június 4-én a Kormányzótanács a Dunántúlt a sztrájkok miatt hadműveleti területté nyilvánította és a rettegett Szamuely Tibort - a sztrájkmozgalom fészkebe - Szombathelyre küldte rendet teremteni, a vasutasok felvették a munkát. A dolgozók bizalmatlansága azonban a szakszervezet vezetője és a Tanácsköztársaság iránt mindvégig megmaradt.

Felvétetett 1919. június hó 4-én¹⁴⁴ d. u. 5-kor megtartott rendkívüli taggyűlésről. Az elnök megnyitja az ülést és üdvözlí a megjelenteket, felolvastatja az előző jegyzőkönyvet és hitelesíteti. Az elnök a tegnapi határozat értelmében felkéri Kisfaludy elvtársat, hogy mint a különvonat egyik megbízottja, adja elő hűen

¹⁴⁴ Az eredeti jegyzőkönyvben június 3-a szerepel, de ezt ceruzával átjavították. A peranyagban (amelynek mellékletét, egészen pontosan bűnjelét képezi a közölt dokumentum) több helyütt a június 4-i dátum szerepel.

tapasztalatait és terjessze írásban elő a celldömölki helyi csoport határozatát. Kisfaludy ismerteti Landler elvtárstól és Böhm hadsereg-főparancsnok elvtárstól érkezett táviratot, hogy a vasutasoknak bevonulni nem kell. Celldömölkön a forgalmat reggel felvették, s a munka katonai fedezet mellett folytatódik. A műhelymunkások nem sztrájkolnak. [...]

Elnök ismerteti a vasutasság bajait. A 200 koronásokkal nem tud élelmet vásárolni, senki azt nem akarja elfogadni, s mint fehér pénz¹⁴⁵ nem tud rajta túladni. Így sokszor 200 koronással zsebben, de éhesen és üres táskával mennek útra. A katonai bevonulás nem azért sérelmes, mert a tanácsköztársaságért nem akarnak harcolni, hanem azért, mert a tanácsköztársaság csak olyan vasutasok bevonulását rendelte el, akik katonailag ki vannak képezve, és akik már a régi regiem [rezsim] alatt is kivették a részüket a harcokban, és azok, akik a háború elől a vasúthoz menekültek, azok ismét kibújnának. Ha [a] tanácsköztársaság egy bizonyos korhatárt jelöl ki, azon belül mindenki kivétel nélkül bevonulni köteleles, egy vasutas sem akadt volna Zalaegerszezen, ki lelkesedéssel nem menne el a harcba. Kéri a taggyűlést, tekintettel arra, hogy a [...] kívánságunk az érkezett táviratok szerint teljesítve lettek, végezzük pontosan tovább a szolgálatunkat. Éljenzés.

Erdős [Márkus]¹⁴⁶kormányzótanácsi megbízott [...] lelkes beszédben ismerteti [a] tanácsköztársaság helyzetét, kitartásra s munkára szólítja fel a jelenlevőket.

Bicsák elvtárs [...] kijelenti, hogy itthagya a vasutat és bevonul a vörös hadseregbe. A taggyűlés tudomásul veszi. [...] Az elnök elvtárs köszöni a szíves megjelenésünket és az ülést bezárja.

***Forrás:** ZML. Zalaegerszegi Törvényszék ir. (tanácsköztársasági válogatás) 1919. B. 797. (Közölve: Gyimesi: Zalaegerszeg 121. dok., június 3-i dátummal)*

***Irodalom:** Pál József: Nagykanizsa a Tanácsköztársaság időszakában. In: Balázs - Kovács: Tanulmányok 231-281. o.; L. Nagy Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon, 1919. Bp., 1961.*

181.

1919. augusztus 12.

A régi hatalom visszatérése a Tanácsköztársaság leverése után Kolbenschlag Béla alispán rendelete a közigazgatás újjászervezéséről (részletek)

¹⁴⁵ A Tanácsköztársaság ideje alatt forgalomba hozott 25 és 200 koronás bankjegyek hátoldala vagy üres vagy csak hullámosan vonalazott volt, erről kapta a "fehér pénz" elnevezést.

¹⁴⁶ Erdős Márkust 1919. május 17-én nevezték ki Felső-Zala megye kormányzótanácsi biztosává, ezzel a helyi hatalom legbefolyásosabb vezetőjévé vált.

A tanácskormány lemondása után a zalaegerszegi direktórium annak ellenére, hogy tagjai közül többen - a várható megtorlások elkerülése végett - eltávoztak a városból, néhány napig még fenntartotta hatalmát. Azonban augusztus 5-én Sümegyen, 6-án pedig már Zalaegerszegen is megjelent a "fehérek" páncélvonata, aminek következtében kétségtelenné vált a hatalomváltás. Azonnal, már az első napokban megkezdődött a kommunista vezetők felkutatása és letartóztatása, ezzel együtt a régi intézmények és a tisztviselői kar visszaállítása. Megalakult a Zala vármegyei katonai parancsnokság is Riedl Miklós vezetésével, amely átvette a megye legfelsőbb irányítását. A polgári hatalom az újonnan szervezett, Sigray Antal vezetése alatt álló nyugat-magyarországi kormánybiztosság, valamint Kolbenschlag Béla zalai alispán kezébe került. A visszaállított közigazgatási apparátusban megkezdődött a tisztogatás.

A magyar ministerium [kormány], [...] rendelete értelmében a [...] közigazgatási szervek továbbműködésének ideje bekövetkezett és mindazok az önkormányzati testületi szervek (törv[ény] h[atósági] bizottság, közig[azgatási] bizottság, községi képviselő-testület, városi tanács, községi előljáróság és mindezeknek alakulatai), valamint mindazok az egyének, akik 1918. évi október 30-án, akár az említett testületi szervek tagjaiként, akár választás vagy kinevezés alapján hatósági, vagy hivatali jogkört gyakoroltak, kötelesek működésüket haladéktalanul megkezdeni, kivéve azokat, akik időközben nyugdíjaztattak, vagy állásuktól fegyelmi vagy bűnvádi eljárás útján felfüggesztettek.

Felhívom tehát a főszolgabírákat és polgármestereket, intézkedjenek azonnal, hogy a községi (városi) képviselő-testületek [...] működésüket azonnal újból megkezdjék. [...]

Az új magyar kormánynak a Budapesti Közlöny folyó évi augusztus 9-iki 73. számában közzétett inteniója [szándéka] szerint azok a communisták, akik lopásokban, rablásokban és gyilkosságokban részt vettek, tetteikért a rendes bíróságok által felelősségre fognak vonatni.

Ennél fogva utasítom a címzetteket, [főszolgabírák, polgármesterek, rendőrkapitányok], mint [...] rendőri nyomozó hatóságokat, hogy azokat, akik a felsorolt bűncselekményekben bűnösök, nyomozzák ki, bűncselekményeiket derítsék fel, és őket az illetékes bírósághoz jelentsék fel.

Amennyiben pedig ezen egyéneknél szökéstől és a lopott holmik elrejtésétől kell tartani, tehát letartóztatásukra törvényes ok forog fenn [...] letartóztathatók és a legközelebbi bíróságnak, vagy az illetékes ügyészségnek átadandók. [...]

A legfontosabb teendőnk a közrend fenntartása. A közrend fenntartására hivatott szervek elsősorban a községi és városi rendőrségek, csendőrség, polgárőrségek és a bekövetkezett átalakulásban annak érdekében közreműködött hadsereg.

Ha a közrend oly mérvben lenne veszélyeztetve, hogy a helyi rendőrség, csendőrség és polgárőrség a rend fenntartására nem lenne elegendő, katonai karhatalmi erő kirendelése iránt hozzám kell a címzetteknek távirati előterjesztést tenni.

E komoly és nehéz időkben általában arra kérem a főszolgabíró (polgármester, rendőrkapitány) urakat, hogy minden erejükkel és a legmegfelelőbb módok megválasztásával arra törekedjenek, hogy a communista rémuralom által lelki és anyagi javaiban tönkretett lakosság békéjét és visszanyert lelki szabadságát meg ne zavarják, hanem annak minél szilárdabb biztosítására törekedve egy szebb jövő felépítéséhez mindnyájan hozzájáruljunk.

Forrás: ZML. Tanácsköztársasági külön kezelt ir. (Alisp. ir. 21593/1919.)

Irodalom: Kovács Lajos: Ellenforradalmi mozgalmak a Tanácsköztársaság alatt Zala megyében. In: Balázs - Kovács: Tanulmányok 307-333. o.

182.

1919. szeptember 16.

Zsidóellenes pogrom Tapolcán és Diszelen Részletek a nyugat-magyarországi kormánybiztosnak tett összefoglaló jelentésből

A Tanácsköztársaság bukása után a - többek között annak létrejöttét okozó - súlyos gazdasági, társadalmi és politikai kérdések nem szűntek meg egy csapásra. Az új hatalom a meglévő problémák végső okaként - megfeledkezve a világháborúról és az odavezető útról - az 1918. október 31-i forradalmat és a Tanácsköztársaságot nevezte meg. A kommün és az azt megelőző évek alatt felhalmozott vélt és jogos sérelmek által keletkezett feszültség - párosulva az egyes emberekben meglévő antiszemita hajlandósággal és azzal a ténnyel, hogy a tanács hatalom bűnösnek kikiáltott vezetői között jelentős számban voltak zsidók - az országban több helyütt zsidóellenes megmozdulásokhoz vezetett.

Zalában a növekvő feszültség első ízben szeptember 9-én Tapolcán adott okot véres összetűzésre, amely két halálos áldozatot és több súlyos sérültet követelt. Ugyanezen a napon - a tapolcai pogrom hírére, a szomszéd községben, Diszelen is tettelegességre került sor. Nem sokkal később más zalai településekről is zavarásokat jelentettek.

A hatalom csendes asszisztálása és annak a pogromok után mutatott kétszínűsége az elkövetők felelősségrevonásánál is megmutatkozott. A bűncselekmények folytán letartóztatott 85 személy közül, szeptember 22-én 81-et szabadon bocsátottak. Ugyanakkor az atrocitások áldozatai hozzátartozóinak kártérítési kérelmére még hetekkel később sem érkezett válasz.

Diszel községben - a községbíró jelentése szerint - már augusztus hó végén szóbeszéd tárgyát képezte a nép körében, hogyha Tapolcán zsidóüldözés lesz, Diszelben is megtámadják a zsidókat. Augusztus hó végén az ébredő magyarok¹⁴⁷ nyomtatványokat terjesztettek a községben, amelyeknek tartalma fokozta az ingerültséget. A nép köréből többen részt vettek egy népgyűlésen is, ahol zsidóellenes nyilatkozatokat és beszédeket hallottak. [...] Augusztus hó 28-án - az ébredő magyarok által terjesztett nyomtatványok hatása alatt - a nép beverte a zsidók ablakait. [...] A körjegyző tehát a további zavargások megelőzése végett állandó őrséget kért. A karhatalmi századtól ki is vezényeltek nyolc embert, de az őrség néhány nap múlva eltávozott, mert a katonák kevesellték a zsoldot, s megbízhatatlannak látszottak. Egyik katona például a lakosság körében olyan kijelentéseket tett, hogyha ütni akarják a zsidókat, a katonák is azok ellen fordulnának. [...] Szeptember hó 9-én híre járt, hogy Tapolcán ütik a zsidókat. A körjegyző figyelmeztette a zsidó kántort, hogy a zsidó családok egy időre hagyják el a községet, mert izgatott a hangulat. [...] A körjegyző 9-én a helyzetről tájékozódni akart s Tapolcára ment, ahol látva a zavargás kitörését, hazasietett. Este 9 óra körül érkezett meg, s a községet már teljes felfordulásban találta; folyt a fosztogatás és a rombolás.

A községi bíró 9-én este lövéseket hallott. A polgárőrség tagjai között kiosztotta a fegyvereket, mert az őrség vállalkozott arra, hogy a zavargásokat megakadályozza. A községbíró jelentése szerint a polgárőrök voltak az elsők, akik a zsidókhoz betörték.

A fosztogató, gyilkos tömeg közé sem a községi bíró, sem a körjegyző nem mertek menni, mert zsidópártiaknak tartották őket. Katonáság vagy csendőrség pedig nem volt a faluban. A fosztogatás és gyilkolás így reggelig tarthatott.

A tömeg megölt kilenc zsidót, egy átutazó keresztény tanítót pedig súlyosan megsebesített. A zsidó családok lakásait teljesen tönkretette, borokat a hordókból kieregetett stb. A kárra vonatkozólag még részletes adatok nincsenek. A tettesek közül többen le vannak tartóztatva, a nyomozás és vizsgálat folyamatban van.

¹⁴⁷ Ébredő Magyarok Egyesülete. Szélsőjobboldali, antiszemita szervezet.

Forrás: ZML. Alisp. ir. Internáltak ügyei. 23843/1919. (Közölve: Degré: Olvasókönyv 119-121. o.)

Irodalom: Gábor Ernőné: Az ellenforradalmi rendszer kiépülésének és megerősödésének néhány kérdése Zala megyében. In: Balázs - Kovács: Tanulmányok 337-381. o.

183.

1919. október 19.

**Ítélet a Tanácsköztársaság alatt Nagykanizsán vádbiztosként tevékenykedő Polai János ügyében
Részletek a halálos ítélet indoklásából**

A Tanácsköztársaság leverését követően a közigazgatás újjászervezésével párhuzamosan, azonnal megkezdődött a bukott rezsim képviselőinek letartóztatása és elítélése. A gyorsított bünvádi eljárás kereteit alkalmazva a vádlottakat - ezzel is el nem ismerve a tanács hatalmat - köztörvényes bűncselekmények elkövetőiként vonták felelősségre. Így például aki a kommün idején közpénzekből kifizetést eszközölt, azt sikkasztásért, a szónokokat izgatásért, a letartóztatást végzőket személyes szabadság megsértéséért, aki pedig a Forradalmi Törvényszékben esetleg halálos ítéletet mondott ki, azt gyilkosságért ítélték el.

Ez utóbbi történt Polai János nagykanizsai kazánkovács esetében is, aki mint a Nagykanizsai Forradalmi Törvényszék vádbiztosa, az ún. "nagybakónaki ellenforradalom"¹⁴⁸ leverése során három "ellenforradalmár" - valójában egyszerű földművesek - felett mondott ki halálos ítéletet, végre is hajtatva azokat. Ez volt a Tanácsköztársaság zalai történetében, a vörösteror által elkövetett legsúlyosabb incidens. Polai Jánost a Nagykanizsai Törvényszék halálra ítélte, amit a kegyelmi kérvény elutasítása után 1919. november 1-jén végre is hajtottak.

Polai Jánost bűnösnek kellett kimondani [...] 3 rendbeli gyilkosság büntetésében mint felbújtót és 25 rendbeli személyes szabadság megsértésében mint tettest.

Polai János már az emberölés szándékában ment ki Bakónakra. Áldozatul először Salamon Lajos községi bírót, valamint a fal mellé állított hat más[ik] polgárt szemelte ki. A tényleg végre is hajtott gyilkosság gondolata először akkor fogamzott meg agyában, mikor Bakónakon egy vörös katona elestének hírére vette

¹⁴⁸ Nagybakónak községben 1919 május végén a sókiosztás igazságtalansága - és vélhetően más korábbi túlkapasok miatt - lázongás tört ki. Fokozta a hangulatot, hogy ennek az elfojtására kiküldött vöröskatonák agyonlőttek egy helyi földművest. Ezután érkezett a helyszínre Polai János és mintegy 160 vöröskatona, hogy leverjék az "ellenforradalmat".

és a szerinte abban bűnös Horváth Jánost és Horváth Józsefet, valamint Kollarics Józsefet a katonák elfogták. Ettől az időtől fogva a később végrehajtott bűncselekménnyel a sértettek személyében a végrehajtás módjában teljesen azonosan alakult ki benne a később véghezvitt bűncselekmény szándéka. Védekezését, hogy a katonaság kényszerítette a bűncselekményre [...] nem lehet elfogadni. Kialakult szándékának megnyilatkozásait látjuk május 25-én az egész nap folyamán. A halálraszánt emberekre vonatkozólag a Bakónaki ad hoc [ebből az alkalomból létrehozott] forradalmi törvényszéken halálbüntetés indítványát teszi, a bakónaki tanácsstagokat az indítványhoz való hozzájárulásra kényszeríti; a kivégzést Bakónakon kidoboltatja, tanúk előtt több ízben kijelenti, hogy a három ember halálra van ítélve. Nagykanizsára a három áldozatot elkülönítve kísérteti; a fogház udvarán elkülönítve állítja őket fel; a fogház irodában minden indulat nélkül teljes nyugalommal adja ki a parancsot a bűncselekmény végrehajtására. Ezen ténykörülmény alapján a törvényszék a szándék előre megfontoltságát bizonyítottak látja. [...]

Kétségtelen [...] hogy Polai János [a] bűncselekményt már a nap folyamán mással akarta végrehajtatni; miután a katonák Bakónakon parancsát nem teljesítették, Nagykanizsán a fogház irodában május 25-én este 9 órakor először Mandola Sándornak adott parancsot a bűncselekmény végrehajtására, majd Farkas Andrást reábeszélte, hogy tüzet vezényeljen, a reábeszélés sikeres volt. Ezen ténykörülményekből a törvényszék a szándékos reábírást (felbűjtást) megállapította.

A tényállás alapján kétségtelen az is, hogy Polai János [...] 25 egyént, mint vádbiztos [...] a bakónaki iskolába, onnét pedig a nagykanizsai fogházba bekísértette, noha ez még a tanácskormány alkotmánya szerint sem tartozott a letartóztatás megengedett eszközei közé, mert a letartóztatásokra, miután a katonaság a rendet már helyreállította, szükség nem volt. Törvényellenes pedig azért volt, mert a letartóztatott polgárok Magyarország törvényes rendjének helyreállítását célzó mozgalmat kezdeményeztek, midőn tehát ezzel ellentétben Polai János éppen azért fogatta el őket, mert az előbbi jogrend helyreállítására irányuló célokat és szándékukat elfojtandó ellenforradalomnak minősítette, ebből a körülményből okszerűen következik az, hogy Polai János vádlott [a] letartóztatások eszközlése által a legnagyobb mérvű törvényellenességet követte el. Megállapította a törvényszék azt is, hogy a tanácskormány bármely ténylegesen hatósági funkciókat gyakorló alkalmazottja, ha "de jure" [jogilag] nem is, "de facto" [ténylegesen] közhivatalnoknak tekintendő. Így a vádbiztos is.

Forrás: ZML. Nagykanizsai Ügyészség ir. (tanácsköztársasági válogatás) 1919. B. 967.

Irodalom: Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Vác, 1922. (Reprint kiadása Bp., 1993.)

184.

1920. február 9.

A Muraköz és Muravidék¹⁴⁹ elcsatolása

A Zala vármegyei Törvényhatósági Bizottság tiltakozása Muraköz, valamint a Muravidék megszállása és elszakítása miatt (részletek)

1918. november elején Belgrádban egy magyar küldöttség Károlyi Mihály vezetésével fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett Franchet d'Esperey tábornokkal, az antant keleti frontjának főparancsnokával. A kezdetben elfogadhatatlannak tűnő fegyverszüneti szerződést végül november 13-án aláírták, amely a DNY-i demarkációs vonalat a Dráva folyó vonalában jelölte ki.

A nyomasztó túlerőben levő szerb-horvát katonaság kihasználva, hogy magyar oldalon alig van véderő - megszegve a fegyverszüneti megállapodást - 1918. december 24-én hajnalban Eugen Kraternik horvát ezredes parancsnoksága alatt átkeltek a Dráván és megszállták Muraköz területét. Pár nappal később, december 27-én pedig Erminij Jurisics kapitány vezetésével Belatincet és Alsólendvát (ma Beltinci és Lendava, Szlovénia) foglalták el. Később 1919 elején sikerült ugyan egy részét ezen területeknek visszaszerezni, de a Tanácsköztársaság bukása után ezek újra szerb-horvát kézre kerültek, amit később a trianoni békeszerződés is megerősített.

Zala vármegye törvényhatósági bizottsági közgyűlése az állandó választmány javaslatának az elfogadásával elhatározta, hogy tiltakozik Muraköznek, valamint a belatinci járásnak [és] az alsólendvai járás megszállott részének az ország testéből való erőszakos elszakítása ellen.

Abban a biztos tudatban, hogy az ezen megszállott területeken lakó magyar, horvát és vend [szlovén] anyanyelvű a magyar állameszméhez ragaszkodó hazafias lakosság ezen elcsatolás ellen szintén tiltakozik, de mivel nincs módjában a megszállás miatt megnyilatkozni, hogy erre néki módot adhassunk, kérjük a népszavazásnak a kiküldendő olasz, angol, francia megbízottak és magyarországi megbízottak részvételével leendő elrendelését annál inkább is, mert értesüléseink szerint a megszálló hadsereg a megszállás alatt álló községek lakóit erőszakos

¹⁴⁹ Gyakorta előfordul, hogy mindkét területet összefoglalóan a Muraköz névvel illetik, pedig ez csak a Mura, a Dráva és az országhatár közötti részt jelenti. Az északabbra lévő Alsólendva és környéke alkotta a Muravidéket.

fenyegetésekkel arra kényszeríti, hogy a jugoszláv államhoz való csatlakozás érdekében nyilatkozatokat írjanak alá. [...]

Jóváhagyólag tudomásul veszi a közgyűlés, hogy a vármegye alispánja ezen tiltakozásunkat és kérelmünket az állandó választmány határozata folytán azon célból, hogy tiltakozásunk február 12-ig vagyis azon időpontig, amíg az átadott békeföltételekre a választ meg kell adni, a magyar kormányhoz és a béke delegáció elnökéhez eljusson felirat alakjában jelen véghatározatunkban foglalt indokolással együtt a megnevezettekhez már elküldötte.

Muraköz és a megszállott területek visszaszerzésére irányuló propaganda és a megszállás nyomán felmerülő egyéb segélyakciók céljára szükséges költségekről is gondoskodni kíván a közgyűlés és ezért egyhangú hazafias lelkesedéssel felkéri Zala vármegye adófizető polgárát, hogy ezen célra 1917. évi egyenes állami adójának 25 %-át önként fizetendő nemzeti ajándékképpen fizessék be. Ezen önkéntes adóknak a közadók kezelésére vonatkozó szabályokban előírt eljáráshoz hasonló, de az önkéntes adakozás természetének megfelelő kirovására és beszédésére a [közgyűlés felkéri a] zalaegerszegi pénzügyigazgatóságot, továbbá a járási főszol-gabírákat és r[endezett] t[anácsú] v[áros] polgármestereket továbbá a Zala vár-megyei összes községi és körjegyzőket. [...]

A közgyűlés tudomásul veszi, hogy a vármegye alispánja a jugoszláv hatóságok és katonaság által elrendelt kiutasításokról továbbá az elkövetett jogtalanságokról, letartóztatásokról és internálásokról a Külügyminister úrhoz jelentést tett, hogy kérte a Külügyminister urat, hogy a kiutasítások foganatosításának a mellőzése vagy legalább a téli időre leendő felfüggesztése továbbá a jogtalanul letartóztatottak és internáltak szabadon bocsátása érdekében a jugoszláv kormánynál közbenjárni szíveskedjék, és hogy a Külügyminister úr arról értesítette a vármegye alispánját, hogy az ügyben úgy a budapesti szerb ügyvivő, mint a belgrádi magyar képviselő útján intézkedés tétetett.

Forrás: ZML. Tvh. Biz. jkv. 1920. február 9.

Irodalom: Széni Imre: Katonai helyzet Zala megyében a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. In: Balázs - Kovács: Tanulmányok 71-105. o.; Zalavármegye alispánjának az 1921. évben a határkiigazítás ügyében előterjesztett memoranduma. Zalaegerszeg, 1929.; Ormos Mária: Padovától Trianonig. 1918-1920. Bp., 1983.

185.

1922. május 10.

A legitimista Zalamegyei Ujság betiltása

**Pehm (Mindszenty) József Eckhardt Tiborhoz¹⁵⁰ írott tiltakozó levele
(részletek)**

Pehm József 1917-ben mint hittantanár került Zalaegerszegre. 1918 karácsonyán elindította a Zalamegyei Ujságot, a katolikus legitimisták lapját. A Tanácsköztársaság idején internálták, 1919 októberében már Zalaegerszeg apátplébánosa volt. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy az új rendszer ne a legitimizmus talaján épüljön ki, számára IV. Károly királysága nem volt megkérdőjelezhető. Ezt a meggyőződését folyamatosan hangoztatta a Zalamegyei Ujság című lapban is, amely Pehm és így a legitimizmus befolyása alatt állt. Személyének tágabb környezete, Zala, Vas és Sopron vármegyék nagybirtokossága és papsága a legitimizmus legszilárdabb bázisát alkotta. Az 1921-ben lezajlott két sikertelen királypuccs - párhuzamosan a kormány külpolitikai realitásokat és érdekeket szem előtt tartó fellépésével - csendes behódolásra készítette a Habsburg-restaurációra törekvőket. Pehm azonban továbbra is hajthatatlan maradt, ezért a kormány - figyelve a soron következő országgyűlési választásokra is - betiltotta az apátplébános legfontosabb szócsövét, a Zalamegyei Ujságot. Mikes János szombathelyi püspök legmagasabb szintű közbenjárására volt szükség ahhoz, hogy a lap végül is megmenekülhessen a teljes elnémítástól, viszont ennek fejében a nyílt királypárti propagandáját be kellett szüntetnie.

Méltóságos Uram !

A Zalamegyei Ujság című napilap betiltása ügyében vagyok bátor Méltóságodat felvilágosítani a zalai katolikusok nevében. A laptól a kül- és belpolitikát féltik, - mondja az indokolás. Egerszegre mindenesetre hízelgő az a tudat, hogy itt van a kül- és belpolitika súlypontja nálunk. A lap betiltása azonban engem katolikus szempontból érdekel. A Zalamegyei Ujság Zalának egyetlen katolikus napilapja és a legelterjedtebb zalai lap. Nagypénteken beszüntetik. - Utána megindítják a Felső Zala¹⁵¹ című katolikus lapot előbbi helyébe, 1921. évi augusztus 1-i engedély alapján. Ezt is betiltják. A miniszterelnökség szerint elévült az engedély, betiltja. E hatalmi szóval szemben a győri főügyész írásbeli véleménye szerint "a lap engedélye nem évült el". Egy nap érkezett a parancs és a vélemény. Megjelenik a katolikus lap, lefoglalják. Ugyanekkor Zalaegerszegen kormánysszubszencióval tartanak fenn egy református lapot.¹⁵² Zalaegerszeg

¹⁵⁰ Eckhardt Tibor ekkor a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője volt.

¹⁵¹ A Felső Zala című lapnak mindössze két száma jelent meg. (1922. április 22. és 29.)

¹⁵² Mindszenty az 1922-1932 között megjelenő Zalavármegye című újságra célzott.

15400 lakosából 452 a protestáns¹⁵³. Zala katolikussága 94,2 %. [...] [a református lap] alapítói és szerkesztői: a luteránus lelkész, a ref[ormátus] hitközségi elnök és egy unitárius tanár. A két katolikus lapot elnémítják, itt pénzelnék egy protestáns lapot. Méltóztassék elhinni, a katolikusok, még a legközömbösebbek is, fogvicsorgatva nézik az eseményeket és katolikus sérelemtől beszélnek. A lapnak egyetlen bűne legitimizmusa volt. Ha nagy a bűne, állítsák bíróság elé; de semmi szükség sincs ily állapotokra. [...]

A Zalamegyei Ujság ízig-vérig keresztény és irredenta. Muraközben csudálkoztak el legjobban a betiltásán, ahol naponta várták irredentizmust lehelő számait. [...] Méltóztassék jelen soraimat a katolicizmus szemüvegén venni és a kormánynál lépést tenni.

Méltóságodnak igaz tisztelettel:

Pehm József esperes.

Forrás: ZML. Főisp. biz. ir. 93/1922.

Irodalom: Tarján Gábor: *Mindszenty József, 1917-1948. Bp., 1981. (ZML. kéziratár); Hóbor József: Adalék egy pályaképhez. Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi működése az 1930-as évekig. Zalaegerszeg, 1994. (ZML. kéziratár)*

186.

1923. március 19.

Tanárok B-listázása

Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter levele a főispánhoz az elbocsátásoknál figyelembe veendő szempontokról

A világháború, a forradalmak és nem utolsósorban a trianoni béke az ország gazdaságát alapjaiban rázta meg. Az 1920-as évtized első évei a politikai konszolidáció mellett a gazdasági kiütkezés jegyében teltek el. A stabilizációs programnak elkerülhetetlenül részévé vált az államigazgatási apparátus, a köztisztviselői kar és egyéb állami alkalmazottak - például tanárok, tanítók - létszámának apasztása. Kezdetben az elbocsátások - gazdasági racionalitáson túlmutató - oka az októberi forradalomban, illetve a Tanácsköztársaság idején vállalt szerep volt. A rendszer konszolidálódásával nőtt ugyan a szakmai szempontok jelentősége, de a politikai okok sohasem szűntek meg a leépítéseknél közrejátszani, ráadásul egy-egy elbocsátási hullám kitűnő lehetőséget adott korábbi, helyi személyes ellentétek rendezésére. Az 1920-tól napirenden lévő B-listázásokra

¹⁵³ Az 1920. évi népszámlálás adatai szerint Zalaegerszeg lakossága csupán 13.239 fő. A reformátusok száma 405, az evangélikusoké 330, így a protestánsoké összesen 735 fő volt.

utolsó alkalommal 1923-ban került sor, az állami szolgálatban állók 20 %-ának elbocsátásáról rendelkező törvény szeptemberben jelent meg.

A mind komolyabbá váló pénzügyi helyzet szomorú kötelességévé teszi a kormánynak, hogy az állami alkalmazottak létszámának apasztásával komolyan foglalkozzék. A reám bízott kormányzati ág keretébe tartozók már az első B lista alkalmával meglehetősen megtrikáltattak, s így az az általános rendelkezés, hogy minden tárca tartozik személyzetének húsz percentjét [százalékát] elbocsátani, nem fog ebben a ridegségben érvényesülni a néptanítói és a polgári iskolai tanári karnál, bár az apasztás ennél a két státusnál is elkerülhetetlen lesz. A magam részéről most nem azokat a szempontokat kívánom a nyugdíjazásoknál, illetőleg elbocsátásoknál érvényesíteni, amelyek korábban érvényesültek, hanem két vezető szempontot fogok szem előtt tartani.

I. Eltávolítandók lesznek azok, akik hivatásuknak nem tudnak kellőképpen megfelelni, vagyis a gyakran szabadságon levők, a betegeskedők, a gyenge szellemi képességgel bírók, a kötelességeiket lazán teljesítők, a meg nem felelő minősítéssel vagy előképzettséggel bírók, a botrányos életmódot folytatók, a saját hibájukból eladósodottak s a hasonló defektusokban [fogyatékoságban] leledzők.

II. Eltávolítandók lesznek továbbá a megbízhatatlanok, mert minden állami rend bomlásának első és egyben legveszedelmesebb szimptomája [tünete], ha a közalkalmazottak magukat azzal kifejezetten szembehelyezik, provokatív, agresszív maguktartásával a polgárságnak és a népnek a fegyelmezetlenség rossz példáját adják. Végül ez alkalommal a szolgálat kötelékéből saját kérelmükre elbocsáthatók azok, akik különös anyagi helyzetük alapján vagy jobb elhelyezkedés reményében végelbánás alá vonásukat maguk kérik.

Tisztelettel kérek tehát, légy szíves a vallás- és közoktatásügyi tárcának a kormányzatodra bízott törvényhatóság [vármegye] területén működő alkalmazottaira nézve szíves véleményedet velem bizalmasan közölni s amennyiben a B listára helyezésüket indokoltnak tartanád, ez iránt nekem indokolt jelentést tenni. Önként értetődik, hogy például a középiskolai tanárnak, vagy a néptanítónak az iskolában végzett munkája értékelése az általános közigazgatás mérlegelésén kívül esik, viszont a tanárok és tanítók társadalmi magatartása, életmódja stb. hasonlíthatatlanul jobban ellenőrizhető azon megbízható tényezők által, akik helyben vannak, mint a tankerületi főigazgató és a tanfelügyelő által, akik az iskolalátogatás alkalmával csak futólag vannak egy-egy helyen, s a helyi viszonyokat természetesen nem ismerhetik. A néptanítói és óvónői karra nézve nincs kifogásom az ellen, ha a megbízható főszolgabírákat bizalmasan meghallgatod.

Minthogy különös súlyt helyezek arra, hogy egy újabb B lista akció által önmagától is felkorbácsolt nyughatatlanság fölösleges módon még ne növeltessek, tisztelettel kérlek, légy szíves ezt a leveletem különösen bizalmas természetűnek tekinteni és szíves jelentésemet legkésőbb április hó 5-éig hozzám beküldeni.

Kiváló tisztelettel:

igaz híved

Klebensberg [Kunó]

Forrás: ZML. Főisp. biz. ir. 71/1923.

187.

[1931.]¹⁵⁴

Zalaegerszeg az 1920-as években

Részletek Pesthy Pál: Zalaegerszeg múltja és jelene című könyvéből

Az 1920-as évek közepétől, a gazdasági válság leküzdése után, igazodva a világgazdasági trendhez, Magyarországon is számottevő gazdasági fejlődésnek lehetünk szemtanúi. Ezt új beruházások, építkezések sora jelzi. Különösen jelentős előrehaladás történt a települések - elsősorban városok - infrastrukturális és közintézmény-hálózatának modernizálása terén. Ebben a reményteljes fejlődési ívben - az évtized végén kitört és a harmincas évek elejére elmélyülő újabb válság - végzetes törést okozott.

A huszas évek végén, részben azután is, sorra jelentek meg azok a kiadványok, amelyek az évtized második felében elért eredményekre alapozva mutatták be - nem kis elfogultsággal és célzatossággal - "a nemzet Trianon utáni feltámadását".

A lakásépítő országos akcióba egész Dunántúlon Zalaegerszeg kapcsolódott be a leghathatósabbban. Egymás után épültek fel a város különböző részein a kislakások, amelyek közpénzen emeltettek, majd a magánépítkezés is erős iramot vett, úgyhogy a Páterdombon és Jánka[-hegy] alatt, az úgynevezett Csemetékertben új városrészek épültek ki. [...] Segítő kezet nyújtott a városnak kedvező kölcsönökkel az állam, Vass József dr. népjóléti miniszter is, aki azonfelül ingyen kiutalt 120 vagon épületfa-anyagot is. [...]

Mikes János gróf, szombathelyi püspök lakásépítési célokra parcelláztatta a gimnázium mögötti és az állomás körül fekvő püspöki ingatlanokat, így vált lehe-

¹⁵⁴ A forrás alapjául szolgáló könyv kiadásának éve.

tővé, hogy ezeken a területeken is mihamar utcák nyíltak. A magánépítkezéssel párhuzamosan folyt a középítkezés. [...]

Az impozáns sort a postapalota nyitotta meg, amely modern hivatalt adott a hatalmas arányban megnövekedett forgalomnak. Ugyancsak a fejlődött forgalom érdeke miatt teremtette elő a Hév¹⁵⁵ az új vasúti állomásépületet is. [...]

A tűzrendészet modernizálásával, a hivatásos tűzoltóság szervezésével kapcsolatban épült meg az emeletes, nyílt teraszos tűzoltólaktanya, tágas szertárépülettel, tisztai lakással és őrtoronnyal. [...]

Nagy jelentőségű esemény volt, amikor az egykori fogolytábor és a szomorú emlékü internálótábor helyén megnyílt a Zalai Munkásszanatórium¹⁵⁶, amely az őt létrehozó Vass József dr. miniszter nevét viseli. [...] a város nyugati végén, a régi katonai lovarda helyén új templom monumentális falai emelkedtek az ég felé, hogy újabb gyűjtőpontja legyen a 150 éve megötszöröződött katolikus hívők vallási életének. [...] Nyomon [nyomban] követte a templomépítést a Notre Dame apácázárda és a vele összefüggő leánynevelő iskolák és internátus hatalmas épülettömbjének emelése a szelídhajlású Jánka tövében, a lóvásártér helyén. Az alapkövet Klebelsberg Kunó gróf, kultuszminiszter tette le, a felszentelést pedig 1929. október 6-án Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás végezte. Külön történeti nevezetesség, hogy Egerszeg falai ezúttal láttak először hercegprímást. [...] A reprezentábilis középítkezések sorát a Társadalombiztosító Intézet kerületi pénztárának székháza, a rendőrség palotájának, a katonai parancsnoksági és a Jókai utcai elemi iskola épületének emelése zárta be egyidőre, de meg kell említenünk, hogy közben stílszerűen átépült és újabb emelettel magasodott a vármegyeháza is.

A Trianont követő tíz év fejlődési mérlegét a statisztikai adatok alapján lehet röviden megcsinálni. Eszerint 31 új utca nyílt; több mint nyolc millió pengő ment el a középítkezésre, a magánépítkezésekre pedig közel öt millió.

Forrás: Pesthy Pál: Zalaegerszeg múltja és jelene. Zalaegerszeg, 1931., 21-25. o.

Irodalom: Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után. Zalai fejek. Bp., 1930.

188.

1931. január 30.

Válság a nemzetközi pénzvilágban

¹⁵⁵ Helyi érdekű vasút, az Ukk-Rédics (Csáktornya) vonalról van szó.

¹⁵⁶ Ennek helyén épült fel évtizedekkel később a megyei kórház pózvai részlege.

**A Miniszterelnökség kérése a főispánhoz a külföldi bankok csődjeiről
szóló híresztelések sajtóközlésének mellőzésére**

Az 1929-ben kezdődő gazdasági világválság a mezőgazdaság és az ipar után 1931-ben a pénzügyi szférát is elérte. A nagy európai bankok egymás után jelentettek csődöt. Mivel ezek kihelyezett hitelei révén a magyar bankok - végső soron a magyar gazdaság - tőlük függő helyzetbe került, felrémlt az államcsőd képe. A külföldi hitelezők ugyanis a legtöbb felmondható hitelt visszavonták. A fizetésképtelenség elhárítására 1931. július 13-án a kormány háromnapos bankzárlatot rendelt el, majd bevezette a kötött devizagazdálkodást. Ennek értelmében zárolták az arany- és devizakészleteket, a pengő átváltását a Magyar Nemzeti Bank engedélyéhez köthették. 1931. december 22-én a kormány minden külföldre szóló kifizetést megtiltott. Ezek a szigorú intézkedések végül is megmentették Magyarországot a nyílt államcsődtől.

Kedves Barátom !

Az utóbbi időben gyakran foglalkoznak egyes lapok külföldi bankok fizetésképtelenségével, ami különösen a vidéki lapok kiszínezett híradásai által a hazai közönség körében is, főként a vidéken a takarékbetétulajdonosok között indokolatlan nyugtalanságot kelt.

Mínthogy az ilyen közlemények a mai gazdasági viszonyok közepette a magyar pénzügyi intézetek nehezen visszaszerzett betétes ügyfeleit könnyen takarékbetéteik elvonására készíthetik, arra kérlek, légy kegyes a joghatóságod területén megjelenő lapok szerkesztőit figyelmeztetni, hogy a magyar közgazdasági élet érdekeit szem előtt tartva, az ilyen hírek közlését mellőzzék.

Szívélyesen üdvözöl

kész híved:

Szudy Elemér
miniszteri tanácsos
a sajtóosztály vezetője

Forrás: ZML. Főisp. biz. ir. 24/1931.

**189.
1932. február 19.
Csendőr sortűz Pacsán**

**A Zalai Közlöny című lap tudósítójának szemtanúkra hivatkozó beszámolója
a tragikus eseményekről (részletek)**

Magyarországon a világgazdasági válság a - legtöbb embert foglalkoztató - mezőgazdaságban okozta a legnagyobb kárt. A paraszti rétegek közül leginkább a földmunkások és a napszámosok helyzete súlyosbodott. A birtokos parasztságból a kis- és törpebirtokosoknak és a Nagyatádi-féle földreform során földhöz jutottaknak a sorsa vált különösen nehézé. Az adó- és kölcsönterheket, a megváltozott gazdasági helyzetben sokan képtelenek voltak kifizetni, ezért tömegesen voltak kénytelenek a végrehajtás által megválni földjüktől vagy egyéb javaiktól.

Az adóvégrehajtás volt a kiindulópontja a Pacsán történt tragikus eseményeknek is. Három zalaszentmihályi gazdánál - adótartozás fejében - hét szarvasmarhát foglaltak le, amelyet a végrehajtók a február 18-i pacsai nagyvásáron kívántak értékesíteni. Az általános elkeseredettség és a felfokozott indulat a csendőrség fellépése következtében tragédiába torkollt. A halálos áldozatokat követelő csendőr sortűz országszerte felkorbácsolta a szenvedélyeket. A parlamenti ellenzék éles bírálatot illette a kormányt, minden részletre kiterjedő vizsgálatot követelt. Ez meg is történt, de a csendőrök felelősségét nem állapították meg.

Egyszerre csak az egybegyűlt tömegben dühös morajlás futott végig. Többen szitkozódni kezdtek.

- Jönnek az adómarhák ! - kiáltották fenyegetően.

A szemlélő látta, hogy egy csoport hivatalos ember jön és mellettük marhákat hajtának. Valóban hivatalos közegek voltak Viola zalaegerszegi adófőtszt vezetésével. Zalaszentmihály községből hét darab marhát hajtottak, amiket adótartozás fejében foglaltak le tegnap [Zala]Szentmihály három tekintélyes középbirtokosánál [...], hogy azokat most a vásáron értékesítsék. Amikor a nép az időközben egészen közel érkezett csoportot meglátta, éktelen szitkozódásban tört ki és nem akarták őket beengedni a vásártérre. Látván a veszélyes helyzetet, Viola főtszt kiadta a jelszót, hogy hajtsanak tovább. De a nép tovább sem engedte őket.

Mikor látták, hogy a több ezer főnyi tömeggel szemben csak deferálni [meghát-rálni] lehet, Viola odaszólt a marhahajcsároknak, hogy engedjék szabadon a marhákat. A hajcsárok mind a hét marhát szabadon engedték. Ez azonban nem volt elég a feldühödött népnek, hanem egyre vésztlóbban kiáltották:

- Agyon kell őket verni ! Verjék agyon a végrehajtókat, verjék agyon a csendőröket !

Izzó lett a hangulat. A mintegy hét főnyi csendőrség parancsnoka, Bozsó Lajos kiskomáromi tiszthelyettes erre nyugalomra és oszlásra intette a lakosságot,

de az nem is reagált a felszólításra. Az adófőtiszt, a végrehajtó, a segéde és a hajcsárok erre a községbe igyekeztek és a csendőrség fedezte is ebbéli szándékukban. Ám a tömeg fenyegetőleg utánuk iramodott, de mégis sikerült őket az iskoláig kísérni, ahová bemenekültek.

A templom előtt azonban az óriási néptömeg három oldalról körülkerítette a csendőröket. Csakhogy a csendőrök sem voltak restek, hanem felálltak az iskola és a templom között szabályszerűen. [...]

A tömeg nem tudott ekkor már uralkodni magán, botokkal, téglákkal, kövekkel dobálták a csendőrséget. Bozsó tiszthelyettes még most sem hagyta el a nyugalma, hanem ismételten nyugalomra intette a többszáz főnyi tömeget. Ebben a pillanatban megszólalt a félrevert harang, mint tüzesetkor szokták a faluban a harangot meghúzni, hogy a nép segítségét hívják. A tömeg neki akart menni a csendőröknek, erre a tiszthelyettes tüzet vezényelt.

A csendőrtűznek megvolt a maga hatása. Kámán József 18 éves gazdalegénynek, aki éppen egy sátor mellett állt, egy golyó az állába hatolt és száját szétroncsolta, ott a helyszínen kiszendvedt. A másik áldozat Kiss József pótrétei 25 éves gazda, aki özvegy édesanyjának egyetlen kenyérkeresője volt, őt a golyó a szívére érte, éppen akkor, amikor egy gyolcsos sátorban alkudott. Nyomban meghalt. Szücs István szentmihályi 22 éves gazdalegény tüdőlövést kapott. Gállig József 22 éves botfai legény válllövést [kapott]. Kiss Gyula 15 éves nemesrádói fiú is megsebesült. Schwartz Mór 48 éves budapesti cukorkereskedőnek a tumultusban a lába eltörött.

A sebesülteket a zalaegerszegi mentőautó beszállította a zalaegerszegi kórházba, ahol Szücs Istvánon azonnal műtétet hajtottak végre. Állapota válságos. [...] Több golyó a vendéglő falába fúródott. Két golyó az egyik keféssátorban végzett rongálást.

A tömeg a csendőrségi tűz után nyomban megjuhászodott. A hatóság azonnal lefűvatta a vásárt úgy, hogy a vásározó kereskedők érezhető kárt szenvedtek. És talán ugyanakkor, mikor ez a véres dráma történt, megjött Zalaegerszegre a pénzügyminiszter sürgönye, amely felfüggeszti a végrehajtásokat és halasztást ad a tartozások megfizetésére.

Forrás: Zalai Közlöny, 1932. február 19. 1-2. o.

Irodalom: Mészáros Ferenc: Negyven éve történt Pacsán. In: Göcseji Helikon Honismereti Közlemények 4. (Szerk. Fülöp István) Zalaegerszeg, 1972. 83-88. o.

190. 1932. április 19.

**A Szociáldemokrata Párt szervezkedése Zalaegerszegen és környékén
A zalaegerszegi rendőrkapitány bizalmas jelentése a polgármesternek
a szervezkedés kereteiről (részlet)**

A gazdasági válság politikai hatásaként az elsődlegesen érintettek körében (munkások, szegényparasztok) növekedett a baloldali pártok, köztük az MSZDP népszerűsége. A párt vidéki szervezeteinek száma rohamosan gyarapodott. A Bethlent követő Károlyi-kormány mindent megtett a szervezkedés visszaszorítására, így ezen elhatározásból - megfelelő ürüggyel - 1932. április 5-én betiltotta a Népszavát. A szocdemek két nappal később válaszképpen országos tiltakozó mozgalmat szerveztek, küldöttségeik több településen a követeléseiket tartalmazó memorandumot átadták a helyi hatóság vezetőjének. A kormány ezek hatására engedélyezte ugyan a Népszava újbóli megjelenését, de a későbbiekben is mindvégig szoros megfigyelés alatt tartotta a párt vidéki tevékenységét, amelyről az alsóbb közigazgatási szervektől beérkező jelentések révén rendszeresen tájékozódott.

[...] megkeresésére tisztelettel értesítem, hogy a szociáldemokrata pártszervezet működése a Népszava újbóli megjelenése óta változatlan. Agitációjuknak hangja a régi.

A pártszervezkedés folyik tovább, a szakegyesületek tagjait használják fel a célra, kik járják a vidéket, s fejtenek ki propagandát és agitációt egy-egy házban, vagy pincében.

Zalaegerszeget környező falvakban: Zalaboldogfa, Hagyáros, Botfa¹⁵⁷.

Forrás: ZML. Tanácsköztársasági külön kezelt ir. (Zalaegerszeg v. polgm. ir. 9/1932.)

191.

1932. július 30.

**Intézkedések esetleges kommunista megmozdulások letörésére
Gyömörey György főispán figyelmeztetése a fősolgabírókhoz
a közbiztonság és közrend fokozottabb védelmére**

A gazdaságban jelentkező problémák nyomában fellépő társadalmi válság erjedését megakadályozandó, a kormány - kihasználva az 1931. szeptember 13-án

¹⁵⁷ Az utolsó válasz, a kiépülőfélben lévő új pártszervezetekre vonatkozott.

elkövetett biatorbágyi vasúti merényletet - elrendelte a statáriumot. Ezzel korlátozta a gyülekezési szabadságot, illetve kiterjesztette a rögtönítélő bíróságok hatáskörét. A kormány a szociáldemokrata mozgalmat visszaszorítani, a mindvégig illegális kommunista szervezkedést pedig a legkeményebb eszközökkel felszámolni akarta. 1932 júliusában több kommunista vezetőt letartóztattak, akik közül a statáriális bíróság Sallai Imrét és Fürst Sándort július 28-án halálra ítélte, amit aznap végre is hajtottak.

A közigazgatási hatóságok a lehető legtöbb információt igyekeztek beszerezni a helybeli kommunistagyánús emberekről, tevékenységüket, mozgásukat maximálisan igyekeztek ellenőrizni.

A statárium légkörében, pontos információk hiányában a valótlan híreknek is felülve - a kommunista mozgalom jelentőségét és kiterjedtségét eltúlozva - és a tömeghisztériától sem mentesülve, próbáltak meg azzal leszámolni.

A kivégzések után várt - a közölt dokumentumban felvázolt - tiltakozási és terrorhullám, eltekintve néhány elszigetelt fővárosi megmozdulástól, csak rémkép maradt.

A kommunista vezetők statáriális eljárás alá vonása, valamint [az] augusztus 1-ére tervezett nemzetközi kommunista nap következtében feltehető[en] különböző, esetleg magasabb rangú, politikailag exponált személyek ellen irányuló kommunista cselekmények is várhatók.

Felhívom, kísérje az ily irányú megmozdulásokat a legéberebb figyelemmel. Főleg olyan helyeken, ahol kommunisták vannak, különösen közüzemek és középületek megfelelő, lehetőleg feltűnés nélküli őrzéséről kell gondoskodni, őrző-
ratok utasítandók, hogy vasútvonalakat és vasúti műtárgyakat fokozottabb mértékben szemmel tartsák. Minden kommunista megmozdulás a legerélyesebben, csírájában elfojtandó.

Már a ma statáriális bíróság előtt tárgyalta kommunista szervezkedés leleplezése előtt is több helyről érkezett oly irányú bizalmas értesítés, hogy a kommunisták és pedig úgy az ifjúnok, mint a felnőttek, augusztus elejére, moszkvai utasításra, világszerte zavargásokat terveznek¹⁵⁸. A statáriális bíróság ítélete bizonyára éleszteni fogja az elszántabb bolsevisták rombolási és támadási vágyát, miért is a mai naptól, augusztus hó nyolcadikáig a közbiztonsági szervek fokozottabb mértékben kötelesek a közrend és közbiztonság megóvása érdekében készenlétben állani és a megfelelő intézkedéseket haladéktalanul megtenni.

¹⁵⁸ Németországban, Lengyelországban és Belgiumban voltak kisebb tüntetések a magyar követ-ségek és konzulátusok előtt.

Az eddigi jelek szerint elsősorban a közművek és nagyobb üzemek ellen terveznek rombolást, azután a városoknak úgynevezett előkelő negyedeiben, ahol proletárok nem lagnak. A támadást egyszerre több helyen, meglepetésszerűleg tervezik, hogy a többfelől hívott karhatalom megérkeztéig az ifjómunkások a rombolás színhelyéről elmenekülhessenek.

Ezzel párhuzamosan a felnőttek a munkanélküliek nagyobb tömegeit szándékoznak az utcára kivinni, s ezek a kommunista zavargók a karhatalom megjelenésekor nemcsak hogy nem hátrálnának, hanem egyenesen ők lennének a támadó fél. Ezekben az akciókban állítólag az alföldi földmunkások nagyobb számmal vesznek részt. Vannak továbbá olyan jelentések is, hogy a munkanélküliek a vidéken deputációk [küldöttség] alakjában iparkodnak a hatóságokra nyomást gyakorolni, s főleg a földmunkások Budapestre kívánnak hasonló célból a földművelésügyi miniszter elé vonulni, ami feltétlenül megakadályozandó.

Esetleg előforduló zavargás ide távbeszélőn azonnal jelentendő, esetleg karhatalom kirendelése iránt ide forduljon.

Forrás: ZML. Munkásmozg. ir. gyűjt. (Főisp. biz. ir. 63/1932.)

192.

1934. december 6.

**Külpolitikai feszültség Jugoszláviával szemben
a Marseille-i usztasa¹⁵⁹ merénylet után
Gyömörey György főispán jelentése a belügyminiszternek
a határmenti helyzetről**

A magyar vezetés már a 20-as évek eleje óta hallgatólagosan támogatta a horvát szeparatistákat, az usztasákat. Ezek 1932-ben kiképzési célokra bérbe kapták a ma Zala megyében, Nagykanizsától délre fekvő jankapusztai birtokot. Az itt kiképzett terroristák 1934. október 9-én Marseille-ben meggyilkolták Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert. Mivel Magyarország szerepe a merényletben hamar nyilvánvalóvá lett, fennállt - az egykori antant egységes fellépése miatti - külpolitikai elszigetelődés veszélye. Ez azonban szerencsére elmaradt, csak Jugoszlávia részéről volt nagyon éles a Magyarország elleni fellépés, ami megmutatkozott a határ mentén kialakult feszült helyzetben is.

A Népszövetség Tanácsának 1934. december 10-i rendkívüli ülése foglalkozott Jugoszlávia beadványával, amely a magyar kormány felelősségét firtatta. A Ta-

¹⁵⁹ Horvát szélsőséges nacionalisták elnevezése ("felkelő").

nács azonban francia, angol és olasz nyomásra a magyar államra bízta az alárendelt szerveit terhelő felelősség és a büntetés mértékének megállapítását, levéve ezzel a kérdést a napirendről.

A jelenlegi külpolitikai feszültség a határmenti lakosság körében meglehetősen nyugtalanságot vált ki, mint azt a határmenti járások főszo­l­ga­bí­rái­nak je­lenté­sei­ből megállapítottam.

Fokozza ezt a nyugtalanságot az a körülmény, hogy a hosszú évek óta szünetelt betörések a Szentgyörgyvölgy községben előfordult legutóbbi betöréssel úgy látszik újból megkezdődtek.

Egészségi állapotom - miután egy hét óta lázasan az ágyat vagyok kénytelen őrizni - nem engedi meg, hogy személyesen győződjem meg a határmenti lakosság magatartásáról és ha szükséges, gondoskodjam azoknak megfelelő megnyugtató­sa­ról, - így csak a főszo­l­ga­bí­rák je­lenté­seire vagyok utalva, akiket különben utasítottam a legéberebb magatartásra, de egyben elkerülésére minden olyan intézkedésnek, amely a nyugtalanságot csak fokozná.

A lenti járás főszo­l­ga­bí­rája folyó évi december hó 4-én kelt felterjesztésében azt kéri, hogy a telefonszolgálat szünetelési idejében is a rédics-reszneki és szentgyörgyvölgyi körjegyzői hivatalok a lenti postahivatallal állandó összeköttetésben legyenek, hogy bármely terrorisztikus megmozdulás esetén a szükséges intézkedéseket meg lehessen tenni.

Szükségesnek véli továbbá, hogy a lenti határőrlaktanya a szabólakosi¹⁶⁰ határőrrel közvetlenül távbeszélő összeköttetést kapjon, felhatalmazást kér továbbá arra, hogy az éjjeliőri szolgálatot a községek belterületén kívül is elrendelhesse.

A főszo­l­ga­bí­ró­nak a távbeszélőkre vonatkozó kérelmét a magam részéről is helytállónak találva, a pécsi Postaigazgatóság útján a szükséges kapcsolások fenntartása iránt intézkedtem, a vármegye alispánját pedig felhívtam az éjjeliőri szolgálat kiterjesztésére, amit ő már el is rendelt.

A letenyei járás főszo­l­ga­bí­rája je­lenté­se szerint a szerb határőrök a magyar területre átjövő kettős birtokosok útján azt a hírt terjesztik, hogy Jugoszlávia támadni fog, ami természetszerűleg a lakosság nyugtalanságát csak fokozza.

A lenti főszo­l­ga­bí­ró még je­lent­i, hogy megnyugtató­sa­ul szolgálna a lakosságra, ha a lakosság katonaviselt, megbízható férfi népe részére a csendőrőrsökön, vagy a községbírónál bizonyos számú fegyver állna rendelkezésre.

A magam részéről, a jelenlegi körülmények között ezt nem tartanám helyénvalónak, mert csak még nagyobb nyugtalanságot váltana ki, megerősítvén a la-

¹⁶⁰ Rédics határrésze

kosságban azt a hitet, hogy tényleg - ha nem is reguláris csapatok, de a Csetnik szervezetek¹⁶¹ betöréseitől kell tartani.

Mindenesetre tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék időről-időre tájékoztatni a külpolitikai fejlemények alapján arról, vajon a határmenti lakosság megnyugtatása és esetleges megvédése érdekében szükségesek-e és ha igen, minő intézkedések.

Forrás: ZML. Főisp. biz. ir. 107/1934.

Irodalom: Ormos Mária: Merénylet Marseille-ben. Bp., 1984.

193.

1937. január 7.

A nyilasok szervezkedése Zalában

A zalaegerszegi rendőrkapitány jelentése a főispánnak a nyilaskeresztes mozgalomról (részletek)

A világgazdasági válság következményeinek egyike volt Magyarországon is a fasiszta pártok megjelenése. Zala megyében 1933-ban indult meg intenzívebben a nemzeti-szocialista szervezkedés. Ezek ellen kezdetben a kommunistákhoz hasonló eréllyel lépett fel a hatalom, de terjeszkedésüknek nem tudott gátat vetni, később pedig már nem volt rá mód. A megyében a harmincas évek közepén a Meskó Zoltán vezette Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt erősödött meg, amely 1935-ben az országgyűlési választásokon Zalában a szavazatok majdnem 20 %-át szerezte meg. Az adat jelentőségét mutatja, hogy ezen a választáson a náci pártokra az országban rájuk leadott összes szavazatoknak (68.640) az egynegyedét (17.241) Zala megyében kapták. Ezek azt bizonyítják, hogy a szélsőjobb oldali mozgalmak és pártok befolyása nem korlátozódott ebben az időszakban kizárólag a Tiszántúlra, Böszörmény pártjára.

A nyugat-dunántúli nyilas mozgalom erősödését figyelve, kiterjedésének pontos mértékét meghatározandó - ugyanígy más szélsőséges pártok esetében is - a belügyminiszter időszakos jelentéstételre kötelezte az ügyvel kapcsolatban a megyék vezetőit, a főispánokat, akik az alsóbb közigazgatási szervekre támaszkodva ennek rendszeresen eleget is tettek.

¹⁶¹ Szerb szélsőséges nacionalisták elnevezése.

Tisztelettel jelentem, hogy a nyilaskeresztesek tevékenysége az utóbbi hónapokban a [...] röpcédulák szórásában, osztogatásában és affisírozásában [kíragasztásában], valamint e tárgyban társalkodásban merült ki.

Ezen enyveshátú röpcédulákkal az országot az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt Budapest, VIII. Berzsenyi u. 4. látja el. Vidéki szervezeteiket, valamint felelőtlen elemeket /suhancokat/ ily cédulák tömegével látják el s utasítják, hogy szórják s az éj vagy szürkület leple alatt ragasszák ki minél sűrűbben s minden tárgyra.

Zalaegerszegeen és a községekben ezen ízléstelen eszközökkel való általános bosszúságot okozó ügynek irányítói Dr. Árvay István ügyvéd, Helmecy István okl[eveles] tanár, zalaegerszegi és ifj. Eitner Sándor salomvári lakosok.

Dr. Árvay István ügyvédet tetten érte a rendőrség e röpcédulák kíragasztásán, s ellene a járásbírósnál feljelentést tett a fennforogni látszó vétség elbírálása végett. - A bíróság az ügyet még nem tárgyalta, a tettenérés december hó 23-áról 24-ére menő éjjelen történt.

Inzultus Zalaegerszegeen nem volt. [...]

Zöld inget és nyilaskereszt jelvényüket hordják, de ennek hordása a B[elügy] M[iniszter] úr döntése szerint nem tilos, s csakis akkor válik büntetendő cselekménnyé, ha katonai alakulatként tömegesen csakis fődetlen zöldingben sorakoznak, vagy menetelnek, avagy tüntetnek.

Az általános titkos választójog behozatalától sokat remélnek, s széltében beszélik, hogy az országgyűlés többségét fogják alkotni, s a "hatalmat" (mindig erről álmodoznak) át fogják venni.

Forrás: ZML. Főisp. biz. ir. 6/1937.

Irodalom: Vonyó József: Meskó pártja Zalában. Adatok a nyilasok Zala megyei szerepéről és társadalmi bázisáról (1933-1935). In: Zalai Gyűjtemény 35. 277-304. o.

195.

1937. november 25.

A budafai kőolajmező felfedezése

A Zalai Közlöny című lap tudósítása a sikeres próbafúrásról (részletek)

Budafapuszta térségét már 1919-ben egy kőolajat kereső geológusokból álló kutatócsoport, a felszíni földtani mérései során további kutatásra érdemesnek minősítette. Az első világháború után, 1930-ban egy külföldi cég, az Angol-Perzsa Olajtársaság végzett itt kutatófúrást - ekkor még eredménytelenül. Ezután a harmincas évek első felében az EUROGASCO (European Gas and Electric

Company) cég kapott koncessziót kutatófúrások végzésére a Dunántúlon. Több sikertelen kísérlet után érkeztek el Budafapusztára, ahol a korábbi próbafúrástól nem messze, 1937 februárjában a B-1. jelű kútból már kevés olaj és gáz is jött. Az igazi áttörést azonban a közelben, Papp Simon geológus által kijelölt B-2. jelű fúrás eredményezte, ahonnan 1937. november 21-én tört fel a kőolaj és a földgáz. Ez a nap lett a hazai olajtermelés születésnapja. Az első olajszállítmányt december 16-án vasúton indították útjára Ortaházáról Budapestre. Az olaj kitermelésére és a további lelőhelyek felkutatására 1938 nyarán megalakult - amerikai tőkével - a MAORT (Magyar-Amerikai Olajipari Rt.).

Az Eurogasco lispe-szentadorjáni második fúrásának eredményéről a Zalai Közlöny már beszámolt és közölte, hogy 1100 méternél olajos rétegre bukkantak. A fúrást azonban tovább folytatták és az erősebb gázfeltörés nem engedte felszínre az olajat. Most a fúrás olyan stádiumba jutott, hogy tiszta, kitűnő minőségű olaj tör fel Szentadorjában.

A lispe-szentadorjáni fúrások magyar vezetőmérnöke az örvendetes hírt táviratilag közölte vitéz gróf Teleki Béla főispánnal és ezzel egyidejűen Bornemissza Géza iparügyi miniszterrel. A sok reménykedés, a szívós és kitartó munka meghozta [a] várt eredményt. [...]

A részletek elmondják, hogy a második fúrásnál talált gazdag olajréteg napi 6-7 vagon tiszta, kitűnő minőségű olajat ad. Az olajjal gáz mindössze csak annyi jön, amennyi az olaj felnyomására szükséges. Ez lényegtelen gázmennyiség.

Hasonló jelenségek mutatkoztak a szomszédban levő első számú kútnál is, amelynek kivizsgálása csak ezután történik meg. A szakértők szerint most már százszázalékosra vehető, hogy ez a kút is hasonló mennyiségű olajat tartalmaz, úgyhogy a két kút teljes feltárása után pesszimiztikus becslés szerint a lispei olajtermelés 15, optimisztikus megítélés szerint pedig napi 20 vagon olajat eredményez.

A szenzációs olajlelet ezek szerint máris biztosítja a magyar olajszükséglet közel egyharmad részét. Magyarországnak ugyanis naponta körülbelül 60 vagon olajra van szüksége, ami egy esztendőben 21-22 ezer vagon tesz ki. [...]

Az Eurogasco némileg már fel volt készülve erre az eredményre; de [a] hirtelen olajfeltörés mégis kész helyzet elé állította, mert az összes olajtartályok tele vannak már Lispen. Mint most értesülünk, Zalaegerszegről a munkát azonnal megkezdik, hogy a termelésre berendezkedjenek. Így hatalmas tartályok épülnek, de ezzel egyidejűen megindul a csővezeték kiépítése Csömödér állomás felé. Néhány nap múlva ugyancsak megkezdik a csővezeték kiépítését Nagykanizsa felé is, - mondja egy zalaegerszegi jelentés.

Az értékesítés tekintetében is megkezdik már a tárgyalásokat az Eurogascoval. A nagy olajleletet a beavatottak ugyanis már sejtették, sőt tudták akkor, amikor az elmúlt hónapban az olajkutató társaság amerikai és európai vezető emberei Lispén jártak.

Amint halljuk a harmadik kút fúrási munkálatai is folynak és ezzel előreláthatólag fél év múlva végeznek. Érthető, hogy a harmadik kút eredménye elé is a legnagyobb reménykedéssel néznek.

Forrás: Zalai Közlöny, 1937. november 25. 1. o.

Irodalom: KFV 1937-1987.; Papp: Életem

195.

1938. június 30.

Zsidó személyek alkalmazásának korlátozása

Teleki Béla főispán kérése a pécsi postaigazgatósághoz Brüll Imre mellőzése a novai postahivatal vezetői állásának betöltése kapcsán

Az 1919 után hatalomra kerülő, magát keresztény-nemzetinek nevező kurzus már 1920-ban kísérletet tett a - " numerus clausus" törvény segítségével - a zsidóság részleges társadalmi kirekesztésére.

A harmincas évek vége felé a mind szélsőségesebbé váló magyar kormánypolitika - egyre szorosabb szövetséget ápolva Németországgal - ismét napirendre tűzte a "zsidókérdés" rendezését. Ennek eredményeképpen született meg 1938-ban az ún. első zsidótörvény, amely a zsidók számarányát a sajtó, ügyvédi, mérnöki és orvosi kamara tagjai, valamint az üzleti és kereskedelmi alkalmazottak sorában 20 %-ra korlátozta. A törvény azt tekintette zsidónak, aki izraelita vallású volt.

A kormány ezzel a keresztény értelmiségi és alkalmazotti rétegek egzisztenciális helyzetén próbált meg javítani - a zsidóság rovására.

A tek[intetes] Postaigazgatóság nagybecsű figyelmét az alantakra felhívom.

A novai postahivatal vezetője jelenleg Brüll Imre izr[aelita] vallású, 1888. évbeli születésű, nőtlen. Előzőleg a postamester özv. Brüllné volt, fent említett anyja. Nevezett egyelőre helyettes postamesteri minőségben alkalmaztatott 1934 januárban, mivel nem volt postai szakképesítése. A postakiadói vizsgát 1934 júniusában tette le, elégséges eredménnyel. Miután II-od postahivatal postamesterévé csak 5 évi szolgálat után nevezhető ki a postakiadó, Brüll kinevezése 1939 júniusában lesz esedékes.

Engedje meg a tekintetes Igazgatóság, hogy nagybecsű figyelmét felhívjam arra a körülményre, hogy a novai exponált keresztény nemzeti érzésű vidéken nem kívánatos, hogy egy nagy hivatal postamestere zsidó legyen. Előre is kérem a tekintetes Igazgatóságot, hogy a postamesteri állás betöltése alkalmával Brüll Imrét, a fent vázolt okokból mellőzni szíveskedjék.

Fogadja a tek[intetes] Igazgatóság tiszteletem őszinte nyilváníását.

Forrás: ZML. Főisp. biz. ir. 79/1938.

196.

1938.

A letenyei járás egy falukutató szemével

Részletek Páldy Róbert: Dél-Zala 1938 című szociográfiai tanulmányából

A harmincas évek új politikai irányzatai között találjuk az elsősorban paraszti származású írók és más értelmiségiek által indított ún. népi mozgalmat. Ideológiájuk - a már régebbi keletű - "harmadik út" követését hirdette, amely elvetette egyrészt a kapitalizmus létező formáját az erősödő jobboldali radikalizmussal együtt, másrészt távolságot tartott a szocialista baloldaltól is.

Feladatuknak tartották a korabeli falusi társadalom bemutatását, annak szociográfiai elemzését és lehetséges fejlődési alternatívák kimunkálását. Ez a mozgalom hozta létre azt a sajátos leíró műfajt, amit falukutató irodalomnak neveztek el. Ennek legkiválóbb képviselői voltak többek között Illyés Gyula, Németh László, Veress Péter, de rajtuk kívül szerte az országban akadt több, kevésbé ismert, ugyanakkor nem kevésbé értékes anyagot összegyűjtő író, kutató.

A járás területe kerekén 80.000 kat. hold. [...] a 0-5 holdig terjedő birtokok szám szerint a gazdaságok 83 százalékát teszik ki, míg területük az összterületnek csak 18 százaléka. Viszont az 500 holdnál nagyobb terjedelmű birtokok az összgazdaságok 0,07 százalékát teszik, s területük az összterületnek 44 százaléka. Ez az aránytalanság még magyarországi viszonyok között is kirívó. Megállapítható a nagybirtok mértéktelen túltengése, s a parasztbirtok ijesztő elaprózottsága: ez rányomja bélyegét a vidék életére. [...]

Tájékunk földjén a kis- és nagybirtok nem képes foglalkoztatni az egész mezőgazdasági népességet, s még nyáron is nagy tömegek maradnak munka nélkül. Így aztán évről évre átlagban 1500 férfi és 1200 nő kerekedik útra tavasszal, hogy távolabbi vidékek, főként Fejér, Tolna, Somogy és Baranya nagybirtokain keressen munkát. E munkavállalók közül mintegy 400 18 éven aluli. Idegenben

általában jobban lehet keresni, de ezért nagyobb árat is kell fizetni. Egyik közepes arányú szerződés szerint 6 hónapra 42 P[engő] készpénzt, 8 q búzát, s élelmezés fejében 42 kg búzalisztet, 126 kg rozslisztet, 3 kg darát, 18 kg babot, 108 kg burgonyát, 6 kg sót, 6 kg zsírt, 12 kg szalonnát, 18 kg húst és fűszerre 3,60 P-t kapnak a munkások. [...]

A lakóházak fele cserepes, fele szalmás tetőzetű, s a padlózat szintén kb. feles arányban deszka és föld. A lakások zsúfoltak. Tájékunkon az emberek alig világitanak. Villanyról természetesen szó sincs, de a petróleumfogyasztás is a legcsekélyebb. Sok családnál egész éven át nem égetnek el egy liter petróleumot. [...]

1927 óta 1-2 apró, nagyobb községhez közel eső falu kivételével mindenütt van iskola. A majorokból azonban a távolságok és rossz utak miatt a gyerekek iskolába járása nagyon fáradtságos. A 6 éven felüli lakosság 14 százaléka analfabéta, a külterületi lakott helyeken (majorokban) azonban 35 százalék. Az elemi népiskolán kívül semmiféle magasabb iskolája, szakiskolája, vagy állandó jellegű tanfolyama nincs a vidéknek. 43 községre, 33.000 lakosra nem jut még egy polgári iskola sem. A gyerekek iskoláztatása ilyenformán nagyon nehéz, a lakosság 99 százaléka számára lehetetlen.

Forrás: Páldy Róbert: Dél-Zala 1938. In: Kelet Népe 1938. 7. 23-33. o. (Újraközölve: Zalai Tükör 1974. II. 3-13. o.)

197.

1938. november 19.

Pehm (Mindszenty) József indítványa Imrédy Bélának Zalaegerszeg díszpolgárává választásáról és a Felvidék visszacsatolásának üdvözléséről Részletek Zalaegerszeg város díszközgyűlésének jegyzőkönyvéből

1938. november 2-án az ún. első bécsi döntés után 11.927 km² terület és mintegy 1.050.000 lakos került vissza Magyarországhoz. Kevés olyan politikus, szervezet vagy település volt az országban akik - egymást túllicitálva - ne üdvözölték volna az országgyarapodást, a visszakerült felvidéki városokat és ezen túlmenően a miniszterelnököt, valamint a kormányzót.

Így tett Zalaegerszeg város képviselőtestülete is, élén az indítványt benyújtó Pehm (Mindszenty) Józseffel. Az apátplébános ekkor már több mint húsz éve volt Zalaegerszegen, minden téren meghatározó szerepet játszva a kisváros életében. Elveiből egy jottányit sem engedett, a Tanácsköztársaság alatt elszenvedett meg-

aláztatásaiból semmit sem felejtett, ami az alább közölt dokumentumrészletben is tükröződik.

Ha majd a mai nemzedék sírja felett Clio¹⁶² megszövi az 1938-nak a történelmi arculatát az utókor számára, a hideg és száraz történelmi stílus minden sérelme nélkül állapíthatja meg: ez az év a csodajárás ideje a magyar földön. Lesz aztán mellette, mint a történetírásnál egy megszokott rövid utalás 1918-ra, mint amely nélkül - akár a hullámhegy a hullámvölgy nélkül - 1938 nehezen érthető.

1918-ban pergették le magyar földön a magyar történelem legszégyenteljesebb filmjét. [...] ha rövid képben akarnók ábrázolni 1918-at, akkor a római hitregetanból kellene kölcsönkérni a kétfejű Janust, amelynek első képe lenne Linder Béla¹⁶³, a másik Kun Béla. És ha röviden szemléltetni akarnók ezt az időt, akkor három dátumot kell megadni: 1918. október 31., 1919. március 21., 1920. június 4., az egésznek a betetőzése. [...] Amikor lassan ez a nemzet mégis kezdett lábadozni és az első szárnypróbálgatásokat megtenni, szomorú jelenség, hogy az első toborzásoknál nem akadt annyi magyar katona, amennyi Nagyszombaton Krisztus koporsóját őrizni tudta volna és fegyverkészlete is olyan csekély volt, hogy pld. 1920-ban nem volt annyi fegyvere a katonaságnak, amennyivel a plébánia épületének fele padlását meg lehetett volna tölteni. [...]

A toborzott hadsereg után lett nekünk átütő erejű magyar királyi honvédségünk és a nemzeti érzés valóságos forrpontra jutott. [...]

Lehetetlen szinte megállapítani azt, hogy kinek-kinek mennyi része volt az eredményben, sikerben addig, amíg az ország Kormányzója bevonulhatott Kassára és Komáromba. De azt meg kell mondanunk, hogy emberfeletti munkát végzett a nagy feszültség idején a magyar kormány, élén Imrédy Béla miniszterelnökkel, akinek kiváló munkatársai voltak a kultuszminiszter és külügyminiszter személyében. Vannak, akik a miniszterelnöknél felhozzák azt, hogy lázbetegen dolgozott heteken át, szinte pihenés nélkül hivatalában. [...]

És mert ez így van, azért indokoltnak láthatná a városnak díszközgyűlése, képviselőtestülete, hogy válassza meg díszpolgárának dr. vitéz Imrédy Béla miniszterelnököt és táviratban üdvözlje az ő munkatársait: a kultusz- és külügyminiszter urakat. [...]

¹⁶² A történetírás műzsája az ókori rómaiaknál.

¹⁶³ Linder Béla az 1918. október 31-én kinevezett Károlyi-kormány hadügyminisztere volt. November 1-jén elrendelte a magyar csapatok azonnali fegyverletételét, rá akarván bírni a hadsereg-vezetőséget a fegyverszünet megkötésére. Ezt a parancsát később a Tanácsköztársaság leverése után hatalomra került új vezetők hevesen bírálták, mivel ebben látták egyik fő okát az ország szétesésének.

Ugyan kedves nekünk és drága minden magyar lélek, magyar falu, magyar puszta, amely visszajön a mi keblünkre a magyar hazában, de valahogy magyar város részéről indokoltnak látszik, hogy a visszatérő magyar városokat a mai díszközgyűlésen üdvözljük. [...]

1938-ban sokkal jobban belemélyedtünk a Szent István-i ezeréves történelmi hazába, hogysen a népiség múltó divatának, ingoványának és annak az eredményének örülni tudnánk. Minekünk az 1910-es egész Magyarország kell.

Lakjanak területén akár magyarok, vagy kárpát-oroszok, tótok[szlovákok], németek, vagy bármi más, az mind beletartozik a Szent István-i történelmi elméletbe és a magyar jogállományba. És ezekről az igényekről mi sem hatalmas barátok, se ellenségeknek a kedvéért le nem mondunk. Az ép magyar címer kell egész reális fedezetével, nekünk kell az egész magyar alkotmány és a Csehország aroncsával szemben viharállóbb és kipróbáltabb nemes pánt, a Magyar Szent Korona annak tetejébe.

Kérem indítványaim elfogadását.¹⁶⁴

Forrás: ZML. Zalaegerszeg v. k. t. jkv. 1938. november 19.

Irodalom: Mindszenty József: Emlékirataim. Bp., 1989.

198.

1939. szeptember 28.

Lengyel menekültek Zalában

A Zalai Közlöny című lap tudósítása a Nagykanizsára érkezett menekültekről (részletek)

Az 1939. szeptember 1-jén Lengyelország ellen megindított német agresszió a támadó fél által sem remélt gyors sikereket hozott. A rendezetlenül visszavonuló katonák és a menekülő polgári lakosok folyamatosan érkeztek a külvilág felé szabad utat biztosító lengyel-román, és a - Kárpátalja 1939. márciusi elfoglalásával létrejött - lengyel-magyar határra. A menekültek több tízezres tömegének fogadására a hivatalos szervek nem voltak felkészülve, így átmenetileg ezt a feladatot a társadalmi szervezetek, magánszemélyek kezdeményezései oldották meg. Később az ország biztonságosabb, belső részeibe való átirányításuk mellett, megkezdődött a tervszerű elhelyezésük is.

¹⁶⁴ A képviselő-testület Imrédy Bélát "egyhangú lelkesedéssel és közfelkiáltással" Zalaegerszeg díszpolgárává választotta. Ezen túlmenően táviratban üdvözlötték a külügy- és kultuszminisztert, valamint a visszacsatolt felvidéki városokat.

Zala megyében először Nagykanizsán, majd később Keszthelyen és Zala-szentgróton illetve környékükön engedélyezték a lengyel polgári és katonai táborok létesítését. A menekültek ellátásáról, munkalehetőségeiről, valamint művelődéséről és oktatásáról a helyi hatóságokon keresztül a magyar állam gondoskodott.

Sokan természetesen nem tekintették Magyarországot menekülésük végcéljának, hanem - magyar segédlettel - a többség már 1940 folyamán Jugoszlávián keresztül főként Angliába vagy Franciaországba "szökött". A lengyelek legális támogatása az ország német megszállása után lehetetlenné vált, a nyilas puccs után pedig ugyanolyan üldözöttekké váltak, mint saját hazájukban a német támadás idején. A háborút közülük nagyon kevesen éltek túl Magyarországon, akik életben maradtak, azok Nyugatra vándoroltak vagy visszatértek Lengyelországba.

A Nagykanizsára érkezett¹⁶⁵ lengyel polgári menekültek kávégyári táborában lassan helyreigazodik az élet. Szomorú, keserű élet, de - élet. A hazátlanok, a szörnyű viharban elsodortak, idegen szigeten megpihent hajótöröttek szánandó szegény élete. A nagykanizsai hatóságok és a társadalom mindent megtesz, hogy minél elviselhetőbbé tegye a történelmi tűzvész földönfutóinak sorsát. A kávégyár épületét a korán beköszöntött őszi hidegnek megfelelően karbahelyezték, az ablakokat rendbehozták, a város gondoskodott a vízvezeték üzembehelyezéséről. Első éjszaka bizony csak szalmaágy jutott a többszáz asszonynak, gyermeknek, de csakhamar sikerült 800 darab lepedőt is szerezni. A polgári menekültek ellátásának nagy gondját vállalta [a] Keresztény Jótékony Nőegylet hölgyei, élükön Farkas Vilmával, a fáradhatatlan, százkezü, mindenfelé törődő ügyvezetővel, napok óta minden munkaerejüket a menekültek gondjának szentelik. Még a lepedők beszegésében is ők segítettek a kedvesnővéreknek, hogy minél előbb legalább szalmazsákon hajthassák fejüket pihenőre az új világégés első áldozatai. [...]

Van a kanizsai menekültek között egy lengyel asszony, aki 9 hónapos kisgyermekét a menekülés pokoli zűrzavarában elveszítette. A kétségbeesett édesanyát napokig nem lehetett megvigasztalni. Tegnap megérkezett a háromnegyed éves kis lengyel csecsemő a kanizsai táborba. Egy vasutas találta meg a gazdátlan gyermeket valahol a Kárpátokban és az ölében melengetve hozta el Kanizsára, az édesanyjához.

¹⁶⁵ A városba szeptember 23-án érkeztek az első menekültek, 861 katona és 100 polgári személy. Számuk gyorsan növekedett, október 10-én már 3302 katonai és polgári menekült tartózkodott itt.

A kanizsai társadalom és a vidék is meleg szívvel karolja fel a szerencsétlen lengyelek ügyét és igyekszik a legszükségesebbel való ellátás terén segítségére lenni a Keresztény Jótékony Nőegyletnek.

Ruhafélék, gyermekjátékok, élelmiszer és készpénz adományok nagy tömegben érkeznek naponta részben Farkas Vilmához, részben (a természetbeniek) a nőegyleti népkonyha helyiségébe (Rozgonyi és Hunyadi utca sarok), ahol naponta délelőtt 9 órától 11-ig veszik át az adományokat.

Önkéntes tolmácsok is jelentkeztek, hogy az arra hivatottak érintkezni tudjanak a lengyelekkel. Tüttő fényképész és lengyel születésű felesége felváltva látják el a tolmácsszolgálatot.

Az adakozásnak legszebb példáját Miháld község állította fel. A miháldiak a plébános, a főjegyző és a tanítónő lelkes gyűjtéséből három alaposan megrakott szekéren küldték be jószívű adományaikat a lengyel menekülttábor részére. Volt a 3 szekéren 7 zsák liszt és gabona, rengeteg gyümölcs, burgonya, tojás, bab, paradicsom, paprika stb., de jelezték, hogy a derék és emberséges miháldiak még pénzt is készülnek beküldeni a földönfutók ellátásának céljaira.

Forrás: Zalai Közlöny, 1939. szeptember 28. 2. o.

Irodalom: Lagzi István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. (Zalai Gyűjtemény 3.) Zalaegerszeg, 1975.

199.

1941. április 16.

Muraköz és a Muravidék visszacsatolása

A Zalai Magyar Élet¹⁶⁶ című lap tudósítása a honvédség bevonulásáról

A Felvidék és Erdély egy részének visszacsatolása¹⁶⁷ után - amely német segédlettel történt - Magyarország még inkább Németország karjaiba sodródott. 1941. március 27-én a belgrádi németellenes hatalomváltás után Hitler elhatározta Jugoszlávia lerohanását, amelyhez - területjuttatás fejében - Magyarország segítségét kérte, amit már nem lehetett megtagadni. A kiutat nem látó miniszterelnök, Teleki Pál április 3-án öngyilkos lett. Bárdossy László az új kormányfő ragaszkodott elődje azon feltételéhez, hogy magyar katonák csak akkor lépnek Jugoszlávia területére, ha az már jogilag nem létezik. Így miután kikiáltották az önálló Horvátországot, április 11-én a magyar hadsereg átlépte a déli határt,

¹⁶⁶ 1940-1944 között jelent meg Zalaegerszegen, hetente hat alkalommal, az 1935 és 1940 között létező Zalai Hírlap utódjaként.

¹⁶⁷ Vö. 197. dok.

megszállva Bácskát, a baranyai háromszöget, majd a Muraközt és a Muravidéket.

Utóbbi területek 1920-as elszakítása az országtól - azon belül Zala megyétől¹⁶⁸ - mindig jó okot adott a helyi politikusoknak az irredentizmus szellemének élesztésére. 1941. április 16-án a szombathelyi III. hadtest katonái is átlépték a trianoni határt és megkezdték a Muravidék valamint Muraköz elfoglalását. Ez utóbbi visszacsatolása nem ment simán, mivel erre a területre az önálló Horvátország is igényt tartott. Hosszas egyeztetések után végül 1941 július elején vezették be itt a magyar katonai igazgatást, amelyet nem sokkal később, augusztus végén követett a polgári közigazgatás.

Huszonkét évi elszakítás után ma ismét visszatért az ezeréves Magyarország testéhez a jugoszlávok által megszállva tartott muráninenni [Muravidék] és muraközi terület. Az ottani magyar és magyarérmű horvát lakosság, amely már napok óta várta epedve és diadalkapukkal honvédeink bevonulását, ma reggel a valóságra ébredt. Az immár itt is lerombolt trianoni határ mentén felsorakozott és indulásra készen állott szombathelyi hadtest ma reggel 7 órakor átlépte a határt és megkezdte a bevonulást.

A magyar honvédek mindenütt megkezdték a területek átvételét és Alsólendvára, Csáktornyára és Légrádba is bevonultak. Mindenütt, amerre csak elhaladtak, örömjongás fogadta őket. Az utakon az egész környék felpántlikázott lakossága, öregek, fiatalok és gyermekek egyaránt éljeneztek Magyarország bölcs kormány-zóját és a dicső hadseregét. Mindenkin a meglepődöttség volt látható, mert vége a szenvedésnek és biztonságban vannak.

Sajnos voltak olyanok, akiknek az örömébe bánat is vegyült. Mert lehet, hogy a férj, fiú, rokon, vagy kedves nem lehetett szemtanúja a felszabadulásnak. Talán még most is harcol kényszerűségből valahol Délszerbia hegyes terepein.

Zalaegerszegről ma autón lement vitéz gróf Teleki Béla kormánybiztosfőispán, dr. Brand Sándor alispán és lapunk felelős szerkesztője¹⁶⁹, hogy szemtanúi legyenek a történelmi eseménynek. Amint értesültünk, mások is nagy számban utaztak le, hogy osztozzanak a visszatért testvérek örömeiben.

Zala vármegye főispánja és alispánja fél 10-kor Alsólendváról telefonon felhívta a vármegyét és a tisztkarnak üdvözlőket küldték.

Meleg szeretettel üdvözljük az eddig hazátlan zalai testvéreinket, akik a mai naptól fogva a szentistváni Magyarország végvárainak őrzői és részesei az eljövendő jobb kor örömeinek.

¹⁶⁸ Vö. 184. dok.

¹⁶⁹ Pesthy Pál (vö. 187. dok.)

Forrás: Zalai Magyar Élet, 1941. április 16. 1. o.

200.

1943. január 5 - január 27.

Zalai honvédek a Donnál

Részletek Németh József tizedes frontnaplójából

1941 végére Magyarország politikai és katonai mozgástere - a mind szorosabb német szövetség miatt - rendkívül beszűkült. A Wehrmacht 1941 végi balsikerei, valamint a határozott német követelés miatt elkerülhetlenné vált a Szovjetunió elleni hadjáratban való aktívabb magyar részvétel. Ennek megtagadása ugyanis a további revíziós terveket, de akár az önálló magyar államiséget is veszélyeztette volna.

Az 1942 február végétől szerveződő 2. magyar hadsereget április végén, május elején vezényelték ki a keleti frontra. A sereg több mint a felét dunántúli alakulatok tették ki, a szombathelyi III. hadtest kötelékébe tartozó 9. könnyű hadosztály pedig majdnem teljesen zalai honvédekből állt.

*A Kurszktól nyugatra gyülekező hadsereg zalai alakulatainak első harci feladata Tim városának elfoglalása volt június végén. A magyar csapatok a visszavonuló szovjeteket üldözve 1942. július elejétől jutottak ki fokozatosan a Donhoz, amelynek mentén védelmi állásba rendelték őket. Nyár végén a szovjet erőekkel vívott hídfőcsaták miatt a 9. könnyű hadosztály személyi állománya és fegyverze-
te jelentősen megcsappant. Ennek ellenére a remélt - német majd magyar csapatokkal való - felváltás elmaradt, illetve időben pont egybeesett volna az 1943-as januári szovjet offenzívával, de ekkor azonban már késő volt. A feltartóztathatlannak tűnő szovjet támadás után - fedezve a németek és a magyar 2. hadsereg visszavonulását - a zalai csapatokra az utóvéd szerepét osztották, amely majdnem teljesen felőrölte őket. Az alakulatok szétszórta maradványai - Kijev környéki gyülekezés után - 1943. április 24-én indultak haza.*

A nagykanizsai vasútállomásra először április 28-án, majd május elején sorra érkeztek a katonákkal teli szerelvények. A város főterén került sor - háromhetes egészségügyi vesztésgár után - az Oszlányi Kornél vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 9. könnyű hadosztályból hazatért szerencsések ünnepélyes fogadására.

1943. január 5-én. Az újesztendő első kegyetlen és borzalommal teli emléke történt este 1/2 6 órakor. Utászaink aknát telepítettek a harckocsiárok elé, útközben a kolhozunk szélén kis szánkókon szállított aknák felrobbantak, rettenetes

detonáció állt be, a kolhozunkban lévő összes bunker ablakait a légnyomás valószínűleg kisöpörte. Felejthetetlen látvány tárult szemem elé; köröskörül szétszaggett emberi testek maradványai tarkították a havat. Szétszórva egy-egy kar, s láb és rongydarabok hevertek. Az aknákat zsidó munkaszolgálatosok szállították, a halottak száma 20 zsidó és egy utász tizedes volt. Hét szán robbant fel egyszerre, az aknákat élesített állapotban szállították, a felrobbant akna száma 70 db volt, 700 kiló hatalmas erejű robbanóanyag, melyből egy elég egy harcocsai tönkretetéséhez. Ez éjszaka mentem ki megint szolgálatba a Don-partra, reggel jöttem be. [...]

Január 14-én. A mai éjszaka kissé meleg volt. Hajnali négy órakor az orosz az egész vonalon végig általános támadást hajtott végre. Én, mint kis családparancsnok szolgálatot teljesítettem rajommal a Don partján. Kissé meglepett ez a hajnali váratlan támadás, bevallom őszintén, e hosszú frontszolgálati időm alatt most lepott meg először az a gondolat, hogy netovább ügyis ez lesz az utolsó éjszakánk, és hogy innen már úgysem fogunk tudni visszamenni. Gondolatban mindenkitől búcsúztam, mert úgysem fogom látni többé őket. Ezt úgy írom, ahogy megtörtént, és valósággal átment rajtam. Erős harc következett, hogy hányat találtam el, azt megmondani úgysem tudnám, és azokat a gondolatokat, és az éjszakai történeteket pontosan leírni úgysem tudnám, és felőle képet alkotni nem tudnék. A tüzekek gyönyörűen lóttek, pontosan, és mire világosodott, előttünk az orosz visszavonult. Hálát adok a jó Istennek, hogy minden baj nélkül végződött, és ezeket a nehéz válságos órákat átéltem. Borzasztó hideg volt, 45 fokra süllyedt a hőmérő. [...]

Január 27-én. Hajnali négy órakor indultunk hátrafelé. Mi voltunk az utolsók, kik utolsóig kitarítottunk az első vonalban. Hosszú éjszakákon szabad ég alatt dermesztő hidegben nagyon sokat szenvedtünk valamennyien, míg 27-én hajnalban búcsút intve, mindent a helyén hagyva visszavonultunk Sztarij Oszkolba. Innen még valószínű, hogy az éjjel továbbmegyünk. Éjjelente nagy a hideg. Itt minden fölösleges holmit és anyagot tönkretettünk, hogy ne jusson épen az ellenség kezébe. Úgy látszik, még csak most kezdődik igazi harcunk, de nem az ellenséggel hanem az éhséggel és a kegyetlen hideggel, mely próbára tesz embert, állatot egyaránt. A jó Isten megsegít bennünket.

Forrás: Frontnaplók a Don-kanyarból 1942-1943. (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1992. 42-44. o.

201.
1944. május 4.
A zsidók lakóhelyének kijelölése

Az alispán rendelete a zsidónak minősülő személyek zárt területre költöztetéséről (részletek)

Az 1938., 1939. és 1941. évi zsidótörvények¹⁷⁰ egyre szűkebbre szabták a zsidónak minősített magyar állampolgárok mozgásterét és alapvető emberi jogait. 1944. március 19 után, a Sztójay-kormány hatalomra kerülésével megkezdődött - a munkaszolgálatnál már megtizedelt - teljes hazai zsidóság deportálásának és ezzel együtt tervszerű megsemmisítésének előkészítése.

Ettől kezdve a zsidók számára rendeletek tömegét adták ki, amelyek többek között a sárga csillag viseléséről, újabb munkaszolgálatról, elbocsátásról, vagyonekhozásról és gettókba költözésről szóltak. Az Adolf Eichmann és Edmund Weesenmayer által irányított deportálásban a magyar csendőrség és hivatali apparátus tevékenyen közreműködött.

Zalából 1944. április 28-án a nagykanizsai vasútállomásra gördült ki az első szerelvény 800 zsidónak minősített személlyel Auschwitz felé. Közben végrehajtották a deportálandók összegyűjtését a falvakból a járási székhelyekre. A zalaegerszegi gettót 1944. május 6-án jelölték ki.

Horthy Miklós júniusban leállította ugyan a deportálásokat, de ez már csak a fővárosi zsidóság egy részét mentette meg, a vidékiek túlnyomó többségét ekkor már elnyelték a gázkamrák és a krematóriumok.

[...] elrendelem, hogy Zala vármegye területén a zsidók az alábbi rendelkezések szerint költözzenek át:

- I. Zalaegerszeg városba: a zalaegerszegi, novai és lenti-i járások,
- II. Tapolca nagyközségbe a tapolcai és balatonfüredi
- III. Keszthely nagyközségbe a keszthelyi,
- IV. Zalaszentgrót nagyközségbe a zalaszentgróti, nagykanizsai, letenyei és pacsai, végül
- V. Sümeg nagyközségbe a sümegi járások területén lakó összes zsidók.

A most felsorolt helységekben a beköltöző, valamint az eredetileg is ott lakó zsidók tartoznak az általam megállapított és a zalaegerszegi polgármester, illetve az illetékes főszolgabíró által még részletesen meghatározandó és pontosan körülírandó területen levő házakba átköltözni. A most említett elsőfokú hatóságok a szóbeli úton már kiadott rendelkezéseim alapján kijelölt terület pontos adatait és részletes körülírását hozzám bejelenteni tartoznak. [...]

¹⁷⁰ Vö. 195. dok.

Az átköltöztetést azonnal meg kell kezdeni és legkésőbb 1944. május hó 16-án estig be kell fejezni. E határidőn túl tehát a vármegye területén zsidók kizárólag a kijelölt zárt területeken, illetve házakban lakhatnak.

A zsidók által lakott zárt területekre nézve az alábbiakat rendelem el:

A zárt területre nem zsidó személynek belépni tilos. A zárt területet elhagyni csak névre szóló rendőrhatalósági engedéllyel lehet. [...]

A zárt terület minden belső ügyét zsidó-tanács intézi, melynek élén a zsidóvezető áll. A hatóságokkal való érintkezés kizárólag a zsidóvezető útján történik. [...]

Az átköltöző zsidók általában személyenként 50 kg súlyú poggyászt vihetnek magukkal. Ezen a súlyon felül csak a fekvőhelyek létesítéséhez, valamint a poggyász elhelyezéséhez feltétlenül szükséges, lehetőleg kisméretű bútordarabok, az ipar üzéséhez szükséges felszerelés, valamint az orvosi műszerek és egyéb felszerelés vihetők el. Elvihető továbbá a zárt területek alakítására kijelölt helységeken az összes tüzifakészlet, vidékről beköltözők azonban tüzifát nem vihetnek magukkal. Elszállítható végül a háztartások zsírkészlete is, ennek mennyiségét azonban pontosan számba kell venni és a zárt terület illetékes közlélmzési hatóságával közölni kell. Utóbbi hatóság megállapítja, hogy a zárt területen lakók teljes létszámát alapul véve az összes beszállított zsírmennyiség mennyi időre elég, s csak ezen idő eltelte után szolgáltat ki engedélyezett zsiradékot a zsidókra nézve mindenkor fennálló rendelkezéseknek megfelelően.

A zsidók átköltözése folytán felszabaduló lakásokban visszamaradó berendezést és minden egyéb holmit azonnal leltározni kell.

Forrás: ZML. Főisp. ir. 610/1944.

Irodalom: Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Zala Megyei Levéltárból. (Összeáll. Kapiller Imre - Németh László), Bp., 1994. (A fenti dokumentumot a 19-23. oldalakon közli.)

202.

1944. július 31.

Angolszász légitámadások

**A Zalai Magyar Élet című lap beszámolója
a bázakerettyei ipartelepért légitámadásról**

1944. április 3-án, a főváros bombázásával megkezdődtek az angolszász légitámadások Magyarország ellen. Ezek kezdetben csak közvetetten érintették Zalát, így például az első budapesti támadásból visszatérve egy sérült angol gép Keszthelynél a Balatonba zuhant.

Május 10-én egy amerikai kötelék néhány bombát dobott Nagykanizsára, ennek során egy ember meghalt. A megyét ért legnagyobb légitámadás, amely az olajvidék ellen irányult, 1944. július 30-án játszódott le. Ezen a napon mintegy háromszáz amerikai támadó repülőgép hatolt be Zala megye légterébe. Az egyik - összesen kilencven bombából álló - kötelék Bázakerettye ellen intézett támadást.

Ezután az angolszászok nagyobb akciókat már csak a zalaegerszegi és nagykanizsai vasúti pályaudvarok ellen hajtottak végre 1944 októberében, illetve Keszthelyre dobtak - tisztázatlan okokból - néhány bombát novemberben. A szovjet csapatok kibontakozó dunántúli támadása miatt a szövetséges légierő fokozatosan beszüntette légitámadásait Magyarország ellen, csupán németországi célpontok felé tartva repülte át az országot.

Lapunk politikai rovatában közöljük a Magyar Távirati Iroda jelentését az ellenséges repülőgépek tegnapi támadásáról Magyarország légterében. Az angolszász légikalózok ezúttal Zala megye egyes vidékeit sem kímélték meg, hanem az egyik község polgári lakossága ellen követtek el megfélemlítő támadást egy ipartelep mellett. A támadók két hullámban valóságos szőnyegbombázást hajtottak végre és ennek során közel 500 bombát dobtak le. Egyszerű, szorgalmas és békés munkásembereknek házai dőltek össze, vagy rongálódtak meg. A bombák, főképp pedig a széthulló repeszdarabok következtében 12 család szenvedett vértenúságot, tizenhárman meghaltak, tizenöten pedig megsebesültek.

A kegyetlenségre jellemző, hogy Kerettye faluban idős Szeli József hattagú családjával a napraforgóval és kukoricával beültetett szántóföldön keresett menedéket, de a galád támadóknak cél nélkül ledobott bombái következtében a család valamennyi tagja súlyosan megsebesült, közülük két gyermek a zalaegerszegi kórházban meghalt. A bombák hatalmas tölcséreket vájtak a földbe és a kibombázott földtömeg több munkásembert maga alá temetett. A mentők szabadították ki őket az életveszélyes helyzetből. A törvényhatósági [a vármegye kezelésében

lévő] úton keletkezett hatalmas kráterek miatt a forgalom rövid időre megakadt. Öt nagyméretű bomba zuhant az úttestre. A vasútvonal mentén szintén hullottak bombák, a pályatestnek azonban semmi kára sem történt, csak itt-ott a telefonvezetékek szenvedtek rongálódást. Azonnal kivonultak a mentők Zalaegerszegről, Nagykanizsáról és Szombathelyről, továbbá haladéktalanul munkába léptek a tűzoltó és romeltakarító osztagok. Az itt-ott keletkező tüzeket hamarosan eloltották.

Megjelent a helyszínen nyomban a támadás megszűnte után vitéz gróf Teleki Béla főispán, dr. vitéz Hunyadi László alispánhelyettes főjegyző és intézkedtek a szükséges teendők felől. Vigasztalták a károsultakat, ellenőrizték a helyreállító munkát és gondoskodtak a hajléktalanok elhelyezéséről, étkeztetéséről és a szükséges ruhaneművel való ellátásról.

Kotornál¹⁷¹ lezuhant egy ellenséges gép, amelyet vadászaink Ujnép[puszta] fölött lőttek le. Az ejtőernyővel kiszállt személyzetet elfogták. Tapolca légiterében légiharcra került sor. Az ellenséges gépekről ledobált lövedékek Tapolcán négy személyt halálosan megsebesítettek, akik hivatásuk teljesítése közben tartózkodtak kinn. Tapolca körül az ártatlan polgárok sorából ugyancsak négy falusi ember lett az ellenség vasárnapi istentelenségének halálos áldozata.

Forrás: Zalai Magyar Élet, 1944. július 31. 1. o.

Irodalom: Veress D. Csaba: Zala megye és a szövetséges (USA, brit) stratégiai légi-erők támadásai (1943-1944). In: Zalai Gyűjtemény 16. 151-166. o.

203.

1944. augusztus 28.

Partizántevékenység a Muraközben

A perlaki¹⁷² járás főszolgabírójának jelentése a főispánnak a vasútvonalakon, jugoszláv partizánok által végrehajtott robbantásokról

A második világháború során sem Zala megyében, sem az ország más részében - eltekintve néhány kisebb csoporttól - nem fejlődött ki magyar vezetéssel jelentős partizánmozgalom. A visszacsatolt területek közül Kárpátalján, szovjet vezetéssel, illetve a Bácskában és Muraközben a Jugoszláv Kommunista Párt irányítása alatt tevékenykedtek számottevő partizán erők. Ezek működése különösen 1944 második felében erősödött fel. A Muraközbe egyre gyakrabban törtek be

¹⁷¹ Település Horvátországban, a Muraközben (ma Kotoriba) a magyar határ mellett.

¹⁷² Prelog, Horvátország. A dokumentumban felsorolt községek mindegyike Horvátországban található napjainkban.

jugoszláv partizánok és hajtottak végre robbantásos támadásokat, különösen a vasútvonalak ellen.

F[olyó] hó 24-én távbeszélőn tett jelentésemre /vette dr. Somos titkár/ hivatkozással, mely szerint a f. hó 23-ára virradó éjjel a Csáktornyáról Nagykanizsa felé haladó tehervonatot Tüskeszergyörgy állomás előtt, majd a Nagykanizsáról indított segélyvonatot Alsómihályfalva és Murakirály-Perlak állomások között partizán merénylők felrobbantották, pótlólag jelentem, hogy f. hó 27-re virradó éjjel ismét felrobbantották Kisszabadka állomás előtt kb. 1 km-rel a Csáktornyáról jövő tehervonatot. Előbbi esetben egy vasúti alkalmazott meghalt, utóbbi esetben haláleset, sebesülés nem történt.

Utóbb beérkezett csendőri jelentés szerint a f. hó 23-ra virradó éjjel Muraújfalú, Dékánfalva, Damása, Dezsérlaka, Alsópálfá és Törökudvar községben nagyobb mennyiségű, különféle tartalmú horvát nyelvű röplapot és ún. partizán újságot szórtak el, melyekből a csendőrség 897 db-ot összeszedett és a csáktornyai csendőrnnyomozó-kirendeltségnek átadott.

Nyomozás folyik, eddig eredmény nincsen.

Forrás: ZML. Főisp. ir. 1287/1944.

204.

1944. december 1.

Zalaegerszeg kiürítésének előkészítése

Lendvay Lajos polgármester-helyettes fogatokat igényel a honvédségtől a város esetleges kiürítésének megszervezéséhez (részletek)

Az 1944. október 15. után hatalomra került nyilasok a szovjet előrenyomulás miatt elhatározták az ország anyagi és személyi kiürítését. Mivel hamarosan rájöttek arra, hogy ez technikailag nem lehetséges és a lakosság többsége ennek végrehajtására nem hajlandó, megelégedtek a fontosabb üzemek és készletek, valamint az önként jelentkezők kitelepítésével. A nyilas pártvezérek, párttagok, fontosabb közigazgatási vezetők és ezek családjainak kötelező volt az áttelepülés a Német Birodalomba - igaz ezek zöme nem is nagyon akart maradni. Hasonlóan kötelező volt az áttelepülés mindazok számára, akik katonai vagy munkaszolgálatra alkalmasak voltak. El kellett hagyniuk az országot a leventéknek, az egyetemi oktatóknak és hallgatóknak is. Az e körön kívüli polgári lakosságnak - a többszöri felhívás ellenére - végül csak kis része távozott nyugatra.

Zala vármegye alispánja [...] utasított [...] Zalaegerszeg megyei város esetleges önkéntes, vagy egy kényszerű teljes kitelepítése, [esetére] előmunkálatok elvégzésére.

Az önkéntes kitelepítés előkészítő munkálatai befejeződtek. Jelentkezett 235 család, akiknek a kitelepítésére 164 lófogatú jármű szükséges.

Minthogy ennek az akciónak sikere egyedül és kizárólag attól függ, hogy ezek a járművek kellő időben rendelkezésre álljanak, megkeresem, hogy a 27. honvéd bevonulási központ [a] lónyilvántartási tiszt útján a fenti 164 fogatot a fenti célra biztosítani szíveskedjék.

A teljes kiürítés kapcsán szükséges fogatok igénylése végett rövid időn belül szintén előterjesztést teszek, ha majd ismeretes lesz az elhelyezésre, illetve elszállításra szükséges fogatmennyiség.

Forrás: ZML. Zalaegerszeg v. polgm. ir. 73/1945.

205.

1944. december 4.

Fontos hadiüzemek termelésének biztosítása A német Déli Hadseregcsoport parancsa a MAORT-üzemek folyamatos működtetéséről

A német hadvezetés szemében, a romániai kőolajmezők elvesztése után, különösen felértékelődött a még kezükben lévő zalai szénhidrogén-kincs. A náci hadigépezet működtetéséhez minden csepp kibányászható olajra szükség volt, így a rablógazdálkodás alá vetett kerettyei és lovászi telepek nagy kárt szenvedtek. A szovjet csapatok közeledtével a németek és a nyilasok megkezdték a mozdítható bányászati eszközök nyugatra szállítását, illetve a helyben maradtak megrongálását, így akarván megakadályozni azt, hogy ezek a szovjet haderőt segíthessék.

A Maort Üzemek tevékenysége olyan hadifontosságú, hogy mindennemű beavatkozást, rendelkezést és különösen igénybevételt mellőzni kell. A Maort Üzemeket a Hadseregcsoport műszaki csapatai folyamatosan ellenőrzik és zavartalan működését felülvizsgálják. Mindazokat a rendelkezéseket megtettük, amelyek a háborús tevékenységgel összefüggésben szükségesek lesznek.

A Führer parancsa szerint minden rombolás meg van tiltva.

Minden olyan szükségesség, amely ellentétben van a fentiekkel csak a Budapesten tartózkodó Lindner őrnagynak, a Déli Hadseregcsoporth Műszaki Parancsnokának előzetes hozzájárulásával hajtható végre.

A Déli Hadseregcsoporth Főparancsnokságának nevében:
Főszállásmester I. A.
Lindner őrnagy.

Forrás: MOIM. Arch. Papp Simon ir., MAORT heti jelentések, 47-52. heti jelentés
Irodalom: KfV 1937-1987.

206.

1945. február 15.

Szálasi Ferenc látogatása Zalában

A Zalai Összetartás¹⁷³ című lap beszámolója (részletek)

A szovjet csapatok Budapesthez közeledtével, a nyilas országgyűlés és kormányhivatalok november végén megkezdték elköltözésüket a Dunántúlra, első sorban Vas és Sopron megyébe.

A menekültek és a katonaság jelenlétéből adódó megnövekedett terhek, a bizonytalan jövőtől való félelem nyomott hangulatot eredményezett a dunántúli lakosság körében. A nyilasok ezt érzékelve hozzáfogtak propagandájuk alaposabb megszervezéséhez, melynek keretében Szálasi januárban és februárban látogatást tett a még uralma alatt álló területeken. Így jutott el február közepén Zala megyébe is. A látogatások egyenforgatókönyvei szerint Szálasit mindenütt 6-10 éves fiúk és lányok néhány mondatos üdvözléssel fogadták, gondoskodni kellett a népgyűlésről és annak felügyeletéről is. A "nemzetvezető" mindenütt értekezletet tartott, ahol az előre eljuttatott - mindenhol ugyanazon - kérdésre, mindig ugyanazt válaszolta. A panaszok orvoslására demagóg ígéreteket tett, de ez a fajta propaganda ekkor már teljesen hatástalan maradt.

A közelmúlt napokban nem mindennapi esemény játszódott le a kicsi zalai falvak életében. Az ország első embere, a Nemzetvezető tett látogatást Zalában. [...] országjárása során Zalabesenyő, Bocfölde, Nova, Pacsa, Zalaapáti, Keszthely, Sümeg, Csabrendek és Zalaszentgrót községekbe látogatott el. Első útja mindenütt a világháború hőseinek emlékművéhez vezetett, ahol egyperces néma

¹⁷³ 1944 novemberétől 1945 március közepéig Zalaegerszegen megjelenő nyilas napilap.

tiszteletadással adózott a nemzet hőseinek, majd elhelyezte az emlékezés koszorúit. Utána bensőséges hangon beszélgetett mindenütt a magyar és a szövetséges katonákkal, családjuk és életkörülményeik iránt érdeklődve. Meglátogatott a Nemzetvezető néhány házat is, hogy személyesen győződjék meg az egyes családok életviszonyairól. Mindenütt jutott néhány meleg szó a Vezér ajkáról a nemzet bimbójának, a gyermeknek is. Minden családban érezték, hogy ezután nem lesz üres szó a sokgyermekes családok megsegítése. A járási székhelyeken mindenütt értekezlet volt a községek vezetői részére. Az értekezleten résztvettek a párt, a karhatalom vezetői, a községi bírók és a jegyzők.

Az értekezleten a Nemzetvezető félreérthetetlenül tisztázta a hungarista nemzetvezetés legfontosabb alaptételét: a magyar nemzetvezetés a szó legszorosabb értelmében a nemzetiszocialista nézetet valló és hungarista gyakorlaton alapuló magyar-német élet-, társ- és sorsközösséget építi és munkálja. Feltétlenül együtt akarunk haladni a német néppel a győzelemre vezető harcban.

Ezután a Nemzetvezető több fontos feladatot jelölt meg, amelyeket ma mindenképpen el kell végeznünk. E feladatok egyik legfontosabbja a mezőgazdasági munkák maradéktalan elvégzése. Nem maradhat egyetlen darab föld sem megműveletlenül. Ugyanily fontos azonban a honvédelmi feladat is, amely azonban a Fegyveres Erőre tartozik. Fontos feladatnak jelölte meg a Nemzetvezető a menekültkérdést is. A menekülteknek serkenteniök kell az itteni lakosságot, hogy az elvesztett területeket mindenképpen visszaszerezzük. Az itteni lakosság pedig erejéhez mérten támogassa menekült testvéreinket.

A Nemzetvezető családfői gondossággal érdeklődött az értekezlet résztvevőitől a helyi viszonyokról. Készséggel meghallgatta a panaszokat, a közösség kívánságait, s ha lehetett, a helyszínen megadta a magasabb fórumoknak a megfelelő utasításokat. Az egyik községben például, ahol a jegyző ellen súlyosabb kifogás merült fel, a Nemzetvezető nyomban intézkedett az illető leváltásáról és helyettesítéséről. [...] A zalai falvak népe reméli, hogy a Vezér rövidesen ismét ellátogat hozzájuk, s a belőle áradó töretlen hitet és szeretetet ismét szétosztja a zalai falvak népe között ...

Forrás: Zalai Összetartás, 1945. február 15. 1. o. (Közölve: Zalai Gyűjtemény 37.: 8. dok.)

Irodalom: Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon. 1944. október 16 - 1945. április 4. Bp., 1974.

207.

1945. április 2.

Harcok Zala megye területén

A Szovjet Tájékoztatói Iroda jelentése Nagykanizsa elfoglalásáról (részlet)

Zala megye területén a front nem egészen két hét alatt végigvonult. A németeknek március elején, a Balaton és a Velencei-tó környékén végrehajtott sikertelen offenzívájuk után nem volt már elégséges erejük ahhoz, hogy Magyarországon területén újabb ellentámadást készítsenek elő. Az utóvédharcokat folytató magyar és német csapatokat, a megye északi területein a 3. Ukrán Front kötelékébe tartozó 26. és 27. hadsereg, míg a déli részein az 57. hadsereg, valamint az 1. bolgár hadsereg üldözte.

Zalaegerszeget március 29-én, Nagykanizsát április 1-jén foglalták el a szovjet, illetve bolgár alakulatok. Április 3-án Lenti, majd a lovászi olajvidék szovjet kézre kerülésével Zalában véget értek a rövid ideig tartó harcok.

A Balatontól délnyugatra a 3. Ukrán Hadseregcsoport csapatai sikeres előretörtést hajtottak végre. A bolgár csapatokkal együttműködő szovjet egységek áttörték Nagykanizsa előterében az ellenséges védelmi vonalat és betörték a város keleti külső negyedeibe. A kőépületekbe befészkelődött németek makacs ellenállást fejtettek ki. Elkeseredett harcok során csapataink elfoglalták a város keleti részét és átkeltek egy csatornán. Az ellenfél Jugoszláviából átdobott egységeket vetett harcba és jónéhány ellentámadást indított. Csapataink három irányból mért erős csapással súlyos veszteséget okoztak a németeknek és gyors meghátrálásra kényszerítették őket. Nagykanizsa városát, Magyarország olajipari centrumát teljesen megtisztították az ellenségtől. A város előterében, valamint a város utcáin körülbelül 3000 német katona és tiszt holtteste maradt. Gazdag zsákmányt és sok hadifoglyot ejtettünk. Nagykanizsa elestével a németek még egy - számukra igen nagy jelentőséggel bíró - üzemanyagforrást veszítettek.

Forrás: Felszabadulás. 1944. szeptember 26 - 1945. április 4. Bp., 1955. 273. o. (Közölve: Degré: Olvasókönyv 133. o.)

Irodalom: Nagy Gábor: Zala megye felszabadulása. In: Tanulmányok Zala megyéről 1945-1970. Zalaegerszeg, 1970. 25-35. o.

208.

1945. április 8.

Szovjet csapatok Zala megyében

Az alispán által¹⁷⁴ a főszolgabíróknak kiadott rendelet élelmiszerek beszolgáltatásáról (részletek)

Magyarország elfoglalása után közvetlenül, a tényleges hatalom a helyi szovjet parancsnokságok kezébe került. Sorra adták ki rendeleteiket, amelyeket elmentmondást nem tűrően legtöbbször az újjáéledő magyar közigazgatáson keresztül hajtottak végre. Legelső rendelkezéseik a közellátás megszervezését, az üzemek beindítását és az üzletek megnyitását szorgalmazták. Ezenkívül különféle demográfiai és gazdaságstatisztikai kimutatásokat kértek, mindenről a lehető legrészletesebben kívántak tájékozódni. A szovjet parancsnokságoktól származó rendeletek jelentős része azonban valamilyen munka- vagy terménybeszolgáltatást tartalmazott. Ezek teljesítése - amit a Fegyverszüneti Egyezmény is előírt - nehéz feladat elé állította a többszörösen is kifosztott lakosságot.

Az orosz katonai parancsnokság rendelete alapján öt napon belül a hadsereg átvevő szervei parancsa szerint a lenti, a letenyei, a novai és a zalaegerszegi járásoknak össze kell gyűjteni és beszolgáltatni a következő készleteket:

Búzából 30 vagon, tengeri, zab és árpa együttesen 100 vagon, széna, szalma együttesen 200 vagon, burgonya együttesen 40 vagon, sertés és szarvasmarha vágóállat együttesen 20 vagon, bor együttesen 20.000 liter.

A készleteket a falvakban rendelkezésre álló uradalmi raktárakban, Futura raktáraiban, esetleg egyéb e célra alkalmas és kijelölt helyen kell átadás céljából összehordani.

Az átvételkor a hadsereg átvevő tisztjei kifizetik a terményeknek azon maximális árát, amely a hadsereg bevonulása előtt érvényben volt. [...]

A legnyomatékosabban figyelmeztetem a főszolgabírákat, körjegyzőket és az érintett járások lakosságát, hogy a beszolgáltatási kötelezettségnek minden körülmények között eleget tegyenek, mert mindennemű ellenkezés, avagy kötelezettség elől való elzárkózásnak a megkísérlése a legszigorúbb büntetéssel, - esetleg halálbüntetéssel fog sújtanati.

Forrás: ZML. Zalaegerszegi j. fszb. ir. 2/1945.

Irodalom: Zalai Gyűjtemény 37.

¹⁷⁴ Az alispáni hivatal csak április 9-én (lásd következő dok.) kezdte meg működését. Annak ellenére, hogy az eredeti szöveg fejlécén az alispán szerepel, a dokumentumot nem ő, hanem a hivatal egyik főtisztviselője (Szűcs Andor) szignálta.

209.

1945. április 10.

A közigazgatás újraindítása

Brand Sándor alispán utasítása a hivatalok működésének megkezdésére

A szovjet csapatok Zalaegerszегre történő bevonulása után a városi és megyei közigazgatás kissé nehezen indult meg.

1945. április 8-án előkerült Briglevics Károly - aki 1919-ben a Károlyi-kormány által megbízott kormánybiztos - főispán volt¹⁷⁵ - és valószínűleg a szovjetek ösztönzésére, gyakorolni kezdte a főispán jogkörét. A következő napon a szovjet városparancsnokság rendelkezéseinek megfelelően, megkezdte működését az alispáni hivatal a korábban is ezt a tiszteet betöltő, de a nyilasok által internált Brand Sándor alispánnal az élén.

A hivatal vezetését a megszálló orosz csapatok parancsnokságával egyetértőleg és a zalaegerszegi Nemzeti Bizottság¹⁷⁶ határozata folytán is, a mai nappal átvettem.

Felhívom a tisztikart, hogy hivatali működését azonnal kezdje meg.

További intézkedéséig a törvényhatóság [megyei közgyűlés] által kiküldendő igazoló bizottság határozatáig, az esetleges bírói felelősségre vonásig és a hozandó ítéletig nem teljesítenek hivatali szolgálatot azok, akik a Sztójay-, vagy Szálasi-kormány alatt előlépésben részesültek, vagyis magasabb állásba lettek kinevezve.

Nem vonatkozik ez az intézkedés azokra, akik közigazgatási gyakornoki állásból aljegyzői, vagy szolgabírói állásba kerültek.

***Forrás:** ZML. Zalaegerszegi j. fszb. ir. 4/1945.*

***Irodalom:** Degré Alajos: A közigazgatás megindulása Zala megyében a felszabadulás után. In: Levéltári Közlemények 1960. 1. 3-21. o.; Mikó: Adatok 7-17. o.*

¹⁷⁵ lásd: 177. dok.

¹⁷⁶ A Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság 1945. április 8-án alakult meg.

210.

1945. április 12.

Földigénylő bizottságok megalakulása

Részletek a Botfai Földigénylő Bizottság alakulási jegyzőkönyvéből¹⁷⁷

1945. március 15-én - szovjet útmutatások alapján - napvilágot látott az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. számú rendelete a "nagybirtok megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról".

A rendelet végrehajtása céljából minden községben földigénylő bizottságot alakítottak, amelyek már a - bizottságokat összefogni óhajtó - Megyei Földbirtokrendező Tanács megalakulása előtt felmérték az igényeket és megkezdték a föld kiosztását. Zala megyében nem sokkal a harcok után nyomban elkezdődött a földosztás, amit a közelgő tavaszi mezőgazdasági munkálatok, valamint a szovjet katonai parancsnokság sürgetésére nagyrészt néhány hét alatt be is fejeztek.

A későbbiek során, a végrehajtás kényszerű radikalizmusa, a törvény szövegének téves értelmezése miatt, a volt birtokosok és az újjazdák valamint a földhiányban szenvedő községek között számos jogvita keletkezett.

Mivel felosztható nagybirtok viszonylag kevés volt a megyében - ráadásul ezek jó részét erdő-, rét- és legelőterületek alkották, ami államosításra illetve községsítésre került - így a juttatási átlag az országos átlagnak majdnem a fele, mindössze 2,8 katasztrális hold volt.

Jegyzőkönyv

Készült Botfán 1945. ápr. 12-én a botfai községi földigénylő bizottság megalakulása alkalmával.

Jelen vannak az alulírottak:

A magyar kommunista párt részéről Wéber György pártszervező és a községi földigénylő bizottság megalakítója.

Wéber György [a] földigénylő bizottság szervezője 2 órakor érkezett községünkbe Ruisz János körjegyzővel. Megállapítja, hogy a községben lovas alakulat van elszállásolva körülbelül 300, azaz háromszáz lóval. Kérjük a lovas alakulat eltávolítását, mert az állatállomány takarmány nélkül marad.

A gyűlést pontban 3 órakor megkezdtük. A választott tagok a következők: Bali József Jera [?] fia 1890 évf[o]lyam, született] kisbirtokos, Simon Zsigmond 1907 évf. kisbirtokos, Simon József Gyula fia 1903 évf. kisbirtokos, Bolla Ferenc

¹⁷⁷ Vö. Zalai Gyűjtemény 37.: 21. dok. (Sárhidai Földigénylő Bizottság alakulási jegyzőkönyve).

1893 évf. napszámos, Mester István 1900 évf. gazdasági cseléd és Mrakorics Lajos 1903 évf. kádármester.

Wéber György [a] földigénylő bizottság szervezője megnyugtatta a lakosságot, hogy ne féljen senki, ha valakinek panasza van, jelentse a bizottságnak. Bejelenti továbbá, hogy a bizottság április 13-án megkezdi a földreform munkáját.

A botfai határban mintegy 1200 kat[asztrális] holdat kitevő elkobzott zsidóbirtok van. Kérjük, [kérdjük] szabad-e ezen birtokhoz hozzányúlni. Az 1200 kat. holdból mintegy 600 kat. hold szántóbirtok, kb. 10 kat. hold szőlő, a többi erdő.

A gyűlés fél ötkor ért véget. A lakosság megnyugodva távozott. Ezután a bizottság megbeszélte a további teendőket. A bizottság értekezése 5 órakor véget ért. [...]

Wéber György előadó bejelenti, hogy a tanítás a holnapi nappal megkezdhető, ha az iskola le van foglalva, akkor bárhol megtartható. A község lakossága mehet misére, halottakat szertartásuk szerint eltemethetik.

A község népe tiltakozik az ellen, hogy naponta 50-60 ember állandóan a katonaság szolgálatában áll. A község ló- és ökörfogatait elvitték és így a földmunka meg fog állni. Kérünk ezekre a bajokra orvoslást.

Forrás: ZML. Zalaegerszegi j. fszb. ir. 1945. évi iktatatlan ir.

Irodalom: Béli József: Az 1945-ös földreform végrehajtása Zala megyében. Zalai Gyűjtemény 4. Zalaegerszeg, 1977.; Káli Csaba: Zala megye gazdasági életének fontosabb vonásai 1945-ben. In: Zalai Gyűjtemény 37. 17-31. o.

211.

1945. április 24.

Nemzeti bizottságok alakítása A Batyki Nemzeti Bizottság megalakulása

A debreceni kormány először 1945 januárjában hozott rendeletet a helyi közigazgatás ideiglenes újjászervezéséről. Ennek értelmében minden településen ún. nemzeti bizottságokat kellett alakítani, amelyben az engedélyezett pártok¹⁷⁸ helyi képviselői egyenlő arányban vettek részt. Ezek a szervek kezdetben igen széles jogkörrel rendelkezve a tényleges közigazgatáson túli feladatokat is elláttak, amelyek később az intézményrendszerek fokozatos differenciálódásával más hiva-

¹⁷⁸ Független Kisgazdapárt (FKGP), Magyar Kommunista Párt (MKP), Szociáldemokrata Párt (SZDP), Nemzeti Parasztpárt (NPP), Polgári Demokrata Párt (PDP), Magyar Radikális Párt (MRP).

talokra testálódtek. A nemzeti bizottságok szerepe ezután az önkormányzatok politikai ellenőrzésére korlátozódott.

Zala megyében az első ismert nemzeti bizottság 1945. április 5-én Nagykanizsán¹⁷⁹ alakult meg. Ezután sorra létrejöttek a falvakban is, egy-egy falugyűlés keretében vagy szűkebb környezetben. Általában a hat párt közül az MKP, SZDP, NPP és az FKGP három vagy négy képviselője alkotta a bizottságot. Ha nem volt jelen a településen minden párt, a maradék helyekre - ha nem önkényesen - akkor foglalkozáscsoportok vagy földbirtok-kategóriák szerint választották meg a képviselőket. A kisebb, eldugottabb, nehezen megközelíthető falvakban a nemzeti bizottságok csak a nyár folyamán vagy kora ősszel tudtak megalakulni¹⁸⁰. Működésük 1947-től kezdve egyre inkább formálissá vált, véglegesen 1949 elején szüntették meg őket.

Jegyzőkönyv

Készült Batykon, 1945. évi április 24-én a községházánál tartott falugyűlés alkalmával.

Jelen vannak:

A községi elöljáróság részéről: Tóth Ferenc közs[égi] bíró, Laki József h[elyettes] bíró, Tulok Ernő és Katona Károly elöljárók, Adorján Gyula h[elyettes] körjegyző és Veress Gyula beosztott jegyző.

A Magyar Kommunista Párt részéről: Németh János, Lisztes János, Pogacsics Károly, Marics László, Szilasi Károly, és mintegy 100 falusi választó.

Tóth Ferenc községi bíró üdvözlővén a megjelenteket, felkéri a közönséget, hogy jegyzőkönyv hitelesítésre 2 polgárt küldjön ki és a gyűlést megnyitja.

Jegyzőkönyv hitelesítésére: Laczi Gyula és Mészáros János küldetett ki.

Tárgy: Nemzeti tanács¹⁸¹ megalakítása.

Németh János felhívja a közönség figyelmét, hogy az eddigi rendszerrel szakítani kell és a község ügyeinek intézésére egy 10 tagú tanács választatik, amelyben 6 tagot mint kisebbség ők megválasztottak, 4 tagot pedig a közönség választ. Az elöljáróság tagjai újraválaszthatók.

Ismerteti, hogy ennek a 10-es tanácsnak lesz a feladata az eddigi elöljáróság és képviselő-testület helyett a községi ügyek vitele, éppen azért arra int mindenkit, hogy annak rendelkezéseinek mindenki engedelmeskedjen és tartózkodjanak

¹⁷⁹ Közölve: Zalai Gyűjtemény 37.: 13. dok.

¹⁸⁰ Vö. Zalai Gyűjtemény 37.: 14., 52., 73. a., 73. b. dok.

¹⁸¹ Kezdetben előfordult, hogy - a helyzet kialakulatlansága miatt - a nemzeti bizottságokat más névvel is illették, pl. tanács, népi bizottság stb.

az ön-kényes cselekményektől, mert hiszen a magántulajdon fennáll és a rend fenntartása a tanács legfőbb feladatát fogja képezni, ezért óva inti a közönséget attól, hogy bárki is a rend ellen, vagy a vagyon és személyi biztonság ellen vétessen.

Ezután felolvassa és felkéri a jelenlévőket az előljárósági tagok személyére vonatkozólag nyilatkozzanak, hogy állásukban megerősítik-e, vagy helyükbe másokat választanak.

Határozat:

A közönség egyhangúlag közfelkiáltással Tóth Ferenc bíró, Lakis József helyettes bíró, Tulok Ernő és Katona Károly előljárósági tagokat állásukban megerősíti, illetve a 10-es tanács tagjaiul megválasztja, minekutána a Magyar Kommunista Párt által megválasztott 6 tag éspedig: Németh János, Pogacsics Károly, Lisztes János, Szilasi Károly, Marics László és Rába József batyki lakosokkal a 10-es tanács megalakult.

Németh János ismételten a rend fenntartására és a közös munka és megsegítés szükségességére hívja fel a jelenlévőket és a gyűlést berekeszti.

Forrás: ZML. Batyki Nemz. Biz. ir.

Irodalom: Balogh Miklós: A nemzeti bizottságok megalakulásának körülményei Zala megyében. In: MSZMP Évkönyv 1984. 137-167. o.; Uő.: A Zalaegerszegi Nemzeti Bizottság története 1945 április - 1949 január. In: Zalai Gyűjtemény 26. 237-262. o.; Jakabfi Rudolf: A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság tevékenysége megalakulásától az őszi választásokig. In: Zalai Gyűjtemény 2. 175-205. o.

212.

1945. május 22.

A népbíróságok működése

Részlet a Nagykanizsai Népbíróság első ítéletéből

A népbíróságok felállításáról az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-én adott ki rendeletet, melyet szeptemberben az 1945. évi VII. törvénycikk pontosított és bővített ki.

A háborús és népellenes bűntetteket elkövetőkkel szemben Zalaegerszegen 1945. április 26-án¹⁸², Nagykanizsán májusban állították fel a népbíróságokat, amelyek mellé a vádat képviselő népügyészségeket rendelték. A két zalai népbíróság 1948. január 12-ig működött. Ez idő alatt Zalaegerszegen 477 személy került a bíróság elé, ebből 248-at ítélték el, akiknek majdnem a fele egy évnél kevesebb

¹⁸² Lásd: Zalai Gyűjtemény 37.: 29. dok.

szabadságvesztés-büntetést kapott. Nagykanizsán a népbíróság összesen 792 embert fogott perbe, akik közül 415-öt marasztaltak el, kicsivel több mint felét 1 évnél kisebb szabadságvesztésre ítélve¹⁸³. Halálos ítéletek ugyan voltak - a két helyen összesen három - de kivégzés nem történt. Többször előfordult, hogy távollétükben ítélték el személyeket.

A népbíróságok működése során a későbbi években már nemcsak a háború alatt elkövetett cselekményekért kerültek ide vádlottak, hanem - úgymond - a demokratikus köztársaság és államrend ellen vétőket is kezdetben ezek az igazságszolgáltatási szervek vonták felelősségre¹⁸⁴.

A nagykanizsai népbíróság, mint büntetőbíróság a népellenes büntett miatt Erdélyi István ellen a népügyésznek [...] élőszóval előterjesztett vádja felett megtartott nyilvános főtárgyalás alapján meghozta a következő

ítéletet:

Erdélyi István vádlott [...] földművelési napszámos, írni, olvasni tud, katona volt, vagyontalan, s aki 1945. évi április hó 10. napja óta rendőri őrizetben volt, bűnös [...] népellenes büntettben.

A népbíróság ezért Erdélyi István vádlottat [...] 6 /hat/ hónapi börtönre, mint főbüntetésre és politikai jogai gyakorlásának 3 /három/ évre való felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítéli; a szabadságvesztés büntetésből a vádlott fogvatartásával [...] 40 /negyven/ napot kitöltöttnek vesz. [...]

Indokolás:

A népbíróság a vádlott ténybeli beismerése, valamint a főtárgyaláson kihallgatott Tibolt Lajos tanú vallomása alapján a következő tényállást állapította meg.

Nagykanizsán, 1944. évi december hó első napjaiban bevonulási hirdetés jelent meg, amely szerint minden 48 éven aluli, katonaviselt férfinak a férfi lakosság "átmentése" céljából katonai szolgálatra kellett bevonulnia. A vádlott - miután a köztudatban az volt, hogy a férfiakat Németországba viszik, s ő nem akart Németországba kimenni - erődítési munkálatok végzésére jelentkezett Nagykanizsa m[egyei] város polgármesteri hivatalánál, s ezen a címen a bevonulás alól ideiglenesen mentesült. Az erődítési munkálatok befejezésével 1945. évi január hó elején azonban be kellett volna vonulnia, de mert Nagykanizsán az a hír terjedt el, hogy a Nyilaskeresztes Párt tagjainak nem kell bevonulniuk, 1945. évi január hó 6. napján jelentkezett a nagykanizsai Nyilaskeresztes Pártban, ahol

¹⁸³ Vö. Zalai Gyűjtemény 37.: 116. dok.

¹⁸⁴ Vö. jelen mű: 221. dok.

a fegyveres pártszolgálatba osztották be. Belépési nyilatkozatot alá nem írt, de 1945. év januárjától kezdve több ízben - éspedig eleinte levente-puskával, majd pedig katonapuskával - teljesített szolgálatot, éspedig legtöbbször kapuóri szolgálatot, két ízben pedig közrendészeti razzián vett részt, amelynek célja az volt, hogy összeszedjenek minden olyan személyt, aki kellőképp nem tudja magát igazolni, katonaszökevény, gyanús, vagy csavargó nő, vagy [aki] árdrágítással foglalkozik. A vádlott ezeken a razziákon senkit sem fogott el, illetve állított elő. A Nyilaskeresztes Párttól családi pótlékkal együtt havonta 500 P fizetést kapott.

A vádlott a fenti cselekmény elkövetését beismerte, de azzal védekezett, hogy mint egyszerű, politikával soha nem foglalkozó ember cselekménye horderejét felbecsülni, s az eseményeket áttekinteni nem tudta, s közvetve kényszerhelyzetben volt, amikor a Nyilaskeresztes Párt fegyveres pártszolgálatában szolgálatot teljesített, mert ha ezt nem teszi, mint katonaviselt férfinak a családjától elszakadva Németországba kellett volna mennie.

A népbíróság azonban úgy találta, hogy a vádlott anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül, vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, fejtett ki tagként tevékeny működést a Nyilaskeresztes Párt fegyveres pártszolgálatában, tehát fasiszta alakulatban, mely cselekménye [a] [...] népellenes büntett tényállás elemeit mindenben kimeríti, s ezért vádlottat a bűnvádi eljárás megindítását s a beszámítást kizárók, valamint a büntethetőséget megszüntető okok hiányában bűnösnek kellett kimondani és meg kellett büntetni.

A büntetés kiszabásánál a népbíróság súlyosbító körülményt nem észlelt, enyhítőnek vette azonban a vádlott büntetlen előéletét, családosi állapotát, alacsony műveltségi fokát, továbbá azt, hogy a Németországba való elhurcolás elől menekülve lépett a Nyilaskeresztes Párt fegyveres pártszolgálatába, ott belépési nyilatkozatot alá sem írt, a razziákon senkit elő nem állított, - s mindezeket annyira nyomatékosan találta, hogy [...] a cselekményre meghatározott börtönbüntetésnek a Btk-ban [büntető törvénykönyvben] megállapított legkisebb tartamát alkalmazva 6 /hat/ hónapi börtönbüntetést talált a vádlott alanyi bűnösségi fokával és a cselekmény tárgyi súlyával arányban állónak.

Az ítélet egyéb rendelkezései a felhívott törvényszakaszokon alapulnak.

Forrás: ZML. Nagykanizsai Népbíróság ir. 1/1945.

Irodalom: Zinner Tibor: *Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-1949.* In: *Történelmi Szemle* 1985. 1. 118-140. o.

213.

1945. június 21.

Szovjet katonák által elkövetett erőszakoskodások

A nagykanizsai járás főszolgabírójának jelentése a főispánnak a közbiztonság és a vagyonbiztonság romlásáról

Az országot megszállva tartó nagy létszámú szovjet hadsereg élelemmel és egyéb javakkal történő ellátása mellett, komoly problémát okozott a katonák által elkövetett számos erőszakoskodás, atrocitás. Erről nagyon sok, a zalai főispánhoz érkezett jegyzőkönyv tanúskodik¹⁸⁵.

A köz- és vagyonbiztonság rendkívüli módon megromlott, a teljesen kiszolgáltatott, minden védelmi eszközzel híján lévő lakosság sok helyütt nem tudta a soron levő mezőgazdasági munkát sem elvégezni, mivel lakóhelyét nem merte elhagyni. A részeg, bort és nőt követelő szovjet katonáknak sokan estek áldozatul, fokozottan terjedt a nemi betegség. A rablások, élelmiszerrekvirálások, az állatok elhajtása állandóan napirenden voltak. Amennyiben a lakosság ellenállt - különösen ha ennek következtében szovjet katonát is sérelem ért - azt olykor kegyetlen bosszú követte. Ezekről a cselekményekről a nyilvánosság előtt tilos volt beszélni, az újságokban ilyen hírek nem jelenhettek meg.

Külön kategóriát jelentett a mindenféle ürüggyel elhurcoltak esete. Néha válogatás nélkül az utcán, az utakon és a mezőn szedték össze az embereket. Nagyon sok leventét, vagy annak vélt fiataalt hurcoltak el, közülük csak kevesen térhettek haza élve.

Ezek a jelenségek különösen 1945 tavaszán és nyarán okoztak súlyos gondokat, amelyek csak az év végére, az általános helyzet konszolidálódásával együtt kezdtek enyhülni.

Jelentem, hogy f[olyó] évi május hó 26-án délután 5 órakor Csapi községhez tartozó szőlőhegyen általam mai napig ismeretlen kozák katona 1921. évben született Zsigrai Anna csapi lakost lelőtte, miután az a kozák erőszakoskodásának ellent állt.

F. évi május hó 26-ról 27-re virradó éjszaka Gelsesziget községben két ismeretlen orosz katona lóháton megjelentek, Gábor Boldizsár és Gregor Ferenc gelse-szigeti lakosokat löfegyverrel megsebesítették. Egyikük sebesülése a kórház véleménye szerint életveszélyes.

F. évi május hó 31-én délben Kilimán községben 58673 rendszámú tehergépkocsival megjelenve Persovics József kilimáni lakostól sertést és 200 db tojást követelt[ek]. A követelés megtagadására szóváltás, majd dulakodás támadt, végül pedig az orosz katonák löfegyverrel lábfejen megsebesítették lövöldözéseik közben Perjés József kilimáni lakost.

¹⁸⁵ Vö. Zalai Gyűjtemény 37.: 36., 38., 42., 46., 47., 50., 56., 59., 79.a., 79.b. dok.

F. évi május hó 31-én Gelse községhez tartozó szőlőhegy[en] Vadi Istvánné lakóházánál 3 orosz katona bort követelt, majd ennek megtagadása után az előbb említett hatvanötéves asszonnyal erőszakoskodni akartak, majd úgy megverték, hogy súlyos testi sértést szenvedett. Ezalatt az egyik orosz katona a férfiakat sakkban tartotta a fegyverével.

Az utóbbi 10 napban a járás területén a személy- és vagyonbiztonság igen nagy mértékben megromlott. A szőlőhegyek állandóan fosztogató orosz katonákkal van[nak] tele és ami a múltban nem fordult elő, az előbb felsorolt esetek tanúsága szerint lövöldözésekre és fegyverhasználatra fajult.

Számtalan élőszóval általam előterjesztett panaszomra és írásbeli feljelentéseimre a parancsnokságok megértést tanúsítottak, néhány esetben panaszaim orvoslására a parancsnokság velem együtt kiszállt a helyszínre, ahol a panaszlott, illetőleg a feljelentett ismeretes volt, ott szigorú intézkedés a panasz megszüntetésére kiadatott, ennek ellenére a helyzetben javulás nem mutatkozik, mert igen ritka eset, hogy az önkényeskedő katonák, akik mostanában legnagyobb rész[t] lóháton és lófogatú járművekkel közlekednek, - személyazonossága [...] megállapítható lenne.

Fentiekre tekintettel több ízben kértem az orosz katonai parancsnokságot, hogy községenként két-két orosz katonai őrt vezényeljenek, melyeknek élelmezését és ellátását a községek készségesen vállalnák, de ezen kérelmeim eredménytelenek voltak.

Tisztelettel megemlítem, hogy Nagykanizsa területén (Kiskanizsán), ahol sűrűn cirkálnak magyar egyenruhás rendőrök és orosz katonai járőrök, tudomásom szerint az utóbbi napokban több halálos erőszakoskodás történt. Elképzelhető, hogy a járás községeiben és a szőlőhegyekben mennyivel többet szenved az önkényesen fosztogató és erőszakoskodó katonáktól a lakosság, amikor még mindig körjegyző-ségenként csak egy-egy rendőr képezi a karhatalmat, mert a mellé beosztott polgári őrök fegyvertelenül ellenállni a géppisztolyos katonáknak nem tudnak. Hogy halál, illetőleg sebesülés a járás területén csak a felsorolt esetekben történt, ennek egyedüli oka az, hogy a lakosság tudatában van annak, hogy a fegyvertelen és karhatalmi erő nélkül védtelen, hogy ki van szolgáltatva minden önkényeskedésnek és ezért némán megadja magát szomorú sorsának.

Forrás: ZML. Főisp. ir. 275/1945.

214.
1945. július 6.

Az igazoló bizottságok működése

Igazolási eljárás alá vont állami alkalmazott nyilatkozata (részletek)

Az új hatalom nemcsak a nyilvánvalóan háborús és népellenes bűntetteket elkövetőkkel szemben lépett fel szigorúan, hanem elhatározta az állami és magánalkalmazottak átvilágítását, igyekezvén feltárni azoknak a háborúban és közvetlenül az azt megelőző években tanúsított magatartását. E feladat végrehajtására találták ki az igazoló bizottságokat, amelyeket a kormány rendelete szerint minden járásbírószáki székhelyen meg kellett alakítani. Ennek megfelelően 1945 tavaszán Zala megyében Keszthelyen, Letenyén, Sümegeen, Tapolcán és Zala-szentgróton alakult egy-egy igazoló bizottság. Zalaegerszegeen és Nagykanizsán kezdetben kettő¹⁸⁶, majd az igazolás alá vont személyek számának emelkedése miatt az ősz folyamán mindkét városban egy harmadik igazoló bizottság felállítása is szükségessé vált. Külön vizsgálat alá vetették a nyugatról hazatérteket. Az egész igazoló eljárásnak a célja a "népellenes" elemek kiszűrése volt, akik ügyét súlyosabb esetben a népbírószákokhoz utalták, enyhébb esetekben pedig rendszerint a munkahelyét veszítette el az illető.

Az igazoló bizottságokat az ügyek csökkenésével fokozatosan¹⁸⁷, de véglegesen csak 1948-ban szüntették meg.

¹⁸⁶ Lásd: Zalai Gyűjtemény 37.: 41. dok.

¹⁸⁷ Lásd: Zalai Gyűjtemény 37.: 103. dok.

NYILATKOZAT¹⁸⁸

Alulírott kijelentem, hogy az alábbi kérdőpontokra az igazolási eljárásban meghatározott felelősségem teljes tudatában, legjobb tudomásom és lelkiismeretem szerint válaszolok:

1. Név (korábbi név), szül. hely és év: Mórocz Gyula Kővágóórs, 1915.
2. Lakóhelye: Balatonszepezd
3. Családi állapot, gyermekek száma: nős, gyermektelen
4. Iskolai végzettség, különleges szaktudás: 3 elemi
5. Foglalkozás, illetve szolgálati beosztás: állami napszámos útőr
6. Miből állott és milyen értéket képviselt a vagyona 1937. január 1-én ? -
7. Miből állott és milyen értéket képviselt a vagyona 1945. január 1-én ? -
8. Teljesített-e katonai szolgálatot, mikor, milyen minőségben, milyen kötelékben ? Milyen kitüntetésben részesült ? 1942. VII. 13 - 1943. IV.23. gyalogos a 107. sz[ámú] útkarbantartó sz[áza]d[nál]
9. Korábbi magyarosított nevét visszaváltoztatta-e és ha igen, mi okból ? -
10. A legutolsó népszámláláskor milyen anyanyelvűnek vallotta magát ? magyar
11. Tagja volt-e Ön, házastársa, gyermekei a Volksbundnak ? nem
12. Tagjai volt-e Ön, házastársa, gyermekei a Keleti [Arcvonal]Bajtársi Szövetségnek ? nem
13. Tagja volt-e Ön, házastársa, gyermekei a Baross Szövetségnek ? nem
14. 11., 12., 13. pont alatti egyesületeknél¹⁸⁹ milyen tisztséget töltöttek be ? -
15. Teljesített-e Ön, vagy családtagja a német hadsereg, az SS, egyéb fasiszta vagy nyilas katonai alakulatnál szolgálatot, mikor és meddig ? nem
16. Német katonai, rendőr-, vagy egyéb hatóságokkal volt-e kapcsolatban, ha igen, minőben ? nem
17. Járt-e kiküldetésben Németországban, ha igen, mikor, mi célból, kinek a megbízásából ? nem
18. A zsidótörvény végrehajtásával kapcsolatban milyen tényleges szerepe volt ? semmi
19. Árusított-e ki zsidó-üzletet ? nem

¹⁸⁸ Ez egy nyomtatott kérdőív volt, amelyet az igazolás alá vont személynek kellett - a valóságnak megfelelően - kitölteni. Ezután a bizottság - esetleg külső személyek, tanúk bevonásával - döntött az igazolásról. Ezen a rostán az alkalmazottak elenyésző kisebbsége, mindössze pár százaléka maradt csak fenn. (A kihagyott szövegrészek a megelőző kérdőpontot részletezik.)

¹⁸⁹ Szélsőséges irányvonalat képviselő szervezetek, amelyeket 1945-ben - a fegyverszüneti egyezmény alapján - betiltottak.

20. Részt vett-e zsidó vagyon leltározásánál, lefoglalásánál Ön, házastársa, gyermeke ? nem [...]
24. Az 1920. évi január hó 1-től kezdve milyen pártoknak volt tagja és mikor, viselt-e pártjelvényt ? semmilyen párttag nem voltam, pártjelvényt nem viseltem. [...]
27. Az 1920. évtől kezdődően milyen kamarának, érdekképviselői szervnek, hivatási (szak-) egyesületnek, illetve alakulatnak volt a tagja ? semmilyen [...]
29. Tagság nélkül támogatott-e anyagilag valamely pártot, politikai, vagy társadalmi mozgalmat, ha igen, melyiket, mikor és milyen mértékben ? -
30. Önmaga, felesége, fel- vagy lemenője, testvére, vagy feleségének testvére kapott-e az 1938. évi január hó 1-étől valamely hasznot hajtó jogosítványt, ha igen, mit és kitől ? nem
31. Milyen társadalmi egyesületnek volt tagja ? - [...]
33. 1938. január hó 1-étől milyen előléptetésben, kinevezésben részesült, mikor és miért ? -
34. Az 1930. évi január hó 1-étől milyen kitüntetésben, vagy elismerésben részesült és kitől ? -
35. Tagja-e a Vitézi Széknek¹⁹⁰, vagy volt-e tagja annak ? nem
36. Kapott-e Nemzetvédelmi Keresztet¹⁹¹, ha igen, milyen címen ? nem
37. Kapott-e kormányfőtanácsosi, kormánytanácsosi, gazdasági tanácsosi, vagy gazdasági főtanácsosi, vagy egyéb ilyfajta címet, ha igen, mi okból és mikor ? nem
38. Milyen vállalatnak igazgatósági, illetve felügyelőbizottsági tagja, ezekből milyen jövedelmet élvezett 1938. évi január hó 1-től ? -
39. Az 1930. év január hó 1-től milyen lapban, folyóiratban jelentek meg cikkei, mikor jelentek meg, mik voltak tárgyai ? -
40. Jelent-e meg könyve, ha igen, annak címe és tárgya ? -
41. Az 1938. évi január hó 1-től kezdődő időben tartott-e nyilvános beszédet népgyűlésen, egyesületben, vagy egyéb helyen, vagy a rádióban, ha igen, mikor és milyen tárggyal ? -
42. Bírói ítélet felfüggesztette-e politikai jogait, ha igen, milyen cselekmény miatt, mennyi időre ? -
43. Tanúsított-e fasisztaellenes magatartást, szenvedett-e valami joghátrányt ezen magatartása miatt, mikor és milyent ? nem

¹⁹⁰ 1920-ban alakult a világháború, valamint a Tanácsköztársaság idején érdemeket szerzett - többek között a "vitéz" előnév használatára és egyéb pl. földbirtok juttatásra jogosult - személyeket összefogó szervezet, amelyet 1945-ben feloszlattak.

¹⁹¹ 1940-ben alapított kitüntetés, amelynek viselését 1945-ben megtiltották.

Balatonszepezd, 1945. évi július hó 6-án.

Mórocz Gyula

Forrás: ZML. Tapolcai Ig. Biz. ir. 300/1946.

Irodalom: Mikó: Adatok 7-17. o.

215.

[1945. november 5.]¹⁹²

**Nemzetgyűlési választások
A pártok által elért eredmények Zalában**

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választások célja egyrészt a belpolitikai erőviszonyok tisztázása, másrészt a kormányzás ideiglenes jellegének megszüntetése és a diplomáciai elismertetés volt.

Zala megyében, az ország egészéhez hasonlóan, a legintenzívebb választási kampányt - plakátok, szónokok, nagygyűlések tekintetében - a Magyar Kommunista Párt tartotta, amely minden anyagi és technikai segítséget megkapott a szovjetektől. A Független Kisgazdapárt viszont - melynek kampányolása kevésbé volt látványos és demonstratív - számíthatott az egyház támogatására, amely az eredmények tükrében döntőnek bizonyult. Zalában az FKGP, az országos átlagot lényegesen meghaladva, 74 %-kal megnyerte a választásokat, 12 képviselőt küldve ezzel a parlamentbe. A többi párt az országos eredményénél kevesebbet produkált, sorrendben: SZDP 11,38 % (egy mandátum), MKP 7,2 % (a több helyen is induló Rákosi Mátyás végül a zalai mandátumot választotta). Az NPP 5,1 %-os és a Polgári Demokrata Párt a 0,9 %-os szavazati arányával nem szerzett Zalában képviselői helyet.¹⁹³

Nemzeti Paraszt- párt	Polgári Demokrata Párt	Magyar Kommunista Párt	Függet- len Kisgazda	Szociál- demokrata Párt
-----------------------------	------------------------------	------------------------------	----------------------------	-------------------------------

¹⁹² A közölt dokumentumon a keletkezés pontos ideje nem szerepel, ez csak következtetett dátum.

¹⁹³ A különböző források és feldolgozások, a közölt dokumentumtól nem lényegesen eltérő eredményeket is közölnek.

				Párt	
Zalaegerszeg város	550	189	466	4.698	1.478
Nagykanizsa város	326	53	900	9.692	3.630
Balatonfüredi járás	932	86	903	5.681	596
Keszthelyi járás	591	540	1.371	13.025	2.612
Lenti járás	390	38	399	9.586	506
Letenyei járás	856	89	1.170	13.056	2.581
Nagykanizsai járás	478	98	1.539	9.182	3.413
Novai járás	702	73	533	9.692	3.591
Pacsai járás	1.256	169	1.306	12.540	1.247
Sümegei járás	606	111	922	12.451	962
Tapolcai járás	903	122	1.193	15.598	1.954
Zalaegerszegi járás	1.386	101	1.355	16.417	1.541
Zalaszentgróti járás	967	97	1.896	10.198	1.068
Összesen: 194.805	9.943	1.766	13.949	144.481	22.179

Forrás: ZML. Letétek 5283. (Közölve: Zalai Gyűjtemény 37.: 82b. dok.)

Irodalom: Mikó: Adatok 7-17. o.

216.

1946. január 1.

A gazdasági élet nehézségei
Inflációs árak a nagykanizsai piacon¹⁹⁴

A háború utáni gazdasági szétesés, a nyomában járó fedezetlen pénzkibocsátással a magyar gazdaságtörténet legnagyobb inflációját hozta magával. A pengővel szembeni bizalomvesztés kedvezett a spekulációnak. A kereskedelem teljesen áttért az USA-dollárban és aranyban való számításra, 1946 tavaszától pedig uralkodóvá vált a cserekereskedelem.

A normális gazdasági viszonyok megteremtésének elengedhetetlen feltétele volt az infláció megfékezése, a pénzügyi stabilizáció. Ennek előkészítéseként növelték az állami felügyelet alatt álló árualapot, a bevételeket növelő új adórendszer bevezetésével pedig helyreállították az államháztartás egyensúlyát. Tulajdonképpen e folyamat végpontja volt 1946. augusztus 1-jén az új pénz, a forint bevezetése.

A stabilizáció lényeges eleme volt az új ár- és bérrendszer, amely arányaiban néhol jelentősen eltért a korábban megszokottól. A külkereskedelem szinte teljesen állami monopóliummá vált, gátolva ezzel a szabad piac és a tőkés termelés kibontakozását.

Folyósz[ám]	Áru megnevezése	Mértékegység	Ára pengőben	
			1944-ben	1945.dec.végén
1.	Búzakenyér 72 %	1 kg	-.58	800[0]-10.000
2.	Búzakenyér 32 %		-	-
3.	Szilvalekvár	1 kg	7.-	24.000
4.	Marhahús	1 kg	5.-	8.000-12.000
5.	Disznóhús	1 kg	5.80	-
6.	Szárnyas élő tyúkok	1 pár	4.50	60.000-70.000
7.	Szárnyas élő liba	1 db	5.-	280.000- 300.000
8.	Disznószalonna	1 kg	5.-	280.000- 300.000
9.	Tej	1 liter	-. 58	5.000
Folyósz[ám]	Áru megnevezése	Mértékegység	Ára pengőben	

¹⁹⁴ Vö. Zalai Gyűjtemény 37.: 71c. dok.

	ség	1944-ben	1945.dec.végén
10.	Napraforgó	1 kg	- 40.000
11.	Só	1 kg	-40 30.000-40.000
12.	Krumpli	1 kg	-30 1.400
13.	Hagyma	1 kg	-80 13.00-14.000
14.	Gyümölcs	1 kg	2.-10 16.000-20.000
15.	Tojás	1 db	-.50-1,5 4.000-5.000

Forrás: ZML. Főisp. ir. 720/1945.

217.

1946. július 26.

Állami alkalmazottak és tisztviselők "B-listázása"¹⁹⁵

Jegyzőkönyv egy "B-lista" bizottság által hozott elbocsátó határozatról

Hosszas koalíciós viták után, 1946. május 6-án jött létre a pártközi megállapodás az állami alkalmazottak létszámának csökkentéséről. (A húszas évek elején lezajlott hasonló folyamat alapján nevezték el ezt is "B-listázásnak".)¹⁹⁶ A rendelet értelmében a közalkalmazottak létszámát az 1938. évi állapotokhoz képest 10 %-kal kellett csökkenteni. Ez önmagában racionális döntés volt, hiszen az állami intézmények létszáma - a sok új hivatal miatt is - rendkívüli módon felduzzadt, drágává téve az államigazgatást. A takarékosági szempontok mellett azonban az elbocsátások kimondásánál gyakorta a politikai szempontok érvényesültek.

Az alkalmazottak felülvizsgálatát a miniszterelnököt, az illetékes szakminisztert és a Szakszervezeti Tanácsot képviselő háromtagú bizottságok végezték.

Jegyzőkönyv

Az 5.000/1946. M. E. számú rendelet 4. §-ának (2) bekezdése szerint a Belügyminiszter úr, Miniszterelnök úr és a Szakszervezeti Tanács megbízottjaiból alakult 126. számú bizottság Dr. Kováts Anna úrnő nagykanizsai lakos, akinek hivatali beosztása: irodai munkaerő, elbocsátását a hivatkozott rendelet 2. §. (2) pontja alapján kimondta.

¹⁹⁵ Vö. Zalai Gyűjtemény 37.: 94. dok.

¹⁹⁶ Vö. jelen mű 186. dok.

Az elbocsátást mindennemű ellátási, vagy a szolgálat alatt támasztható egyéb igény kizárásával mondta ki.

Ezen határozat ellen jogorvoslatnak a hivatkozott rendelet 10. §-ának (6) bekezdése alapján helye nincs.

Erről a bizottság a Belügyminiszter urat, nevezettet és az illetékes számvevőseget - ez utóbbit a szükséges intézkedések megtétele végett, - ezen jegyzőkönyv I-II-III. példányával értesíti.

Forrás: ZML. Nagykanizsa v. polgm. ir. 12472/1946.

218.

1947. szeptember 4.

Országgyűlési választások A voksolás eredménye Zalában

A "kékcédulás hadműveletként" elhíresült 1947. augusztus 31-i parlamenti választás alaposan átrendezte hazánk politikai erőviszonyait.

Az országban 11 párt indulását engedélyezték, amelyekből végül 10 (a Katolikus Néppárt nem indult), Zalában pedig 8 párt gyűjtötte össze a választásokon való részvételhez szükséges ajánlásokat. Nem sikerült indulnia a megyében a Slachta Margit vezette Keresztény Női Tábornak, és a Pfeiffer-féle Magyar Függetlenségi Pártnak. A szűkített választójog ellenére, számszerint többen szavaztak, mivel a hadifoglyok jelentős részét 1947 nyarán hazahozatta a Szovjetunióból az MKP - bízván abban, hogy majd rájuk szavaznak.

A zalai voksok abszolút többségét (55,5 %-át), a megyében csak a választások előtti utolsó hetekben megszerveződött Demokrata Néppárt kapta, amely leginkább magában hordozta az 1945-ös - de ekkor már teljesen megcsonkított és az MKP bábjává tett - Kisgazdapárt eszméit és elveit. Ezzel az eredményével a DNP 7 mandátumot szerzett. (Az FKGP Zalában most mindössze 9,7 %-ot kapott és egy képviselőt delegálhatott a parlamentbe.) A kommunisták növelték a szavazati arányukat, így - az itt újra listavezető Rákosi Mátyáson kívül - még egy képviselőt küldhettek a megyéből. Az SZDP szintén - az 1945-ös eredményeihez hasonlóan - egy mandátumra való szavazatot kapott. A többi induló párt nem szerzett Zalában képviselői helyet.

Zala megye végleges választási eredményei:

Járások	Magyar Kom-	Független	Szociálde-	Nemzeti
---------	-------------	-----------	------------	---------

	munista Párt	Kisgazda Párt	mokrata Párt	Parasztpárt
Zalaegerszegi	2752	894	1502	1233
Letenyei	2086	3512	2025	866
Nagykanizsai	3027	1604	2366	955
Keszthelyi	3418	448	1759	868
Novai	1305	3806	780	980
Sümegi	2181	1051	817	813
Lenti	1083	1213	840	726
Pacsai	2111	1153	1411	1721
Zalaszentgróti	2001	2691	1195	1006
Tapolcai	3036	1823	2573	1362
Nagykanizsa város	2156	238	3012	191
Zalaegerszeg vá- ros	1247	265	1024	248
Összesen:	26403	18698	19304	10969

Járások	Demokrata Néppárt	Magyar Radi- kális Párt	Független M. Demokrata P.	Polgári De- mokrata P.
Zalaegerszegi	13570	785	140	45
Letenyei	8055	618	104	38
Nagykanizsai	9995	792	106	45
Keszthelyi	12555	599	192	160
Novai	4630	288	71	44
Sümegi	9028	445	260	42
Lenti	6771	335	232	43
Pacsai	10062	627	339	83
Zalaszentgróti	5542	348	84	38
Tapolcai	11916	801	242	88
Nagykanizsa város	9362	805	111	85
Zalaegerszeg vá- ros	4816	315	70	110
Összesen:	106302	6758	1951	811

Forrás: *Független Zala*¹⁹⁷, 1947. szeptember 4. 1. o. (Közölve: *Zalai Gyűjtemény* 37.: 121. dok.)

¹⁹⁷ 1946-1949 között a Független Kisgazdapárt Zalaegerszegen megjelenő lapja.

Irodalom: Szerencsés Károly: A kékcédulás hadművelet. (Választások Magyarországon, 1947.) Bp., 1992.

219.

1947. szeptember 18.

**A Szövetséges Ellenőrző Bizottság megszűnése
A Független Zala című lap beszámolója a SZEB
zalaegerszegi vezetőjének búcsúzásáról**

Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti szerződés rendelkezett - a többi legyőzött országhoz hasonlóan - a Magyarország felügyeletét ellátó szovjet, amerikai és angol missziókból álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállításáról. 1945 és 1947 közötti működése során, ez a szerv volt az ország tényleges irányítója. Jogai minden téren, a kül- és belpolitikában egyaránt, majdhogynem korlátlanok voltak. A bizottságban, támaszkodva természetesen a Magyarországot megszállva tartó Vörös Hadseregre, szovjet túlsúly érvényesült. A SZEB minden megyében képviselőt tartott fenn - ahol csak a szovjetek voltak jelen - nagymértékben befolyásolva ezzel a helyi politikai és gazdasági életet.

A Párizsban 1947. február 10-én aláírt békeszerződés értelmében, annak ratifikálása és letétbe helyezése után, 1947. szeptember 15-én szűnt meg a Szövetséges Ellenőrző Bizottság és nyerte vissza ezzel - látszólag - szuverenitását Magyarország.

Kedden [1947. szeptember 16.] délelőtt a megye, a város, a rendőrség, a katonaság és a demokratikus pártok képviselői Zala megye és Zalaegerszeg város lakossága nevében elbúcsúztak Zselanny [Zselannij] őrnagytól, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Zala megyei vezetőjétől.

Zselanny őrnagy bejelentette, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ezzel a nappal megszüntette munkáját Zala vármegye területén. Megköszönte a megye és a város részéről nyújtott támogatást, szeretetet és azt, hogy a fegyverszüneti szerződésben előírt feltételeket pontosan betartották.

Hangsúlyozta Zselanny őrnagy, hogy Magyarországon új élet kezdődik. Kérte, hogy dolgozzanak továbbra is éppen úgy, mint eddig, becsülettel és barátsággal a munkássággal, parasztsággal és értelmiséggel karöltve.

- Kívánom - fejezte be beszédét -, hogy a megkezdett munkát még nagyobb megfeszítéssel és több eredménnyel folytassák. Köszönöm az irántam tanúsított jóindulatot és további sikereket kívánok.

Zselanny őrnagy beszéde után dr. Dávid János, Zala vármegye alispánja mondott búcsúbeszédet. Megköszönte a jóindulatot, amelyet Zselanny őrnagy a megye iránt tanúsított.

- Világító fáklyaként állnak előttünk az orosz katonák - mondotta -, akiket követnünk kell.

Beszédét a következőkkel fejezte be:

- Szeretnénk még itt tartani őrnagy urat, hogy tudásával és jóindulatával további támogatást tudjon nyújtani nekünk.

Ezután dr. Mikula Szigfrid polgármester a város nevében búcsúzott Zselanny őrnagytól, megköszönve a várossal szemben gyakorolt jóindulatát.

A demokratikus pártok képviselői szólaltak fel ezután és köszönték meg Zselanny őrnagy munkáját.

Dr. Patóh Sándor rendőr alezredes a vármegye rendőrsége nevében mondott búcsút.

Zselanny őrnagy még egyszer megköszönte a meleg búcsúszavakat.

- A meleg szeretetet, amit kaptam, átviszem a Szovjetunióba és ott átadom a szovjet népnek - mondotta.

Forrás: Független Zala, 1947. szeptember 18. 1. o. (Közölve: Zalai Gyűjtemény 37.: 122. dok.)

Irodalom: Földesi Margit: A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon. Bp., 1995.

220.

1948. május 30.

Az MKP és az SZDP egyesítése, valamint az iskolák államosítása

Az MDP zalaegerszegi szervezetének jelentése a pártegyesítő taggyűlésekről és az iskolák államosítási tervének fogadtatásáról (részletek)

Az 1947. augusztus végi választások és az egy hónap múlva Lengyelországban megalakult Komintern kellő bátorítást adott az MKP számára, hogy egyre totálisabbá tegye hatalmát az országban. A Komintern útmutatásai alapján a már jórészt megsemmisített, vagy semlegesített polgári és parasztpártok után a szociáldemokrata pártot kellett kiiktatni a hatalomból. Ennek előkészítéseképpen az SZDP 1948 februári vezetőségi ülésén Marosán György vezetésével leszámoltak a párt polgári demokráciát akaró jobboldalával, kizárva őket a vezetésből. Ezt követően az alapszervezeteknél is elvégezték a tisztogatást. Ilyen előzmények után hajtották végre az MKP és az SZDP egyesítését - kezdve az alapszervezetek-

nél és befejezve a legfelsőbb pártvezetőségek 1948. június 12-i egyesülési kongresszusával - megalakítva egyúttal a Magyar Dolgozók Pártját.

A kommunisták hatalmának monopolizálásával függött össze az iskolák államosítása is, amely az egyház kulturális befolyásának visszaszorítását célozta. Az 1948. június 16-án e tárgyban elfogadott törvény után a felekezeti iskolák többségének állami tulajdonbavételével párhuzamosan megkezdődött az iskolarendszer átalakítása.

Május hónapját az egyesülés ténye és az ebből folyó hangulat jellemezte. E hónapban tartottuk meg az egyesítő taggyűléseinket az összes városi alapszerveinknél, központi és megyei útmutatások alapján. [...]

Az alapszervezetek egyesítése 10-én kezdődött, amikor is a vasutas, az OTI [Országos Társadalombiztosítási Intézet], neszerei és közigazgatási alapszervek egyesítése folyt le. 11-én a Mállerd [Magyar Állami Erdőgazdaság], a Posta, Nekeresd-major és a téglagyárak egyesítő taggyűlése folyt le.

12-én pedig a városi [Zalaegerszeg] egyesítő taggyűlés folyt le.¹⁹⁸

Az egyesülés ténye kétségkívül jó hatást váltott ki mind a két párt tagjaiból és különösen az ipari munkásság körében váltott ki nagy lelkesedést. A volt SZDP-ben levő értelmiségiek körében bizonyos fokú gyanakvás és bizalmatlanság volt tapasztalható.

Az egyesülés utáni időben mindinkább a felekezeti iskolák államosítása került előtérbe. Figyelembe véve a város osztályjellegét, az ipari munkásság hiányát, és az egyházi reakció igen erős befolyását, a város hangulata is ennek megfelelő. A város azon területén és utcáiban, ahol inkább a kis fizetésű közalkalmazottak és a kis létszámú ipari munkásság lakik, örömmel nézik az iskolák államosítását. Ebben a kérdésben, jó hangulatot váltott ki az államosítás gondolata mellett az egyházi reakció[nak] az a manővere, amikor a ballagó diákok előtt becsukta a templomajtókat. Az esetet a Szabad Nép is közölte. Meglepő volt a város pedagógusainak e kérdésben [az] állásfoglalása. Jóllehet a városban egyetlen egyházi iskola van¹⁹⁹, a pedagógusok jó része állami, mégsem tették magukévá teljes mértékben az államosítás tervét; folyó hó 24-én tartott tiltakozó pedagógus gyűlésen különösen a női tanerők jelentették ki, hogy nem érzik sértőnek Mindszenty körlevélét²⁰⁰. A gyűlés előtt az egyházi reakció a nőket, de férfiakat is meglehetősen terrorizált[a] a kiközösítés emlegetésével. A pedagógusok nagyobb része azért az

¹⁹⁸ Nagykanizsán május 13-án egyesült a két párt, míg a megyei egyesítő konferenciát május 31-én tartották meg.

¹⁹⁹ Notre Dame Tanítónőképző Intézet.

²⁰⁰ 1948. május 23-án a templomokban a Püspöki Kartól származó pásztorlevelet olvastak fel, amely támadta az iskolák államosítását.

államosítás mellett foglalt állást. Többen kijelentették, hogy helyeslik az államosítást, csak a kiközösítéstől való félelem miatt nem merik aláírni.

Egyházi részről az államosítás ellen papi gyűlést hívtak össze, egyesek jelentése szerint aláírásokat is gyűjtenek és maguk a papok járják a házakat. [...]

Folyó hó 28-án a Révai elvtárs beszédének meghallgatására értelmiségi gyűlést hívtunk egybe, ezen kb. 100-130-an vettek részt. A beszéd után vita volt, és ezek után üdvözlő táviratot küldtünk Révai elvtársnak.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 38. f., MKP ZMB. Titk. ir. 1946-1948., 24. ő. e.

Irodalom: Oroszy Zoltán: A demokratikus erők küzdelme az iskolák államosításáért Zalaegerszegen. In: MSZMP Évkönyv 1982. 157-166. o. ; Uő.: A zalaegerszegi általános iskolák negyedszázados története (1945-1970). Zalaegerszegi Füzetek IV. Zalaegerszeg, 1985.

221.

1948. december 10.

Koncepciós perek Ítélet a MAORT-perben

A MAORT (Magyar-Amerikai Olajipari Rt) helyzete a háború után, ha lehet mondani, még kedvezőtlenebbé vált. A változatlanul meglévő - csak most szovjet igényeket kielégítő - rablógazdálkodás tovább folytatódott. A realitásokat nélkülöző termelési elvárások és a fokozódó beavatkozások miatt az állami szervek és a vállalat között éles viták keletkeztek. Az olajmezők termelése ugyan már 1943-tól csökkent a helytelen és erőltetett bányászat miatt, de a kommunisták mégis szabotázsra gyanakodtak. Valójában a MAORT vezetőinek perbe fogásához nem ez szolgáltatta az igazi okot. A Szovjetunió érdekeit maximálisan kiszolgáló kommunista kormányzat szerette volna államosítani - és a szovjetek kezére átjuttatni - az olajbányászatot, de ennek akadálya volt többek között a MAORT érvényes szerződése és a békeszerződés néhány passzusa is. A kommunista forgatókönyv szerint azonban - ahogy azt már a romániai angol-amerikai olajvállalatok esetében is megtették - egy koncepciós szabotázs-per kellő jogalapot biztosíthatott az államosításhoz.

Ebből kiindulva 1948. augusztus 12-én letartóztatták Papp Simon nyugalmazott vezérigazgatót - a budafai kőolajmező felfedezőjét²⁰¹ - és több más vezetőt, akik felett szabotázs címén, a Budapesti Népbíróság december 9-én hirdetett ítéletet.

²⁰¹ Vö. 194. dok.

Még a per folyamán, 1948. szeptember 24-én a MAORT-ot állami kezelésbe vették, 1949. december 31-én pedig ténylegesen is államosították.

A budapesti népbíróság Olti Vilmos elnök vezetésével működő külön tanácsa ma reggel hirdetett ítéletet a MAORT szabotázsügy vádlottai bűnügyében. Dr. Papp Simon nyugalmazott vezérigazgatót, egyetemi nyilvános rendes tanárt folytatólagosan elkövetett, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmények büntette miatt kötél általi halálra ítélte²⁰².

Ábel Bódogot, a MAORT-vállalat igazgatóját a demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmény miatt 15 évi fegyházra [ítélték], Binder Béla, a MAORT termelési osztályának vezetője népellenes cselekmények miatt 4 évi börtönbüntetést kapott. Dr. Barnabás Kálmán harmadrendű vádlottat, a MAORT geológiai osztályának vezetőjét bizonyítékok hiányában felmentették.

Az ítélet indoklása

Az ítélet kihirdetése után a tanácselnök ismertette az ítélet indoklását. Dr. Papp Simon 1945 nyarán az amerikai misszió több tagjától azt az utasítást kapta, hogy az Egyesült Államok politikai érdeke, hogy az olajat nem most, hanem majd csak a magyarországi politikai rendszer megváltozása után termeljék ki. Papp Simon azóta teljes mértékben engedelmeskedett és ezt az utasítást az imperialista érdekek védelmében végrehajtotta. Papp Simon - bár tudatában volt, hogy a népi demokratikus kormánynak szüksége van az olajtermelés emelésére - az ellenséges amerikai érdekeket szolgálta ki, s ezzel súlyosan megszegte a közhivatalnok kötelességét és szaktudásával a magyar nép feltámadása ellen törő imperialista erők szolgálatában állott²⁰³.

Az indoklás további részében Ábel Bódog és Binder Béla ítéletével, valamint a harmadrendű vádlott, dr. Barnabás Kálmán felmentésével foglalkozik. Az indoklás végén Olti tanácselnök utalt arra, hogy a népi demokratikus büntetőjog értelmében a büntetésnek nem csupán megtorlás a célja, hanem megtérés és javulás, az őszinte beismerő, megbánást tanúsító vallomás a megjavulásra, az elkövetett hibák jóvátételére való készség. A jelenlegi bűnügyben Papp Simon beismerte ugyan bűnét és beismerése feltáró jellegű volt. Ebben az esetben [azonban] a nyomatékos enyhítő körülmény sem módosíthatta a cselekmény minőségéből előállott legsúlyosabb büntetést.

²⁰² Ezt nem hajtották végre, mivel másodfokon életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1955-ben kegyelemben részesítették és kiszabadult.

²⁰³ Az ítélet indoklása - annak koncepciójára jellege miatt - minden valós alapot nélkülöz.

*Forrás: Zala*²⁰⁴, 1948. december 10. 1. o.

Irodalom: Srágli Lajos: A MAORT-per és háttere. In: Üzemtörténeti Értesítő 1990. 23-38. o.; Papp: Életem

222.

1950. január 3.

**A 10 munkásnál többet foglalkoztató vállalatok állami tulajdonba vétele
Lakatos Dezsőnek az MDP megyei titkárának utasítása az államosított
zalaegerszegi üzemek működtetésével kapcsolatban**

A háború után a gazdasági életben bekövetkező kényszerű állami beavatkozás, centralizáció és államosítás a nyugat-európai országokban sem volt ismeretlen. Az a tény azonban, hogy Magyarország a Szovjetunió befolyási övezetébe került, fenti folyamatoknak egészen más végkicsengést adott. Noha az állami tulajdonba vétel 1947 után gyorsult csak fel, gyakorlatilag már 1945-től kezdve - a kommunista irányítás alatt álló - Gazdasági Főtanács és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság gazdasági túlhatalma révén a magántulajdonosi önállóság nem érvényesült.

Az államosítások 1946 júniusában a szénbányászatban kezdődtek. 1947 novemberében a nagybankok, 1948. március 25-én pedig a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemek kerültek állami tulajdonba.

Zala megyében - a kisipari struktúra miatt - igazából csak az 1949. december végén végrehajtott, tíz dolgozónál többet alkalmazó vállalatok államosítása után történt érdemi változás a tulajdonosi szerkezetben. A dolgozók több helyen "kérték" munkahelyük állami tulajdonba vételét, amit - különösen ha ellenállást nem tapasztaltak - a tíz főnél kisebb üzemeknél is végrehajtottak. A gazdaság mezőgazdaságon kívüli részének államosítása, a - néhány alkalmazottat foglalkoztató, vagy önálló - kiskereskedőknek és kisiparosoknak az 1950-es évek elején szövetkezetekbe (ktsz) kényszerítésével ért véget.

Felhívjuk az elvtársak figyelmét, hogy a legutóbbi államosítási értekezleten megbeszélte szempontok továbbra is érvényesek, de külön szeretnénk aláhúzni a következőket: Biztosítani kell, hogy a vállalat zavartalanul folytassa üzemét. Biztosítani kell a vállalat pénzügyi egyensúlyát.

²⁰⁴ 1945-től Nagykanizsán, a Nemzeti Bizottság által kiadott lap, amelyben leginkább az MKP irányvonala tükröződött. Kiadása 1950-től Zalaegerszegen történt, ekkor már ez volt az egyetlen megyei napilap, és az MDP szigorú ellenőrzése alatt állt egészen 1956-ig. Ekkor a - forradalom idején - az Új Zala nevet vette fel, ezt követően pedig Zalai Hírlap néven született újjá.

Az elvtársak ellenőrizték, hogy a vállalatvezetők szigorúan őriztessék a vállalatot, hogy a volt tulajdonosok a vállalat területére ne menjenek, onnan semmiféle értéket ne vonjanak ki. Az elvtársak ne avatkozzanak be a vállalatvezető munkájába, ha azonban tudomásukra jut, hogy a vállalatvezető, vagy telepvezető nem hűen teljesíti feladatát, vagy nem képes feladatát ellátni, erre azonnal hívják fel a[z MDP] Megyebizottság[ának] figyelmét, aki a szükséges intézkedést megteszi.

Amennyiben a járásuk területén olyan vállalat, üzem van, amelyet az államosítási törvény alapján államosítani kellett volna és az valamilyen oknál fogva kimaradt, úgy azt az elvtársak jelentsék a Megyebizottságnak. Ügyeljenek arra, hogy sehol túlkapások ne történjenek, nehogy az a kisiparosság, kiskereskedők körében nyugtalanságot okozzon.

Közöljük a járásuk [városuk] területén államosított üzemek, vállalatok nevét, melyet ellenőrizzenek:

Balatonfelvidéki villamosművek r. t.	Zala-
egerszeg	
Erdélyi Jenő gépipari váll[alat].	Zalaegerszeg
Kaszaházi műmalom	Kasza-
háza	
Városi téglagyár Németh J. bérlete	Zalaegerszeg
Kamarás István téglagyár	Zalaegerszeg
Építésip[ari] term[elési] [és] ért[ékesítési] szövetkezet	Zala-
egerszeg	
Szalai-Dankovics épület-műbútor üz[em]	Zalaegerszeg

Forrás: ZML. MSZMP Arch. MDP Zalaegerszegi V. Biz. ir. 2. fcs. ip. o. 1. ő. e.

Irodalom: Bencze: Zala megye iparának története a felszabadulás után

223.

1950. június 23.

Kitelepítés a jugoszláv határsávból

Az MDP Megyei Bizottságának jelentése a Központi Vezetőséghez a kitelepítések menetéről és a lakosság ezzel kapcsolatos hangulatáról²⁰⁵ (részletek)

²⁰⁵ A jelentést készítő, természetesen az MDP érdekeit tartotta szem előtt, így a szövegen erősen érződik a kor frazeológiája, a tendenciózus beállítás és minősítés. Ezek szinte kivétel nélkül érvényesek az ötvenes évek - különösen annak első feléből származó - dokumentumai esetében.

A Rákosi-korszakban elkövetett törvénytelenések egyik gyakori formája volt a kitelepítés. A nyugati határsáv után - a Jugoszláviával megromlott viszony miatt - a déli határsávban élő "osztályellenséget" is elérte ez a sors. Az áttelepítések 1949-ben kezdődtek és 1952 nyaráig tartottak, sok tízezer embert érintve. A családokat általában az ország keleti területeire, az Alföldre szállították, egy részüket ottani falvakban, vagy az állami gazdaságok körüli barakkokban helyezték el. A legrosszabb sors azokra várt, akik a hortobágyi munkatáborokba, vagy Recsk-re kerültek.

A kitelepítettek társadalmi összetétele rendkívül vegyes volt. Kulákoknak bélyegzett középbirtokos parasztok, értelmiségiek, volt szocdemek, tisztviselők vagy a régi uralkodó osztály tagjai egyformán erre a sorsra jutottak. Helyzetükben csak 1953 után - Nagy Imre hatalomra kerülésével - állt be fokozatosan pozitív változás.

Megyénk területén június 23-án hajnalban kezdődött meg a megbízhatatlan egyének kitelepítése a határsáv területéről. Az eseményről a lakosság a községekben csak reggel szerzett tudomást, amikor a kitelepítendőket csomagolták és a rakodási helyükre indultak. A kitelepítendőket elindulásakor a községekben és az állomásokon helyenkint kisebb-nagyobb csoportok jöttek össze, akik mint nézők végignézték a kitelepülőket és utána a napi mezei munkára mentek. Az érintett községekben a M[egyei] B[izottság] és J[árási] B[izottság] irányításával megfelelő aktívák biztosításával a helyi Pártszervezetek a népnevelőket [agitátorok] még a reggeli órákban mozgósították, hogy a lakosságot kellően felvilágosítsák a történetekről. [...]

A kitelepítendő lakosság láttán a letenyei járásban Semjénháza községben Trojkó Risó semjénházai lakos körülfutott a faluban és mozgósította az asszonyokat, hogy ne engedjék elvinni a papot, amikor megtudták, hogy nem a papról van szó, megnyugodtak, de akkor is mondogatták, hogyha a papot viszik el, elébe fekszenek az autónak. A községekben mindenütt nyugalom van, legtöbb helyen a szokásos napi munkát végzik. Többségében a kitelepítendőket csak a rokonság és a szomszédok részéről sajnálgatják. [...]

Tótszentmárton községben, ahol egy kulákot kitelepítettek, aki [19]48-ig a Pártunknak tagja volt, egy ellenség[es] megszervezett csoport, mintegy 15 fő a község háza előtt megállva azt kiabálták, hogy nyilas uralom van és a régi kommunistákat vitetik el. Ennél is, mint minden más akciónál az ellenség igyekezett hangulatot kelteni, így pl. amikor a kitelepítendőket elmentek az utcán állók felé az egyik kulák azt mondta, "ma nekem, holnap neked".

Különösen veszélyes hangulat, amely helyenkint megnyilvánul ez a "jó kulák" fogalma, ahol azt mondják, hogy ez nem volt rossz ember. Ezt a reakciók igyekeznek széjjelvinni és ezáltal szánalmat kelteni a kitelepítettek iránt. Főleg a reggeli órákban, amíg a kitelepülők tudtak érintkezni a községbeliekkel, saját maguk igyekeztek megfélemlíteni a lakosságot. Letenyén pl. az egyik kulák azt mondta, "az vár ránk, mint 44-ben a zsidókra". A kitelepítendőket Csömödér községben nagyobb csoport nézte meg a vasútállomáson, majd a kintlévő karhatalom felszólítására széjjel oszlottak és munkahelyre mentek. A kitelepítendőkről megnyilvánult az ellenállás, a szökések formájában. Így pl. Murarátkáról, Ramo-csáról, Nemespátróról, Csömödérről szöktek meg a reggeli órákban kitelepítendő személyek, akik közül a rendőrség többet elfogott és a kitelepítést végrehajtották. [...]

Városi viszonylatban Nagykanizsán [a] piacon lehetett hallani hangokat, ahol a faluról bemenő asszonyok beszéltek suttogva a kitelepítést. Általában a jobboldali elemek körében nagy a meglepődöttség és így Szepetneken és Szentgyörgyvölgyön a kitelepítésre nem jelölt kulákok is azt mondták, hogy összepakolnak, mert nem tudják, hogy mikor kerül rájuk a sor. [...] N[agy] kanizsán az ügyvédi csoportokban különösen erős zűr-zavar észlelhető. A MAORT-üzemek tisztviselői, akik általában eléggé ingadozó elemek, ugyancsak tartózkodnak a véleménynyilvánítástól.

A szegény parasztság és így főleg a tszcs-k [termelőszövetkezeti-csoport] részéről a kitelepítést lelkesedéssel fogadták. Letenyén pl. azt mondják a tszcs tagok, hogy ezt kellett volna már régen csinálni. Nemesnépen és Szentgyörgyvölgyön az elvtársak és a pártonkívüli agrárproletárok szinte méltatlankodnak, amiatt, hogy nem az összes kulákot vitték el.

Az ellenség főügynöke, így a klerikális reakció, főleg a délutáni órákban kapcsolódott rá az akcióra, bár már Kerkafaluban a kora reggeli órákban a református pap elbúcsúztatott egy kulákot és így akarta a szomszédokat befolyása alá keríteni, azonban a délutáni órákban a katolikus papok részéről mozgolódás volt tapasztalható, míg ellenben a délelőtti órákban nem lehetett őket látni. Így pl. Páka községben a katolikus pap két apácával a déli órákban lejárt a házakat, s a lakosságot arra szólították fel, hogy álljanak ki nyíltan a kitelepítés ellen a kulákok mellett.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 57. f. MDP ZMB. ir. 2. fcs. áll. hat. o. 45. ő. e.

224.

1950. szeptember 29.

Az MDP törekvése az egyházak elszigetelésére
A Megyei Pártbizottság bírál egyes pártszervezeteket és személyeket
az egyházzal szembeni harcban tanúsított engedékenyséjük miatt (részlet)

A kommunisták 1948-ban a felekezeti iskolák államosításával mérték az első csapást az egyházra²⁰⁶. Ugyanezen év karácsonyán letartóztatták Mindszenty József hercegprímást, akit 1949. február 8-án életfogytiglani fegyházbüntetésre ítéltek. Már korábban, 1949 januárjában megkezdődtek az állam és a katolikus egyház közötti tárgyalások, amelynek végeredményeként a katolikus egyház nevében Grósz József kalocsai érsek 1950. augusztus 30-án aláírta a megegyezést. Ebben pontosan rögzítették az egyház mozgásterét, intézményeit, ami a szerzetesrendek feloszlásával tovább szűkült. 1951 májusában felállították az Állami Egyházügyi Hivatalt, amely teljeskörű ellenőrzést gyakorolt a kormányzat és az MDP részéről az egyház felett.

A párt helyi szervei folyamatosan figyelemmel kísérték a papok tevékenységét és erről időről-időre jelentést kellett készíteniük. Ezzel párhuzamosan az MDP tagjainak az egyházzal szemben tanúsított viselkedését is figyelemmel kísérte a pártvezetés és amennyiben ott hibát vélt felfedezni, soha nem feledkezett meg a kemény bírálatról.

Az állam és az egyház között létrejött megállapodás után még mindig zavar tapasztalható pártszervezeteinknél a klerikális reakció elleni harc kérdésében. Helytelenül egyes Pártszervezeteink úgy vélekednek, hogy a megállapodással²⁰⁷ megszűnt a klerikális reakció is. Ez elaltatja az ellenséggel szembeni éberséget, pedig a klerikális reakció minden eszközzel támad, ezt mutatja, hogy a megye sok községében a papok templomban tartják a hittanórát pl. Pusztamagyaródon, Muraszemenyén, Nován, Magyarszerdahelyen, vagy mint a nagybakónaki pap, lakására hívja a diákokat és ott tart hittanórát. Amíg a klérus különböző módon támad, a mi Pártszervezeteink nem irányítják a népnevelők figyelmét a klerikális reakció helyi konkrét leleplezésére, vagy a népnevelő munka védekező, nem támadó, nem elég gyors. Tudatosítani kell, hogy az egyezmény betartása a papokkal nem megye harc nélkül.

Tapasztalható egy olyan helytelen álláspont is, mint pl. Homokkomáromban, ahol a tanító elment ismét kántorizálni és a gyermekeket is elvitte misére, azzal a felkiáltással, hogy most már lehet, mert megvan a megegyezés. Vagy a becsehelyi párttitkár mind a 3 gyermekét hittanra járatta, vagy Nagyhorvátiban

²⁰⁶ Vö. 220. dok.

²⁰⁷ Az 1950. augusztus 30-án megkötött egyezményről van szó.

Réti Gyula nevezetű párttagunk, agitált a hittan pótbéiratásoknál, hogy menjenek hittanra jelentkezni. Egyes területeken maguk a papok is túlzott követelésekkel lépnek fel. Pl. a nagykanizsai Templom-téri iskolában felszólította a plébános a tanítót, hogy a gyermekeket sorba vezesse be a templomba. A tótszentmártoni pap az úttörőkből akart minisztráns brigádot szervezni. A megyében mindenütt kipredikálták, hogy nem kell jelentkezni, menjen mindenki hittanra.

Az egyházi reakció tehát nem tette le a fegyvert, ezért a feladat elsősorban párttagságunkkal megértetni, azután a kívülálló tömegekkel is, hogy van még klerikális reakció, akiket helyileg le kell leplezni, mint a megegyezés felrugóit, mint a béke ellenségeit.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 63. f. MDP Zalaegerszegi V. Biz. ir. 2. fcs. agit. o. 39. ó. e.

Irodalom: Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Bp., 1990.

225.

1950. október 17.

Termelőszövetkezetek alakítása

Jelentés a neszelei "Dicsőség Sztálinnak" termelőszövetkezetről tartott vizsgálatról²⁰⁸ (részletek)

1948-tól az MDP vezetősége - a mezőgazdaság szocialista átszervezése címén - megkezdte a kollektivizálást, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek erőltetett szervezését. Különböző típusú szövetkezetek (hitel, fogyasztási és értékesítési, tej stb.) már a megelőző évtizedekben is léteztek a magyar mezőgazdaságban, amelyekbe természetesen az önkéntesség és a várható kölcsönös előnyök alapján léptek be a parasztok. A szocializmus talaján létrejövő, előbbi elveket sutba vágó termelőszövetkezeti-csoportok (tszcs) egészen más "racionális" követek. A közös gazdaságok erőltetett alakításával együtt járó nehézségeket fokozták a megfelelő előkészítés (gépek, szakemberek stb.) hiányából fakadó gondok is. Így a magyar mezőgazdaság mélyen képességei alatt termelt és nem tudta kielégíteni a szükségleteket. Ez súlyos életszínvonal-csökkenést eredményezett, ami aztán később 1952-53 fordulóján hozzájárult a politikai-gazdasági válság kialakulásához.

Zala megyében 1949 szeptember végén már 32 termelőszövetkezet működött, a tsz-ek többségét 1950-51-ben alakították. Ezek viszonylag kis területen gazdálkodtak - egy-egy faluban olykor több is - részben a természeti adottságok, illetve a szervezeti hiányosságok miatt, meglehetősen alacsony hatékonysággal.

A Zalaegerszeg melletti Nekeresden 1949. október 27-én, Neszelén pedig 29-én alakult tsz, amelyek 1950. augusztus 20-án egyesültek, felvéve a "Dicsőség Sztálinnak" nevet.

A termelőszövetkezeti csoport 1 év alatt szép fejlődést ért el, úgy a tagok számában, mint a termelésben. Most a tagok száma 119, és a megművelt földterület nagysága 696 hold föld. A vizsgálat napján [1950. október 16-17.] az állatállomány a következő: 24 fejőstehén, 3 üsző, 10 db szopósbotjú, 11 db ló, 2 hízó sertés /saját/, 12 liba, 12 baromfi.

Gazdasági eszközök: 5 lovasszekér, 3 eke, 3 borona, 3 henger, 1 vetőgép, 1 kézivetőgép, 1 lókapu, 1 szelelőrosta, 5 pár lószerszám.

3./ A termelőszövetkezet egyéves fejlődési adatai [...] a politikai fejlődéssel párhuzamosan haladtak. A megalakuláskor a csoport tagjaiból mindössze 3-an

²⁰⁸ A vizsgálatot az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Zala megyei kirendeltségének revizora végezte.

voltak a Magyar Dolgozók Pártjának tagjai, most 25 párttag van és 9 tagjelölt. Megyeszékhelyen fekvő termelőszövetkezet lévén maga a Megyei Tanács is behatóan foglalkozik a tsz fejlődésének ügyével.

A politikailag fejlettebb tagokat pártiskolára utalták és így az elnök kéthetes, a felügyelőbizottság vezetője 1 hónapos párttanfolyamon volt, a pénztáros 6 hetes brigádvezetői tanfolyamon, a könyvelő 11 hetes könyvelési tanfolyamon vett részt. Politikai és szakmai kiképzésük állandóan tart és a Megyebizottság most választja ki az arra alkalmas tagokat a politikai továbbképzésre.

A termelőszövetkezet politikai fejlettségére jellemző az, hogy más termelőszövetkezetekkel állandóan munkaversenyben áll, és úgy a terménybegyűjtés lendülete, mint a szántási munkálatok elő[re]haladottsága biztosítja a megfelelő és nemcsak kampányszerű munkálkodást. Megvizsgáltam a jövő feladatai szempontjából is a termelőszövetkezetet és véleményem az, hogy úgy a politikai, mint a szakmai képzést fokozott mértékben kell eszközölni náluk, hogy a nagyüzemi gazdálkodás szakmai és politikai követelményeinek mindenben meg tudjanak felelni. Véleményem szerint mielőbb szükség van egy szakképzett agronómusra, megfelelő könyvelőre és egy elméleti politikai előadóra. [...]

6./ A termelőszövetkezet könyvelése alapján véve megfelelő. [...] A könyvelést egy fiatal kartársnő végzi (16 éves), aki még megfelelő szaktudással nem rendelkezik, a hét elemi iskola után csak 11 hetes tanfolyamon vett részt. A vizsgálat alatt a könyvelési nehézségekben segítségére voltam, de féltő, hogy az egyre szaporodó munkáknak nem fog tudni eleget tenni.

10./ A termelőszövetkezet jövedelmezősége két szempontból vizsgálva is megfelelő. Egyfelől magát a szövetkezetet nézve, másfelől a szövetkezet jövedelmezőségének a tagok számára munkaegységekben jelentkező eredményeit nézve. [...]

Akkor, amikor ezeket a szép fejlődéseket minden vonalon meg kell állapítanom, vizsgálati szempontból meg kell említenem, éppen a jövő fejlődése szempontjából az általam észlelt hibákat. Véleményem szerint igen gyorsan fejlődött fel a tszcs és az új tagok között nincsen elég vezetőképes ember. A mostani elnök jóindulatú, mozgalmilag és szakmailag is megállja a helyét, de egyedül a feladatok elvégzésére kevés. Egyébként sem nagyvonalú ember, és így a részletkérdésekben sokszor elvész a tevékenysége. A Megyei Tanács [...] Mezőgazdasági Osztályának minél hamarabb egy szakképzett agronómust kell odaküldenie, és a tagok sorában a politikai továbbképzést fel kell karolni.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 63. f., MDP Zalaegerszegi V. Biz. ir. 2. fcs., mg. o. 2. ő. e. (Közölve: Gyimesi: Zalaegerszeg. 237. dok.)

Irodalom: Kapiller Imre: *Adatok a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom zalai történetéhez 1949-1953.* In: MSZMP Évkönyv 1984. 167-193. o.; Villányi Antal: *A termelőszövetkezeti mozgalom kialakulásának kezdetei Zala megyében 1949 közepéig.* In: PSZF Évkönyve II. 419-448. o.; Uő.: *A termelőszövetkezeti mozgalom alakulása Zala megyében 1949 második felétől.* In: PSZF Közleményei III. 389-423. o.

226.

1951. december 20.

Zalaegerszeg iparosítása

A Zala című napilap tudósítása a ruhagyár átadásáról²⁰⁹ (részletek)

Magyarországon 1950. január elsején kezdetét vette az első ötéves terv. Az országosan tervezett - ekkor még csak - 51 milliárd forintos összegnek 2,4 %-a, tehát 1 milliárd 240 millió forint jutott Zala megyére. A beruházások elsősorban a megye két városát érintették, felszámolandó a városi munkanélküliséget. Zalaegerszeg fejlesztését munkaerőigényes, kis anyagmozgatást kívánó ipari ágazatok telepítésével akarták elérni, mivel a város ipartelepítési adottságai nem voltak kielégítőek. Így került fel a könnyűipari nagyberuházások listájára a zalaegerszegi ruhagyár. Az új üzem alapkövét 1950. szeptember 28-án rakták le, 1951. december 18-án pedig Kiss Árpád könnyűipari miniszter jelenlétében felavatták - a kor szokásos külsőségei között - az új ruhagyárat.

A Ruhagyár avatási ünnepélyén Kiss Árpád elvtárs könnyűipari miniszter ünnepi beszéde után egymás után hangzottak el a felszólalások a Tervhivatal, a Ruházati Főosztály, a Textil- és a Ruházati Ipari Dolgozók Szakszervezete, a Megyei- és a Városi Pártbizottság, valamint a vállalat vezetősége részéről.

- A vállalat örömmel vette tudomásul - mondotta Porterla elvtárs, aki a beruházási vállalat részéről szólalt fel -, hogy Rákosi elvtárs körzetében²¹⁰ hajthatja végre ezt a nagyszabású, gyönyörű építkezést.

Aztán beszélt a nehézségekről, amelyek gyakran hátráltatták az építkezést, de amelyeket minden esetben sikerült leküzdeniök. - A határidőre 96 százalékban készületi állapotba hoztuk a gyárat. - folytatta - A munka megindulhatott, sőt az indulás óta a gyár dolgozói már nagyon szép eredményeket is értek el.

A Könnyűipari Minisztérium Ruházati Főosztálya részéről Rostás István elvtárs szólalt fel. Miközben Porterla elvtárstól átvette a gyár átvételi jegyzőkönyvét, ezeket mondta:

²⁰⁹ Vö. Gyimesi: Zalaegerszeg. 243. dok.

²¹⁰ Rákosi Mátyást 1949-ben is a zalai körzetben választották parlamenti képviselővé.

- Az építkezés közel 20 millió forintba került. Ezt a hatalmas áldozatot azzal kell meghálálnunk pártunknak, kormányzatunknak, dolgozó népünknek, hogy a minőség állandó javítása mellett napról-napra növelnünk kell a mennyiségi termelést is. [...]

- Az eredmények azt mutatják - mondotta -, hogy a gyár igazgatója rövidesen új sztahanovistákat terjeszthet fel.

Köves Ernő elvtárs átveszi a gyárat. Ünnepeyes ez a pillanat. Dicsőség, de egyben hatalmas feladat is egy ilyen gyárat vezetni - jól vezetni, ahol a következő év első felében a munkások száma már jóval túlhaladja az ezret. [...]

A Megyei Pártbizottság részéről Németh Károly elvtárs szólalt fel.

- Amikor át vesszük a gyárat, szeretettel fordulunk Rákosi elvtárs felé, aki már 1950-ben megígérte, hogy Zalaegerszeg egy olyan gyárat kap, amely az ötéves terv egyik büszkesége lesz.

Abban az időben Mindszenty gyászvitézei úton-útfélen azt hangoztatták, hogy Rákosi elvtárs ígérete csak ígéret marad, s a gyárat sohasem fogja megkapni Zalaegerszeg.

A mai gyáratvételi ünnepély azt bizonyítja, hogy a párt, Rákosi elvtárs ígérete sziklaszilárd.

Forrás: Zala, 1951. december 20. 1. o.

Irodalom: Bencze: Zala megye iparának története a felszabadulás után

227.

1953. március 6.

Közellátási zavarok

Az ÁVH jelentése a megyében tapasztalt élelmiszerellátási nehézségekről és annak vélt okairól (részletek)

A tervgazdálkodás fogyatékoságai és a gazdaságpolitika hibái révén már 1950 második felében jelentős áruhiány keletkezett. Ez a szabadpiacon jelentős áremelkedéshez vezetett. Mivel a vezetésnek az árualap bővítésére nem volt módja, ehelyett a jegyrendszer részleges visszaállításával kívánta a gondokat orvosolni. 1951 januárjában elsőként a cukor-, majd a liszt-, februárban pedig a szappanellátást és a zsiradékadagot szabályozták jeggyel. Ezt követte márciusban a hús-, áprilisban pedig a kenyérbékeidőbeni - sorbanállás feszültséget okozott a lakosság körében. 1951 decemberében és 1952 elején ugyan eltörölték a jegyrendszert, de megszabták, hogy mennyi élelmiszert lehet tartani az otthoni kamrákban. (Az "élelmiszer-

halmozók" könnyen az ÁVH kezeibe kerülhettek.) Összességében 1950 és 1953 között a fogyasztási árindex 69 %-os növekedésével szemben a reálbérindex 20 %-os csökkenést mutatott.

Ezen túlmenően 1952-53 fordulóján, a nagy "padlássöprés" idején - amikor rossz volt a termés, viszont nőtt a beszolgáltatás mennyisége - az élelemtermelő parasztság kétharmadának, mintegy 800 ezer családnak nem maradt kenyere, vetőmagja, amire a magyar történelem során még nem volt példa. Emiatt 1953 elején fokozódtak a közellátási nehézségek, ami a társadalmi és politikai feszültség növekedését, a változtatások elkerülhetetlenségét eredményezte.

A közellátás területén mutatkozó zavarok főleg Zalaegerszeg és Nagykanizsa városokban mutatkoztak meg nagyobb méretekben. Ez mellett kisebb mértékben Lovászi és Bázakerettye községekben is tapasztalható volt, ahol a MASZOLAJ Kőolajtermelő Vállalatok központjai helyezkednek el.

A hiányosságok elsősorban is kenyér és lisztből voltak, valamint az elmúlt év október és november hónapjaiban kisebb mértékben zsírból is tapasztalható volt hiány. De ez a későbbiek folyamán nem mutatkozott meg. Ettől függetlenül a megye egyes községeiben az ellenséges propaganda következtében petróleum, só és cukorból történtek felvásárlások, melynek következtében, egész rövid ideig mutatkoztak hiányok. Ezek nagyon rövid ideig tartottak és elvontak voltak.

A közellátási zavarok és nem kis mértékben az ellenséges rémhírek következtében több helyen történtek csoportosulások. Ez főleg Nagykanizsa város területén volt nagyobb mértékben, ahol kezdeti időben 200-300 főnyi tömeg is összegyűlt.

A csoportosulásokat nagy mértékben előidézte az is, hogy pl. Nagykanizsán egy-két üzletben mérték a kenyeret és oda összpontosult a város lakossága. Nem sokkal kisebb méretűek voltak a csoportosulások Zalaegerszeg város területén is. Az olajbányászati üzemek területén Bázakerettye és Lovásziban, kisebb méretűek voltak és ezek főleg a műszakok befejezésekor mutatkoztak meg, amikor az üzemi dolgozók egyidőben akarták megvásárolni a kenyerüket. [...]

A közellátási zavarok egyik fő oka az volt, hogy a faluról bejövő paraszti dolgozók, nem utolsósorban a kulákság és egyéb ellenséges elemek felvásárolták a kenyeret, így az üzemi dolgozók műszakjuk befejezése után nem tudták beszerezni kenyérszükségletüket. Ennek érdekében a Megyei Pártbizottság részéről intézkedés történt olyan formában, hogy a kereskedelmi szövetek a kenyér kiosztást az esti órákban végezzék, amikor már elmennek a falu felé a közlekedési eszközök. (vonat, autóbusz) [...]

A felvásárlást csökkentette az is, hogy a leleplezett személyeket és azok büntetését a sajtó (helyi) rendszeresen hozta és a városokban, valamint a községekben is hangos híradókon keresztül állandóan közölve lett.

A másik fő hiba az volt, hogy a kereskedelmi szervek nem figyeltek fel időben a felvásárlásra, s azt nem jelentették, hogy már kezdetben megfelelő intézkedéseket lehetett volna bevezetni. Sőt a későbbiek folyamán, amikor már kezdett fokozódni a felvásárlás, a megyei tanács kereskedelmi osztálya úgy akarta ezt levezetni, hogy fokozta az ellátást, s így nem lett betartva az ütemterv s ezért december első felében komoly nehézségek voltak, mivel erre az időre járó kenyérlisztet már november hónapban felhasználták.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 57. f. MDP ZMB. ir. 1. fcs. 79. ő. e.

228.

1953. augusztus 22.

Az MDP Zala Megyei Bizottságának ülése Részletek az ott elhangzott beszámolóiból

Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála sajátos hatalmi átrendeződést indított el a kommunista országok vezetésében.

A magyar vezetők részleges cseréjére a - teljesen titkos - 1953. június 13-16-i moszkvai tanácskozáson került sor, ahol megszabták a követendő új irányvonalat. Ennek folyományaként került sor június 27-28-án Budapesten az MDP Központi Vezetőségének ülésére, ahol szokatlanul nyílt és éles bírálatok hangzottak el Rákosi Máttyás és mások ellen. Határozatot hoztak az elkövetett hibák kijavításáról, de az ülésen elhangzottakból semmi sem kerülhetett nyilvánosságra, a személyi változások tényén kívül.

A Központi Vezetőség eme vitájának megfelelően koreografálták az elkövetkezendő hónapokban, a helyi pártvezetőségek hasonló szellemű értekezleteit is.

Zala megyében a "júniusi szellemben" augusztus 22-én tárgyalt először a megyei pártbizottság, ahol feltárták a vezetés által elkövetett hibákat. Ezek jövőbeni kiküszöböléséről határozatot hoztak, amelyekhez részletes intézkedési tervet is mellékeltek.

Ennek ellenére az ülést követően a megyei pártapparátus lényegében változatlan struktúrában és személyi összetételben, tartalmi szemléletváltás nélkül folytatta tevékenységét.

Pártunk központi vezetősége 1953. június 27-28-i teljes ülésén megvitatta pártunk és népi demokráciánk helyzetét, a párt gazdaságpolitikai irányvonalában elkövetett hibákat, s határozatot hozott ennek kijavítására. [...] pártunkban, központi szerveinkben éppúgy, mint a M[egyei] B[izottság] munkájában nem érvényesült a kollektív vezetés elve. A testületi vezetést kisebb csoportok, vagy inkább személyek vezetésével helyettesítettük. [...] Különösen az Államvédelmi Hatóság irányításával kapcsolatban mutatkozott meg az egyszemélyi vezetés helytelen módszere. Ezekben a kérdésekben évekig a megyei titkár elvtárs és az ÁVH vezetője egymagában döntött. [...] Ez a módszer, az egyszemélyi vezetés káros módszere vezetett a személyi kultuszhoz. [...] Sokszor előfordult, hogy a M[egyei] B[izottság] egy-egy tagja visszaverte a bírálatot, ledorongolta azokat, akik őt bírálták. [...] Az egyik legsúlyosabb elvi hibánk éppen az volt, hogy az alulról jövő bírálat elfojtásával a tömegek javaslatainak bürokratikus kezelésével felidéztük a tömegektől való elszakadás veszélyét. [...]

A tömegek igazi problémáinak a hiányos ismerete végül is odavezetett, hogy elnéztük, sőt nem egyszer mi magunk adtunk olyan utasításokat, amelyek sértették a törvényességet, a dolgozók igazságérzetét, mint pl. a tavalyi begyűjtés során, a termelő csoportok szervezésében. Jellemző erre, hogy ebben az évben hat hónap alatt 3.784 dolgozó parasztot büntettek meg tanácsaink [és] 2.773 dolgozó került bíróság elé. [...] A M[egyei] B[izottsági] üléseken elvi viták ritkán voltak. Inkább valamiféle termelési értekezlethez hasonlítottak, ahol konkrét gazdasági, szervezeti intézkedéseken túl másról alig volt szó. [...] A pártoktatás éveken keresztül el volt hanyagolva a megyében. [...] A Megyei Tanács mellett gyakran beavatkoztunk a bíróság, a rendőrség, ügyészség munkájába is. Némegyszer előfordult, hogy a Megyei Bizottságon határoztuk meg, hogy kit tartóztassanak le vagy ítéljenek el. [...] A megye termelészövetkezeti mozgalmának fejlődése, különösen a megszilárdítás tekintetében elmaradt a megye általános gazdasági és politikai fejlődésétől, [a] t[ermelő]sz[övetkezeti]-cs[oport] tagok jövedelme nagyon sok esetben alacsonyabb volt, mint az egyénileg dolgozó parasztoké, elégedetlenség kapott lábra tszcs-inkben. [...]

Most, a mai választmányi ülésen az az elvtársak feladata, hogy bírálatukkal személyre való tekintet nélkül tárják fel azokat a hiányosságokat is, amelyeket talán nem vettünk észre, vagy nem megfelelő élességgel mutattunk meg beszámolóinkban és a vita alapján, [...] alapvető változást hozzanak megyénk egész pártéletében, kiküszöböljék meglévő súlyos hibáinkat, helyreállítsák a megye pártszervezeteinek meglassult kapcsolatát megyénk dolgozó népével.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 57.f. MDP ZMB. ir. 1. fcs. 5. ő. e.

229.

1956. június 17.

Látogatás a Nagykanizsai Sörgyárban

A Zala című lap beszámolója az átadás előtt álló üzembről (részletek)

A Nagykanizsai Sörgyárat 1892-ben alapították Gelsei Guttman Vilmos javaslatára. Akkoriban a filoxéria pusztítása²¹¹, valamint az a tény, hogy a Dunántúlon nagyobb sörgyár még nem volt, megfelelő jövedelmezőséggel kecsegtette a beruházókat. Ez az elképzelésük azonban nem valósult meg maradéktalanul. Az első világháború után kétszer is szünetelt a termelés. Az 1929-es gazdasági válság okozta leállás után csak a második világháború alatt indították be újra a gyárat, amely a háború végén súlyos károkat szenvedett. Rekonstrukcióját a Minisztertanács csak 1954. őszén rendelte el, az építkezés pedig 1955-ben kezdődött. A gyárat 1956. június 30-án adták át.

Az alább közölt dokumentumot érdemes összehasonlítani a Zalaegerszegi Ruhagyár átadásáról, 1951-ben készült riporttal, és megfigyelni a hangsúlyeltolódásokat, amelyek tükrözik a némileg megváltozott politikai légkört.

A gyárat magát a kapuban még semmi sem jelzi. Felirat, cégtábla nincs, s a portás sem annyira [a] bemenőket, mint inkább a távozókat kutatja vizsla szemmel. Minden talpást és kerékpárost egy drótkerítés terel a gyalogjáróra, a portás szemei elé, aki nem is röstelli alaposan megvizsgálni a távozókat. [...]

- Az építkezés kiterjedt területén nagy arányokat öltött a lopás, s bár szégyen, de el kellett rendelnünk a személyi motozást. Hasonló célt szolgált a két méter magas téglabástya is, amellyel körül kellett keríteni az egész gyártelepet - így magyarázza a feltűnőt Gömöri János elvtárs, az igazgató.

22 vállalat dolgozott itt kisebb-nagyobb részlegekkel, valamennyien messzi vidékről küldve embereit. Működő pártszervezet, politikai munka nélkül a széttagolt építkezés olyan zavarost eredményezett, amelyben bőséges zsákmánnyal halászhatnak a lelkiismeretlenek. Könnyű pénzszerzés távol a családtól, alkalom volt, mely megingathatta a gyenge jellemeket. A bástya előtt még téglát is vittek hátizsákszám, de a faanyag, a kis villanymotorok kelendőbbek voltak ... Ma már csak a sör kelendő, amelyből minden dolgozó naponta járandóságban kap egy üveggel a Kőbányai Sörfőzde termékéből. [...]

²¹¹ Lásd: 116. dok.

A gyár homlokzati részén lehet bejutni a gépházba, ahol egy sereg szivattyú, villanymotor dolgozik az embermagasságig fehér csempével burkolt terem laboratóriumi tisztaságú környezetében. [...]

Szép volt a gyár eddig is rengeteg fénylő csempéjével, a látogató igazán akkor ámul el, amikor egy szűk folyosó kopottfalú, kopottlépcsős labirintusából az ászok, a csörgedező hűtő, az erjesztőtér birodalmába jut. [...] A villanylámpák fénye megtízszereződik a falak tetőig futó fényes csempeburkolatán. Katonás rendben sorakoznak egymás mellett az ászokhordók szájai eltakarva egy-egy 300-350 hektoliteres ászokedényt. Az erjesztőtér óriási termében higanygőzlámpák vetítik fényüket a fekete masszával bevont 350-650 hektoliteres kádakba, s itt már a fénynek keveset tud segíteni a természetesen itt is mennyezetig futó csempeburkolat.

Most még néhány lépcső felfelé, s elérkeztünk a sörgyár legmagasabb pontjához: a vastagon szigetelt tető alatt szélesen terpeszkedő hűtőbárkákhoz. Két, egyenként 160 hektoliteres tepsi ez, amelyet vaslemezből, a magyar söripar történetében először nem szegecseléssel, hanem hegesztéssel készítettek el a Kőolajipari Gépgyár dolgozói. [...]

Ilyen tehát most néhány nappal a megindulás előtt a 80-90 millió forintos beruházással épülő Nagykanizsai Sörgyár megindításra készen álló első részlege. Most még az első próbák kínlődása folyik. Itt-ott egy-egy vezeték megreped, egy-egy szivattyútengely görbe, nem működik egy-egy villanymotor. Az új gyárak - sajnos - szokásos betegségei ezek. De a ráncok már kisimulnak Gömöri János igazgató homlokáról. A hibákat gyorsan javítják, a régi árbóckapcsoló gond is elintéződött a Szabad Nép cikke nyomán.

- Csütörtökön már csinálók egy barnafőzést - mondja az igazgató ...

S a jövő hónap derekán már megjelenik Nagykanizsa, Zalaegerszeg, a Balaton-vidék, Veszprém, Pápa vendéglőiben a sör, amelynek ovális, belapított oldalú címkéjén ez lesz a felirat: Balatoni világos, Nagykanizsai Sör ...

Forrás: Zala, 1956. június 17. 6. o.

Irodalom: Barbarits: Nagykanizsa.; Bodnár - Petike: A felszabadult Nagykanizsa 25 éve.; Bencze: Zala megye iparának története a felszabadulás után

230.

1956. július 30.

**Hangulatjelentés Rákosi Mátyás leváltása után
Részletek a Megyei Rendőrkapitányság vezetőjének
a lakosság hangulatáról készült beszámolójából**

Hruscsov hatalomra kerülése után a Szovjetunió fokozatosan rendezni akarta viszonyát Jugoszláviával és erre felszólította a többi kelet-európai államot is. A jugoszláv-magyar közeledést azonban gátolta Rákosi személye, aki annak idején a Rajk-ügy kapcsán a legélesebb konfrontációba keveredett Titóval. Mivel a szovjet vezető számára mindennél fontosabb volt Titó jóindulatának elnyerése, ezért Moszkvában Rákosi menesztése mellett döntöttek, amit az MDP Központi Vezetőségének 1956. július 18-21-i ülésén részt vevő Mikojan, szovjet küldött jelentett be.

A sajtóban kiadott hivatalos közlemények szerint Rákosi, saját maga kérte felmentését megromlott egészségi állapotára hivatkozva. A hírekben arról sem volt szó, hogy a Szovjetunióba utazott. A semmitmondó és a valós összefüggéseket fel nem táró sajtóhírek ellenére - a közölt hangulatjelentés tanúsága szerint - az emberek helyesen sejtették az igazi okokat és körülményeket.

A tárgyidőszak [július 15-30] alatt fokozatosan kevesebb mértékben foglalkoztak a poznani eseményekkel²¹². Szűkebb körben kevesebbet beszéltek róla. A K[özponti] V[ezetőség] július 18-21[-i] ülése és azon hozott határozatok sokkal élénkebben foglalkoztatják a lakosságot és Rákosi elvtárs felmentésével kapcsolatosan különböző megnyilvánulások voltak tapasztalhatók, valamint igen változatos hírek foglalkoztatták a közvéleményt.

A KV. határozatá[nak] ismertetése után a párttagság jelentős része egyetértett a visszahívással. Egyes helyeken észleltük, hogy pillanatnyilag nem értették meg a határozat fontosságát, de a későbbiek során a határozattal egyetértettek.

Nagykanizsán és a nagykanizsai járásban általában helyesléssel fogadták a visszahívást. De sokan beszéltek arról, hogy Rákosi elvtársnak le kellett mondania, Titó elvtárs "nyomására". A személyi kultusz terén elkövetett hibák miatt indokoltnak tartják a visszahívást. Az adókövetést, valamint a beszolgáltatást teljes mértékben Rákosi elvtársra hárítják és az egész megyére kiterjedően lehetett tapasztalni olyan véleményeket, hogy mindezért ő a felelős. A következőkben tehát Gerő elvtárs irányítása alatt csökkenni fog az adó és beszolgáltatási kötelezettség.

A visszahívás közzé való tétele után rövid idő múlva már bőven beszéltek arról, hogy Rákosi elvtárs nem a betegségéből kifolyólag kérte felmentését, hanem mint fentebb is már említettem Jugoszlávia "nyomására". Észleltünk olyan megnyilvánulásokat is, amelyek arra utaltak, hogy Rákosi elvtárs nem tartózkodik

²¹² 1956. június 28-án a Lengyelországi Poznań városában munkások vezetésével felkelés robbant ki a fennálló sztálinista diktatúra ellen, de azt egy nap alatt leverték.

Magyarországon. Több személy részéről a párttagok felé gúnyos megjegyzéseket lehetett tapasztalni. Dénes Pál 8 holdas, egyéni gazda, szentgyörgyvölgyi lakos Balogh Kálmán [a] községi tanács hivatalsegédje után kiabált, rendeletismertetés alkalmával, hogy "apátoknak le kellett mondani, most már nem henceghettek, ezentúl nem lesz sok szavatok, mert olyan kemény vezetőök nem fog lenni, bárkit is választatok." A zalaszentgróti állami gazdaság irodájában egészen komoly gúnyos kijelentések hangzottak el. Rákosi elvtársat hasonlították Árpád vezérhez és Horthy kormányzóhoz.

Falvakban a parasztság között terjedt el olyan hír is, hogy kevesebb lesz az adó és a beszolgáltatás. Kezdetben örömeiket fejezték ki és úgy nyilatkoztak, hogy az adózás és beszolgáltatás magasságáért Rákosi elvtárs a felelős, mindezt ő eszközölte.

Gerő elvtársnak a mezőgazdasági termelészövetkezetre vonatkozó beszédét sok helyen helytelenül értelmezik. Gerő elvtárs hangsúlyozta az önkéntesség elvét és ebbe sokan belekapaszkodnak és próbálják a termelészövetkezet egységét lazítani. Beszélnek arról, hogy fel lehet oszlatni a tsz-eket. Ilyen hangokat tapasztaltunk a pókaszepetki "Aranykalász", valamint a "Szabad Nép" tsz-ben, a zalaszentlőrinci "Dózsa népe" tsz-ben. [...]

A békekölcson jegyzésének megszüntetését szintén Rákosi elvtárs visszahívásának tulajdonítják. Egyes helyeken a kulákság reményeket fűz Nagy Imréhez. [...]

A lenti járás területén észleltük, hogy a kulákság a párttagsági könyveket piros könyvnek nevezte és azt mondták, hogy ez már nem sokat számít, a következő időkből mind komolyabb változások fognak beállni Magyarországon is.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 57. f. MDP ZMB. ir. 1. fcs. 82. ő. e.

231.

1956. október 26.

**Tömegtüntetések a zalai városokban
A Zala című lap tudósítása a forradalom nagykanizsai
és zalaegerszegi eseményeiről**

Az MDP Zala Megyei Bizottsága által irányított egyetlen zalai napilapban október 24-én egy jóindulatúan semleges cikk jelent meg az első oldalon, a budapesti egyetemisták felvonulásáról. Ugyanaznap - már a tüntetések következményeinek ismeretében - rendkívüli kiadásban számoltak be a Budapesten "fosztogató, ellenforradalmi fasiszta bandák" cselekedeteiről, amelyet a központi és a lap hasábjain a helyi szervek egyaránt élesen elítéltek. Október 25-én szintén két kiadás látott napvilágot, melyek közül a másodikat már nemzetiszínű keretbe foglalták, de még ellenforradalomnak minősítették a fővárosi eseményeket. Másnap a gyors történések miatt úgyszintén sor került egy rendkívüli szám kinyomtatására, nemzeti színekkel a sarkában, amelyben ellenforradalomról már szó sem volt, sőt az újság az utcára vonuló emberekhez érezhető rokonszenvvel fordult.

Legfrissebb jelentés Kanizsáról

Csütörtökön [1956. október 25.] késő estig tartó tüntetés után pénteken reggel a gimnázium diákjai nyitották meg Nagykanizsa város dolgozóinak tüntető felvonulását. A diákokhoz csatlakoztak a MÁV, a posta, a MÁVAUT dolgozói, majd a gépgyáriak, akikkel együtt a Petőfi-szoborhoz vonultak, ahol előadták követeléseiket. Altai József MÁV dolgozó elszavalta a Talpra magyar-t. A rögtönzött nagyszabású ünnepséget a Himnusz és a Szózat eléneklése zárta be. A többbezzres, beláthatatlan nagyságú tömeg azután a Dózsa György laktanya elé vonult és követelte, hogy a néphadsereg alakulatai csatlakozzanak [a] tüntetőkhöz. A készenlében lévő honvédségi alakulatok közül Öveges József katonai parancsnok, a katonai zenekar és egy szakasz honvéd csatlakozását engedélyezte. A tömeg óriási lelkesedéssel fogadta a körükbe lépő harcosokat és Kossuth-nótát énekelve vonultak vissza a városba.

A hatalmas tömeg követelte a szovjet csapatok azonnali kivonását, éltette a budapesti ifjúságot, amnesztiát követelt a budapesti harcokban résztvevő fiataloknak. A tömeg gyűlöletét fejezte ki a régi pártvezetés ellen és követelte Rákosi és Gerő felelősségre vonását. Visszafelé jövet a tömeg ugyancsak a 48-as szobornál gyűlt össze, majd a katonazenekar hangjaival ismét elénekelte a Himnuszt.

Délután 2 óra körül a város visszanyerte szokásos képét, bár egyre-másra vonultak még fiatalokkal megrakott teherautók, amelyeken piros-fehér-zöld zászlót lenget[ett] a szél.

Nemzetiszínű zászlók alatt a zalaegerszegi dolgozók, ifjúság

Ki tudja hányszor és hányszor zúgott végig a felbecsülhetetlenül nagyra nőtt tömeg ajkán a Kossuth-nóta, Kossuth üzenete. Ezer és ezer szabad torokból tört fel diadalmas erővel ezen a ködös, borús, de mégis mámorító délelőttön [1956. október 26.] a dal:

... Éljen a magyar szabadság, éljen a haza ...

De nem is az a fontos, hogy hányszor énekelték végig a lelkes éljenzésektől kiszáradt torokkal a dalt. A megkapó, a mámorító az volt, hogy együtt voltak ebben a felvonulásban a néppel a megye vezetői is. Vezetők és vezetettek együtt vonultak a szent szabadság lázában és a megye vezetői a délelőtt folyamán több ízben is kinyilatkoztatták, hogy élére állnak a helyes követelések kivívásáért indított munkának.

A tömegeknek és vezetőknek ez az összeforrottsága a bizonyítéka annak, hogy a dolgozó nép követeléseit rövidesen - a rendnek és nyugalomnak az egész országban való helyreállítása után - valóra is válnak.

A délelőtti szakadó esőben is percről percre nőtt a tömeg.

A Közgazdasági Technikum előtt ruhagyári, vas- és építőipari, élelmiszeripari munkások, a kisipari szövetkezetek, hivatalok dolgozói, az utca járókelői csatlakoztak a követeléshez: Jöjjön az ifjúság velünk ! Éljen a magyar ifjúság ! Aki magyar tartson velünk, Gerő többé nem kell nekünk ! - zengnek a hevenyészve, gyorsan költött, de őszinte, szívből jövő, a magyar jövőbe vetett hit jelszavai.

A menet a diákokkal együtt továbbindult. Szemüket törölgető asszonyok, megghatódott férfiak ajkán csendült fel a Kossuth-nóta. Öröm, boldogság, felszabadultság minden tekintetben. Lelkesedés a szavakban. Erőt, óriási erőt sugárzott a tömeg.

A megyei tanács székháza elé érve, egyöntetűen hangzott a követelés: Jöjjenek a tanács dolgozói velünk ! Tartsanak együtt a néppel ! A nép van itt értetek ! Csatlakozzatok hozzánk ! - s amíg a megyei tanács dolgozói kivonultak, három jelen-lévő harcos sapkájáról leemelték a vörös csillagot, s helyette nemzetiszínű szalagot tűztek fel: Éljen a magyar hadsereg ! Éljen a független magyar hadsereg ! - tombolt, éljenzett a tömeg. Továbbindultak. A megyei tanács vezetőivel, dolgozóival, végeláthatatlan sorokban, kokárdákkal, nemzetiszínű zászlók, Kossuth-, Petőfi-képek, a Kossuth-címer árnyékában hömpölygött a nép.

A megyeszékhely ifjúságának követeléseit és állásfoglalását ismétli a vasútállomás mikrofonja. A tömeg helyesel, hullámzik, zúg, morajlik.

S közben csattognak a kalapácsok, pengnek a feszítővasak, omlanak a nemzeti béklyó egyik jelképeinek, az úgynevezett szabadság-szobornak a törmelékei²¹³. Szaporán cserélődnek a szerszámok. S az erős, fiatal munkáskezek nyomán gyorsan rommá kopnak e hamis eszmék szolgálatában álló építmény alapjai. Lángolnak a szívek, élednek az igaz, őszinte nemzeti eszmék ... E különös munkában nincs itt semmi szertartás, semmi kétkedés. Népünknek, városunknak nem kell ez a szobor. S feszülnek már az óriási drótkötelek, felzúg a hatalmas Mack gépkocsi motorja és dől a mélybe, a sárba a gigászi építmény. Ledőlt ... A déli órákban a Hamburger-szobor²¹⁴ is a földre került.

A nép most rombolt. De holnap már építeni akar. Szabadon, békésen, önállóan. Ezek feltételeinek megteremtésére szólít fel megtisztított pártunk és új magyar kormányunk minden, hazáját igazán szerető dolgozót.

Aki szívből szereti népét és hazáját, büszke dicső múltunkra és nemzeti nagyjainkra, hisz nagyszerű jövőnkben és rég várt felemelkedésünkben, az segíti e nehéz órákban a békés alkotó munka feltételeinek gyors megteremtésében kormányunkat.

Forrás: Zala, 1956. október 26. (rendkívüli kiadás) 1. o.

Irodalom: Litván: Olvasókönyv; Zalai Gyűjtemény 40. (megjelenés alatt)

232.

1956. október 27.

Tragikus események Zalaegerszegen és Nagykanizsán A Zala című lap beszámolója a két városban lezajlott lövöldözésekről

1956. október 26-án Nagykanizsán és Zalaegerszegen is, az egész napos tüntetések forró hangulatot teremtettek. A megyeszékhelyen több szobrot ledöntöttek, a megyei bíróság börtönéből pedig kiszabadították a fogvatartottakat. A koraesti órákban a tömeg a megyei pártbizottság épületéhez vonult, ahol halálos áldozatok is követelő lövöldözésre került sor. A pártvezetők közül többen - megtorlástól tartva - az éjszaka folyamán elmenekültek a városból.

²¹³ A vasútállomással szemben lévő (Bajcsy-Zsilinszky tér) szoborról van szó, amelyet 1955-ben avattak fel, a "felszabadulás" 10. évfordulójára.

²¹⁴ Hamburger Jenő szobrát 1956. március 18-án avatták fel, az ún. "Pontház" előtt. A szobrot véglegesen 1993-ban távolították el.

Nagykanizsán, késő délután, javarészt fiatalokból álló csoportok - a délelőtti tüntetés után - az utcán maradvá fegyvert követeltek. Az egyre feszültebbé váló helyzetben a pártbizottság épületéből lövés dördült, amely egy asszony halálát okozta. Ezután elszabadultak az indulatok. A tüntetők a pártszékház elé vonultak - ahol tankok is feltűntek - és lövöldözés kezdődött, amelyben egy tucatnál is többen megsebesültek. Az események után a városban kijárási tilalmat rendeltek el.

Zalaegerszegen a tüntető tömeg demokratikus jelszavakat hangoztatva délután 5 órakor a Megyei Pártbizottság székháza elé vonult. A tömeg egyhangúan követelte, hogy a Megyei Bizottság első titkára, Dénes István mondjon le. Hosszabb várakozás után Dénes István, a pártbizottság székházának erkélyén megjelent, és ezt kiáltotta a tömegnek:

- Ha nem akarjátok, hogy vér folyjon, tűnjetek el !

A kijelentésre a tömeg felhördült, és elhatározta, hogy tárgyalás céljából küldöttséget indít a pártbizottság székházába. A küldöttség az épületbe nem tudott bejutni, mert belül az ajtót eltorlaszolták. Erre - a békés szándékot jelezve - fehérszabkendővel a kezükben az erkélyre felmásztak és tárgyalást kezdtek a pártbizottság első titkárával.

Dénes István javasolta a küldöttségnek, hogy alakítsanak munkástanácsot. A munkástanács ott a helyszínen megalakult, és előttük, később az erkélyen a tömeg előtt bejelentette, hogy első titkári tisztségéről lemond.

A bejelentés után a tüntetők felszólították Dénes Istvánt, hogy jöjjön tüntetni velük, ha egyetért követeléseikkel. Válaszul bejelentette Dénes István, hogy egyetért a követelésekkel, de nem hajlandó lejönni a nép közé.

A küldöttség ezután elhagyta a pártbizottság épületét, a tüntető tömeg azonban az előbbieket hatása alatt a helyszínen maradt és tovább kérték Dénes Istvánt, hogy jöjjön közejük. Egyhangúlag megígérték neki, hogy bántódása nem lesz.

A békés követelésre puskaropogás volt a válasz, melynek során Csatári Jenő zalaegerszegi lakos, Németh Erzsébet andráshidai lakos, Halmos Zoltán, Kelemen László, Lelkes Ferenc és Vass Károly dolgozók megsebesültek, Németh Imre, a Tejüzem dolgozója és Telenkó János honvéd a helyszínen meghalt.

A tragikus eseményeket a dolgozók megdöbbenéssel tárgyalták városszerte az este folyamán. Azonnali vizsgálatot követelnek a halálesetek és sérülések ügyében, és követelik, hogy a tetteseket vonják felelősségre.

Nagykanizsai jelentés tegnap este 20 órakor:

Tegnap Nagykanizsán az esti órákban mintegy 30-36 asszony tartózkodott a Pannónia Szálló előtt. Lövés dördült és egy összeesett közülük. Meghalt. Kanizsa utcáját is vér öntözte be.

Forrás: Zala, 1956. október 27. 1. o.

Irodalom: Litván: Olvasókönyv; Zalai Gyűjtemény 40. (megjelenés alatt)

233.

1956. október 29.

A munkástanácsok a forradalom idején

**A Bázakerettyei Munkástanács, határozatainak beolvasását követeli
a Győri Nemzeti Tanács rádiójában**

A forradalom legfontosabb szervei, a forradalmi és nemzeti bizottságok mellett, a munkástanácsok voltak. Ezek november 4 után is fennmaradtak és csak fokozatosan sikerült megszüntetni őket, vagy összetételüket úgy megváltoztatni, hogy megtörjék az újjászerveződött kommunista hatalommal szemben tanúsított makacs ellenállásukat.

Zala megyében az első és legjelentősebb munkástanácsok - a nagyüzemi munkásság jelentős részét tömörítő - olajbányászati központokban alakultak meg. Tevékenységük túlmutatott az adott település határán, radikalizmusuk mintául szolgált a többi forradalmi szervnek.

A Dunántúlon a legjelentősebb forradalmi központtá Győr vált. 1956. október 29-én itt alakult meg a Dunántúli Nemzeti Tanács. Így nem véletlen, hogy a Bázakerettyei Munkástanács az ottani rádióban akarta beolvasatni követeléseit, ami végül mégsem történt meg.

A bázakerettyei olajbányászok Munkás Tanácsa a mai napon megtárgyalta az elmúlt napok eseményeit, és a következő pontokban összefoglalt követeléseit küldi meg a rádiónak azzal, hogy azokat teljesítés végett a vezető kormányszervek elé terjessze, nyilvános rádióadásban:

1.) Haladéktalanul vonják ki a szovjet csapatokat Budapestről és Magyarországot területéről.

2.) Hívják fel rádión a Zala megyei karhatalmi és fegyveres erőket, hogy azonnal hajtsák végre a vasárnap esti kormányprogramban elrendeltek, elsősorban a tüzszünetet mindenütt, az ÁVH leszerelését, a fegyverek átadását a munkástanácsoknak, és hívják fel ezen karhatalmi szerveket, hogy álljanak át a szabadságharcosokhoz, nyíltan valljanak színt, hogy hova tartoznak, a nép ellenségei-e?

3.) A győri rádión keresztül pontos tájékoztatást adjanak, hogy mely alakulatok álltak át eddig a szabadságharcosokhoz, és ne kendőzzék el különböző ha-

zugságokkal a szabadságharc sikereit, hanem propagálják azokat, hogy az egész világ tudomást szerezzen harcunk folytatásáról, a teljes szabadság kivívásáig !

4.) Szüntessék be haladéktalanul a zavaró adók működését, mert hallani akarjuk a külföld állásfoglalását. A Kossuth-adót haladéktalanul adják át az íróknak, és ott a szabadságharcosokat szólaltassák meg, nem pedig a fegyveres felkelés elárulóit, mert Dunántúl és az egész ország népe nem hisz ma már a valótlan híreknek.

5.) A győri rádió szólítsa fel a szoros kapcsolat megteremtésére az ország különböző területein - Pécs, Miskolc, Debrecen, Szolnok - harcoló szabadságharcosokat, és tájékoztassa az ország lakosságát a szabadságharc valódi helyzetéről.

6.) Budapest lakosságának és a kórházaknak feltétlenül szükséges fűtőgáz szállítását haladéktalanul biztosítjuk, de olajat mindaddig nem szállítunk, amíg azt magyart gyilkoló szovjet tankok használják fel.

7.) Koós Pétert haladéktalanul hívják vissza az ENSZ-től, s helyette a szabadságharcosok jelöljenek ENSZ-küldöttet, hogy az ENSZ tovább folytathassa a hazánkat ért jogtalan szovjet beavatkozás tárgyalását, s ezen keresztül szabadságharcunk az egész világ közvéleménye részéről megfelelő erkölcsi és egyéb támogatást kapjon. Nem a nép hívta ide a szovjet haderőt, hanem egy - azóta már a történelem szemétdombjára került - kisebbségi klikk, Gerővel az élén.

8.) Régi pártbizottságokat oszlassák fel, és ne adjanak helytelen utasításokat.

9.) Kérjük pesti hozzátartozóinkat, hogy budapesti Központunk számán: 127-330. adjanak életjelt, amit onnan Kerettyére tudnak közvetíteni.

Forrás: ZMB. irattár B. 1/1958., Majerszky Béla²¹⁵ és társainak ügye, 10-51774/1957. sz. vizsgálati dosszié.

Irodalom: Srágli Lajos- Tóth János: *A Majerszky-per körülményei.* In: *Zalai Gyűjtemény* 34. 271-287. o.; *Zalai Gyűjtemény* 40. (megjelenés alatt)

²¹⁵ 1956. október 29-én Majerszky Bélát választották meg a Dunántúli Kőolajipari Vállalatok Központi Munkástanácsának elnökévé, valamint a vállalatok vezetőjévé.

234.

1956. november 4.

Szovjet csapatok támadása

**A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság kérése a város lakosságához
a nyugalom megtartására**

1956. november 4-én hajnalban a szovjet csapatok átfogó támadást indítottak a magyar forradalom leverésére. A hatalmas túlerővel szemben lényegében csak Budapesten fejtettek ki komolyabb - de reménytelen - fegyveres ellenállást.

A megszállt városokban, időlegesen szovjet katonai parancsnokok végezték a régi "rend" helyreállítását. Be kellett szolgáltatni a fegyvereket, kijárási tilalmat rendeltek el éjszakára és felszólították a dolgozókat a munka felvételére.

A Nemzeti Bizottság értesíti a város lakosságát, hogy az éjszakai szovjet csapatmozgásokból következően Nagykanizsa város katonai megszállása is várható. Zalaegerszeg és Kaposvár városokat szovjet csapatok megszállták, a lakosság és a honvédelakulatok ellenállást nem tanúsítottak, ezért a város elfoglalása zavartalanul és minden erőszakos cselekménytől függetlenül történt meg.

Mínt hogy Nagykanizsa város ebben a helyzetben mást nem tehet, mint többi városunk, de mert Budapesten is, országunk fővárosában az az álláspont, hogy a túlnyomó túlerővel szemben harcolni nem csak céltalan, de egyenesen káros, ezért arra kérjük fel Nagykanizsa város józan és megfontolt lakosságát, hogy gyermekeink, asszonyaink, családtagjaink életének biztosítása érdekében semmi-féle ellenállást ne fejtsen ki.

Különös nyomatékkal kérjük fel mindazokat, akiknek az elmúlt napok során, mint nemzetőröknek, vagy egyéb módon, fegyver került a birtokukba, fegyverüket ne használják a szovjet csapatokra, tüzet ne nyissanak, mert minden puskalövés alkalmas lehet arra, hogy ennek a városnak lakosságát súlyos szenvedéseknek és megtorló intézkedéseknek teszik ki.

Kérjük a város lakóit, hogy továbbra is őrizze meg nyugalomát.

***Forrás:** ZMB. irattár B.967/1957. Dr. Lékai Gyula²¹⁶ és társai ügyének permelléklete.*

***Irodalom:** Zalai Gyűjtemény 40. (megjelenés alatt)*

235.

1957. május 9.

²¹⁶ Dr. Lékai Gyula ügyvéd volt az 1956. október 28-án megalakult Nagykanizsai Nemzeti Bizottság elnöke.

A termelőszövetkezetek újjászervezése
Az MSZMP Megyei Intéző Bizottságának jelentése
a zalai tsz-ek helyzetéről (részletek)

Már az 1953 közepén meghirdetett új kormánypolitika után számos helyen bomlásnak indultak a termelőszövetkezetek, de ezt a folyamatot az 1956-os forradalom tette teljessé.

1957 júliusában az MSZMP Központi Bizottsága közzétette agrárpolitikai téziseit, amelyek alapvető célul tűzték ki a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A második tsz-szervezési hullám 1959-61 között érte el csúcspontját. A kollektivizálásban a meggyőzés és kedvezmények mellett újra fontos szerepet kapott az erőszakos kényszerítés, amellyel - a forradalom bukása után, a megtorlások közepette - sikerült megtörni a magyar parasztságot.

Az átszervezés végére (1962) Magyarországon a földek 93 %-a állami, illetve szövetkezeti tulajdonba került. Ezzel a magánszektor utolsó jelentős bázisát is felszámolták.

1956. szeptember 30-án közös gazdálkodást folytatott:

tsz	család	tag	össz.ter. (kh.)	szántó (kh.)
126	6.674	10.361	53.937	36.758

1957. április 30-án közös gazdálkodást folytat:

60	1.017	1.439	12.848	8.351
----	-------	-------	--------	-------

Az ellenforradalmi események következtében változatlanul, illetve egész csekély változással megmaradt:

22	317	630	5.549	3.600
----	-----	-----	-------	-------

[...]

A vizsgálat idején a 60 termelőszövetkezet közül 18 termelőszövetkezetben alakult pártszervezet 135 taggal. [...]

Az egyéni dolgozó parasztságunk többsége, valamint a tsz-ből kilépettek nagy része is általában idegenkedik és hallani sem akar a termelőszövetkezetéről. Ennek oka főleg abban keresendő, hogy egyéni dolgozó parasztságunk az 1955. évi erőszakos szervezése előtt nem volt meggyőződve a tsz-mozgalom előnyéről (mivel igen sok rosszul működő termelőszövetkezetünk volt, amely nem mutatott példát a gazdálkodásban), mégis 1955 második felében erőszakkal, különböző furfanggal és adminisztratív rendszabályokkal kényszerítették őket a termelőszövetkezetbe.

Az októberi ellenforradalmi esemény alatt a termelészövetkezetet kívülről támadó kulákokon és kitelepítetteken kívül nagyon sok termelészövetkezeti tag - különösen középparasztok - akik nem meggyőződésből, hanem erőszakos szervezés útján léptek be a termelészövetkezetekbe, mivel ott nem találták meg számításukat (valamint nem voltak megelégedve a termelészövetkezetben lévő munkafegyelemmel, nem láttak megfelelő szilárd vezetést) közrejátszottak és segítettek abban, hogy a termelészövetkezet felbomoljon és így szabaduljanak meg a termelészövetkezetektől. Ebből kifolyólag a jelenlegi termelészövetkezeti és egyéni dolgozó parasztság között a kapcsolat az esetek többségében nem kielégítő, bár nem lehet azt mondani, hogy ellenséges lenne. Egészen ritka jelenség az, amikor termelészövetkezeteink és egyéni dolgozó parasztságunk között komolyabb gazdasági kapcsolat alakult ki, bár az utóbbi időben ezen a téren némi javulást értek el termelészövetkezeteink azzal, hogy a birtokukban lévő vontatókkal és tehergépkocsikkal egyre több segítséget nyújtanak az egyéni gazdálkodó parasztságunknak, különösen a kisparasztságnak. [...]

Gépállomásaink a jelen időszakban hivatásukat nem töltik be, kevés vagy egyáltalán semmi szakmai, de különösen politikai segítséget nem nyújtanak termelészövetkezeteinknek. Gépállomásaink csupán munkaalkalomnak nézik a termelészövetkezetet (legalábbis döntő többségben) és főleg azért keresik fel a termelészövetkezeteket, hogy munkaalkalmat keressenek és tervüket mind jobban teljesíteni tudják. Igen helyes az a kezdeményezés a zalaegerszegi járásban, hogy a gépállomás vezetői, valamint a hozzájuk tartozó tsz elnökök közösen vitatják meg a fennálló problémákat. Azonban ezeken a megbeszéléseken is főleg a gazdasági kérdésekről folyt a vita, keveset, vagy nem beszéltek politikai kérdésekről. [...]

A központilag kihelyezett elnökök, akik a megfelelő szaktanfolyamot is elvégezték, nagy többségük nem tért vissza a termelészövetkezetbe, s ezáltal a meglévő újjáalakult szövetkezeteinkben a vezetőknek nincs megfelelő szakképzettségük és gyakorlatuk a termelészövetkezet vezetése és irányítása terén. [...]

Termelészövetkezeteink igen komoly eladósodási folyamaton mentek keresztül. Ennek oka először az, hogy az elmúlt évek beruházási politikája sok esetben helytelen volt, s olyan beruházásokat is eszközöltek, amire a termelészövetkezetnek nem volt szüksége. Ez a beruházott hitelmennyiség most komoly mértékben veszélyezteti a termelészövetkezeti tagok részesedését a jövedelemben. [...]

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 1. f. MSZMP ZMB. ir. 1957. 3. ő. e.

Irodalom: Gaál Antal - Vass Ferenc: A mezőgazdasági termelészövetkezetek 40 éve Zala megyében. Zalaegerszeg, [1988.]

236.

1957. május 21.

KISZ-szervezetek alakítása

**Részletek az MSZMP Zala Megyei Intéző Bizottságának ülésén elhangzott,
a KISZ-szervezetek alakulásáról tartott beszámolóból**

Az új vezetés a felbomlott DISZ (Dogozók Ifjúsági Szövetsége) helyére létrehozta - újra csak egyeduralgató ifjúsági szervezetként - a Kommunista Ifjúsági Szövetséget. Deklarálták, hogy a KISZ az MSZMP ifjúsági szervezete, így a párt határozatai reá nézve is kötelezőek voltak.

Zala megyében a Zalaszentgróti Állami Gazdaságban alakult meg elsőként a KISZ, 1957 márciusában. Ezt követően a középiskolákban, gyárakban és üzemekben sorra hozták létre a KISZ-alapszervezeteket. Annak ellenére, hogy a zalalövői termelőszövetkezetben - a tsz-ek közül elsőként - már 1957 november közepén alakítottak egy szervezetet, a szövetkezetekben - már ahol léteztek - az új ifjúsági szervezet nehezen vert gyökeret. A KISZ - a kisdobos és úttörőmozgalmal együtt - 1988-ig megőrizte monopóliumát.

A KISZ szervezésének első szakasza lényegében május 1-vel lezárult. Május elseje után most már a legtöbb gondot, munkát a meglévő alapszervezetek politikai munkájára, belső életének megjavítására kell fordítani, amellett természetesen az új szervezetek létrehozására.

91 szervezetünk van 1754 taggal. Van még 7 alapszervezet, amely megalakult, de nem érkeztek be a belépési nyilatkozatok. Megoszlásuk: 1149 nő, 605 férfi, 253 párttag. Foglalkozás szerint munkás 589, paraszt 128, mezőgazdasági dolgozó 287, gépállomási dolgozó 54, tsz.tag 16, tanuló - bent vannak az ipari tanulók is - 215, alkalmazott 418. Ez a létszám sok, bent vannak a rendőrségi, tanácsi dolgozók és az üzemekből is az alkalmazott fiatalok. Egyéb foglalkozású 11. Ez a számszerű fejlődés véleményünk szerint kielégítő, sőt nemcsak a számszerű fejlődés, hanem a növekedés tendenciája is. Hisz a KISZ alig két hónapos. A lehetőségek azonban sokkal nagyobbak, mint ahogy kihasználtuk. Főleg a május 1-i mozgósítás mutatja. Hisz a KISZ jelenlegi taglétszáma nem realizálja, hogy mennyi fiatal szimpatizál jelenleg a KISZ felé, akiknek köztünk van a helye. [...]

Az ifjúsági rétegek közti munka a következőképpen néz ki. Munkásfiatalok vonalán értünk el legnagyobb eredményt. 31 üzemi szervezetünk 659 taggal alakult meg. Ez azt jelenti, hogy üzemeink többségében él és dolgozik a KISZ. Lényeges eredmény az is, hogy ezekben az üzemi szervezetekben főképp az idős

fiatalok kezdtek hozzá a KISZ összekovácsolásához és a vezetést is ezek a fiatalok vették kézbe, s ez növelte a KISZ tekintélyét. [...]

A paraszti ifjúság vonalán pozitív, hogy elsősorban a szocialista szektorokban haladtunk előre a KISZ terén. 15 állami gazdaságban és 6 gépállomáson szerveztünk, ugyanakkor termelőszövetkezetek vonalán a legutóbbi Intéző Bizottsági ülés óta sincs előrehaladás. [...]

Középiskolások vonalán tudatosan lassan mentünk előre, inkább a kommunista aktivák létrehozása volt a fő cél. Jelenleg van hét iskolai szervezetünk, középiskolai szervezet 6 van. Ezen a téren nagyobb az érdeklődés a KISZ iránt.

Főképp a középiskolákban a negyedikesek részéről nagy a tolongás a meglévő KISZ iránt, minden negyedikes KISZ tag akar lenni. Van 25.000 középiskolás, ebből felvesznek egyetemre 5-6.000 főt, s feltétlenül KISZ tagsági könyv kell. Megmondtuk mi nem adunk csak azért, hogy egyetemre jusson. Például Nagykanizsán a gimnáziumban 250 fiatal jelentkezett, 22-t vettünk fel. Zalaszentgróton 30 főből tízegynéhányat vettünk fel, a többit elutasítottuk, most újabb 40-50 fő jelentkezett.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 1. f. MSZMP ZMB. ir. 1957. 3. ő. e.

237.

1957. november²¹⁷

A karhatalom akciói Zalában

**A megyei karhatalmi század tájékoztató jelentése az MSZMP
Központi Bizottsága számára az eddig végzett munkáról (részletek)**

A pártállam olajozott működését a Kádár-rendszer számára is kezdetben az erőszakszervezetek biztosították. A szovjet hadsereg mellett a belső rendet leginkább a karhatalmi alakulatok (közismertebb nevükön pufajkások) tartották fenn, ugyanis a magyar hadsereg a forradalom napjaiban szinte teljesen szétesett, az ÁVH-t nem lehetett újjászervezni, a rendőrség pedig egymagában nem lett volna képes a rend biztosítására. A karhatalom régi kipróbált kommunistákból, volt ÁVH-sokból, honvéd- és rendőrtisztekből tevődött össze, akiknek elemi érdekük volt a rendszer fennmaradása. Feladatuk volt a forradalomban részt vett személyek elfogása, fegyverek és lőszer begyűjtése, általában a fennálló rendszerrel

²¹⁷ A dokumentumon nem található pontos keletkezési időpont, erre csak a szöveg tartalmából lehet következtetni.

szembeni mindennemű ellenállás elfojtása és megtorlása. Egységeiket később fokozatosan az 1957 februárjától megalakuló Munkásőrségbe tagolták be.

A megyei [rendőr]főkapitány-vezető elvtárs igényelte és igényli is a karhatalom segítségét, jelenleg is van tervünk a bűntanyák, fertőzött területek átfésülésére és olyan helyeken meglepő ellenőrző szolgálat ellátása, ahol bűnözők szoktak előfordulni. Amikor a karhatalmi század levált a megyei főkapitányságtól, akciók tekintetében bizonyos visszaesés mutatkozott meg, kevésbé vettek igénybe bennünket és csak a mi erős szorgalmazásunkra kezdtük meg újra a közös akciók végrehajtását. [...]

Néhány fontosabb végrehajtott akció:

1.) 1956. XII. 13. Nőtüntetés szétverése²¹⁸. Az újonnan megalakult karhatalmi század első ténykedése. A honvédkarhatalommal közösen fegyverhasználattal (riasztólövés), majd szükséges volt a tömeg közé való lövés is, az esti órákban, amikor az őrizetbevettakat akarta a tömeg kiszabadítani. A tüntetést a század a honvédséggel közösen szétzavarta. [...]

3.) 1956. december 31-én Tótszerdahely községben a rendőrfőkapitány vezetésével megtámadó ellenforradalmárokat fogott el és 14 főt őrizetbe vett a század. Sebesülés nem történt.

4.) 1957. január 11-én Gyülevész községben a járási kapitányság gépkocsiját lőtték ki az ellenforradalmárok, utána elfogták a Járási Kap[itányság] Vezető[jét] és a helyben felállított vésztörvényszék halálra ítélte több községi vezetővel együtt. A keszthelyi és zalaegerszegi honvéd karhatalom, a főkapitányság és a karhatalmi század karöltve verte szét a vésztörvényszéket, 4 főt őrizetbe vettünk.

5.) 1957. január 21-25 között a század teljes létszámmal a honvéd karhatalommal közösen Zajda környékén több községben fegyvereket és honvédségi anyagokat gyűjtöttünk össze. Ez alkalommal 120.000 Ft értékű honvédségi anyagot, több fegyvert (pi[sztoly], g[ép]pi[sztoly], g[ép]pu[ska], stb.) és lőszert találtunk, 8 fő őrizetbevétel történt fegyver- és lőszerrejtegetésért. [...]

7.) 1957. Március 14-én a Főkapitányság, Honvédség, Határőrség és a század teljes fegyverzetével demonstratív felvonulást végzett a megyében, amelyet a dolgozók nagy megnyugvással fogadtak, látva az erőt.

8.) Ezeket a demonstratív felvonulásokat megismételtük április 4-e és május 1-e előtt is. [...]

10.) 1957. május 14-én honvédséggel, határőrséggel, főkapitánysággal karöltve ellenforradalmárokat keresve fésültük át a nagykapornaki erdőt. Ez akción

²¹⁸ Zalaegerszezen a megelőző nap is tüntetés volt, ahol több résztvevőt letartóztattak. Ezek elengedését követelték az asszonyok december 13-án.

igazoltatás közben megsebesítette Sénig Ferenc honvéd századost egy ellenforradalmi bandita, aki azután sérülésébe még aznap belehalt. [...]

13.) 1957. június 11-30-ig fertőző állatbetegség lokalizálására őrseget adtunk, Sármellék és Zalaapáti községekbe.

14.) 1957. október hónapban személyi igazolvány ellenőrzést hajtottunk végre, amelyen részt vett a honvédség, határőrség és a főkapitányság.

Jelenleg a megyei Főkapitány Vezető elvtárs terve alapján a megye területén átfogó razzitát hajtunk végre a bűncselekmények megelőzése érdekében a kapitányságokkal és a rendőrőrsökkel közösen.

Ezenkívül egy sor kisebb akciót hajtottunk végre, amelyikben más fegyveres testületeket is bevontunk kisebb erővel. A megalakulástól napjainkig ellenforradalmi tevékenység végett több mint 200 főt vettünk őrizetbe és adtunk át a megyei főkapitányság illetékes szerveinek. Több mint 100 db fegyvert szedtünk össze, közte géppuskát stb. Több mint fél millió forint értékű honvédségi anyagot, és kb. 520.000 Ft értékű tsz-vagyont gyűjtöttünk össze.

Forrás: Sortüzek - 1956 (I.) (Szerk. Kahler Frigyes) Bp., 1993. 152-154. o.

Irodalom: Zalai Gyűjtemény 40. (megjelenés alatt)

238.

1962. szeptember 26.

Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum Nagykanizsán Részletek az ünnepélyes megnyitón elhangzottakból

1950-ben Keszthely - és ezzel együtt az Agrártudományi Egyetem - Veszprém megyéhez kerülése²¹⁹ után Zala felsőfokú tanintézet nélkül maradt. Ezzel szemben a gazdaság majdnem valamennyi ágazata szűkölködött a jól képzett, felsőfokú végzettséggel rendelkező munkaerőben. Különösen az átszervezett mezőgazdaság nagyüzemi keretei kívántak volna jól felkészült agrár szakembereket. Eme hiány enyhítése érdekében láttak hozzá 1961 áprilisában Nagykanizsán egy felsőfokú mezőgazdasági technikum szervezéséhez, amelyet másfél évvel később 1962. szeptember 24-én avattak fel. Az iskola fokozatosan bővült, 1964-ben 16 lakásos tanári lakóépület, 1966 augusztusában pedig új hétszintes, a kor igényeit kielégítő kollégium és étterem került átadásra. A kedvező körülmények ellenére a felső-

²¹⁹ 1950-ben az új megyehatárok megállapításánál Zala megye - a Balaton-felvidéket is magában foglaló - keleti részét, nevezetesen a keszthelyi, sümegi és tapolcai járásokat Veszprém megyéhez csatolták. Később a keszthelyi járás (1979-ben) visszakerült Zala megyéhez. (A balatonfüredi járást már 1946-ban Veszprém megyéhez csatolták.)

fokú szakemberképzést 1979-ben megszüntették, meghagyva a középfokú mezőgazdasági képzést, amely mellett 1978-ban műszaki szakképzés indult.

A megye és a város oktatási helyzetének szempontjából nagy jelentőségű esemény színhelye volt hétfőn a nagykanizsai Városi Művelődési Ház. Itt rendezték meg Zala megye első felsőfokú tanintézete, a felsőfokú mezőgazdasági technikum avatását. Az ünnepélyes tanévnyitón az első évfolyam hatvan növendéke vett részt. [...]

A Himnusz után egy szavalat hangzott el, majd Hajdú József, a felsőfokú mezőgazdasági technikum igazgatója mondott ünnepi beszédet.

- A mezőgazdaság szocialista átszervezése - hangsúlyozta az igazgató -, a szocializmus további építésének érdeke megköveteli, hogy az új arculatú mezőgazdaságba kommunista világnézetű, a legkorszerűbb agrotechnológiát alaposan ismerő szakembereket küldjünk. Ez szabja meg felsőfokú mezőgazdasági technikumunk profilját és egyben oktató-nevelő munkánk célját is.

Intézetünknek önök az első tanulói és egyben a megye és a város első felsőfokú tanintézetének növendékei. Legyenek erre büszkék, és érezzék mindannyian ennek felelősségét. Tanuljanak lelkiismeretesen, vállaljanak részt a megye és a város erkölcsi, kulturális arculatának formálásában. Mutassanak példát a tanulásban és a ma ifjúságához méltó magatartásban egyaránt.

Az intézet konkrét céljairól szólva elmondotta az igazgató, hogy az iskola növénytermesztési jellegű, az ezzel kapcsolatos agrotechnikai, a növénytermesztést élénken befolyásoló természeti jelenségekkel, üzemszervezési kérdésekkel, az új erő- és munkagépekkel, a legfejlettebb és leggazdaságosabb munkamódszerekkel kell megismerkedniök a hallgatóknak. A hallgatók népművelési és társadalomtudományi kiképzést is kapnak, hogy majd a falvakban a népművelési és politikai nevelő munkát segíteni, irányítani tudják. [...]

Kiss Gyula, a megyei tanács elnökhelyettese volt a következő felszólaló.

- Az iskola megújított életünk terméke - mondotta többek között. - Szám szerint ugyan megyénk 401. tanintézete, de mint felsőfokú tanintézet - az első. Kívánom, tanuljanak valamennyien jól, hogy társadalmunk, szüleink ne csalódjanak önökben. Azt akarjuk, hogy büszkék lehessünk az iskola valamennyi növendékére, hogy innen olyan kitűnő mezőgazdasági szakemberek kerüljenek ki, akik jól és híven szolgálják a népet.

Forrás: Zalai Hírlap, 1962. szeptember 26. 5. o.

Irodalom: Bodnár - Petike: A felszabadult Nagykanizsa 25 éve

239.

1963. július 2.

Befejeződött a zalai falvak villamosítása
Beszámoló a megye utolsóinak villamosított községében,
Lickóvadamoson megtartott ünnepségről (részletek)

Az ország infrastrukturális fejlesztése - különösen az e téren mindig elmaradottabb Zala megyében - a korszak iparosítási hullámában alárendeltebb szerepet kapott. Így nem csoda, hogy az e téren alapvetőnek számító villamoshálózat kiépítése csak a hatvanas évek első felére fejeződött be. A falvakban ekkor még a bitumenes út, nem is beszélve a víz-, csatorna- és gázhálózatról, pláne a telefonról, csak évtizedek múltán elérhető vágyalom volt. Ezek hiánya még a XX. század végén is égető probléma. A megyeszékhelyen például csak 1958-ban kezdték meg a vízvezeték és 1963-ban a gázhálózat kiépítését, tehát pontosan akkor, amikor a megye utolsóként villamosított településén, Lickóvadamoson kigyulladt a villany.

Szombaton, június 29-én este Lickóvadamoson is kigyulladt a villany. Ezzel befejeződött Zala megye villamosítása. Ez alkalommal a falu egész lakosságának részvételével ünnepséget rendeztek a községben, amelyen részt vett Török Lajos elvtárs, a megyei tanács elnöke és Gaál Antal, a megyei tanács titkára is. A villanyavató ünnepségen Gaál Antal elvtárs mondott beszédet. Mint mondotta, Zala megyében a közvilágítási hálózat meghaladja az ezer kilométert, s több mint hatvanezer család élvezi megynkben a villanyfényt, s vele együtt a kultúra áldásait. A sötétséget, tudatlanságot jelképező petróleum mécseket ezen a napon a megye utolsó községében is felváltotta a villanyfény. [...]

Kámán Sándorné is túl van már a hatvanon. Végighallgatta az ünnepi beszédet, megnézte a műsor egy részét, amelyben a gellénházi színjátások, a zalaegerszegi járási táncsoport szórakoztatta a közönséget, de a műsor végét nem volt türelme kivárni. Felállt a székéről és elindult az iskolaépület felé.

Az irodában kötött ki, ahol néhány perce még a táncsoport tagjainak a ruháit vasalta ki. Villanyvasalóval. Kezébe vette a vasalót, alaposan megnézte minden oldalról, azután ráhelyezte a fehér kötényre és vasalt. Villanyvasalóval először életében. Azután szemügyre vette a munkáját: elég szépen dolgozik-e ez a fajta vasaló.

- Parázzsal dolgoztam én mindig. Úgy látom, ez jobb. Kényelmesebb is. - Tartja kezében a vasalót és önkéntelenül is meglóbálja. Azután elmosolyodik - Persze, ezt nem kell. A parazsással megszokta az ember, mert másképp elhamvad a tűz.

- Vesz maga is, ugye ? - kérdezzük.

- Majd inkább a lányom. Nekem jó lesz a másik is. - Gondolkozik, és az igazság kedvéért kimondja gondolatát. - Kölcsönkérem majd a lányomtól.

Szelestei Lászlóné ezen az ünnepi délutánon ki tudja hányadszor nyitott be a konyhába, s nyúlt a villanykapcsolóhoz, vajon megjött-e az áram? Akadt munka kint is bőven, mert az esti, ünnepélyes "faluvacsora" előkészületeinek egy része náluk folyt. De be-benyitott, hogy vihesse a hírt a többi asszonynak: ég a villany.

Vendég is akadt. Hordós Júlia és egyik barátnője Tóth Zsuzsa, a két fiatal, csinos kislány. Csak egy percre kukkantottak be Szelesteiékhez, hogy megcsodálják az új csillárt, aztán mégis maradtak, segítettek az égők becsavarásában.

A nap lebukott már a domboldal mögé, a szobát birtokába vette a félhomály. Mécesst kellene gyújtani ... De most egy kattintás a kapcsolón és a család valamennyi tagjának jelenlétében fehér fény árasztotta el a szobát.

A jelenlévők egy ideig hallgatnak. Maguk sem akarnak hinni a szemüknek.

Forrás: Zalai Hírlap, 1963. július 2. 1-2. o.

Irodalom: Zalai Gyűjtemény 27.

240.

1964. június 4.

Termálfürdő Zalakaroson

A Zalai Hírlap cikke az építkezés megkezdése alkalmából

A MAORT még 1944-ben, olajat keresve kutatófúrásokat végzett Zalakaros környékén. Ezek a munkálatok akkor abbamaradtak, és csak 1962-ben újították fel, amikor is egy próbafúrás alkalmával közel 100 ° C-os, ásványi anyagokban gazdag termálvíz tört a felszínre. Az elemzések kimutatták, hogy a víz kiválóan alkalmas krónikus nőgyógyászati és mozgásszervi betegségek gyógyítására. A minőségi mutatók mellett a víz mennyisége is jó alapot nyújtott, egy termálfürdő képében megjelenő perspektivikus elképzelés megvalósítására. Az építkezés 1964-ben el is indult, 1965. szeptember 5-én átadták az első fürdőegységeket, amelyek kezdetben csak nyáron üzemeltek. Ezt követően szinte minden évben avattak valamilyen új létesítményt.

A fejlődésben 1975 mérföldkőnek számított, ugyanis ekkor készült el - véget vetve az idényjellegnek - a fedett fürdő és egy sereg hozzá kapcsolódó gyógyászati létesítmény. Az időközben nemzetközi hírűvé lett gyógyfürdőben a vendégforgalom harminc év alatt többszörösére nőtt, (1966: 49.000, 1988: 891.503) alaposan átalakítva Zalakaros és környékének életét.

Dr. Gaál Antal, a megyei tanács v[égrehajtó]b[izottságának] titkára és Molnár Sándor, a megyei tanács községfejlesztési csoportvezetője tájékoztatott bennünket.

- A MÉLYÉPTERV egy lelkes kollektívájának jóvoltából valóban elkészült - ha némi késéssel is - a kivitelezési tervdokumentáció, s ennek birtokában megkezdhetjük a fürdő építését - közölte Gaál elvtárs.

A továbbiakban megtudtuk, hogy a végleges költségvetés összege mégiscsak maradt az eredetileg tervezett 4,1 millió forint az építkezés első ütemét illetően, s ebből az idén 1 milliót kell teljesíteni. A megyei tanács vb titkára szerint ez az összeg túl is teljesíthető, a pénzügyi fedezet, valamint a kivitelezési kapacitás erre biztosított.

Érdekes, hogy pozitív állásfoglalást tanúsított a zalakarosi fürdő ügyében az Egészségügyi Minisztérium is, amely - ugyancsak "érdekelt félnek" számít az ügyben. "Magas gyógyászati értéke miatt a hévíz egy részét a gyógyító jelleg lehetőségeinek biztosítására kell fenntartani akkor is, ha gyógyító részleget most, első lépésként nem is tudnak megvalósítani" - hangzik levelük.

A fürdőépítés 1964-re tervezett munkálatai gyakorlatilag már megkezdődtek Zalakaroson: a területet megtisztították, folyik a köszállítás, s a kivitelező - ha minden jól megy - jövő héten hozzáfoghat a munkához.

Ebben az évben azonban a felsorolt létesítményeket be szeretnék fejezni, s ha lehet, még a gyermekklubickolót is. Az első ütem jövő évre eső szakaszaként kerül sor a parkosításra, a kerítés és a bekötőút építésére (a fürdő útjait az idén elkészítik), az ugyancsak 1965-ben megkezdendő második ütemként egy 33 1/3 m-es versenymedence készül el, s a legújabb elképzelések szerint - a lefolyó víz hasznosítása révén - csónakázásra alkalmas mesterséges tavat is alakítanának ki a már kisajátított területen. Az elfolyó víz problémáit illetően megegyezés történt a vízügyi hatósággal. A fedett termálfürdő felépítése a harmadik szakaszban történik.

A fürdő építésével kapcsolatosan a megyei tanács intézkedett, hogy a zalakarosi községi tanács terveztesse meg a fürdőt és a községet összekötő járdát, valamint a község belterületének parkosítását és járdaépítését. Az építkezés első ütemével párhuzamosan vendéglátó egység felállítására is sor kerül a fürdőépületben.

- Nem akarunk várni a fürdő teljes felépültéig - jelentette ki Gaál és Molnár elvtárs - hanem amint használható állapotba kerül egy-egy rész, üzemeltetni kívánjuk, hisz a karosi hévíznek máris híre van nemcsak a környéken és a megyében, de távolabbi tájakon is.

Forrás: Zalai Hírlap, 1964. június 4. 1. o.

241.

1967. augusztus 15.

**A zalaegerszegi skanzen elkészült részeinek átadása
Részlet a Zalai Hírlap tudósításából**

A hatvanas évek közepétől kezdve rohamosan kezdett megváltozni falvaink külső arculata. Nemcsak a városokban, de a kisebb településeken is egyre-másra épültek az új otthonok. Sajnos a mindössze néhány típusú minimális variálással létrejött formai szegénység nemcsak a városaink képét alakította - a lakótelepek révén - meglehetősen egyhangúvá, de a falvak - az egész országban elterjedt - úgynevezett sátoztetős családi házaik is eltörölték egy-egy vidék jellegzetes, múltbéli építészeti tradícióit. A népi építészet egyre fogyó értékes reliktumait megmentendő, kezdtek hozzá - az országban több helyütt - falumúzeumok (skanzenek) építéséhez, ahol az adott tájegységre jellemző épületegyütteseket helyezték el.

Zalaegerszegen az elsők között kezdték kialakítani a skanzenet, ahol elsősorban Göcsej és Hetés egyedülálló néprajzának legszebb építészeti és tárgyi emlékeit kívánták az utókor számára is megőrizni.

1967-ben - egy, a harmincas évek közepén indult, majd abbamaradt és a megelőző évben újra feltámasztott kulturális rendezvénysorozat - a Göcseji Napok keretében adták át a falumúzeum elkészült részeit, amelyet teljes egészében rá egy évre 1968. augusztus 19-én tartak ünnepélyes keretek között a nagyközönség elé. A szomszédságban létrehozott Olajipari Múzeumot 1969 szeptemberében avatták fel.

A délelőtti [augusztus 13.], program kiemelkedő jelentőségű eseménye volt a falumúzeum eddig elkészült objektumainak ünnepélyes avatása. Az esős idő ellenére háromszáznál is többen voltak kíváncsiak az eredeti, sőt néhány esetben több évszázados elemekből rekonstruált göcseji falu megnyitására, amelyen - német és jugoszláv vendégek mellett - megyénk számos ismert közéleti személyisége is megjelent, az egész napi programot megtekintő dr. Török Lajos²²⁰ elvtársal az élen. Többek között dr. Gaál Antal, a megyei tanács v[égrehajtó] b[izottságának] titkára, továbbá a város párt, tanácsi és kulturális vezetői. Husz István a zalaszentgróti járási tanács vb. elnöke és a skanzen építésének társadalmi

²²⁰ A megyei tanács végrehajtó bizottságának elnöke volt.

munkájában kitűnt gazdasági szervek vezetői voltak jelen Kiss Gyula elvtárs megnyitóján és a falumúzeum megtekintésén.

- Jóleső érzés látnunk az első nagyobb, s éppen göcseji szabadtéri múzeumot, amely az örvendetesen fejlődő zalai falusi életforma emlékeit kívánja megmenteni, emberi és tudományos tanulságként - mondotta többek között Kiss elvtárs megnyitó beszédében.

Ezután dr. Szentmihályi Imre, a Göcseji Múzeum igazgatója mutatta be a közönségnek a múzeális értékű épületeket. Így többek között a híres Hencz-féle vizimalmot, a gazdagon festett-faragott gerendázatú kávási házat, a "háromosztatú" csödei házat és pálinkafőzőt, a bejáratnál álló 150 éves hottói kovácsműhelyt, a náprádfai pajtát, a "széles csonkakontyos" oromzatú kálócfai házat, valamint a tavaly felfedezett, néprajzi szenzációszámba menő felsőszenterzsébeti füstökonyhát és zalalövői házat. A füstökonyha sötétjében, - ahová csak néhány lőrészerű" tolóablak bocsát be némi fényt és levegőt - elgondolkoztató megjegyzések hangzottak el a látogatók részéről. Szinte senki sem gondolta volna, hogy valaha ilyen körülmények között éltek őseink, s a sikeres bemutató - a néprajzi élmény mellett - így szinte kegyeletteljes, mély emberi tanulságokat szülő megemlékezéssé vált a jelenlévők részéről.

Forrás: Zalai Hírlap, 1967. augusztus 15. 3. o.

Irodalom: Bíró Friderika: Göcsej. Bp., 1988.

242.

1969. január 5.

Az új gazdasági mechanizmus

Az első év tapasztalatai a zalaszentlászlói termelőszövetkezetben (részletek egy újságcikkből)

Az 1960-as évek közepén - számolva azzal, hogy az extenzív gazdaságfejlesztés korábbi forrásai kimerülőben vannak - a pártvezetés napirendre tűzte a gazdaságirányítás átalakítását.

A reformelképzelések azon alapultak, hogy a gazdasági döntés ott szülessen, ahol az információ elsődlegesen jelen van, vagyis helyben, az adott vállalatnál. Ezek mozgásterét bővítették, a népgazdasági tervezésnek pedig a részletes lebontások elkészítése helyett csak az általános irányvonal és keretek kijelölése lett a feladata. Ezzel, a gazdálkodási szervek - bizonyos korlátok között - önállóan dönthettek termelési profiljukról, fejlesztési és üzemeltetési terveikről.

A tervutasítás helyett a központi gazdaságirányítás a közvetett gazdasági szabályozók segítségével érvényesítette akaratát. A legfontosabb ilyen szabályozó az árrendszer volt. Az 1968. január 1-jén induló "új gazdasági mechanizmus" az első években komoly és kézzel fogható sikereket ért el. A rendszert a beépített fékek, a kompromisszumok miatt meg nem valósított elemek, ötvöződve a politikai struktúra változtathatatlanságával mindvégig törékennyé tették. A reform kimunkálása során az MSZMP vezetésében mindig jelenlevő ún. munkásellenzék, felnagyítva az új mechanizmus kétségkívül meglévő hiányosságait és hibáit, 1972-ben - baloldaltól támadásba lendülve - megtorpedózta a gazdasági reformok továbbvitelét. Ezt követően többször napirendre került ugyan a reformok folytatásának kérdése, de az ki is merült a nyolcvanas évektől egyre inkább agonizáló rendszer toldozgatásában-foltozgatásában.

Eltelt már az 1968-as esztendő az új mechanizmus első éve. A kezdeti tapasztalatokat le tudták már szűrni az ilyen kis szövetkezetben is, mint a zalaszentlászlói. Mit mutat hát a mérleg, hogyan "mutatkozott" be nálunk az új mechanizmus.

Először is az önállóság megnövekedése volt az új, ez jelentette a legfőbb újdonságot - vallják egyöntetűen a szövetkezetiek. - Nem jön ide most már senki elmagyarázni, hogy mit tegyünk, mit ne és miért, nem szólnak bele a dolgainkba, nem utasítgatnak, nem kérnek számon. És hogy jól van-e ez így?

A helyben megfogalmazott kérdésre az elnök így adja meg a választ:

- Az önállóság kétoldalú valami és aki csak nekiörül az első felének, az jóllehet drága tandíjat fizet. Mert sok nagyszerű lehetőség rejlik abban, hogy az adott területen levők, a helyzetet alaposan ismerők döntsenek valamiről, de az önálló döntés nagyobb felelősségérzettel is jár. Korábban lehetett hivatkozni erre-arra, ilyen-amolyan utasításra, „eligazításra”, ezúttal azonban már ez a „kiskapu” kiesett. Aki felelősségérzettel, az emberekre támaszkodva dolgozik, az nyilvánvalóan nem sajnálja. Többet tud produkálni, ami egyúttal az új módszer céljának a teljesülését is jelenti. [...]

Igen jelentősnek tartjuk azt a változást, hogy a kenyérgabona kivételével megszűntek a kötelező tervmutatók - mondják a szövetkezetben. - Ezt a lehetőséget mi is kihasználtuk és már az első évi eredmények is igazolják, hogy helyes lépéseket tettünk.

Elmondják, hogy szövetkezetük korábban valóságos „vegyeskereskedés” volt, a növénytermesztésben szinte mindennel foglalkoztak. 1968-ban már sok növényt elhagytak, így a különböző fűmagokat, repcét stb., s a felszabadult területeket takarmánytermeléssel hasznosították. Az állattenyésztés meg is hálálta a fokozott törődést. [...]

Nemcsak a tsz, de a háztáji termelők is örülnek annak az új lehetőségnek, hogy a háztájiban termelt árut a termelőszövetkezeten keresztül lehet értékesíteni. [...] Nemcsak a hízóállatokat, de a zöldséget, gyümölcsöt, tojást, szőlőt is. [...]

A tsz elnöke beszámolóra készül. A termelőszövetkezeti pártalapszervezet taggyűlésén ad számot a gazdaság takarmányozási helyzetéről. Mint mondja, ez az a fórum, amelytől soha nem késett a segítség, s hogy az 1968-as esztendő jól sikerült a gazdaságban, az a szövetkezeti vezetés, a pártszervezet, a traktorosok, állattenyésztők, növénytermesztők, a tagság munkájának közös gyümölcse. No és persze az új mechanizmus, amely - ezek után nem kétséges - sikerrel mutatkozott be a zalaszentlászlói szövetkezetben.

Forrás: Zalai Hírlap, 1969. január 5. 3. o.

1971. szeptember 5.

**A Pénzügyi és Számviteli Főiskola zalaegerszegi tagozatának első évnyitója
Lapinterjú a főiskola főigazgatójával (részletek)**

Zalaegerszeg első felsőfokú tanintézete a Pécsi Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozata volt, amely 1964 augusztusában indult. Ez a kezdeményezés azonban nem bizonyult tartósnak, az intézmény rövid idő után megszűnt.

1971-ben a budapesti székhelyű Pénzügyi és Számviteli Főiskola - amely előző évben alakult - tagozatot létesített Zalaegerszegen ugyanabban az épületben - az egykori Notre Dame Női Kanonok és Tanítórend 1929-ben elkészült "zárójában" -, ahol a tanárképző főiskola is működött.

A város második főiskoláját 1990-ben alapították. A Pécsi Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolája hozott létre egy tagozatot, ahol egyre bővülő számban képeznek diplomás ápolókat és gyógytornászokat.

A közelmúltban Zalaegerszegre látogatott dr. Tétényi Zoltán, a Budapesti Pénzügyi és Számviteli Főiskola főigazgatója, s találkozott az intézet zalaegerszegi tagozatának tanáraival. A főigazgatót arra kértük, tájékoztassa lapunk olvasóit a főiskola munkájáról, a zalaegerszegi tagozattal kapcsolatos elképzelésekről, tervekről.

Többek között a következőket mondotta:

- A Dunántúlnak, s ezen belül Zala megyének évek óta nagy gondja, hogy a dinamikus fejlődés feltételeként nem állnak rendelkezésre kellő számban felsőfokon képzett pénzügyi, számviteli, számítástechnikai, szervezési szakemberek. [...]

Arra az elhatározásra jutottunk, hogy megszervezzük Zalaegerszegen a főiskola kihelyezett tagozatát.

A tagozaton elsősorban a mezőgazdasági szakterület számára olyan pénzügyi, számviteli, szervezési szakembereket képezünk, akik a korszerű számítástechnika alkalmazásával képesek a gazdasági döntések megalapozott előkészítésére, a döntések végrehajtására, a gazdaságok, üzemek tevékenységének elemzésére.

- A zalaegerszegi tagozatra nemcsak Zalából, hanem elsősorban a Dunántúlról, de az ország más, távolabbi területeiről is vett fel a főiskola hallgatókat. A kihelyezett tagozat létesítésével elsősorban az a célunk, hogy a közvetlen és kapcsolt területek igényét elégítsük ki, s ha lehetőség lesz rá, akkor az ország más területein jelentkező hasonló gondok megoldásába is besegítünk. A tagozatról kikerülő hallgatók a mezőgazdaságban főkönyvelői, számviteli vezetői, pénzügyi vezetői, gazdasági és pénzügyi ellenőrzési, üzemgazdasági szakterületeken helyezkedhetnek el. Továbbá hasznosan foglalkoztathatók olyan tevékenységi kör-

ben, amelyben a gazdaságok vezetésének színvonalát a döntések előkészítésével emelni lehet.

- A hallgatók a képzés során megismerkednek a korszerű szervezési elmélettel és gyakorlattal, elsajátítják a számítástechnika alkalmazását, ismereteik alapján nélkülözhetetlen szakemberekké válnak a vállalatok, gazdaságok munkájának szervezésénél, irányításánál. [...]

Nagy volt az érdeklődés a zalaegerszegi tagozat iránt. Böven volt jelentkező, akik közül a sikeres felvételi vizsgák alapján a főiskola jó tanuló-anyagot tudott felvenni. Jóleső érzéssel jelenthetem ki, hogy a tagozatra felvett hallgatók döntő többsége munkás és paraszt szülők gyermeke, akiknek színvonalas főiskolai képzéséhez a tagozat megfelelő tantestülettel, iskolaépülettel és kollégiummal is rendelkezik. [...]

Nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy semmiféle mesterként előnyt nem élveznek ezek a fiatalok. Eredményeiket tehetségükkel, szorgalmukkal érik el. Az átlagosnál nem nagyobb a lemorzsolódók száma az ő körükben sem.

Forrás: Zalai Hírlap, 1971. szeptember 5. 7. o.

Irodalom: Halász Imre: Adatok a zalaegerszegi felsőoktatás előtörténetéhez. In: PSZF Évkönyve II. 329-347. o.

244.

1973. július 1.

**A fiatalok oktatási és munkavállalási problémái Zala megyében
A Zalai Hírlap riportja a megyei tanács munkaügyi osztályának
csoportvezetőjével (részletek)**

A szocializmus éveiben - az azt megelőző évtizedekhez hasonlóan - az oktatás helyzetét az ellentmondásosság jellemezte. Kétségkívül óriási eredmények születtek az alsófokú oktatás terén, az analfabétizmus szinte teljes leküzdésében. Hasonlóan nagy - elsősorban mennyiségi - előrehaladás történt a középfokú oktatásban. Ezzel együtt az egész oktatási rendszert - részben köszönhetően a fennálló politikai struktúrának - egy sajátos merevség jellemezte, amelyet a szinte folyamatos - emiatt viszont kevésbé hatékony - reformok és álreformok sem tudtak rugalmasabbá tenni. Egyre tragikusabbá vált a felsőoktatás lemaradása a nemzetközi szinttől, de a középfokú szakemberképzés sem tudott alkalmazkodni a megváltozott, vagy inkább csak változófélben lévő gazdasági környezethez. Ennek negatívumai, különösen az 1990-es rendszerváltás után éreztették káros hatásukat.

A csoportvezető elmondta, hogy a megye általános iskoláiban az 1972-73-as tanév végén körülbelül háromezerhétszáz fiatal fejezte be tanulmányait. Ez a szám az 1969-es úgynevezett csúcsevhez viszonyítva ezeregyszáz fős csökkenést mutat.

- Milyen lehetőség kínálkozik a megyében az általános iskolát végzett fiatalok számára ?

- A tervek szerint közülük 1360 tanul tovább középiskolákban, 1620 vesz részt szakmunkásképzésben, s mintegy hétszázan nem tanulnak tovább. [...]

- Mi a helyzet a középiskolát és szakmunkásképzőt végzettekkel ?

- A megye gimnáziumaiban évente hat-hétszázan, a szakközépiskolákban mintegy nyolcszázan végeznek. Az utóbbiak közül többen nem zalaiak. Az olajipari, vegyipari képzettséget szerzők egy része, a gépészeti szakközépiskolában, a faiparban, a Zrínyi autóforgalmi szakán végzettek közül többen, mintegy kétszáz-kétszázötven fiatal tehát elmegy a megyéből. Marad hozzávetőlegesen mintegy 600 szakközépiskolát végzett fiatal. Tizenöt százalékuk kerül felsőoktatási intézményekbe. A megyében 500 fiatal kér és kap munkát.

A gimnáziumokban végzettek mintegy huszonöt-harminc százaléka kerül felsőoktatási intézményekbe, marad mintegy négyszáz fiatal a megyében gimnáziumi végzettséggel, s az ő megoszlásukat tekintve a lányok aránya mintegy hetven százalék. A fiúk foglalkoztatása könnyebb, igénylik őket a vállalatok, üzemek, lehetőségük kínálkozik a szakmunkásképzésben való részvételre. A mintegy háromszáz középiskolai végzettséggel rendelkező leány azonban munkát kér, vagy szakmunkástanulónaként akar szakmát szerezni. [...]

- Milyen lehetőségek vannak még ?

- Elhelyezkedési, szakmatanulási lehetőséget kínál az NDK-val kidolgozott munkakooperáció. Ebben az akcióban középiskolát végzett fiatalok vehetnek részt. A Német Demokratikus Köztársaságban műszerész és forgácsoló szakmát tanulhatnak. Adott tehát a szakmaszerzési lehetőség így is, de a kellő tájékoztatás ellenére sincs elég jelentkező.

- Nehezen megmagyarázható jelenség, hogy idegenkednek a kereskedelmi szakmától az érettségizett leányok, de nem mindig fogadják őket szívesen a vállalatok sem. Egy-két példából általánosítva azt bizonygatják, hogy az érettségizett leányok nem alkalmasak például felszolgálónak. Kutatjuk ennek a jelenségnek az okát, s a számos összetevőből csak kettőt említek. Az egyik, hogy a tanulókat egyes vállalatok olcsó munkaerőnek tekintik, gazdaságosabb általános iskolás ipari tanulót foglalkoztatniuk, mint érettségizettet, aki csak másfél-két évig tanul. A másik ok, hogy az érettségizett fiatalok valóban érettebbek, öntudato-

sabbak, ismerik a jogaikat, s szólnak, ha nincsenek meg azok a feltételek, amelyek megilletik őket.

Forrás: Zalai Hírlap, 1973. július 1. 9. o.

245.

1978. január 26.

Mi foglalkoztatja a falut ?

Részletek a novai községi fórumon elhangzottakból

A korszak településpolitikája - kellő anyagiak híján - nem kedvezett a kistelepüléseknek. Az ország aprófalvas vidékein, így Zala megyében is, visszafordíthatatlanná vált a kis falvak elsorvadása. A fiatalok városba költözése, az infrastruktúra elmaradottsága (vezetékes víz, csatorna, gáz, telefon hiánya), a gyenge mezőgazdasági adottságok miatt egyre több zalai községet fenyegetett a fokozatos elnéptelenedés. Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió keretében az intézményhálózat (tanács, iskola, egészségügy, kereskedelem) centralizálása, az ún. körzetesítés, programszerűen nyirbálta meg a kistelepülések megtartóképességét. Ezzel együtt viszont, érdemben nem mindig javult - vagy nem az elvárható mértékben - a kijelölt alsófokú központok intézményi ellátottsága.

Huszonkét előre és legalább ennyi a helyszínen feltett kérdés és rá a felelet. Így lehetne röviden sommáznai a novai népfront-nőbizottság kezdeményezésére létrehozott községpolitikai fórumon történeteket.

Szó esett szinte mindenről, ami a falut foglalkoztatja. Számos, a kereskedelemmel, a lakosság ellátásával, a szolgáltatások helyzetével kapcsolatos kérdésre adott választ, vagy csupán magyarázatot, tett ígéretet, illetve különféle valós indokokra hivatkozva utasított el kérést a kereskedelmi ellátásért felelős lenti áfész [általános fogyasztási és értékesítési szövetkezet] elnöke és a szolgáltató szövetkezet főmérnöke. A kereskedelmi egységeket nem fejlesztik tovább Nován ebben a tervidőszakban, mert a tervezett beruházás, a húsbolt felépült. Az áruellátáson viszont kell és lehet is javítani. Sokféle keresett élelmiszer hiányzik az új hűtőpultból, de leginkább a primőrökből nem kielégítő az ellátás. [...]

Az igények növekedéséről árulkodott a Nován újra presszót akarók kérése. Régebben ugyanis volt, de éppen a falu kérésére minősítették vissza negyedosztályú italboltját. Most már hiányzik a kávé, a cukrászsütemény, a kulturált környezet, a zenegép. A háztartási fűtőolajat vásárlók kérése is jogosnak tűnik, le-

gyen korszerűbb, könnyebb a kiszolgálás, telepítsenek új tartályt. Ám, mint az kiderült, addig nem lehetséges és nem is gazdaságos, míg véglegesen el nem dől, hogy az Áfor [Ásványolaj Forgalmazó Vállalat] telepít-e kutat a községben? A szolgáltató szövetkezet főmérnöke elmondta, nincs szó arról, hogy szolgáltatóház épülne Nován. Hozzátette, hogy a novai női fodrász is éppen most mondott fel, arra hivatkozva, hogy nincs vendége. Ezzel nem értettek egyet a legilletékesebbek, a helyi lányok, asszonyok.

A termelőszövetkezet elnöke a hozzá intézett kérdésekre válaszolva elmondta, hogy szükség van fiatal mezőgazdasági szakmunkásokra, agrárszakemberekre. Évente a szövetkezet 2-4 nyolcadik osztályt végzettet küld ösztöndíjjal szakmunkástanulónak, a végzetteknek minden esetben munkát is kínál, azonkívül letelepedési segéllyel várja a fiatal agrárszakembereket.

A fiatalok itthon tartásához kínált lehetőséget, támogatást a községnek az erdészeti képviselője. Elmondta, hogy várják a novai és a környékbeli fiatalokat az erdőgazdaságba is. Beiskolázzák őket különféle szakmunkásiskolákba, amelyeknek elvégzése után itthon dolgozhatnak.

Szó esett az óvoda bővítésének fontosságáról. Ezt az egész lakosság nagyarányú társadalmi munkával támogatja.

Forrás: Zalai Hírlap, 1978. január 26. 3. o.

Irodalom: Béli József: Az aprófalvas területek helyzete, problémái és azok megoldásának hosszútávú koncepciója Zala megyében. In: Zalai Tükör 1974. II. 79-103. o.; Zalai Gyűjtemény 27.

246.

1979. július 24.

A központi áremelések hatása

**Az MSZMP Keszthelyi Városi Bizottságának információs jelentése
az áremelések utáni lakossági hangulatról (részlet)**

Az 1970-es évek közepén a világgazdaságban bekövetkező változásokra - kellő mozgástér híján - a magyar vezetés érdemben nem tudott reagálni. Az "elért vívmányok", az életszínvonal megtartására irányuló szándék, a növekvő eladósodással, külkereskedelmi cserearányaink romlásával és a magyar munka nemzetközi leértékelődésével párosult. A hetvenes évtized végétől már a külföldi - nyugati - hitelek sem tudták teljesen betömni a fogyasztás és termelés között tátongó egyre nagyobb rést. Az egyre jelentősebbé váló "árkorrekciók" után 1979 júliusában minden eddig felülmúló áremelést hajtottak végre, amelynek következté-

ben - bizonyos mértékű kompenzáció ellenére - nem tudták elkerülni a széles tömegeket érintő életszínvonal-csökkenést. Ezután az időről-időre rendszeresen ismétlődő központi árnövekedések a szociális feszültség növekedését, egyes rétegek társadalmi-gazdasági leszakadását, elszegényedését eredményezték.

A nyilvánosság előtt ezek az újkeletű kérdések sokáig tabu-témának számítottak, de a pártvezetés igyekezett információkat gyűjteni - ha azokat nem is mindig vette figyelembe - a lakosság valós hangulatáról.

A város lakosságát az elmúlt héten az áremelés mértéke, és várható hatása foglalkoztatta. A találgatások különböző híresztelések elterjesztésére adtak alkalmat.

(Csepelen mozgolódás a munkások körében, a Lenin szobrot zsíroskenyérrel rakták körül.)

A liszt, cukor, zsiradék felvásárlása folyamatos volt.

A hivatalos közlemény megjelenése a kenyér, cukor, liszt árának emelésével kapcsolatban különösebb meglepetést nem okozott, viszont az áremelés alá eső árak [árak ?] széles köre megdöbbenette a lakosságot. Általánosan az energia árak emelését tartják magasnak.

Az értelmiség egy része megértően, más része közömbösen vette tudomásul a tájékoztatást. Munkások és nyugdíjasok körében aggodalom tapasztalható az életszínvonal stagnálásával kapcsolatban.

Egyrészt elfogadják a világpiaci árak hatását, cserearányaink romlását, másrészt felső gazdasági vezetők, közgazdasági szakemberek vezetésbeni hiányosságait, felelősségét vetik fel.

A gazdasági munka hatékonyságát célzó határozatok végrehajtását hiányosnak ítélik meg, mert ezek nem hozták meg a várt eredményt, ellenőrzésük nem volt következetes és ezért főleg az irányítást tartják felelősnek.

A vezetők anyagi lehetőségeit magasabbnak tartják a dolgozóknál, ezért - munkások véleménye szerint - őket nem sújtja annyira az árak emelkedése.

Megfogalmazódott az a vélemény, hogy jelentős javulásnak kell beállnia az ellenőrzés, felelősségteljes irányítás, szükség szerinti felelősségrevonás, takarékoság, munkafegyelem, minőség területén. Az érintkezésekkel párosuljon a gazdaságtalan termelés visszaszorítása, a felelősség növelése minden szinten. A népgazdasági helyzethez mérten helyesnek tartanak a reprezentáció, a különböző költséges látogatások, bemutatók számának csökkentését, a takarékosági elv érvényesítését minden területen. (A pazarlás megszüntetését, a státuszszimbólumok mérséklését, luxus autók, fényes irodai berendezések, nagyszámú kísérők.)

Munkáskörökben megfogalmazódott: „Jelenlegi helyzetünket figyelembe véve, most már jó lenne, ha mindenki levonná a szükséges következtetéseket, és

úgy irányítana, úgy gazdálkodna, úgy dolgozna, hogy a népgazdaságnak és a dolgozóknak is jobb legyen. Aki pedig nem tud az elvárásnak megfelelően vezetni, dolgozni, nem kell szégyellni megmondani, hogy nekünk ilyenre nincs szükség. Tegyük oda olyanokat, akik nemcsak az ő hasznukat, hanem a párt politikájának eredményes megvalósítását, a népgazdaság felvirágzását akarják munkájukkal elősegíteni.”

A város lakosságának ellátásában különösebb probléma nem merült fel. A felvásárlások ellenére a készletek pótlása folyamatos volt az élelmiszer-cikkekből. Gondként jelentkeznek a magas piaci árak, melyek a külföldi vendégek jelenlétével fokozódnak, „ha nem adja meg érte a keszthelyi, majd eladom a németeknek” ezért a város lakossága az üdülési időnyben kénytelen magas áron vásárolni.

Forrás: ZML. MSZMP Arch. 81. f. MSZMP Keszthelyi V. Biz. ir. 2. fcs. 1979. 8. ő. e.

247.

1983. október 12.

Színházavatás Zalaegerszezen

Beszámoló a Hevesi Sándor Színház ünnepélyes megnyitójáról (részletek)

Zala megye első kőszínháza, amely - szellemi kisugárzását tekintve - messze túlmutatott a megye határain, 1831-ben épült fel Balatonfüreden²²¹. Ezt megelőzően, az ország más vidékeihez hasonlóan, a vándorszínészek a legváltozatosabb helyeken, olykor a legmostohább körülmények közepette voltak kénytelenek fellépni.

A XIX. század második felében Keszthelyen - többnyire szállodák nagytermeire korlátozódva -, illetve Nagykanizsán alakult ki viszonylag élénk színházi élet. Utóbbi városban 1927-ben avatták fel a színházépületet, a nyitóelőadást a Nemzeti Színház társulata tartotta.

Ezután az újabb színházavatásra több mint egy fél évszázadot kellett várni. Több éves tervezgetés, előkészítés és a pénzügyi fedezet előteremtése után indult meg a zalaegerszegi színház szervezése.

Az 1982-ben alapított állandó társulat, a húsz évvel korábban épült, de alapjaiban megfelelő színpadtechnikával rendelkező volt Munkás Művelődési Otthonban - annak külső és belső átalakítása után - nyert elhelyezést. A színház 1983-ban a nagykanizsai születésű rendező és színházigazgató, Hevesi Sándor nevét vette fel.

²²¹ Lásd: 109. dok.

Tegnap [1983. október 11.] ünnepélyes külsőségek között került sor Zalaegerszegen a Hevesi Sándor Színház felavatására. Ez alkalomból a nap során számos kulturális, a színházi élettel kapcsolatos eseményt rendeztek a megyeszékhelyen. Délután 14 órakor kezdődött a Madách-émlékülés a Tudomány és Technika Házában a TIT [Tudományos Ismeretterjesztő Társulat] Zala megyei Szervezete és a színház rendezésében. [...]

Előadást tartott dr. Keresztury Dezső akadémikus, dr. Czenner Mihály, dr. Kerényi Ferenc színháztörténészek, dr. Praznovszky Mihály, a Nógrád megyei múzeumok igazgatója.

Délután 16 óra 30-kor kitüntetési ünnepségre került sor a színház emeleti helyiségében, ahol Keresztury Dezső Köszöntő című versét Papp Éva szavalta el, majd Loppert Tibor megyei tanácselnök-helyettes köszöntötte a megjelenteket, köztük Varga Gyulát, a Központi Bizottság tagját, a megyei pártbizottság első titkárát, dr. Ábrahám Kálmán építési és városfejlesztési minisztert²²², dr. Köpeczi Béla művelődési minisztert.

Ezután kitüntetések átadására került sor. [...]

Délután fél 6-kor került sor arra a sajtótájékoztatóra, amelyen dr. Varga Zoltán, a színház igazgatója tájékoztatta az országos sajtó képviselőit a színház munkájáról, s válaszolt az újságírók kérdéseire. Este 7 órakor a színház első emeleti előcsarnokában Ruszt József, a színház művészeti vezetője, a Magyar Színházművészeti Szövetség tagja kiállítást nyitott meg, amelyen Zala megye színháztörténetével, Hevesi Sándor munkásságával, Keleti Éva fotóművész munkáival ismerkedhetnek a nézők.

A színházteremben 8 órakor zsúfolt nézőtér előtt felgördült a függöny, majd a Himnusz elhangzását követően Papp Éva köszöntötte a közönséget és felkérte Köpeczi Bélát avató beszédének megtartására. [részletek a beszédből:]

A kultúra iránti érdeklődés megélénkülése magyarázza azt is, hogy ma színházat avatunk Zalaegerszegen. Nem arról van szó, minthogyha a város és a megye lakossága nem fogadta volna szívesen eddig is a kaposvári Csiky Gergely Színház, a Déryné Színház, vagy másutt működő színházak előadásait. De a közönség óhaja volt, hogy e téren több történjék !

Négy évvel ezelőtt született a gondolat, hogy önálló társulat alakuljon Zalaegerszegen és a város korábbi munkásotthonát alakítsák át színházi célokra. Mint látjuk, ez az átalakítás kitűnően sikerült: modern színházi épülettel gazdagodott művelődésünk. Közben megkezdődött a társulat szervezése is, és az úgynevezett „előévad” 180 előadását már közel 50 ezer néző tekintette meg. [...]

²²² Zalaegerszeg egyik országgyűlési képviselője volt.

A zalaegerszegi színház Hevesi Sándor nevét kívánta felvenni. Hevesi Sándor is ennek a megyének a szülötte, de az egész magyar színházi kultúra büszke rá, hiszen Ő a modern magyar színházművészet kiemelkedő jelentőségű teoretikusa, vezetője, rendezője volt, aki a kor európai színházművészetének magas színvonalához igazodva újított, alkotott és nevelt. [...]

A művelődési miniszter beszédét követően dr. Varga Zoltán a társulat nevében átvette a színházat, majd megkezdődött a díszbemutató előadás: Ruszt József rendezésében Madách Imre: Az ember tragédiája című drámai költeményét láthatta a közönség.

Forrás: Zalai Hírlap, 1983. október 12. 1-2. o.

248.

1987. december 29.

**Falun élni - városban dolgozni
Gondolatok a falusi ingázók életéről (részlet)**

A hatvanas évektől az - elsősorban nagyobb településeket érintő - ipari fejlődés a falvakból a városokba irányuló elvándorlás mellett jelentősen megnövelte az inga-vándorforgalmat. Ez egyrészt a falu tradicionális foglalkoztatási struktúrájának megváltozását, másrészt a falusi népesség ún. kétlakivá válását eredményezte. Magyarországon 1980-ban az ingázók száma meghaladta az egymillió főt.

Zala megyében, ahol a kistelepülések aránya az országos átlagot jóval meghaladja, különösen élesen vetődött fel az ingázás problémája. A rossz természeti adottságokkal küszködő mezőgazdasági termelés mellett az elmaradott, vagy teljesen hiányzó infrastruktúra nem növelte a falu munkahelymegtartó, főleg - teremtő képességét.

A városban dolgozó, de falun élő embereket a gazdasági hátrány mellett szociális hátrány is érte azáltal, hogy eredeti helyi közösségükből részint kiszakadva, de a város életébe be nem illeszkedve, legkönnyebben szenvedték el a talajvesztés érzetét.

Hajnali fél ötkor kelek, éppen csak tisztálkodom és harapok néhány falatot, s már indulnom is kell az autóbuszmegállóba. Öt óra után néhány perccel megérkezik a busz, háromnegyed hatkor a gyárban vagyok, átöltözöm, szót váltok a haverokkal, s már indul is a gép. Naphosszat mellette állok, teljesítménybérben dolgozom, nem lazálhatok. Néhány perccel a munkaidő vége előtt úgy is ott kell

hagynom a masinát, mert fél háromkor indul a busz hazafelé. Nem késhetem le, mert akkor otthon nem végzek a délutáni munkámmal. Vár a kert, a szőlő, az állatok. Egyszer kapálni kell, máskor permetezni, az állatgondozás pedig naponta rendszeres elfoglaltság. Este legfeljebb annyi időm marad, hogy vacsora közben átfutom az újságot, időnként a haverokkal megiszom néhány korsó sört. Örülök, ha ágyba jutok, hiszen este kilenckor már illik a hajnali vekkercsörgésre gondolni.

A meglehetősen egyhangú és fegyelmezett programot ifjú szakmunkás ismerősöm szinte egyszuszra mesélte el. Nevezhetnénk őt Kovács Jánosnak vagy Kiss Sándornak, hiszen úgysem a megszólítás a fontos. Sok tízezer társa jellemezhető hasonlóképpen napi időbeosztását. Két dologban hasonlítanak egymáshoz: falun élnek, városban dolgoznak. S még csak azt sem mondhatnánk, hogy panaszkodnak emiatt. Inkább csak egykedvűen élik megszokott napjaikat.

Ennyire rossz volna falun élni? Bizonyára nem, hiszen aligha választanák ezt az életet megközelítően ötmillióan. Az persze igaz, hogy sokan, akik végképpen nem bírták a falusi életkörülményeket, elköltöztek. S aki falun ragadt? Minden bizonnyal felmérte helyzetét, mérlegelte a hátrányokat és az előnyöket, s nem mozdult a szülőház portájáról.

A régi házból már sokan átköltöztek a telken épített nagyobbba. A nagy és a közepes lélekszámú falvakban szinte gombamódra szaporodnak, de a kistelepüléseken is épülnek az új házak. Többségüknél huszonéves fiatalok serénykednek, középkorú vagy annál is idősebb szülők irányításával és anyagi támogatásával. A pénz persze a legtöbbször közösből, a háztájiból származik, amelynek munkáiból a fiatalok is kiveszik részüket. Sokat dolgoznak, ugyanis a háztáji termelést könnyítő eszközök jórészt hiányoznak a gazdaságokból. Kevés a gép, a meglévők drágák, javíttatásuk nehézkes.

Hosszú ideje érvényes elv, hogy az anyagi-műszaki fejlesztés a termelés bővítését szolgálja, mintegy megfélelvezve arról, hogy a termelő beruházások alacsony hatékonyságának egyik oka a halogatott infrastrukturális fejlesztés. Mind ez persze városokban is ismert, de a magyar falu mögöttük is messze kullog. A községek urbanizáltsága elmarad a mezőgazdasági termelés színvonalától, a lakosság igényeitől, és a XX. század végi Európától egyaránt.

Forrás: Zalai Hírlap, 1987. december 29. 1. o.

249.

1989. április 18.

Békés tüntetés Hévízen

A demonstráció résztvevői követelik a gyógytó megmentése érdekében a környezetkárosító nyirádi bauxitbányászat leállítását (részletek)

Hévízen - amely évtizedek óta a hazai gyógy-idegenforgalom egyik legjelentősebb központja volt - a nyolcvanas évek végén egyre nagyobb aggodalommal figyelték az egész település megélhetését biztosító gyógyforrások hozamának kritikus szint alá süllyedését. A legtöbben a környék egész vízháztartását megbolygató nyirádi bauxitbányászatot tették felelőssé és követelték a bányászat csökkentését, illetve leállítását.

Az idegenforgalom és az alumíniumipar gazdasági érdekellentéte nyomán kibontakozó küzdelmeket komplikálta, hogy az országban a politikai folyamatok is erjedésnek indultak. Magyarország a rendszerváltás, a demokratizálódás küszöbére érkezett. Ennélfogva a környezetvédelmi és az ipari "lobby" mögött megbúvó különböző bonyolult gazdasági, csoport- és személyi érdekek mellett a meglévő és formálódó pártpolitikák is beleszóltak az események végső kimenetelébe.

Hévíz lakosai 1989. április 17-re - nyomásgyakorlás céljából - három nappal a tó és a bánya ügyében döntést hozó kormányülés előtt figyelemfelkeltő demonstrációt szerveztek. A bősi és nagymarosi vízierőmű kapcsán már presztízsvesztést elszenvedett kormány - a kisebbik rosszat választva - meghátrált, és április 20-i ülésén a nyirádi bánya 1990-es bezárása mellett döntött.

Tegnap délután többezren gyülekeztek Hévízen a helyi tanács által meghirdetett békés tömegdemonstrációra, amelyet a gyógytó megmentése érdekében rendeztek. A környezetkárosítás ellen tiltakozó tömeg transzparenszekkel vonult végig a nagyközségen, a tó déli bejáratánál lévő autóparkolóba.

A feliratok közül néhány: "Lassú döntés pazarlás", "Ne legyen áldozat a hévízi gyógytó", "Védd az egészség forrását", "A múlandó bánya vagy az örök tó", "Azonnal zárják be a nyirádi bányát", "Igazságos döntést" ... és folytathatnánk az idézeteket, amik visszacsengtek a felszólalók szavaiban is.

A felvonulás élén Szabó Károly, a megyei tanács elnökhelyettese haladt, a Hévízi Nagyközségi Közös Tanács, a helyi pártbizottság és az MDF [Magyar Demokrata Fórum] keszthelyi csoportja, valamint a HNF [Hazafias Népfront] Keszthelyi Városi Bizottságának képviselői társaságában. Megérkezve a nagygyűlés színhelyére, Papp László tanácselnök köszöntötte a tiltakozó demonstráció résztvevőit. Elmondta, hogy a múlt év decemberében a kormányhoz intézett nyílt levelükhöz csatlakozott az MSZMP Zala Megyei - és hévízi nagyközségi - Bizottsága, valamint keszthelyi végrehajtó bizottsága, továbbá a tóvédő egyesület, a Zala Megyei Tanács V[égrehajtó] B[izottsága], az MDF Keszthelyi Csoportja, a Boglárlellei Városi Tanács és a KISZ [Kommunista Ifjúsági Szövetség]

megyei küldötttertekezlete. Eljuttatták a Minisztertanácshoz azt a 14 ezer 605 aláírást, amit a tó megmentése érdekében gyűjtöttek, s köszönetét fejezte ki minden közreműködőnek.

A Hévízi Tóvédő Egyesület képviselőjében Szarka Lajos titkár szólt a résztvevőkhöz. Hangot adott véleményének, hogy a megmozdulás kiáltás a tóért, s ez az örökség nem kockáztatható. [...] Tódor András gimnáziumi tanuló a keszthelyi diákszövetség részéről arra hívta fel a figyelmet, hogy a jövő biztosítása a mai felnőtt korosztály feladata. [...] Dr. Oláh Péter, a Danubius Hévízi Önelszámoló Egységének igazgatója azon véleményét fejtette ki, hogy az ügy eddig való elfajulása okos politikával elkerülhető lett volna. Majd hozzátette, hogy a turizmus a béke iparága. Dr. Czoma László országgyűlési képviselő megismételte korábbi nyilatkozatát, miszerint kedvezőtlen döntés esetén bizalmatlansági indítványt terjeszt be a kormány ellen.

Az MDF Keszthelyi Csoportjának képviselője, Polgár Gyula többek közt elmondta: szervezetük követeli a kritikus térségben folyó bányászat azonnali beszüntetését, s azt, hogy a tó sorsáról ne a szakminisztériumok döntsenek. [...]

Az elhangzottakat követően Papp László tanácselnök bejelentette, hogy felszólalás nélkül csatlakoznak az elmondottakhoz a HNF keszthelyi és marcali bizottságával együttműködő környezetvédelmi csoportok, s az MDF Kaposvári Szervezete. Majd a Dunakör üdvözlését Rácz Judit tolmácsolta a demonstráció résztvevőinek.

Forrás: Zalai Hírlap, 1989. április 18. 1-2. o.

Irodalom: Bán Károly: Meztelen-e a milliárdos király? Riportkönyv Hévíz-Nyirád polgárháborújáról. [Bp.], 1989.

250.

1989. április 21.

Varga Gyula országgyűlési képviselő visszahívása Nyílt levél a képviselőhöz - Varga Gyula válasza

Az 1988 végétől felgyorsuló politikai változások egymás után hozták felszínre a különféle - a kor újkeletű szavával élve - alternatív szervezeteket, amelyek közül sokan 1989 elejére politikai párttá alakultak. A demokratikus ellenzéki pártok első - jelentős tömegeket mozgató - sikereiket a kommunista országgyűlési képviselők visszahívásával és helyükbe ellenzéki képviselők megválasztásával érték el.

A Zalaegerszezen már működő ellenzéki pártok, a Magyar Demokrata Fórum és a Fiatal Demokraták Szövetségének helyi csoportjai hasonló eszközt választot-

tak a város egyik képviselőjével Varga Gyulával szemben, aki évtizedeken keresztül az MSZMP első számú megyei vezetője volt. Az ellenzék képviselői nyílt levélben szólították fel Varga Gyulát a képviselői mandátum visszaadására, aki először erre nem volt hajlandó, de rövid idő múlva ezt mégis megtette. Így a megüresedett parlamenti hely betöltésére - 1989. szeptember 16-ra - időközi választást írtak ki. Az évtizedek óta először megtartott többpárti választásokon a több mint 30.000 választásra jogosult polgárból mintegy 20.000-en éltek jogaikkal és adták le szavazataikat. Az MDF, FIDESZ és SZDSZ alkotta ellenzék közös jelöltje, Dr. Marx Gyula a szavazatok 59 %-át, az MSZMP-t képviselő Györffy István 32 %-ot, míg a harmadik jelölt, a szociáldemokrata színekben induló Dr. Schein István - kerekítve - 8 %-ot kapott.

Nyílt levél Varga Gyulához Zalaegerszeg, 2. sz. országgyűlési választókerülete képviselőjéhez

Képviselő Úr !

Beosztása, funkciói következtében Ön hosszú évek óta aktív részese megyénk közéletének és mint országgyűlési képviselő, az ország sorsának alakítója is. Nincs szándékunkban Önön számon kérni a jelen gazdasági, társadalmi, erkölcsi válságát, de óhatatlanul felvetődik a kérdés: hogyan sáfárkodott eddig lehetőségeivel, hatalmával ? Hogyan képviselte szűkebb választókerülete érdekeit és mit tett azért, hogy az ország ne juthasson a jelenlegi mélypontra ? A felelősséget nem egyedül Ön viseli, de a saját részét sincs joga elhárítani. Kérjük, tartson önvizsgálatot, számoltassa el magát ! Céljait vesse össze a végeredménnyel és vonja le belőle a megfelelő konzekvenciákat !

Az Ön által is képviselt ideológiai merevség, évtizedek alatt rögzült munka- és vitastílus, ma már saját pártja reformtörekvéseinek is gátja. Következetessége tiszteletre méltó, megújulásra való képtelensége elszomorító.

Az Országgyűlésen tanúsított magatartása, indulatos, oktatlan kirohanása épp úgy, mint az érdektelenséget tükröző kedélyeskedése, sértő választóira és az egész megyére. Sajtónak adott nyilatkozatai kínosak és nélkülöznek minden tárgyyszerűséget.

Figyelembe véve a fentieket, ragadja meg a történelmi pillanatot, amelyben az ország haladó erői a nemzet megmentésén fáradoznak és tegyen egy olyan gesztust, amellyel végre kivívhatja választói elismerését ! Mondjon le önként képviselői mandátumáról !

Zalaegerszeg, 1989. március 29.

Az MDF és a FIDESZ

zalaegerszegi szervezetei
Balogh József
MDF
Pázmándi József
FIDESZ

A képviselő válasza

Tisztelt Balogh József és Pázmándi László !

A Magyar Demokrata Fórum és a FIDESZ zalaegerszegi szervezete nevében hozzám küldött, nyíltnak szánt, közös levelüket megkaptam. Igaz késve jutott el hozzám, mivel a közelmúltban hosszabb ideig külföldön voltam. Remélem, hogy válaszom azért még aktuális lesz.

Igazuk van abban, hogy hosszú idő óta közéleti ember vagyok. A közéletiségnek pedig mindig elkötelezetten és legjobb tudásomnak megfelelően igyekeztem megfelelni.

Teljesen tisztában vagyok azzal, hogy hazánk társadalma ezekben a hetekben-hónapokban mélyreható változásokon megy át, életünket a gyökeres reformok és elképzelések jellemzik, amelyek mind a politikára, mind a gazdaságra és a kulturális területre, ha változó intenzitással is, de mindenképpen egyre jobban kiterjednek.

A levelükben megfogalmazott sommás véleményükkel, illetve egy cseppet sem kíméletes ajánlatukkal szemben kijelentem, hogy az országos méretű és nemzetközi kihatású megújulásunkat szerény képességgemmel a jövőben is szolgálni szeretném. A társadalmi alapok megítélésében, amelyekre a kibontakozás a történelmi örökség mellett nagymértékben a felszabadulást követő nehéz évtizedek valódi eredményeire alapozható, azokra, amelyeket sok küszködés, szenvedés és „ezernyi kín” árán a dolgozó emberek értek el. A mai mélypont, higgyék el, számomra is súlyos traumát és megrázkódtatást jelent. Természetesen mindezek országgyűlési magatartásomat befolyásolják.

Minden mai gondot, problémát és a hosszan tartó teljesítményhiányt reálisan figyelembe véve, kérem, vegyenek azért annyi fáradságot, hogy például: gondolatban számolják szűkebb páttriájuk, Zalaegerszeg és környéke fejlődésének fontosabb megnyilvánulásait, amit mondjuk a városépítészetben, lakásügyben, infrastruktúrában, környezetvédelmi kérdésekben, kulturális feltételekben stb. a közös-ség létrehozott, s amelyeknek az utóbbi három évtizedben politikai funkciómmal és közéleti szerepemmel mégiscsak személyes részese voltam.

Ugyanakkor, a hibásnak bizonyult döntésekért felelősnek érzem magam. Ma már persze mindenki sokkal jobban látja az egyes ok-okozati összefüggéseket, azokat is, amelyek tőlünk függttek és azokat is, amelyeket befolyásolni nem volt lehetőségünk. Ez utóbbiak jelentőségének teljes lebecsülése inkorrekt és előítéletes magatartás.

Ami képviselői mandátumomat illeti, azt az adott időszakban érvényes választójogi törvény alapján, kettős jelöléssel és titkos szavazással nyertem el, ugyanis a választókerületben választóimtól többségi bizalmat kaptam. Ebből az is következik, hogy képviselőségemet nem egyes személyek, szervezetek, hanem csakis választóim többsége vonhatja kétségbe.

A szóvátett országgyűlési gesztusbeli és retorikai megnyilvánulásaim egyszerűen személyes jellegűek, de ezek a magyar Parlamentben, egyáltalán a közéletben már nemcsak megtűrtek, hanem szerencsére elfogadottak is, mindez része a sokat emlegetett pluralizmusnak. Felszólalásaim tartalma nyilvánvalóan vitatható, de hát Önöknek, azt hiszem ez nem rendhagyó jelenség.

Végül, engedjék meg, hogy a kritikusan szóvátett pártmunkámról pár szavas véleményt leírjak. Röviden, ennek megítélése kizárólag arra a pártszervezetre, illetve arra a pártszervre tartozik, amelyben dolgozom, vagy amelynek tagjává választottak. Gondolom, saját szervezeteik szuverenitását a hasonló beavatkozásoktól a jövőben Önök szintén védik majd.

Zalaegerszeg, 1989. április 19.

Varga Gyula

Forrás: Zalai Hírlap, 1989. április 21. 3. o.

251.

1989. július 31.

Az MSZMP megyei pártértekezlete

A Zalai Hírlap összefoglalója a tanácskozás menetéről, eredményeiről (részletek)

Az ellenzéki pártok alakulásával párhuzamosan az MSZMP-n belül is különböző, egyre jobban elhatárolódó politikai csoportosulások, platformok jöttek létre. Ezek közül egyre nagyobb súllyal estek latba az úgynevezett MSZMP-reformkörök. A párton belül - olykor kíméletlen - politikai csatározások kezdődtek a platformok között a vezető szerepért. Sorra tartotta tanácskozásait a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság, válaszokat keresve az újabb és újabb, a párton kívül és azon belül egyaránt jelentkező kihívásokra.

A központban zajló eseményekhez hasonlóan az alapszervezeteknél is egymást követték a párttaggyűlések, aktívák és értekezletek. A küldöttek megválasztása után 1989. július 29-én ült össze Zalaegerszezen az MSZMP megyei pártértekezlete, ahol a párt megújításához óhatatlanul szükséges személyi és szervezeti kérdésekről kellett dönteni. A tanácskozás a reformkörök sikerét hozta, az általuk javasolt merőben új - az országban egyedülálló - szervezeti modellt valósítva meg, amely lényegében elhagyta az egyre inkább mozgásképtelenné váló pártapparátust.

Párttörténeti jelentőségű fórum, az MSZMP megyei pártértekezlete tanácskozott szombaton reggel 8 órától vasárnap hajnali fél ötig [júl. 29-30.] Zalaegerszezen, a Ságvári-gimnázium tornacsarnokában. A tanácskozást - amelynek munkájában részt vett Fejti György, az MSZMP Politikai Intéző Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára - dr. Karvalits Ferenc, megyei első titkár nyitotta meg. [...] A munka- és ügyrendet több módosító javaslattal fogadták el. Először is: a napirenden szereplő kérdések közül az országos pártértekezlet óta végzett politikai munka főbb tapasztalatairól szóló beszámolót és a zalai pártszervek, szervezetek gazdasági-társadalmi programját együtt tárgyalják. Másrészt: a pártmegújítással és megyei szintű szervezeti korszerűsítéssel, valamint a személyi kérdésekkel kapcsolatos szavazásban a volt megyei bizottság tagjai ne vehessenek részt. Végül: az egyes szervezeti platformok képviselői külön is kapjanak szót.

Az ügyrendi szavazást követő mandátumvizsgáló bizottsági tájékoztatóból kitudt: a 868 zalai alapszervezet közül 771 választott küldöttet, közülük 662-en jelentek meg, a megyei pártbizottság tagjai közül pedig 41-en. A mandátumok megállapítása után dr. Karvalits Ferenc terjesztette elő az elmúlt másfél év főbb politikai tapasztalatait áttekintő szóbeli beszámolót.

A beszámolót követően megkezdődött a vita az első két napirendi pont felett. [...] Többek között elmondták: különösen a vállalkozás-barát, a tulajdonviszonyokat is tisztázó, szektorsemleges gazdaságpolitika követése, a mezőgazdaság és a községek fejlesztése, a pénzbevételek arányos „visszaosztása”, a szociálpolitika átalakítása és a munkanélküliség kezelhetősége kell, hogy a program közép-pontjában álljon. A programot a fórum elfogadta, majd pedig a képviselői és tanácsstagi választásokkal kapcsolatos módszertani anyagot tudomásul vette. Az e napirendhez kapcsolódó, Milyen pártot akarunk ? című dokumentum feletti eszmecsere előtt a szervezeti korszerűsítés - írásban kiadott - négy változatának képviselői fejtették ki álláspontjukat. [...]

A második napirendi pont megvitatása végeztével - Horváth Katalin, a Ságvári Gimnázium pártküldötte kezdeményezésére - a tanácskozás résztvevői egyperces néma felállással adóztak Nagy Imre és Kádár János emlékének.

Miután a szerkesztőbizottság reagált a párt milyenségét érintő javaslatokra, véleménykutatási célú szavazás következett, amelynek során a szavazók 70 százaléka a Magyar Szocialista Munkáspárt elnevezés megtartását támogatta.

A párt megyénkbéli, közeli jövőjét nagyban befolyásoló harmadik napirendi pont, a megyei szintű szervezeti struktúra meghatározása körül hosszas vita zajlott. Végül a reformkörök által indítványozott - a megyei pártértekezlet, a választmány és a koordinációs iroda intézményét működtető - 3-as változat mellett az ekkor 641 szavazásra jogosult küldött közül 343-an voksoltak. Az ideiglenes, egytestületes megyei pártbizottság működtetését - mint 4-es variációt - 284-en támogatták; a második számú platform 3 szavazatot kapott, az első számú egy szavazatot sem. Tízen tartózkodtak a szavazástól.

Ennek a merőben új megyei szervezeti felállásnak megfelelően a városi küldöttesoportok külön-külön összeültek, hogy javaslataikat megtegyék a megyei választmány tagjaira. Végül e testület összetételéről, annak elnökéről, két elnökhelyetteséről, majd - többfordulós jelölési javaslatok után - a koordinációs irodát vezető első titkár és a titkár személyéről, a 9-9 fős pénzügyi ellenőrző, illetve az egyeztető bizottságról, s azok elnökeiről, valamint a kongresszusi küldöttek személyéről döntött az MSZMP megyei pártértekezlete.

Forrás: Zalai Hírlap, 1989. július 31. 1. o.

252.

1990. március 26.

Országgyűlési választások

Szavazóköréről - szavazókörre Zalában (részletek)

1989. második felére elodázhatatlanná váltak a politikai változások törvényi hátterének, garanciáinak megteremtése. A hatalmon lévők és ellenzékiek ke-rekasztal-tárgyalásai révén 1989. szeptember 18-án megállapodás jött létre, az ún. sarkalatos törvények kérdésköréről. Ennek alapján - többek között - megszüntették az Elnöki Tanácsot, létrehozták az Alkotmánybíróságot és rendelkeztek az országgyűlési képviselők demokratikus megválasztásáról, amelyet 1990. március 25-re tűztek ki.

Az évtizedek óta nem látott választási kampány után a szavazás első fordulója (március 25.) az ellenzéki pártok sikerét hozta, de - a választási szisztéma sa-já-

tosságából eredően - az egyéni választókerületekben országosan kevés helyen született végeredmény.

Zala megyében, a területi listán a Magyar Demokrata Fórum a szavazatok 25,41 %-át, a Szabad Demokraták Szövetsége 20,89 %-át, a Kereszténydemokrata Néppárt 11 %-át, az Független Kisgazdapárt 10,28 %-át, az Magyar Szocialista Párt 9,61 %-át, míg a Fiatal Demokraták Szövetsége 7,11 %-át kapta.

A második fordulóra április 8-án került sor, ahol eldőlt az egyéni választókerületek mandátumainak sorsa is. Zalaegerszezen Szigethy István (SZDSZ), Nagykanizsán Tarnóczky Attila (MDF), Keszthelyen és környékén Czoma László (független), Letenye és Lenti körzetéből Rudics Róbert (MDF) és Zalaszentgrót körzetéből Tóth Tihamér (MDF) lett a győztes. Ezután dőlt el az is, hogy a zalai területi listáról bekerült a parlamentbe Csengey Dénes (MDF) és Solt Ottília (SZDSZ).

Tegnap reggel 6 órakor megyénkben is megnyitották a szavazóhelyiségeket. 458 helyen összesen 246 ezer 900-an adhatták le voksukat - ennyien kerültek fel ugyanis a választási névjegyzékre, mint állandó zalai lakosok. [...]

A legtöbben a délelőtti órákban járultak az urnák elé. Ebéd után 6 óráig - a szavazóhelyiségek bezárásig - már kevesebb munkájuk akadt a szavazatszedő bizottságoknak. Annál több volt viszont a teendőjük este 6 után, amikor a szavazatok összeszámlálásához láttak hozzá, s megírták a jegyzőkönyveket. [...]

Elég sok időbe telt, amíg a szavazókörök a 18 órai zárás után végeztek a munkával, ami a jegyzőkönyvek választókerületi központba való továbbítását is magába foglalta. Ez utóbbi helyekről gépi úton juttatták el az egyéni listák adatait a területi (megyei) központba. A pártlistákat viszont tanácsi körzetenként gyűjtötték össze a szavazóköröktől - jegyzőkönyvi formában -, s így vitték el azokat a zalaegerszegi központba. [...]

1-es számú választókerület, Zalaegerszeg:

Családostul jöttek [...] szavazni Gál Józsefék: a nyugdíjas házaspár és pedagógus lányuk. Az utóbbi vitte a szót:

- Öt évvel ezelőtt szavaztam először. Bár akkor is sok minden másként alakult a korábbiakhoz képest, mégsem volt az igazi. Most viszont örömmel jöttem ide. Van személy és vannak pártok, melyek programjával azonosulni tudok. Ez a Fidesz és az SZDSZ. A dilemmámat úgy oldottam meg, hogy az egyikre az egyéni listán szavaztam, a másikra pedig a területin. Azt hiszem, felfogásommal sikerült a szüleimre is hatnom. [...]

2-es számú választókerület, Nagykanizsa:

Negyed nyolckor a Szabadság téri iskolában működő 12-es szavazókörben senkit sem találtunk, pár percen belül azonban többen is érkeztek. Az egyik szavazni kívánó hölgyről kiderült, hogy lakásváltoztatás miatt nem ehhez a körzethez tartozik. Mivel egész éjjel dolgozott és fáradt, nem vállalja, hogy elmegy a saját körzetébe, inkább nem szavaz - jelentette ki. [...]

3-as számú választókerület, Keszthely:

Balogh András édesanyjával együtt érkezik a szavazóhelyiségbe.

- Már jó ideje eldöntöttük, kire adjuk a voksunkat - mondták. - Végül is könnyítette a helyzetet, hogy ebben egyetértés volt köztünk. Végignéztük a választási műsorokat, elolvastuk a cikkeket. Csak eleinte tűnt zavarosnak számunkra a nagy választék. [...]

4-es számú választókerület, Lenti:

A Gönczi Ferenc Gimnáziumban tíz óráig [...] a választópolgárok egynegyede járult az urnához:

- Úgy érzem, most valóban szabadon választhattam - vélekedett Csizmadia Lajos nyugdíjas. - A demokrácia jegyében arra szavaztam, akinek a programja reálisnak tűnt, de a szimpátia is közrejátszott döntésemben. Az esetleges újabb fordulóra is eljövünk családommal. [...]

5-ös számú választókerület, Zalaszentgrót:

Id. Kozma István és felesége már hazafelé tartott a szavazókörből, mikor találkoztunk.

- A pártok ? Van, amelyik rokonszenves, van, amelyik nem. Ahogy jöttünk az utcán, a feleséggel pont arról beszélgettünk, hogy legalább fél év kell még, amire eltakarítják ezt a sok szemetet.

- Ez elég kétértelműen hangzik ...

- A szanaszét dobált, letépett, összefirkált plakátokra, papírfecnikre gondolok - nevette el magát. - Véleményem szerint mindenki a szíve szerint döntse el, kire adja a szavazatát. A végeredmény a fontos, hogy végre kilábaljunk abból a kátyúból, amiben az ország van.

Forrás: Zalai Hírlap, 1990. március 26. 1-2. o.

Irodalom: *Parlamenti választások 1990. (Szerk. Szoboszlai György) Bp., 1990.*

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltári rövidítések

<i>MOL.</i>	Magyar Országos Levéltár
<i>MOIM Arch.</i>	Magyar Olajipari Múzeum Archívuma
<i>VÉFL.</i>	Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár
<i>ZMB irattár</i>	Zala Megyei Bíróság irattára
<i>ZML.</i>	Zala Megyei Levéltár
<i>Alisp.</i>	Zala vármegye alispánja
<i>Áll. Biz.</i>	Zala vármegye Állandó Bizottmánya
<i>biz.</i>	bizalmas
<i>dok.</i>	dokumentum
<i>Főisp.</i>	Zala vármegye főispánja
<i>gyűjt.</i>	gyűjtemény
<i>ig. biz.</i>	igazoló bizottság
<i>ir.</i>	irat
<i>j. fj.</i>	járási főjegyző
<i>j. fszb.</i>	járási főszolgabíró
<i>jkv.</i>	jegyzőkönyv
<i>kgy.</i>	közgyűlés
<i>k. t.</i>	képviselő - testület
<i>Megyefőnöki</i>	Zala megye cs. kir. megyefőnöke
<i>munkásmozg.</i>	munkásmozgalmi (iratok)
<i>nemz. biz.</i>	nemzeti bizottság
<i>polgm.</i>	polgármesteri
<i>Tvh. Biz.</i>	Zalavármegye Törvényhatósági Bizottsága
<i>v.</i>	város
<i>Zalavári házi lt.</i>	Zalavári apátság házi levéltára
<i>Zeg. v. régi lt.</i>	Zalaegerszeg város régi levéltára
<i>ZML. MSZMP Arch.</i>	Zala Megyei Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt Archívuma

<i>agit. o.</i>	agitációs osztály
<i>áll. hat. o.</i>	államhatalmi osztály
<i>f.</i>	fond
<i>fcs.</i>	fondcsoport
<i>ip. o.</i>	ipari osztály
<i>MDP V. Biz.</i>	Magyar Dolgozók Pártja Városi Bizottsága
<i>mg. o.</i>	mezőgazdasági osztály
<i>MKP ZMB. Titk.</i>	Magyar Kommunista Párt Zala Megyei Bizottsága Titkársága
<i>MSZMP ZMB</i>	Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága

Könyvészeti rövidítések

- Balázs-Kovács: Tanulmányok* - Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből. (Szerk. Balázs Béla - Kovács Ferenc) Zalaegerszeg, 1971.
- Bánkúti: Rákóczi* - Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703-1711. Bp., 1976.
- Barbarits: Nagykanizsa* - Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Bp., 1929.
- Bencze: Zala megye iparának története a felszabadulás után* - Bencze Géza: Zala megye iparának története a felszabadulás után (1945-1975). In: Műszaki-közgazdasági cikkek, tanulmányok '80. (Szerk. Kovács Ferenc) Zalaegerszeg, 1980.
- Bilkei: Hiteles helyek* - Bilkei Irén: Hiteles helyek Zalában. (XIII-XVI. század) In: A Dunántúl településtörténete VII. Veszprém, 1989.
- Bodnár - Petike: A felszabadult Nagykanizsa 25 éve* - A felszabadult Nagykanizsa 25 éve (Szerk. Bodnár Miklós - Petike Antal) Nagykanizsa, 1970.
- Bona: Zalai tisztek* - Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In: Zalai Gyűjtemény 33.
- Bonfini: Történelem* - Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. (Ford. Kulcsár Péter) Bp., 1995.
- Degré: Olvasókönyv* - Olvasókönyv Zala megye történetéhez. (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1961.
- Degré: Visszaemlékezéseim* - Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. (Szerk. Ugrin Aranka) Bp., 1983.
- Ember: Közigazgatás* - Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946.

- Füssy: Zalavár* - Füssy Tamás: A zalavári apátság története (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története VII.) Bp., 1902.
- Gyimesi: Zalaegerszeg* - Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. (Szerk. Gyimesi Endre) Zalaegerszeg, 1985.
- Göcseji emlékkönyv* - A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950-1960. (Szerk. Szentmihályi Imre) Zalaegerszeg, 1960.
- Hadtörténet* - Magyarország hadtörténete. (Szerk. Liptai Ervin) Bp., 1984. 1. köt.
- Halász: Közigazgatás* - Halász Imre: Az önkényuralmi közigazgatás kiépülése Zala megyében 1849-1854. In: Levéltári Közlemények 1986. 1. sz.
- Hermann: Perczel* - Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zala megye, 1848. október 17 - december 24. (Zalai Gyűjtemény 36/II.) Zalaegerszeg, 1995.
- Holub: Zala* - Holub József: Zala megye története a középkorban. Pécs, 1929.
- Hőgyész: Sümeg* - Hőgyész László: Sümeg évszázadai. Veszprém, 1989.
- Istvánffy: Magyarok* - Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. (Ford. Juhász László) Bp., 1962.
- Jobbágylevelek* - Jobbágylevelek. (Szerk. H. Balázs Éva) Bp., 1951.
- Kanizsai emlékkönyv* - A nagykanizsai Thury György Múzeum jubileumi emlékkönyve 1919-1969. (Szerk. Kerecsényi Edit) Nagykanizsa, 1972.
- Kerecsényi: Nagykanizsa* - Kerecsényi Edit: Nagykanizsa társadalmi és egyleti élete 1900 táján. In: Zalai Gyűjtemény 21.
- KFV 1937-1987* - Ötven éves a magyar kőolaj- és földgázbányászat. KFV [Kőolaj- és Földgázbányászati Vállalat] 1937-1987. (Szerk. Buda Ernő - Ferencz Győző - Kovács József) Nagykanizsa, 1987.
- Kónyi: Deák* - Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei Bp., 1903.
- Kotnyek: Alsófokú oktatás* - Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig. (Zalai Gyűjtemény 9.) Zalaegerszeg, 1978.
- Lederer: Szöveggyűjtemény* - Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához I. rész 1000-tól 1526-ig. (Szerk. Lederer Emma) Bp., 1964.
- Litván: Olvasókönyv* - Az 1956-os forradalom. Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak. (Szerk. Litván György) Bp., 1991.
- LSz* - Levéltári Szemle
- Lukács: Függetlenségi* - Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849-1867. Bp., 1955.
- Mályusz: Zsigmond* - Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp., 1984.
- Magyar Törvénytár 1526-1608.* - Magyar Törvénytár. 1526-1608. évi törvényczikkek. (Ford. Kolosvári Sándor - Óvári Kelemen) Bp., 1899.

- Mikó: Adatok* - Mikó Zsuzsa: Adatok Zala megye közigazgatás- és politikatörténetéhez 1945. In: Zalai Gyűjtemény 37.
- Molnár: Csány* - Molnár András: Csány László a zalai reformellenzék élén. In: Zalai Gyűjtemény 30.
- Molnár: Széchenyi* - Molnár András: Széchenyi és Zala. A Zala Megyei Levéltár Széchenyi-levelei. In: Levéltári Szemle 1991. 3. sz.
- MSZMP Évkönyv 1982.* - Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága, Oktatási Igazgatóság Évkönyv 1982. (Szerk. Jakabfi Rudolf) Zalaegerszeg, 1982.
- MSZMP Évkönyv 1984.* - Magyar Szocialista Munkáspárt Zala Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóság Évkönyv 1984. (Szerk. Jakabfi Rudolf) Zalaegerszeg, 1984.
- Novák: Zalavármegye* - Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban. (2. bőv. kiad.) Zalaegerszeg, 1906.
- Papp: Életem* - Papp Simon: Életem (Sajtó alá rendezte: Srágli Lajos és Tóth János) Zalaegerszeg, 1996.
- PSZF Évkönyve II.* - Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézetének Évkönyve II. (Szerk. Halász Imre) Zalaegerszeg, 1986.
- PSZF Közleményei III.* - Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézetének Közleményei III. (Szerk. Halász Imre) Zalaegerszeg, 1990.
- Simonffy: A jobbágyfelszabadítás* - Simonffy Emil: A jobbágyfelszabadítás Zala megyében. In: Zalai Tükör 1974. 1. köt. 1848/49. zalai eseménytörténete. Zalaegerszeg, 1974.
- Simonffy: Bevezetés* - Simonffy Emil: Bevezetés. In: Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. (Szerk. Gyimesi Endre) Zalaegerszeg, 1985.
- Szántó: Végvári rendszer* - Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Bp., 1980.
- Szigetvári levelek* - Szigetvári levelek a török hódoltság korából. Szigetvár, 1982.
- Szőcs: Csány* - Szőcs Sebestyén: Csány László kormánybiztosi tevékenysége 1848 áprilistól szeptember végéig. In: Zalai Gyűjtemény 30.
- Szőke: Nagykanizsa* - Szőke Béla Miklós: A népvándorlás kora és a korai középkor története Nagykanizsán és környékén. In: Nagykanizsa. Városi monográfia I. Nagykanizsa, 1994.
- Takács: Deák* - Takács Péter: Deák Ferenc politikai pályája 1849-1865. Bp., 1991.
- Thuróczy: Krónika* - Thuróczy János: A magyarok krónikája. (Ford. Horváth János) Bp., 1980.
- Turbuly: Közigazgatás* - Turbuly Éva: Zala megye közigazgatása a XVIII. század első felében. In: Levéltári Közlemények 1986. 2. sz.

- Vajda László - Vajda Lászlóné: Zala - Vajda László - Vajda Lászlóné: Zala megye az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején.* In: Zalai Tükör 1974. 1. köt. 1848/49. zalai eseménytörténete. Zalaegerszeg, 1974.
- Vajda Lászlóné: Csertán - Vajda Lászlóné: Csertán Sándor, Zala megye kormánybiztosa (1809-1864.)* In: Zalai Gyűjtemény 35.
- Vándor: Nagykanizsa - Vándor László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig.* In: Nagykanizsa. Városi monográfia I. Nagykanizsa, 1994.
- Veress D.: Napóleon - Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon 1809.* Bp., 1987.
- Vida: Levelestár - "Szerelmes Orsikám ..." A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése.* (Szerk. Vida Tivadar) Bp., 1988.
- Vörös: Úrbérrendezés - Vörös Károly: Az 1765-66-i dunántúli parasztmozgalom és az úrbérrendezés.* In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711-1790. Bp., 1952.
- Zalai Tükör 1974. II. - Zalai Tükör 1974. II.* (Szerk. Baranyai György - Hári Sándor - Kovács Lajos) Zalaegerszeg, 1974.
- ZÉK. - Zalai életrajzi kislexikon.* (Szerk. Gyimesi Endre) Zalaegerszeg, 1994.
- ZO. - Nagy Imre - Véghely Dezső - Nagy Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár. I-II. Bp., 1896.*
- Zalai Gyűjtemény 2. - Tanulmányok.* (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1974.
- Zalai Gyűjtemény 5. - Tanulmányok Deák Ferencről.* (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1976.
- Zalai Gyűjtemény 8. - Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából.* (Szerk. Baranyai György et al.) Zalaegerszeg, 1978.
- Zalai Gyűjtemény 12. - Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából.* (Szerk. Baranyai György et al.) Zalaegerszeg, 1979.
- Zalai Gyűjtemény 16. - Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából 1980-1981.* (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1981.
- Zalai Gyűjtemény 21. - Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából 1984-1985.* (Szerk. Degré Alajos - Halász Imre) Zalaegerszeg, 1985.
- Zalai Gyűjtemény 25. - Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából.* (Szerk. Halász Imre) Zalaegerszeg, 1986.
- Zalai Gyűjtemény 26. - Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából.* (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1987.
- Zalai Gyűjtemény 27. - A dél-dunántúli aprófalvak és szórványok település- és társadalomtörténete.* (Szerk. Degré Alajos - Foki Ibolya) Zalaegerszeg, 1987.

- Zalai Gyűjtemény 30.* - Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790-1849. (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1990.
- Zalai Gyűjtemény 31.* - Művelődéstörténeti tanulmányok 1990. (Szerk. Turbuly Éva) Zalaegerszeg, 1990.
- Zalai Gyűjtemény 33.* - A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1992.
- Zalai Gyűjtemény 34.* - Gazdaságtörténeti tanulmányok (Szerk. Kapiller Imre) Zalaegerszeg, 1993.
- Zalai Gyűjtemény 35.* - Zalai történeti tanulmányok (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994.
- Zalai Gyűjtemény 36/I.* - Hadtörténelmi tanulmányok (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1995.
- Zalai Gyűjtemény 37.* - Dokumentumok Zala megye történetéből 1944-1947. (Szerk. Káli Csaba - Mikó Zsuzsa) Zalaegerszeg, 1995.

KÉPMELLÉKLETEK

A képek zömét a zalaegerszegi Göcseji Múzeum, a nagykanizsai Thury György Múzeum, valamint a Zala Megyei Levéltár bocsátotta rendelkezésünkre. A 34. és 35. képet az Országos Széchényi Könyvtár, a 43.-at a Deák Ferenc Megyei Könyvtár, a 79.-et pedig dr. Kerecsényi Edit (Nagykanizsa) szívességéből közöljük. A képválogatáshoz nyújtott segítségért ezúton mondunk köszönetet Kapillerné Megyeri Annának és Kunics Zsuzsának.

1. Vérbulcsú kapitány a Képes Krónikában (lásd 6. dok.) 2. Árpád-kori cserépedények Kolonpusztáról (lásd 7. dok.)

3. Árpád-kori szobortöredék Zalavárról (lásd 8. dok.) 4. A tihanyi apátság Árpád-kori altemploma (lásd 10. dok.)

5. A Hahót-Buzád nemzetségbeli Csák főispán
pecsétje (lásd 14. dok.)

6. Szigliget várának romjai
(lásd 15. dok.)

7. Oklevél Egerszeg nevének első említésével 1247-ből
(lásd 14. dok.)

8. Zala megye a középkorban

9. Böde Árpád-kori temploma

10. Oklevél Egerszeg határainak kijelöléséről
1381-ből (lásd 21. dok.)

11. Keszthely gótikus temploma
(lásd 24. dok.)

12. Mátyás király adománylevele Alsólendvai Bánffy Miklós részére
(lásd 31. dok.)

13. Egervári Bereck püspök sírköve
(lásd 30. dok.)

14. A Gersei Pethő család címere a XVI. századból (lásd 63. dok.)

15. Jelenet a mohácsi csatából: Bakács Sándor
megmenti Bánffy Jánost (lásd 37. dok.)

16. Zalavár vára a XVI. században
(lásd 43. dok.)

17. Nádasdy Tamás nádor
(lásd 45. dok.)

18. Zrínyi Miklós Zala megye főispánja
(lásd 48. dok.)

19. Alsólendva vára a XVII. században
(lásd 50. dok.)

20. Sümeg vára a XVII. században
(lásd 53. dok.)

21. A kapornaki hiteles hely pecsétnyomója
(lásd 54. dok.)

22. Kapornak vára a XVI. században
(lásd 54. dok.)

23. Thury György kanizsai kapitány (középen)
(lásd 59. dok.)

24. Alsólendván nyomtatott protestáns könyv
(lásd 60. dok.)

25. A zalavári hiteles hely pecsétnyomója
(lásd 61. dok.)

26. A Kanizsát feladó várkapitány kivégzése
(lásd 67. dok.)

27. Egerszeg végvára a XVII. században
(lásd 73. dok.)

28. Zrínyi Miklós a költő és hadvezér
(lásd 75. dok.)

29. Az utolsó kanizsai pasa
(lásd 76. dok.)

30. Kísérlet Kanizsa visszafoglalására 1664-ben
(lásd 77. dok.)

31. Kanizsa a török uralom végén
(lásd 79. dok.)

32. Csobánc vára a XVII. században
(lásd 83. dok.)

33. A zalaegerszegi megyeháza
(lásd 86. dok.)

34. Zalai nemesek a XVIII. században
(lásd 88. dok.)

35. Zalai jobbágyok a XVIII. században
(lásd 89. dok.)

36. Zala megye nemesi felkelésének zászlaja 1742-ből
(lásd 91. dok.)

37. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök
(lásd 93. dok.)

38. Batthyány Lajos nádor, Kanizsa földesura
(lásd 94. dok.)

39. Spissich János zalai alispán
(lásd 102. dok.)

40. Festetics György gróf, Keszthely földesura
(lásd 106. dok.)

41. Kisfaludy Sándor költő
(lásd 109. dok.)

42. A fiatal Deák Ferenc
(lásd 111. dok.)

43. Zala megye a XIX. század elején

44. Zala vármegye pecsétnyomója 1837-ből

45. A kanizsai védegyelet pecsétnyomója
(lásd 121. dok.)

46. A Kisfaludy gőzhajó Balatonfüreden
(lásd 126. dok.)

47. Zalaegerszeg látképe 1848 körül
(lásd 129. dok.)

48. Csány László kormánybiztos
(lásd 133. dok.)

49. Boja Gergely tanár, Kanizsa országgyűlési
képviselője (lásd 136. dok.)

50. Jellačić csapatai átkelnek a Dráván
(lásd 138. dok.)

51. Budavár bevétele 1849. május 21-én
(lásd 143. dok.)

52. Zala megye az 1850-es években
(lásd 147. dok.)

53. Csuzy Pál honvédőrnagy
(lásd 146. dok.)

54. Asbóth Sándor, az amerikai polgárháború
dandártábornoka (lásd 153. dok.)

55. Nedeczky István, a függetlenségi szervezke-
dés vezetője (lásd 159. dok.)

56. Deák Ferenc az 1860-as években
(lásd 160. dok.)

57. Zala vármegye térképe 1897-ből

58. A Nagykanizsai Takarékpénztár 1879-ben elkészült székháza

59. Kovács Károly, Zalaegerszeg első polgármestere (lásd 168. dok.)

60. Kivándorló család útlevélfényképe

61. A zalaegerszegi Állami Főgimnázium épülete.
Építését a Millennium évében kezdték.

62. Hadisegély raktár Nagykanizsán az első világháború idején

63. A Tanácsköztársaság Zala megyei vezetői (balról jobbra): Dandy Ferenc,
Haás József, Erdős Márkus, Hollósi Pál, Zilahy István (lásd 178. dok.)

64. Zalaegerszegi építőmunkások a két világháború között

65. Pehm (Mindszenty) József, Zalaegerszeg apátplébánosa (1919-1944)
(lásd 185. dok.)

66. A zalaegerszegi Notre Dame Tanítónőképző 1929-ben elkészült épületegyüttese
(lásd 187. dok.)

67. Horthy Miklós látogatása a lispei olajfúrásoknál (1938. május)

68. A Szent Jobb fogadása a zalaegerszegi vasútállomáson (1938. június 12.)

69. Lengyel menekültek egy csoportja Nagykanizsán 1939. október 1-jén
(lásd 198. dok.)

70. Magyar honvéd a Muraközben (1941. április 16.)
(lásd 199. dok.)

71. Zalai honvédek Matvejkánál,
1942 nyarán (lásd 200. dok.)

72. A zalaegerszegi gettó bejárata
1944 júniusában (lásd 201. dok.)

73. Bázakerettye az 1944. július 30-i angolszász légitámadás után
(lásd 202. dok.)

74. Spektor őrnagy, Zalaegerszeg szovjet városparancsnoka 1945-ben

75. A nagykanizsai szovjet hősi emlékmű felavatása 1945. július 15-én

76. A neszelei Dicsőség Sztálinnak Tsz. kultúrháza
(lásd 225. dok.)

77. A Zalaegerszegi Ruhagyár az új lakóteleppel
(lásd 226. dok.)

78. Zala megye az 1950-es közigazgatási átrendezés után

79. Gépgyári dolgozók felvonulása Nagykanizsán 1956. október 26-án
(lásd 231. dok.)

80. A bázakerettyei szovjet hősi emlékmű ledöntése 1956. október 26-án
(lásd 233. dok.)

81. A zalakarosi termálfürdő első medencéi
(lásd 240. dok.)

82. Légifelvétel a zalaegerszegi skanzenről
(lásd 241. dok.)

83. A hévízi tófürdő megmentéséért tüntetők 1989. április 17-én
(lásd 249. dok.)

84. A Magyar Demokrata Fórum zalai képviselőjelöltjei (lásd 252. dok.)

85. Szigethy István, az SZDSZ zalaegerszegi képviselőjelöltje (lásd 252. dok.)

86. Zala megye térképe 1996-ban

TARTALOMJEGYZÉK

<i>ELŐSZÓ</i>	5
1. Kr.u. II. század. Salla városka tanácstagja oltárt emeltet Minerva istennőnek	7
2. Kr.u. 296. Vízrendezési munkák a Balatonnál az ókorban	8
3. Kr. u. 454. A keleti gótok letelepednek a Balaton körül	8
4. 840 körül - 865. Zalavár alapítása	9
5. 866. Círill szláv hittérítő Kocel fejedelemnél	11
6. 896. A honfoglalás eseményei Zalában	12
7. 1009. Szent István Kolon vár területeit a veszprémi püspök joghatósága alá rendeli	14
8. 1019. Szent István a Zala szigetén monostort (?) alapít	15
9. 1024. augusztus 16. A zalavári apátság javadalmi	16
10. 1055. András király megalapítja a tihanyi egyházat	17
11. 1211. Adomány Gébárt birtokról	19
12. 1232. A Zala megyei királyi szervisek soraikból választanak bírákat	20
13. 1234. A hahóti monostor alapítása	22
14. 1247. A veszprémi székeskáptalan szabályozza a Zala megyei kápolnák bevételeiből a káptalant megillető részt	23
15. 1260. IV. Béla király Szigligetet a pannonhalmi apátságnak adományozza várépítés céljából	24
16. 1263. Az első városalapítási kísérlet Zalában	25
17. 1323. április 29. Adomány Lőrinc mesternek, a Kanizsai család ősének Kanizsaszeg váráról és uradalmairól	27
18. 1325. június 22. A Kőszegi család hatalmaskodása Zalában	29
19. 1335. március 23. Igazságszolgáltatás a nemesi vármegyében	30
20. 1346. január 12. A Sitkey család vásártartási jogát megerősítik Véged faluban	31
21. 1381. augusztus 24. Zalaegerszeg határainak kijelölése	32
22. 1389. március 3. Alsólendvai Bánffy János, Miklós és László között felosztják a Lendva és Lenti várához tartozó falvakat	37
23. 1396. A Kanizsai testvérek Zsigmond királynak segítenek visszaszerezni trónját	38

24. 1421. április 20. Zsigmond király zálogba adja Keszthelyt és környékét	39
25. 1424. március 11. A nők jogai a középkorban.....	40
26. 1434. augusztus 4. Útonálló rablótámadása a bizánci császár követei ellen.....	41
27. 1446. szeptember 8. Zalai nemesek hatalmaskodásai Egerszeg és Nova mezővárosok ellen.....	43
28. 1457-1458. Kanizsai László megmenekül V. László király fogságából.....	45
29. 1459. április 24. Mátyás király hűségükért megjutalmazza Kanizsai Lászlót és Miklóst.....	47
30. 1458-1490. Zalai diákok külföldi egyetemre járása Mátyás korában.....	48
31. 1476. Zalai követ a Beatrixért menő küldöttségben	49
32. 1489-1490. Magyarország megyéi a XV. században.....	50
33. 1494. Egervári László érdemei	50
34. 1514. Szapolyai János végső csatája Dózsa ellen.....	52
35. 1524. Egerszeg mezőváros lakosai	53
36. 1525. július 11. Zalai nemesek az országgyűlésen	55
37. 1526. augusztus 29. Zalaiak a mohácsi csatában.....	57
38. 1529. A Szent Korona a török császár kezébe kerül.....	58
39. 1531. október 21. Úr és familiárisa.....	60
40. 1532. Az első török hadjárat Zalában	61
41. 1542. szeptember 15. Pestisjárvány Zalában	62
42. 1547. Tervezet a dunántúli főkapitányság kialakítására	63
43. 1553. december 4. Fegyverek Zalavár várában	64
44. 1554. Az egyház állapota Zalában	66
45. 1554. április 15. Nádasdy Tamást nádorrá választják.....	68
46. 1555. március 5. Török készülődés Zala ellen.....	69
47. 1556. május 26. A megyei hadak kapitányának fizetése	70
48. 1556. október 31. Előkészületek Szigetvár védelmére	70
49. 1556. A király ingyenmunkát rendel a zalai várakhoz	71
50. 1556-1561. Egy főúri család naplójegyzetei.....	72
51. 1557. július 8. A kanizsai katonák pénzért könyörögnek	74
52. 1559. február 19. A kanizsai tiszttartó hatalmaskodásai.....	75
53. 1561. június 13. Török készülődés a Balaton-felvidéken.....	76
54. 1562. szeptember 27. Magyar nyelvű nyugta pénz megfizetéséről	77
55. 1564. április 10. Zala megye mesterkedése az adófizetés mérséklésére.....	78
56. 1566. szeptember. Török terjeszkedés Szigetvár eleste után	79
57. 1569. Rendelet a vármegyei tisztviselők fizetéséről.....	80
58. 1570. Zalai falvak a török adózásban	81

59. 1571. Thury György halála.....	83
60. 1574. Protestáns nyomdász Alsólendván.....	85
61. 1575. A zalavári és a kapornaki konvent iratainak Vasvárra szállítása.....	86
62. 1575. október 17. Hétköznapok a török fenyegetés árnyékában.....	87
63. 1580. szeptember 20. Egy nemesi hölgy ruhatára.....	89
64. 1589. március 2. Elmaradt török-magyar párviadal.....	91
65. 1592. február 19. Rendelet a Gergely-naptár használatáról.....	93
66. 1598. január 8. Mesteremberek árszabása.....	94
67. 1600. október 22. Kanizsa vára török kézre kerül.....	96
68. 1601. Az országgyűlés a zalai végvárak megerősítését kéri.....	98
69. 1605. Bocskai István fejedelem hadai Zalában.....	100
70. 1623. október 23. Általános felkelés Bethlen Gábor fejedelem hadai ellen.....	101
71. 1634. június 16. Zala megye háborús terhei.....	103
72. 1642. július 29. A szőnyi békeszerződés kiegészítése Zalaegerszegen.....	104
73. 1649. május 26. Összecsapás az Egerszeg környékén portyázó törökkel.....	106
74. 1650. október 25. Zrínyi Miklós katonai szolgálat fejében földet ad.....	108
75. 1663. november 28. Zrínyi Miklós legyőzi a törököket Légrádnál.....	109
76. 1664 tavasza. Kanizsa vára a török uralom alatt.....	110
77. 1664 májusa. Kísérlet Kanizsa visszafoglalására.....	112
78. 1664. november 18. Zrínyi Miklós halálos vadászbalesete.....	114
79. 1690. április 13. Kanizsa felszabadul a török uralom alól.....	117
80. 1697. február 17. A török háborúban elpusztult Csács falu újra- telepítése.....	119
81. 1703. Kanizsa mezőváros önkormányzata.....	120
82. 1705. november 16. A kurucok fegyverbe szólítják Zala és Somogy népét.....	122
83. 1707. március 3. Kuruc-labanc összecsapások Zalában.....	123
84. 1708. január 15. A dunántúli vármegyék gyűlése Sümegen.....	125
85. 1718. augusztus 24. A mileji református templom elfoglalása.....	126
86. 1725. július 30. Megyeház építése Zalaegerszegen.....	128
87. 1730. január 23. Megyei adóösszeírás Zalában.....	129
88. 1735. november. Új szerzeményi birtok és fegyverjog megváltása.....	131
89. 1735 - 1742. A zalai parasztság mindennapi élete.....	132
90. 1740. március 14. Ítélet a pölöskei Gál Ilona boszorkányperében.....	135
91. 1742. január. Általános felkelés szervezése a poroszok ellen.....	136
92. 1745. július 1. Pula betelepítése németekkel.....	137
93. 1756. augusztus 6. Templomépítés Zalaegerszegen.....	139

94.	1765. július 20.	Gimnáziumalapítás Nagykanizsán.....	140
95.	1765. szeptember 12.	Zalai jobbágyok panasza a földesuruk ellen.....	142
96.	1766. május 12.	Az úrbérrendezés állása Zala megyében.....	144
97.	1775. december 7.	Zalaegerszeg földesurának jogai és járandóságai.....	146
98.	1776.	Csizmadialegények mestervizsgálata.....	147
99.	1782 - 1785.	Zalai települések katonaföldrajzi adatai.....	148
100.	1786. május 13.	Festetics György és a balatonedericsiek aratószere- ződése.....	150
101.	1786. november 6.	Kísérlet a megyei tisztviselők elnémetesítésére.....	151
102.	1798. április 24.	Zala megye tisztviselőinek megbüntetésére.....	153
103.	1807. január 26.	A magyar hivatali nyelv bevezetése Zalában.....	155
104.	1809. június 11.	Francia-magyar összecsapás Ukk környékén.....	156
105.	1809. június 14.	Zala megye nemesi felkelői a győri csatában.....	158
106.	1815.	Festetics György keszthelyi Georgikonja.....	159
107.	1817. február 27.	Helikon-ünnepség Keszthelyen.....	161
108.	1826. július 19.	Könyvtáralapítási kísérlet Zalában.....	162
109.	1830. augusztus 9.	Színházépítés Balatonfüreden.....	164
110.	1831. szeptember 16.	Kolerajárvány a Balaton-felvidéken.....	165
111.	1832. február 24.	A fiatal Deák Ferenc reformpolitikája.....	167
112.	1836.	Zala megye gazdasági élete a reformkorban.....	168
113.	1836. június 22.	Deák Ferenc véleménye a jobbágyfelszabadításról.....	170
114.	1836 - 1840.	Vetésforgó alkalmazása egy zalai birtokon.....	172
115.	1837-1840.	Perlak mezőváros népiskolája a reformkorban.....	173
116.	1838.	"Göcseinek esmérete".....	175
117.	1839. május 6.	Zala állásfoglalása a szólásszabadság védelmében.....	177
118.	1840.	Deák Ferenc, az 1833/40-es országgyűlés vezéralakja.....	179
119.	1842. szeptember 8.	Érdekegyesítés a nemzetiségi mozgalmakkal szemben.....	180
120.	1843. április 4.	A közteherviselés ügyének megbuktatása Zalában.....	182
121.	1844. december 8.	A kanizsai Védegylet megalakulása.....	183
122.	1845. március 2.	Zala megye haladó nemessége vállalja az adófizetést.....	185
123.	1845. július 26.	Tiltakozás az igazságtalan tagosítás miatt.....	186
124.	1845. augusztus 2.	Takarékpénztár alapítása Nagykanizsán.....	188
125.	1847. június 14.	Zala megye tisztújítása.....	189
126.	1847. július 20.	A balatoni gőzhajózás kezdetei.....	191
127.	1847.	Liberális zalai ifjak a forradalom előestéjén.....	194
128.	1848. március 20.	Nagykanizsa város 12 pontja.....	195
129.	1848. március 21.	A forradalom híre Zalaegerszegre érkezik.....	197
130.	1848. május 8.	Az áprilisi törvények kihirdetése Zalában.....	198

131. 1848. május 15. Erőszakos erdőfoglalás Csehiben.....	200
132. 1848. június 5. után. Honvéd önkéntesek toborzása Zalában.....	201
133. 1848. június 7. Intézkedések a horvát veszély elhárítására.....	203
134. 1848. június 15-16. Országgyűlési képviselőválasztás Letenyén.....	204
135. 1848. június 17. Javaslat a közteherviselés azonnali életbeléptetéséről.....	206
136. 1848. augusztus 4. Zalai vélemény az elemi oktatásról szóló törvény- javaslatról.....	207
137. 1848. augusztus 8. Eljárás lázítókkal szemben.....	209
138. 1848. szeptember 16. Zala megye megtagadja az együttműködést Jellačić-csal.....	210
139. 1848. október 3. A horvátok kiűzése Kanizsáról.....	211
140. 1848. október 17. Horvát-magyar összecsapás Letenyénél.....	213
141. 1849. január - április. Nagykanizsa a császári megszállás idején.....	214
142. 1849. februárja. Fiath Ferenc császári biztos Zalában.....	217
143. 1849. május 21. A zalai 47. honvédszászlóalj Buda bevételénél.....	218
144. 1849. május 31. Zala magyar kormánybiztosa katonai segítséget kér.....	219
145. 1849. október 9. A császáriak halálra ítélik Csány László minisztert.....	221
146. 1850. januárja. Csúzy Pál honvédőrnagy besorozása a császári seregbe.....	223
147. 1850. január 17. Horvátországhoz csatolják Zala megye muraközi járását.....	224
148. 1850. április 25. Deák Ferenc megtagadja, hogy együttműködjön a császáriakkal.....	226
149. 1850. október 4. Magasabb hivatalért folyamodó zalai "Bach-huszár".....	227
150. 1851. március 29. Népszerűtlen a csendőrség Zalában.....	228
151. 1852. március 27 - április 16. Gasparich Kilit vallomása a császári hadbíróság előtt.....	230
152. 1852. június 13. Ferenc József császár látogatása Zalában.....	232
153. 1853. május 1. Asbóth Sándor honvéd alezredes az emigrációban.....	233
154. 1854. július 28. Deák Ferenc eladja kehidai birtokát.....	234
155. 1855. Gazdálkodás Széchenyi István pölöskei uradalmában.....	236
156. 1859. Németesítési törekvések - egy zalai köznemes szemével.....	238
157. 1860. április 24. A pragerhof-kanizsai vasútvonal megnyitása.....	239
158. 1862. július 10. Hírlapalapítás Nagykanizsán.....	240
159. 1865. február 2. Ítélet a felségárulással vádolt Nedeczky István ügyében.....	241
160. 1865. április 16. "Még néhány szó a »Botschafter«-nek ápril 9-diki cikkére".....	242
161. 1869. február 27. Országgyűlési választások a kiegyezés után.....	244

162. 1869. március 9. Ferenc József és Erzsébet királyné látogatása Magyarországon.....	246
163. 1869. december 25. A népiskolák helyzete Zalában.....	247
164. 1870. szeptember 22. Általános Munkásegylet Nagykanizsán.....	248
165. 1873. június 15. A bécsi tőzsdekrach és a zalai pénzüzetek.....	249
166. 1882. március 16. Filoxéria járvány a Balaton-felvidéken.....	252
167. 1883. augusztus 29. Zsidóellenes megmozdulások.....	253
168. 1885. május 17. Zalaegerszeg nagyközség rendezett tanácsú várossá nyilvánítása.....	255
169. 1885. október 17. Adatok Zala vármegye demográfiai helyzetéről.....	256
170. 1894. március 31. Kossuth Lajos temetése.....	259
171. 1896. május 17. A Millennium.....	260
172. 1903. december 13. Kivándorlás Amerikába.....	262
173. 1905. július 12. A vármegyei ellenállás Zalában.....	264
174. 1907. december 7. A nagykanizsai "Munka" szabadkőműves páholy ülése.....	266
175. 1915. május 20. A háborús veszély miatt az Istria-félszigetről kitelepített olasz és szlovén nemzetiségű menekültek Zala vármegye területén.....	268
176. 1917. december 16. A háborús háttér élete.....	270
177. 1919. január 27. Kormánybiztoságok felállítása Zala vármegyében.....	271
178. 1919. március 24. A Zala vármegyei Direktórium megalakulása.....	273
179. 1919. március 28. Magánvállalatok köztulajdonba vétele.....	274
180. 1919. június 4. A zalaegerszegi vasutasok sztrájkmozgalma.....	275
181. 1919. augusztus 12. A régi hatalom visszatérése a Tanácsköztársaság leverése után.....	276
182. 1919. szeptember 16. Zsidóellenes pogrom Tapolcán és Diszelen.....	278
183. 1919. október 19. Ítélet a Tanácsköztársaság alatt Nagykanizsán vádbiztosként tevékenykedő Polai János ügyében.....	280
184. 1920. február 9. A Muraköz és Muravidék elcsatolása.....	282
185. 1922. május 10. A legitimista Zalamegyei Ujság betiltása.....	283
186. 1923. március 19. Tanárok B-listázása.....	285
187. [1931.] Zalaegerszeg az 1920-as években.....	287
188. 1931. január 30. Válság a nemzetközi pénzüvilágban.....	288
189. 1932. február 19. Csendőr sortűz Pacsán.....	289
190. 1932. április 19. A Szociáldemokrata Párt szervezkedése Zalaegerszegen és környékén.....	291
191. 1932. július 30. Intézkedések esetleges kommunista megmozdulások letörésére.....	292

192. 1934. december 6. Külpolitikai feszültség Jugoszláviával szemben a Marseille-i usztasa merénylet után.....	294
193. 1937. január 7. A nyilasok szervezkedése Zalában	296
195. 1937. november 25. A budafai kőolajmező felfedezése	297
195. 1938. június 30. Zsidó személyek alkalmazásának korlátozása	299
196. 1938. A letenyei járás egy falukutató szemével.....	300
197. 1938. november 19. Pehm (Mindszenty) József indítványa Imrédy Bé-lának Zalaegerszeg díszpolgárává választásáról és a Felvidék vissza-csatolásának üdvözléséről.....	301
198. 1939. szeptember 28. Lengyel menekültek Zalában.....	303
199. 1941. április 16. Muraköz és a Muravidék visszacsatolása	305
200. 1943. január 5 - január 27. Zalai honvédek a Donnál.....	307
201. 1944. május 4. A zsidók lakóhelyének kijelölése	308
202. 1944. július 31. Angolszász légitámadások	311
203. 1944. augusztus 28. Partizántevékenység a Muraközben.....	312
204. 1944. december 1. Zalaegerszeg kiürítésének előkészítése	313
205. 1944. december 4. Fontos hadiüzemek termelésének biztosítása	314
206. 1945. február 15. Szálasi Ferenc látogatása Zalában.....	315
207. 1945. április 2. Harcok Zala megye területén	316
208. 1945. április 8. Szovjet csapatok Zala megyében	317
209. 1945. április 10. A közigazgatás újraindítása	319
210. 1945. április 12. Földigénylő bizottságok megalakulása	320
211. 1945. április 24. Nemzeti bizottságok alakítása.....	321
212. 1945. május 22. A népbíróságok működése	323
213. 1945. június 21. Szovjet katonák által elkövetett erőszakoskodások	325
214. 1945. július 6. Az igazoló bizottságok működése.....	327
215. [1945. november 5.] Nemzetgyűlési választások.....	331
216. 1946. január 1. A gazdasági élet nehézségei.....	333
217. 1946. július 26. Állami alkalmazottak és tisztviselők "B-listázása"	334
218. 1947. szeptember 4. Országgyűlési választások	335
219. 1947. szeptember 18. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság megszűnése	337
220. 1948. május 30. Az MKP és az SZDP egyesítése, valamint az iskolák államosítása.....	338
221. 1948. december 10. Koncepciós perek	340
222. 1950. január 3. A 10 munkásnál többet foglalkoztató vállalatok állami tulajdonba vétele.....	342
223. 1950. június 23. Kitelepítés a jugoszláv határsávból.....	343
224. 1950. szeptember 29. Az MDP törekvése az egyházak elszigetelésére.....	345
225. 1950. október 17. Termelőszövetkezetek alakítása	348

226. 1951. december 20. Zalaegerszeg iparosítása.....	350
227. 1953. március 6. Közellátási zavarok	351
228. 1953. augusztus 22. Az MDP Zala Megyei Bizottságának ülése	353
229. 1956. június 17. Látogatás a Nagykanizsai Sörgyárban	355
230. 1956. július 30. Hangulatjelentés Rákosi Mátyás leváltása után	356
231. 1956. október 26. Tömegtüntetések a zalai városokban	359
232. 1956. október 27. Tragikus események Zalaegerszegen és Nagykanizsán	361
233. 1956. október 29. A munkástanácsok a forradalom idején.....	363
234. 1956. november 4. Szovjet csapatok támadása.....	365
235. 1957. május 9. A termelőszövetkezetek újjászervezése.....	365
236. 1957. május 21. KISZ-szervezetek alakítása	368
237. 1957. november. A karhatalom akciói Zalában	369
238. 1962. szeptember 26. Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum Nagykanizsán	371
239. 1963. július 2. Befejeződött a zalai falvak villamosítása	373
240. 1964. június 4. Termálfürdő Zalakaroson.....	374
241. 1967. augusztus 15. A zalaegerszegi skanzen elkészült részeinek átadása	376
242. 1969. január 5. Az új gazdasági mechanizmus	378
243. 1971. szeptember 5. A Pénzügyi és Számviteli Főiskola zalaegerszegi tagozatának első évnyitója	380
244. 1973. július 1. A fiatalok oktatási és munkavállalási problémái Zala megyében	381
245. 1978. január 26. Mi foglalkoztatja a falut ?	383
246. 1979. július 24. A központi áremelések hatása	384
247. 1983. október 12. Színházavatás Zalaegerszegen.....	386
248. 1987. december 29. Falun élni - városban dolgozni	388
249. 1989. április 18. Békés tüntetés Hévízen.....	389
250. 1989. április 21. Varga Gyula országgyűlési képviselő visszahívása.....	391
251. 1989. július 31. Az MSZMP megyei pártértekezlete.....	394
252. 1990. március 26. Országgyűlési választások.....	396
<i>RÖVIDÍTÉSEK</i>	401
<i>KÉPMELLÉKLETEK</i>	409

Ára: 660,- Ft

Szöveggyűjteményünk a történeti Zala megye - egykor Csáktornyától Balatonfüredig terjedő - területének történelmét öleli fel az első írásos (római kori) említésekől egészen az 1990-es választásokig. Célja elsősorban az, hogy korszerű helytörténeti ismereteket nyújtson az általános és középiskolai történelemoktatás számára. Emellett hiánypótló kézikönyve kíván lenni mindazoknak a zalai olvasóknak, akik érdeklődnek szülőföldjük múltja iránt. Könyvünk kronológikus rendben közli megyénk történelmének 252 válogatott forrását. Számos oklevél fordítása és jónéhány levéltári forrás itt jelenik meg először nyomtatásban. A források mindegyikéhez külön bevezető kapcsolódik, amely röviden összegzi az adott kérdés vagy témakör országos és helyi történeti előzményeit, valamint a dokumentum keletkezésének körülményeit. A szövegekhez magyarázó jegyzeteket fűztünk, és feltüntetjük a források levéltári vagy könyvészeti lelőhelyét, valamint közöljük - ha van ilyen - a téma zalai vonatkozású szakirodalmának bibliográfiai adatait. Könyvünket korabeli, zömében a közölt forrásokhoz kapcsolódó metsze-tek, képek, térképek és fotók illusztrálják.

Zala megye történelmi olvasókönyve

